

MAGYAR ZOLTÁN

A MAGYAR
▶ TÖRTÉNETI MONDÁK ◀
KATALÓGUSA
— I. —

Alapítási mondák

Magyar Zoltán
A magyar történeti mondák katalógusa I.

Magyar Zoltán

A MAGYAR TÖRTÉNETI MONDÁK KATALÓGUSA
TÍPUS- ÉS MOTÍVUMINDEX

I.

ALAPÍTÁSI MONDÁK

Kairosz Kiadó • Budapest, 2018

© Magyar Zoltán, 2018

© Kairosz Kiadó, 2018

Minden jog fenntartva, beleértve a hagyományos módokon – újranyomás, fénymásolás stb. – történő és a világhálón vagy zártkörű adatbázisban való közzététel révén megvalósított sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket és illusztrációkat illetően is. A reprodukció bármely említett formájához a szerző előzetes írásos engedélye szükséges. A katalógusra történő tudományos hivatkozást a vonatkozó típuszámok (MZ) feltüntetésével együtt tekintjük szerzői jogilag teljes értékűnek.

A borítót tervezte: Kaszta Móni

A borítón a magyarköblösi református templom
Bodoni József által 1778-ban festett karzatképe látható
(Magyar Zoltán fotója, 2015)

A térképeket tervezte: Nagy Béla

ISBN: 978 963 662 951 9ö

ISBN: 978 963 662 952 6

A kötetet az Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért
megbízásából gondozta és kiadta a Kairosz Kiadó.

1134 Budapest, Apály u. 2/B.

www.kairosz.hu

Nyomdai előkészítés: Fancsek Krisztina

Nyomdai kivitelezés: Séd Nyomda, Szekszárd

Felelős vezető: Katona Szilvia

TARTALOM

BEVEZETÉS	11
Általános bevezetés	11
A katalógus adatbázisa	14
A katalógus használata	19
Összesített tartalomjegyzék	26
Köszönetnyilvánítás	52
MZ I. ALAPÍTÁSI MONDÁK	57
A 1–70. Honfoglalás, honalapítás	59
A 1–10. Az új hazába vezető totemállat	59
A 11–20. A magyarok vándorlása	60
A 21–60. A magyarok honfoglalása	61
A 61–70. A honfoglalás befejezése	69
B 1–40. Etnikai csoportok és nemzetiségek eredete	73
B 1–10. Nevezetes néprajzi csoportok eredete	73
B 11–20. Magyarországi népek eredete	79
B 21–40. Egyéb etnikai csoportok eredete	84
C 1–180. Helységalapítási mondák	87
C 1–20. Mitikus eredethagyományok	87
C 21–50. Történelmi eredethagyományok	88
C 51–60. Szervezett telepítések	90
C 61–80. Foglalkozás szerinti eredethagyományok	91
C 81–100. Nemzetiség szerinti eredethagyományok	96
C 101–110. Törvényen kívüliek ivadékai	104
C 111–140. A falu régi helyének elhagyása, új település alapítása más helyen	106
C 141–180. Egyéb helységalapítási mondák	114
D 1–80. Birtokalapítási mondák	123
D 1–40. Birtokalapítás királyi/főúri adományból	123
D 41–90. Egyéb módon szerzett birtok	138
E 1–110. Család, családnév, nemesi cím és címer eredete	155
E 1–10. Mitikus eredethagyományok	155
E 11–50. Nemesi családok eredete	155
E 21–50. A nemesi cím megszerzése	158
E 51–80. Címermondák	164
E 81–90. Kollektív kiváltságok eredete	173

E 91–100. Családnév magyarázó mondák	174
E 101–110. Egyéb családi eredethagyományok	178
F 1–110. Várak alapítása, építése	181
F 1–20. A vár helyének kijelölése	181
F 21–30. Mitikus lények által épített vár	185
F 31–60. Történelmi szereplők által épített vár	191
F 61–70. Várépítés talált kincsből	194
F 71–80. Várépítés emberáldozattal	196
F 81–90. Várépítés különleges módon	198
F 91–110. Várépítéssel kapcsolatos egyéb hagyományok	200
G 1–130. Templom alapítása, építése	203
G 1–40. A templom helyének kijelölése	203
G 41–50. Mitikus lények által épített templom	216
G 51–80. Történelmi szereplők által épített templom	218
G 81–90. Templomépítés magánáhitatból	227
G 91–100. Templomépítés építőáldozattal	233
G 101–110. Templomépítés különleges módon	236
G 111–130. Egyéb templomépítési hagyományok	238
H 1–180. Egyéb kultúrjavak alapítása, építése	245
H 1–10. Bánya nyitása, bányaváros alapítása	245
H 11–30. Utak építése, utak eredete	250
H 31–40. Kastély építése	255
H 41–50. Nevezetes házak eredete	257
H 51–60. Fürdő építése	257
H 61–70. Gát építése	258
H 71–80. Híd építése	259
H 81–90. Malom építése	263
H 91–100. Pincék eredete	264
H 101–120. Alagút építése	265
H 121–130. Kutak ásása, építése	268
H 131–140. Egyéb épületek és építmények eredete	272
H 141–160. Kultúrnövények meghonosítása	275
H 161–180. Egyéb hagyományok	279
J 1–110. Halommondák	283
J 1–10. Mitikus lények által összehordott halom	283
J 11–30. Történelmi szereplők által összehordott halom	284
J 31–50. Különleges módon összehordott halom	287
J 51–70. A halom összehordásának célja	291

J 71–90. Testhalom	296
J 91–110. Obó-halmok	303
K 1–70. Árokmondák	311
K 1–10. A vízen hozott menyasszony	311
K 11–30. Ördögök által készített árok	314
K 31–40. Mitikus lények által húzott árok	318
K 41–50. Történeti hősök által ásott árok	320
K 51–60. Történeti szereplők által létesített árok	321
K 61–70. Egyéb hagyományok	321
L 1–90. Ünnepek alapítása, ünnepi szokások eredete	323
L 1–20. Emlékbúcsúk eredete	323
L 21–40. Népszokások eredete	327
L 41–60. Fogadott ünnep	331
L 61–70. Harangozás nevezetes esemény emlékére	335
L 71–90. Egyéb szokásmagyarázó hagyományok	336
M 1–50. Építőáldozat	341
M 1–10. Tényleges emberáldozat	341
M 11–20. Szimbolikus emberáldozat	342
M 21–30. Állatáldozat	343
M 31–40. Szimbolikus állatáldozat	345
M 41–50. Egyéb hagyományok	346

CATALOGUE OF HUNGARIAN HISTORICAL LEGENDS.
TYPE AND MOTIF INDEX I.

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	11
General Introduction	11
Database of the Catalogue	14
Using the Catalogue	19
Cumulative Table of Contents	26
Acknowledgements	52
MZ I. FOUNDATION LEGENDS	57
A 1–70. Settling of the New Homeland, Conquest of the Carpatian Basin	59
A 1–10. Totem Animal Guiding to the New Homeland	59
A 11–20. The Migration of the Hungarians	60
A 21–60. The Hungarian Conquest of the New Homeland	61
A 61–70. The End of the Hungarian Conquest	69
B 1–40. Origins of Cultural and Ethnic Groups	73
B 1–10. Origins of Notable Cultural Groups	73
B 11–20. Origins of Ethnic Minorities in Hungary	79
B 21–40. Origins of Other Cultural Groups	84
C 1–180. Settlement Foundation	87
C 1–20. Legends of Mythical Origins	87
C 21–50. Legends of Historical Origins	88
C 51–60. Organized Settlements	90
C 61–80. Legends of Origins by Trade	91
C 81–100. Legends of Origins by Ethnicity	96
C 101–110. Descendants of Outlaws	104
C 111–140. Abandoning a Former Site, Founding a New Settlement in a New Place	106
C 141–180. Other Settlement Legends	114
D 1–80. Legends about Acquiring Land	123
D 1–40. Acquiring Land upon a King's/Overlord's Bequest	123
D 41–90. Other Ways of Acquiring Land	138

E 1–110. Origins of Noble Families, Family Names, Titles of Nobility and Coats of Arms	155
E 1–10. Legends of Mythical Origins	155
E 11–50. Origins of Noble Families	155
E 21–50. Acquiring the Title of Nobility	158
E 51–80. Legends about Coats of Arms	164
E 81–90. Origins of Collective Privileges	173
E 91–100. Legends Explaining Family Names	174
E 100–110. Other Legends of Family Origins	178
F 1–110. Founding and Building Castles	181
F 1–20. Designating the Location of the Castle	181
F 21–30. Castles Built by Mythical Creatures	185
F 31–60. Castles Built by Historical Figures	191
F 61–70. Building Castles from Unearthed Treasures	194
F 71–80. Building Castles with Human Sacrifices	196
F 81–90. Building Castles by Special Means	198
F 91–110. Other Legends Related to Building a Castle	200
G 1–130. Founding and Building Churches	203
G 1–40. Designating the Location of the Church	203
G 41–50. Churches Built by Mythical Creatures	216
G 51–80. Churches Built by Historical Figures	218
G 81–90. Building Votive Churches	227
G 91–100. Building Churches with Human Sacrifices	233
G 101–110. Building Churches by Special Means	236
G 111–130. Other Legends Related to Building a Church	238
H 1–180. Founding and Building of Other Cultural Goods	245
H 1–10. Opening a Mine, Founding a Mining Town	245
H 11–30. Building Roads, Origins of Roads	250
H 31–40. Building a Mansion	255
H 41–50. Origins of Notable Houses	257
H 51–60. Building Baths	257
H 61–70. Building Dams	258
H 71–80. Building Bridges	259
H 81–90. Building Mills	263
H 91–100. Building Wine Cellars	264
H 101–120. Building Tunnels	265
H 121–130. Digging and Building Wells	268
H 131–140. Origins of Other Buildings and Structures	272
H 141–160. Naturalization of Cultivated Plants	275
H 161–180. Other Traditions	279

J 1–110. Legends about the Origins of Mounds	283
J 1–10. Mounds Built by Mythical Creatures	283
J 11–30. Mounds Built by Historical Figures	284
J 31–50. Mounds Built by Special Means	287
J 51–70. The Aims of Building a Mound	291
J 71–90. Burial Mounds	296
J 91–110. Obo (Stone) Mounds	303
K 1–70. Legends about the Origins of Ditches	311
K 1–10. The Bride Carried on Water	311
K 11–30. Ditches Dug by the Devil	314
K 31–40. Ditches Made by Mythical Creatures	318
K 41–50. Ditches Made by Historical Heroes	320
K 51–60. Ditches Made by Historical Figures	321
K 61–70. Other Traditions	321
L 1–90. Establishing Feast Days, Origins of Festive Customs	323
L 1–20. Origins of Pilgrimages	323
L 21–40. Origins of Folk Customs	327
L 41–60. Votive Feasts	331
L 61–70. Bell-ringing Commemorating Notable Events	335
L 71–90. Other Traditions about Customs	336
M 1–50. Construction Sacrifices	341
M 1–10. Veritable Human Sacrifices	341
M 11–20. Symbolic Human Sacrifices	342
M 21–30. Animal Sacrifices	343
M 31–40. Symbolic Animal Sacrifices	345
M 41–50. Other Traditions	346

BEVEZETÉS

Általános bevezetés

A történeti mondák számbavétele és rendszerezése régi adóssága a magyar és nemzetközi folklorisztikának. Pedig Európa és az európai (eurázsiai) kultúrkör az a terület, ahol e tudományos feladat minden tekintetben releváns lehet, e kontinenst ugyanis „sűrű” történelme, gazdag kulturális és épített öröksége, etnikai és vallási sokszínűsége mintegy predestinálja e népköltészeti regiszter elkészítésére. Ilyen archívum és tudományos kézikönyv azonban ez idáig nem létezett, s az eddig megjelent – gyér számú – mondakatalógusokban is csak elvétve tűnik fel a történeti és kultúrtörténeti témájú narratív folklór klasszifikációjának az igénye.

Pedig a szövegfolklorisztikában közhelynek számít, hogy egy – teljességre törekvő – katalógus, jelen esetben egy mondakatalógus a (monda)kutatás alfája és ómegája. Egy ilyen kézikönyv hiányában legfeljebb csak egy-egy típus, témakör vagy mikrorégió esetében lehetséges átfogó igényű és relevanciájú tudás erről a komplex és ugyanakkor rendkívül sokszínű műfajról (és annak különféle alműfajairól), ám egy adott ország vagy nemzet történeti monda anyagáról tudományos hitelességgel, monografikus igényrel a legjobb szándékkal sem. Egy népköltészeti katalógus, így a mondakatalógus is az, az alapzat, amelyre minden további kutatás vagy egyéb alkalmazott felhasználás támaszkodhat, lett légyen az műfaji antológia, elméleti kézikönyv, típusmonográfia, oktatási célú felhasználás, továbbá az így felhalmozott tudás kulturális célú alkalmazása.

A magyar anyag alapján e kézikönyv (illetve kézikönyvsorozat) formájában a nemzetközi folklorisztika első monografikus igényű történetimonda-katalógusa készült el. A szerző szándéka és reményei szerint egy olyan típus- és motívumindex, amely nemzeti keretekben, a magyar kulturális örökség alapján módszertanilag és szerkezetileg más nemzetek folkloristái számára is mintául szolgálhat, és végső célként elvezethet egy nagyobb régió, távlatilag pedig egész Európa (illetve az európai kultúrkör, sőt az írott történelemmel rendelkező Európán kívüli népek) mondaanyagának rendszerezéséhez. Egy történetimonda-katalógus ugyanis olyan szellemi katedrális, amelynek „építőköveit” generációk hosszú sora és teremtménye hordta össze, amelyben összegződik több száz, adott esetben több mint ezer év kulturális öröksége, mindaz az örökség, amely folyamatosan változó és legalább annyira örök. Amely számos aspektusában nemzeti, ám összességében és végső soron egy illusztris nemzetközi kánon és repertoár része.

A magyar történeti mondák katalógusának az összeállítását az említett tényezőkön kívül az is motiválta, hogy a szisztematikus archívumépítési munkálatok, az intenzív gyűjtőutak és a nemzetközi előzmények áttekintése révén mindinkább egyértelművé vált, hogy – e katalógus utolsó kötetében részletezendő objektív

feltételek (több száz éves államiság, viszonylag nagy terület és népesség, változatos domborzati viszonyok, gazdag épített örökség, rétegzett társadalom, az ország területén létező több nemzetiség és felekezet stb.) mindegyikének megléte miatt – a magyar történeti mondakincs az európai kultúrkörben az egyik legsokszínűbb és a leggazdagabb. Részét képezik keleti gyökereink, ezeregszáz éves európai jelenlétünk, változatos és hányattatott történelmünk, a megannyi megtermékenyítő kulturális hatás, és végső soron a magyar nép teremtő képzeletvilága, szellemi kreativitása és tehetsége is, hiszen ahhoz a nagyságrendhez, amit a magyar katalógus tartalmaz, a humán tényező ezen aspektusa is szükséges.

E mű létrejötté több mint két évtizedet felölelő kutatómunka eredménye. Számmottevő mértékben megjelenik benne a mondakutató elődök folklórgyűjtői és elméleti teljesítménye, ám elkészítését végső soron az utóbbi húsz év tudományos hozadéka tette lehetővé. A teljességre törekvő adatbázis (Magyar Történeti Mondák Archívuma) nélkül ugyanis nem vált volna lehetségessé annak az előzetes elméleti konstrukciónak a megalkotása sem, amely immár a tudományos rendszerezés munkálatai közben – csekély módosításokkal – alkalmasnak és koherensnek bizonyult. Kompatibilisnek mindazzal a 112 000 mondaszöveggel, amely kivonatos formában egytől egyig megjelenik e regiszterben.

A magyar történeti mondák katalógusa a fenti mennyiségi paraméterekből adódóan végül is egy (tíz kötetből álló) kézikönyvsorozat formájában valósult meg. Előre bocsátandó, hogy e tíz kötet valójában tizenkettő, hiszen a második kötet gazdag anyaga szétfeszítette egy mégoly vaskos könyv terjedelmi kereteit is, továbbá a katalógus összeállítása közben merült fel annak az igénye, hogy azt egy az általános bevezetőnél valamelyest nagyobb lélegzetű és a mondakatalogizálás minden aspektusára kitekintő elméleti tanulmány is kiegészítse.

A katalógus egyes kötetei – korábbi nemzetközi javaslatok felhasználásával, ám azokat jelentős mértékben újragondolva – a fő alműfaji témakörök szerinti tagolásban jelennek meg. Az első kötet a különféle kulturális javak létrejöttének, szövegfolklorisztikai szakkifejezéssel szólva az alapítási mondáknak a regisztere. Itt kerül megjelenítésre a honalapítás éppúgy, mint a várak, templomok alapítása, építése, a különféle mesterséges halmok, árkok stb. létrejötté, az építőáldozat helyi hagyományáival bezárólag.

A katalógus két részre osztott második köteté a hősök és történelmi személyiségek mondáit, mondaköreit foglalja össze Attilától Mátyás királyig, Szent Istvántól Mária Teréziáig, Toldi Miklóstól Márton Áronig. A folklorisztikai értelemben kisebb jelentőségű hősöket, valamint a helyi történeti hősök hosszú sorát is ide sorolva több száz (mintegy 400) szuverén hagyománykör válik láthatóvá e mondakatalógusban. A sok tipológiai átfedés, párhuzamosság miatt általános jellegű típusmutató is készült e regiszterhez, hasonlóképpen, mint a háborúk és a nevezetes betyárok esetében. A harmadik kötet tartalmazza azokat az általános csoportokat, melyek tematikailag a nemzetközi mondakincsbe is beilleszthetők

(lásd sárkányölő hősök, nagyerejű hősök, női hősök, a magyar folklórban veres barátokként emlegetett templomos lovagok, nevezetes ellenfelek és árulók stb.).

A negyedik kötet a háborúkról szóló mondák típus- és motívummutatója. A magyar anyagban leginkább elterjedt tatár–török mondanévkörön kívül itt kerülnek említésre a honi parasztháborúk és szabadságharcok, a polgárháborúk és vallásháborúk mondái, de külön fejezet szól a háborúk, csaták előjeleiről éppúgy, mint a világ végét, a harmadik világháborút előre vetítő eszkatologikus jövődőlésekről.

A katalógus ötödik kötetében jelenik meg a vallásos témájú mondák népes csoportja. A szent helyek, a különféle kegytárgyak (kegyképek, harangok, keresztetek stb.) mondái, a Kárpát-medencében mindenütt – százsámra! – megtalálható szentkutak, a különféle Mária-jelenések és angyali jelenések. Továbbá a hősök egy speciális csoportja: a remetéik, szentemberek, szent látók és gyógyítók, a különféle mágikus erejű papok hiedelemmondának is minősíthető narratív hagyománya. A vallásos jelleg hatja át a katalógus hatodik kötetét is, amely a bűn és bűnhődés tematikája köré szerveződik, és az isteni rend ellen vétő embert sújtó transzcendentális eredetű retorziót örökíti meg (kővé válás, elsüllyedés, villámcsapás stb.).

A hetedik kötet a népi hősök egy másik speciális csoportját, a betyárokat állítja középpontba. Mintegy 400 névvel, narratív hagyománnyal is emlegetett betyárt. A „nemzeti” betyárnak tekintett Rózsa Sándort éppúgy, mint például a több tájegységen is nevezetes Savanyú Jóskát, Pintyét vagy Vidróckit, továbbá a mindössze két-három szomszédos faluban ismert, kisebb hírű betyárokat. E kötet valamelyest túl is nyúlik az urakat fosztogató és a szegényeket segítő „jó betyár” tematikáján, hiszen a törvényen kívüliség a fő szervező elve, miáltal a különféle rablók és rablótörténetek éppúgy részét képezik, mint a vérvád mondája vagy az emberevőkről szóló hagyományok.

A katalógus nyolcadik kötete egy átmeneti jellegű almfaj/tematikus csoport, a kincsmondák regisztere. Mivel ezer szállal kapcsolódik egyéb témacsoportokhoz, és maga az elrejtett kincs legalább annyira történeti, mint hiedelem-motívum, e kézikönyv által válik majd minden aspektusára tekintettel megismerhetővé ez a népi képzeletet évezredek óta megmozgató színes hagyomány is.

A könyvsorozat kilencedik kötete, fejezeteiből adódóan, valamelyest eklektikus formában valósulhatott csak meg, hiszen ide került be mindaz a mondanévkör, amely más (korábbi) csoportokhoz nem illeszkedett, ellenben határozott földrajzi vagy történeti aspektusa volt (térfelszíni elemek keletkezése, helynévmagyarázó mondák, alagutak), a csak részben folklorizálódott különféle történelmi emlékek narratív hagyományai (például a község határában létezett őrhelyek, kivégzőhelyek, az ősök korábbi településhelye), továbbá mindazon tradíciók, melyek a nemzetközi terminológiában őstörténeti mondanévként szerepelnek. Ez utóbbi csoportban legnagyobb számban az óriásokról és a tündérekéről szóló néphagyomány tűnik fel, e történeti kontextusban úgy is mint kultúrhéroszok és a Föld korábbi lakói.

A katalógus tizedik kötete a jeles bloomingtoni professzor, minden idők egyik legnagyobb hatású folkloristája, Stith Thompson *Motif-Index of Folk-Literature* című kézikönyvének mintájára egy alfabetikus rendbe szerkesztett, a tárgyszó szövegkörnyezetére is utaló motívumindex. Ezt egészíti ki a magyar anyagot a nemzetközi párhuzamokkal is egybevető konkordanciajegyzék, továbbá a több ezer tételes bibliográfia. Az utolsó, tizenegyedik kötet pedig – mint azt már említettem – a katalógus korábbi tíz kötetének elméleti szintézise. Hangsúlyozandó, hogy ez utóbbi kötet lapjain – jellegéből adódóan – nem a magyar történeti monda anyag műfaji monográfiája olvasható, hanem egy a katalógus függelékeként is értelmezhető kísérő tanulmány, amely a tudománytörténeti vonatkozások, a magyar és a nemzetközi előzmények áttekintésén kívül főként a magyar monda-hagyomány tematikai, kronológiai és földrajzi tagolódását kívánja elemzés tárgyává tenni, kiegészítve egy-egy, a katalógusban is szereplő, típus vagy témakör folklorisztikai esettanulmányával.

A magyar történeti mondák katalógusát e sorok írója elsősorban egy bizonyos értelemben lexikonszerű, enciklopédikus igényű folklorisztikai kézikönyvnek szánja, amely számos egyéb diszciplína művelői számára is hasznos lehet. A néprajzin kívül ugyanis e katalógusnak történeti, régészeti, irodalomtörténeti, művelődéstörténeti, nyelvészeti és művészettörténeti vonatkozásai is nagy számban vannak. Mivel ez a könyvsorozat a folklorisztikai univerzum első ilyen jellegű műve, bizonyos értelemben hungarikumnak is tekinthető (a mintaadás szándékán kívül a magyar kulturális hagyományok külföldi megismertetésére hivatott a katalógus tervezett angol nyelvű kiadása). E típus- és motívumindex a Kárpát-medence, illetve a magyar nyelvterület egészének vonatkozó hagyományait összegzi és ismerteti: jellegéből adódóan és a szerző szándékai szerint is az egységes magyar kultúra és kulturális örökség megjelenítője.

A katalógus adatbázisa

Az, hogy a nemzetközi folklorisztikában (a közelmúltban megjelent svéd kézikönyv kivételével) máig sem készültek igazán nagy és gazdag szövegbázison alapuló, műfajilag átfogó igényű mondakatalógusok, speciálisan történetimondakatalógus pedig tudományos igénnyel egyetlen nemzeti kultúrában sem, annak a változatos történelemmel és ebből adódóan változatos történelmi és kultúrtörténeti tradíciókkal rendelkező nemzetek esetében is a tudatosan összegyűjtött és archivált adatbázis hiánya volt az elsőrendű oka. A történeti mondában rendkívül gazdag magyar folklór kapcsán is ez volt eddig a fő akadálya a tudományos rendszerezés elvégzésének. A rendelkezésre álló, szövegfolklór gyűjtéseket is tartalmazó kéziratárakban ugyanis ez a népköltészeti alműfaj koncentrált formában sehol sem fordul elő, ahol pedig mégis (Szendrey Zsigmond mondatasztere, MTA BTK Néprajztudományi Intézet Monda Archívuma: MOA), az többnyire

tervszerűtlenül gyűjtött és archivált, hiányosan annotált, számos esetben hibásan gépelt, nem utolsósorban pedig csekély számú (mindössze öt-hatezer szöveget tartalmazó) szövegkorpuszt jelenít meg.

A jelenleg 112 000 szövegből álló Magyar Történeti Mondák Archívuma egy több mint két évtizedet felölelő adatbázis-építés eredménye. Mivel a monda a leginkább összetett, sokszínű és interdiszciplináris kapcsolódásokkal rendelkező epikus műfaj, már az archívumépítés elején szükséges volt meghatározni, hogy az tematikailag, esztétikailag és a hagyományrétegek különböző szintjeit illetően is lehetőleg teljes körű legyen. Ezért váltak részévé olyan tematikus szövegcsoportok is, melyek az általános folklorisztikai gyakorlat szerint inkább hiedelemmondának tekinthetők, mindazonáltal témájuk vagy a mondahős személye alapján a vallásos tárgyú mondák közé is beilleszthetők (szentemberek/szentasszonyok, mágiikus erejű papok, látomások stb.), illetve olyan, a szak kutatásban átmeneti jellegűnek tekintett alműfajok/tematikus csoportok, mint a kincsmondák és a bűn és bűnhődés típusú történetek. Hasonló, alműfajok közötti átmenet (egybeolvadás), illetve kétarcúság tapasztalható mindazon szövegcsoport esetében, melyek a különféle természeti képződmények, térfelszíni elemek eredetét örökítik meg, hiszen e folklórszövegek tematikájuk alapján az eredetmagyarázó mondák közé is beilleszthetők. Mint arra már korábban is utaltam, a gyakori lokális vonatkozásokon kívül elsősorban az őstörténeti aspektus motíválta a tündérekről és óriásokról szóló mondák e körbe sorolását, hiszen a folklórszövegek többségében nem csupán hiedelemként/hiedelemalakként jelennek meg, hanem úgy is, mint a Föld (az adott vidék) korábbi/legkorábbi lakói. A magyar folklórhagyományban kimagasló és központi jelentőségű szerepe indokolta, hogy Mátyás király narratív hagyományköre a maga egységében és teljességében kerüljön megjelenítésre (e csoportba sorolva a különféle vele kapcsolatos példázatok, anekdotákat és a nevét tartalmazó meséket), és hasonló megfontolásból egyes 18–20. századi történelmi szereplők esetében a mondakör adatbázisa (és tipológiája) a történeti hősről szóló anekdotákkal is kiegészült.

Esetenként ott, ahol a tematika indokolta, történeti jellegű/vallásos tárgyú példázatok is bekerültek az adatbázisba, a prózává oldódás tendenciájából adódóan pedig csekély számban bizonyos balladatémák, egyes nevezetes hősök kapcsán – a hagyománykör teljességét érzékeltetendő – proverbiumok, valamint szólásmagyarázó és falucsúfoló történetek is. A fő szempont ugyanis eredendően az volt, hogy e katalógus a történeti, valamint tárgyiasult és lokalizálódott kultúrtörténeti tematika lehetőleg teljes spektrumát lefedje, még akkor is, ha ez a törekvés túllép a homogenitás elvén műfaji értelemben. A direkt műfaji átmenetet vagy érintkező műfajt képviselő szövegek azonban az archívum egészén belül alig 4–5%-ot képviselnek, jelezve azt, hogy csupán kiegészítik és árnyalják, ám meg nem változtatják a százezres nagyságrendű szövegbázison alapuló összképet.

Az 1960-as évek elején az európai mondatakatalogizálás összehangolására, műfaji-tematikai struktúrájának kialakítására összehívott nemzetközi tanácskozások

egyik fő kérdése volt, hogy a monda mely tartalmi/formai eleme által történjen meg e műfaj szövegeinek a rendszerezése. Szakmai konszenzus (és releváns művek) hiányában e vita látenszen azóta is tart, típus-, illetve motívumindexek megalkotására egyaránt történtek kísérletek (ezek listáját és értelmezését lásd a XI. kötet kutatástörténeti fejezetében). Mindazonáltal a magyar folklóranyag alapján nyilvánvaló, hogy egy releváns történetimonda-katalógus legfőbb alapja maga a mondák témája, és a tartalommal többnyire szervesen összefüggő lokalitás kell, hogy legyen, és a szöveghagyományban megjelenő esztétikai szintek érzékeltetése rendszerint csak ezután következhet. Míg egy mese- vagy balladakatalógus értelemszerűen – egy vagy több elemből felépülő, egységes formában állandósult és csak egyes motívumait illetően variálódott – típuskatalógus, a monda műfaji formája csak ritkán, vagy legalábbis jóval kisebb arányban állandó és kikristályosodott, és az esetek többségében nem választható szét mereven a típus, az epizód és a motívum. A monda alkotóelemeinek rendkívüli mozgékonyaságából adódik, hogy amennyire törvényszerű, éppen annyira alkalmi, sőt olykor esetleges is a motívumok történetekké (típusokká) formálódása, számos monda pedig valójában nem más, mint egymotívumos mondatípus. Mindezek miatt a mondák tudományos rendszerezését elvégezni (az ahhoz szükséges adatbázis kiépítését követően) monografikus igényrel csakis az összes műfaji szint figyelembevételével és felhasználásával volt kizárólag érdemes és lehetséges. Azaz e munkát ki kellett terjedjen a vonatkozó szöveghagyomány minden elemére, függetlenül attól, hogy az típus vagy motívum, variáns vagy invariáns, fabulat, memorat vagy dite, nemzetközileg is elterjedt történeti tárgyú népi elbeszélés, vagy a nép történelmi emlékezetének egy-egy szikár, közlésszerű eleme.

Mivel a történeti monda egy olyan speciális alműfaj, amelyben – sokszor szinte kibogozhatatlanul – összekeverednek a különféle műveltségi elemek (irodalmi hatások, egyházi tanítás, folklorizáció, refolklorizáció, a tömegmédiá szerepe), vegytiszta *népmonda* katalógus összeállítása – akárcsak Európa nyugati felén – a magyar folklóranyag alapján sem lehetséges. Már csak azért sem, mert egy komplex igényű történeti monda rendszerezés (mint utaltam rá korábban) eleve túlnyúlik a műfaji kereteken. S noha elsőrendű tárgya a történelem (adott esetben a magyar történelem), magához szükséges vonnia, részének kell, hogy tekintse a történeti múlttal összefüggő személyeket és eseményeket éppúgy, mint a történések színterét (a Kárpát-medence, azaz a történelmi Magyarország egész területét), a folklór vonatkozásokkal bíró helyeket és tárgyakat (különös tekintettel érte bele az épített kulturális örökséget). Egy teljességre törekvő történetimonda-katalógus tehát valójában történeti és kultúrtörténeti mondák katalógusa kell, hogy legyen (lényegében tehát minden olyan – e műfajba tartozó – szövegé, amely nem szorosan értelmezett hiedelemmonda, modern monda, eredetmagyarázó monda vagy biblikus apokrif történet), s az archívumépítés is ennek figyelembevételével kell, hogy megtörténjen.

Noha a Magyar Történeti Mondák Archívumában található folklórszövegek mintegy kétharmadának (és a típusok felének) nincsen közvetlen előzménye, előképe, párhuzama a különféle hazai írott forrásokban, populáris kiadványokban, vagyis a legszigorúbb mércével is *népmondának* tekinthetők, a műfaj komplexitására tekintettel szándékosan mondakatalógusról és nem népmonda-katalógusról beszélek. Még annak ellenére is, hogy e kézikönyvsorozat valójában szinte kizárólag folklór alkotások regisztere. Némi dilemmát mindössze a középkori anyag (a krónikák, szentéletrajzok, mirákulum-jegyzékek, valamint a prédikációs irodalom) vonatkozó részeinek a szerepeltetése vethet fel, a magyar kulturális tradíciónak mindazonáltal oly mértékben a részévé vált e folklór vagy folklorisztikus hagyományok többsége, hogy mellőzésük egyfajta öncsonkítással ért volna fel. Másrészt az esetek túlnyomó többségében valószínűnek, sőt igen gyakran egyértelműnek tűnik, hogy az a történet, amit a korabeli írástudó – sokszor nemzetközi minták alapján – lejegyzett, része volt a korabeli honi szájhagyományozó műveltségnek, illetve – egyházi közvetítéssel – utóbb vált a közkultúra részévé. A könyvnyomtatás 15–16. századi elterjedése nyomán némileg tisztábbá és egyszerűsített bonyolultabbá is vált az a kép, amely a különféle szellemi kulturális javak átadásának/átvételének, eredetiségének a kérdéskörét illeti. Ebből adódik, hogy a kora újkor századaitól napjainkig már valóban csak azok a történetimondaszövegek kerültek be az archívumba (és általa a katalógusba), melyekről egyértelműen megállapítható volt, hogy a szájhagyományból veszik az eredetüket, hogy domináns módon a szájhagyományban éltek, vagy legalábbis egyes motívumok szintjén a népi kultúrával állnak összefüggésben. A hiteles szövegfolklórgyűjtések 19. századi megkezdése előtti időkből (illetve azokkal párhuzamosan) ez utóbbi csoportba sorolható a ponyvakiadványok, kalendáriumok által terjesztett, illetve a szépírói formában feldolgozott (átdolgozott) mondák jelentős része, ellenben a kutatói tapasztalat mondatja, hogy a különféle hírlapi közleményekben, honismereti kiadványokban, földrajzi és helytörténeti témájú művekben szüzszerűen rögzített folklóralkotások túlnyomó többségét tartalmi módosítás nélkül adták közre.

A Magyar Történeti Mondák Archívumának a megalkotásakor, a szövegbázis kiépítése során módszertanilag négy olyan forráscsoportra/területre volt szükséges fókuszálni, melyek külön-külön is jelentős adatbázist ígértek, és végül egyenként is több tízezres nagyságrendű szövegkatasztert eredményeztek:

1. *Publikált mondák.* E népes csoportba tartozik a nemzeti nyelven megjelent összes mondai tárgyú vagy mondát is tartalmazó publikáció – a középkori feljegyzésektől (legendák, krónikák, egyházi évkönyvek, mirákulum-feljegyzések, szentté avatási jegyzőkönyvek aktái) egészen napjaink folklorisztikai és honismereti irodalmáig. A több száz folklórszöveget közlő népköltészeti gyűjteményektől a csak egyetlen szöveget közreadó hírlapi adatközlésekig. Tehát a könyvekben, folyóiratokban, országos és helyi újságokban publikált mondák – függetlenül a szerző, gyűjtő vagy feljegyző személyétől. Továbbá nagy számban a különféle helytörténeti kiadványok, helyi kiadású falumonográfiák (és községi honlapok)

adatai, hiszen majd minden ilyen kötetben szó esik a településhez fűződő mondahagyományról is. A teljességre törekvő kutatás a magyar mondahagyomány esetében közel hatezer olyan publikált írást tart számon, amelyben található történeti monda.

2. *Kézíratos mondák.* Ide tartoznak mindazok a publikálatlan mondagyűjtések, melyek tudhatóan vagy vélhetően különféle kézírattárakban lettek elhelyezve (múzeumi adattárak, egyéb folklórarchívumok, egyetemi tanszéki kézírattárak, beleértve a folklór tárgyú disszertációkat is, folklórgyűjtők magánarchívumai stb.). A tudományos cél ez esetben is a teljes körű számbavétel kellett, hogy legyen, és közel hetven adattár vonatkozó anyagának áttekintését követően több ezer (megközelítőleg négyezer) mondat/mondát is tartalmazó dossziét, kéziratgyűjteményt ölel fel.

3. *Publikált és kézíratos földrajzi név-gyűjtések.* Ezen gyűjtemények szerepe a történeti mondák feltárása és összegyűjtése terén nélkülözhetetlen, hiszen szinte nincsen olyan település, amelynek helynévanyagában ne lenne néhány helyhez kötött, illetve helynévmagyarázó mondaszöveg. A különféle táji/megyei/települési földrajzinév-gyűjteményeken túlmenően a falumonográfiák is általában tartalmaznak ilyen fejezetet, és hasonlóképpen számottevő kézíratos helynévgyűjtéseket őriznek a múzeumi kézírattárak és az egyetemeken a nyelvészeti tanszékek. A magyar folklorisztika/nyelvtudomány e tekintetben is élen jár, hiszen már 1864-ban történt egy az ország összes településére kiterjedő helynévgyűjtés, a 20. században pedig a nyelvészeti kutatások egyik fő ága volt a földrajzi nevek összegyűjtése és kiadása – a bennük tízezer számra megtalálható folklóradatokkal.

4. *Recens mondagyűjtések.* És végül, de nem utolsósorban a célzott és szisztematikus recens mondagyűjtések. Bár Európa nyugati felén a tradicionális paraszti folklór megőrkötését illetően már évtizedek óta erősen behatároltak a lehetőségek (részben ezzel is összefügg a városi monda kutatásának a felfutása és divatja), Közép- és Kelet-Európa országaiban a fáziskéséses történelmi fejlődés, a kommunista vasfüggöny miatti elzártság, a csak bő két évtizede beköszöntő globalizáció miatt még az ezredfordulón is sikeresen volt gyűjthető a falusi népesség körében az a tradicionális népi epika, ami javarészt a 19. században élt emberek ismeretanyagával volt azonos, illetve annak volt csekély eltérésekkel a szájhagyományban továbbélő öröksége. Igaz, ez utóbb említett európai régiókban is már az úgynevezett *Utolsó óra* folklórgyűjtéseiről beszélhetünk, ugyanis a mostani nyolcvan év feletiek az utolsó olyan generáció, akik még az erőszakos kollektivizálás, a hagyományos faluközösség és paraszti életrend felszámolása, illetve fokozatos szétporladása előtt nőttek fel, azaz akik még a maga organikus közegében ismerhették meg azt a sok esetben több évszázada kontinuus folklór ismeretanyagot, amely jelenleg ugyan már passzív, nem funkcionális tudás, azonban az emlékezetből még felidézhető. E bizonyos utolsó órában végzett folklórgyűjtések sikerét jelzi, hogy az utóbbi két évtizedben még több tízezres nagyságrendben jegyezték fel a magyar nyelvterületen (a Kárpát-medencében és Moldvában) gyűjtők és kutatók

százai epikus folklórt és népzenei anyagot, köztük mintegy harmincezer olyan folklórszöveget, melyek műfajilag történeti mondának tekinthetők.

Mint arra már korábban is utaltam, az adatbázis kiépítése bő két évtizeden keresztül, a tudományos rendszerezés éveiben is zajlott. Az archívum a publikált források tekintetében naprakész kíván lenni, e tekintetben az adatgyűjtés 2017 végén zárult le, számos nagyobb gyűjtemény azonban már azok közelmúltbeli megjelenését megelőzően katalogizálásra került, így azokra még mint kéziratos forrásokra hivatkozom (Gagy József és Zsidó Ferenc székelyföldi gyűjtései, saját erdőháti gyűjtéseim stb.). Elképzelhető, hogy az utóbbi évek néprajzi terméséből néhány nehezebben hozzáférhető publikáció, illetve a honismereti irodalomban felbukkanó szórványos adat a legjobb szándékaim ellenére is elkerülte a figyelmet, s ugyanez érvényes a főbb kéziratárakba bekerült népköltészeti anyagra, amelynek számbavétele 2010-ig mondható teljes körűnek (a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma és a Kriza János Néprajzi Társaság Archívuma kivételével, melyek pótlólagos átvizsgálása szintén 2017-ben fejeződött be). Ugyanez érvényes a recens terepmunkára is, amely egészen a kötetek műszaki szerkesztői munkáinak a megkezdéséig (2018 eleje) szállított a katalógus számára új adatokat.

A fent említett négy adatbázis-csoport szisztematikus számbavétele – mint azt már többször is jeleztem – a magyar folklór tekintetében jelenlegi ismereteim szerint 112 000 történeti mondát eredményezett, amely a valaha feljegyzett magyar történeti mondák kb. 95–98%-a. E hatalmas szám – elsősorban a további terepmunka által – nyilvánvalóan még tovább bővíthet, de már csak szerény mértékben (s mivel az archiválás folytatódik, az elkövetkező egy-két évtizedben felhalmozódó új adatok számbavételére lesz hivatott egy majdani pótkötet). Erre a hatalmas szövegbázisra támaszkodva készült el a magyar történeti mondák rendszerezése, amely a mondatakutásban reményeim szerint nemzetközi szinten, más nemzeti kultúrák számára is használható mintát jelenthet. Ha azonban más népek esetében a tudományos rendszerezés számára létrehozott archívum említett négy fő pillérének egyike is hiányozni fog, vagy a rendelkezésre álló folklórszövegek száma viszonylag csekély lesz, nagy valószínűséggel az arra alapozott katalógus sem töltheti be majd a szerepét, hiszen nem lesz tematikailag átfogó jellegű, reprezentatív és koherens.

A katalógus használata

A mondatakatalógus összeállítása során nem csupán szakmai és koncepcionális kérdések merültek fel, hanem megannyi praktikus választ, megoldást is kellett adni különféle szerkezeti és formai jellegű kérdésekre. E tekintetben számos esetben követendő mintaként, előképként szolgált a magyar és nemzetközi mesekatalogizációs gyakorlat (BN, MNK, AaTh, ATU), valamint egyes mondatarendszerezési kísérletek, többnyire azonban nem létezett konkrét minta, és a szerzőnek magá-

nak kellett a tartalom mellé a lehető legtökéletesebb formát és szerkezeti megoldást is megteremtenie.

A korábbiakban már jeleztem, hogy a katalógus kilenc nagy tematikus egységre tagolódik, kötetenkénti bontásban. Az egyes köteteken belül található fejezetek (*Helységalapítási mondák; Habsburg uralkodók és hősök; Sárkányölő hősök; Vallásháborúk, vallásküzdelmek; Harangmondák; Ünneprontók; Rablók, rablótörténetek; A kincs elrejtése; Alagútmondák* stb.) alfejezetekre tagolódnak tovább (*Mitikus eredethagyományok; Mária Terézia királynő; A sárkány rejtékhelye; Protestáns vallásküzdelmek; A csodás harang; Az ünneprontók büntetése; Rablólovagok; Az alagút bejárata* stb.), sőt esetenként még további alfejezetet is szükséges volt közbeiktatni (Mária Terézia királynő: *A nagytermészetű Mária Terézia; Az ünneprontók büntetése: Az isteni jel által figyelmeztetett ünneprontók*). A kötetek és azok fejezetei, alfejezetei a katalógus fő egységei, „tartópillérei”, s az alsóbb szinteken lelhet rá a kézikönyv használója a katalógus voltaképpeni lelkére, lényegére: a magyar mondahagyományt igazából megjelenítő típusok és altípusok sokaságára.

A narratív típusok azonos szerkezeti rendben jelennek meg a katalógus összes kötetében. A típusszámot a katalógus készítője által adott, illetve esetenként a folklórkutatásban már használt és közkeletűnek tekintett típuscím követi, majd következik a típus tartalmának hosszabb/rövidebb ismertetése (a szüzsé), végül pedig a típus előfordulásainak hosszabb/rövidebb listája a forráshelyek bibliográfiai adatainak a megadásával, földrajzi és kronológiai rendben. Például:

MZ I. G 42.3. A tündérek által épített kilenc templom. A tündérek kilenc/hét templomot építenek a révi Tündérvárban székelő tündérkirály parancsára. / Egy a révi Tündérvárban raboskodó leány szabadulása fejében építenek a tündérek egyetlen éjszaka alatt kilenc templomot. Kicsi templomokat, hogy reggelre elkészülhessenek velük. Már csak a kilencedik templom oltára van hátra, amikor megszólal a kakas, így az oltár azóta is félbe van hagyva.

ER: Élesd (EA 30932/1–2. – Sulyok József gy., 1853); Élesd (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII., 1914. 495–496.; A tengeri kisasszony, 2006. 514. – Sulyok József gy., 1953, Ipolyi Arnold által stilizálva; Ipolyi Arnold, 1854. 493.); Magyarkakucs, Rév (K. Nagy Sándor, 1888. I. 81.); Magyarkakucs (Bihar vármegye és Nagyvárad, 1901. 112.); Magyarkakucs (Magyar Zoltán, 2011a. II. 486. – Kósa László gy., 1967); Élesd, Magyarkakucs – 2 (Bihari népmondák, 1995. 73., 74–75. – Fábián Imre gy., 1984); Rév (Juhász Viktor–Juhászné Orth Ibolya, 2002. 131.); Magyarkakucs, Rév – 3 (MZA 91044., 91045., 94691., 94692. – Magyar Zoltán gy., 2011–2012).

A hivatkozások nagy számára tekintettel a mondák előfordulásainak az adatai (összesen mintegy félmillió adat!) a szüzsé-leírásokat követően, földrajzi tagolásban jelennek meg. Mivel a kisebb – tájegységenkénti, illetve vármegyei – csoportosítás többnyire túlzottan is elaprózta volna a hivatkozásokat, célszerűnek tűnt a magyar népi kultúra regionális tagolódását követve azokat nagytáji bontásban megjelení-

teni (**KM:** Kárpát-medence; **DT:** Dunántúl; **FF:** Felföld; **AF:** Alföld; **ER:** Erdély; **SZ:** Székelyföld; **MO:** Moldova). A nagytáji határok meghatározását, azaz a földrajzi tájékozódást hivatott segíteni a minden kötetben ott található térkép.

Előljáróban itt tartom szükségesnek jelezni, hogy a vonatkozó nagyrégiók földrajzi-kulturális határait igyekeztem a legújabb kartográfiai kutatások, a *Magyar Néprajzi Atlasz* adatfelvételéből levonható tanulságok, továbbá az utóbbi húsz-huszonöt év egész magyar nyelvterületre kiterjedő, recens terepmunkája alapján meghatározni. Így került összevonásra a *Dunántúl* nagyrégióon belül számos tekintetben sajátos jegyeket tükröző Szerémség, Szlavónia, továbbá a Kisalföld Dunától északra elterülő része (Vág-Garam köze, Csallóköz, Mátyusföld). E nagytáj nyugati határa értelemszerűen az osztrák–magyar nyelvhatár maradt, a történeti anyagba a manapság Burgenlandként ismert tájegységet is beleértve.

A *Felföld* nagyrégió hangsúlyosan a fő néprajzi jellegzetességek által kirajzolódó elsődleges határokon belül került meghatározásra, nyugati határát a Zoborvidék, Bars és a Garam folyó, keleti végpontját pedig az abaúji Ósva völgye, továbbá az Ondava mente és a Sátoraljaújhely környéki református szórványok képezik. Délen a földrajzi határok lényegében egybeesnek a tájspecifikus néprajzi jellemzőkkel, azaz az Északi-középhegység déli lankáival kezdődnek: Párkánytól Vácig a Duna vonalától északra a néhai Hont megye, majd kelet felé haladva a Vác–Gyöngyös–Eger–Miskolc–Tokaj–Sárospatak–Sátoraljaújhely vonaltól északra elterülő terület. Az egyedüli kivétel a Matyóföld, amit szintén a Felföld nagyrégióba soroltam, ellenben nem vettem ide mindazon palóc kirajzásokat (Csépa, Galgamácsa stb.), melyek a fentebb meghúzott képzeletbeli vonaltól már jócskán délebbre estek. Mivel a történeti-kulturális értelemben emlegetett Felföld/Felsőmagyarország/Felvidék a 20. század közepéig nem homogén, hanem mozaikszerű volt etnikai értelemben, a katalógusba a történeti adatok a mai Szlovákia teljes területéről bekerültek.

Az *Alföld* nagyrégiót a katalógus lapjain – mivel a vonatkozó mondahagyomány nem szignifikánsan különböző – együvé tartozóként értelmeztem az észak-tiszántúli részekkel, azaz a Partium síksági és lankás vidékeivel. Ebből adódóan e nagytáj keretein belül került adatolásra a mai Szlovákia területéről az Ung-vidék és Felső-Bodroghköz, Kárpátalja alföldi jellegű, magyarlakta részei, továbbá Romániából Szatmár, Bihar jelentős része, délen pedig Bácska és Bánság, az aldunai székely telepeket is beleértve.

Az *Erdély* nagyrégió meghatározásakor némi korrekciókkal a történeti Erdély határait vettem alapul. Nyugati határain e nagytájhoz soroltam mindazon kistájakat, ahol a mondahagyományban szembetűnőek a Partium területére is átszivárgó és ott meghonosodott (fennmaradt) erdélyi eredetű kulturális jegyek. Ilyen kistáj délről észak felé haladva az Aradi-hegylajka, a Fekete-Körös völgyében a Belényesi-medence, a Báródság és a Királyhágó alatti magyarlakta települések, a Szilágyság egésze néhány Tasnád környéki települést is oda sorolva, továbbá Szatmárból az

Avasság, Kővár-vidék és Nagybánya vidéke, valamint a máramarosi szórványok, a volt vármegye romániai és ukrainai részét egyaránt beleértve.

A mondahagyomány tekintetében javarészt külön nagyrégióknak tekinthető *Székelyföldet* a tájegység történeti határait követve adatoltam, a javarészt székely rekrutációjú Gyimessel és a gyimesi csángó kirajzásokkal egyetemben. A történeti határoktól mindössze az egykori Marosszék Mezőségére is átnyúló falucsoportja esetében tekintettem el, ahol az utóbbi évszázadokban a korábbi kiváltságos státuszt felülírták az etnikailag és kulturális értelemben is kevert mezőségi jegyek.

Végül pedig a katalógusban – magyar néprajztudományban konszenzusos módon – önálló nagyrégióként szerepeltetem *Moldvát* is, annak mindazon manapság vagy egykoron magyarlakta településeit, melyek a Kárpátok gerincétől és a történelmi Magyarország határától keletre fekszenek. A Madéfalvi vérengzés utáni székely kivándorlás a moldvai mondahagyományt is számos szegmensében erőteljesen „székelyessé” színezte, miáltal e nagytáj eredeti kulturális arculata szemléletesebben jelenik meg az északi és déli csángók által lakott falucsoportban, továbbá a 19. század előtti történeti adatok tükrében.

A könnyebb kereshetőséget hivatott segíteni az is, hogy az egyes adatok a táji bontáson belül kronologikus rendben szerepelnek. Az adatok minden esetben a származási hely megjelölésével kezdődnek. Amennyiben bármi okból nem ismert az a konkrét település, ahonnan a monda származik, annak a hiányát is jelöltem (h. n.), illetve a településnév helyett annak a néprajzi tájnak vagy nagyobb régióknak a neve szerepel, ahová az adat nagy valószínűséggel lokalizálható. A megyék említésekor alapvetően az 1918 előtti vármegyei beosztást vettem alapul, esetenként azonban a még korábbi történeti-közigazgatási egységeket (Torna vármegye, székely és szász székek), az utóbbi száz év gyűjtései kapcsán pedig értelemszerűen a jelenidejűleg érvényes belföldi és határon túli megyerendszert.

Itt szükséges jelezni, hogy noha a középkori és barokk kori mirákulumok esetében többnyire említés tételik a tanúvallomást tevő személy lakóhelyéről, a mennyi – és sokszor pontosan nem is lokalizálható – településnév szétaprózta volna a hivatkozásokot, ezért e források esetében a kegyhely (Andocs, Csíksomlyó, Mátraverebély-Szentkút stb.) kapcsán szerepelnek az annotációk. Az újabb kori és recens folklórgyűjtések említésekor azonban már értelemszerűen az adatközlő származási helyét, illetve a gyűjtés helyszínét vettem alapul.

Mint szó volt már róla, a magyar történeti mondaanyag (akárcsak Európában mindenütt) vándormondákból (*migratory legends*) és csak helyileg, illetve az adott nemzeti kultúrában belül honos folklóralkotásokból, típusokból, motívumokból épül fel. Kisebb vagy nagyobb vándorló folklórelemek és tematikus egységek a nemzeti kultúrában belül is nagy számban léteznek, mely párhuzamokra és egyezésekre tűnt szerencsés megoldásnak a belső utalások rendszere. Részint a források hivatkozásai után nyíllal (→) irányítva tovább a katalógus használóját a tipológiailag rokon másik helyre/helyekre. E célt szolgálta az a három összegző

fejezet is, amely azokban a kötetekben olvasható, ahol a legtöbb ilyen jellegű párhuzamosság előfordul.

Belső összegző fejezetek létrehozása a nemzeti hősök, a betyárok és kisebb részt a háborúk kapcsán volt szükséges, mert noha egy-egy történeti személy vagy vészterhes korszak hagyománykörének a szuverén bemutatása minden esetben indokolt volt, a gyakori ismétlődések e hagyományok egységben láttatását is kívánatosá tették. Ez utóbbi három fejezetben (III. A.; IV. A.; VII. A.) azonban már csak a történeti hős, nevezetes betyár, illetve a vonatkozó háború megjelölését tartottam indokoltnak, a források felsorolását nem, hiszen azok az ott szereplő típuszám nyomán a maguk eredeti helyén teljes körűen megtalálhatók. Hivatkozások nélküli szűzsé-leírások néhány esetben a „normál” fejezeteken belül is szerepelnek, azon – ritka – esetekben, amikor az alfejezeteken belüli tartalom némileg más kontextusban történő, ám nem variáns szintű ismétlődése nem tette indokolttá, hogy ugyanaz az adat egymáshoz közel kétszer is ugyanúgy szerepeljen (az ismétlődés tényére azonban értelemszerűen utalni kellett).

Mint azt már korábban is említettem, a katalógus mintegy 400 név szerint említett betyár mondai biográfiáját adja közre. E folklórhősök között azonban szükséges volt bizonyos mérvű különbséget tenni, hiszen egy országos híró betyár és egy csak a saját falujában ismert törvényen kívüli személy még a vándorló motívumok és típusok ellenére sem tekinthető hasonló súlyú hagyománynak. Így került kialakításra a vonatkozó kötetben belül az a három szint, amely egyrészt a jeles történeti hősökkel egyenrangú nemzeti betyárt (Rózsa Sándort) és a lokális híró és ismertségű betyárokat külön-külön fejezetben tárgyalja. A kettő között létezik azonban egy regionális szint is, mindazon törvényen kívüli személyek csoportja, akikről bár nem országos szinten, de viszonylag széles körben és földrajzi elterjedésben váltak ismertté mondák és egyéb folklórhagyományok. E csoport meghatározásakor a lehetséges szubjektív szempontokat mellőzve azt tekintettem irányadónak, hogy a nevezett folklórhósról legalább két különböző néprajzi tájegységen örökítettek meg folklórtörténetet. Így például a tanulmánykötetben önálló fejezetben is elemzett Pintye mondaköre Nagybánya vidékén kívül Máramarosban, az Avasságban, Kővár-vidéken, a Lápos völgyében, a Nagy-Szamos völgyében, a Szilágyságban, sőt még Kalotaszeg északi peremén is ismert/elterjedt.

Látszólag független csupán, valójában azonban a katalógus egyik „fogaskereke” a X. kötetben található motívumindex, amely a tartalomjegyzéken kívül a legtöbb fogódzót nyújtja az egy-egy konkrét adatot kereső olvasó számára. A katalógusban szereplő motívumoknak kötetek szerinti egymást követő rendben történő felsorolása, a különféle kontextusok által életre hívott megjelenési formái a típuszám alapján szintén a katalógus eredeti helyéig visszakereshetők (akárcsak a Thompson-féle motívumindex esetében). A motívumkereséshez további segítséget ad majd a katalógus közeljövőben megjelenő elektronikus változata, bár a motívumindex használata ez esetben is javasolt, hiszen egy adott folklórmotívum a vonatkozó kötet nélkül, pusztán önmagában számos esetben nehezen értelmezhető.

A hivatkozások formájának megválasztásánál szintén a praktikus, olvasóbarát szempontok voltak elsődlegesek. Ezért szerepel minden esetben teljes névalakban a szerző/gyűjtő neve, ellenben az archívumok esetében rövidítések alkalmazása (AFAR, EA, KJNTA, MZA stb.) volt indokolt, elsősorban a helytakarékosagra tekintettel (a rövidítésjegyzéket lásd a X. kötetben). Többnyire rövidített formában szerepelnek a hivatkozások sorában a középkori (1526 előtti) források is, aminek legfőbb oka azok bizonyos mérvű elkülönítésének a szándéka volt, jóllehet például egy csodás gyógyulást megörökítő Árpád-kori tanúkihallgatási jegyzőkönyv, egy barokk mirákulum, valamint egy imameghallgatást megörökítő kortárs monda között alig van tartalmi tekintetben érdemi különbség. Lévén, hogy bár a kor és a társadalmi közeg nyilvánvalóan más és más, a szüzsé – ha különböző szöveggörnyezetben is – korokon átível. Amennyiben a forrásműként felhasznált kiadvány megjelenési éve jelentős mértékben eltért az abban közölt mondaszöveg gyűjtési idejétől, az annotáció keretében ez utóbbi momentumra is kitértem, hiszen számos esetben más értelmezési kerettel bír az, ha egy adott folklóralkotás még a kommunista éra zárt világában, a globalizáció megjelenése előtt, egy még helyelközel hagyományos falusi közösségben, netán egy néhány évtizede még létező, ám mára már asszimilálódott szórványközösségben került megörökítésre. Azokban az esetekben, ahol a szövegfilológiai vizsgálat egyértelművé tette, ugyanazon gyűjtési hely kapcsán utaltam az adott folklórszöveg primer forrására, illetve annak az eredeti szerző, illetve mások általi hivatkozására, utánközlésére. Ha az első említés és a későbbi közlések között szövegszerű egyezést találtam, illetve konkrét utalás történt az átvételre, egyazon annotációs körben (ugyanazon zárójelen belül) található a jelzett hagyomány, ha azonban a direkt átvétel nem igazolható egyértelműen, a vonatkozó szövegeket külön-külön adatként kezeltem.

Egy mondakatalógus készítője számára, ha nem is elsődleges, ám megoldandó problémát jelenthet a különféle hagyományok lokális voltának, helyi adaptációjának a jelzése. Azaz hogy az adott monda nem csupán egy bárhol és bárki által mesélhető történet, hanem olyan folklórhagyomány, amely a helyi kulturális tradíció integráns része: monda, amely egy település határában létező földrajzi névhez, természeti objektumhoz, épülethez társítva lett elbeszélve, került megörökítésre. A lokalitás megjelenítésére, érzékeltetésére azonban egy népköltészeti katalógus csak korlátozott mértékben alkalmas, hiszen abban a tartalmi tipológia a meghatározó tényező. Mindazonáltal számos esetben igyekeztem földrajzi értelemben is az eddigieknél láthatóbbá tenni a szöveghagyományt, többnyire sor eleji kötőjellel (–) tagolva azt (például: a veres barátok kolostorai, a szentkutak, Mária-jelenések), ritkább esetben pedig a hivatkozásokon belül, a földrajzi előfordulás településnévének/helynévének aláhúzott formája által (például: harangmondák).

Megkülönböztető jellel volt szükséges érzékeltetni azokat a forráshelyeket is, melyek a hagyománykör részét képező, ám mégis látványosan atipikus szöveget képviselnek. E hangsúlyosan invariánsnak minősített hagyományokat *-gal jelöltem, és azokban az esetekben tüntettem fel, ha az

- a. a témakörön belül tartalmilag is jelentős mértékben eltér a felsorolt többtől,
- b. ha erősen romlott vagy kétes hitelességű szövegváltozatot képvisel,
- c. ha nem magyar eredetű/nem magyarul rögzített, de magyar vonatkozású folklórhagyományként került megőrkítésre.

Az esetlegesen/vélhetőleg nem magyar nyelvű adatközlőtől feljegyzett, ám magyarul közölt 1918 előtti (tehát a történeti Magyarországról származó) adatok értelemszerűen részét képezik a Magyar Történeti Mondák Archívumának, és általa természetesen a mondakatalógusnak is.

Mint minden népköltészeti katalógus, a magyar történeti mondák regiszterének is integráns része az a minden típushoz hozzárendelt típusszám, amely az ATU-hoz vagy az MNK-hoz hasonlóan a hagyománykörön belüli tájékozódás és tudományos hivatkozás állandósult eleme. Néhány példa minderre:

- MZ I. A 25. A fehér lovon vett ország
- MZ I. E 15. A Micbán-monda (A Bocskai család eredethagyománya)
- MZ I. G 33. Karthágó-típusú templomalapítás
- MZ II. D 22. Szent László pénze
- MZ II. H 65. Mátyás király és a kolozsvári bíró
- MZ II. H 85. A megtrágyázott lencse
- MZ III. B 88. Az oltatlan mésszel elpusztított sárkány
- MZ III. F 44. A nőrabló veres barátok
- MZ IV. C 65. Sári, Mári, gyertek elő! (A magyarul előszólyított bujdosók)
- MZ IV. M 1. A háborút jelző üstökös
- MZ IV. N 95.4. A földről felvett forgács
- MZ V. F 71. A földalatti harangszó
- MZ V. M 3.1. Kislányoknak megjelenő Szűz Mária
- MZ VI. A 21. A kővé vált szövőasszony
- MZ VI. E 1. Ibikusz darvai (A tanúnak hívott darvak)
- MZ VI. K 15. A bűnös ember temetésén kitörő ítéletidő
- MZ VII. B 107. Rózsa Sándor hetedik tudata
- MZ VII. E 40. A véres kocsmá
- MZ VIII. B 51. A megnyíló kincses üreg
- MZ VIII. 13. A kincsőrző ősz öreg
- MZ IX. B 71.1. A tündérek várai
- MZ IX. D 25. A megjelölt kacsa mondája
- MZ IX. F 41.1. A feneketlen tó megmérhetetlen mélysége

A fent jelzett típusszámok esetében (lásd például: Bebek-monda) az **MZ** a katalógus készítőjének jelzete, tehát copyright elem, a római **I.** utal a kötet sorszáma (*Alapítási mondák*), az **E** a kötetben szereplő fejezetre (*Család, családnév, nemesi cím és címer eredete*), végül az **11.** maga a monda (*A Bebek család eredete*), amelynek tényleges típusszáma e betűkből és számokból álló kód együttese: **MZ I. E 11.**

Az adott típus alsóbb tartalmi egységeit (altípusait, típusvariánsait) a katalógus – más, hasonló művekkel megegyező módon – számsor formájában érzékelteti, lehetőleg kerülve a háromtagú számnál hosszabb típusszámokat. Példák erre is:

MZ I. F 16. A szomszédos hegyre áthordott építőkövek

MZ I. F 16.2. Ördögök által áthordott építőkövek

MZ II. H 413. Mátyás király meggyilkolása

MZ II. H 413.5. Az arnyékszéken meggyilkolt Mátyás király

MZ IV. N 96. Az alámerülő civilizáció

MZ IV. N 96.4. A templom oldalához dörzsölődő vadak

MZ V. F 67. Messze hangzó harang

MZ V. F 67.1. A letompított harangszó

MZ V. F 67.1.1. A harangba öntött forró tej

MZ V. R 114. A gyógyító csodarabbi

MZ V. R 114.1. Az embereket gyógyító csodarabbi

MZ V. R 114.1.3. Meddőséget gyógyító csodarabbi

MZ VIII. J 8. Az idegen kincsszerzők

MZ VIII. J 8.20. Magyarországi kincsszerzők

Néhány alkalommal provizórikus típusszámok szerepeltetésére is sor került, mindazon esetekben, amikor a létező, de archivált változatban még nem hozzáférhető szövegre/szöveg hagyományra kívántam utalni vele, továbbá mindazon vélelmezett esetekben, ahol a közeljövőben nagy valószínűséggel várható hasonló – időközben történetivé is váló – folklóralkotás előkerülése.

Összesített tartalomjegyzék

Mivel a továbbiakban az egyes kötetek elején (magyarul és angolul) mindössze az adott kötet tartalma fog megjelenni, e hagyományok egységes áttekinthetősége érdekében a teljes katalógus tartalomjegyzéke – kötetenkénti bontásban – az alábbiakban szerepel:

I. Alapítási mondák

A 1–70. Honfoglalás, honalapítás

A 1–10. Az új hazába vezető totemállat

A 11–20. A magyarok vándorlása

A 21–60. A magyarok honfoglalása

A 61–70. A honfoglalás befejezése

B 1–40. Etnikai csoportok és nemzetiségek eredete

B 1–10. Nevezetes néprajzi csoportok eredete

B 11–20. Magyarországi népek eredete

B 21–40. Egyéb etnikai csoportok eredete

C 1–180. Helység alapítási mondák

C 1–20. Mitikus eredethagyományok

C 21–50. Történelmi eredethagyományok

C 51–60. Szervezett telepítések

C 61–80. Foglalkozás szerinti eredethagyományok

C 81–100. Nemzetiség szerinti eredethagyományok

C 101–110. Törvényen kívüliek ivadékai

C 111–140. A falu régi helyének elhagyása, új település alapítása más helyen

C 141–180. Egyéb helység alapítási mondák

D 1–80. Birtok alapítási mondák

D 1–40. Birtok alapítás királyi/főúri adományból

D 41–90. Egyéb módon szerzett birtok

E 1–110. Család, családnév, nemesi cím és címer eredete

E 1–10. Mitikus eredethagyományok

E 11–50. Nemesi családok eredete

E 21–50. A nemesi cím megszerzése

E 51–80. Címermondák

E 81–90. Kollektív kiváltságok eredete

E 91–100. Családnév magyarázó mondák

E 101–110. Egyéb családi eredethagyományok

F 1–110. Várak alapítása, építése

F 1–20. A vár helyének kijelölése

F 21–30. Mitikus lények által épített vár

F 31–60. Történelmi szereplők által épített vár

F 61–70. Várépítés talált kincsből

F 71–80. Várépítés emberáldozattal

F 81–90. Várépítés különleges módon

F 91–110. Várépítéssel kapcsolatos egyéb hagyományok

G 1–130. Templom alapítása, építése

G 1–40. A templom helyének kijelölése

G 41–50. Mitikus lények által épített templom

- G 51–80. Történelmi szereplők által épített templom
- G 81–90. Templomépítés magánáhitából
- G 91–100. Templomépítés építőáldozattal
- G 101–110. Templomépítés különleges módon
- G 111–130. Egyéb templomépítési hagyományok

H 1–180. Egyéb kultúrjavak alapítása, építése

- H 1–10. Bánya nyitása, bányaváros alapítása
- H 11–30. Utak építése, utak eredete
- H 31–40. Kastély építése
- H 41–50. Nevezetes házak eredete
- H 51–60. Fürdő építése
- H 61–70. Gát építése
- H 71–80. Híd építése
- H 81–90. Malom építése
- H 91–100. Pincék eredete
- H 101–120. Alagút építése
- H 121–130. Kutak ásása, építése
- H 131–140. Egyéb épületek és építmények eredete
- H 141–160. Kultúrnövények meghonosítása
- H 161–180. Egyéb hagyományok

J 1–110. Halommondák

- J 1–10. Mitikus lények által összehordott halom
- J 11–30. Történelmi szereplők által összehordott halom
- J 31–50. Különleges módon összehordott halom
- J 51–70. A halom összehordásának célja
- J 71–90. Testhalom
- J 91–110. Obó-halmok

K 1–70. Árokmondák

- K 1–10. A vízen hozott menyasszony
- K 11–30. Ördögök által készített árok
- K 31–40. Mitikus lények által húzott árok
- K 41–50. Történelmi hősök által ásott árok
- K 51–60. Történelmi szereplők által létesített árok
- K 61–70. Egyéb hagyományok

L 1–90. Ünnepek alapítása, ünnepi szokások eredete

- L 1–20. Emlékbúcsúk eredete
- L 21–40. Népszokások eredete
- L 41–60. Fogadott ünnep

L 61–70. Harangozás nevezetes esemény emlékére

L 71–90. Egyéb szokásmagyarázó hagyományok

M 1–50. Építőáldozat

M 1–10. Tényleges emberáldozat

M 11–20. Szimbolikus emberáldozat

M 21–30. Állatáldozat

M 31–40. Szimbolikus állatáldozat

M 41–50. Egyéb hagyományok

II. Hősök, történelmi személyek 1. Nemzeti hősök

A 1–90. Attila és a hunok

A 1–50. Attila

A 51–60. Attila feleségei

A 61–70. Attila fiai

A 71–80. Buda

A 81–90. Attila vezérei

B 1–90. A honfoglalás és kalandozások korának hősei

B 1–10. Álmos vezér

B 11–30. Árpád vezér

B 31–40. Árpád vezérei

B 41–50. Árpád vezér utódai

B 51–60. A kalandozások korának hősei

B 61–80. Koppány vezér

B 81–90. Géza fejedelem

C 1–200. Szent István király

C 1–10. Szent István ifjúsága

C 11–20. Szent István megkoronázása

C 21–30. A térítő Szent István

C 31–50. Szent István alapításai

C 51–70. A keresztény király

C 71–80. Szent István gyógyításai

C 81–100. A büntető király

C 101–120. A harcos szent

C 121–150. Egyéb Szent István-mondák

C 151–160. A mitikus hős

C 161–170. Szent István király halála

C 171–180. Szent István ereklyéi

- C 181–190. Jelenések és látomások
- C 191–200. A visszavárt Szent István király

D 1–220. Szent László király

- D 1–10. „Keresztény lovagoknak oszlopa”
- D 11–20. A kerlési kaland (A Szent László-legendaciklus)
- D 21–30. A kővé vált pénz mondája
- D 31–40. A kettéhasadt hegy mondája
- D 41–60. Szent László kútja
- D 61–70. Szent László ételcsodája
- D 71–80. A gyógyító Szent László
- D 81–90. A harcos szent
- D 91–100. Szent László hazatérése
- D 101–120. „Szűz Mária választott vitéze” (A keresztény király)
- D 121–130. Szent László táltos lova
- D 131–150. Sziklába mélyedt nyomok
- D 151–160. Egyéb Szent László-mondák
- D 161–170. Szent László nemesei
- D 171–180. Szent László alapításai
- D 181–190. A mitikus hős
- D 191–200. Szent László temetése
- D 201–210. Szent László ereklyéi
- D 211–220. Szent László holtában is segít

E 1–280. Az Árpád-kor egyéb szentjei, uralkodói és hősei

- E 1–160. Árpád-kori szentek
 - E 1–20. Szent Szórád (Zoerard-András) remete
 - E 21–30. Szent Benedek remete
 - E 31–50. Szent Imre herceg
 - E 51–70. Szent Gellért püspök
 - E 71–90. Boldog Ilona apáca
 - E 91–110. Árpád-házi Szent Erzsébet
 - E 111–120. Árpád-házi Szent Kinga
 - E 121–150. Árpád-házi Szent Margit
 - E 151–160. Egyéb Árpád-kori szentek
- E 161–260. Árpád-házi királyok és királynék
 - E 161–170. Boldog Gizella királyné
 - E 171–180. Aba Sámuel király
 - E 181–190. Péter király
 - E 191–200. I. Béla király
 - E 201–210. Salamon király
 - E 211–220. Könyves Kálmán király

- E 221–230. Vak Béla király
- E 231–240. II. András király
- E 241–250. Kun László király
- E 251–260. Egyéb Árpád-házi királyok és királynék
- E 261–280. Árpád-kori hősök

F 1–140. IV. Béla király

- F 1–10. A muhi csata
- F 11–20. A király életének megmentése
- F 21–30. IV. Béla búvóhelyei
- F 31–40. IV. Béla ugratása
- F 41–50. IV. Béla ebédje
- F 51–60. IV. Béla kútja
- F 61–70. IV. Béla fája
- F 71–90. IV. Béla pihenése
- F 91–100. IV. Béla menekülése (egyéb hagyományok)
- F 101–120. A második honalapító
- F 121–140. Egyéb IV. Béla-mondák

G 1–230. A magyar középkor uralkodói és hősei (14–15. század)

- G 1–10. Csák Máté
- G 11–20. Károly Róbert király
- G 21–30. Nagy Lajos király
- G 31–40. Luxemburgi Zsigmond király
- G 41–50. A 14–15. század egyéb uralkodói
- G 51–60. Nevezetes lázadók
- G 61–90. Toldi Miklós
- G 91–110. Králjevicz Márkó (Márkó király)
- G 111–130. Hunyadi János
- G 131–140. Hunyadi László
- G 141–150. Kapisztrán Szent János
- G 151–190. Kinizsi Pál
- G 191–210. A 14–15. század egyéb hősei
- G 211–220. Nagy István moldvai fejedelem (Nagy Estány vajda)
- G 221–230. II. Ulászló király

H 1–420. Mátyás király

- H 1–10. Mátyás ifjúsága
- H 11–20. Mátyás királlyá választása
- H 21–40. Mátyás király szerelmei
- H 41–50. Mátyás király és felesége
- H 51–60. A hadviselő király

- H 61–80. Mátyás király álruhában
- H 81–100. Mátyás király vendégségben
- H 101–140. Mátyás, az igazságos
- H 141–150. Az okos király
- H 151–170. Mátyás király okos bolondja
- H 171–200. Mátyás király okos alattvalói
- H 201–210. Beugratásos próbák
- H 211–220. Leleményességek, csalafintaságok
- H 221–250. Emlékezetes mondások
- H 251–280. Viselkedésminták
- H 281–310. Példázatszerű történetek
- H 311–320. Vegyes témájú Mátyás-mondák
- H 321–340. Mátyás király, a mitikus hős
- H 341–380. Alapítási hagyományok
- H 381–390. Mátyás király kútja
- H 391–400. Mátyás király fája
- H 401–410. Mátyás király egyéb helyi emlékei
- H 411–420. Mátyás király halála

J 1–290. A török kor uralkodói és hősei

- J 1–20. Dózsa György
- J 21–30. II. Lajos király
- J 31–40. A 16. század egyéb uralkodói
- J 41–70. Bocskai István fejedelem
- J 71–90. Bethlen Gábor fejedelem
- J 91–100. I. Rákóczi György fejedelem
- J 101–110. II. Rákóczi György fejedelem
- J 111–120. Egyéb erdélyi fejedelmek
- J 121–130. A Zrínyiek
- J 131–140. Thököly Imre fejedelem
- J 141–150. Papok, egyházi vezetők
- J 151–160. Költők és tudósok
- J 161–190. A törökellenes harcok nemesi rangú hősei
- J 191–210. Trükkös hősök, furfangos hősök
- J 211–220. Hős nők
- J 221–230. A törökellenes harcok mártírjai
- J 231–250. A törökellenes harcok egyéb népi hősei
- J 251–290. A török kor egyéb hősei

K 1–100. A Báthoriak

- K 1–10. A Báthori-ősök
- K 11–30. Báthori István fejedelem
- K 31–40. Báthori Zsigmond fejedelem

- K 41–60. Báthori Endre fejedelem
- K 61–70. Báthori Erzsébet
- K 71–80. Báthori Anna
- K 81–100. Báthori Gábor fejedelem

L 1–250. II. Rákóczi Ferenc

- L 1–10. A fiatal Rákóczi
- L 11–20. Rákóczi szökése
- L 21–30. Rákóczi hazatérése
- L 31–40. Rákóczi csatái
- L 41–50. Rákóczi elárulása
- L 51–80. Rákóczi menekülése
- L 81–90. Rákóczi várai
- L 91–100. Rákóczi alagútja
- L 101–110. Rákóczi pihenőhelyei
- L 111–130. Rákóczi-fák
- L 131–140. Rákóczi-kutak
- L 141–150. Rákóczi-halmok
- L 151–160. Rákóczi harangjai
- L 161–170. Rákóczi kincsei
- L 171–180. Rákóczi táltos lova
- L 181–210. Egyéb Rákóczi-mondák
- L 211–220. Rákóczi alapításai
- L 221–230. A bujdosó Rákóczi
- L 231–240. Rákóczi halála
- L 241–250. A visszavárt Rákóczi

M 1–110. Kossuth Lajos

- M 1–10. Kossuth Lajos születése
- M 11–20. A forradalmár Kossuth
- M 21–30. A szabadságharcos Kossuth
- M 31–40. Kossuthtal kapcsolatos helyi emlékek
- M 41–50. Kossuth és Görgey
- M 51–60. Kossuth menekülése
- M 61–70. A bujdosó Kossuth
- M 71–90. Egyéb Kossuth-mondák
- M 91–100. A Kossuth-kultusz
- M 101–110. A visszavárt Kossuth

N 1–140. Petőfi Sándor

- N 1–10. Petőfi születése
- N 11–20. Petőfi szerelmei

- N 21–30. A hírneves költő
- N 31–40. Petőfi fája
- N 41–50. Petőfi kútja
- N 51–60. Itt járt Petőfi...
- N 61–90. Egyéb Petőfi-mondák
- N 91–100. Petőfi halála
- N 101–110. A fogságba esett Petőfi
- N 111–120. A bujdosó Petőfi
- N 121–130. A külföldre bujdosott Petőfi
- N 131–140. A visszavárt Petőfi

P 1–310. A 18–19. század hősei

- P 1–120. A Rákóczi-szabadságharc hősei
 - P 1–20. Esze Tamás
 - P 21–30. Bercsényi Miklós
 - P 31–50. Vak Bottyán
 - P 51–60. Béri Balogh Ádám
 - P 61–80. Egyéb kuruc hősök
 - P 81–90. Hősök és árulók
 - P 91–100. Balika (Balyka László)
 - P 101–110. Cinka Panna
 - P 111–120. Mikes Kelemen
- P 121–140. Gyöngyös Gyerőfi (Gyerőfi János)
- P 141–160. A 18. század egyéb hősei
- P 161–170. Magyar Faustok
- P 171–180. Nagy Dimén József
- P 181–190. Cházár András
- P 191–200. Sándor Móric
- P 201–210. Wesselényi Miklós
- P 211–220. A 19. század első felének egyéb hősei
- P 221–270. Az 1848-as forradalom és szabadságharc hősei
 - P 221–240. Bem József
 - P 241–250. Damjanich János
 - P 251–270. Az 1848-as forradalom és szabadságharc egyéb hősei
- P 271–300. Művészek és tudósok
- P 301–310. A 19. század második felének történeti hősei

Q 1–320. Habsburg uralkodók és hősök

- Q 1–70. Mária Terézia királynő
 - Q 1–20. Alapítási hagyományok
 - Q 21–30. Helyi emlékek
 - Q 31–50. Egyéb Mária Terézia-mondák

- Q 51–60. A nagytermészetű Mária Terézia
- Q 61–70. A mitikus hősnő
- Q 71–130. II. József császár
 - Q 71–80. A jó császár
 - Q 81–90. József császár inkognitóban
 - Q 91–100. Elmés mondások, szellemes replikák
 - Q 101–110. Helyi mondaemlékek
 - Q 111–120. Antiklerikális hagyományok
 - Q 121–130. Egyéb mondák II. Józsefről
- Q 131–220. Ferenc József császár
 - Q 131–140. A rossz hírű császár
 - Q 141–150. A jó király
 - Q 151–160. Itt járt Ferenc József
 - Q 161–180. Anekdoták, anekdotikus esetek
 - Q 181–190. Ferenc József és a betyárok
 - Q 191–210. Egyéb Ferenc József-mondák
 - Q 211–220. A Habsburgok alkonya
- Q 221–250. Erzsébet királyné
 - Q 221–230. Erzsébet királyné jótéteményei
 - Q 231–240. Helyi hagyományok
 - Q 241–250. A boldogtalan sorsú Erzsébet királyné
- Q 251–310. Rudolf királyfi
 - Q 251–260. Rudolf ifjúsága
 - Q 261–270. Helyi hagyományok
 - Q 271–280. A konfliktus
 - Q 281–290. Rudolf sorsa
 - Q 291–300. A bujdosó Rudolf
 - Q 301–311. A visszavárt Rudolf
- Q 311–320. Egyéb nevezetes Habsburgok

R 1–100. 20. századi hősök

- R 1–20. Politikusok és államfők
- R 21–40. Horthy Miklós
- R 41–50. Az 1956-os forradalom hősei
- R 51–70. Márton Áron püspök
- R 71–80. Boldoggá avatottak és egyházi vezetők
- R 81–100. Művészek, tudósok, sportolók

III. Hősök, történelmi személyek 2. Tematikus csoportok

A 1–330. A hősmondák főbb típusai és témakörei

- A 1–20. A hős származása és születése

- A 21–40. Hőssé válás, uralkodóvá válás
- A 41–60. A hős jellemzői
- A 61–80. A harcokban kitűnő hős
- A 81–100. Az üldözött hős (A hős menekülése)
- A 101–110. Az igazságos hős
- A 111–140. A karitatív hős
- A 141–160. Az istenszolgálat hőse
- A 161–170. A bölcs és leleményes hős
- A 171–180. A szerelmes hős
- A 181–190. A hős társai és segítői
- A 191–220. A hős alapításai
- A 221–240. A hőshöz fűződő földrajzi helyek
- A 241–300. A hőssel kapcsolatos egyéb hagyományok
- A 301–330. A hős halála

B 1–110. Sárkányölő hősök

- B 1–40. A sárkányölő hősök
- B 41–50. A félelmetes fenevad
- B 51–60. A sárkány rejtekhelye
- B 61–70. A sárkány kártételei
- B 71–100. A sárkány elpusztítása
- B 101–110. Egyéb hagyományok

C 1–140. Nagyerejű hősök

- C 1–10. Nevezetes nagyerejű hősök
- C 11–140. A nagyerejű hősök tettei
 - C 11–20. A hős hatalmas erejének titka
 - C 21–30. A nagyerejű hős fegyverei
 - C 31–70. Küzdelem közben érvényesített erő
 - C 71–80. Munkavégzés közben érvényesített erő
 - C 81–100. Súlyos tárgyak felemelése
 - C 101–140. A fitogtatott erő

D 1–50. Női hősök

- D1–10. Hős nők (Magyar amazonok)
- D 11–20. Szent életű nők (Isten szolgálóleányai)
- D 21–30. Karitatív cselekedetek
- D 31–40. Hírhedt női hősök
- D 41–50. Női hősökkel kapcsolatos egyéb hagyományok

E 1–60. Ambivalens hősök 1. Pogányok, eretnekek

- E 1–10. A pogányok építményei

- E 11–20. A pogányok áldozó helyei
- E 21–30. A pogányok lakhelye
- E 31–50. A pogányok alkonya
- E 51–60. Eretnekek

F 1–80. Ambivalens hősök 2. Templomosok (veres barátok)

- F 1–20. A veres barátok kolostorai
- F 21–40. A veres barátok mint pozitív hősök
- F 41–50. A veres barátok mint negatív hősök
- F 51–60. A veres barátok bukása
- F 61–70. A veres barátok hagyatéka
- F 71–80. Egyéb hagyományok

G 1–80. Negatív hősök 1. Nevezetes ellenfelek

- G 1–10. A honfoglalók ellenfelei
- G 11–30. Középkori ellenfelek
- G 31–40. 1848-as ellenfelek
- G 41–60. Haynau
- G 61–70. Hitler
- G 71–80. Külföldi kommunista vezetők

H 1–100. Negatív hősök 2. Árulók

- H 1–20. Régmúlt idők árulói
- H 21–40. Török kori árulók
- H 41–60. Áruló kurucok
- H 61–70. Az 1848–1849-es szabadságharc árulói
- H 71–80. Görgey Artúr
- H 81–90. Az első világháború árulói
- H 91–100. Magyar kommunisták

J 1–50. Megszemélyesített hősök 1. Szentek ereklyéi

- J 1–10. Az Árpád-kori szentek ereklyéi
- J 11–20. Kapisztrán Szent János ereklyéi
- J 21–30. Remete Szent Pál ereklyéi
- J 31–40. Egyéb szentek és szent ereklyék
- J 41–50. Szentek ereklyéivel kapcsolatos egyéb hagyományok

K 1–50. Megszemélyesített hősök 2. A Szent Korona

- K 1–10. A Szent Korona eredete
- K 11–20. A Szent Korona menekítése
- K 21–30. A Szent Korona megsértői

K 31–40. Miért ferdült el a Szent Koronán a kereszt?

K 41–50. Egyéb hagyományok

IV. Háborúk, harcok, szabadságharcok

A 1–120. Főbb típusok és témakörök

A 1–20. Menekülés az ellenség elől

A 21–40. Háborús pusztítások

A 41–70. A háború áldozatai

A 71–80. A démonikus ellenség

A 81–110. Az ellenség legyőzése

A 110–120. Egyéb hagyományok

B 1–40. Hódító háborúk

B 1–10. A Kárpát-medence elfoglalása

B 11–20. A kalandozások

B 21–30. Középkori hódító háborúk

B 31–40. Jelenkori hódító háborúk

C 1–150. Honvédő háborúk 1. A tatár–török mondakör

C 1–70. Menekülés a tatárok/törökök elől

C 71–90. A tatárok/törökök pusztításai

C 91–110. A tatárok/törökök vérengzései

C 111–120. A démonikus ellenség

C 121–150. A törökök/tatárok legyőzése

D 1–140. Honvédő háborúk 2. A török hódoltság

D 1–10. A törökök erődítményei

D 11–20. A törökök lakóhelye

D 21–30. A török basa kútja

D 31–40. Törökkel kapcsolatos fák

D 41–50. A vallásukat gyakorló törökök

D 51–60. A törökök átka

D 61–70. A bölcs kádi, az igazságos basa

D 71–80. Magyar anya török fia

D 81–90. Trükkös becsapások, lépre csalt törökök

D 91–100. Szerelmes törökök

D 101–120. Egyéb török kori mondák

D 121–130. A törökök hagyatéka

D 131–140. A törökök/tatárok sírjai

E 1–50. Honvédő háborúk 3. Egyéb háborúk

- E 1–10. Árpád-kori honvédő háborúk
- E 11–20. A husziták
- E 21–30. A tizenöt éves háború
- E 31–40. A franciák (A napóleoni háborúk)
- E 41–50. Magyarország feldarabolása

F 1–100. Függetlenségi háborúk

- F 1–10. Bocskai István szabadságharca
- F 11–20. A Rákóczi-szabadságharc
- F 21–30. A rácok
- F 31–40. Az illérek (Jellasics támadása)
- F 41–100. Az 1848–1849-es szabadságharc
 - F 41–60. A honvédek győzelmei
 - F 61–70. Elvesztett ütközetek
 - F 71–80. A megtorlás
 - F 81–90. A szabadságharc bukása
 - F 91–100. Az 1848–1849-es szabadságharc egyéb hagyományai

G 1–140. Világháborúk

- G 1–40. Az első világháború
 - G 1–10. Az első világháború kitörése
 - G 11–30. A háborúzó Monarchia
 - G 31–40. Magyarország megszállása
- G 41–130. A második világháború
 - G 41–50. A második világháború kezdete
 - G 51–60. A visszacsatolt országrészek
 - G 61–80. A Szovjetunió megtámadása
 - G 81–90. A szovjet megszállás
 - G 91–100. A visszavonuló németek
 - G 101–110. A zsidó holokauszt
 - G 111–120. Vérbosszú Bácskában (A délvidéki genocídium)
 - G 121–130. A voluntárok rémtettei (A románok által elkövetett atrocitások)
- G 131–140. A második világháború utáni jogsértések

H 1–30. Polgárháborúk

- H 1–10. Középkori belháborúk
- H 11–20. Az 1848-as események
- H 21–30. 20. századi polgárháborúk

J 1–50. Vallásháborúk, vallásküzdelmek

- J 1–10. A kereszténység elterjesztése

- J 11–20. A huszita tanok
- J 21–30. Reformáció és ellenreformáció (Vallásküzdelmek a protestánsok és a katolikusok között)
- J 31–40. Protestáns vallásküzdelmek
- J 41–50. Egyéb hagyományok

K 1–130. Parasztlázadások, forradalmak

- K 1–10. Az 1437. évi erdélyi parasztfelkelés
- K 11–20. Dózsa György parasztháborúja
- K 21–30. Péro lázadása
- K 31–40. A madéfalvi veszedelem
- K 41–50. A Horea-féle román parasztlázadás
- K 51–60. A magyar jakobinusok összeesküvése
- K 61–70. Az 1831. évi koleralázadás
- K 71–80. Egyéb antifeudális színezetű mondák
- K 81–90. Az 1848-as forradalom
- K 91–100. Agrárszocialista megmozdulások
- K 101–110. A Magyarországi Tanácsköztársaság
- K 111–120. Az 1956-os forradalom
- K 121–130. Az 1989-es romániai forradalom

L 1–40. Helyi jellegű konfliktusok

- L 1–10. Nemesi belháborúk
- L 11–20. A határ birtokjogáért kitört csetepaték
- L 21–30. Etnikai villongások
- L 31–40. Egyéb helyi jellegű konfliktusok

M 1–90. Háborúk, csaták, kataklizmák előjelei

- M 1–50. A háború előjelei
 - M 1–30. Háborút jövendölő égi jelek
 - M 31–50. Háborút jövendölő egyéb jelek
- M 51–60. Csata előjelei
- M 61–70. Társadalmi kataklizmák előjelei
- M 71–80. Természeti katasztrófák előjelei
- M 81–90. Egyéb előjelek

N 1–120. Proféciaák, eszkatologikus jóslatok

- N 1–10. Premodern proféciaák
- N 11–30. Baljós természeti jelek
- N 31–50. Modernizáció, technikai fejlődés
- N 51–60. A meglazult erkölcsök
- N 61–70. Gyökeres társadalmi változások

N 71–90. Az utolsó háború (A harmadik világháború)

N 91–100. A háború utáni idők

N 101–110. A végső idők

N 111–120. Nevezetes jövendölők

V. Legendák (Vallásos témájú mondák)

A 1–40. Kegyhelyek, templomok mondái

A 1–10. A kegyhely csodás aurája

A 11–30. A csodás templom

A 31–40. Templomokkal kapcsolatos egyéb hagyományok

B 1–60. Kegyképek mondái

B 1–20. A kegykép eredete

B 21–40. A csodás kegykép

B 41–50. A csodatévő kegykép

B 51–60. Kegyképekkel kapcsolatos egyéb hagyományok

C 1–60. Kegyszobrok mondái

C 1–20. A kegyszobor eredete

C 21–40. A csodás kegyszobor

C 41–50. A csodatévő kegyszobor

C 51–60. Kegyszobrokkal kapcsolatos egyéb hagyományok

D 1–40. Az oltáriszentséggel kapcsolatos mondák

D 1–10. Az oltáriszentség csodái

D 11–20. Az oltáriszentség elrejtése

D 21–30. Az oltáriszentség megszenteltelenítése

D 31–40. Az oltáriszentséggel kapcsolatos egyéb hagyományok

E 1–70. Keresztmondák

E 1–10. A kereszt megtalálása

E 11–20. Keresztek állítása

E 21–30. Emlékkereszt (Halottak emlékére állított kereszt)

E 31–50. A csodás kereszt

E 51–60. A csodatévő kereszt

E 61–70. Kereszttel kapcsolatos egyéb hagyományok

F 1–100. Harangmondák

F 1–20. A harang eredete

F 21–30. A harang elvitele

F 31–40. A harang elrejtése

- F 41–50. Az elsüllyedt harang
- F 51–60. A harang megtalálása
- F 61–70. A különleges harang
- F 71–80. A csodás harang
- F 81–100. Egyéb harangmondák

G 1–70. Forrásmondák (Szentkútak)

- G 1–20. A szentkút eredete
- G 21–30. Egyéb források eredete
- G 31–40. A gyógyító vizű szentkút
- G 41–60. A csodás forrásvíz
- G 61–70. Egyéb forrásmondák

H 1–80. Csodás gyógyulások

- H 1–40. A csodás gyógyulások
- H 41–50. A gyógyulás ideje
- H 51–60. A csodás módon meggyógyultak
- H 61–70. Fogadalmi ajándékok
- H 71–80. A megváltott egészség

J 1–20. Sziklába mélyedt nyomok

- J 1–10. Jézus Krisztus nyoma
- J 11–20. Egyéb vallásos hagyományok

K 1–70. Csodás módon megmutatkozó egyéb jelek

- K 1–10. Égi jelek
- K 11–30. Csodás vérjelek
- K 31–40. Az ártatlanság jelei
- K 41–50. Bűnöket és bűnösöket felfedő jelek
- K 51–70. Egyéb csodás jelek

L 1–50. Az eleve elrendeltetett sors

- L 1–20. Az eleve elrendeltetett sors
- L 21–30. A baljóslatú időpont
- L 31–50. A mitikus sorsjóslok

M 1–80. Jelenések

- M 1–10. A Mária-jelenések
- M 11–20. Jézus Krisztus jelenései
- M 21–30. Egyéb bibliai szereplők jelenései
- M 31–40. Szentek jelenései

M 41–60. Egyéb jelenések és imagisztikus jelek
M 61–80. A napsodák (A Nappal kapcsolatos kollektív látomások)

N 1–100. Látomások, vallásos álmok

N 1–10. A látomásban megjelenő Jóisten
N 11–30. Látomásban megjelenő Szűz Mária
N 31–40. Látomásban megjelenő Jézus Krisztus
N 41–50. Látomásban megjelenő angyalok
N 51–60. Látomásban megjelenő szentek
N 61–70. Látomásban megjelenő ördögök
N 71–80. Látomásban látott túlvilág
N 81–100. Egyéb álmok és látomások

P 1–90. Angyalok

P 1–10. A mennyország udvartartása
P 11–20. Angyali hírnökök
P 21–30. A félelmetes angyal
P 31–50. A földre száll angyalok (Az angyal emberi természete)
P 51–60. Az őrzőangyal
P 61–70. Az angyal mint lélekkalauz
P 71–80. Nevezetes angyalok
P 81–90. Angyalokkal kapcsolatos egyéb hagyományok

Q 1–150. Szentek, szent életű emberek

Q 1–10. Nevezetes bibliai szereplők
Q 11–70. Nevezetes szentek
Q 71–90. Szent életű papok
Q 91–120. Remeték, szerzetesek
Q 121–140. Parasztproféták, szentemberek
Q 141–150. Szent életű látók és gyógyítók

R 1–140. Természetfeletti tudású papok

R 1–80. Román pap
R 1–10. A román pap természetfeletti aurája
R 11–20. A segítő román pap
R 21–30. A büntető román pap
R 31–40. A román pap egyéb tevékenységei
R 41–50. A román pap ördögi mestersége
R 51–80. Nevezetes román papok
R 81–91. Pravoszláv pap
R 91–110. Ördögös magyar papok

R 111–130. Csodarabbi
R 131–140. Egyéb hagyományok

S 1–60. Egyéb vallásos témájú mondák

S 1–20. Szent tárgyak és szentelmények
S 21–30. Segítő rítusok, kegyes gesztusok
S 31–40. Példázatszerű történetek
S 41–60. Egyéb csodák, legendák, legendás hagyományok

VI. Bűn és bűnhődés

A 1–90. Kővé válás

A 1–10. Kővé vált mitikus lények
A 11–20. Kővé vált férfiak
A 21–40. Kővé vált nők
A 41–60. Csoportos sziklaalakzatok
A 61–80. Kővé vált tárgyak
A 81–90. Speciális kővé válások

B 1–40. Elsüllyedés

B 1–10. Elsüllyedt település
B 11–20. Elsüllyedt épületek
B 21–30. Elsüllyedt emberek
B 31–40. Egyéb hagyományok

C 1–170. Ünneprontók

C 1–70. A megszenteltelenített napok
C 71–90. Az ünneprontás módja
C 91–170. Az ünneprontók büntetése
C 91–110. Az ünneprontók halála
C 111–120. A balesetet szenvedett ünneprontók
C 121–130. Az anyagi kárt szenvedett ünneprontók
C 131–140. Az isteni jel által figyelmeztetett ünneprontók
C 141–150. Az ünneprontónak megmutatkozó természetfeletti erők
C 151–160. Az ünneprontót büntető állatok
C 161–170. Egyéb hagyományok

D 1–30. A büntető mennykő

D 1–20. A villámsújtotta bűnösök
D 21–30. Egyéb hagyományok

E 1–20. A bűn nem marad titokban

E 1–10. A tettest eláruló madarak

E 11–20. Egyéb hagyományok

F 1–110. A megátkozott bűnös

F 1–20. Az átok mondója

F 21–40. A bűnös embert büntető átok

F 41–50. Mitikus lényeket sújtó átok

F 51–60. Megátkozott állatok

F 61–80. Elátkozott helyek

F 81–90. Az átokkal kapcsolatos egyéb hagyományok

F 91–100. A bűnösre tartott böjt (Átok ráböjtöléssel)

F 101–110. Az önátkozás következményei

G 1–50. A hamis eskü

G 1–10. A feltételes önátok

G 11–20. Hamis tanúskodással megszerzett határrész

G 21–30. Hamis esküről szóló egyéb hagyományok

G 31–50. A hamis eskü következményei

H 1–90. Isteni büntetés blaszfémia miatt

H 1–10. Az Istent káromló emberek

H 11–20. A megsértett Szűz Mária

H 21–50. A kigúnyolt ünnep

H 51–60. Az önhitt és elbizakodott szavak

H 61–70. A meggondolatlan szavak

H 71–80. Magasztos dolgok kigúnyolása

H 81–90. Blaszfémiával kapcsolatos egyéb esetek

J 1–90. Isteni büntetés keresztény szabály/tabu megsértése miatt

J 1–10. A szent hely megszenteltelenítói

J 11–20. A megsértett kegytárgy

J 21–30. A megsértett kereszt

J 31–40. A megszenteltelenített szentkút

J 41–50. A szentségtörő lövés

J 51–60. A szentségtörő virtuskodás (A fogadásból elkövetett szentségtörés)

J 61–80. Isteni büntetés keresztény normák megsértése miatt

J 81–90. Egyéb tabusértések

K 1–40. A bűnös ember temetése

K 1–10. A bűnös ember halála

K 11–30. A bűnös ember temetése

K 31–40. A bűnös ember sírja

L 1–90. A holtában bűnhődő bűnös ember

L 1–50. A nyugodni nem tudó bűnös ember

L 51–90. Pokolbeli szenvedések

M 1–50. Egyéb bűnök és büntetések

M 1–10. Hétköznapi bűnök és büntetések

M 11–40. Különleges esetek

M 41–50. Földi hatalom általi büntetések

VII. Betyármondák (Betyárok és más törvényen kívüliek)

A 1–430. A betyármondák típusai és motívumai

A 1–10. A betyár származása

A 11–30. A betyárrá válás oka

A 31–50. A betyár fő jellemzői

A 51–80. A betyár jótéteményei

A 81–90. A betyár halála

A 91–140. A betyár bosszúja

A 91–130. A betyárok által megbüntetett emberek

A 131–140. A bosszút álló betyárok

A 141–170. A betyár rablásai

A 171–180. A betyár egyéb nevezetes cselekedetei

A 181–200. A természetfeletti képességű betyár

A 201–210. A betyár társai

A 211–220. A betyár szeretői

A 221–230. A betyár ellenségei

A 231–270. A betyár menekülése

A 271–290. A betyár elfogása

A 291–300. A betyár szökése

A 301–310. A betyár börtönévei

A 311–320. A jó útra tért betyár

A 321–340. A betyárral kapcsolatos egyéb hagyományok

A 341–380. A betyár halála

A 381–400. A betyárral kapcsolatos helyek

A 401–410. A betyárral kapcsolatos tárgyi emlékek

A 411–420. A betyár kincsei

A 421–430. A betyár leszármazottai

B 1–280. A nemzeti betyár (Rózsa Sándor)

B 1–10. Rózsa Sándor származása

B 11–20. Hogyan lett betyár Rózsa Sándor?

B 21–30. Rózsa Sándor tulajdonságai

- B 31–40. Rózsa Sándor jótéteményei
- B 41–50. Rózsa Sándor halála
- B 51–70. Rózsa Sándor bosszúja
- B 71–90. Rózsa Sándor rablásai
- B 91–100. Rózsa Sándor egyéb nevezetes cselekedetei
- B 101–110. A természetfeletti képességű Rózsa Sándor
- B 111–120. Rózsa Sándor társai
- B 121–130. Rózsa Sándor szeretői
- B 131–140. Rózsa Sándor ellenségei
- B 141–170. Rózsa Sándor menekülése
- B 171–180. Rózsa Sándor elfogása
- B 181–190. Rózsa Sándor szökése
- B 191–200. Rózsa Sándor börtönévei
- B 201–210. A jó útra tért Rózsa Sándor
- B 211–220. Rózsa Sándorral kapcsolatos egyéb hagyományok
- B 221–230. Rózsa Sándor halála
- B 231–250. Rózsa Sándorral kapcsolatos nevezetes helyek
- B 251–260. Rózsa Sándor tárgyi emlékei
- B 261–270. Rózsa Sándor kincsei
- B 271–280. Rózsa Sándor leszármazottai

C 1–990. Egyéb nevezetes betyárok

- C 1–20. Angyal Bandi (Ónody András)
- C 21–40. Balán (Balán János/Gyica Balán)
- C 41–60. Blidár (Vasile Blidaru/Vaszilika)
- C 61–80. Bogár Imre (Szabó Imre)
- C 81–100. Borsos Sándor
- C 101–110. Bosota (Bosota Grigore)
- C 111–120. Csaruga Jovó
- C 121–130. Csircsel
- C 131–150. Dobos Gábor
- C 151–170. Fábíán Pista
- C 171–180. Farkas Jancsi
- C 181–190. Frunzilla (Frunzilla János.)
- C 191–210. Geszten Jóska
- C 211–230. Gordán Gyuri
- C 231–250. Jáger Jóska
- C 251–270. Jánosik
- C 271–290. Juhász András
- C 291–300. Kis Víg Miska
- C 301–310. Mantu (Petru Mantu)
- C 311–320. Mészáros Pali (Nagy Pál)

- C 321–330. Nagyszemű Paja (Nagyszemű Palkó/Tóth Pál)
- C 331–350. Nopcsa László (Fația Negra/Fekete Arc)
- C 351–370. Oroszlán Pali
- C 371–390. Patkó Bandi (Patkó János/Tóth János)
- C 391–410. Patkó Pista (Tóth Pista)
- C 411–430. Pintye (Pintea Gligore/Pintea Viteazul/ Pintyő Gergely)
- C 431–450. Pusztai (Pusztai Béla)
- C 451–460. Rajnoha (Hrajnoha)
- C 461–490. Savanyú Jóska
- C 491–520. Sisa Pista (Benkó István)
- C 521–540. Sobri Jóska (Pap Jóska)
- C 541–560. Sós Pista
- C 561–580. Vidrócki Marci
- C 581–600. Zöld Marci
- C 601–610. Egyéb nevezetes (országos híró) betyárok
- C 611–990. Helyi ismertségű betyárok és kacsbetyárok

D 1–80. Betyárokról szóló egyéb hagyományok

- D 1–20. Névtelen betyárok tettei
- D 21–30. Egyéb törvényen kívüliek
- D 31–40. A betyárok segítői
- D 41–50. A betyárok ellenségei
- D 51–60. Nevezetes betyárcsárdák
- D 61–70. Betyárokkal kapcsolatos egyéb helyek
- D 71–80. Betyárokkal kapcsolatos egyéb hagyományok

E 1–60. Rablók, rablótörténetek

- E 1–10. Nevezetes haramiák
- E 11–20. Rablólovagok
- E 21–30. Rablások és útonállások
- E 31–40. A gyilkos haramiák
- E 41–50. A megölt haramiák
- E 51–60. Egyéb hagyományok

F 1–20. Rituális gyilkosságok

- F 1–10. A vérvád
- F 11–20. Egyéb hagyományok

G 1–20. Emberevők

- G 1–10. Az emberevő cigányok
- G 11–20. Egyéb hagyományok

VIII. Kincsmondák

A 1–50. A kincstalálás helyei

- A 1–10. Elrejtett kincs emberek által lakatlan helyeken
- A 11–20. Elrejtett kincs emberekkel kapcsolatos helyeken
- A 21–40. Tárgyakba rejtett kincs
- A 41–50. Egyéb hagyományok

B 1–60. A kincstalálás ideje

- B 1–30. Kincstaláló napok (Kalendáris ünnepek és más jeles napok)
- B 31–40. Kincstaláló napszakok
- B 41–60. Kincstaláló időszakok

C 1–30. Az elrejtett kincs jelei

- C 1–10. A kigyúló kincs
- C 11–30. Kincsre vezető egyéb jelek

D 1–50. A kincs elrejtése

- D 1–40. A kincs elrejtői
 - D 1–20. Történelmi szereplők kincse
 - D 21–30. Mitikus lények és személyek kincse
 - D 21–40. Kincset elrejtő egyéb személyek
- D 41–50. A kincs elrejtése

E 1–60. A kincs őrzői

- E 1–10. Természetfeletti lények által őrzött kincs
- E 11–30. Antropomorf lények által őrzött kincs
- E 31–50. Természetfeletti állatok által őrzött kincs
- E 51–60. A kincs őrzőivel kapcsolatos egyéb hagyományok

F 1–120. Kinczsásás, kincskeresés

- F 1–20. Kincskeresés természetfeletti lény segítségével
- F 21–40. Kincskeresés természetfeletti erejű személy segítségével
- F 41–50. Kincsre vezető idegenek
- F 51–60. Álomban látott kincs
- F 61–70. A kinczsásás eszközei
- F 71–80. Kinczsásók és kincskeresők
- F 81–100. A kinczsásás tabui
- F 101–120. A sikeres kinczsásás feltételei

G 1–60. Elátkozott kincs (Szerencsétlenségek a kinczsásás miatt)

- G 1–10. A veszélyes kincses üreg
- G 11–40. A kincsóval történt szerencsétlenségek

G 41–50. A kincserért cserébe adott lélek

G 51–60. Egyéb hagyományok

H 1–40. Sikertelen kincssásás, eredmény nélküli kincskeresés

H 1–10. Az eredménytelen kincssásás

H 11–20. Megakadályozott kincssásás

H 21–30. A kincssásó által megsértett tabu

H 31–40. A forgandó szerencse

J 1–130. Sikeres kincssásás, szerencsés kincstalálás

J 1–10. Idegen kincsszerzők

J 11–40. Kincstalálás segítők által

J 41–70. Kincsre vezető állatok (Kincstalálás állatok segítségével)

J 71–100. Véletlen kincstalálás

J 101–110. Sikeres kincssásás

J 111–130. Egyéb hagyományok

K 1–70. A kincsek fajtái

K 1–10. Termésarany és más értékes ásványkincsek

K 11–30. Hatalmas mennyiségű pénzek

K 31–40. Aranyból készült tárgyak

K 41–50. Ezüstből készült tárgyak

K 51–70. Egyéb kincsek

IX. Egyéb földrajzi és történeti jellegű mondák

A 1–70. Földfelszíni elemek keletkezése

A 1–10. Folyók eredete

A 11–30. Tavak eredete

A 31–40. Földfelszíni magaslatok (hegyek, dombok) keletkezése

A 41–50. Nevezetes sziklák eredete

A 51–60. Barlangok, völgyek, hasadékok eredete

A 61–70. Egyéb természeti objektumok keletkezése

B 1–140. Mitikus előidők

B 1–10. Történelmi előidők

B 11–50. Óriások

B 11–40. A hajdan élt óriások

B 41–50. Óriásokkal kapcsolatos földrajzi helyek

B 51–140. Tündérek

B 51–70. A csodálatos tündérek

B 71–80. Tündérekkel kapcsolatos földrajzi helyek

B 81–100. Tündérek és az emberek

- B 101–110. A boldogtalan tündérek
- B 111–130. Rosszindulatú tündérek
- B 131–140. Tündérekkel kapcsolatos egyéb hagyományok

C 1–180. Történelmi emlékek

- C 1–10. Földrajzi vonatkozású történelmi emlékek
- C 11–20. Településekkel kapcsolatos történelmi emlékek
- C 21–30. Építményekkel kapcsolatos történelmi emlékek
- C 31–40. Háborús időkkel kapcsolatos történelmi emlékek
- C 41–50. Törvénykezéssel kapcsolatos történelmi emlékek
- C 51–60. A jobbágyvilág emlékei
- C 61–80. A nemesi világ emléke
- C 81–100. Dzsentrík, nagybirtokosok
- C 101–110. Pusztító járványok emléke
- C 111–120. Katasztrófák, természeti csapások emléke
- C 121–130. A kommunista diktatúra emléke
- C 131–180. Egyéb történelmi emlékek

D 1–40. Alagútmondák

- D 1–10. Az alagutak típusai
- D 11–20. Az alagút bejárata
- D 21–30. Földalatti járatok felfedezése
- D 31–40. Alagutakkal kapcsolatos egyéb hagyományok

E 1–80. Nevezetes fák

- E 1–40. Történelmi hősök fája
- E 41–50. Szent fa, mitikus fa
- E 51–80. Nevezetes fákkal kapcsolatos egyéb hagyományok

F 1–80. Egyéb nevezetes földrajzi helyek

- F 1–20. Kővé válás (egyéb hagyományok)
- F 21–40. Elsüllyedés (egyéb hagyományok)
- F 41–50. Feneketlen tó, feneketlen kút, tengerszem
- F 51–60. Sziklába mélyedt nyomok (egyéb hagyományok)
- F 61–80. Nevezetes földrajzi helyekkel kapcsolatos egyéb hagyományok

G 1–30. Szerelmi témájú mondák

- G 1–10. Szerelmi konfliktusok
- G 11–20. Tragikus szerelmi történetek
- G 21–30. A beteljesült szerelem

H 1–90. Helynévmagyarázó mondák

H 1–10. Tragikus eseményt megörökítő helynevek

H 11–20. Természetfeletti erőkre utaló helynevek

H 21–60. Állatokról elnevezett helyek

H 61–90. Egyéb helynévmagyarázó hagyományok

J 1–60. Egyéb történeti és helyi mondák

J 1–10. Nevezetes helyi halálesetek

J 11–20. Történelmi épületek kísértetei

J 21–60. Egyéb hagyományok

X. Motívumindex és bibliográfia

Motívumindex

Konkordanciajegyzék

Összesített konkordancia a magyar mondatípusok és motívumok szerint

Konkordancia a magyar és nemzetközi mesetípusok szerint

Rövidítésjegyzék

Bibliográfia

A katalógus hatalmas adatbázisa és méretei eleve kizárták, hogy az egyes kötetekhez illusztratív példákat is tartalmazó szöveggyűjtemény társuljon – a remélhetőleg nem túl távoli jövőben azonban a tudományos rendszerezés eredményeivel szimbiózisban (kötetenkénti/tematikus csoportok szerinti tagolásban) egy ilyen, többkötetes szövegfolklor-antológia összeállítására is sor kerül. Elsősorban terjedelmi okokból nem tartalmaz e katalógus (a tartalomjegyzékek kivételével) angol nyelvű verziót, amelynek kiadása azonban elsőrendű cél és tudományos érdek: bizonyos mérvű tartalmi szűkítéssel és az annotáció részbeni elhagyásával két vagy három kötetben tervezem azt közreadni a rangos és nagy múltú *Folklore Fellows Communications* sorozat keretében. Nyilvánvaló, hogy nemzetközileg is releváns kézikönyvként a bilingvis változatnál szerencsésebb megoldás egy csakis angol nyelven megjelentetett kiadvány, és mivel a típuszám és a katalógus szerkezete az idegen nyelvű kiadásban sem fog megváltozni, az angol nyelvű kiadás nyomán a részletes magyar annotációk is nyomon követhetők és kikereshetők lesznek.

Köszönetnyilvánítás

A magyar történeti mondák katalógusának az elkészítése e sorok írójának a szakmai életútjában közel negyed évszázadot ölelt fel, mely hosszú évek folyamán a kitartáson és kutatói szerencsén kívül a honi néprajzi intézmények által nyújtott

objektív feltételek biztosítására is szüksége volt a szerzőnek. Köszönettel tartozom érte Paládi-Kovács Attilának, aki az MTA Néprajzi Kutatóintézetének az igazgatójaként munkatársául hívott és a magyar történeti mondák kutatásával bízott meg, továbbá a kutatóintézet (jelenlegi nevén MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet) későbbi igazgatóinak, Hoppál Mihálynak, Balogh Balázsnak és Fodor Pálnak, akik az utóbbi tíz évben is lehetőséget és intézményi keretet biztosítottak e nagyszabású kutatómunka folytatásához és véghezviteléhez.

Köszönöm volt debreceni professzoraimnak, Gunda Bélának, Ujváry Zoltánnak és Bartha Eleknek, hogy már az egyetemi évek alatt a mondatakat felé irányították a figyelmemet.

Köszönettel tartozom mindazon kollégáknak (Agócs Gergelynek, Babai Dánielnek, Balázs Líviának, Bárh Dánielnek, Bárh Jánosnak, Bartha Eleknek, Bednárík Györgynek, Bednárík Jánosnak, Benedek Katalinnak, Bereznai Zsuzsannának, Czégényi Dóranak, Czövek Juditnak, Csáky Károlynak, Császi Irénnek, Domokos Mariannak, Egyed Ákosnak, Faragó Józsefnek, Gazda Enikőnek, Granasztói Péternek, Gulyás Juditnak, Hála Józsefnek, Harangozó Imrének, Hoppál Mihálynak, Iancu Laurának, Ispán Ágotának, L. Juhász Ilonának, Keszeg Vilmosnak, Kész Margitnak, Kósa Lászlónak, B. Kovács Istvánnak, Kríza Ildikónak, Küllős Imolának, Liszka Józsefnek, Lukács Lászlónak, Mészáros Csabának, Nagy Ilonának, Olosz Katalinnak, Ozsváth Imolának, Paládi-Kovács Attilának, Pócs Évának, Pozsony Ferencnek, Raffai Juditnak, Sántha Istvánnak, Sinkó Rozáliának, Sípos Annának, Somfai Karai Dávidnak, Szakál Annának, Szegedi Lászlónak, Szilágyi Miklósnak, Takács Györgynek, Tánczos Vilmosnak, Tasnádi Zsuzsának, Tátrai Zsuzsannának, Tomisa Ilonának, Tóth Ágnesnek, Tóth Arnoldnak, Tóth G. Péternek, Turai Tündének, Ujváry Zoltánnak, Varga Norbertnek, Vargha Katának, Várkonyi Gábornak, Várkonyi-Nickel Rékának, Vörös Boldizsárnak, Zábrátszky Évának, Zágórhidi Czigány Balázsnak, Zsigmond Győzőnek, Zsupos Zoltánnak és sokan másoknak), akik szakmai meglátásaikkal, javaslataikkal, a tőlük kapott folklóradatokkal e munkálatok során a segítségemre voltak.

Köszönöm Voigt Vilmosnak, hogy már a mondatakatalógizálás kezdeti stádiumában megtisztelt szakmai bizalmával és e kézikönyv mielőbbi elkészítésére ösztönzött (noha az végül is nem tanszéki keretekben valósult meg).

Köszönöm a felkeresett – határon inneni és túli – kulturális és tudományos intézményeknek, az ott dolgozó kollégáknak és intézményvezetőknek, hogy lehetővé tették, sőt többnyire aktívan segítették azt, hogy az adatbázis bővítése céljából ott kutassak, és a feltárt folklóanyagot (duplumként) a Magyar Történeti Mondák Archívumába is beilleszthessem (ezen intézmények listáját lásd a X. kötetben található rövidítésjegyzékben).

Köszönöm mindazon kollégák (Bosnyák Sándor, Gagy József, Kakas Zoltán, Hála József, Lackovits Emőke, Zsidó Ferenc) segítségét, akik magánarchívumukba is betekintést engedtek.

Köszönettel tartozom azon kollégáimnak is (Balogh Balázsnak, Czégényi Dórának, Deák Évának, Dobos Edgárnak, Fülemile Ágnesnek, Geréb Miklósnak, Harangozó Imrének, Ispán Ágotának, Keszeg Vilmosnak, Major Miklósnak, Ozsváth Imolának, Tomisa Ilonának, Turai Tündének), hogy egyes határon túli terepmunkáim alkalmával a gyűjtőtársaim voltak. Külön köszönet illeti Varga Norbertet, akivel folklórgyűjtőként 2001 óta közösen járjuk a szlovákiai magyarlakta településeket, és köszönet Baranyai Csabának és Orbán Dánielnek is, akik számos erdélyi kiszállásomra elkísértek.

Köszönettel tartozom mindazon – felsorolhatatlanul nagyszámú – segítőimnek, akik az 1990-es évek elejétől néprajzi gyűjtőútjaimon a segítségemre siettek: szállással, ellátással, útbaigazítással, praktikus helyi tanácsok sokaságával.

Külön köszönet adatközlőimnek, akik sora szintén csaknem végtelen (mintegy háromezer fő). Köszönet nekik, mert a helyi mondahagyomány feltárására irányuló gyűjtőútjaim alkalmával empátiával, készségesen és tudásuk legjavával álltak a rendelkezésemre. Sajnos, többségük ma már nem él, azonban e katalógus kötetei, valamint az utóbbi másfél évtizedben publikált népköltészeti gyűjtemények remélhetőleg nem csupán a tőlük hallottakat, hanem az ő nevüket és esetenként adatközlői/hagyományörzői arcélüket is megőrzik a későbbi nemzedékek számára.

Köszönettel tartozom mindazon könyvkiadóknak (Akadémiai Kiadó, Balassi Kiadó, Csokonai Kiadó, Európa Kiadó, Európai Folklór Intézet, Gabriele Schäfer Verlag, Helikon Kiadó, Kairosz Kiadó, Liliium Aurum Kiadó, Mentor Kiadó, Osiris Kiadó, Tortoma Kiadó stb.), melyek a magyar szentekről és más történeti hősről szóló monográfiák, a közel félszáz kötetre rúgó táji folklórgyűjtemények és mesemondói egyéniségmonográfiák gondozásával és kiadásával a folyamatosan zajló mondakutatásoknak szakmai háttérrel és publicitást, és a pozitív visszaigazolások által folyamatos ösztönzést adtak.

Köszönöm mindazon pályázati források elnyerését (OTKA, Bolyai János Ösztöndíj, Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj, Habsburg Történeti Intézet ösztöndíja, Magyar–Szlovák akadémiai csereegyezmény, Magyar–Román akadémiai csereegyezmény, Magyar–Ukrán akadémiai csereegyezmény), melyek kivált a küllhoni kutatásokhoz nyújtottak meghatározó anyagi segítséget.

Köszönet Kabdebó Tamásnak szíves írországi vendéglátásáért és az ottani mondakutatásaimhoz nyújtott hathatós segítségéért.

Köszönöm kollégáimnak és szerzőtársamnak, Borsos Balázsnak a magyar népi kultúra regionális tagolódásáról szóló könyvünk megírása közben és azután adott szakmai tanácsait, melyek alapján a magyar mondahagyomány táji különbségei is tágabb kulturális kontextusba kerülhettek.

Köszönet a katalógus lektorainak, Keszeg Vilmosnak és Szemerkenyi Ágnesnek jobbító észrevételeikért, tartalmi és stiláris vonatkozású javaslataikért.

Köszönet Berta Péternek, Borsos Balázsnak, Cselényi Zsuzsának, Csergő Anna Máriának, Csontos Csillának, Fácányi Edinának, Gulyás Juditnak, Mátéffy Attilának, Mihálycsa Erikának, Szegedi Lászlónak és Vörös Boldizsárnak a tartalom-

jegyzék fordítása kapcsán felmerült nyelvi és terminológia jellegű tanácsokért, észrevételekért.

Köszönöm Kaszta Móninak a gyönyörű borítóttervet, Fancsek Krisztinának a kötetek tördelése közben mutatott szakértelmét és figyelmét, Nagy Bélának pedig az előzőeken látható térképek elkészítését.

Köszönöm szüleimnek, családomnak, páromnak a munkámmal kapcsolatban tanúsított türelmüket és segítségüket, különösen azt, hogy a néprajzi gyűjtőutakkal járó gyakori – és esetenként meglehetősen hosszú – távollétekkel kapcsolatban is megértéssel viseltettek.

Köszönöm kutatóintézeti szobatársamnak és barátomnak, Berta Péternek, hogy immáron közel két évtizede támogat biztatással, találó észrevételeivel a mondák tudományos rendszerezésével kapcsolatos törekvéseimben.

Köszönöm Lezsák Sándornak és az általa vezetett közalapítványnak, hogy támogatásával lehetővé tette e könyvsorozat megjelenését.

És végül – némiképp ambivalens módon – köszönettel tartozom azon keveseknek is, akik nem támogatták, hogy ez a tudományos mű megszülessen. Köszönöm nekik, mert szándékukkal ellentétes módon éppen hogy megerősítettek abban, hogy a választott úton érdemes továbbmenni, annak jegyében és érdekében, hogy a munka végeztével e tudományos katalógus (mint értéktár) látható módon is közkinccsé és a magyar kulturális örökség részévé válhasson.

ALAPÍTÁSI MONDÁK

A 1–70. HONFOGLALÁS, HONALAPÍTÁS

A 1–10. Az új hazába vezető totemállat

A 1. A csodaszarvas-monda (A magyarok eredete). Két fiútestvér (Hunor és Magyar, az óriás Nimród fiai) elhagyva régi otthonukat, új hazát keresnek maguknak. Vadászat közben egy szarvasünnöt üldözve lelnek rá új hazájukra (a Meotiszi mocsarak vidékére/a Kárpát-medencére). A vadban, halban gazdag vidék megtetszik nekik, és letelepednek ott. A szomszédos vidékről feleséget rabolnak maguknak, az alán/bolgár fejedelem lányait. Hunor gyermekeiből származnak a hunok, Magyar gyermekeiből pedig a magyarok.

KM: H. n. (Képes Krónika: SRH I. 249–252.; CP, 5.; Képes Krónika, 1978. 37–38.; Demény István Pál, 1997. 33–34.); H. n. (Kézai I. 2–3.; Kézai Simon, 1901. 11–12. – 13. század vége); H. n.* (Király Péter, 2004. 40. – Kronika Węgierska, egy 12. századi ismeretlen magyar krónika nyomán); H. n. (Thuróczy János, 1488. 6.); H. n. (Nagy Iván, 1865. XII. 108. – a Vay család címere); H. n. (Magyar képes házi naptár, 1895. 34.); H. n. (Képes Kossuth-naptár, 1924. 49–50.).

DT: Moson vármegye* (Bél Mátyás, 2013. 73. – 18. század első fele); Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 19–20.).

AF: Arad-Mossóczytelep (Kovács Ferenc, 1995. 10–11. – 1950-es évek); Hévízgyörk (MZA 22054. – Bosnyák Sándor gy.); Biharugra (Laurinyeczne Sinkó Rozália, 2002. 359–360.); Tiszakeresztúr (MZA 94711. – Tar Katalin gy., 2008); Mohol – 2 (MZA 108603., 108604. – Boja Patyi Sarolta gy., 2012).

ER: Belényesújlak (Kun József, 1998. 76.).

SZ: Istensegíts, Andrásfalva (Bosnyák Sándor, 2001. 19., 20.); Gyimes: Magyarcsügés (Magyar Zoltán, 2003. 147.); Gyimes: Farkasok pataka (Uő, 2009b. 66–67.).

MO: Klézse (Bosnyák Sándor, 1980. 53–54.).

A 1.1. A máglyával jelzett veszély. A honfoglaláskor Hunor azt mondja Magyar-nak, hogy máglyával jelezzék egymásnak, ha valamelyikük bajba kerül. Veszély esetén úgy is tesznek.

SZ: Kakasd (MZA 11995. – Dégh Linda gy., 1950).

A 5. Moldva megalapítása (Az új hazába vezető bölénybika). Dragos vajda vadászat közben Máramarosból kiindulva és egy bölénybika nyomát követve átkel a Kárpátokon. A hegyekből leereszkedve megtetszik neki Moldva földje, és a királytól engedélyt kér, hogy ott telepedhessen le. Dragos Magyarországról hoz telepeseket./Dragos vitézei magyar asszonyokat hoznak a maguk számára.

MO: H. n. (Bogdan, Ion szerk., 1891. 185–187., 235–237.; Lükő Gábor, 1936a. 48–50.; Sántha Attila, 2014b. 7–8. – Névtelen Krónika/Voskresenskaia letopis: 13. fejezet, 1504 k.); H. n. (Sulica Szilárd, 1926. 16., 34.; Sántha Attila, 2014b. 7. – Grigore Ureche krónikájának Simion Dascălul általi betoldása a moldvai Magyar évkönyv nyomán, 15–16. század/1647

után); H. n. (Rubinyi Mózes, 1901b. 118.; Domokos Pál Péter, 1987. 452–453. – Codex Bandinus, 1646–1648); H. n.* (Cantemir, Dimitrie, 1973. 20. – 18. század eleje); H. n.* (Réthy László, 1890. 193., 224–225.); Frumósza (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 33.).
ER: Máramaros megye (Keresztély Balázs szerk., 1992. 41.).

A 10. Az új hazába vezető turul. A vándorló magyarokat egy madár (turul) vezet, térítgeti a Kárpát-medence irányába.

AF: Hajdúböszörmény (MZA 71619. – Lackovits Emőke gy., 1969).

ER: Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 67.).

→MZ I. A 13.

A 11–20. A magyarok vándorlása

A 11. Az új hazába vezető kard. A honfoglalóknak Isten kardja mutatja meg az új hazába vezető helyes irányt. A kardot egy vak szűzlány pendíti meg, majd azt követően forgószél röpti a fegyvert nyugat felé. A csodás kardot követve jutnak el a honfoglalók a Kárpát-medencébe.

AF: Arad-Mossóczytelep (Kovács Ferenc, 1995. 12. – 1950-es évek).

A 13. A sasok támadása. A vándorló magyarokra az egyik vidéken Isten akaratából rengeteg sas támad rá, melyek a lovaikat és vágómarháikat pusztítják, ezáltal ösztökélve őket arra, hogy mielőbb továbbvonuljanak a Kárpát-medence irányába.

KM: H. n. (Képes Krónika: SRH I. 286.; CP, 26.; Képes Krónika, 1978. 56.; Thuróczy János, 1488. 28.).

A 14. Az oroszok legyőzése. A honfoglaló magyarok nagy csatában legyőzik az oroszok és a kunok túlerőben lévő seregét. A menekülőket egészen Kijev városáig üldözik, és közben úgy aprítják a kunok tar fejét, mint az éretlen tököket.

KM: H. n. (Anonymus, 8.; Anonymus, 2003. 25–27.).

A 15. Átvonulás egy idegen országon. A lengyelek/oroszok az Etelközt elhagyó magyarok útját állják, mert azt hiszik, hogy azok az ő földjüket jönnek elfoglalni; ennek ellenkezőjéről megbizonyosodván békében átengedik őket. / A galíciai herceg mezítláb hódol a magyarok fővezére előtt, majd íjászokat és fejszés parasztokat ad mellé, hogy segítségére legyenek a hegyeken való átkelés során.

AF: Magyarkelecsény („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 63–64. – Bodnár Lajos gy., 1994).

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1584. I. k. – Faragó József gy., 1967).

FF: Munkács vidéke (Csatár György, 2001. 184–185. – Lehoczky Tivadar gy., 1885).

A 18. Vándorlás a Hadak útján. A vándorló magyarok a Tejút (Hadak útja) csillagkép irányát követve jutnak el a Kárpát-medencébe.

DT: Hernyék*, Köveskál, Pécsvarad (EA 6319/49. – Mándoki László gy., 1958).

AF: Földes (EA 6319/49. – Mándoki László gy., 1958).

SZ: Istensegíts (Bosnyák Sándor, 1977. 34.); Bukovina (Lükő Gábor, 1981. 617.); Székelykaszad (Asztalos Enikő, 1998. 99–100.); Oroszhegy (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 80.); Kászon (KJNTA 308-97/171. – Zsigmond Győző gy.); Nyárádszentimre (Zsigmond Győző, 1999. 150.; Uő, 2005. 33.).

A 18.1. A Fiastyúk csillagkép eredete. A Fiastyúk csillagképet a honfoglaló magyarok hozták magukkal keletről.

ER: Tordatúr – 2 (Csőgör Enikő, 1998. 56., 57.).

A 21–60. A magyarok honfoglalása

A 21. A Kárpát-medencében talált magyarok (székelyek).

A 21. 1. A háromszori honfoglalás. A magyarok három hullámban, különböző időben jöttek be a Kárpát-medencébe.

FF: Tornagörgő (MZA 232. – Magyar Zoltán gy., 1997).

A 21.2. A honfoglalókat üdvözlő székelyek. Amikor a honfoglaló magyarok Erdély földjére lépnek, a székelyek eléjük vonulnak, és üdvözlik őket. Hódolnak nekik, majd együtt harcolnak, és közösen győzik le az ellenséget.

KM: H. n. (Anonymus, 50.; Anonymus, 2003. 67.); H. n. (Thuróczy János, 1488. 26.).

DT: Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 33.).

AF: Békés (Palugyay Imre, 1855. IV. 195.; Haan Lajos, 1870. 49.); Békés (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VII., 1891. 429.).

ER: Magyargyerőmonostor (MTA NTI K 648/51. – Dóczyiné Berde Amál gy., 1930-as évek); Harasztos (Zsigmond Győző, 2000. 60.).

SZ: Korond, Szépvíz (Bosnyák Sándor, 2001. 33.).

A 21.3. A két testvérnép csatája. A székelyek és a honfoglaló magyarok megütköznek egymással, mígnem kölcsönösen foglyokat ejtve kiderül, hogy egy nyelven beszélnek. Megörülnek egymásnak, és rádöbbenek arra, hogy ezek azok a távoli rokonaik, akiktől már hallottak a szájhagyományból, és békét kötnek.

FF: Szádelő (Magyar Zoltán, 2001a. 122. – Stibrányi Gusztáv gy., 1976); Szádelő (SZMMI NA 5352. – Stibrányi Gusztáv és Méryné Tóth Margit gy., 1977).

A 21.3.1. A honfoglalókat segítő titokzatos idegen. A székelyek és a magyarok csatájában vesztesre álló honfoglalókat egy a segítségükre siető titokzatos idegen (Szent Kozma) segíti győzelemre.

AF: Bihar vármegye (Osváth Pál, 1875. 81–83.; Jakó Zsigmond, 1940. 351.).
 →MZ IV. H 2.2.

A 25. A fehér lovon vett ország. A honfoglaló magyarok vezére egy díszesen felkantározott fehér lovat küld Szvatopluk morva fejedelemnek/a tót királynak/Zalán vezérnek, cserébe földet, fűvet és vizet kér tőle. A fejedelem örömmel rááll az alkura, és csak utóbb derül ki a számára, hogy ezáltal az országát adta el. Amikor az adásvétel lényege nyilvánvalóvá válik a fejedelem számára, Szvatopluk azt üzeni vissza: a lovat agyonütteti, az aranyos nyerget a Dunába dobhatja, az ezüst kantárt a fűbe hajítja. Árpád azt válaszolja: ha a lovat agyonüti, a magyarok kutyái eszik majd meg, a nyerget a magyar halászok fogják majd ki a vízből, és a kantárt is a magyar kaszások találják majd meg. A bevonuló magyarok elkergetik Szvatoplukot.

KM: H. n. (Anonymus, 14., 16., 38.; Anonymus, 2003. 34., 36–37., 54.); H. n. (Képes Krónika: SRH I. 287–289.; CP, 28.; Képes Krónika, 1978. 57–59.; Thuróczy János, 1488. 30.; Bonfini, 1.9.45–55.; Heltai Gáspár, 1575. 22.; Uő, 1981. 73–74.); H. n. (Kézai, I. 18. – 13. század vége); H. n. (Geréb László, 1942. 65. – Heinrich von München: Chronicon Rhythmicum, 14. század); H. n. (Révai Miklós, 1787. 274. – Csáti Demeter: Pannónia megvétele, 1526 k.); H. n. (Endes Miklós, 1941. – Losteiner Leonárd rendi krónikája, 1777); H. n. (Dugonics András, 1791. 322–324.); H. n.* (Kríza Ildikó, 1995. 45–56. – 18–19. századi képes ábrázolások és fadaragványok); H. n. (Szirmay Antal, 1807. 21., 30.); H. n. (Erdélyi János, 1848. III. 244. sz.; Uő, 1851. 8.); H. n. (Kövár László, 1852. 268.).

DT: Nyergesújfalu – 2 (Kríza Ildikó, 1995. 49. – Bél Mátyás feljegyzése, 18. század első fele); Nyergesújfalu (Vasárnapi Ujság, 1864. 294.); Bakonybél (EA 2741/4. – Pesovár Ernő gy., 1951); Nemespátró* („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 62–63. – Godena Albertné gy., 1962); Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 34.).

FF: Tornagörgő, Perkupa (Magyar Zoltán, 2001a. 123., 123–124.).

AF: Szeged (Kálmány Lajos, 1914. I. 172–173.); Mártély (Kovács Ágnes, 1983. 369. – Kálmány Lajos gy., 20. század eleje); Kiskunfélegyháza (EA 7678/36. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Arad-Kisszentmiklós (Kovács Ferenc, 1995. 15–16. – 1950-es évek); Szirénfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 64. – Bodnár Lajos gy., 1994); Temerin (Burány Béla, 2007. 918–919.).

ER: Szék (Bosnyák Sándor, 2001. 35.).

SZ: Istensegítség (Bosnyák Sándor, 2001. 34–35.); Gyimes: Bükkhavas pataka (MZA 431. – Magyar Zoltán gy., 1996).

MO: Klézse* (Domokos Pál Péter, 1981. 85.; Uő, 1994. 262–263.).

A 25.1. Piros kantár, fehér ló. A számukra szomorú emlékű kontraktus emlékére az alábbi versike maradt fenn a szlávok körében: „Cserveni kantár, bieli kony, / Oda van az ország, bozse moj!” [Fehér kantár, fehér ló, / Oda van az ország, Istenem!].

KM: H. n. (Szirmay Antal, 1807. 30.).

FF: Tornagörgő (Magyar Zoltán, 2001a. 123.).

AF: Szeged (Kálmány Lajos, 1914. I. 172–173.); Szirénfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 64. – Bodnár Lajos gy., 1994); Temerin (Burány Béla, 2007. 918–919.).

A 25.2. A megtalált nyereg. A Szvatopluk által a Dunába dobatott nyeret Nyergesújfalu határában találják meg, a falu erről kapja a nevét.

DT: Nyergesújfalu (Kríza Ildikó, 1995. 49. – Bél Mátyás feljegyzése, 18. század első fele); Nyergesújfalu (Vasárnapi Ujság, 1864. 294.).

A 26. A három próbával szerzett ország. Árpád három próbával nyeri el a földet a belényesi tót királytól a szintén birtokot kérő Oláh Rumuny román királlyal szemben. Amikor a tót király megbánja könnyelmű adományát, a magyarok megostromolják a várat. A tót király meztelen talpainak felmutatásával hódol Árpádnak.

ER: Köröstárkány, Magyarfenes (Györffy István, 1886. 22. – 1913).
→MZ I. A 15. →MZ II. B 11.3.

A 27. A létrával szabaddá tett út. A honfoglalók azt kérik, hogy akkora utat adjanak nekik a bejövételre, amennyit egy létra átér. Nyolc-tíz méteres létrákat készítenek, és a fákat mind kivágják, ami az útjukba kerül: így vonulnak be Erdélybe.

ER: Magyargyerőmonostor (MTA NTI K 648/51. – Dóczyiné Berde Amál gy., 1930-as évek).
→MZ II. F 105.3. →MZ II. H 218.

A 28. Kenézlő és Vencsellő. A Tiszán keresztül vívott nyílpárbaj dönti el a vidék hovatartozását a honfoglalók javára.

AF: Bodroglak (Tompai Mihály, 1846. 87–91.; Uő, 1870. 534–536.; Balassa Iván, 1975. 18.).

A 29. Zenezóval meghódított vár. A honfoglalók szép muzsikájának a hatására adják fel a védők a várat.

AF: Csetfalva (Rész Ensel Sándor, 1890. III. 8.).

A 31. Hódítással megszerzett ország (Az ország megszerzése fegyver által).

A 31.1. Az idegen fejedelem számára kovácsolt kard. Egy idegen fejedelem húszezer kardot rendel a magyar fegyverkovácsoktól. A mesterek a szokásosnál háromszor nehezebbre és erősebbre kovácsolják a kardokat, olyanra, hogy azok saját maguknak legyenek jók. Amikor értük jön a fejedelem, leejti a kardot, mivel nem bírja el azt, mire a fegyverkovács lecsapja a fejét, majd a magyarok meghódítják az országát.

AF: Szegvár (EA 3663/1–3. – Magyar Sándor gy., 20. század eleje).

A 31.2. Szvatopluk legyőzése. A honfoglalók csatában megverik Szvatopluk seregét. A morva fejedelem menekülés közben a Dunába fullad/elbujdosik és remetének áll.

KM: H. n. (Kézai, I. 18. – 13. század vége); H. n. (Thierry, Amadée, 1865. 390–391.).
FF: Nyitra vármegye (István bácsi naptára, 1876. 64.; uo., 1883. 76.).
SZ: Gyimes: Ciherek pataka (Magyar Zoltán, 2003. 154.).

A 31.2.1. Szvatopluk legyőzésének emléke a tatabányai turulos emlékmű.

DT: Tatabánya (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 190.).

A 31.3. Zobor vezér legyőzése. A Zobor-hegyen, a millenniumi emlékmű helyén végzik ki a honfoglalók az elfogott Zobor vezért. Róla kapja nevét a Nyitra városa fölött magasodó hegy.

FF: Nyitra (Anonymus, 37.; Anonymus, 2003. 52.); Nyitra (Nyitra vármegye, 1899. 37.); Nyitra (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen XV., 1899. 278.); Nyitra (Szeghalmi Szennovitz Gyula, 1904. 86.); Vicsápapáti (Czövek Judit, 2002. 10.); Alsócsitár (Magyar Zoltán, 2002. 42.).

→MZ III. G 4.1.

A 31.4. Gyalu vezér legyőzése.

A 31.4.1. A Gyalu által kikémlt föld. Tétény kikémlti Gyalu birodalmát, és hírt visz arról Árpádnak, hogy Gyalunak gyenge a hadserege.

KM: H. n. (Anonymus, 25.; Anonymus, 2003. 43–44.).

A 31.4.3. Gyalu legyőzése. A honfoglalók (Tétény/Töhötöm vezér) csatában legyőzi Gyalu seregét. A menekülő Gyalut a honfoglaló magyarok megölik (a Kapus mentén/a Mezőségen)/Gyalu öngyilkos lesz. Vezérük halálának hírére alattvalói meghódolnak a magyaroknak.

ER: H. n. (Anonymus, 27.; Anonymus, 2003. 45.); Gyalu (Kövár László, 1852. 160–161.); Kisküllő (Uo., 272.; Uő, 1866. 316.); Nagyküllő (Pesty Frigyes, 1864. Doboka vármegye, 211.); Gyalu, Kisküllő (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen XX., 1901. 172., 184.); Kissármás (Versényi György, 1901. 126.; Szendrey Zsigmond, 1920. 48.); Váralmás (Szabó Géza, 1940. 11–12.).

A 31.5. Ménmarót vezér legyőzése.

A 31.5.1. Ménmarót erődítményei. Ménmarót vezér által birtokolt várak.

AF: Bihar vármegye (Szilágy Lajos, 1863. 2.); Derecske (DE MNYT K-595/15. – Bárány Ildikó gy., 1969).

ER: Rév (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 64.).

A 31.5.2. Ménmarót elűzése. A honfoglalók magyarok legyőzik és elűzik Ménmarót vezért.

AF: Bihar vármegye (Szilágy Lajos, 1863. 2.); Magyarhomorog (Dankó Imre, 2001. 338.).

ER: Rév (Nagy Miklós szerk., 1868. 64.)

A 31.5.3. Ménmarót fia. Ménmarót vezér fiát a honfoglalók elfogják, és egy fára felakasztják.

AF: Szeghalom (EA 1281/2. – Szeghalmi Gyula gy., 1903).

A 31.6. Laborc vezér legyőzése. Az Ung várát elfoglaló magyarok elfogják a menekülő Laborcot, és egy fára felakasztják. Nevét őrzi a közelben folyó Laborc folyó vize, halotti torának emlékét pedig Szomotor falu neve.

AF: Bodrogköz (Anonymus, 12.; Anonymus, 2003. 32.); Bodrogköz (Diószegi Vilmos szerk., 1971. 63. – 19. század közepe); Szomotor (Mizser Lajos, 2006. 460. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); H. n. (Magyar képes házi naptár, 1895. 34.); Deregnő („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 212. – Bodnár Lajos gy., 1994); Szinyér (Magyar Zoltán, 2009b. 39.).

→MZ IX. H 7.

A 31.7. Szkuba vezér legyőzése. A népével szemben kegyetlen Szkuba vezér a honfoglalók két követét is kivégzi. Válaszul a magyarok megostromolják a várát (Szádvárt), és elfogják a vezért. Szkuba egy szál karddal kell, hogy kiálljon megvévni az életéért a magyarok egyik vitézével. Szkuba alulmarad a küzdelemben. Levágott feje belegurul egy kútba, és a forrás vize Szkuba vérétől meleg máig is.

FF: Szögliget (Magyar Zoltán, 2001a. 124–126. – Bobaly István feljegyzése, 1979).

→MZ VII. E 11.5.

A 31.11. A dákok legyőzése. A honfoglaló magyarok győzelmet aratnak az Erdélyben lakó dákok felett.

SZ: Énlaka (Orbán Balázs, 1868. I. 125.).

A 31.12. A longobárdok legyőzése. A honfoglaló magyarok győzelmet aratnak a longobárdok felett.

SZ: Csókfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 29.).

A 31.13. A bolgárok legyőzése. A honfoglaló magyarok győzelmet aratnak a görögök/a bolgárok felett.

AF: Titel vidéke (Anonymus, 40.; Anonymus, 2003. 56.).

SZ: Nagyajta (Magyar Zoltán, 2011b. 69.).

A 31.15. A szerecsen király legyőzése. A honfoglaló magyarok legyőzik a szerecsen király seregét.

ER: Hadad (Szendrey Zsigmond, 1920. 47.).

A 33. Hódolás a honfoglalók előtt.

A 33.1. Az Eskü-domb. A legyőzött románok (Gyalu vezér népe) a Borsa-völgyi Eskü-dombon fogadnak örök hűséget a honfoglaló magyaroknak. Innen ered a szomszédos Kisesküllő és Nagyesküllő községek neve.

ER: H. n. (Anonymus, 27.; Anonymus, 2003. 45.); Kisesküllő (Kőváry László, 1852. 272.; Uő, 1866. 315–316.; Az Osztrák–Magyar Monarchia irásiban és képbén XX., 1901. 184.); Nagyesküllő (Pesty Frigyes, 1864. Doboka vármegye, 211.); Nagyesküllő (Versényi György, 1896. 72.); Kisesküllő (MZA 82404. – Magyar Zoltán gy., 2007).

A 33.2. A szívélyes fogadtatás. A románok a honfoglaló magyarokat „Na, drága!” szavakkal üdvözlik/tulajdon nadrágjukat ajánlják fel nekik hódolatuk jeléül.

AF: Drágcséke (Hoffman István–Kis Tamás, 1996. 167. – Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye); Drágcséke (Szendrey Zsigmond, 1920. 48.).

ER: Vajdahunyad (MTA NTI K 648/68. – Dóczyiné Berde Amál gy., 1930-as évek).

A 33.3. A hódolást megpecsételő frigy. A honfoglalók egyike (Árpád egyik fia) feleségül veszi a legyőzött vezér leányát.

FF: Erdőhorváti (Berta Gábor–Molnár Ferenc–Vohradnyik Géza, 1971. 279.).

AF: Békés (Pesty Frigyes, 1864. Békés vármegye, 234.); Pocsaj (Osváth Pál, 1875. 538.); Kistárkány (Kistárkány múltja és jelene, 2004. 7–8.).

A 35. A halomba temetkező ellenállók.

A 35.1. A Síróhegy. Az őslakosok a magyarok elől egy halomba rejtőznek, ahonét nem hajlandók előjönni. Egy táltos megátkozza őket, hogy maradjanak ott örökké: minden holdtöltekor hallani a halom mélyéről a sírásukat.

AF: Csongrád (Szentkereszty Tivadar, 1903. 307.).

A 35.2. A Borchalom. A honfoglaló Borc vezér nem örül Árpád hadi sikereinek. Az ország elfoglalásának a hírért hallva egy dombba temetkezik hű embereivel együtt. Akkor fog előjönni, ha a magyaroknak véglegesen jóra fordul a sorsa – de addig nem lesz jó világ, amíg a domb oldala meg nem nyílik.

AF: Olcsvaapáti (Szendrey Zsigmond, 1920. 46–47.).

→MZ III. A 325.1. →MZ III. A 325.3.1. →MZ IX. J 21.

A 41. Folyami átkelések. A honfoglalók (Árpád hadai) átkelnek a Tiszán/a Dúnán/más nagyobb folyón.

KM: H. n. (Anonymus, 15., 28., 43., 46.; Anonymus, 2003. 35., 46., 58., 62–63.).

DT: Buda: Kelenföld (Pesty Frigyes, 1888. 160. – Benczédi Székely István nyomán, 16. század közepe).

FF: Szob (Hont vármegye és Selmeczbánya, 1906. 66.); Szob (Lajos Ferenc szerk., 1957. 116.); Sajónémeti (EA 16728/103–104. – Dobosy László gy., 1970); Sajónémeti (EA 17843/4., 8. – Papp Jolán gy., 1973).

AF: Tiszadorogma (Anonymus, 28–29.; Anonymus, 2003. 46–47.); Békés (Palugyay Imre, 1855. IV. 195.); Tiszaföldvár (Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye, 311.); Tiszadorogma (Tóth Péter, 1988. 94. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Komádi (Osváth Pál, 1875. 148.); Tiszasas (EA 4521/102. – Szállási Sándor gy., 1930–1935); Vásárosnamény (EA 18678/1. – Czakó Edit és Bakó Katalin gy., 1975); Magyarkanizsa* (Szilágyi Miklós, 2009. 44.).

ER: Válaszút (Kallós Zoltán–Benkei Ildikó, 2005. 24.); Válaszút (Ablonczy Bálint–Korniss Péter, 2013. 11–12.); Válaszút (Magyar Zoltán, 2014a. 72.).

SZ: Szentkatolna (Orbán Balázs, 1869. III. 146.).

MO: Szabófalva (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 30.).

A 45. A honfoglalók táborozási helyei. A honfoglalók ottani megpihenéséről, táborozásáról nevezetessé vált helyek.

A 45.1. A munkácsi pihenő. A honfoglalók első megpihenési helye a Kárpát-medencében. Negyven napig állomásoznak ott, és ezen idő alatt várat emelnek a szomszédos hegyen, amit a ráfordított sok munkára utalva Munkácsnak neveznek el.

KM: H. n.* (Anonymus, 12.; Anonymus, 2003. 31.).

FF: Munkács (Balajthy József, 1836. 211–212.); Munkács (Hunfalvy János, 1860. II. 279.);

Munkács (Lehoczy Tivadar, 1881. III. 355.); Munkács (Siegmetth Károly, 1889b. 20.);

Munkács (Lengyel Const. Mihály, é. n. 11.).

A 45.2. Fa alatti pihenő. A honfoglalók egyik vezére pihenőt tart egy már akkor is hatalmas fa alatt.

FF: Gömör-Kishont megye (Elek Zoltán, 1896. 381.; Szendrey Zsigmond, 1921. 130.).

ER: Sajóudvarhely (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1903. VI. 47.).

A 45.3. Nevezetes forrás melletti táborhely. A honfoglalók egy nevezetes forrás mellett táboroznak le.

DT: Pannonhalma (Ortvay Tivadar, 1882. 182.).

FF: Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 187. – Danczi Lajos gy., 1953–1964).

A 45.6. Pihenőhalom. A honfoglalók egy domb/halom tetején táboroznak le.

FF: Szerencs (Anonymus, 17.; Anonymus, 2003. 37.); Szerencs (Mizser Lajos, 2005. 493. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Ipolykér (Csáky Károly, 2007. 19.).

AF: Hódmezővásárhely (Szeremlei Samu, 1901. II. 133.; Hajdú Mihály, 1975. 85.);

Nagykövesd (Balassa Iván, 1975. 18.).

ER: Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 262.); Árpástó (MZA 85009. – Orbán Dániel gy., 2009).

A 45.11. Egyéb hagyományok. A honfoglalók pihenésével kapcsolatos egyéb hagyományok.

KM: H. n. (Kézai Simon, 1901. 34. – 13. század vége).

DT: Tényő (EA 16345/12. – Halász Aranka gy., 1969).

AF: Tiszadorogma (Tóth Péter, 1988. 94. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye).

SZ: Istensegítség (Bosnyák Sándor, 1984. 151.).

MO: H. n. (Rubinyi Mózes, 1901. 117–118.; Domokos Pál Péter, 1987. 402. – Codex Bandinus, 1646–1648).

A 51. A letelepedő honfoglalók. A honfoglaló magyarok a Kárpát-medencébe érkezve egy-egy számukra tetsző helyen/vidéken telepednek le.

DT: Csepel (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 71.); Magyarsók (Szeghalmi Szennovitz Gyula, 1904. 171–174.); Bőnyréta (EA 16347/4. – Szűcs Gabriella gy., 1969); Écs (EA 27448/18–19. – Orbán László gy., 1977); Pápadereske (Veszprém megye földrajzi nevei II., 1987. 200.).

FF: Munkács vidéke (Csatáry György, 2001. 184–185. – Lehoczky Tivadar gy., 1885); Tarcál (Dobos Ilona, 1971. 57–58.); Bény (EA 25029/19. – Csókás Ferenc gy., 1976); Viszló (MZA 87. – Kisfalusi János gy., 1994); Hubó („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 193–194. – Bíró Katalin gy., 1994).

AF: Milota (Szatmár vármegye és Szatmár-Németi, 1908. 270.); Milota (Szendrey Zsigmond, 1920. 46.; Luby Margit, 1985. 24–25.); Hódmezővárhely (Kiss Lajos, 1923–1924. 183.; Uő, 1958. 191.); Tápé – 2 (MOA 1206. – Dobos Ilona gy., 1966); Szatmár megye (Erdész Sándor, 1991. 530.); Nagykapos (D. Varga László, 2003. 177.); Hódmezővásárhely*, Hódmezővásárhely (Szentí Tíbor, 2008. 37–40., 41–42.).

ER: Szilágyság (Pesty Frigyes, 1864. Közép-Szolnok vármegye, 208.; Szendrey Zsigmond, 1920. 47–48.); Magyarózd (Orbán Balázs, 1871. V. 58.); Árpástó (Magyar Zoltán, 2012a. 142. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Vargyas (Orbán Balázs, 1868. I. 234.); Sóvidék, Udvarhelyszék (Zsigmond Győző, 2005. 24.); Nagysolymos (MZA 61222. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

A 54. A honfoglaláskor nyert birtokadományok. Egy-egy honfoglaló vitéz Árpád adományaként birtokot kap, és ott telepszik le.

→MZ II. B 12.

A 60. A honfoglalással kapcsolatos etimológiák. Helynevek, településnevek, melyek a honfoglalóktól veszik eredetüket/a honfoglalók ottjártának az emléket örökítik meg.

DT: Kelenföld (Pesty Frigyes, 1888. 160.); Écs (EA 27 448/19. – Orbán László gy., 1977).

FF: Szerencs (Anonymus, 16, 17.; Anonymus, 2003. 36., 37.; Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely, 1905. 111.); H. n. (Szirmay Antal, 1807. 34.); Megyaszó (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 24.); Torna (Deák Farkas, 1868. 85.); Szerencs (Major Lajos, 1877. 417.); Szerencs (Siegmethe Károly, 1889b. 7.); Viszló (MZA 87. – Kisfalusi János gy., 1994); Szerencs (Borsodi Gyula, 1995. 7.).

AF: Titel vidéke (Anonymus, 40.; Anonymus, 2003. 56.); Békés (Pesty Frigyes, 1864. Békés vármegye, 234.); Hatvan (Uő, 1864. Heves vármegye, 129.); Bereg vármegye (Uő, 1864. Bereg vármegye, 148.; Szendrey Zsigmond, 1923–1924. 148.); Bereg vármegye (Lehoczky Tivadar, 1882. II. 627.); Milota (Szatmár vármegye és Szatmár-Németi, 1908. 29.); Ilk (EA 381. – Balla Zsigmond gy., 1927); Tiszás (EA 4521/102. – Szállási Sándor gy., 1930–1935); Lövépatri (EA 457/98. – Gesztelyi Nagy László gy., 1941); Fülöpszállás (MOA 11564. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Bodroghalász (Dankó Imre, 1955. 24.); Gacsály (JAMNA 336-67/1. – Lakatos Pál gy., 1965); Nyírmada (Mező András, 1967. 83.); Bodroghalász (DE MNYT K-604/2. – Ablonczy László gy., 1969); Tápé (Katona Imre, 1971. 660.); Vári (Ferenczi Imre, 1973. 47.); Vásárosnamény (EA 18678/1. – Czákó Edit és Bakó Katalin gy., 1975); Panyola (Kálnási Árpád, 1984. 309. – Török Edit gy.); Királyhelme (Szathmáry József, 1987. 56.); Gergelyiugornya (JAMNA 1015-96. – Veres János gy., 1995).

ER: Hadad (Szendrey Zsigmond, 1920. 47.); Técső (EA 26174/9–10. – Szöllősy Tibor gy., 1994).

SZ: Háromszék – 3 (Pesty Frigyes, 1864. Háromszék, 140–141., 178.; Szendrey Zsigmond, 1923–1924. 145.); Oroszhegy (Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék, 83.); Csíkszék (Orbán Balázs, 1869. II. 27.; Réső Ensel Sándor, 1890. III. 29.); Dálnok (MZA 96726. – Zsigmond Győző gy., 1991).

→MZ II. B 27.

A 61.1. A honfoglalás hősi halottjai emlékére elnevezett település. A honfoglalás során az ellenséggel vívott csatában elesett honfoglaló vitézről nevezik el a közeli/ott megalapított községet.

DT: Tárkány (Pesty Frigyes, 1864. Komárom vármegye, 580.); Szomoróc (Vakarc Kálmán, 1939. 164.).

A 61–70. A honfoglalás befejezése

A 61. A honfoglalás megünneplése.

A 61.1. A hálaadás. A honfoglalók Erdély sikeres elfoglalását követően háromszori Deus [Isten] kiáltással adnak hálát a Teremtőnek. E háromszori kiáltásról kapja nevét Dés városa, és e hálaadó szokás Erdélyben még évszázadokon keresztül fennmarad.

ER: H. n. (Révai Miklós, 1787.; Kríza Ildikó, 1995. 49. – Csáti Demeter: Pannónia megvétele, 1526 k.); H. n. (Heltai Gáspár, 1575. 21.); Dés (Müller, Friedrich, 1885. 237. – a dési emlékoszlop felirata, 1578); H. n. (Kríza Ildikó, 1995. 49.. – Geleji Katona István verse, 1646); Dés (Köváry László, 1852. 268–269.; Uő, 1866. 314.); H. n.* (Köváry László, 1852. 270. – Belső-Szolnok vármegye címere); Dés (Kubinyi Ferenc–Vahot Imre szerk., 1854. II. 133.); Dés (Pataki Ferencz, 1866. 100.); Dés (Szendi Károly, 1941. 362.); Dés (Dömötör Ákos, 1992. 184–185.).

A 61.2. Áldozat bemutatása. A honfoglalók a sikeres honfoglalás örömeire áldozatot mutatnak be az isteneiknek.

KM: H. n. (Anonymus, 13.; Anonymus, 2003. 32–33.).

DT: Törökbalint (EA 23419/33. – Wittinger Antal gy.); Alsóság (EA 19434/3. – Molnár Dezső gy., 1977).

ER: Dés (Ipolyi Arnold, 1854. 492.).

SZ: Homoródalmás (Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék, 152.); Nagysolyos (Orbán Balázs, 1868. I. 152.).

A 61.2.1. A feláldozott fehér ló. A honfoglaló magyarok fehér lovat áldoznak Hadúrnak/a Tűzistennek.

DT: Csallóköz (Marczell Béla, 1994. 46.).

ER: Alsórákos (EA 16383/97–98. – Imreh Barna gy., 1968).

→MZ II. A 8.16.

A 61.2.3. Istenkelete. A honfoglaló magyarok ott mutatnak be áldozatot, ahol először pillantották meg Erdélyben a felkelő Napot.

ER: Szilágyság (Kőváry László, 1853. 79.; Uő, 1857. 106.; Herrmann Antal, 1893. 347.; Wlislöcki Henrik, 1894. 321.; Magyar Zoltán, 2007a. 125.); Szilágynagyfalu (Magyar Zoltán, uo.).

A 61.3. Áldomás. A honfoglalók (Árpád vezér) a honfoglalást nagy lakomával ünneplik meg.

KM: Ungvár, Tarcál vidéke, Szilágyság (Anonymus, 13.,16., 22.; Anonymus, 2003. 32–33., 36., 42.).

DT: Gic (EA 6367/2580. – Szendrey Zsigmond gy.); Törökbálint (EA 23419/33. – Wittinger Antal gy.).

FF: Ajnácskő (Vasárnapi Ujság, 1864. 4.); Munkács (Uo., 1864. 158.); Ajnácskő (Pápai Károly, 1891. 168.); Tarcál (Szendrey Zsigmond, 1925. 53.); Monok (MZA 23248. – Magyar Zoltán gy., 2006).

AF: Tiszadorogma (Fényes Elek, 1851. I. 278.); Tiszadorogma (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 116.); Tiszadorogma (Papp József, 1999. 379.).

ER: Zilah (Kőváry László, 1853. 73.); Bodzaforduló (Orbán Balázs, 1873. VI. 84–85.).

SZ: Gyimes (Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék, 84.); Gyimes (Orbán Balázs, 1869. II. 84.); Gyimesbükk (EA 27863/3. – Bilibók Péter gy., 1998); Gyimes: Bükkhavas pataka (Magyar Zoltán, 2003. 154.).

→MZ II. A 8.16.

A 61.3.1. Áldomás havasa. A helyet, ahol a honfoglalók áldomást tartottak, Áldomás mezőnek/Áldomás havasának/Áldomás patakának hívják azóta.

SZ: Gyimes (Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék, 84.); Gyimes (Orbán Balázs, 1869. II. 84.); Gyimesbükk (EA 27863/3. – Bilibók Péter gy., 1998); Gyimes: Bükkhavas pataka (Magyar Zoltán, 2003. 154.).

A 66. A hét vezér. A honfoglalásban meghatározó szerepet játszó hét vezér tettei és népi emlékezetük.

→MZ II. B 31.

A 66.1. A kilenc részre osztott ország. Árpád és a hét vezér kilenc részre osztja az elfoglalt országot: Árpádot három rész illeti meg, a többiek egy-egy részt kapnak.

DT: Gic (EA 6367/2580. – Szendrey Zsigmond gy.).

A 68. Az ország birtokbavétele.

A 68.1. A pusztaszeri országgyűlés. A honfoglaló magyarok vezetői összegyűlnek, hogy törvényeket hozzanak, jogilag is megerősítve a Kárpát-medence birtokba vételét. A tanácskozás helyszínén sátraik helyéül halmokat emelnek. Az ország dolgainak szerét ejtéséről a helyet azóta Szernek (Pusztaszernek) nevezik a magyarok.

KM: H. n. (Anonymus, 40.; Anonymus, 2003. 56.).

AF: Pusztaszer (Fényes Elek, 1851. IV. 125.); Pusztaszer (Rupp Jakab, 1870. I. 727–728.);
Nagykőrös (Galgóczy Károly, 1896. 124.).

A 68.2. A vérszerződés. Az egyezséget a honfoglaló vezérek vérszerződéssel pecsételik meg: megvágják a karjukat, vérüket közös kupába csorgatják, majd mindannyian isznak belőle.

KM: H. n. (Anonymus, 5.; Anonymus, 2003. 23–24.).

AF: Kistelek (Bosnyák Sándor, 1973b. 87–88.); Mindszent, Sövényháza (Uő, 2001. 35.).

SZ: Gyimes: Bükkhavas pataka (Magyar Zoltán, 2003. 154.).

A 69. A honfoglalás tárgyi emlékei.

→MZ II. B 31.3.

B 1–40. ÉTNIKAI CSOPORTOK ÉS NEMZETISÉGEK EREDETE

B 1–10. Nevezetes néprajzi csoportok eredete

B 1. A székelyek eredete.

B 1.1. A hunok leszármazottai. A székelyek Attila hunjainak a leszármazottai, előbb voltak itt a Kárpát-medencében, mint Árpád magyarjai.

KM: H. n. (Anonymus, 50.; Anonymus, 2003. 67.); H. n. (Képes Krónika, 21.; Képes Krónika, 1978. 52–53.); H. n. (Thuróczy János, 1488. 26.; Uő, 2001. 58–59.); H. n. (Oláh Miklós, 2000b. 98. – 1537).

AF: Cegléd (Hunfalvy János, 1856. I. 186.); Biri (BIMA 142-83/55. – Ratkó Lujza gy., 1980).

ER: Harasztos (Zsigmond Győző, 2000. 60.); Vajasd (Magyar Zoltán, 2008a. 147.).

SZ: Haraly, Lemhény, Zabola (Csáki Árpád, 2012. 57., 86., 133. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék); Énlaka (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 90. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Lécfalva (Keszeg Vilmos, 2006. 232. – toronygombirat, 1957); Véménd (MOA 14021. – Dobos Ilona gy., 1965); Vargyas–2 (Magyar Zoltán, 2011b. 69., 102. – Gazda Klára gy., 1972); Istensegits, Zetelaka (MZA 20212., 67438. – Bosnyák Sándor gy.); Lövéte (Magyar Zoltán, 2011d. 72. – Bosnyák Sándor gy., 1994); Kisgalambfalva (Zsigmond Győző, 1995. 91.); Hármásfalva (Ráduly János, 1997. 118.); Tusnád/Regéc (Bosnyák Sándor, 2001. 28.); Székelyszenterzsébet, Kissolyos (MZA 61147., 61245. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Szépvíz (KJNTA 1859-06/7. – Péter Katalin gy., 2006); Katrosa (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 142.).

B 1.2. Csaba királyfi népe. Mielőtt visszaindulna Ázsiába, Csaba összegyűjti a népet, és a Székelyföldön letelepíti őket. Rájuk parancsol, hogy ott székelyjenek, amíg ő vissza nem tér hozzájuk. A felszólításból („Jó népem, itt székelyj!”) származik a székelyek népeve.

SZ: Kászonjakabfalva (AFAR F 777. – Szenik Ilona gy., 1954); Csík/Etyek (MOA 13684. – Bosnyák Sándor gy.); Gyimes: Bükkhavas pataka (MZA 463. – Magyar Zoltán gy., 1996); Székelykakasd (Asztalos Enikő, 1998. 99–100.); Göröcsfalva (Bosnyák Sándor, 2001. 31.); Udvarhelyszék, Sóvidék (Zsigmond Győző, 2005. 24.); Nyárádselye (Magyar Zoltán, 2007b. 31.); Gyimes: Áldomás pataka, Bükkhavas pataka, Ciherek pataka (Magyar Zoltán, 2003. 151.).

MO: Diószeg (EA 2307/12. – Szabó Mátyás gy., 1951); Pokolpatak, Klézse (Bosnyák Sándor, 1980. 53., 53–54.).

B 1.2.1. Csaba királyfi hozza be a székelyeket Erdélybe a Hadak útján.

MO: Diószeg (EA 2307/12. – Szabó Mátyás gy., 1951).

B 1.2.2. Csaba testvérei (Irnák/Aladár) telepítik le a székelyeket a mai Székelyföld területén.

SZ: Csík (Benkő Károly, 1853. 12.; Orbán Balázs, 1869. II. 27.); Haraly (Pesty Frigyes, 1864. Háromszék, 83.); Udvarhely vármegye (Jakab Elek, 1888. 135.; Szendrey Zsigmond, 1923–1924. 145.).

B 1.3. Az aranyosszéki székelyek eredete. A tatárok legyőzésének jutalmaként kapják meg Aranyosszékot a székelyek királyi adományként.

ER: Aranyosszék (Orbán Balázs, 1871. V. 231.); Harasztos (Zsigmond Győző, 2000. 60.).

B 1.5. A háromezer hun harcos leszármazottai. Az Attila fiainak testvérháborúját követően életben maradt háromezer hun harcos Erdélybe menekül, és a Csigla mezején telepedik le. Nevüket megváltoztatva székelyeknek kezdik nevezni magukat, hogy a származásuk ne tűnjön fel az ellenséges népeknek.

KM: H. n. (CP, 21.; Képes Krónika, 1978. 52–53.); H. n. (Kézai, I. 16. – 13. század vége); H. n. (Oláh Miklós, 2000b. 98–99. – 1537).

B 1.6. A székelyek korábbi szálláshelye. Helyek, ahol valaha nagyobb számban székelyek éltek.

DT: Csögle (Veszprém megye földrajzi nevei III., 1991. 46.).

AF: Székelyhíd – 3 (Bihari népmondák, 1995. 31–32. – 1980).

ER: Bánffyhunyad (Szabó Géza, 1978. 129.); Holtmaros (Magyar Zoltán, 2011a. II. 182.).
→MZ IX. C 17.

B 1.7. Falvak, néprajzi kistájak népének székely eredete.

→MZ I. B 26., 28. →MZ I. C 85.

B 1.9. A székely rovásírás. A székely rovásírás a hagyomány szerint a hun betűkkel és írásmóddal azonos.

SZ: Énlaka (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 90. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék).

B 2. A moldvai csángók eredete.

B 2.1. A viszálykodó keleti testvér. Egy ázsiai nagy király felosztja a birodalmát két fia között: az egyik Ázsiában marad, a másikat a napnyugati részekre (a Kárpát-medencébe) küldi. A nyugati királyság gazdagságát megirigyelve az Ázsiában maradt fiú háborút indít a testvére ellen, de kétszer is vereséget szenved. A nyugati király elveszi tőle a lovát, kardját, aranynyergét, és hadinépét a Kárpátok keleti oldalán telepíti le. A letelepített katonák utódai benépesítik az ottani völgyeket.

MO: Klézse (Domokos Pál Péter, 1981. 262–263.; Uő, 1994. 262–263.; Uő, 2005. 13.; Hétszer árvább, é. n. 9. – 1961).

B 2.3. Attila népe.

B 2.3.1. Attila telepesei. A moldvai csángók őseit Attila telepíti le Moldva földjén.

MO: Újfalú (Gunda Béla, 1990. 54.).

B 2.3.2. Csaba királyfi népe. A moldvai csángók őseit Attila fia, Csaba királyfi vezeti Moldva földjére.

MO: Lábnik (EA 2275/270. – Diószegi Vilmos gy., 1951).

B 2.3.3. Attila hadinépe. A moldvai csángók ősei lemaradnak Attila seregétől/Attila idején telepednek le Moldvában.

MO: Szabófalva (Rubinyi Mózes, 1905. 421.); Bogdánfalva – 2 (Csűry Bálint, 1930. 176., 176.; Uő, 1934. 242.); Szabófalva (Veress Sándor, 1989. 8. – 1930); Diószén (EA 2275/370. – Diószegi Vilmos gy., 1951); Bogdánfalva (AFAR F 335. – Szabó Gyula gy., 1953); Magyarfalú, Bogdánfalva, Bukila, Külsőrekecsin, Lészped (Csoma Gergely, 2016. 12., 15–16. – 1983–1992); Pusztina (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 28.); Klézse (Lukács László, 2009. 410.; Uő, 2013. 57.); Újfalú (Csoma Gergely, 2016. 23.).

B 2.7. Árpád népe. A moldvai csángók ősei Árpád honfoglaló magyarjai közül azok, akik nem vonultak be a Kárpát-medencébe.

SZ: Gyimes: Ugra pataka (Bosnyák Sándor, 1982. 84.).

MO: Szabófalva (Rubinyi Mózes, 1905. 421.); H. n. (Csűry Bálint, 1934. 242.); Diószeg (EA 2307/12. – Szabó Mátyás gy., 1951); Lábnik (EA 7480/48. – Szabó Mátyás gy., 1951); Somoska (Bosnyák Sándor, 1980. 54.); Klézse (Csoma Gergely, 2016. 14. – 1990); Pusztina (Bosnyák Sándor, 1993c. 4.); Szabófalva (Gazda József, 1993. 10–11.; Uő, 1994. 270–271.); Trunk (Bosnyák Sándor, 2001. 33.).

B 2.10. Moldva őslakói. A moldvai csángók sokkal régebbi lakosai Moldvának, mint a románok.

MO: Klézse (Domokos Pál Péter, 1979. 1329. – Petrás Incze János levele, 1842); Bákó vidéke (Rubinyi Mózes, 1901b. 171.); Diószeg (EA 2307/12. – Szabó Mátyás gy., 1951); Diószeg (EA 7480/47. – Szabó Mátyás gy., 1951); Bogdánfalva, Pokolpatak – 4 (Bosnyák Sándor, 1980. 54.); Bogdánfalva – 3, Klézse – 2, Kelgyest (Csoma Gergely, 2016. 14–15., 17–18., 473. – 1989–2001).

B 2.12. Kunok és jászok maradványai. A moldvai csángók a Moldva földjén maradt kunok és jászok leszármazottai.

MO: Klézse (Domokos Pál Péter, 1979. 1328. – Petrás Incze János levele, 1842); H. n. (Györffy István, 1923–1924. 105. – Czelder Márton nyomán, 1868).

B 2.15. Szent László hadinépe. A csángók Szent László moldvai hadjárata idején, az ő katonáiként kerülnek Moldva földjére, a népnevüket is tőle kapják.

SZ: Gyimesközéplak (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 36., 58.).

MO: Pokolpatak (Etelközi, 1871. 174–175.); H. n. (Munkácsi Bernát, 1881. 205.); H. n. (László Mihály, 1882. 29.); H. n. (Debreczeni Ellenőr, 1883. 64. szám, 3.); Klézse, Szabófalva (Rubinyi Mózes, 1901. 124.); Magyarfalva (Domokos Pál Péter, 1987. 236. – 1929–1932); Szabófalva (Gazda József, 1993. 10–11.); Szabófalva (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 32.).

B 2.16. A magyar királyok telepesei. A moldvai csángók őseit a középkori magyar királyok telepítik le Moldva földjén.

MO: H. n. (Csúry Bálint, 1930. 176.); Klézse, Kelgyest (Csoma Gergely, 2016. 15., 476. – 1990); Kelgyest (Gazda József, 1994. 271.); Magyarfalva (Csángómagyar legendák, 2015. 111. – Iancu Laura gy., 2006).

B 2.18. A moldvai fejedelem telepesei. A moldvai fejedelem (Alexandru cel Bun/Ştefan cel Mare) hívja be a csángók őseit Moldvába, és telepíti le őket a földművelésre alkalmas helyekre.

MO: H. n. (Cantemir, Dimitrie, 1973. 41–42. – 1716); H. n./Toduskány (EA 10041/101. – Tilesch Nándor gy., 20. század közepe); Trunk (Faragó József, 1957. 5. – Murádin László gy.); Szabófalva (Bosnyák Sándor, 1980. 57.); Kelgyest (Gazda József, 1994. 271.); Bogdánfalva (Halász Péter, 2014. 5.).

B 2.18.1. A csángók őseit azért telepítik be Moldvába, hogy megtanítsák a románokat a szőlőművelésre.

MO: Kelgyest (Gazda József, 1994. 271.).

B 2.21. A török háborúk menekültjei. A csángók ősei a török/tatár háborúk idején költöznek/menekülnek ki Erdélyből Moldvába.

SZ: Andrásfalva (Bosnyák Sándor, 1984. 172.); Gyimes: Kostelek (Magyar Zoltán, 2003. 225–226.); Csekefalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 143.).

MO: Magyarfalva (Domokos Pál Péter, 1987. 236. – 1929–1932); Magyarfalva (Hegedűs Lajos, 1952. 248.); Bogdánfalva, Jugán (Csoma Gergely, 2016. 16., 477. – 1990); Lujzikalugar (Gazda József, 1993. 10.).

B 2.25. A madéfalvi menekültek I. A moldvai csángók őseinek többsége a madéfalvi veszedelem (1764) miatt menekült ki a Székelyföldről Moldva földjére.

SZ: Székelykeve (Bosnyák Sándor, 1992c. 16.); Székelyszenterzsébet (Uő, 2001. 227.); Gyimes: Kostelek, Ciherek pataka, Bükkhavas pataka (Magyar Zoltán, 2003. 225–227.); Székelykeve (Beszédes Valéria, 2004. 15.); Csíkszentmárton (Magyar Zoltán, 2011a. I. 143.).

MO: Lábnik (EA 7480/48. – Szabó Mátyás gy., 1951); Pokolpatak (Bosnyák Sándor, 1980. 58.); H. n./Egyházaskozár (MOA 13969. – Bosnyák Sándor gy., 1986); Külsőrekecsin, Lészpéd, Szépfalu/Frumósza, Kelgyest (Csoma Gergely, 2016. 21–22., 477. – 1988–1993); Lujzikalugar (MZA 66840. – Harangozó Imre gy., 1998); Klézse (Turai Tünde, 1999. 20.); Lészpéd – 2 (Uő, 2001. 197., 432.).

B 2.27. Az erdélyi szökevények. A moldvai csángók ősei a földesúri terhek miatt menekülnek ki titokban Moldvába.

B 2.27.1. Az égve hagyott lámpák. A menekülők a lámpákat égve hagyják, hogy a szökésüket csak később vegyék észre.

MO: Magyarfalu (MOA 13971. – Bosnyák Sándor gy., 1970); Magyarfalu (Halász Péter, 2004. 110.; Uő, 2005. 42–43. – 1977).

→MZ IV. L 25.3.

B 2.27.2. A tűzre tett kondér. A menekülők a lisztet megszitálják puliszkának, majd felteszik a vizet melegedni a tűzhelyre, hogy a falubeliek ne vegyék észre azonnal, hogy már nincsenek otthon.

MO: Magyarfalu (Bosnyák Sándor, 2001. 227.).

B 2.27.3. Az erdélyi elítéltek. A moldvai csángók ősei a törvény által kiszabott büntetést elkerülendő menekülnek át Erdélyből Moldvába.

MO: Lészped (Csoma Gergely, 2016. 22. – 1991); Kelgyest (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 34.).

B 2.30. Egyetlen házaspár leszármazottai. Egy Erdélyből Moldvába beszármazott magyar favágótól és moldvai feleségétől/egy Erdélyből beszármazott házaspártól szaporodott fel a moldvai magyarság.

MO: Magyarfalu – 2 (Bosnyák Sándor, 1971. 182.; Uő, 1980. 55., 57.).

B 2.31. A csángó név eredete.

B 2.31.1. Szent László névadása. Szent László nevezi el a csángókat a lovaikra akasztott csengők és kolompok hangja miatt.

→MZ II. D 155.9.

B 2.31.2. Csengő csángók. Az Erdélyből Moldvába költöző/menekülő csángók a szekereikre, ígásállataik nyakába csengőt, csengettyűt akasztanak. Az általuk keltett hangról nevezik el az új telepeseket a románok csángóknak.

SZ: Kakasd (MOA ltsz. n. – Dégh Linda gy., 1950); Andrásfalva (Bosnyák Sándor, 1984. 172.); Hadikfalva, Bukovina (MOA 13622., 13970. – Bosnyák Sándor gy., 1986); Hertelendyfalva, Székelykeve (Bosnyák Sándor, 1992c. 16.; Uő, 2001. 227–228., 228.); Gyimes: Barackos pataka (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 54.); Hadikfalva – 2 (Bosnyák Sándor, 2001. 228.); Sztrigyszentgyörgy (Magyar Zoltán, 2009d. 121.).

MO: Szabófalva (Rubinyi Mózes, 1905. 421.); H. n. (Horger Antal, 1913. 419.); Diószén (EA 2275/371. – Diószegi Vilmos gy., 1951); Diószeg (EA 7480/47. – Szabó Mátyás gy., 1951); Magyarfalu (Hegedűs Lajos, 1952. 248.); Pokolpatak – 2 (Bosnyák Sándor, 1980. 58.); Magyarfalu (Erdélyi Zsuzsanna, 1990. 50.); Bogdánfalva, Külsőrekecsin (Csoma Gergely, 2016. 16., 21. – 1988, 1990); Lujzikalugar (MZA 66840. – Harangozó Imre gy., 1998).

B 3. A gyimesi csángók eredete.

B 3.1. A tatárok elől menekülők. Az első csángók a csíki tatár pusztítások elől húzódnak ki a gyimesi völgyekbe.

SZ: Gyimes: Kápolna pataka (MZA 342. – Magyar Zoltán gy., 1996).

B 3.3. A madéfalvi menekültek II. Az első gyimesiek a madéfalvi veszedelem (1764) miatt menekülnek el a Székelyföldről.

SZ: Gyimes (Kósa László, 1989. 6.); Gyimes: Komját pataka (Bosnyák Sándor, 1992c. 23.); Gyimes: Barackos pataka (MZA 437. – Magyar Zoltán gy., 1996); Gyimes: Kápolna pataka, Magyarcsügés (Magyar Zoltán, 2003. 145., 254.); Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 77.).

B 3.5. A katonaszökevények utódai. Az első csángók a hosszú katonai szolgálat elől költöznek Gyimesbe.

SZ: Gyimes: Bán pataka (Bosnyák Sándor, 1982. 85.); Gyimes (Kósa László, 1989. 6.); Gyimes: Bükkhavas pataka (MZA 438. – Magyar Zoltán gy., 1996); Gyimes: Barackos pataka (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 54.); Gyimes: Kostelek (Takács György, 2001. 56.); Gyimesközéplak (Antal Mária, 2004. 38.); Gyimes: Áldomás pataka, Bükkhavas pataka – 2, Hidegség pataka, Kostelek, Sántatelek (Magyar Zoltán, 2003. 248–252.); Gyimes: Hidegség pataka (Hesz Ágnes, 2012. 26.).

B 3.8. Rablók, törvényen kívüliek utódai. Az első csángók valamely törvényellenes cselekedetük miatt, a felelősségre vonás elől menekülnek a gyimesi rengetegbe.

SZ: Gyimes: Bükkhavas pataka – 2 (MZA 438., 440. – Magyar Zoltán gy., 1996); Gyimes: Antalok száda, Bükkhavas pataka, Kostelek, Magyarcsügés (Magyar Zoltán, 2003. 250., 252–253.); Gyimes: Gyepece (Takács György, 2004. 463.); Gyimes: Hidegség pataka (Hesz Ágnes, 2012. 26.).

B 3.8.1. Az árulkodó vérvonal. A rabló-eredet még századok múltán is meglát-
szik számos gyimesi csángó viselkedésén, temperamentumán.

SZ: Gyimes: Kostelek – 3 (Takács György, 2001. 58–59.).

B 3.11. Az elviselhetetlen adóterhek. Az első csángók az elviselhetetlen adók,
a jobbágyi terhek miatt húzódnak Gyimesbe.

SZ: Gyimes: Sötét pataka (Bosnyák Sándor, 1992c. 23.).

B 3.15. Pásztorok leszármazottai. A gyimesi csángók többsége pásztorkodást
folytatva, szabad legelőket keresve telepedik le a gyimesi hegyek között.

SZ: Gyimes: Csinód (EA 27320/24. – Erdélyi Péter Zoltán gy., 1996); Gyimes: Háromkút, Kostelek (MZA 439., 441. – Magyar Zoltán gy., 1996); Gyimes: Ciherek pataka, Csinód, Háromkút – 2, Kostelek (Magyar Zoltán, 2003. 251–253., 255–256., 265.).

B 3. 20. Gyimesi csángó családi eredethagyományok.

→MZ I. E 93.2. →MZ I. E 105.1.

B 3.22. Az igazi székelyek. A gyimesi csángók a romlatlan, igazi székelyek. Az első székely csángó ember volt.

SZ: Gyimes: Csinód (Magyar Zoltán, 2011a. I. 97.).

B 3.25. A csángó név eredete. A csángók „elcsángáltak”, elkóboroltak őseik földjeiről, ezért kezdték őket csángóknak nevezni.

SZ: Gyimes: Bán pataka (Bosnyák Sándor, 1982. 85.); Gyimes: Csinód (EA 27320/24. – Erdélyi Péter Zoltán gy., 1996); Gyimes: Kápolna pataka (Magyar Zoltán, 2003. 145.); Gyimes: Csinód (Magyar Zoltán, 2009a. 264.).

B 3. 28. A csángó viselet eredete.

B 3.28.1. Az ősi székely viselet. A csángók az eredeti székely népviseletet hordják, a székely harisnya későbbi viselet.

SZ: Gyimes: Csinód (Magyar Zoltán, 2011a. I. 97.).

B 3.28.2. A hatóságokat félrevezető viselet. A csángók azért öltenek magukra romános viseletet, hogy ne keltsék fel a hatóságok figyelmét, hogy azok románoknak higgyék őket.

SZ: Gyimes (Kósa László, 1989. 6.); Gyimes: Hidegség pataka, Sántatelek (Magyar Zoltán, 2003. 248–250.).

→MZ I. H 175.

B 4. Hogyan kerültek Bukovinába a székelyek?

B 4.1. A Hadak útján vándorló bukovinai székelyek. A hadikfalviak ősei a Hadak útján vándorolnak ki Bukovinába Hadik András vezetésével.

SZ: Hadikfalva (Bosnyák Sándor, 2001. 229.; Zsigmond Győző, 2005. 24.).

B 4.2. A madéfalvi menekültek III. A bukovinai székelyek ősei a madéfalvi veszedelem (1764) miatt menekülnek ki Bukovinába, és hoznak létre ott öt községet.

SZ: Véménd/Bukovina (EA 7480/1. – Dobos Ilona gy., 1965); Istensegíts (Bosnyák Sándor, 1977. 9–10.); Székelykeve, Hadikfalva (Bosnyák Sándor, 2001. 228., 229.).

MO: Pokolpatak (Bosnyák Sándor, 1980. 58.).

B 11–20. Magyarországi népek eredete

B 11. Az erdélyi szászok eredethagyománya.

B 11.1. A hamelni patkánybűvölő. A németországi Hameln városában nagyon elszaporodnak a patkányok. Egy idegen férfi sok pénzért cserébe vállalkozik

arra, hogy megszabadítja a lakókat a kártevőktől. A városi tanács rááll az alkura. A férfi egy bűvös sípot elővéve belefúj abba, a síp hangjával a település összes patkányát előhívja, majd az állatokat a város melletti folyóba vezeti, ahol azok elpusztulnak. A városi előljárók sokallva a kialakult összeget, megtagadják a pénz kifizetést, mire az idegen bosszút forralva távozik a városból. Nem sok idő múlva egy vasárnapi napon, amikor mindenki a templomban van, az idegen újra megjelenik Hamelnben, a sípjába fúj, mire a városból az összes gyermek és fiatal odasereglik, és követi őt. A patkánybűvölő a város melletti hegy egy barlangjába vezeti őket, ahol nyomtalanul eltűnnek, és a szüleik soha többé nem látják őket. A patkánybűvölő a hamelni gyerekeket földalatti járatokon keresztül egészen Erdélyig vezeti, és a Homoródalmási-barlangon keresztül hozza ki őket újra a napvilágra. A gyerekek Erdélyben telepednek le, és az ő leszármazottaik az erdélyi szászok.

ER: H. n. (Marosvásárhelyi Gergely, 1623. 191.; Kemény József gr., 1830. 85–88.; Vasárnapi Ujság, 1882. 9–10.; Tóth Béla, 1898. I. 41.); Brassó (Hunfalvy Pál, 1887. 234–235.); Brassó (Harmath Lujza, 1885. 2.).

ER–SZ: H. n. (Benkő József, 1999. II. 25–26. – 1778); H. n. (Kövárty László, 1842. 105.; Uó, 1853. 119–121.; Uó, 1857. 127–129.; Orbán Balázs, 1868. I. 91.; Müller, Friedrich, 1885. 187–188.; Enesei Dorner Béla, 1910. 6.; Dénes István, 2002. 48.).

SZ: Homoródalmás (Magyar Zoltán, 2011d. 118.; Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 102. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék, 157.); Homoródkarácsonyfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 105.).

→V Q 41.1. →MZ IX. D 39.

B 11.2. Nagy Károly telepesei. Az erdélyi szászok a Nagy Károly által odatelepített németek leszármazottai.

ER: H. n. (Veszprémy László, 2010. 473–474. – Johannes de Utino világkrónikájának Drági Tamás-féle átírata, 1459 k.); H. n. (Oláh Miklós, 2000a. 38. – 1536).

B 12. Hogyan kerültek Erdélybe a románok?

B 12.1. Az óriás ló sörénye. Egy óriás lova a Háromszéki-havasokon állva lehajol az óromániai síkságra legelni a románok vetését. A románok megóvándó a termésüket, rángatni kezdik a ló sörényét, hogy az a kártevést hagyja abba, mire a ló ránt egyet a fején, és a sörényébe kapaszkodó románokat átrepíti a Kárpátok gerincén, szétszórva őket Erdélyben. Ahová a románok lehullnak, ott telepednek le.

SZ: Dobolló (Orbán Balázs, 1869. III. 206.); Bikfalva (EA 25370/10. – Csavar Leona gy., 1993); Bikfalva (Kakas Zoltán, 2000.; MZA 8138. – Hegyeli Attila gy., 1994).

B 12.2. Szent László telepesei. Szent László letelepíti azokat az ortodox hitű rómaiakat/rablókat és gonosztevőket Erdélyben (Máramarosban), akiket a római császár küldött neki segítségül a tatárok elleni harchoz. Ők az erdélyi (és moldvai) románok ősei. / Szent László telepíti le a románokat Erdélyben.

MO: H. n. (Bogdan, Ion szerk., 1891. 185–187., 235–237.; Lükő Gábor, 1936a. 48–50.; Sántha Attila, 2014b. 7–8. – Névtelen Krónika/Voskresenskaia letopis: 13. fejezet, 1504 k.); H. n. (Sulica Szilárd, 1926. 16., 34.; Sántha Attila, 2014b. 7. – Grigore Ureche krónikájának Simion Dascăluș általi betoldása a moldvai Magyar évkönyv nyomán, 15–16. század/1647 után).

ER: Sztána (Magyar Zoltán, 2004a. 145.).

→MZ I. B 12.21.5. →MZ I. B 12.22. →MZ I. C 101.

B 12.10. A magyar urak telepesei. A magyar nagybirtokosok hozzák be Erdélybe, és telepítik le birtokaikon az olcsó munkaerőnek számító románokat.

ER: Páncélcseh (EA 21591/36. – N. N. gy., 1943); Magyaró („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 162. – Zsigmond József gy. 1995); Bodonkút – 2, Kide, Magyarfodorháza, Magyarköblös (MZA 82665., 82666., 82621., 82617., 82620. – Magyar Zoltán gy., 2006–2007); Bósháza, Diósad, Hadad, Szilágyfőkeresztúr – 2, Szilágygörcsön, Vervölgy (Magyar Zoltán, 2007a. 195–197.); Buza, Désakna, Magyarköblös (MZA 85460., 82667., 82623. – Magyar Zoltán gy., 2010); Nagybún, Szederjes – 2, Somogyom, Vízakna, Györgyfalva, Kolozs, Kolozsputa (Uő, 2011a. I. 310., 351., 355., 482–484.); Olthévíz (Uo., 268. – Orbán Dániel gy.); Bálványosvárálja, Somkerék, Kozárvár, Vámfalu (Uő, 2011a. II. 57., 235., 270., 416.); Apanagyfalva (Uo., 138. – Orbán Dániel gy.); Apanagyfalva, Bálványosvárálja, Buza, Kolozsnyida, Mezőkeszű, Pusztakamarás, Teke (Magyar Zoltán, 2012a. 259–261., 264–265.).

SZ: Székelykakasd (Asztalos Enikő, 1998. 109.); Kászónimpér (MZA 1372. – Magyar Zoltán gy., 2002); Hidegkút, Nagysolymos, Románandrásfalva – 2 (MZA 61274., 61228., 61219., 61220. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Kászónaltíz – 2, Kászónimpér (Magyar Zoltán, 2011a. I. 67.); Középpajta, Nagybacon (Uő, 2011b. 118., 119.).

B 12.15. Miért főként a hegyekben laknak a románok? A magyarok, a románok és a németek Erdélybe érkezve megegyeznek, hogy ki meddig szalad, ott fog letelepedni. A szász a csizmában szaladva gyorsan elfárad, és megáll a mező közepén. A magyar is megáll akkor, amikor a hegy aljáig ér, mert nehéz volna bakancsban felszaladnia a hegyoldalra. A román a könnyű bocskorában felszalad a hegy oldalába is, azért laknak ott a románok máig is.

ER: Tatrang (Seres András, 1984. 62.).

→MZ I. B 14.3.

B 12.21. Erdélyi román etnikai csoportok.

B 12.21.1. Maradvány. A Hátszeg-vidéki román hegylakók (mumurlánok/morodvánok) a hunok/a középkori magyar határőrök leszármazottai. Nevük is erre utal: maradvány.

ER: Szépkényerűszentmárton (Magyar Zoltán, 2011a. II. 58.; Uő, 2012a. 262–263.).

SZ: Gyimes: Bükkhavas pataka (Magyar Zoltán, 2003. 150.).

B 12.21.3. A mócok eredete. A mócok a székelyekből származnak, csak idővel elrománosodtak.

ER: Bánffyhunvad (Magyar Zoltán, 2004a. 231.).

B 12.21. 5. A máramarosi románok eredete. A máramarosi románok Észak-Erdély őslakosai: már a honfoglaló magyarok megérkezése előtt is ott voltak.

ER: Máramaros vármegye (Petrovay György, 1911. 607.).

→MZ I. B 12.2.

B 12.22. A moldvai románok eredete. A tatárok támadása miatt Szent László király a római császártól kér segítséget, aki összegyűjtve a birodalom gonosztevőit, azokat küldi el neki. László a segítségükkel legyőzi a tatárokat, majd letelepíti őket a máramarosi részekben. / Szent Lászlót a tatárok elleni harcában az ortodox hitű rómaiak segítik, akik jutalmul Máramarosban kapnak földet, és akik magyar nőket vesznek feleségül. Közülük egy pásztor/Dragos vadat úzve átkel a hegyeken, és annyira megtetszik neki a Kárpátoktól keletre elterülő vidék, hogy az uralkodótól nyert engedély birtokában a népével együtt áttelepül Moldva földjére. Az ő leszármazottai a moldvai románok.

MO: H. n. (Bogdan, Ion szerk., 1891. 185–187., 235–237.; Lükő Gábor, 1936a. 48–50.; Sántha Attila, 2014b. 7–8. – Névtelen Krónika/Voskresenskaia letopis: 13. fejezet, 1504 k.); H. n. (Sulica Szilárd, 1926. 16., 34.; Sántha Attila, 2014b. 7. – Grigore Ureche krónikájának Simion Dascălul általi betoldása a moldvai Magyar évkönyv nyomán, 15–16. század/1647 után).

→MZ I. A 5.

B 14. A ruszinok eredete.

B 14.1. Árpád népe. A ruszinok és a magyarok testvérek, Árpáddal együtt jöttek be a Kárpát-medencébe.

FF: Munkács vidéke (Csatáry György, 2001. 184–185. – Lehoczky Tivadar gy., 1885).

AF: Salánk (György-Horváth László–Lajos Mihály, 1998. 148–149.).

B 14.2. Tódor herceg népe. A ruszinok a Koriathovics Tódor herceg által behozott negyvenezer szláv anyanyelvű paraszt leszármazottai.

AF: Beregszász (MZA 94311. – Magyar Zoltán gy., 2012).

B 14.3. Miért főként a hegyekben laknak a ruszinok? A ruszinok és a magyarok az Úristen elé járulnak, hogy adjon számukra földet a Tisza völgyében. A magyar a csizmában gyorsan odaér az úr elé, a ruszin viszont elkésik, mert a bocskora szíjazása sokáig tart, ezért a magyarok kapják meg a termékeny völgyet, a ruszinoknak pedig csak a hegyek maradnak.

AF: Salánk (György-Horváth László–Lajos Mihály, 1998. 148–149.).

B 15. A magyarországi cigányok eredete.

B 15.1. Attila népe. A cigányok eredetileg Attila népei voltak, a fekete hunok, és ott élnek ma is, amerre a hun király a seregével annak idején megfordult.

SZ: Székelykakasd (Asztalos Enikő, 1998. 108.; „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 201–202.).

B 15.2. Árpád népe. A cigányok Árpáddal jöttek be a Kárpát-medencébe, az ő fegyverkovácsai voltak.

ER: Tordaszentlászló (Magyar Zoltán, 2004a. 135.).

B 15.3. Béla király telepesei.

B 15.3.1. IV. Béla telepesei. IV. Béla király hozza be az országba a cigányokat a tatárjárás alatt kipusztult nép pótlására.

DT: Nagykanizsa (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 593.).

B 15.3.2. Vak Béla telepesei. Vak Béla király hozza be a cigányokat Magyarországra. Ha látott volna, nem eresztette volna be őket.

FF: Drégelypalánk (Bosnyák Sándor, 2001. 76.).

B 15.4. A király fegyverkovácsai. II. Ulászló király fegyverkovácsnak huszonöt sátoralja cigányt telepít be az országba.

KM. H. n. (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben XIII., 1896. 348.; Szendrey Zsigmond, 1926. 134.).

B 15.5. A cigányok letelepítése.

B 15.5.1. Rákóczi telepesei. II. Rákóczi Ferenc telepíti le Magyarországon az addig kóbor életmódot folytató cigányokat.

AF: Kocsord (Bosnyák Sándor, 2001. 198.).

B 15.5.2. Mária Terézia telepesei. Ki akarják irtani az összes cigányt, de Mária Terézia kivásárolja, és letelepíti őket.

SZ: Székelyszenterzsébet (MZA 61198. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

B 15.5.3. József nádor telepesei. József főherceg alcsúti birtokán le akarja telepíteni a cigányokat. Berendezi számukra a cselédházakat, a kamrát megtölti étellemmel, megmutatja nekik a földjeiket, és meghagyja, hogy szántsanak-vessenek. A főherceg eltávozik, ám a cigányok a földdel nem kezdenek semmit, és amikor kifogy a kamrából az ételem, az egész karaván továbbköltözik.

DT: Martonvásár (EA 8050/5. – Dobos Ilona gy., 1966); Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 313.).

B 15.6. A nagybirtokosok cigányai. A nagybirtokosok (bárók/bojárok) telepítik le birtokaikra a cigányokat, mert „az a falu, ahol nincsen cigány, nem falu”.

ER: Cege (MZA 85347. – Magyar Zoltán gy., 2009).

SZ: Székelyszenterzsébet – 5 (MZA 61184., 61193., 61195., 61200., 61202. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

MO: Diószén (Domokos Pál Péter, 1987. 232–233.).

B 15.7. Az erdélyi cigányok eredete. A cigányok Észak-Magyarországon szabadon elfoghatók, megölhetők, ezért a nyugodtabb élet reményében Erdélybe menekülnek.

SZ: Székelyszenterzsébet (MZA 61195. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

B 16. A magyarországi jászok eredete. IV. Béla király telepíti le a jászokat a tatárjárás után. Azért kapták a jász nevet, mert a legjobb íjászaik voltak Béla királynak.

AF: Jászárokszállás (Bosnyák Sándor, 2001. 73.).

B 17. A magyarországi kunok eredete.

B 17.1. IV. Béla telepesei. A kunokat IV. Béla király telepíti le a tatárjárás után.

AF: Fülöpszállás (Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság, 11.).

B 17.2. A letelepített hadifoglyok. A hadifogságba esett kunokat megkeresztelik, és az ország különböző helyein letelepítik őket.

KM: H. n. (Garay János, 1847. 119.; Uő, 1902. 296. – 1851).

DT: Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 55.).

B 18. A kászoni besenyők. A Kászoni-medence székely lakosai valójában besenyők.

SZ: Szépvíz (Bosnyák Sándor, 2001. 46.).

→MZ I. C 83.

B 19. A magyarországi szerbek eredete.

B 19.1. A balkáni menekültek. Az itt élő szerbek a törökök elől a Balkán-félszigetről menekültek Magyarországra.

DT: Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 192.).

AF: Bezdán (Bosnyák Sándor, 2001. 193.).

B 19.2. A szerb határőrök. A szerbeket határőröknek telepítik le Magyarország déli végeire.

DT: Nyékinca (MZA 91162. – Magyar Zoltán gy., 2010).

B 21–40. Egyéb etnikai csoportok eredete

B 21. A szlavóniai magyarok eredete. A szlavóniai magyar nyelvsziget négy falujának (Kórógy, Rétfalu, Szentlászló, Haraszi) lakói Attila népének leszármazottai.

DT: Szlavónia (Szarvas Gábor, 1876. 10.).

B 22. A göcseji nép eredethagyománya. A göcseji nép a palócoktól származik, akik Göcsej őslakosai voltak, és akik a rácokkal álltak örökös háborúságban. Amikor Attila a seregével Göcsejbe érkezik, a palócok csatlakoznak hozzá, és közös erővel verik le a rác ellenséget.

DT: Göcsej (Kőváry Béla, 1877. 277–280.); Göcsej (N. Szabó Gyula, 1925–1927. 142–144.); Szentpéterföldre (Szentmihályi Imre, 1958. 20–21. – Háromfai Sándor kézírata, 20. század első fele).

B 23. Az őrségiek eredete.

B 23.1. Árpád vezér népei. Az őrségiek Árpáddal jönnek be a Kárpát-medencébe, s ő telepíti le őket a nyugati gyepűre határőrnek.

DT: Szalafő, Ispánk (Dömötör Sándor, 1960. 155., 159–160.).

B 23.3. Koppány vezér népei. Az őrségiek Koppány vezér népének a leszármazottai. A környező katolikus vidékektől eltérő vallásuk is ezt igazolja.

DT: Göntérháza (Magyar Zoltán, 2010. 65.).

B 23.5. IV. Béla telepesei. Az őrségieket IV. Béla király telepíti jelenlegi lakóhelyükre határőrnek a tatárjárás után.

DT: Kistrákos (Bosnyák Sándor, 2001. 89.).

B 26. A tornaiak eredethagyománya. Három tornai falu népe (Szádelő, Barka, Lucska) a hunoktól származik, székely eredetűek.

FF: Szádelő (Magyar Zoltán, 2001a. 122. – Stibrányi Gusztáv gy., 1976); Szádelő (SZMMI NA 5352. – Stibrányi Gusztáv és Méryné Tóth Margit gy., 1977).

→MZ I. A 21.2.

B 27. A hétfalusi csángók eredethagyománya. A hétfalusi csángók (a csernátfalusiak) a hunok leszármazottai.

ER: Csernátfalu (Csáki Árpád, 2012. 173. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék).

B 28. A zaborvidéki magyarok eredethagyománya.

B 28.1. A pogány magyarok leszármazottai. A zaborvidékiek a keresztény térítés előtt menekülő pogány magyarok leszármazottai.

FF: Barslédec (Magyar Zoltán, 2002. 11. – Jókai Mária gy., 1996).

B 28.2. A zaborvidékiek székely eredete. A zaborvidéki falvak magyar népe székely eredetű. Géza fejedelem telepíti le őket a Zobor-hegy aljára, hogy őrizzék a gyepüket.

FF: Barslédec (Virt István, 1987. 7.); Kolon (Sándor János, 1996. 9.); Vicsáppáti (Czövek Judit, 2002. 10.); Barslédec (Magyar Zoltán, 2002. 43.).

B 28.2.1. A székelyek maradékai. A Zoboralja a székelység egyik korábbi szálláshelye. Annak idején e vidékről telepítették át őket Erdélybe, de néhány ot-tani faluban maradtak belőlük.

FF: Zoborvidék (Ethey Gyula, 1936. 164–165.).
→MZ I. C 85.

B 30. A kurtaszoknyás hat falu eredete. Az Alsó-Garam mentén egybetartozó hat (hét) települést az egyik honfoglaló vezér telepíti le a hetes szám jegyében. E falvak egyikében a 20. századra már kiveszett az e tájra jellemző női viselet.

FF: Bény (EA 25029/17. – Csókás Ferenc gy., 1976).

B 35. A kalotaszegiek eredete. Egész Kalotaszeg/a kalotaszegi nép nagy része tatár eredetű. / Szent László az általa legyőzött tatár és kun hadifoglyokból 27 kalotaszegi falut létesít.

ER: Kalotaszeg (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye, 323.); Kalotaszeg (V. Sárffi Ignác, 1881. 2.); Kalotaszeg (Vincze Ferencz, 1891. 97.); Kalotaszeg (Jankó János, 1892. 7.); Mákfóvalva (EA 24438/2. – Rác János gy., 1990); Magyarvista (Bosnyák Sándor, 2001. 439.); Szucság – 5 (Magyar Zoltán, 2004a. 144., 187., 189.); Tordatúr (Uő, 2011a. I. 459.).
→MZ I. C 81.1. →MZ I. C 84. →MZ I. D 178.1., 4.

B 36. A matyók eredete.

B 36.1. A tatárok ivadékai. A matyók a tatárok ivadékai.

FF: Cserépváralja (Kovách Albert, 1872. 230–231.); Mezőkövesd (Istvánffy Gyula, 1896. 456.); Matyóföld (Szendrey Zsigmond, 1932. 168.).

B 36.3. Mátyás király népei. A matyók Mátyás királytól kapják kiváltságaikat és elnevezésüket (a Matyókó e tájon a Mátyás név becéző alakja).

FF: Mezőkövesd (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 269.); Mezőkövesd (Istvánffy Gyula, 1896. 454.); Mezőkövesd (Pető Margit, 1984. 129–130.).

B 37. A csallóközi kukkók eredete. A csallóköziek a tatárok/törökök elől a Duna által keresztül-kasul szabdalt Csallóköz mocsarai közé menekült magyarok le-származottai. Az elrejtőzött emberek, hogy ne hívják fel magukra az ellenség figyelmét, a békák hangját utánzó „kukk, kukk” jelszóval értesítik egymást, innen ered a Csallóközre/a csallóközиеkre máig használatos Kukkónia/kukkó gúnynév.

DT: Doborgaz (Ipolyi Arnold, 1858. 114.; Unti Mária, 2002. 79.); Csallóköz (Földes György, 1932. 18.); Csallóköz (Bakos József, 1944. 71.); Vajka (Timaffy László, 1992. 117–118.); Zsitvabesenyo (MZA 96985. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

B 38. A hetésiek eredete. A hetési hét falut a törökök által lerombolt Pálháza nevű község (város) elmenekült, hét irányba futott népe alapítja meg, népesíti be.

DT: Göntérháza (Szentmihályi Imre, 1977. 15.).

C I–I 80. HELYSÉGALAPÍTÁSI MONDÁK

C 1–20. Mitikus eredethagyományok

C 1. Az elhullajtott falu. A Föld teremtetésekor az Úristen/Jézus (és Szent Péter) utolsóként a falvakat osztja szét. A magyar falvakat tartalmazó tarisznyából egy falu véletlenül a német községek közé pottyan/egy félreeső helyre hull. Így keletkezik Pusztasomorja/Zsére/stb.

DT: Mecsér (Ruff Andor, 1928/1938. 95.).

FF: Zsére (Mártonvölgyi László, 1941. 116.); Zsére (Bencz Aranka, 2007 11. – Mártonvölgyi László gy., 20. század közepe); Zsére (MTA NTI K 44/24. – Kríza Ildikó gy., 1968); Zsére (Sebő László, 1976. 488.); Kolon (Sándor János, 1996. 86.); Zsére (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 20.); Alsócsitár – 2, Kolon, Zsére – 2 (Magyar Zoltán, 2002. 185–186.); Nyitrageszte, Kolon (MZA 108722., 108723. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

AF: Bajánháza* (MZA 97314. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

→MZ V. J 11.1.

C 1.1. Horhi eredete. Ahová Jézus Krisztus lehúzott bocskora esik, ott épül fel egy falu.

FF: Újbars (EA 7685/391. – Banó István gy., 1939).

C 5. Az álombeli sugallat. Az ellenséggel harcoló magyar sereg vezére egy csodálatos álom hatására várost alapít. / Egy papnak álmában a Szűzanya azt mondja, hogy a népével menjen az erdőbe, és az ott talált tisztáson telepítse le őket.

FF: Csehország: H. n.* (Ernyey József, 1906. 130.); Kálaz (MZA 83609. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

C 8. Nagy Sándor alapítása. Esztergomot a „kétszarvú” Nagy Sándor alapítja.

DT: Esztergom* (Esztergom vármegye, 1908. 86–87. – magyarországi török hagyomány).

C 10. Óriások alapította falu.

C 10.1. Óriások által alapított falu. A falut óriások/két, Rómából származó óriás alapítja meg. / A falubeli emberek az óriások leszármazottai (amire a lábuk környékbeliékénél nagyobb mérete máig utal).

ER: Magyarberéte (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. II. 284.); Magyaró (Palkó Attila, 1995. 18.); Szederjes/Százkézd (MZA 99455. – Magyar Zoltán gy., 2014).

C 10.3. Az óriás életre kelt játéka. A falu az óriás életre kelt játékaiból alakul ki.

ER: Zselyk (Wass György, 1994. 137.; Magyar Zoltán, 2011a. II. 246. – Wass György gy., 1953).

C 12. Tündérek által alapított falu. Három tündérlány a kedvesével egy-egy patak mellé telepedik le, ahol később falu alakul ki.

SZ: Székelydália (Lőrincz József, 1977. 3.); Kányád (EA 26193/20. – Gub Jenő gy., 1995); Székelykakasd* (EA 27122/2. – Imreh Sámuel gy., 1995).

C 15. A kirepedt gömböc. A padláson lévő gömböc sorra kapja be az embereket. A nagy súlytól a gömböcöt tartó madzag elszakad, a gömböc legurul, és a völgy mélyén kireped. Ahol kireped, egy falu jön létre belőle.

DT: Hosszúhetény (Berze Nagy János, 1940. II. 582.).

C 18. Víz hozta falu. A falut a Mura folyó Stájerországból hozta jelenlegi helyére.

DT: Kót (Szente Arnold, 1897. 143.).

C 21–50. Történelmi eredethagyományok

C 21. Pogány papok ivadékai. A falu lakosai táltosok/székely rabonbánok le- származottai.

FF: Óbást (Magyar Zoltán, 2006b. 44.).

AF: Tizsakürt (Szendrey Zsigmond, 1920. 48. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok).

SZ: Felsőcsernáton (Ferentzi János, 1973. 4. – 1838).

C 22. Elbujdosott pogányok leszármazottai. A település lakosai a keresztény térítés elől menekülő pogányok leszármazottai.

FF: Barslédec (EA 27189. – Jókai Mária gy., 1996).

SZ: Csíkszépvíz, Csíkszentmihály (Gábor Gyula, 1912. 5.).

C 23. Megtért keresztények faluja. A falut (Bálványosvár-alját) a pogány várúr keresztény hitre tért fia alapítja.

ER: Magyardecse (Bosnyák Sándor, 2001. 88–89.; Magyardecse („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 275–276. – Balla Tamás gy., 1972).

C 25. A veres barátok alapítása. A falut a veres barátok (templomos lovagok) alapítják meg.

ER: Mezőverese gyháza (Magyar Zoltán, 2011a. II. 138–139.; Uő, 2012a. 271. – Orbán Dániel gy.).

C 27. Husz eredete. A települést (a moldvai Husz városát) a Magyarországról Moldvába menekült magyar husziták alapítják.

MO: Husz (Domokos Pál Péter, 1987. 355. – Codex Bandinus, 1646–1648).

C 29. Csörsz király munkásai I. A községet (Jászárokszállást) a Csörsz-árok építését abbagyó munkások alapítják meg a félbehagyott árok mellé letelepedve.

AF: H. n. (Tomba Mihály, 1846. 28–37.; Uő, 1870. 518–521.); Mezőcsát/Ároktő (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 267.); Jászfényszaru (EA 7678/167. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Jászárokszállás (Szabó László, 1982. 298–300.); Jászárokszállás (Szolnok megye földrajzi nevei I., 1986. 21.).

C 30. Kiszabadult rabok utódai. Tatár rabságból/kun hadifogságból kiszabadult emberekből alakul meg a falu.

ER: Tordaszentlászló (Orbán Balázs, 1889. 417.); Tordaszentlászló (Czárán Gyula, 1904. 71.); Almásmalom (Majla Júlia, 1994. 32.; „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 192.; Magyar Zoltán, 2012a. 269.); Nagysajó (Magyar Zoltán, 2011a. II. 229. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1994).

SZ: Eresztevény (Orbán Balázs, 1869. III. 175.).

MO: Pusztina (Halász Péter, 2004. 134.).

C 31. Alapítási hagyományok a kuruc időkből.

C 31.1. Letelepedett kurucok faluja. A falu kiszolgált/a harcok után letelepedett kuruc katonákból alakul ki.

DT: Gerjen (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 82. – Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye).

ER: Zálnok (Nagy Sándor István, 2004. 88.).

C 31.3. Bujdosó kurucok faluja. A falu a labancok elől menekülőkből (bujdosó kurucokból) alakul ki.

FF: Bódvavendégi (Magyar Zoltán, 2001a. 647.); Volóc (Dupka György–Zubánics László, 2014. 172., 211.).

AF: Isaszeg (Bosnyák Sándor, 1993. 43.).

C 31.4. Labancok faluja. A falu (Ipolykér) letelepült labancokból alakul ki.

FF: Szécsénykovácsi – 2 (MZA 25607., 84159. – Varga Norbert gy., 2002).

C 38. Az üldözött protestánsok leszármazottai. A községet az eredeti lakóhelyükről elmenekült/elüldözött protestánsok alapítják meg.

FF: Szilvásvárad (MOA 13723. – Paládi-Kovács Attila gy., 1960 k.); Szilvásvárad (ENA 2844/84. – Gál Krisztián gy., 1984); Sajóivánka (Tóth Péter, 1988. 272. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Szádelő (MZA 155. – Magyar Zoltán gy., 1996); Torna (MZA 50934. – Juhász Attila gy., 2000).

SZ: Szentivánlaborfalva (Magyar Zoltán, 2011a. II. 505.).

C 41. Uralkodói adományok. A község egy megnevezett király/fejedelem (Árpád vezér/Szent István király/Szent László király/IV. Béla király/Mátyás király/II. Rákóczi Ferenc/stb.) által adományozott birtokon alakul ki.

→MZ III. A 194.

C 41.1. A község valamely meg nem nevezett uralkodó birtokadományaként jön létre.

DT: Dénesfa (Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei I., 1988. 63.).

ER: Lozsád (Kolombán Samu, 1894. 244.).

C 42. Földesúri adományok. A község valamely uraság által adományozott birtokon alakul ki.

FF: Peticse (Szendrey Zsigmond, 1925. 19.); Pálháza (EA 21090/13. – Illés Endre gy., 1980).

AF: Rakamaz (Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye, 282.); Vállaj (Uő, 1864. Szatmár vármegye, 420.); Isaszeg (Bosnyák Sándor, 1993. 43.).

ER: Tamásfalva (Versényi György, 1901. 125.).

SZ: Homoródremete (Forrai Tibor, 1985. 3.); Abásfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 142.).

C 51–60. Szervezett telepítések

C 51. Uralkodói telepítések. A község népének őseit egy megnevezett király/fejedelem telepíti jelenlegi lakóhelyükre.

→MZ III. A 193.

C 52. Földesúri telepítések. A községet egy nagybirtokos/egy előkelő rangú személy alapítja telepítés által.

DT: Bányogyszovát (Nagy Gyula, é. n. 60. – 1932); Szímő (MZA 108810. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

FF: Csáb (EA 21589/2. – N. N. gy., 1943); Rudna, Krasznahorkaváralja (MZA 1438., 1441. – Magyar Zoltán gy., 2003).

AF: Egyek (Hajdú-Bihar megye földrajzi nevei I., 1970. 40.).

ER: Inaktelke, Kalotadámos (Magyar Zoltán, 2004a. 199., 208.).

SZ: Bágy (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 80. – 1846); Lókod (Orbán Balázs, 1868. I. 174.); Istenségsít – 6 (Bosnyák Sándor, 1982. 172–173.; Uő, 2001. 231–232.); Sándorfalva (Zsigmond Győző, 1995. 89.); Felsőboldogfalva (Uő, 1998. 134.); Firtosváralja (Zsidó Ferenc, 2000. 67.); Zalánpatak (MZA 70167. – Magyar Zoltán gy., 2009).

MO: Diószén (Domokos Pál Péter, 1987. 233. – 1929–1932); Ónfalva/Onyest (Kós Károly, 1976. 172.); Szépfalu/Frumósza, Lészped – 2, Ploszkucény – 3 (Csoma Gergely, 2016. 22., 477–478. – 1991); Ónfalva/Onyest (Halász Péter, 1983. 11–12.; Uő, 2004. 118., 121.); Lábnik (Uő, 2004. 90–91.; Uő, 2005. 41–42.); Pusztina (Uő, 2004. 130.; Uő, 2005. 44–45.); Szabófalva (Uő, 2005. 45–46.).

C 53. Államilag irányított telepítések. A magyar/román állam által végrehajtott, szervezett telepítések/áttelepülések.

AF: Kalocsa (Eckert Irma, 1937. 34–35.); Majdán (MZA 55178. – Ábrahám Livia gy., 2003); Hajós (Schön Mária, 2005. 286–287.); Simonyifalva – 2, Tamáshida, Feketegyarmat, Ant (MZA 99553., 99554., 99558–99560. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Sztrigyszentgyörgy (MZA 1673. – Magyar Zoltán gy., 2008); Sztrigyszentgyörgy – 3 (Magyar Zoltán, 2009d. 120.); Gyorok (MZA 91003. – Magyar Zoltán gy., 2010); Magyarneমেয়ে (Magyar Zoltán, 2011a. II. 270.); Nagysármás (Magyar Zoltán, 2012a. 272.).

C 55. Az átköltöztetett falu. A törökök által átköltöztetett/letelepített falu.

DT: Váralja (Bosnyák Sándor, 2001. 437.).

AF: Cinkota (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 91.).

C 61–80. Foglalkozás szerinti eredethagyományok

C 61. Pásztor-eredet. A falut egy pásztor/pásztorok alapítják, ők a település első lakói, az ő leszármazottaik a mai lakosok, illetve utánuk érkeznek a többi telepések.

DT: Béc, Jád (Gócsy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 46., 143. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Bakonyszentkirály (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 16.); Kisvejké (Máté Gábor, 2010. 208–209.); Nagyfödémés (MZA 90448. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Szürnyeg (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 310.); Kóspallag (Bognár András, 1984a. 197. – Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye); Barslédec/Gimeskosztolány (EA 6954/127. – Morvay Judit gy., 1958); Zabar (Villányi Péter, 1992. 102.); Krasznahorkaváralja (MZA 1441. – Magyar Zoltán gy., 2003); Felsőcsáj, Jeszte, Páskaháza – 2 (MZA 84775., 92739., 92887. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008–2011); Kóspallag – 2 (MZA 110731., 110732. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Nagykőrös (Ballagi Aladár, 1873. 47.); Örvénd (Bihari népmondák, 1996. 28. – Fábián Imre gy., 1981); Kecel (VKMA 373-84/2–3. – Korkes Zsuzsa gy., 1984); Bátyú (MZA 94755. – Lackó Éva gy., 2008); Jászkóhalma, Jásztelek (EA 33405/9., 12. – Fodor István Ferenc gy., 2012).

ER: Véza (Csáki Árpád, 2015. 101. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Magyardéllő (Orbán Balázs, 1871. V. 36.); Kólozna (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. II. 551.); Kisbács (Szabó Géza, 1940. 19.); Kisbács (Gergely Béla, 1942. 16.); Kisbács (Szabó T. Artilla, 1942. 217.); Datk (Magyar Zoltán, 2011a. I. 278. – Faragó József gy., 1968); Györgyfalva* (KJNTA 2129-08/10–11. – Barcsay Andrea-Krisztina gy., 1992); Magyardéce (Magyar Zoltán, 2012a. 269. – Balla Tamás gy., 1995); Kisbács, Magyardéce (Bosnyák Sándor, 2001. 429., 430.); Kapnikbánya (Kónya László szerk., 2003. 109–110.); Sztána, Kisbács (Magyar Zoltán, 2004a. 269., 270.); Györgyfalva (Antal József, 2005. 7–8.); Györgyfalva – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 487–488.); Vámfalu (Uő, 2011a. II. 416.); Magyardéce (Magyar Zoltán, 2011a. II. 59.; Uő, 2012a. 270.).

SZ: Fehér-Nyikó mente (Szendrey Zsigmond, 1922. 46. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Homoródremete, Gyepes (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 39., 42. – 1839); Székelydobó, Oláhfalva, Homoródremete, Gyepes (Orbán Balázs, 1868. I. 35., 74., 164.); Hatolyka (Uő, 1869. III. 146.); Gyimes: Barackos pataka (Bosnyák Sándor, 1982. 84.); Vasláb (KJNTA 2129-08/6. – Barcsay Andrea-Krisztina gy., 1992); Kányád (EA 26193/20. – Gub Jenő gy., 1995); Gyimes: Háromkút, Kostelek (MZA 439., 441. – Magyar Zoltán gy., 1996); Hidegkút (MZA 61283. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Gyimes: Ciherek pataka, Háromkút – 2, Csinód (Magyar Zoltán, 2003. 253., 255–257.); Gyimes: Csinód (Uő, 2009a. 264–265.); Szentegy-

háza/Oláhfalú (Uő, 2011d. 121.); Gyergyótölgyes: Hágótó, Gyimes: Farkasok pataka (MZA 106145., 106230. – Magyar Zoltán gy., 2016).

C 62. Halász-eredet. A falut egy halász/halászok alapítják, az ő leszármazottaikból szaporodik el a település. (Folyók mentén gyakori típus.)

DT: Petesháza (Szente Arnold, 1897. 142–143.); Vága – 2 (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 124., 219.); Lipót (Érsek Imre, 1924. 11.); Komárom (Timaffy László, 1992. 119. – Khin Antal nyomán); Vága – 2 (EA 21600/13., 21. – N. N. gy., 1943); Tardoskedd (EA 10021/1. – Morvay Gyula gy., 1958); Rábapatonna – 3 (EA 71630., 71684., 71686. – Lackovits Emőke gy., 1969); Bodonhely (MZA 111034. – Balázs Livia gy., 1973); Halászi (Timaffy László, 1976. 78.); Kulcsod (Marcell Béla, 1983b. 12.); Csicsó (Fehérváry Magda, 1987. 38.); Bősárkány (Timaffy László, 1992. 110.); Vága (Vendrődy Éva, 1992. 31.); Vága (Vága község története, 1994. 58.); Petesháza (Halász Albert, 1994. 185.); Tallós (Gágyor József, 1995. 2.); Vága (Danczi Lajos, 2000. 20.); Kölked (Bosnyák Sándor, 2001. 152.); Taksony (Papp Jenő Imre, 2008. 13.); Tallós (MZA 90443. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Gyerk (EA 21589/52–53. – N. N. gy., 1943).

AF: Jászmihálytelek (Palugyay Imre, 1854. III. 183.); Tiszaladány, Bodrogszög (Mizser Lajos, 2006. 256., 447. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Tiszapalkonya (Tóth Péter, 1988. 351. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Kiskunlacháza, Tiszababolna (Szendrey Zsigmond, 1922. 46.); Bezdán („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 191. – Balla István gy., 1953); Tápé (MOA 1205. – Dobos Ilona gy., 1966); Kiskunlacháza (DE MNYT K-695/5. – Polánszki Jánosné gy., 1974); Feketegyarmat (MZA 99564. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

C 63. Favágó-eredet. A falu első lakosai/megalapítói favágók, erdőkitermelő férfiak voltak.

DT: Ócsárd (Berze Nagy János, 1940. II. 579.).

FF: Szögliget (HOMNA 1361. – Paládi-Kovács Attila gy., 1961); Zabar (Villányi Péter, 1992. 103–104.); Tornahorvát, Szádudvarnok (MZA 1., 63. – Magyar Zoltán gy., 1996); Bódvavendégi (Magyar Zoltán, 2001a. 205.); Kisgyarmat (MZA 83683. – Magyar Zoltán gy., 2006); Jólész, Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 101.); Pányok (MZA 99973. – Magyar Zoltán gy., 2014).

AF: Bányú (KMFA Itsz. n.; MZA 94755. – Lackó Éva gy., 2008); Bány (Fehér Zoltán, 2013. 98.).

ER: Bágyon (Jankó János, 1893. 34.); Bogdánd (Magyar Zoltán, 2007a. 194.); Felsővisó – 2 (Uő, 2011a. II. 389–390.).

SZ: Zalánpaták (Janitsek Jenő, 2004. 27–28.); Nagysolymos (MZA 61222. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Gyergyótölgyes: Hágótó (MZA 106144. – Magyar Zoltán gy., 2016).

MO: Magyarfalú (Bosnyák Sándor, 1971. 182.).

C 64. Szénégető-eredet. A falu első lakosai/megalapítói szénégetők voltak.

FF: Komlócska (Diószegi Zsuzsa–Barna Gábor, 1981. 289.); Zabar – 3 (Villányi Péter, 1992. 102., 104.); Lucska (Szentandrás Virág, 2008. 47.); Berzétékőrös – 2 (Magyar Zoltán, 2011c. 101.).

ER: Gereblye (Magyar Zoltán, 2011a. II. 314.).

MO: Diószén (Domokos Pál Péter, 1987. 233. – 1929–1932).

C 65. Erdész-eredet. A falu első lakója/megalapítója egy vadász/erdőpásztor volt.

DT: Hodi (Pesty Frigyes, 1864. Pozsony vármegye, 74.).

ER: Szászpaták (Csáki Árpád, 2015. 89. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Magyarléta (Uo., 127. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Pipe (Magyar Zoltán, 2005a. 125. – Adorjáni Rudolf Károly gy., 1958).

C 66. Bányász-eredet. A község első telepesei/megalapítói bányászok voltak.

FF: Nagybörzsöny (Bognár András, 1984a. 67–68. – Pesty Frigyes, 1865. Hont vármegye); Ájfalucska (Koleszár Krisztián, 2002. 283. – Pesty Frigyes, 1864. Torna vármegye); Galábocs (MZA 25432. – Varga Norbert gy., 2003); Dernó (Szentandrás Virág, 2008. 46.).

ER: Torockó (EA 27805a/5. – Suba Dániel gy., 1998); Torockó (Magyar Zoltán, 2008a. 231.).

C 67. Szőlőműves-eredet. A község első lakosai/megalapítói szőlőművesek voltak.

FF: Bodrogolaszi (Kováts Dániel, 1998. 26. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Bodrogolaszi, Bodrogsára, Kisbári, Olaszliszka (Szendrey Zsigmond, 1925. 12.); Tállya (Bosnyák Sándor, 2001. 86–87.).

MO: Kotnár (Rubinyi Mózes, 1901. 118.; Domokos Pál Péter, 1987. 413. – Codex Bandinus, 1646–1648).

C 68. Kőműves-eredet. A falu első telepesei/megalapítói a szomszédos várat építő kőművesek voltak.

DT: Mesteri (<http://www.nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Mesteri> – Kordé Tünde gy., 1991).

ER: Lozsád (Kolumbán Samu, 1894. 245.); Magyarléta – 2 (Magyar Zoltán, 2004a. 208., 209.).

C 70. Egyéb mesterséghez, foglalkozáshoz kötődő községi eredethagyományok.

C 70.1. A falu első lakosai szakácsok voltak.

DT: Nagytótfalu (Berze Nagy János, 1940. II. 591.).

C 70.2. A falu első lakosa egy lovasz volt.

SZ: Lókod (Geréd Gábor, 1981. 3.).

C 70.3. A falu első lakosai kőfaragók voltak.

SZ: Magyarhermány (Magyar Zoltán, 2011b. 125. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék).

C 70.4. A falu első lakosai hamuzsír-készítők voltak.

SZ: Zalánpaták (Janitsek Jenő, 2004. 27.).

C 70.5. A falu első lakosai mészégetők voltak.

FF: Nézpest (Szendrey Zsigmond, 1925. 18.).

C 70.6. A falu első lakosa egy kosárfonó volt.

AF: Nyüved (Bihari népmondák, 1995. 27–28. – Farkas Katalin gy. 1980).

C 70.7. A falu első lakosai szűrszabók voltak.

FF: Szürnyeg (MZA 97527. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

C 70.8. A falu első lakosai kádárok voltak.

SZ: Sepsibükszád (Csáki Árpád, 2012. 113. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék).

C 70.9. A falu első lakosai üvegekészítők voltak.

ER: Görgényüvegcsűr (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 60. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye).

C 70.10. A román község (nagyváros) első lakosai magyar szűcsök voltak.

MO: H. n.* (Kogălniceanu, Michail, 1872. I. 377.; Auner Károly, 1908. 9.; Oberding József György, 1940. 8.).

C 70.11. A falu első lakosai királyi madarászok voltak.

DT: Madar (MZA 108838. – Dombi Judit gy., 2012); Madar – 3 (MZA 108742., 108743., 108788. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

C 71. Remetelakból kinövő falu. A falu első lakosa/megalapítója egy szerzetes/remete volt. / A település helyén először egy remete telepedik le, majd idővel az ő példáját mások is követik, mígnem falu alakul ki azon a helyen.

DT: Perbál (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., 1910. 110.); Dunaremete (Timaffy László, 1976. 78–79.; Uő, 1992. 103.); Hosszúhetény-Püspökszentlászló (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 311.).

ER: Torockószentgyörgy (Orbán Balázs, 1871. V. 225.); Apáca (Uő, 1873. VI. 426.); Szilágyballa (MZA 844. – Magyar Zoltán gy., 2000).

SZ: Homoródremete (Orbán Balázs, 1868. I. 161.); Gyergyóremete (Uő, 1869. II. 117.); Sepsibesenyő (Uő, 1869. III. 183.); Nyomát – 3, Marosvásárhely (Uő, 1870. IV. 60–61., 183); Homoródremete (Forrai Tibor, 1985. 3.); Szárhegy/Gyergyóremete (Tatár Sarolta, 2010. 101.); Gyergyóremete (Magyar Zoltán, 2011a. I. 162.); Homoródremete – 2 (Uő, 2011d. 106., 119.).

MO: Lujzikalugar (MZA 66627. – Harangozó Imre gy., 1998).

→MZ V. Q 120.1.

C 72. Határőr-eredet. A falu lakosai a valaha odatelepített határőrök leszármazottai.

DT: Őriszentpéter (Dömötör Sándor, 1960. 155.).

FF: Kolon (Sándor János, 1996. 9.); Zsére (Lukács László, 1997. 105.).

ER: Kiskend (MZA 1286. – Magyar Zoltán gy., 2004); Kiskend (Magyar Zoltán, 2005a. 103.); Rákosd (Uő, 2009d. 118.).

MO: Szőlőhegy (Halász Péter, 2002. 52.).

C 73. Várkatonák leszármazottai.

C 73.1. A letelepített várkatonák. A község lakosai a falu közelében lévő várban szolgálatot teljesítő (majd utóbb letelepített) katonák utódai.

DT: Kemendollár (EA 4196/3. – Szentmihályi Imre gy., 1953).

FF: Verőce (Bosnyák Sándor, 2001. 100.).

ER: Krizba (Orbán Balázs, 1873. VI. 417.); Sárosmagyarberkesz (Palmer Kálmán, 1894. 257.); Sárosmagyarberkesz (Beke György, 1983. 8–9.); Várasfenes (Bihari népmondák, 1995. 33. – Fábrián Imre gy., 1984); Belényessonkolyos (Mezey Tibor, 1996. 9.); Bogdánd (Szilágyi magyarak, 1999. 346.); Magyarköblös – 2, Kide – 2 (MZA 71738., 82597., 82595., 82596. – Magyar Zoltán gy., 2006–2010).

SZ: Bágy (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 80. – 1839); Telekfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 173.); Nyárádmagyarós, Nyárádselye (Uő, 1870. IV. 78., 81.); Székelykakasd – 2 (Asztalos Enikő, 1998. 99., 101–102.); Kézdicsomortán (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 152.).

MO: Szőlőhegy (Halász Péter, 1986. 6.).

C 73.2. Az odatelepített várkatonák. A község lakosai távoli vidékről odatele-
pített várkatonák utódai.

ER: Marosújvár (Csáki Árpád, 2015. 71. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Ördöngösfüzes (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1901. V. 364.); Vajasd (Magyar Zoltán 2011a. I. 397.); Kőszegremete (Uő, 2011a. II. 418.).

C 74. Huszárok utódai. A község lakosai a falu helyén átvonuló, és ott megtelepedett/oda letelepített/oda kivезényelt huszárok/obsitos huszárok leszármazottai.

DT: Vághosszúfalva (EA 1193/1. – Izsóf Mária gy., 1942); Vághosszúfalva – 2 (MZA 90444., 90446. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Csucsom/Rédova (Magyar Zoltán, 2011c. 97–98.).

ER: Tacs (EA 26237/66. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1994); Tacs (Hints Miklós, 1995. 31.); Tacs (MZA 85479. – Magyar Zoltán gy., 2008); Lozsád (Magyar Zoltán, 2009a. 110.); Tacs (Uő, 2012a. 270–271.).

SZ: Székelydália (Lőrincz József, 1977. 3.).

C 75. Hajdú-eredet. A község lakosai az erdélyi fejedelmek által letelepített hajdúk leszármazottai.

AF: Nagyszalonta (Dánielisz Endre, 1983. 179.); Nagyszalonta – 3 (Bihari népmondák, 1995. 145–147., 150–151.).

ER: Asszonynépe, Magyarlapád, Miriszló, Vajasd (Csáki Árpád, 2015. 26., 74., 97. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Kolozsvár: Hóstát (Kósa László, 1991. 348.); Magyarlapád, Vajasd (Magyar Zoltán, 2008a. 186–187., 187.).

C 76. Testőr-eredet. A falu első lakosai a fejedelem letelepített testőreinek a leszármazottai.

ER: Bolgárcserged (Csáki Árpád, 2015. 28. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Katalinfalva (Teleki Sándor, 1881. 1.); Koltó (Kovássy Zoltán, 1975. 106.).

C 77. Sebesült katonák leszármazottai. A község népe a folyón átkelő sereg által a közeli révnél hátrahagyott beteg és rokkant katonáktól származik.

AF: Tiszaszalka (EA 6367/1822. – Szendrey Zsigmond gy., 1927).

C 80. Csörsz király munkásai II. A község a Csörsz árkat ásó munkásokból létesül, miután az árok építése abbamarad.

AF: Mezőcsát/Ároktő (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 267.); Jászfényszaru (EA 7678/167. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Jászárokszállás (Szabó László, 1982. 300.); Jászárokszállás (Szolnok megye földrajzi nevei I., 1986. 21.).

C 81–100. Nemzetiség szerinti eredethagyományok

C 81. Tatár eredet.

C 81.1. A tatároktól származó települések. A község lakosai a tatárjáráskor ott maradt/letelepített tatárok/a tatárok által nemzett gyermekek leszármazottai. A tatár-eredetre az ott élők erőszakos, verekedős természete, valamint antropológiai jegyeik (ritkás szakáll, erősen kiálló járomcsont, hangsúlyos szemöldökív stb.) is utalnak, melyek révén nagyban különböznek a szomszédos települések lakosságától.

DT:

– A dudari tatárok: Dudar (LDMNA 554/4. – Mészáros Emőke gy., 1981); Dudar (Paládi-Kovács Attila, 2001. 172.).

FF:

– A tardi tatárok: Tard (Dala József–Erdélyi Tibor szerk., 1941. 31. – Nagy Naptár, 1860); Cserépváralja (Kovách Albert, 1872. 230–231.).

– A mezőkövesdi tatárok: Cserépváralja (Kovách Albert, 1872. 230–231.); Mezőkövesd (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XVIII., 1900. 297.).

– A kissikátori tatárok: Kissikátor (ENA 920-69/1. – Helegda Sándor gy., 1936).

– A hangonyi tatárok: Hangony (HOMNA 6907/5. – Bánfalvi László gy., 2000).

– A borzovai tatárok: Borzova (Magyar Zoltán, 2001a. 158–159.).

– A zsérei tatárok: Barslédec, Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 53.).

– Az alsóbodoki tatárok: Nyitragerencsér/Pográny (Magyar Zoltán, 2002. 54.).

– A nógrádsipeki tatárok: Herencsény (Magyar Zoltán, 2004b. 162.).

– A verőcei tatárok: Diósjenő (MZA 91437. – Magyar Zoltán gy., 2004); Nagymaros – 2 (MZA 107675., 110886. – Magyar Zoltán gy., 2016, 2017).

– A fülekpüspöki tatárok: Gömörsíd (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 88.).

– A tesmagi tatárok: Egeg (MZA 83896. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

– A perőcsényi tatárok: Vámosmikola (MZA 109547. – Magyar Zoltán gy., 2017).

– A letkési tatárok: Nagyborzsöny (MZA 110070. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF:

– A szamostatárfalvi tatárok: Szamostatárfalva (Jerney János, 1842. 175.); Szamostatárfalva (Luby Margit, 1985. 28.; Mizser Lajos, 2001. 349. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye).

– Az egyeki tatárok: Tiszaigar (EA 4094/311. – Katona Imre gy., 1949).

– A turai tatárok: Bag, Vácszentlászló, Zsámbok (Bosnyák Sándor, 2001. 437.).

- A tatárszentgyörgyi tatárok: Tatárszentgyörgy vidéke/Ladánybene (MZA 24367. – Magyar Zoltán gy., 2005).
- A kiskereki tatárok: Érkeserű (Magyar Zoltán, 2012c. 72.).
- A szirénfalvi (proksai) tatárok: Iske (MZA 97249. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).
- A nagydobronyi tatárok: Iske (MZA 97249. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).
- ER:
- A bánffyhunyadi tatárok: Bánffyhunyard (Merei Gracza György, 1842. 235–236.); H. n. (Sattelit, 1851. 237.; Müller, Friedrich, 1885. 571.); Bánffyhunyard (Gerando Attila, 1882. 279.); Bánffyhunyard (Czuczsa János, 1890. 63.); Bánffyhunyard (Jankó János, 1892. 129.); Bánffyhunyard (Szendrey Zsigmond, 1932. 168.); Bánffyhunyard (Nagy Jenő, 1984. 137.); Jákótelke, Bánffyhunyard (MZA 581., 583. – Magyar Zoltán gy., 1999); Magyarókereke, Bánffyhunyard, Kalotadámos, Magyarléta, Nagypetri (Magyar Zoltán, 2004a. 174., 187–188.).
- A magyarvalkói tatárok: Magyarvalkó (Szendrey Zsigmond, 1932. 168.; Magyar Zoltán, 2004a. 188. – Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye); Magyarvalkó (Lőrincz András, 1992. 2.).
- A magyardécsei tatárok: Magyardécs (Pesty Frigyes, 1864. Belső-Szolnok vármegye, 264.).
- A gyantai tatárok: Fekete-Körös völgye (Györffy István, 1986. 22. – 1913).
- A mérai tatárok: Méra (Szabó Géza, 1940. 12–13.); Méra (Magyar Zoltán, 2004a. 189. – Szentimrei Jenő gy., 1938); Szucság (MZA 531. – Magyar Zoltán gy., 1999); Szucság (Magyar Zoltán, 2004a. 189.).
- A magyarvistai tatárok: Magyarvista (MOA 14122. – Bosnyák Sándor gy., 1972); Szucság – 2 (Magyar Zoltán, 2004a. 144., 189.).
- A mákófalvi tatárok: Mákófalva (EA 24438/2. – Rác János gy., 1990); Mákófalva (Vér István, 1991. 4.); Mákófalva (Magyar Zoltán, 2004a. 189.).
- A széki tatárok: Szék (Bosnyák Sándor, 1993. 45.; Uó, 2001. 224.); Bonchida – 2, Melegföldvár, Magyarpalatka (Magyar Zoltán, 2011a. II. 47.; Uó, 2012a. 198.).
- A nagykendi tatárok: Nyárádkarácsonyfalva (EA 27329/15. – Asztalos Enikő gy., 1996); Dicsőszentmárton, Kiskend (Magyar Zoltán, 2005a. 71., 72.).
- A tatárlakai tatárok: Ádámos (MZA 1248. – Magyar Zoltán gy., 2003); Boldogfalva, Küiküllődombó, Magyarbénye, Magyarpéterfalva (Magyar Zoltán, 2005a. 71.).
- A nádasdaróci tatárok: Bogártelke – 2 (Magyar Zoltán, 2004a. 189.).
- A körösfői tatárok: Nagypetri (Magyar Zoltán, 2004a. 188.).
- A völci tatárok: Magyarbénye (Magyar Zoltán, 2005a. 71.).
- A felsőkarácsonfalvi tatárok: Magyarbénye (Magyar Zoltán, 2005a. 71.).
- A diósadi tatárok: Kusaly, Szilágykerked, Szilágyfőkeresztúr, Szilágysámson (Magyar Zoltán, 2007a. 185., 187.).
- A kárásztelki tatárok: Szilágysomlyó (Magyar Zoltán, 2007a. 186.).
- A magyarlapádi tatárok: Kissolymos, Magyarlapád (Magyar Zoltán, 2008a. 176.).
- A kőszegremetei tatárok: Vámfalu (Magyar Zoltán, 2011a. II. 414.).
- A magyarszováti tatárok: Magyarpalatka (Magyar Zoltán, 2012a. 198.).
- SZ:
- A gyergyóremetei tatárok: Gyergyóremete (Bosnyák Sándor, 2001. 221.); Szárhegy – 7 (Tatár Sarolta, 2010. 100–101.).
- A lövénti tatárok: Homoródalmás (Magyar Zoltán, 2011d. 80.).

C 81.2. Tatároktól származó családok. A község/valamely szomszédos község egyes családjai/egyes nemesi családok a tatárok/egy a seregétől lemaradt tatár ivadékai, amire többnyire a családnevük (Tatár stb.) is utal.

KM: H. n. (Jerney János, 1842. 175.).

FF: Pusztafalu (Mátyus Alíz–Tausz Katalin, 1984. 26.).

AF: Tiszakürt (Szendrey Zsigmond, 1929. 114.; Uő, 1832. 168. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Kisvárda (JAMNA 301-67. – Porzsolt Ferenc gy., 1964); Kunszentmárton/Tiszakürt (MOA 12709. – Villányi Péter gy., 1981); Torontáltorda (Aracsi Vajda János, 2007. 7.).

ER: Bánffyhunad (Böloni László, 1899.1.); Kőszegremete (Beke György, 1983. 209.); Magyarvalkó (Nagy Jenő, 1984. 136.); Méra (Bosnyák Sándor, 1993. 45.); Kőszegremete (Mód László–Simon András, 1999. 425.); Kőszegremete (Sike Lajos szerk., 2002. 3–4.); Magyarvista (Magyar Zoltán, 2004a. 189.); Bogdánd – 2 (Uő, 2007a. 185., 187.); Lozsád (Uő, 2009d. 99., 100.); Kolozs (Uő, 2011a. I. 480.); Kőszegremete, Magyarcsaholy (Uő, 2011a. II. 414., 437.); Szentmáté (Uő, 2011a. II. 128.; Uő, 2012a. 198. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Gyimes (KJNTA 923-02/3. – Gergely Lili Helga gy., 2001); Gyergyóremete, Szárhegy (Tatár Sarolta, 2010. 101.).

C 82. Török eredet.

C 82.1. A törököktől származó települések. A község lakosai a törökök/a törökök által nemzett gyerekek leszármazottai. A török-eredetre az ott élők hevesebb vérmérséklete és egyes antropológiai jegyeik (barnás bőrszín stb.) is utalnak, megkülönböztetve őket a szomszéd települések lakosságától.

DT:

– A sopornyai törökök: Vága (EA 21600/16. – N. N. gy., 1943).

– A mersevāti törökök: Mersevát (SMK 283/IV. 2. – Dömötör Sándor gy., 1957).

– A mátyusföldi (Alsószei, Felsőszei, Vágfarkasd) törökök: Vágkirályfa (MZA 90203. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

– Az érsekújvári törökök: Udvard (MZA 97144. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

FF:

– A Nógrád megyei (Halászi, Ludány, Ipolyszakál, Felfalu) törökök: Nógrád vármegye (Reguly Antal, 1994. 50. – 1857).

– A bernecei törökök: Bernece (EA 23400/15. – Tóth Imre gy., 1940 k./1987).

– A gesztetei törökök: Gesztete (EA 21585/47. – Koós Tibor gy., 1943).

– A hollókői törökök: Hollókő (EA 7556/19. – Dobos Ilona gy., 1965).

– A Zemplén megyei törökök: Tarcál (Dobos Ilona, 1971. 79.).

– A taktaszadai törökök: Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 308.).

– Az alsópalojtai törökök: Zsély (MZA 88964. – Danczi Lajos gy., 1975).

– A pogrányi törökök: Alsóbodok (Fehér Sándor, 1995. 28.); Nyitracsehi (MZA 83543. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

– Az alsóbodoki törökök: Nyitrageszte – 2, Pográny (Magyar Zoltán, 2002. 69.); Nyitracsehi (MZA 83542. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

– A zsérei törökök: Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 68–69.); Kolon (MZA 108715. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

– A kéméndi törökök: Bart (MZA 83667. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

– A fülekpüspöki törökök: Fülekpüspöki (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 100.).
 – A pereszlényi törökök: Pereszlény (MZA 89774. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

AF:

– A derecskei törökök: Derecske (Osváth Pál, 1875. 335.).
 – A birinyi törökök: Jászberény (EA 33405/7. – Fodor István Ferenc gy., 2012).

ER:

– A kercesdi törökök: Bágyon (Keszeg Vilmos, 2004. I. 177.).
 – A nagykapusi törökök: Magyarkiskapus (Magyar Zoltán, 2004a. 190.).
 – Az aknaszlatinai törökök: Aknaszlatina* (MZA 91122. – Magyar Zoltán gy., 2010).

C 82.2. Törököktől származó családok. A község lakosai a törökök/egy ott maradt török leszármazottai, amire többnyire a családnevük (Török, Basa), illetve idegen, törökösen hangzó – „cs” betűs/„r”-re végződő/stb. – vezetéknevük (Bakalár, Csamba, Csank, Csicskár, Csicsura, Csízik, Csósza, Fidel, Dobár, Drözsöt, Hacsi, Hadzsi, Harcsár, Haszán, Kara, Káldek, Marza, Matota, Turbuc, Zámbo stb.) is utal.

DT: Gelse (Pesty Frigyes, 1864. Vas vármegye, 64.; Szendrey Zsigmond, 1932. 168.); Vál (Károly János, 1904. V. 439–440.); Csorna (Szendrey Zsigmond, 1923–1924. 14.); Feketeváros (Mohl Adolf, 1926. 84–88.); Gersekarát (EA 2702/4. – Dömötör Sándor gy., 1951); Becsvölgye: Vargaszeg (EA 3975/7. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Becsvölgye: Vargaszeg (EA 6305/11–12. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Csurgó (EA 13638/32. – Farkas Éva gy., 1963); Dozmat (Tóth József, 1964. 512–514.); Decs (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 110–111.); Mosonszólnok (Timaffy László, 1986. 47.; Uő, 1993. 135–136.); Udvard (Angyal Miklós, 1993. 35.); Nagyfödemes (MZA 57997. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011); Udvard (MZA 97144. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

FF: Putnok (Magyar Jövő, 1926. június 3.; Szendrey Zsigmond, 1932. 168.); Drégelypalánk (EA 21589/35. – N. N. gy., 1943); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 432.); Bény (Jankus Gyula, 1988. 79.); Bény (EA 26125/5. – Jankus Gyula gy., 1993); Bény (Csókás Ferenc, 2004. 94.); Felsőtárkány (Zábrátzky Éva, 2004. 335. – Bakó Ferenc gy.); Tesmag, Szalattya, Uzapanyt (MZA 83894., 83895., 92581., 92582. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009–2011); Perőcsény (Koczo József, 2017. 326–327.); Nagyörzsöny (MZA 110083. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Szentés (Fényes Elek, 1851. IV. 122.); Szentés (Magyar Nyelvőr, 1872. 27.); Magyarpécska (Somogyi Gyula szerk., 1912. 357.); Tápé (MOA 1200. – Dobos Ilona gy., 1966); Galgamácsa (EA 8388/36. – Dobos Ilona gy., 1967); Bátya (VKMA 963-99/6. – Fehér Zoltán gy., 1986); Kunmadaras (DE MNYT K-1501/107–108. – Kurucz János gy., 1999).

ER: Kalotaszentkirály (Böloni László, 1899. 2.); Kisbarcsa (Magyar Zoltán, 2009d. 99.); Halmágy (Magyar Zoltán, 2011a. I. 357.).

SZ: Hidegkút (MZA 61271. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

C 83. Besenyő eredet. A község lakosai besenyő származásúak, amire antropológiai jegyeik (sok barna arcú ember él a faluban) is utalnak.

DT: Zalabesenyő (GMA 5/5. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Rábapatona – 9 (MZA 72629–71634., 71683–71686. – Lackovits Emőke gy., 1969); Rábapatona – 2 (Lackovits Emőke,

1972. 237–238.); Dudar (LDMNA 554/4. – Mészáros Emőke gy., 1981); Kissomlyó (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 338.).

FF: Barsbese, Újlót (MZA 97120., 97121. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

AF: Szőlősgyula (KMFA ltsz. n.; MZA 94737. – Gécse Éva gy., 2010).

ER: Dicsőszentmárton/Désfalva, Búzásbesenyő (Magyar Zoltán, 2005a. 72.).

SZ: Bodos (Janitsek Jenő, 1970. 368.); Firtosváralja, Tordátfalva (Zsidó Ferenc, 2000. 66–67., 70.); Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 117.).

C 84. Kun eredet.

C 84.1. A kunoktól származó települések. A község lakosai a letelepített kunok utódai.

DT: Kapolcs (MZA 47891. – Magyar Zoltán gy., 2004); Pered (MZA 90451. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Gyöngyöspata (Zábrátzky Éva, 2004. 327. – Bakó Ferenc gy.).

AF: Szamostatárfalva (Szirmay Antal, 1810. II. 211.); Szőlősgyula (KMFA ltsz. n.; MZA 94737. – Gécse Éva gy., 2010).

ER: Magyarfenes (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye); Tordaszentlászló (EA 25362/2. – Janitsek Jenő gy., 1993); Magyarfenes (Magyar Zoltán, 2004a. 144. – Janitsek Jenő gy., 1993); Tordaszentlászló (MZA 48039. – Magyar Zoltán gy., 1999); Magyarfenes, Méra (Magyar Zoltán, 2004a. 144.).

C 84.2. Kunoktól származó családok. A kun-eredet egyes családok nevében is megmutatkozik.

ER: Magyarfenes (EA 25364/3. – Janitsek Jenő gy., 1993); Tordaszentlászló (EA 25362/2. – Janitsek Jenő gy., 1993).

→MZ I. C 84.2.

C 85. Székely eredet. A község népe/a falu lakosainak egy része a régmúltban odatelepített székelyek leszármazottja.

DT: Vága (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 124.); Vága (EA 21600/21. – N. N. gy., 1843); Vága (Vendrődy Éva, 1992. 31., 34.); Nemespátró (Bosnyák Sándor, 2001. 125.).

FF: Bény (EA 25029/19. – Csókás Ferenc gy., 1946); Barslédec (EA 6954/127. – Morvay Judit gy., 1958); Szilvásvár (MOA 13723. – Paládi-Kovács Artilla gy., 1960 k.); Magyarbőd (Nyitray Dezső, 1978. 74.); Debrőd (Pesty Frigyes, 1864. Abauj vármegye); Barslédec (Virt István, 1987. 7.); Kolon (Sándor János, 1996. 9.); Barslédec (Magyar Zoltán, 2002. 11. – Jókai Mór gy.); Vicsápapáti (Czövek Judit, 2002. 10.); Barslédec, Kolon (Magyar Zoltán, 2002. 43.).

AF: Székelyhíd (Bihari népmondák, 1995. 31. – Fábíán Imre gy., 1981); Deregyő (D. Varga László, 2003. 85.).

ER: Magyarakucs (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II. 20.); Csáko, Székelyföldvár (Csáki Árpád, 2015. 36., 90. – Pesty Frigyes, 1864. Aranyosszék); Bucsum (Uo., 33. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Bucsum (Magyar Értésítő, 1867. 13.); Újös (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1901. V. 377.); Szászníres (EA 10648/2. – Egyed Géza gy., 1913); Bánffyhunad (Szabó Géza, 1978. 129.); Várasfenes (Bihari népmondák, 1995. 67. – Fábíán Imre gy., 1984); Mezőköbölkút („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 157. – Császár Artilla gy., 1992); Szilágyszóvány (Szilágysági magyarok, 1999. 558. – Major

Miklós gy.); Vajasad, Miriszló, Torockó, Torockószentgyörgy (Magyar Zoltán, 2008a. 184., 214.); Lozsád, Rákosd (Uő, 2009d. 110., 118.); Küküllőalmás, Magyarigen (Magyar Zoltán, 2011a. I. 350., 404. – Orbán Dániel gy.); Holtmaros (Uő, 2011a. II. 182.); Zselyk (Uő, 2011a. II. 235. – Orbán Dániel gy.); Tacs, Magyarszovát (MZA 85480., 85452. – Magyar Zoltán gy., 2008, 2010); Magyarszovát/Aranykút, Szépenyerűszentmárton/Kötke (Magyar Zoltán, 2012a. 262., 262–263).

C 86. Cigány eredet. A falu lakosai a valaha ott letelepült/oda telepített cigányok leszármazottai.

DT: Zalaszentmárton (EA 6278/10. – Szentmihályi Imre gy., 1957).

FF: Hardicsa (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 202.); Hardicsa (Nagykároly és Vidéke, 1899. június 1.; Szendrey Zsigmond, 1915. 18.); Csákányháza (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 124.); Hardicsa (MZA 99758. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2014).

AF: Less (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II. 6.); Cigánd (Nagykároly és Vidéke, 1899. június 1.); Cigánd (EA 3455/1. – N. N. gy.); Cigánd (Szendrey Zsigmond, 1925. 18.); Szava, Darabos (Uő, 1932. 168.); Tiszaigar/Nagyiván (EA 4094/311. – Katona Imre gy., 1949); Udvarszállás (MZA 102468. – Paládi-Kovács Artila gy., 1987); Nagycsed (Bosnyák Sándor, 2001. 198.).

ER: Ricska* (Zsurek Antal, 1895. 439.).

SZ: Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 122–123.); Oklánd (Magyar Zoltán, 2011d. 119.).

MO: Diószén (Domokos Pál Péter, 1987. 233. – 1929–1932); Bogdánfalva, Újfalu/Szitás (Csoma Gergely, 2016. 19., 23.).

C 87. Itáliai eredet. A község népe/a község lakosainak egy része az ott valaha letelepedett olaszok leszármazottja.

FF: Bodrogsára (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 120.); Bodrogolaszi (Kováts Dániel, 1998. 26. Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Olaszliszka, Bodrogolaszi, Bodrogsára, Kisbári (Szendrey Zsigmond, 1925. 12.); Tállya (Bosnyák Sándor, 2001. 86–87.).

SZ: Olasztelek (Magyar Zoltán, 2011b. 150.).

C 88. Német eredet. A község lakosai a Németországból behívott munkások (bányászok, vasművesek, szőlőművesek stb.) elmagyarosodott leszármazottai.

FF: Nagybörzsöny (MZA 110089. – Magyar Zoltán gy., 2017).

ER: Bucsum (Csáki Árpád, 2015. 33. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Torockó, Torockó/Torockószentgyörgy (Uo., 93., 95. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Torockó (Bodoczki Károly, 1947. 9.); Torockó (EA 27805a/5. – Suba Dániel gy., 1998); Torockó (Magyar Zoltán, 2008a. 231.).

SZ: Zalánpatak (MZA 70167. – Magyar Zoltán gy., 2009).

MO: Kotnár (Rubinyi Mózes, 1901b. 118.; Domokos Pál Péter, 1987. 413. – Codex Bandinus, 1646–1648).

C 88.1. Szász eredet. A község első lakosai szászok voltak.

AF: Albis/Érbogyoszló (Magyar Zoltán, 2012c. 111.).

ER: Boroskrakkó, Felenyed (Csáki Árpád, 2015. 31., 43. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Nádasdaróc (Jankó János, 1892. 7–8.); Magyarberéte (Szabó T. Attila, 2007. 351.); Tacs (Magyar Zoltán, 2012a. 271.).

C 88.1.1. Az útközben elmaradt szászok. Az Erdélybe/a Szepességbe induló szász telepések a hosszú út során egy helyen megpihennek. A betegeteket és az öregeket nem viszik tovább, és az ott hagyott szászokból község alakul.

FF: Stósz (Bogoly János, 1995. 180.); Ájfalucska* (Koleszár Krisztián, 2002. 283. – Pesty Frigyes, 1964. Torna vármegye).

C 88.3. Sváb eredet. A község népe a háborúban/járványokban kipusztult magyarok helyére telepített svábok elmagyarosodott leszármazottja.

AF: Magyarcsaholy (Magyar Zoltán, 2011a. II. 436.); Szalacs (MZA 83183. – Magyar Zoltán gy., 2010); Hajós – 2 (Bereznai Zsuzsanna–Schön Mária, 2013. 34–35., 48.).

C 89. Cseh (huszita) eredet. A község népe a 15. század közepén Magyarország egy részét meghódító husziták/újabb kori cseh telepések leszármazottja, melyre sok esetben a szlávok hangzású családnevek is utalnak.

FF: Fülek vidéke (Reguly Antal, 1994. 54. – 1857); Derencsény, Klenóc, Lukovistye, Olajtörék, Pangyelok, Sidi (Pesty Frigyes, 1864. Gömör vármegye, 85., 263., 304., 368., 404., 524.); Hontnásasd (Uő, 1864. Hont vármegye, 284.); Nagybarca (Tóth Péter, 1988. 48. – Pesty Frigyes, 1964. Borsod vármegye); Nyíri, Hejce (Abauj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 282., 286.); Hejce (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XVIII., 1900. 254.); Hejce (EA 21574/10. – N. N. gy., 1943); Kesznyéten (Galuska Imre, 1992. 108–109. – 1961); Gömöralmágy, Egyházasmarót, Osgyán (Ferenczi Imre, 1963. 114.); Bánhorváti (Nagy Károly, 1982. 27.); Hárskút (Magyar Zoltán, 2001a. 165.); Hanva (Madarász Enikő, 2001. 77–78.); Kövi (MZA 64156. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2006); Hejce (Ludwig Emil, 2008. 39.); Hanva (MZA 92462. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009); Tesmag (MZA 83913. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010); Pereszlény, Ipolyhídvég (MZA 89802., 89804. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

AF: Tizsakürt (Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Láca (Kováts Dániel, 1998. 57. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Devecser (Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Tizsakeszi (Végh Kálmán Mátyás, 1903. 42.); Nyírbogdány – 2 (JAMNA 238-67/8., 15. – Csermely Tibor gy., 1962); Magyarkanizsa (Papp György, 1989. 97.); Nagypereg (MZA 99467. Harangozó Imre gy., 1990-es évek).

DT: Csokonayvisonta*, Kálmánca (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 778., 788.).

SZ: Csehétfalva (MZA 91320. – Orbán Dániel gy., 2011).

MO: Husz (Domokos Pál Péter, 1987. 356. – Codex Bandinus, 1646–1648); Husz (Mikecs László, 1989. 99–100. – Zöld Péter feljegyzése, 18. század második fele).

C 89.1. A huszita viselet. A huszita-eredetre utal a község lakosainak népviselete is.

FF: Derencsény, Pangyelok (Pesty Frigyes, 1864. Gömör vármegye, 85., 404.).

C 90. Szlovák eredet. A község/az újratelepített falu első lakosai szlovákok („tótok”) voltak, akik később elmagyarosodtak.

DT: Vága (EA 21600/13. – N. N. gy., 1943); Vága (Vendródy Éva, 1992. 31.); Felsőkirályi (MZA 90447. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Tornaszentandrás (Koleszár Krisztián, 2002. 302. – Pesty Frigyes, 1864. Torna vármegye); Perőcsény (Bognár András, 1984a. 248. – Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye); Jelsőc – 2,

Óvár – 2 (MZA 25609., 25610., 170., 171. – Varga Norbert gy., 2002–2003); Beszter, Barsbaracska (MZA 84750., 97110. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008, 2013); Pányok (DE MNYT K-880/2. – N. N. gy., 1981); Kóspallag (Koczó József, 2009. 17.).

AF: Udvarszállás (MZA 102468. – Paládi-Kovács Artila gy., 1987).

ER: Bélfenyér/Fekete-Körös völgye (Györffy István, 1986. 22. – 1913).

C 91. Lengyel eredet. A pestisjárvány miatt elnéptelenedett falut lengyelek/Pieninek-vidéki gorálok alapítják újra. / A község népének egy része lengyel telepések leszármazottja.

FF: Ájfalucska (Koleszár Krisztián, 2002. 283. – Pesty Frigyes, 1864. Torna vármegye); Derenk – 3 (Krašínska, Ewa–Kantor, Ryszard, 1979. 346–347.); Derenk (Dénes György, 1983. 41.); Beszter (MZA 84750. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008); Jánok (MZA 84502. – Magyar Zoltán gy., 2008); Kuntapolca (MZA 92613. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009); Márianosztra (MZA 110169. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Magyarkanizsa (EA 55175. – Biacs Ervin gy.).

ER: Búrgezd (Szilágysági magyarok, 1999. 354. – Major Miklós gy.).

C 92. Horvát eredet. A község lakosai horvát telepések leszármazottai.

DT: Mohács (Pesty Frigyes, 1864. Baranya vármegye, 226.); Tótszerdahely (Degré Alajos, 1965. 99.).

FF: Tornahorvát (MZA 1. – Magyar Zoltán gy., 1996); Rudna (Magyar Zoltán, 2011c. 101.).

C 95. Ruszin eredet. A község lakosai ruszin telepések leszármazottai.

FF: Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 101.).

ER: Csicsómihályfalva (Magyar Zoltán, 2011a. II. 270.).

C 98. Kárpát-medencei magyar eredet. A község lakosainak ősei Magyarország más, távoli részéről költöztek jelenlegi lakóhelyükre.

C 98.1. A Csalólközből elszármazott magyarok. A falu lakosainak ősei a Csalólközből telepedtek át jelenlegi lakóhelyükre.

FF: Csáb (Csáky Károly, 2004. 29. – 1926); Csáb (EA 21589/2. – N. N. gy., 1943); Csáb (Csáky Károly, 2004. 30.); Csáb – 2, Dacsókeszi (MZA 83978., 71321., 83977. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

C 98.2. A Szegedről elszármazott magyarok. A község lakosainak ősei Szeged vidékéről vándoroltak északra. A lakosok ő-ző nyelvjárása máig is utal a kibocsátó területre.

DT: Zonctorony (MZA 90450. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Debrőd (FTIEKA 126/35. – Görcsös Mihály gy., 1978).

C 98.3. A Debrecenből elszármazott magyarok. A község lakosainak ősei Debrecen környékéről/valahonnan az Alföldről vándoroltak északra.

FF: Debrőd (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 247.); Barka (Magyar Zoltán, 2001a. 202.); Barka (MZA 168. – Magyar Zoltán gy., 1997).

C 98.4. Az Erdélyből elszármazott magyarok. A község lakosainak ősei Erdélyből kerültek jelenlegi lakóhelyükre.

FF: Barsbaracska (MZA 96988. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

C 98.10. A lappföldi magyarok. Találkozás a származástudatukat több generáción át is megőrző, a tatárok által Lappföldre hurcolt mezőségi hadifoglyok leszármazottaival.

ER: Szék (MTA NTI K 648/1–2. – Dóczyiné Berde Amál gy., 1930-as évek).

C 99. Két nép frigyének leszármazottai. A község mai lakosai magyar férfiak és egy szomszédos nép lányainak, asszonyainak a nászából származnak.

C 99.1. Magyarsók eredete. A honfoglaló magyarok feleségül veszik a legyőzött szlávok lányait, az ő frigyükből származik a falu.

DT: Magyarsók (Szeghalmi Szennoivitz Gyula, 1904. 171–174.).

C 99.2. Zselyk eredete. A tatárok által kipusztított faluba betelepülő székelyek feleségül veszik a férj nélkül maradt szász asszonyokat azon egyezség alapján, hogy a falu nyelve a magyar, a vallása pedig a szász (evangélikus) lesz. Az ő leszármazottaik lakják ma a települést.

ER: Zselyk (Magyar Zoltán, 2011a. II. 123. – Orbán Dániel gy.).

C 101–110. Törvényen kívüliek ivadékai

C 101. Rablók leszármazottai (Az útonállók faluja). A község első lakosai rablók, betyárok, útonállók, akik a félreeső, nehezen megközelíthető helyen letelepednek. Idővel feleséget is szerezvén maguknak, az ő leszármazottaikból alakul ki a falu.

DT: Göcsej; Szentpéterfőldé (LDMNA 77/7. – Gábelics Anna gy., 1969).

FF: Petróc (Pesty Frigyes, 1864. Ung vármegye); Suha (Csiffáry Gergely, 2005. 222. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Hankovica (Csatáry György, 2001. 187–188. – Lehoczky Tivadar gy., 1885); Homonnazbojnat (Szendrey Zsigmond, 1925. 13.); Áj (MZA 8. – Magyar Zoltán gy., 1997); Domaháza (MZA 102415. – Paládi-Kovács Attila közlése, 2015).

AF: Szkéus, Tordomesztic (Szendrey Zsigmond, 1922. 46. – Pesty Frigyes, 1864); Furta (DE MNYT K-413/5. – Papp Mária gy., 1965); Doroszló (Kovács Endre, 1982. 9–10.); Tógyer (KJNTA 257-98/16. – Magyar Etelka gy., 1998); Újszentes (KJNTA 259-98/46. – Magyar Etelka gy., 1998); Végvár (MZA 71405. – Magyar Zoltán gy., 2010); Sztapár (Hász Róbert, 2016. 31.).

ER: Barcaújfalu (Csáki Árpád, 2012. 145. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék); Hegyközség (Kádár József, 2000. 99–100. – 1892); Ricska* (Zsurek Antal, 1895. 439.); Domokos (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. II. 315–316.); Barcaújfalu (Seres And-

rás, 1984. 59.); Körösjánosfalva (Bihari népmondák, 1995. 26. – Fábíán Imre gy., 1984); Pipe (Magyar Zoltán, 2005a. 125. – Adorjáni Rudolf Károly gy., 1958); Mészkö (MZA 8467. – Keszeg Vilmos gy.); Zálnok (Nagy Sándor István, 2004. 88.); Tordaszentlászló (Magyar Zoltán, 2004a. 309.); Bethlenszentmiklós (Uő, 2005a. 143.); Lozsád (Uő, 2009d. 143.); Szépkényerúszentmárton, Domokos – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 57., 315–316.); Mezőveresegyháza/Kötke, Szépkényerúszentmárton/Kötke, Uzdizsentszentpéter/Nagyölves: Pagocsavölgy (Uő, 2012a. 307., 360., 367.).
 SZ: Gyimes: Ciherek pataka (Kósa László, 1989. 6.); Gyimes: Ciherek pataka (Tankó Gyula, 1991. 120.); Gyimes: Ciherek pataka (MZA 1670. – Magyar Zoltán gy., 1996); Gyimes: Barackos, Antalok pataka (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 53–54., 252–253.); Gyimes: Kostelek (Takács György, 2001. 57–58.); Zalánpatak (Janitsek Jenő, 2004. 27.); Székelybere, Mája (Magyar Zoltán, 2007b. 45–46., 46.); Kászonalvíz (Uő, 2011a. I. 69.); Zalánpatak (Uő, 2011b. 123.); Homoródremete (Uő, 2011d. 119.).
 MO: Bukarest* (Résző Ensel Sándor, 1861. 243.); Gorzafalva (Bosnyák Sándor, 1993. 57.); Szabófalva (Halász Péter, 2005. 45–46.); Magyarfalva (Csángómagyar legendák, 2015. 111. – Iancu Laura gy., 2006).

C 102. Rabokból létesült település. Rabokkal, fegyencekkel népesítik be a megalapítandó helységet.

DT: Sokorópátka (XJMNA 32-65. – Ziniel Katalin gy., 1955).
 ER: Dicsőszentmárton/Kóród (Magyar Zoltán, 2005a. 104.).

C 102.1. A sóbányában dolgoztatott rabokból létesül a község.

ER: Aknaszlatina (MZA 91115. – Magyar Zoltán gy., 2010); Aknasugatag, Rónaszék (Magyar Zoltán, 2011a. II. 388.).

C 103. Szökött rabok faluja. A börtönből megszökött/a törvényi felelősségre vonás elől menekülő emberek a község első lakosai.

ER: Domokos (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. III. 357.); Magyarbecce (Beke György, 1987. 76.); Gereblye (Magyar Zoltán, 2011a. II. 319.).
 SZ: Gyimes: Barackos pataka (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 54.); Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 123.).
 MO: Kelgyest (Csoma Gergely, 2016. 476. – 1989); Kelgyest (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 34.); Kelgyest (Csoma Gergely, 2016. 477.).

C 105. A katonai szolgálat elől menekülők faluja. A katonaságtól elszökött/a hosszú katonai szolgálat, az erőszakos sorozás elől mentesülni akaró férfiak/a madéfalvi vérengzés érintettjei alapítanak új települést.

SZ: Zalánpatak (Janitsek Jenő, 2004. 27.); Gyimes: Barackos pataka (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 54.); Gyimes: Kostelek – 2, Magyarcsügés (Magyar Zoltán, 2003. 225–226., 251–252., 254.); Gyimes: Farkasok pataka (Uő, 2008b. 83.).
 MO: Lészped (Bosnyák Sándor, 2001. 432.); Lábnik (Halász Péter, 2004. 89–90.); Külsőrekecsin, Magyarfalva (Uő, 2005. 40–41., 42–43.); Gyimes: Kostelek – 2 (Takács György, 2015. 12., 13.).

C 108. Bujdosók faluja. A községet meg nem határozott okból bujdosni kényszerült személyek alapítják.

SZ: Bodos (Benkő József, 2004. 134–135. – 1770); Barót (Cserey Gábor, 2001. 12. – Pesty Frigyes, 1864. Miklósvárszék); Bodos (Orbán Balázs, 1868. I. 216.); Bodos (Egyed Ákos, 2001. 4.); Bodos (Janitsék Jenő, 2004. 76.); Bodos (MZA 70173. – Magyar Zoltán gy., 2009); Gyimes: Farkasok pataka – 2 (MZA 103236., 103466. – Magyar Zoltán gy., 2011, 2015).

C 108.1. A bujdosó szerelmespár. Egy bujdosó szerelmespár a község első két lakosa.

SZ: Barót (Orbán Balázs, 1868. I. 213.).

C 109. A gimeskosztolányi Szegények. Egy megesett szegény leányt/szobalányt kiűznek a faluból/a várból, aki a közeli erdő szélén, egy alkalmi kunyhóban húzza meg magát, és ott szüli meg a gyermekét. Az arra járó emberek szána-kozó szaváról („Szegény!”) kapja nevét a lány gyermeke, majd az ott kialakuló falu – tőle származó – családjainak többsége is.

FF: Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 86–87. – Danczi Lajos gy., 1953–1964); Kolon (Sándor János, 1996. 87.); Kolon (Magyar Zoltán, 2002. 86.).

C 111–140. A falu régi helyének elhagyása, új település alapítása más helyen

C 111. A falu régi helyének elhagyása háborús fenyegetettség miatt. Az ellen-ség hírének közeledtére/a gyakori hadjárások miatt a község lakosai elhagyják addigi településhelyüket, és a község határának valamely védettebb, félreesőbb (mocsaras/erdős/sziklás) részében építik fel új otthonaikat, ahonnan már a vész elmúltával sem térnek vissza régi lakóhelyükre.

DT: Csót (Vajkai Aurél, 1959. 17. – Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Sárhida (EA 4195/4. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Szentá (RRMNA 768/2. – Papp Imre gy., 1972); Kórógy (Penavin Olga, 1978. 153.; Uő, 2000. 520. – 1951); Bata (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 127.); Felsőrajk (Sági Károly, 1982. 367.); Kisújfalu (FTIEKA 148a. – Kemény József gy., 1983); Botfa (<http://www.nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Botfa> – Kostyál László gy., 1986); Szímő (Szapu Magda, 1993. 119.); Szentlászló (Bosnyák Sándor, 2001. 82.); Maradék (MZA 91155. – Magyar Zoltán gy., 2010); Martos (MZA 108748. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

FF: Csoltó (Pesty Frigyes, 1864. Gömör vármegye, 342.); Alsószemeréd (Hőke Lajos, 1868. 371.; Uő, 1869a. 41.); Alsószemeréd (Relković Neda, 1923–1924. 106.); Emőd (EA 4744/1. – Tatár Vince gy., 1930); Kiskovácsvágása (Fehérváry István, 1937. 216–217.); Erdőbénye (MOA 4571. – Szabó Erzsébet gy., 1956–1960); Csernely (Paládi-Kovács Attila, 1982. 153.); Kicsind (EA 23896/7. – Nagy Endre gy., 1988); Varbóc, Barka, Jablonca (Magyar Zoltán, 2001a. 154., 202., 205.); Tesmag (Csáky Károly, 2003. 103.); Belpátfalva, Egercsehi (Zábrátczy Éva, 2004. 326., 335. – Bakó Ferenc gy.); Gömörvidék (Magyar Zoltán–Varga Nor-

bert, 2007. 88.); Korláti – 2, Jéne (MZA 92423., 92424., 92422. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007., 2009); Pányok, Perócsény (MZA 99958., 108569. – Magyar Zoltán gy., 2014, 2017).

AF: Tiszaújlak, Tiszaújhely (Vasárnapi Ujság, 1855. 38.); Csépa (Bognár András, 1979. 15–16. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Komoró (Mizser Lajos, 2000. 281. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Tiszakarád (Nagy Géza, 1994. 286. – Pesty Frigyes, 1864); Szonta (Papp György–Rajslí Ilona, 2006. 176. – Pesty Frigyes, 1864); Dévaványa (Haan Lajos, 1870. 309.); Vésztő (EA 1281/1. – Szeghalmi Gyula gy., 1903); Vésztő (Szűcs Sándor, 1959. 10.); Komoró (JAMNA 395-67/IIa. 14. – Bodnár Bálint gy., 1966); Doboz (EFMA 563-78/8. – Toldi Gábor gy., 1967); Túr (EA 15823/188. – Bereczki Imre gy., 1968); Körösladány (MMMNA 527-1968/83. – Bereczki Imre gy., 1968); Nagyszalonta (Bihari népmondák, 1995. 146. – Kertmegi Zsuzsanna gy.); Kunmadaras (EA 29839/106. – Kurucz János és Fazekas Mihály gy., 1999); Asszonyvására, Érbogozsló (Magyar Zoltán, 2012c. 88.).

ER: Ludvég (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 100. – Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye); Marosgezse (Uo., 118. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Szőkefalva (Uo., 214. – Pesty Frigyes, 1864. Küküllő vármegye); Marosörményes (Csáki Árpád, 2015. 69. – Pesty Frigyes, 1865. Aranyosszék); Várhegy (Orbán Balázs, 1870. IV. 190.); Kercsed, Mészkö (Uő, 1871. V. 119., 159.); Lozsád (Kolumbán Samu, 1894. 245.); Désakna (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. III. 218.); Sarmaság (Petri Mór, 1902. IV. 314.); Magyarókerke (Magyar Zoltán, 2004a. 201–202. – Szűcs János gy., 1926); Zsobok (Szabó T. Attila, 1942. 325.); Mákófalva (EA 21591/22. – Szabó Árpád gy., 1943); Magyarvista (Magyar Zoltán, 2004a. 269. – Vajna Zoltán gy., 1943); Aranyosrákos (Fodor Attila, 2015. 231. – Gombási János gy., 20. század közepe); Pipe (MZA 1293. – Adorjáni Rudolf Károly gy., 1953); Kalotaszentkirály (Szabó Géza, 1978. 201.); Sarmaság (Bessenyei István, 1998. 5.); Sarmaság (Szilágysági magyarok, 1999. 451. – Horváth József gy.); Diósd, Menyő, Szer, Völcsök (Uo., 364., 429., 551., 570. – Sípos László, Fejér László és Vicsai János gy.); Harasztos – 5 (Zsigmond Győző, 2000. 58–59.); Sarmaság (MZA 840. – Magyar Zoltán gy., 2000); Aranyospolyán, Bágvon, Kercsed, Sinfalva (Keszeg Vilmos, 2004. I. 93., 140–141., 176., 194–195.); Kettesd, Kispetri, Zsobok, Nádasdaróc, Szucság (Magyar Zoltán, 2004a. 203–205.); Dicsőszentmárton, Magyarársáros, Küküllődombó, Szásznagyvesszős, Kiskend (Uő, 2005a. 88–89., 108.); Lozsád – 2 (MZA 1472., 1502. – Magyar Zoltán gy., 2006–2007); Szilágypanit, Magyaroroszló – 2 (Magyar Zoltán, 2007a. 190–192.); Csernakeresztúr (Uő, 2009d. 108.); Kalotadámos, Désakna – 2, Désháza, Bodonkút, Dicsőszentmárton, Kide, Bálványosváralja, Mezőkeszű – 2 (MZA 504., 82579., 82580., 804., 82456., 1282., 82563., 85332., 85335., 85336. – Magyar Zoltán gy., 1999–2010); Bürkös, Kolozspata – 2 (Uő, 2011a. I. 314., 487.); Almásalm (Uő, 2011a. II. 139. – Orbán Dániel gy.); Mezőkeszű – 2, Almásalm (Magyar Zoltán, 2012a. 241–242., 270.).

SZ: Csíkszentgyörgy (Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék, 288.); Barót (Csáki Árpád, 2012. 29. – Pesty Frigyes, 1864. Miklósvárszék); Karatna (Uo., 129. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék); Körspatak, Siklód, Barót (Orbán Balázs, 1868. I. 146., 164., 213.); Kebele (Uő, 1870. IV. 181.); Patakfalva (Zsigmond Győző, 1995. 89.); Hidegkút (MZA 61286. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Seprőd (MZA 1333. – Magyar Zoltán gy., 2004); Márkod, Seprőd (Magyar Zoltán, 2007b. 45., 46.); Középpajta (Uő, 2011b. 124.).

MO: Bogdánfalva, Szabófalva, Kelgyest (Csoma Gergely, 2016. 16., 474–475. – 1990); Ónfalva /Onyest (Halász Péter, 2004. 121.; Uő, 2005. 43.); Pusztina (Pávai István, 2005. 33., 34.).

C 113. A falu régi helyének elhagyása háborús pusztítás miatt. Az ellenség feldúlja/felégeti/elpusztítja a községet. A túlélők/az időben elmenekült lakosok a határ valamely védettebb, félreesőbb (mocsaras/erdős, sziklás) részén építik fel új településüket.

DT: Bükkösd (Hatvany Pál, 1796. 122.); Bajna (Pastinszky Miklós–Tapolcainé Sáray Szabó Éva, 1977. 62. – Pesty Frigyes, 1864. Komárom vármegye); Bagola, Barcs, Iharosberény (Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye, 42., 57., 278.); Somogy-szentgyörgy (Gönczi Ferencz, 1914. 49.); Kisújfalu (Szendrey Zsigmond, 1926. 187.); Mecsekszabolcs (Berze Nagy János, 1940. II. 590–591.); Sótorny (EA 3501/16. – Zimmel Katalin gy., 1951); Babosdöbréte, Zalaszentmihályfa – 2 (GMA 5/14., 17., 20. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Baktüttös, Tőfej, Bak (EA 4196/4–5. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Zalabesenő (GMA 33/2. – Szentmihályi Imre gy., 1956); Csonkahegyhát (EA 6207/3. – Szentmihályi Imre gy., 1956); Batyk (EA 6273/8. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Kustány (EA 6277/5. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Pakod (EA 6279/1. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Becsvölgye, Csonkahegyhát, Kustánszeg – 2 (EA 6305/3., 16., 19–20. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Várfölde (EA 6620/1. – Szentmihályi Imre gy., 1959); Nemesszentandrás (EA 6621/5. – Szentmihályi Imre gy., 1959); Dobronhegy (GMA 734-80/1. – Szentmihályi Imre gy., 1964); Szigetmonostor (MOA 13725. – Dobos Ilona gy., 1967); Hegyhátszentjakab (SMNK 872/3. – Avas Kálmánné gy., 1972); Tárkány (EA 17953/5. – Kiss Katalin és Zólyomi Mária gy., 1973); Iszkaszentgyörgy (EA 18355/1. – Németh Gyula gy., 1974); Bata (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 127.); Sármellék (EA 19575/6–7. – Balázs Irén gy., 1977); Ócsárd (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 186.); Sármellék (Zala megye földrajzi nevei II., 1986. 103., 108.); Aszófő (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 463.); Mánfa, Boda (Pesti János szerk., 2002. 22–23., 115.); Nagyabony (Unti Mária, 2002. 162.).

FF: Kolbása, Magyarizsép (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 372., 451.); Egerszólát (Csiffáry Gergely, 2005. 216–217. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Nemesbikk (Tóth Péter, 1988. 236. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Alsószemeréd (Relković Néda, 1923–1924. 106.); Garamdamásd (Parák Endre, 1974. 116.); Hanva (Madarász László, 1977. 67.); Ipolyfödemes (Csáky Károly, 1987. 57.); Kicsind (EA 23896/7. – Nagy Endre gy., 1988); Guszóna (Ferencz Béla, 1997. 5.); Dobfenek (Magyar Zoltán, 2006b. 37.); Sőreg (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 100.); Ipolyfödemes – 3, Palást, Csáb, Zsély, Jéne, Nagybalog (MZA 71349., 83911., 99497., 83882., 83908., 84172., 92421., 92556. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007–2010).

AF: Bihardiószeg (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII. 1914. 493–494.; A tengeri kisasszony, 2006. 840. – 19. század közepe); Bácsaranyos, Nagykövesd (Mizser Lajos, 2000. 266. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Kiskörös, Kisszentmiklós (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 202., 207.); Hort (Pesty Frigyes, 1964. Heves vármegye, 36.); Karcag, Sárísáp (Szendrey Zsigmond, 1926. 18. – Pesty Frigyes, 1864); Szeged (EA 2771/III. 480. Kálmány Lajos gy., 19. század vége); Jásztelek (EA 13874/4. – Molnár István gy., 1964); Bátya (VKMA 963-99/7. – Fehér Zoltán gy., 1962); Jászberény (DJMNA 2695-87/16. – Bak Krisztina gy., 1971); Nagyszalonta (Bihari népmondák, 1995. 20–21. – Dánielisz Endre gy., 1980); Péterfalva, Tivadar (Ferenczi Imre, 1984. 117.); Karcag, Nagybaracska (Bosnyák Sándor, 2001. 192., 433–434.); Tápíóság (Pest megye földrajzi nevei V., 2002. 40.); Bihardiószeg (KJNTA 1901-07/1. – Nyíri Edit gy., 2007); Érkörtvélyes (MZA 83151. – Magyar Zoltán gy., 2010).

ER: Magyaroroszló (Kőváry László, 1852. 272–273.); Barcaújfalu (Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék, 75.); Póka, Pókakeresztúr (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 170., 171. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Miriszló (Csáki Árpád, 2015. 75. – Pesty Frigyes,

1864. Alsó-Fehér vármegye); Székelykocsárd, Kercsed, Aranyosszentmihály/Alsószentmihály (Uo., 91., 122., 134. – Pesty Frigyes, 1864. Aranyosszék); Kispéterfalva (Uo., 156. – Pesty, 1864. Felső-Fehér vármegye); Mezőménés (Orbán Balázs, 1870. IV. 196.); Dombbró, Kercsed, Mészkö, Sinfalva (Uő, 1871. V. 118–119., 159., 170.); Barcaújfalu (Uő, 1873. VI. 412.); Torda, Tordatúr, Komjátszeg (Uő, 1889. 116., 451., 454.); Lozsád (Kolombán Samu, 1894. 245.); Miriszló (Lázár István, 1896. 130.); Kisbács (Szabó T. Attila, 1942. 16.); Tordatúr (AFAR Mg. 2349. I. x. – Vöő Gabriella gy., 1978); Berettyószéplak (Bihari népmondák, 1995. 20–21. – Fábián Imre gy., 1983); Fejérd (Janitsek Jenő, 1988. 181.); Aranyospolyán (Zsigmond Győző, 1993. 124.); Tacs (EA 26237/65. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1994); Vámosgálfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 151–152. – Hídi Bálint gy., 1994); Körösfő (Sebestyén Kálmán, 1998. 54.); Kisbács (Szabadság, 1999. augusztus 9.); Harasztos (Murádin László, 2000a. 16.); Tordátfalva (Zsidó Ferenc, 2000. 69.); Magyargoroszló (Bosnyák Sándor, 2001. 218.); Küküllődombó (Küküllődombó, 2001. 3.); Ketesd (Sebestyén Kálmán, 2004. 50.); Avasújváros (Avasújváros, 2004. 9.); Lele (Bura László, 2004. 34.; Uő, 2008. I. 415.); Bágyon, Kercsed – 2 (Keszeg Vilmos, 2004. I. 137., 156., 176.); Magyarókereke, Mákófalva – 2, Méra, Magyarvista, Szucság, Kisbács, (Magyar Zoltán, 2004a. 202–205., 246–247.); Désfalva (Uő, 2005a. 114. – Csiszér Elemér gy.); Dicsőszentmárton/Szőkefalva (Uő, 2005a. 119.); Mezőménés (Kövesdi Kiss Ferenc, 2006. 203.); Kárásztelek (Magyar Zoltán, 2007a. 188–189., 191., 275.); Mészkö (Janitsek Jenő, 2007. 138.); Tordatúr, Kolozspata, Györgyfalva – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 459., 482., 487.); Gyerővásárhely, Lele, Kide, Kajántó (MZA 534., 662., 82484., 82557. – Magyar Zoltán gy., 1999–2010); Györgyfalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 487.); Mezőkeszű, Magyarberéte (Uő, 2012a. 241., 268–269.); Belényesújlak (Uő, 2013a. 53.).

SZ: Székelyszáldobos (Benkő József, 2004. 148. – 1770); Csíkfalva, Csittszentiván, Székelykál (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 38., 39., 193. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Ócfalva, Bikafalva, Zetelaka, Medesér, Székelyvécke, Kénos, Homoródremete, Városfalva, Telekfalva, Székelyszáldobos, Erdőfüle (Orbán Balázs, 1868. I. 39. 66. 117., 156., 161., 164., 169., 176., 223–224.); Középpajta, Szárazajta, Illyefalva, Szörcse (Uő, 1869. III. 14., 17., 35., 145.); Székelytompá, Márkod, Nyárádmagyarós, Székelybő, Csittszentiván (Uő, 1870. IV. 65., 74., 78., 179., 218.); Makfalva (EA 26196/13. – Fülöp Dénes gy., 1970 k.); Lécfalva (BBE MIK Á-432/54. – Győrbíró Gabriella gy., 1986); Vargyas (Janitsek Jenő, 1993. 299.); Göröcsfalva (Vámszer Géza, 2000. 92.); Pálfalva – 2 (Zsidó Ferenc, 2000. 64.); Székelyszáldobos (Lőrincz Sándor, 2004a. 38.); Középpajta, Szárazajta (Janitsek Jenő, 2004. 215., 408.); Berekeresztúr, Kendő (MZA 1339., 1340. – Magyar Zoltán gy., 2006); Székelyszenterzsébet, Kissolyos (MZA 61211., 61263. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Gyimes: Sántatelek (Magyar Zoltán, 2003. 258.); Erdőfüle, Szárazajta (Uő, 2011b. 76., 105., 124.).

MO: Szabófalva (Csoma Gergely, 2016. 474. – 1989); Szabófalva (Halász Péter, 2004. 161.).

C 113.1. A maroknyi túlélő. Az ellenség öldökléséből csak egyetlen ember/egy házaspár/egy szerelmespár/egy család menekül meg. Rejtettebb helyre húzódva ők lesznek az új község megalapítói.

FF: Csoltó (Pesty Frigyes, 1864. Gömör vármegye, 342.).

AF: Boconád (Pesty, 1864. Heves vármegye, 33.); Jászberény (DJMNA 2695-87/16. – Bak Krisztina gy., 1971).

ER: Mákófalva (Magyar Zoltán, 2004a. 204.); Kide (Ambrus Judit szerk., 2006. 12.); Györgyfalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 482.); Belényesújlak (Uő, 2013a. 53.).

SZ: Kénos, Homoródremete, Barót (Orbán Balázs, 1868. I. 161., 164., 213.); Kissolyos (MZA 61263. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Székelyszáldobos (Lőrincz Sándor, 2004a. 38.).

C 115. A falu régi helyének elhagyása vallási konfliktus miatt. A lakosok egy részét hitük miatt elűzi a község többsége/a földesúr. A távozásra kényszerített emberek új helyen alapítanak települést.

DT: Maradék (MZA 91206. – Magyar Zoltán gy., 2010).

SZ: Ikafalva (Orbán Balázs, 1869. III. 93–94.).

C 116. A falu régi helyének elhagyása a szomszédos településsel kirobbant (többnyire etnikumközi) konfliktus miatt. Két szomszédos település lakosainak birtokvitája sorozatos tettelegességig fajul. A gyengébbik fél kénytelen elhagyni településhelyét és új lakóhelyet keresni.

FF: Szebelléb – 2 (Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye, 248., 296.); Szebelléb (Palugyay Imre, 1855. IV. 650.).

AF: Végvár (MZA 103186. – Magyar Zoltán gy., 2010).

ER: Köröstárkány (Kun József, 1998. 73.); Nagykapus (Ady László, 1941. 87.); Szamosardó (Magyar Zoltán, 2007a. 239.).

SZ: Székelyszentistván (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 67. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Berekeresztúr – 2, Kendő, Székelybere (Magyar Zoltán, 2007a. 45.).

→MZ IV. L 25.3.

C 118. A falu régi helyének elhagyása rablók általi fenyegetettség miatt. A rablók sorozatos zaklatásait megunva a település lakosai biztonságosabb lakóhelyet keresnek maguknak.

FF: Kálaz – 3 (MZA 83544., 83545., 83609. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

ER: Zsobok (Szabó T. Attila, 1942. 325.); Kékes (MZA 60442. – Orbán Dániel gy., 2002); Mészkö (Keszeg Vilmos, 2004. I. 84.).

SZ: Erdőfüle (Bod Péter, 1984. 158. – 18. század közepe).

C 120. A falu régi helyének elhagyása járvány miatt. Valamely ragályos betegség – többnyire pestisjárvány – miatt a település lakosai elhagyják korábbi lakóhelyüket, és új helyen telepednek le. / A járvány pusztítása következtében rendkívül megfogypotkozott lélekszámú község lakosai máshová költöznek.

DT: Felsőszeli (EA 26224/7. – Danajka Lajos gy., 1995).

FF: Deresk, Kisvisnyó (MZA 92429., 92430. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2006); Csákányháza (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 100.).

ER: Balavásár (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 22. – Pesty Frigyes, 1864. Küküllő vármegye); Zselyk (Magyar Zoltán, 2011a. II. 234. – Wass György gy., 1966); Zselyk (Wass György, 1994. 17.); Dombos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 350–351.); Zselyk (Uő, 2011a. II. 234. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Székelyderzs (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 112. – 1838); Kénos (Orbán Balázs, 1868. I. 161.); Atosfalva (Uő, 1870. IV. 27.); Mikháza (BBE MIK D-24/31. – Rechita Hajnal Mária gy., 1965); Székelyhodos (BBE MIK Á-448/88. – Szabó Csilla gy., 1992); Sükő – 2

(Zsigmond Győző, 1995. 89.; Uő, 2001. 45–46.); Székelypálfalva (Zsidó Ferenc, 2000. 64.); Lövéte (Magyar Zoltán, 2011d. 108.).

C 121. A falu régi helyének elhagyása árvíz, árvízveszély miatt. A község régi helyét egy hatalmas árvíz pusztításai/a fenyegető árvízveszély miatt hagyják el a lakói, és a határ valamely védettebb helyén telepednek le.

DT: Decs (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 110.); Réte (MZA 90326. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Alsómihályi (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye II., 35.); Szinyelipóc (Tóth Sándor, 1910. II. 479.); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 307.); Pány (Stibrányi Gusztáv, 1994–1995. 12. szám, 4.); Ipolyvilke – 2, Rárósmúlyad, Jelsóc (MZA 25568., 25569., 84152., 84169. – Varga Norbert gy., 2002–2010); Tarnaméra (Zábrátzky Éva, 2004. 338. – Bakó Ferenc gy.); Fülekkelecsény (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 102.); Zsély (MZA 84173. – Varga Norbert gy., 2010); Helemba (MZA 89794. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011); Tésa (MZA 110735. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Kisgéres (Mizser Lajos, 20006. 451. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Bakonszeg (Osváth Pál, 1875. 176.); Csépa (Barna Mária, 1982. 520. – Pekárik Mátyás feljegyzése, 1894–1901); Kismajtény (Jakab József, 1895. 307.); Kalocsa (Eckert Irma, 1937. 34–36.); Tiszakeszi (EA 14145/4–5. – Papp Károly gy., 1965); Csépa – 2 (Barna Mária, 1982. 520.); Bátya (Fehér Zoltán, 1984. 93.); Tiszadorogma (Papp József, 1999. 382.); Érsekcsanád – 3 (Bereznai Zsuzsana, 2003. 237–238.); Szamosdob (Bura László, 2008. II. 196.); Szapárfalva (MZA 90979. – Magyar Zoltán gy., 2010); Fornos (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 167.); Zemplén (MZA 99478. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2014); Fekete-gyarmat, Bélzerénd (MZA 99542., 99563. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Haró (Pesty Frigyes, 1864. Hunyad vármegye, 220.); Ipp (Szilágysági magyarok, 1999. 379. – Major Miklós gy.); Sárvasár (MZA 522. – Magyar Zoltán gy., 1999); Marosdécse (Magyar Zoltán, 2008a. 211.); Rákosd (Uő, 2009d. 109.); Bustyaháza (MZA 91108. – Magyar Zoltán gy., 2010); Körösjánosfalva – 2 (Magyar Zoltán, 2013a. 54.).

ER: Marosugra (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 125. – Pesty Frigyes, 1864. Küküllő vármegye).

SZ: Városfalva (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 124. – 1846); Újszékely, Városfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 20., 169.); Zágón (Uő, 1969. III. 160.); Kendő (Magyar Zoltán, 2007b. 45.); Körösjánosfalva (Uő, 2013a. 54.).

MO: Szabófalva (Bosnyák Sándor, 1980. 58.); Pusztina (EA 26209/4–5. – Kánya Péter gy., 1994); Ónfalva/Onest (Halász Péter, 2004. 121.).

C 122. A falu régi helyének elhagyása tűzvész miatt. A tűzvészben elhamvadt régi település helyett annak lakói a határ más részén építik újjá a községet.

DT: Tarany (MZA 98317. – Magyar Zoltán gy., 2013).

FF: Rárósmúlyad (MZA 25528. – Varga Norbert gy., 2003); Darnya, Sajószentkirály – 2, Sajórecske, Naprágy, Zsór (MZA 92435–92440. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

AF: Bélzerénd (MZA 99563. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Zselyk (Wass György, 1994. 17.); Vice (EA 26237/85. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1996); Szilágyszentkirály (Szilágysági magyarok, 1999. 546. – Kovács Kuruc János gy.); Zselyk (Magyar Zoltán, 2011a. II. 234. – Wass György gy.).

SZ: Makfalva (EA 26196/13. – Fülöp Dénes gy., 1970 k.); Felsőboldogfalva (Zsigmond Győző, 2001. 36.); Nyárádköszvényes (Magyar Zoltán, 2011a. I. 176.).
 MO: Újfalu (Csoma Gergely, 2016. 23.).

C 123. A falu régi helyének elhagyása mostoha időjárás miatt. Az állandó heves légmozgás, a hideg szél- és hóviharak miatt a lakosok új településhelyet keresnek maguknak.

ER: Szilágygörcsön (Magyar Zoltán, 2007a. 189.); Noszoly (Uő, 2012a. 244.).
 SZ: Nyárádselye (Magyar Zoltán, 2007b. 44–45.).

C 124. A falu régi helyének elhagyása földrengés, hegyomlás miatt. A község régi helyét a lakosok egy hatalmas, pusztító földrengés, hegyomlás, földcsuszamlás miatt hagyják el.

FF: Dolha (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 165.).
 ER: Hosszúmacskás (Pesty Frigyes, 1864. Doboka vármegye, 123.); Hosszúmacskás – 2 (EA 21591/6. – Őze Gyula gy., 1943); Magyarmacskás (MZA 82570. – Magyar Zoltán gy., 2006).
 SZ: Bágy (Magyar Zoltán, 2011d. 105.).

C 125. Az elsüllyedt falu. A falu régi helyét az ingoványossá vált talaj miatt hagyják el a lakosok.

FF: Ipolyvarbó – 2 (MZA 25577., 25586. – Varga Norbert gy., 2002).

C 125.1. Rimaszombat építése. Az ingoványos talaj miatt az alapítók a határ egy más részén folytatják a város építését.

FF: Rimaszombat (Zsupos Zoltán, 1994. 20. – 1739).

C 129. A lavina miatt elhagyott faluhely. Miután lavina temeti be a házakat, az életben maradt lakosok a völgy egy másik részén építik fel a házaikat.

FF: Kuntapolca (MZA 92428. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

C 130. A falu régi helyének elhagyása vízhiány miatt. A község lakosai vízhiány/az elapadó források miatt hagyják el régi településhelyüket, és építik fel házaikat a határ egy másik, vízben gazdag részén.

DT: Becsvölgye: Kereseszeg (EA 6305/8. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Zsitvabesenyő (MZA 96991. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

FF: Lőcse (Pesty Frigyes, 1864. Szepes vármegye, 200–201.); Barslédec (EA 6954/127. – Morvay Judit gy., 1958); Ipolytölgyes (EA 7070/1. – Diószegi Vilmos gy., 1962); Buzita (Kmeczkó Mihály, 1991. 24.); Kiskovácsvágása, Gömörhorka (MZA 249., 13695. – Magyar Zoltán gy., 1997, 2005); Gömörnánás, Melléte, Gömörhorka – 2 (MZA 92431–92434. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009); Ipolytölgyes – 2 (MZA 110287., 110289. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Hajós – 2 (Bereznai Zsuzsanna–Schön Mária, 2013. 35., 75.).

ER: Kékes (MZA 60443. – Orbán Dániel gy., 2002); Magyarbénye (Magyar Zoltán, 2005a. 91.); Szilágygörcsön, Szér, Kárásztelek (Uó, 2007a. 189–190., 194.); Maroscsúcs (Uó, 2008a. 211.); Érszakácsi (Magyar Zoltán, 2011a. II. 442.); Dedrádszélak – 2 (MZA 106205., 106206. – Magyar Zoltán gy., 2016).

SZ: Kendő, Nyárádmagyarós, Kebele (Orbán Balázs, 1870. IV. 75., 78., 181.); Gyimes: Ciherek pataka (Magyar Zoltán, 2003. 258.); Illyefalva (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 58.).

C 132. A falu régi helyének elhagyása szőlőművelés miatt. A község lakosai elhagyják addigi településhelyüket, és más vidékre költöznek, mert ott kedvezőbb az éghajlat a szőlőművelésre.

ER: Szászfenes (Boldizsár Zeyk Imre, 1994. 35.); Szászfenes (Magyar Zoltán, 2004a. 208.).

C 136. Az egyetlen túlélő által újraalapított falu. A községet annak egyedülként életben maradt lakosa/családja alapítja újra.

C 136.1. Sárkány pusztítása után újraalapított község. Sárkánykígyó hordja el a falu lakosait, csak egyetlen család marad életben. A túlélők elköltöznek a veszélyes helyről, és újraalapítják a községet.

DT: Kustánszeg, Rózsásszeg (EA 6305/20., 30. – Szentmihályi Imre gy., 1958).

SZ: Homoródremete (Orbán Balázs, 1868. I. 164.).

C 136.2. Isteni büntetés után újraalapított község. A lakosok bűnös életmódja miatt elsüllyedt falunak mindössze egyetlen – erkölcsös – tagja marad életben, ő lesz a megalapítója a közelben létrejövő településnek.

SZ: Décsfalva (Hankó Vilmos, 1896. 77.).

C 139. Az elcserélt települések. Két egymáshoz viszonylag közel fekvő magyar, illetve román község lakosai megegyeznek abban, hogy lakhelyet cserélnek: a völgyben lévő román falu lakosai felköltöznek a hegyre, míg a magyarok leköltöznek a völgyben fekvő település helyére. / Székely és szász falu lakói által elcserélt település.

C 139.1. Örvénd és Bánlaka eredete. A völgyben fekvő román falu lakosai megirigylik, hogy a magyaroknak a hegyen is takaros portájuk van, ezért cserét javasolnak nekik. Mivel azonban a románok nem szeretnek dolgozni, a hegyen még nehezebben boldogulnak, és utólag már bánják a cserét. Innen ered Örvénd és Bánlaka községek neve.

AF: Örvénd (Bihari népmondák, 1995. 19. – Fábíán Imre gy., 1981).

ER: Rév (Bihari népmondák, 1995. 18–19. – Fábíán Imre gy., 1984); Rév – 2 (MZA 94689., 94690. – Magyar Zoltán gy., 2012).

→MZ IX. H 90.

C 139.2. Domokos eredete (A káposztalevéltre írt szerződés). A hegyen lakó magyarok lovakat, míg a völgyben élő románok kecskéket tartanak, ezért megegyeznek lakóhelyük cseréjéről. A románok utóbb megbánják a hegyre költö-

zést, de már nem tudnak mit tenni, mert a szerződést káposztalevélre írták, és a káposztalevelet időközben megette a kecskéjük.

ER: Domokos (MTAK Irod. 4r. 371/146. – Kriza János gyűjtőhálózata, 19. század közepe); Domokos (Magyar Zoltán, 2011a. II. 315. – Pesty Frigyes, 1864. Belső-Szolnok vármegye, 129.); Domokos, Magyarláros (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. III. 357.; Uók, 1901. V. 5.); Domokos (Gunda Béla, 1956. 42.); Domokos (MZA 1648–1650. – Magyar Zoltán gy., 2005); Domokos – 4 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 315–316.).

C 139.3. Székelyderzs eredete. Székelyderzs eredetileg a Nagy-Homoród mentén, a mai Homoróddaróc helyén feküdt, hajdani lakói azonban közös meggyezéssel helyet cseréltek a Székelyderzset addig megülő szászokkal.

SZ: Székelyderzs (Orbán Balázs, 1868. I. 179.).

C 141–180. Egyéb helységalapítási mondák

C 141. Helységalapítás bizonyos terület részekre osztásával.

C 141.1. Az atyai örökség felosztása. A község helye az atyai örökség elosztásakor jut az utódok birtokába, akik falut alapítanak ott.

C 141.1.1. A hagyatkozó apa fiaihoz intézett szavai nyomán született településnevek.

SZ:

– Atyha, Etéd, Énlaka, Küsmöd, Szolokma: Firtos vidéke (Vasárnapi Ujság, 1856. 8.); Firtosvára – 2 (Kőváry László, 1857. 120–121., 121.); Atyha (Részó Ensel Sándor, 1861. 29.); Atyha, Énlaka, Küsmöd (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 27., 90., 145. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Atyha (Orbán Balázs, 1868. I. 141.); Atyha (Magyar Népköltési Gyűjtemény III., 1882. 404.; Benedek Elek, 1895. III. 83.; Erdélyi Kalendárium, 1921. 84.); Makfalva (AFAR F 3100. – Simon Katalin gy., 1959); Etéd, Énlaka, Korond (EA 26201/3–4. – Szöcs Lajos gy., 1960); Atyha (Balázs László, 1972. 18.); Etéd (KJNTA 175-98/8–9. – Tófalvi Zoltán gy., 1977); Etéd – 3, Firtosvára (EA 24231/8–9., 59–61. – Gagy József gy., 1977–1978); Kőrispatak (BBE MIK D-66/90–91. – Buzogány Árpád gy., 1991); Alsósófalva (Padisák Mihály, 1992. 6. – Molnár Magda gy.); Korond (Bosnyák Sándor, 2001. 28.); Énlaka (Kiss Mária, 2006. 159.). ER: Mezőbodon (EA 26251/1. – Demeter Andrea gy., 1994).

– Béta, Dobó, Vágás: Béta (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 38–39. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Székelydobó (Orbán Balázs, 1868. I. 35.); Udvarhelyszék (EA 744/4. – Kolumbán Samu gy., 1890-es évek).

– Lemhény, Nyújtód, Oszdola: Lemhény* (Csáki Árpád, 2012. 86. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék).

C 141.1.2. A megajándokozott fiúk nevével elnevezett települések.

DT: Óbudavár, Szentjakabfa, Balatoncsicsó (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 83–84., 102.).

FF: Zagyvapálfalva (EA 4501/12. – Cseh József gy., 1935).

AF: Fülöpszállás (Szendrey Zsigmond, 1922. 45. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság); Hegyközszentmiklós – 2 (Bihari népmondák, 1995. 25., 25–26. – Molnár Jolán gy., 1980).
ER: Lozsád (Kolombán Samu, 1894. 224–225.).
SZ: Bekecsalja (Köváry László, 1853. 84.); Deményháza, Mikháza (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 43., 146. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Zabola (MZA 21397. – Pozsony Ferenc gy.).

C 141.2. A testvérek között felosztott birtokon alapított községek. Atyjuk halála után a fiúk megosztottnak az örökségen. A tulajdonukba került földeken egy-egy községet alapítanak, melyet többnyire róluk neveznek el.

DT: Nagyvejke (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 318.).

FF: Lökösháza (Fehérvári István, 1937. 108.).

AF: Bática – 4 (VKMA 963-99/2–3. – Fehér Zoltán gy., 1960-as évek); Dusnok (MZA 32991. – Nagy Andor gy., 1976); Bática (Fehér Zoltán, 1984. 91.); Kisbégány (Sebestyén Zsolt, 2002. 94.); Nagybégány (MZA 94717. – Halász Marianna gy., 2009).

ER: Tötör (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1905. VII. 32.); Uzdiszentpéter (Hints Miklós, 1995. 29.); Magyarbénye (Magyar Zoltán, 2005a. 104.).

SZ: Ozsdola (Orbán Balázs, 1869. III. 131.); Telekfalva (Zsigmond Győző, 2001. 50.).

C 141.2.1. Nagysolymos és Kissolymos eredete. A testvérek nem tudják eldönteni, hogy miként osszák fel apai örökségüket, ezért a sólymaikra bízzák a birtok kiválasztását. A nagyobbik testvér vadászmadara a nagysolymosi völgy, míg a kisebbiké a kissolymosi völgy felé repül. A testvérek a sólymok által kijelölt helyen építik fel a falujukat.

SZ: Kissolymos (KJNTA 2335-09/2. – Szombatfalvi Csongor és Deé Edina gy., 2009).

C 145. Helységalapítók és helységnevek. A megalakuló települést az alapítójáról/első lakosáról nevezik el.

C 145.1. Az alapítóról elnevezett település. A községet annak megalapítójáról nevezik el.

DT: Taksony (Demeter Dénes, 1895. 242.); Lábatlan/Bernecebaráti (MZA 110653. – Magyar Zoltán gy., 2017).

FF: Sáros vármegye (Supka Géza, 1907. 112. – Wagner Károly gy., 18. század); Kisszeben (Hunfalvy János, 1860. II. 249.); Kisszeben (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 305.); Felsőelefánt (Kelecsényi József, 1866. 92.); Bernecebaráti (EA 4208/1. – Erdélyi Zoltán gy., 1953); Nagyréde (Zábrátzky Éva, 2004. 329. – Bakó Ferenc gy., 1956); Kolon (Sándor János, 1996. 9.); Menyhe (MZA 1100. – Magyar Zoltán gy., 1998); Maconka (Bosnyák Sándor, 2000. 145.); Kolon (Magyar Zoltán, 2002. 43.); Martonyi (Uő, 2005b. 162–163.); Zagyvapálfalva (Frics Gyula, 2007. 64.); Bernecebaráti (MZA 110652. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Kenézlő (Tompá Mihály, 1846. 87–91.; Uő, 1870. 534–535.); Tápé (MOA 1205. – Dobos Ilona gy., 1966); Mezőkaszony (Kobály József, 1998. 123. – Jankovich József gy.).

Bodroghalász (DE MNYT K-604/2. – Ablonczy László gy., 1969); Gődényháza (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 180.).

ER: Sárosmagyarberkesz (Palmer Kálmán, 1894. 257.); Rákosd (Kós Károly, 1972. 238–239.); Kajántó – 2 (Móra László Tibor, 2004. 123., 124.); Inaktelke (Magyar Zoltán, 2004a. 199.);

Inaktelke (KJNTA 1558-05/1. – Gál Tünde gy., 2005); Magyarpéterfalva, Dicsőszentmárton/Szőkefalva (Magyar Zoltán, 2005a. 104., 119.).

SZ: Bágy (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 80. – 1838); Nyárádkarácsonyfalva, Folyfalva (Csáki Árpád–Pál–Antal–Sándor, 2014. 156., 157. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Jásfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 178.); Tordátfalva (Zsidó Ferenc, 2000. 69.); Recsenyéd (Magyar Zoltán, 2011d. 120.).

C 145.2. Az első lakosról elnevezett település. A községet az elsőként megtelepülő emberről (annak nevéől/foglalkozásáról/nemzetiségéről/stb.) nevezik el.

DT: Petesháza – 2 (Szente Arnold, 1897. 142–143.); Andrásida (MOA 1188. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Pálfszeg (EA 6305/25. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Tihany (MOA 13267. – Dobos Ilona gy., 1965); Bodonhely (MZA 111034. – Balázs Lívia gy., 1973); Hegyhátsál (MOA 13724. – Zsigmond Gizella gy.); Petesháza (Halász Albert, 1994. 185.); Tallós (Gágyor József, 1995. 2.); Tallós (MZA 90443. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010); Jobaháza (www.evfaja.hu/fa/2010/toth-mihalyne – utolsó letöltés: 2016.05.17.); Jobaháza (www.jobahaza.hu/egykor – utolsó letöltés: 2016.05.17.).

FF: Kiskovácsvágása (Magyar Zoltán, 2001a. 279.); Balogfalva (MZA 93336. – Varga Norbert gy., 2004); Dobfenek (Magyar Zoltán, 2006b. 44.); Dernő (Szentandrás Virág, 2008. 46.).

AF: Tiszapalkonya (Tóth Péter, 1988. 351. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Tiszaladány (Mizser Lajos, 2000. 256. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Bezdán („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 191. – Balla István gy., 1953); Kiskunlacháza (DE MNYT K-695/5. – Polánszki Jánosné gy., 1974); Tógyer (KJNTA 257-98/16. – Magyar Etelka gy., 1998).

ER: Marosnagylak, Tompaháza (Csáki Árpád, 2015. 68., 92. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Magyarlápós (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1901. V. 5.); Bályok (Bihari népmondák, 1995. 18. – Fóris Ilona gy., 1981); Györgyfalva (KJNTA 2129-08/10–11. – Barcsay Andrea-Krisztina gy., 1992); Magyarpéterfalva – 2 (MZA 1280., 1281. – Magyar Zoltán gy., 2003); Györgyfalva (Antal József, 2004. 7–8.); Dicsőszentmárton/Szőkefalva (Magyar Zoltán, 2005a. 119.); Benedekfalva (Uő, 2007a. 276.); Csekelaka, Istvánháza (Uő, 2008a. 231.); Datk, Györgyfalva – 2 (Uő, 2011a. I. 278., 487–488.); Dedrászszéplak (MZA 106205. – Magyar Zoltán gy., 2016).

SZ: Gyimes: Görbe pataka (Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Csíkszentsimon (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 77. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Fintaháza, Kendő, Nyárádszentsimon, Székelybós (Uők, 2014. 54., 80., 165., 186. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Oláhfalva/Szentegyháza, Lókod (Orbán Balázs, 1868. I. 74., 174.); Recsenyéd (EA 2464/191. – Geréd Gábor gy., 1980-as évek); Szárhegy (KJNTA 2129-08/6. – Barcsay Andrea-Krisztina gy., 1992); Sándorfalva (Zsigmond Győző, 1995. 89.); Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 140.); Gyimes: Farkasok pataka (Uő, 2009e. 100.); Gyimes: Farkasok pataka (MZA 108896. – Magyar Zoltán gy., 2017).

MO: Kotnár (Domokos Pál Péter, 1987. 413. – Codex Bandinus, 1646–1648); Bukarest* (Részó Ensel Sándor, 1861. 243.); Szabófalva (Halász Péter, 2005. 45–46. – 1978); Lábnik, Szabófalva (Bosnyák Sándor, 1980. 57–58.; Uő, 2001. 435–436.); Bogdánfalva, Bukila, Kelgyest, Szabófalva – 2 (Csoma Gergely, 2016. 17–18., 474–476. – 1989–1992); Lujzikalugar (MZA 66841. – Harangozó Imre gy., 1998); Bogdánfalva (Csoma Gergely, 2016. 19.).

→MZ IX. H.

C 151. Talált kincsből történő helységalapítás. Egy pásztor legeltetés közben/egy szegény ember véletlenül kincset talál, és a pénzből azon a helyen falut/várost alapít.

DT: Somodor (Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye, 286.).

FF: Eger (EA 6367/1371. – Szendrey Zsigmond gy.); Fülek (Magyar Zoltán, 2007. 113.).

AF: Beregszász (Tompá Mihály, 1846. 59–65.; Uő, 1870. 524–527.); Beregszász – 2 (Ipolyi Arnold, 1854. 110., 242.); Beregszász (Réső Ensel Sándor, 1861. 210.); Beregszász (Lehoczy Tivadar, 1881. III. 90., 118.); Beregszász (Hanusz István, 1892. 8.); Beregszász (Padisák Mihály, 1992. 6–7.); Beregszász (Deschmann Alajos, 1991. 40.); Beregszász (MZA 94749. – Molnár Krisztina gy., 2008); Bulcsú (MZA 94727. – Magyar Zoltán gy., 2010); Bene, Beregszász (MZA 94316., 94317. – Magyar Zoltán gy., 2012).

→MZ I. H 1.

C 155. Állat vezet a megalapítandó település helyére.

C 155.1. Vadászat közben talált településhely. A városalapítók vadászat közben találják rá a megalapítandó/korábban már létezett település helyére.

AF: Nagyvárád (CP, 139.; Képes Krónika, 1978. 134.); Nagyzerénd (MZA 99506., 99871. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Gyulafehérvár (CP, 30.; Képes Krónika, 1978. 60.; Kőváry László, 1852. 99.; Uő, 1866. 20., 67.); Belényesújlak (Kun József, 1998. 76.).

C 155.2. Elkóborolt állat nyomán talált településhely. Egy elkóborolt állatát kereső pásztor/asszony talál rá az erdő sűrűjében arra a régen elpusztult településre, amit a felfedezés nyomán csakhamar újraalapítanak.

AF: Kisszekeres (Kálnási Árpád, 1984. 179.).

ER: Kolozsvár (Kőváry László, 1852. 72.; Uő, 1866. 25.; Uő, 1866. 73.); Abrudbánya (Keszeg Vilmos, 2006. 131. – toronygombirat, 1858); Magyarcsaholy (Vass Márton, 1972. 28.); Magyarcsaholy (MZA 1661. – Magyar Zoltán gy., 2006); Magyarcsaholy – 4 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 444–445.).

C 155.5. Állat hangja nyomán talált településhely. Egy állat (kutya/kakas/kakukk) hangját követve lelnek rá a községalapítók későbbi településük helyére. Többnyire a falu neve is erre utal.

AF: Ókér (Papp György–Rajslí Ilona, 2006. 130–133. – Pesty Frigyes, 1864. Bács vármegye).

ER: Magyarcsaholy (Vass Márton, 1972. 28.); Magyarcsaholy (MZA 1661. – Magyar Zoltán gy., 2006); Magyarcsaholy – 4 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 444–445.).

SZ: Székelykakasd („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 210. – Asztalos Enikő gy., 1981); Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 123.).

C 155.7. Megtorpanó ló nyomán választott településhely. Lovuk megtorpanását a letelepedési helyet keresők szerencsés előjelnek tekintik, és azon a helyen építik fel a falujukat.

SZ: Csittfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 218.).

C 155.9. Egyéb hagyományok.

DT: Medve (Marczell Béla, 1983a. 13–14.).

ER: Nagykeresztes (Kádár József, 2000. 99. – 1892.).

C 157. Erdőirtás helyén létesült település. A község helyén eredetileg sűrű erdő terült el, annak kiirtása után épül fel a falu.

DT: Bajót (EA 14477/11. – Balogh László gy., 1965).

FF: Debrőd (FTIEKA 126/35. – Görcsös Mihály gy., 1978); Óvár (MZA 25484. – Varga Norber gy., 2003).

AF: Bakonszeg (A tengeri kisasszony, 2006. 838. – 1855); Nagykőrös (Hunfalvy János, 1856. I. 176–177.).

ER: Várasfenes (Bihari népmondák, 1995. 20. – Szabó Anikó gy., 1972); Tacs (EA 26237/65. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1994); Magyarberéte (Szabó T. Attila, 2007. 351.); Orotva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 162.); Fickó (Uő, 2011a. II. 189.).

SZ: Mátisfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 36.); Kendő (Uő, 1870. IV. 75.); Göcs (EA 26414/14. – Szász Attila gy., 1994); Mája (Albert Zoltán szerk., 2003. 9.); Székelypálfalva (Zsidó Ferenc, 2000. 64.); Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 77.); Nagybacon (Uő, 2011b. 124.).

MO: Lábnik (Bosnyák Sándor, 1980. 57.); Szabófalva (Bosnyák Sándor, 2001. 435–436.).

→MZ I. C 63.

C 159. A szép településhely. Az első lakosokat a hely szépsége bírja rá a megtelepedésre.

DT: Kislőd (Gulden István, 1965. 672.).

FF: Eperjes (Vahot Imre, 1846. III. 1.); Eperjes (Potemkin Ödön, 1863. 44.); Világ (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 415.).

ER: Szászhermány* (Orbán Balázs, 1873. VI. 47.); Magyarokiskapus (Szabó Géza, 1978. 108–109.); Köröstárkány (Kun József, 1998. 73.); Dedrásdszéplak – 2 (MZA 106204., 106206. – Magyar Zoltán gy., 2016).

SZ: Gyergyó (Benkő Károly, 1853. 13.); Sepsiszentkirály (Pesty Frigyes, 1864. Háromszék, 31.); Mátisfalva, Bözöd, Telekfalva, Barót (Orbán Balázs, 1868. I. 36., 150., 176., 213.); Mikháza (BBE MIK D-24/31. – Rechita Hajnal Mária gy., 1965).

MO: Pusztina (Bosnyák Sándor, 2001. 435.).

C 161. Őszeköltöző települések. A jelenlegi község több szomszédos, kis népességű falu összeköltözése során alakul ki.

C 161.1. Három falu népe tömörül egybe.

FF: Palást (MZA 64125. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

ER: Magyarsáros (MZA 1282. – Magyar Zoltán gy., 2004); Magyarsáros (Magyar Zoltán, 2005a. 88.).

SZ: Árkos (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 50.).

C 161.2. Hét falu népe tömörül egybe.

ER: Torda (Orbán Balázs, 1889. 104.).

SZ: Homoródalmás (Orbán Balázs, 1868. I. 186.); Homoródalmás, Lövéte – 2 (Magyar Zoltán, 2011d. 107–108.).

C 161.3. Két egyenrangú település olvad össze.

DT: Petómihályfalva (Ferencz Károly, 2004. 75.).

FF: Apátújfalva – 2 (MZA 89814., 89815. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

C 162. Több részre szakadt település. A község népe különféle okokból (háborús pusztítás stb.) több részre szakad, és szétköltözik egymástól. A szétválás maga után vonja az eredeti település határának több részre szakadását is.

ER: Hétfalu (Szász István, 1931. 95.); Barcújfalu (Seres András, 1984. 59.); Magyarsáros (Magyar Zoltán, 2005a. 88.); Krizba (Uő, 2011a. I. 243.).

SZ: Mikháza (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 146. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék).

C 162.1. A háborús események következtében mindössze két/három leány marad életben a falu lakosai közül, akik a szomszédos községbe férjhez menve, szülőfalujuk határának egy jelentős részét is magukkal viszik hozományul.

→MZ I. D 63.1.

C 163. Kirajzó települések. Az elszaporodott népességű faluból telepések indulnak új lakóhelyet keresni. Fáradtság/jó előjelnek vélt természeti jelenség bírja rá őket egy adott helyen a letelepedésre.

AF: Rigica (Rigica és környéke, 1862. 50.); Tovarisoa, Sztanics, Kanak* (Szendrey Zsigmond, 1922. 46. – Pesty Frigyes, 1864).

MO: Szabófalva (Magyar Zoltán, 2011a. II. 511.).

C 164. Árvátfalva. Árvák (egy árva kislány/három árva lány) az első lakosai a településnek.

SZ: Árvátfalva (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 24. – 1839); Árvátfalva (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 26. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Árvátfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 159.).

C 165. Hatház. A települést mindössze néhány személy/család alapítja. A kezdetben létező porták száma a település/a község egyik utcája nevében is megmutatkozik/fennmarad.

C 165.1. A község eredetileg csak öt házból állt.

DT: Nemespátró (Bosnyák Sándor, 2001. 434.).

FF: Szihalom (MZA 60100. – Magyar Zoltán gy., 2007).

C 165.2. A község eredetileg csak hat házból állt.

DT: Zalaszenthályfa (EA 2699. – Szentmihályi Imre gy., 1952); Imely, Martos (MZA 108808., 108809. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

FF: Homokterenye (PMNA 269. – Becze László gy., 1966).
 AF: Less (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II., 6.); Magyarszentmárton (Kálmány Lajos, 1914. II. 199–200.); Nagyvíván (DE MNYT K-292/7. – N. N. gy., 1961); Hajdúhadház (MZA 71607. – Lackovits Emőke gy., 1969); Tóti (Bihari népmondák, 1995. 40. – Bende-Tóth Tibor gy., 1980); Furta (Bosnyák Sándor, 2001. 431.).
 ER: Zsobok (Szabó T. Attila, 1942. 325.); Zsobok (Magyar Zoltán, 2004a. 203.).
 SZ: Atosfalva (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 65. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék).

C 165.3. A község eredetileg csak hét házból állt.

DT: Hetes (Szendrey Zsigmond, 1926. 34.; Gőzsy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 126. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Balatonboglár (MZA 91465. – Magyar Zoltán gy., 2009).

FF: Gímes (MZA 22695. – Danczi Lajos gy., 1953–1964); Hét (GA 418/18. – Perger Gyula gy., 1981).

AF: Tiszahetény (EA 4565/1. – Járosi Erzsébet gy., 1943); Hajós (Bereznai Zsuzsanna–Schön Mária, 2013. 35.).

SZ: Csehétfalva (MZA 91320. – Orbán Dániel gy., 2011); Szépvíz/Szederjes (MZA 106236. – Magyar Zoltán gy., 2016).

C 165.4. A község eredetileg csak nyolc házból állt.

FF: Zabar (Villányi Péter, 1992. 107.).

SZ: Ócfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 39.); Ócfalva (Zsigmond Győző, 1995. 88.; Uő, 2001. 41.).

C 165.5. A községet tizenkét jobbágy alapítja meg.

FF: Maconka (Bosnyák Sándor, 2000. 145.).

C 166. Községalapítás a találkozás helyén.

C 166.1. Egy nemesi rangú házaspár véletlen találkozásuk helyszínén községet alapít.

FF: Felsőfüged (Pesty Frigyes, 1864. Abaúj vármegye, 208.).

C 166.2. Fejedelmi utasításra két szomszédos falu lakosai közül kilenc-kilenc gazda egyidejűleg elindul egymás irányába. Ahol összetalálkoznak, ott új települést alapítanak.

SZ: Göcs (Orbán Balázs, 1870. IV. 37.).

C 166.3. Az első telepesek határkerülésre indulnak keleti, illetve nyugati irányban. Ahol összetalálkoznak, ott alapítják meg a községet.

DT: Lakszakállas (EA 3461/8. – Csepy András gy., 1940).

C 167. Községalapítás öregember tanácsára. Egy öreg koldus/világtalan öregember tanácsára választják ki a későbbi lakosok a megalapítandó község helyét.

AF: Kunszentmárton (MOA 12715. – Villányi Péter gy., 1981).

SZ: Homoródújfalú (Magyar Zoltán, 2011d. 119.).

C 169. A kiközösített alapító. Egy a közösség által kitaszított ember a falu első lakosa.

FF: Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 86–87. – Danczi Lajos gy., 1953–1964); Kolon (Magyar Zoltán, 2002. 86.).

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1661. I. b. – Faragó József gy., 1967).

MO: Lészped (Halász Péter, 2004. 98.; Uő, 2005. 42.).

C 172. Tűz által történő alapítás.

C 172.1. A felgyújtott város. A régi várost (Szegedet) fel akarják égetni, hogy aztán szebb formában építhessék újjá. Mivel azonban ez nem sikerül, a Tisza vizét engedik rá.

AF: Tápé (Katona Imre, 1971. 658.).

C 172.2. Az apránként felgyújtott falu. Mivel a falu lakosainak egy része nem akar új helyre költözni, a helyváltoztatás hívei hol egyik, hol másik házat gyújtják fel titokban. Végül az egész falu kénytelen áttelepülni.

SZ: Csíkszentgyörgy (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 64–65. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Gyimes: Farkasok pataka (MZA 93411. – Magyar Zoltán gy., 2008).

C 174. Misefa mellett épült falu. A zalaiak eredetileg egy terebélyes fa alá gyűlnek össze misére. Utóbb falut építenek oda, és a községet az ottani istentiszteletekről nevezik el.

DT: Misefa (Pesty Frigyes, 1864. Zala vármegye, 147.).

C 175. A szemerédi bíró bundája. Az új településhelyet keresők ott állnak meg és alapítanak falut, ahol a vándorlásban elfáradt bíró a bundáját a földre dobja/ ahol a botját a földbe szúrja.

FF: Alsószemeréd (Hóke Lajos, 1869a. 41.); Alsószemeréd (Relković Néda, 1923–1924. 106.); Kemence* (EA 21589/95. – N. N. gy., 1943).

C 176. A szekérről lehullott vályog. A falut ott építik fel, ahol a megbokrosodott lovak által elragadott szekérről leesik a házépítéshez szállított vályog. Azért vannak olyan összevisszaságban az épületek máig is Átányon.

AF: Tiszanána (Zábrátzky Éva, 2004. 333. – Bakó Ferenc gy., 1958).

C 177. A hét dombon épült város. Veszprém hét dombon épül fel, akárcsak az ókori Róma.

DT: Veszprém (Ludwig Emil, 2014. 35.).

D 1–90. BIRTOKALAPÍTÁSI MONDÁK

D 1–40. Birtokalapítás királyi/főúri adományból

D 1. Birtokalapítás körülkerítéssel.

D 1.1. Karthágó-típusú birtokalapítás (A csíkokra szabdalt ökörbőr). A debreceniek mindössze annyi területet kérnek a birtokostól, amennyit egy ökörbőrrel le tudnak teríteni. Az ökör bőrért vékony csíkokra szabdalják, és így már nagy területet tudnak körülkeríteni, miáltal az övék lesz egy hatalmas terület (a fél Hortobágy).

AF: Hortobágy-Kungyörgy (Marjai Márton, 1984. 103.; Uó, 1988. 237.).

D 1.2. Háromszék alapítása (A körbeszórt fűrészpor). A székely annyi földet kér Istentől, amennyit három székkal bekeríthet. A három széket fűrészporra őrli, és azzal körülkeríti egy vármegyényi területet.

SZ: Háromszék (Tolnai Vilmos, 1920. 114–115.; Scheiber Sándor, 1974. II. 289.; Jung Károly, 1993. 200.).

D 1.3. A körüllovagolt birtok. A király/egy birtokos annyi földet ajándékozik egyik hívének, amennyit az egy meghatározott idő alatt (egy nap alatt/reggeltől alkonyatig/az ebédidő alatt/amíg a poharát kiissza) körüllovagol.

DT: Zára* (Filipović, Milenko, 1955. 97–104. – 17. század eleje; Jung Károly, 1993. 200.); Dercsika (Bél Mátyás, 1735–1742. II. 246.); Zala vármegye (Podlúsáni Sigmund, 1742. 45–36.; Tolnai Vilmos, 1904. 233.); Zala vármegye (Szegedi Joannes, 1751. 322.; Tolnai Vilmos, 1904. 233–234.); Dercsika (Karcsey [Csaplár Benedek], 1851–1852. 769.; Tolnai Vilmos, 1919. 103.); Dercsika (Ipolyi Arnold, 1858. 90.); Tét (Pesty Frigyes, 1864. Győr vármegye, 409.); Mesteri (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 340.); Dercsika (Nemzet, 1884. április 9.); Dercsika (Résző Ensel Sándor, 1893. 4.); Dercsika (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 51.); Dercsika (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Szigliget (MOA 13778. – Szinnyei Ildikó gy., 1948); Bakonybél (EA 2741/4. – Pesovár Ernő gy., 1951); Babosdöbréte, Böde, Nagyutas (EA 2699/12., 20. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Becsvölgye: Vargaszeg (EA 3975/7. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Zalaegerszeg (EA 6272/2. – Szentmihályi Imre gy., 1959); Csurgó (EA 1638/8. – Farkas Éva gy., 1963); Csörnyeföld, Korpavár (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 460., 563.); Dercsika (Hét, 1969. 10. szám, 11.); Gutorfölde, Pogányszentpéter (Kardos Ferenc, 2010. 44., 45. – Knézy Judit gy., 1960-as évek); Hahót – 2 (TGYMA 1152-80/8. – Ott Júlia gy., 1975); Dercsika (EA 18921/5–6. Vörösmarty Géza gy., 1975); Búcsúszentlászló (Bálint Sándor, 1977. 6.); Dercsika (N. László Endre, 1979. 56–57.); Kemenesalja (EA 20349/77. – Molnár Dezső gy., 1979); Palin (Sági Károly, 1982. 368.); Iharosberény (Pintér István, 1987. 161.); Dercsika (Svinger István, 1990. 11.); Szentkirályszabadja („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 195–196. – Márkus István Ádám gy., 1195); Szentkirályszabadja (Lőcsei Gabriella, 2006. 5.); Szentgál (Tamás Károlyné Kiss-Tóth Vilma, 2009. 9.); Garabonc (Kardos Ferenc, 2009. 162. – Gerencsér Jenő gy.); Inke, Iharosberény, Berzence, Nagykanizsa (Kardos Ferenc, 2010. 45.); Nyékinca (MZA 91165. – Magyar Zoltán gy., 2010).

FF: Mikófalva (Bakó Ferenc, 1965. 185.); Homokterenyé (PMNA 269. – Becze László gy., 1966); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 307.); Nyitraegerszeg, Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 50., 54.); Belpátfalva (Zábrátky Éva, 2004. 327. – Bakó Ferenc gy.).

AF: Cséffa (Szendrey Zsigmond, 1922. 47–48. – 1651); Nagykálló (Tóth Béla, 1898. I. 18.); Ramocsaháza (EA 7901/C. 449–454. – Erdész Sándor gy., 1960); Dombegyháza (EA 14336/7. – N. N. gy., 1965); Tarpa (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 96.); Kunszentmárton (MOA 12714. – Villányi Péter gy., 1981); Izsák – 2 (KJMNA 24981/1., 2. – Kovács Gyula gy., 1981); Izsák (Mesznéder Katalin, é. n. 14.); Újvidék (Penavin Olga, 1984. II. 136.); Tarpa (EA 22323/3. – Kulcsár Emese gy., 1985); Jászfelsőszentgyörgy (Szolnok megye földrajzi nevei I., 1986. 73.); Jászkarajenő (EA 27519/8–9. – Tóth Klára gy., 1997); Apátfalva (MZA 28426. – Sinkó Rozália gy., 1999); Székelykeve (Bosnyák Sándor, 2001. 230.).

ER: Rőd (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye, 479.); Tordatúr (Csáki Árpád, 2015. 143. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Torda vidéke (Orbán Balázs, 1871. V. 153.); Rávna/Dézna (Márki Sándor, 1887. 343.); Lozsád (Kolumbán Samu, 1894. 244.); Felpestes (Uő, 1904. 47.); Dézna (Záray Jenő, 1936. 137.); Bányon (Keszeg Vilmos, 2004. I. 138.); Kajántó (Móra László Tibor, 2004. 123. – Kovács Antal gy.); Bánffyhunad (Magyar Zoltán, 2004a. 231.); Lozsád (Uő, 2009d. 125.); Melegföldvár (Uő, 2012a. 272.).

SZ: Székelyderzs (Orbán Balázs, 1868. I. 181–182.); Göcs (Uő, 1870. IV. 37.); Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 83.); Gyimes: Farkasok pataka (Uő, 2011a. I. 99.); Zalánpatak (Uő, 2011b. 125.).

D 1.3.1. A váltott lovak. A birtokszerző háromszor-négyszer is lovat cserél, hogy ezáltal még nagyobb területet keríthessen be a maga számára.

AF: Székelykeve (Bosnyák Sándor, 2001. 230.).

D 1.4. A kocsival körüljárt birtok. A birtokszerzők annyi földet kapnak, amennyit egy óra alatt megkerülnek lovas kocsival.

DT: Nagyszombat (Szendrey Zsigmond, 1929. 29. – 1886).

AF: Szarvas* (Palugyay Imre, 1855. IV. 255.).

D 1.5. A kecskékkal körüljárt birtok. A birtokszerző annyi földet kap, amennyit a kecskéival egy nap alatt képes körüljárni.

FF: Radvány (Budai Ferenc, 1805. III. 143.); Radvány (R. Kiss István, 1905. 59.).

D 1.6. A gyalogosan körüljárt birtok. A birtokszerzők annyi földet kapnak, amennyit meghatározott idő (egy nap/fél nap/három óra) alatt körüljárhatnak.

DT: Deáki (Rész Ensel Sándor, 1893. IV. 2–3.); Böde (EA 2699/23. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Lapszakállas (EA 3461/8. – Csepy András gy., 1940).

FF: Szepesség (Mikszáth Kálmán, 1961. 75. – 19. század vége).

AF: Nagyszalonta (EA 470. – Domokos János gy., 1915); Kertészsziget (MOA 13468. – Bereczki Imre gy., 1972); Gödényháza (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 180.).

ER: H. n. (EA 6367/2211. – Tagányi Károly gy.); Búrgezd (Petri Mór, 1902. II. 181–182.); Búrgezd (Major Miklós, 1995. 88.); Búrgezd (Szilágysági magyarok, 1999. 353. – Major Miklós gy.); Búrgezd (Magyar Zoltán, 2007a. 238.).

D 1.7. A körülszántott birtok. A birtokszerzők annyi földet kapnak, amennyit egy nap alatt körülszántanak./Addig szántanak, amíg az eke ki nem csorbul.

DT: Rábahídvég (Bakó Imre, 1935. 12.).

FF: Cserhátszentiván (EA 7556/49. – Dobos Ilona gy., 1965; Scheiber Sándor, 1974. II. 289.).

AF: Tiszafüred – 2 (CKMA 875-71/5. – Szilágyi Miklós gy., 1971; Szilágyi Miklós, 1976. 116–117.); Csengersima (Szendrő Iván, 1980. 85.).

ER: Bánffyhunad (Szabó Géza, 1978. 129.); Bánffyhunad (Magyar Zoltán, 2004a. 231.).

SZ: Homoródkarácsonyfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 184.); Istensegítség (Bosnyák Sándor, 1984. 175.).

D 1.7.1. Az aranyekével szerzett birtok. A birtokszerző egy aranyekével szántja körbe a megszerzendő földterületet. / A birtokszerző akkora birtokot foglal el, amekkorát ekével egy nap alatt bekerít.

DT: Rábahídvég (Bakó Ferenc, 1935. 12.).

AF: Csengersima (Szendrő Iván, 1980. 85.).

→MZ VIII. K 34.

D 1.8. A kerékkel körülkerített birtok. A birtokszerzők annyi földterülethez jutnak, amennyit egy kereket maguk előtt gördítve körülkerítenek.

AF: Hajdúnánás (EA 24415/19. – Draviczy Imre gy., 1990).

D 1.9. Lócse város vérdíja. A város annyi új földterülethez jut, amennyit halálosan megsebesített bírójuk kicsorgó vérével a gyilkos birtokából bekerítenek.

FF: Szepesség (Mikszáth Kálmán, 1911. I. 121–122.; Uő, 1961. I. 82. – id. Görgey István feljegyzése).

D 1.10. A hajszákkal körülkerített birtok. A király annyi földet ígér egy nőnek, amennyit levágott hajával körül tud keríteni.

ER: H. n. (Mikszáth Kálmán, 1959. 197. – 19. század vége).

D 1.12. Tűz által megjelölt terület. A katolikusok égő gyertyával/égő szalmacsutakkal a kezükben kerülik meg az általuk kiszemelt területet, és foglalják el azt a maguk számára.

ER: Kide (MZA 82513. – Brenner Tibor gy., 1983); Kide (MZA 82514. – Magyar Zoltán gy., 2007).

D.1.12.1. A cinterembe bedobott kereszt. Miután a területet megkerülték, a katolikusok egy keresztet dobnak be a protestáns cinterembe, ezáltal jelezve a birtokjogukat.

ER: Kide (MZA 82513. – Brenner Tibor gy., 1983).

D 1.13. Birtokalapítás körülkerítéssel (egyéb hagyományok).

DT: Nemesszentandrás (EA 6621/4. – Szentmihályi Imre gy., 1959).

AF: Tarpa (Ferenczi Imre–Molnár Máttyás, 1972. 219. – Babus Jolán gy.).

D 1.15. A birtokhatárt jelző köpenydarabok. A birtokszerző szétszaggatott piros köpenye darabjainak eldobásával jelöli ki birtoka határát, ezáltal bizonyítva az általa bejárt utat.

DT: Dercsika (Karcsey [Csaplár Benedek], 1851–1852. 769.); Dercsika (Ipolyi Arnold, 1858. 90.); Dercsika (Hét, 1969. 10. szám, 11.); Dercsika (Részó Ensel Sándor, 1893. 4.); Dercsika (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 51.); Dercsika (EA 18921/5–6. – Vörösmarty Géza gy., 1975); Dercsika (N. László Endre, 1979. 56–57.); Dercsika (Svinger István, 1990. 11.).

FF: Mikófalva (Bakó Ferenc, 1965. 185.); Bélapátfalva (Zábrátzky Éva, 2004. 327. – Bakó Ferenc gy.).

AF: Gödényháza* (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 180.).

ER: Ród (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye, 479.); Torda vidéke (Orbán Balázs, 1871. V. 153.); H. n. (EA 6367/2211. – Tagányi Károly gy.).

D 1.15.1. A birtokszerző által elszórt vörös/sárga por jelöli az általa bejárt útvonalat.

ER: Búrgezd (Petri Mór, 1902. II. 181–182.); Búrgezd (Magyar Zoltán, 2007a. 238.).

D 1.16. Miért cikkcakkosak a határok? A birtok határvonala a domborzati viszonyok/a ló fáradtsága/ a határkijelölő hivatalnokok részegsége miatt olyan kanyargós.

AF: Tarpa (Ferenczi Imre–Molnár Máttyás, 1972. 219. – Babus Jolán gy.); Kunszentmárton (MOA 12714. – Villányi Péter gy., 1981); Hajdúhadház (EA 24415/19. – Draviczky Imre gy., 1990); Apátfalva (MZA 28426. – Sinkó Rozália gy., 1999); Majdán (MZA 55160. – Ábrahám Lívya gy., 2003).

D 1.17. Miért kicsi a megszerzett birtok határa? A körbekerítés közben különféle akadályok merülnek fel, ezért a tervezettnél kisebb terület kerül a birtokszerző tulajdonába.

DT: Nagyszombat (Szendrey Zsigmond, 1929. 29. – 1886).

ER: Göcs (Orbán Balázs, 1870. IV. 37.); Istensegítség (Bosnyák Sándor, 1984. 175.); Kajántó (Móra László Tibor, 2004. 123. – Kovács Antal gy.).

D 3. Birtokadomány a szemhatárig. A birtokszerző annyi földet kap, amennyit a szemével be tud fogni/amennyit a dombról/egy magas fa tetejéről be tud látni.

KM: H. n. (Kempelen Béla, 1932. IX. 153.).

DT: Becefa (Berze Nagy János, 1940. II. 579.).

FF: Trencsén megye/Oroszlánkő (Mednyánszky Alajos, 1832. I. 150.; Uő, 1981. 74. – 1826; Ipolyi Arnold, 1854. 225.; Siegmeth Károly, 1889b. 74.; Ujváry Zoltán, 2014. 154–156.); Szepesség (Ujváry Zoltán, uo. 155. – Versényi György: Oroszlánkő c. verse, 19. század vége); Hubó (MZA 92914. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

AF: Deszk (Ferenczi Imre, 1984. 606.); Hajdúnánás (Draviczy Imre, 1990. 47.).
ER: Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 264–265. – Faragó József gy., 1968); Magyarókerke (Uő, 2004a. 148–149.).

D 4. A méhek által berepült földterület. A birtokszerzők annyi földet kapnak, amennyit a kasokból kibocsátott méhrajok berepülnek.

MO: Bogdánfalva (Rubinyi Mózes, 1901b. 172.); Pusztina (Halász Péter, 2005. 39.; Uő, 2016. 86.).

D 5. Nyállal kijelölt birtokadomány.

D 5.1. A birtokszerzők akkora nagyságú földet kapnak, amekkora területet átlőnek nyállal.

DT: Ugod (EA 5571/1. – Pesovár Ernő gy., 1951).

D 5.2. Ahová a kilőtt nyílvesző leesik, ott lesz az adományozott birtok.

DT: Óbudavár, Szentjakabfa, Balatoncsicsó (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 83–84., 102.); Balatoncsicsó (Sebő József, 2012. 56.).

D 5.2.1. Ahová a kilőtt lúdcsontr leesik, ott lesz az adományozott birtok.

DT: Lucsony (MOA 13222. – N. N. gy.).

D 5.3. Ameddig egy elhajított ekevas elrepül, addig terjed az adományozott birtok.

FF: Munkács* (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 137. – Lehoczky Tivadar gy., 19. század vége).

D 6. Keresztbe vitt létrával szerzett földterület. A birtokszerzők csupán annyi földet kérnek, ahol egy létrával el tudnak menni. Csinálnak egy hatalmas, hosszú létrát, és azt keresztbe fordítva nagy területre tesznek szert.

FF: Csucsom (Magyar Zoltán, 2011c. 70.).

SZ: Sepsiszentgyörgy (EA 902/94–95. – Bodor Dénes gy., 1915–1917).

D 7. Gólyalábbal kiterjesztett terület. A birtokszerző a királytól azt kéri, hogy szülővárosa határát egyetlen lépéssel kiterjeszthesse. Gólyalábakat készíttet, és azzal a határt több méterrel kitolja.

AF: Szeged vidéke (Bálint Sándor, 1980. 504.).

D 8. Kalap által kijelölt földterület. A birtokszerző annyi földet kér csak, amennyit a kalapjával befedhet. Ráteszi a térképre a kalapot, miáltal ezer hold nagyságú birtokra tesz szert.

AF: Balmazújváros (EA 5726. – Kalmár Zoltán gy.).

D 9. Megfeszített munkával szerzett földterület. Amennyi területet a birtokszerző egy nap alatt le tud kaszálni/egyetlen éjszaka alatt fel tud szántani, az az övé lesz.

ER: Mezőmadaras (Hints Miklós, 2004. 37.); Harasztos (Zsigmond Győző, 2000. 61.).

D 10. Birtokadomány a király életének megmentéséért. A birtokszerző egy csatában/valamilyen kiélezett helyzetben megmenti a király életét/hozzásegíti az uralkodót a meneküléshez.

D 10.1. A felfogott halálos csapás. A birtokszerző kivédi az uralkodóra mért halálos csapást/megöli a királyra támadó ellenséges vitézt. Jutalmul királyi birtokadományban részesül.

KM: H. n. (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képműben XV., 1899. 47.).

FF: Nógrád vármegye/Fülek (Ivanics István, 1996. 19.; Nagy Balázs szerk., 2003. 187. – IV. Béla oklevele, 1246); Turóc vármegye (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képműben XV., 1899. 338.).

ER: H. n. (Köváry László, 1857. 153–154.; Tóth Béla, 1898. I. 46.).

D 10.2. Az elcserélt öltözet. A birtokszerző a csata előtt ruhát cserél az uralkodóval, és az ellenség a király helyett őt öli meg. Jutalmul az önfeláldozó hős fia birtokadományban részesülnek.

KM: H. n. (CP, 209.; Képes Krónika, 1978. 181.).

ER: H. n. (Heltai Gáspár, 1575. 85–86.; Uő, 1981. 208–209.; Bonfini, 3.5.50–80.); Magyarbükös, Magyarársárd (Magyar Zoltán, 2008a. 153–154., 154.).

D 10.3. Az átengedett ló. A birtokszerző menekülés közben saját pihent lovát átengedi a királynak, miáltal az uralkodó megmenekül.

DT: Tét (Radnóti István, 1925. 5.).

FF: Znióváralja (Siegmetth Károly, 1887. 29–30.; Uő, 1889. 14–15. – magyarországi német nyelvű krónika, 1663); H. n. (Budai Ferencz, 1805. II. 24–25.; Uő, 1805. III. 211.); Gímes (Tudományos Gyűjtemény, 1821. VII. 43–44. – Mednyánszky Alajos írása); Fáj (Nagy Iván, 1858. IV. 125–126.); Fáj (Tutkó József, 1861. 15.); Andrásfalva (Részó Ensel Sándor, 1861. 49.); Znióváralja (Rupp Jakab, 1870. I. 673.); Fáj (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 539., 477.); Fáj (Csoma József, 1897. 190.); Gímes (Bars vármegye, 1903. 316.); Sáros vármegye/Makovica (Tóth Sándor, 1909. I. 3–4.); Gímes (Mártonvölgyi László, 1941. 128–129.); Zagypálfalva (Frics Gyula, 2007. 64.); Rudna (Czirbusz Alexander, 2008. 35.); Karancs-vidék (Frics Gyula–Varga Norbert, 2007. 235.); Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 70.).

ER: Törzsökfalva/Brettyelin (Téglás Gábor, 1902. 51.).

D 10.4. A megfélemezett bika. A birtokszerző megfélemezi a király felé vágató bölénybikát/megvadult bikát.

FF: Melléte: Barna-tanya (Fehérvári István, 1937. 128.).

ER: Vasasszentgotthárd (Wass Albert, 1974. I. 100–102.; Uő, 2003. I. 80–86.); Vasasszentgotthárd – 2 (Turcsány Péter, 2008. 251–252., 270. – Wass Albert visszaemlékezése, 1991); Vasasszentgotthárd (Wass Albert, 2000. 298.).

D 10.5. A vadászat közben megmentett király. A birtokszerző vadászat közben menti meg a királyt egy rátamadó vadállattól (farkastól/medvétől).

KM: H. n. (Kempelen Béla, 1932. IX. 153.).

FF: H. n. (Budai Ferencz, 1805. III. 500.).

AF: Kistárkány (R. Kiss István, 1903. 168.); Kistárkány (Magyar Zoltán, 2008b. 71.).

ER: Zalánpaták (Magyar Zoltán, 2011b. 125.).

D 10.6. A lecsendesített ló. A birtokszerző megfékezi a király megbokrosodott lovát, megmentve ezáltal az uralkodó életét.

KM: H. n. (Marcziányi György, 1894. 1.).

DT: Sopron (Budapesti Hírlap, 1883. augusztus 26.); Zala vármegye (Benedek Elek, 1896. V. 292–295.); Halászi („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 199. – Süly Rozália gy., 1992).

D 10.7. A folyóból kimentett király. A birtokszerző kimenti a királyt a megáradt folyóból.

KM: H. n. (Nagy Iván, 1859. V. 264.).

DT: Cikolasziget (Timaffy László, 1976. 77.).

FF: Sárospatak (Mikszáth Kálmán, 1890. 118.); Sárospatak (EA 21090/5. – Várhomoki Béla gy., 1972).

D 10.8. A fogságból kiszabadított király. A birtokszerző önfeláldozó módon kiszabadítja a királyt a fogságból: levágja a saját lábát, csak hogy a hozzá láncolt uralkodó megmenekülhessen.

DT: Lábatlan (BBMNA 9/2. – Hentz Lajos gy., 1954).

→MZ I. E 57.2. →MZ IV. C 83.10.3.

D 10.9. A királynak mutatott menekülőút. A birtokszerző megmutatja a királynak az egyetlen menekülési útvonalat.

AF: Tiszaszederkény (Szendrey Zsigmond, 1920. 49–50.; Lengyel Dénes, 1972. 209.).

FF: Borsodnádásd (EA 22001/9. – Dobosy László gy., 1975).

D 10.10. A felüdített uralkodó. A birtokszerzők menekülés közben étellel, itallal segítik a királyukat.

FF: Bélapátfalva (Barta Zsolt, 2003. 92.).

D 10.12. Az elbújtatott uralkodó. A birtokszerzők menekülés közben segítik, üldözői elől elbújtatják az uralkodót.

DT: Nagyváty/Szabadszentkirály (Vasárnap Ujság, 1888. 562.); Halászi (Ruff Andor, 1928. 92.); Kémes (JPMNA 650-82/4–5. – Bosnyák Sándor gy., 1959); Halászi („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 197. – Süly Rozália gy., 1995); Halászi (EA 27466/7. – Rigó Endréné gy., 1996); Jóka (Jókai Szó, 1995. 4. szám, 14. – Fellingner Károly gy.).

FF: Aszaló (Pesty Frigyes, 1864. Abaúj vármegye, 65.); Aszaló (EA 15361/22. – Orosz László gy., 1967); Csucsom (Magyar Zoltán, 2011c. 70.).

AF: Beregújfalu (Penckóferné Panykó Mária, 1995. 219.); Nagygéres – 3 (Magyar Zoltán, 2009b. 59.).

D 11. Birtokadomány egy előkelő személy életének megmentéséért.

D 11.1. A birtokszerző megmenti egy főúri személy életét.

DT: Kemenesalja (EA 20349/77. – Molnár Dezső gy., 1979).

AF: Dévaványa (MOA 9732. – Bereczki Imre gy., 1968).

ER: Kékes (MZA 60291. – Orbán Dániel gy., 2002).

D 11.2. A birtokszerző saját lovát engedi át a menekülés érdekében.

DT: Szentgyörgyvölgy (Avar Anton, 2015. – 1622).

FF: H. n. (Budai Ferenc, 1804. II. 703.).

D 11.3. A birtokszerzők kiszabadítják fogságából a birtokadományozó főurat.

DT: Kisvejké (Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye; Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 316.);

Ugod (EA 5571/1. – Pesovár Ernő gy., 1951).

FF: Nagysalló (MZA 27321. – Agócs Attila gy., 2004).

AF: Nagykálló (Mizser Lajos, 1994. 17.; Uő, 2000. 310. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye).

D 11.4. A birtokszerzők elbújtatják üldözői elől az előkelő rangú személyt.

FF: Hölveny, Nagysalló (MZA 97100., 97101. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

AF: Beregdaróc (JAMNA 200-67/17. – Pap Zoltán gy., 1960); Beregdaróc (JAMNA 296-

67/21. – Papp Zoltán gy., 1963); Bodrogszentes, Nagygéres (Viga Gyula, 1996. 178–179.);

Bodrogszentes (HOMNA 6395/19. – Viga Gyula gy., 1993); Kisgéres (KEMTK ltsz. n.;

MZA 61306. – Kovács Mónika gy., 1995); Kisgéres – 2 (MZA 1544., 1555. – Magyar Zoltán

gy., 2006); Kisgéres – 2, Bodrogszentes (Magyar Zoltán, 2009b. 70–71.).

SZ: Sükő (Zsigmond Győző, 1995. 90.; Uő, 2001. 46.).

D 12. Birtokadomány a királynak/egy főúri rangú személynek tett egyéb szolgálatért.

D 12.1. A birtokot érő tanács. Birtokadomány a királynak adott hasznos/elmés tanácsért.

FF: Znióváralja (Versényi György, 1895. 126.); Znióváralja (Szendrey Zsigmond, 1921.

130–131.); Znióváralja (Szombathy Viktor, 1979. 331–333.).

D 12.2. A birtokszerző hírnök. A birtokszerző hírt ad a királynak az ellenség közeledtéről.

DT: Szentkirályszabadja („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 195–196. – Márkus István Ádám gy., 1995); Szentkirályszabadja (Lócsei Gabriella, 2006. 5.).

AF: Gyula (EFMA 563-78/12–13. – Kovács Irén gy., 1967).

ER: Magyarfráta (MZA 84085. – Magyar Zoltán gy., 2010).

D 12.3. Birtokadomány a király útbaigazításáért.

FF: Szepesség (Lengyel Dénes, 1977. 85–86. – ifj. Móricz Pál nyomán).

ER: Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 264–265. – Faragó József gy., 1968); Alsórákos/Kolozsvár (EA 8900/16. – Dobos Ilona gy., 1968); Magyarókerke (Magyar Zoltán, 2004a. 148–149.).

D 12.4. A birtokszerzők segítik a királyt átkelni egy (sebes sodrású) folyón.

DT: Jóka (Görföl Jenő, 1976a. 20–21.; Uő, 1989. 185.); Jóka (Ballán Zoltán–Fellinger Károly, 1993. 26.).

AF: Tivadar (Nagy Miklós szerk., 1968. II. 58–59.).

ER: Körösfő (Magyar Zoltán, 2004a. 233.).

D 12.5. A birtokszerző utat nyit a király számára a hegyen keresztül.

FF: Told (Lisznyai Kálmán, 1851. 156–159.; Ipolyi Arnold, 1854. 177.; Hanusz István, 1893. 338.).

→MZ II. G 63.30.

D 12.6. A fuvarral szerzett birtok. A birtokszerző egy fuvarért cserébe részesül földadományban. / A fejedelemasszony annak fejében adományoz egy havast tizenhét székely községnek, hogy azok szekérrel segítik őt a költözésben.

DT: Szatta (EA 17482/32. – Avas Kálmánné gy., 1971).

SZ: Székelyudvarhely (KJNTA 2176-08/1–2. – Ambrus Mónika Mária gy., 2008).

D 12.7. A jó hír jutalma. Birtokadomány valamely örvendetes esemény hírének megviteléért.

FF: Radvány (Budai Ferencz, 1805. III. 143.); Batizfalva (Fényes Elek, 1851. I. 101.); Radvány (R. Kiss István, 1905. 59.).

D 12.8. Birtokadomány a király jókedvre derítéséért.

FF: Gödényháza (Szendrey Zsigmond, 1926. 134.); Tornaújfalu (Mázik Mihály, 1992. 153.).

D 12.10. A birtokot érő ajándék. Birtokadomány a királynak vitt különleges ajándékért.

FF: Nyitra vármegye (Bél Mátyás, 1742. IV. 408.; Nagy Iván, 1958. IV. 24.; István bácsi naptára, 1867. 92.).

AF: Tisza vidéke (Tompa Mihály, 1846. 10–20.; Uő, 1870. 513–516.).

D 12.11. A meghálált vendégség. Birtokadomány az uralkodó vendégül látásáért.

DT: Nagyvázsöny (Sebestyén Gyula, 1906. 485.).

AF: Nyírbétek (Szendrey Zsigmond, 1920. 49.; Luby Margit, 1985. 27.); Tiszafüred (Füvessy Anikó, 2007. 56.).

ER: Komjátszeg (Kőváry László, 1857. 138–139.).

D 12.12. A birtokot érő vadászsákmány. Birtokadomány egy szerencsés vadászsákmányért cserébe.

DT: Dercsika (Karcsay [Csaplár Benedek], 1851–1852. 770.).

D 12.13. Gyógyítással szerzett birtok. A birtokszerző az uralkodó meggyógyításáért részesül földbirtokban.

FF: Znióváralja (Szeghalmy Gyula, 1929. 171.).

AF: Beregújfalu – 2 (Penckóferné Mária, 1995. 220., 221.).

ER: H. n. (Mikszáth Kálmán, 1890. 7–9.).

D 12.14. Birtokadomány az uralkodó érdekében elkövetett gyilkosságért.

D 12.14.1. „Vágd, fiam, vágd, Forgách, tied leszén Gímes és Gács!” A birtokszerző az özvegy királyné megbízásából orvul meggyilkolja a törvényes uralkodót. Jutalmul két vár (Ghymes és Gács) uradalmát kapja.

KM: H. n. (Csoma József, 1910. 50.).

FF: H. n. (Veszprémy László, 2010. 471. – Johannes de Utino világhronikájának Drági Tamás-féle átirata, 1459 k.); H. n. (Tóth Béla, 1896. 38. – Liszti János feljegyzése, 16. közepe), H. n. (Budai Ferencz, 1805. II. 26.); Nógrád vármegye/Gács (Mocsáry Antal, 1826. IV. 99.); H. n. (Nagy Iván, 1858. IV. 202.); Ógács (Pokorny Gusztáv, 1861. 49.); Gács vidéke (Tóth Béla, 1891. 18.; Uő, 1896. 38–39.); Nyitra megye (Mártonvölgyi László, 1941. 129.); Szécsény (EA 2356/3. – Solymos Ede gy., 1949); Gímes (MZA 1165. – Sípos Anna gy., 1994); Barslédéc, Gímes (MZA 1163., 1164. – Magyar Zoltán gy., 1998); Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 54.); Jelsőc, Panyidaróc*, Törinc*, Ipolyvilke (MZA 25611., 84174., 25554., 84176. – Varga Norbert gy., 2002).

D 12.14.2. Egyéb hagyományok.

FF: Szilvásvár (EA 13774/27. – Gál Gyula gy., 1963); Szilvásvár (ENA 1844/84. – Gál Krisztián gy., 1984).

AF: Laca (Földiné Virány Judit, 1957. 111.).

SZ: Haraly (Székely Naptár, 1862. 23–24.); Haraly (Pesty Frigyes, 1864. Háromszék, 84.); Haraly/Imecsfalva (Orbán Balázs, 1869. III. 136.).

D 12.15. A lányrablás jutalma. Birtokadomány a király számára elrabolt nemesi kisasszonyért.

FF: Sáros vármegye (Supka Géza, 1907. 112. – Wagner Károly gy., 18. század.); Kisszeben (Hunfalvy János, 1860. II. 249.); Kisszeben (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 305.).

D 12.16. Birtokadomány az elrabolt Szent Korona visszaszerzéséért.

DT: Decs (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 111.).

D 12.17. Birtokadomány a csatában elesett király holttestének feltalálásáért.

DT: Halászi (Ruff Andor, 1928. 67–68.); Halászi (Timaffy László, 1976. 80.); Halászi (EA 27466/13. – Rigó Endréné gy., 1996.).

D 12.18. Egyéb hagyományok.

DT: Bakonybél (EA 2741/4. – Pesovár Ernő gy., 1951).

FF: Bussa (MZA 841718. – Varga Norbert gy., 2007).

AF: Eszeny (Ferenczi Imre, 1984. 127.).

ER: Aranyosszentmihály/Alsószentmihály (Csáki Árpád, 2015. 135. – Pesty Frigyes, 1864. Aranyosszék); Bodola (Csáki Árpád, 2012. 148. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék); Nagylozna (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1901. V. 79.); Küküllőkeményfalva (MZA 14286. – Magyar Zoltán gy., 2004); Mezőmadaras (MZA 108912. – Magyar Zoltán gy., 2017).

D 13. Birtokadomány harci vitézségért. A birtokszerzők csatában tanúsított helytállásért/valamely bátor, hősi cselekedetükért részesülnek birtokadományban.

DT: Szlavónia (Nagy Iván, 1858. IV. 237–238.); Páty (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 304.); Dombóvár (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 277. – Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye); Zalaboldogfa (GMA 29/1. – Szentmihályi Imre gy., 1956); Milejszeg (EA 6305/28. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Milejszeg (GMA 734-80/1. – Szentmihályi Imre gy., 1964); Zalaszentgrót (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 239.); Osztopán (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 354.); Kőszegszerdahely (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 74.); Boba (MZA 68702. – Magyar Zoltán gy., 2004); Doborgaz (Czafik Rozália, 2007); Lábatlan/Bernecebaráti (MZA 110653. – Magyar Zoltán gy., 2017).

FF: Sáros vármegye (Budai Ferenc, 1805. II. 664.); Gimes (Fényes Elek, 1851. II. 48.); Fajkürt (Pesty Frigyes, 1864. Bars vármegye, 49.); Kóvár (Pesty Frigyes, Hont vármegye, 203.); Dormánd (Csiffáry Gergely, 2005. 290. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Abaújszántó (Abaúj-Torna vármegye, 1896. 478.); Abos (Tóth Sándor, 1910. II. 363.); Markaz (Gabányi János, 1925. 170–180.); Homoktereny (PMNA 269/1. – Becze László gy., 1966); Pálháza (EA 21090/13. – Illés Emese gy., 1980); Bény (EA 25029/18. – Csókás Ferenc gy., 1985; Csókás Ferenc, 2004. 91.); Kövecses (MZA 93397. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009); Garany (MZA 99756. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2014); Bernecebaráti (MZA 110652. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Tasnád (Szendrey Zsigmond, 1920. 47.); Zenta (Nagy Lajos, 1933. 127.); Karcsa (Balassa Iván, 1963. 197–198.); Sarkad (DE MNYT K-592/39. – Gulyás Erzsébet gy., 1969); Tarpa (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 96. – Kulcsár Ferenc gy.); Szeged (Bálint Sándor, 1980. 504.); Kunszentmárton (MOA 12714. – Villányi Péter gy., 1981); Berettyóújfalu (Zsupos Zoltán, 1986. 255.); Tiszakeresztúr (Keresztély Balázs szerk., 1992. 91–92. – Gerendely Valéria gy.); Bés („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 163. – Bodnár Lajos gy., 1994); Nagykereki (Szekeres Gyula, 2004b. 170.).

ER: Torockó (Kőváry László, 1857. 131.); Torockószentgyörgy (Csáki Árpád, 2015. 94. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Kövend (Uo., 125. – Pesty Frigyes, 1864. Aranyosszék); Mezőkölpény, Mezőmadaras (Orbán Balázs, 1870. IV. 202., 205–206.); Aranyosszék (Uő, 1871. V. 3., 231.); Lozsád (Kolumbán Samu, 1894. 244.; Uő, 1904. 47.); Feslpestes (Uő, 1904. 47.); Mezőpanit (Konrád Béla, 1996. 24–25.); Nagysajó (Magyar Zoltán, 2011a. II. 231.).

SZ: Göcs (Orbán Balázs, 1870. IV. 37.); Dálnok (Zsigmond Győző, 2014. 122. – 1991).

D 14. Birtokadomány a környék rablóinak kiirtásáért. A birtokszerző azt az erdőt nyeri el jutalmul, ahol korábban a vidék rettegett haramiái tanyáztak.

FF: Királybród (Nagy Iván, 1858. IV. 238.; Vasárnapi Ujság, 1859. 152.).
ER: Tamásfalva (Versényi György, 1901. 125.).

D 15. Birtokadomány párviadalban kivívott győzelemért/az ellenség vezérének megöléséért. Egy vitéz/nemes hatalmas birtokot kap jutalmul a királytól egy lovagi párviadalban aratott győzelemért/mert sikerült legyőznie/megölni az ellenséges sereg vezérét.

KM: H. n. (Képes Krónika: SRH 296.; C3, 40., 64.; Képes Krónika, 1978. 63., 73.).
DT: Érsekújvár (Mikszáth Kálmán, 1890. 117.); Szabadbattyán (Demeter Dénes, 1895. 243–244.); Bágyogszovát (Nagy Gyula, é. n. 60. – 1932); Dunaszerdahely (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 101.; „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 202–203. – 1942); Csákánydoroszló (EA 2488/6. – Dömötör Sándor gy., 1951); Babosdöbréte, Nagyutas, Böde – 2 (EA 2699/12., 20. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Becsvölgye: Vargaszeg (EA 3975/7. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Cserszegtomaj (Vajkai Aurél, 1956. 70.); Zalaegerszeg (EA 6272/2. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Csurgó (EA 13636/8. – Farkas Éva gy., 1963); Lasztonya, Csörnyeföld, Korpavár (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 419., 460., 563.); Hahót – 2 (TGYMA 1152-80/8. – Ott Júlia gy., 1975); Palin (Sági Károly, 1982. 368.); Iharosberény (Pintér István, 1987. 161.); Göcsej (Dankó Imre, 1993. 48.); Pogányszentpéter (Kardos Ferenc, 2010. 44–45. – Knézy Judit gy.).

FF: Tarnalelesz (Zábrátzky Éva, 2004. 328–329. – Bakó Ferenc gy.).

AF: Biharnagybajom (Osváth Pál, 1875. 494–495.); Szeged (Kovács János, 1901. 485.); Tiszaigar (EA 4094. – Katona Imre gy., 1949); Mezőtúr (EA 12229/1–2. Magda Eszter gy., 1959); Dombegyháza (EA 14336/7. – N. N. gy., 1965); Izsák (KJMNA 249.81/1. – Kovács Gyula gy., 1981); Mezőtúr (EA 3956/53. – Szabó Mátyás gy., 1953).

SZ: Homoródszentmárton (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 50–51. – 1839); Makfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 26.); Makfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 89–90. – Fülöp Dénes gy., 1970); Recsenyéd (Magyar Zoltán, 2011d. 124.).

D 16. Birtokadomány kárpótlás gyanánt. A király egy kedvelt nemesének lovagi párviadalban kitöri három fogát. Három falut ajándékoz neki kárpótlásul.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1805. III. 57.; Tóth Béla, 1898. I. 42.).

D 20. Birtokadomány egy veszedelmes vadállat/szörnyeteg elpusztításáért.

D 20.1. A megölt sárkány. Birtokadomány egy sárkány/sárkánykígyó elpusztításáért.

DT: Pálfiszeg (EA 6305/25. – Szentmihályi Imre gy., 1958).

FF: Gyöngyöspata (EA 12864/23–24. – Nagy Judit és Orosz Ildikó gy., 1961).

AF: Hajdúböszörmény (EA 3242/4. – N. N. gy., 1943); Hajdúböszörmény, Hajdúvid (Dankó Imre, 1973. 327.).

ER: Hegymagas* (Kádár József, 2000. 99–100. – 1892); Mikefalva (Magyar Zoltán, 2005a. 124.); Bályok (MZA 97837. – Magyar Zoltán gy., 2013).

D 20.2. Az elpusztított oroslán. Birtokadomány egy a vidéket pusztító oroslán megöléséért.

FF: Oroszlánkő vidéke (Mednyánszky Alajos, 1832. I. 150.; Uó, 1981. 74. – 1826).

D 20.3. A megölt vérmedve. Birtokadomány egy vérmedve elpusztításáért.

FF: Szilvásvárad (EA 15777/16–17. – Gál Gyula gy., 1968).

ER: Bürgezd, Somlócehi (Petri Mór, 1902. III. 183–184. – 1765); Bürgezd (Magyar Zoltán, 2007a. 236–237. – Pesty Frigyes, 1864. Kraszna vármegye, 19.); Bürgezd (Petri Mór, 1902. II. 181–182.); Bürgezd (Major Miklós, 1995. 88.; Szilágysági magyarok, 1999. 353.); Szilágynagyfalu, Bürgezd (MZA 767., 785. – Magyar Zoltán gy., 2000); Bürgezd (Magyar Zoltán, 2007a. 238.).

D 20.4. A megölt vadkan. Birtokadomány egy emberekre támadó vadkan leszúrásáért.

FF: Egerszólát (Csiffáry Gergely, 2005. 218. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye).

D 22. Birtokadomány veszélyes követség fejében. A birtokszerző azért jut egy földterület birtokába, mert háborús időben vállalkozik arra, hogy megviszi az adót a váradi török basának.

ER: Nagykapus (Ady László, 1941. 9.).

D 23. Birtokadomány az uralkodóhoz indított küldöttség révén. A falu bírāja két liter pálinkát magához véve gyalogszerrel elmegy Bécsbe, hogy a császártól a falu régi birtokát visszaszerezze. Sikerral jár.

ER: Zselyk (EA 26237/92–93. – Wass György gy., 1954); Zselyk (Wass György, 1994. 134.; „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 315.; Magyar Zoltán, 2011a. II. 237–238. – Wass György gy., 1965); Zselyk (Hints Miklós, 1991. 25.; Uő, 1995. 29.).

D 25. Ügyességgel kiérdemelt birtokadomány.

D 25.1. A leggyorsabb lovas. Az a vitéz kapja meg a birtokot, aki a lovával leg hamarabb ér fel a hegytetőre.

FF: Tarcál – 3 (Dobos Ilona, 1971. 56–58.); Tarcál (HOMNA 2485/23. – N. N. gy., 1972); Tarcál (EA 21090. – Dvorszky Béla gy., 1972).

D 25.2. Vívással szerzett birtok.

FF: Szécsény (PMNA 7/3. – Solymos Ede gy., 1949); Regéc (DENIA 357/15. – Pecséri Ágnes gy., 1957).

D 25.3. A szilaj mén betörése. Birtokadomány egy szilaj mén betöréséért.

AF: Micske – 2 (Gavallér Lajos, 2007. 13–14., 14.).

D 25.4. Birtokadomány egy jól sikerült lövésért. Az ellenséges sereg vezérének lelövését/egy állat (szarvas/valamilyen madár) elejtését jutalmazza az uralkodó a környező terület elajándékozásával.

DT: Érsekújvár* (Mikszáth Kálmán, 1890. 117.).

FF: Peticse (Szendrey Zsigmond, 1925. 19.); Nekézseny (Berta Zsolt, 2003. 92.).

ER: Ebesfalva/Erzsébetváros (Kóváry László, 1852. 152.); Ürmös (Seres András, 1984. 59.); Ürmös (Magyar Zoltán, 2011b. 85.).

D 25.4.1. A félszemű tűzmester. Egy félszemű tűzmester lövi el a bőrhidat, amikor a törökök éppen kelnek át a folyón. Jutalmul hat falut kap a hercegtől.

AF: Zenta (Nagy Lajos, 1933. 127.).

D 28. Birtokadomány árulás fejében. Valamely főúri személy árulását addigi ellenfele (a Habsburg uralkodó) tekintélyes birtokadománnyal honorálja. / Esterházy herceg azáltal jut hatalmas földterülethez, hogy elárulja a császár ellen összeesküvő társait.

DT: Lendva (Alsólendvai Híradó, 1909. január.); Középpulya (Gaál Károly, 1988. 310.; Timaffy László, 1992. 163.); Réte (EA 21600/7. – N. N. gy., 1943); Réte (Cséplő Ferenc, 1995. 8.); Kóny (MZA 91453. – Magyar Zoltán gy., 2010).

FF: Szilvásvárad* (ENA 2844/84. – Gál Krisztián gy., 1984).

AF: Bátorliget (Ortutay Gyula, 1940. 375–381.); Nagyecsed (Ferenczi Imre, 1960. 404.); Tarpa (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1970. 219. – Babus Jolán gy.); Nagyecsed (Uo., 110., 159–160., 197., 219.); Ant (MZA 99557. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).
ER: Harangláb (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 62. – Pesty Frigyes, 1864. Küküllő vármegye).

D 28.1. Három rétei nemes az elfogott császári tábornok szabadon engedéséért kap egy csomó földet.

DT: Réte (EA 21600/7. – N. N. gy., 1943); Réte (Cséplő Ferenc, 1995. 8.).

D 28.2. Az áruló az általa elárult nemesek birtokait kapja meg.

DT: Kóny (MZA 91453. – Magyar Zoltán gy., 2010).

D 28.3. Az anti bíró a trianoni országhatár meghúzásakor Romániához csatoltatja a községet, jutalmul tíz hold földet kap a román államtól.

AF: Ant (MZA 99557. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

D 30. Az uralkodó által kijelölt határ. Az uralkodó/egy főúri személy személyes jelenlétével és saját kezűleg rögzíti két szomszédos település kölcsönösen vitatott határát.

ER: Szék (Bosnyák Sándor, 1993. 27.); Szék (MZA 85083. – Magyar Zoltán gy., 2010).

SZ: Homoródkarácsonyfalva* (Jánosfalvi Sándor István, 1942. II. 44–45. – 1846); Nyáradremete/Vármező (Orbán Balázs, 1870. IV. 95.); Siménfalva (EA 32111/13. – Gálné Kovács Irma gy., 1970); Homoródjánosfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 78–79.).

D 35. A király kerékszöge I. Az utazó király kocsijának egyik kerékszöge kiesik. Egyik hű embere/egy az út mellett álldogáló férfi észreveszi a bajt, és saját ujját dugja a kerékszög helyébe, ezáltal akadályozva meg, hogy a kocsi felboruljon.

Áldozatvállalásáért az illető a királytól birtokadományban részesül (és nemesi címet kap).

DT: Zala vármegye (Podlúsáni 'Sigmund, 1742. 35–36.; Tolnai Vilmos, 1904. 233.); Zala vármegye (Szegedi Joannes, 1751. 322; Tolnai Vilmos, 1904. 233–234.); H. n. (Budai Ferencz, 1805. III. 763.; Budapesti Hírlap, 1894. 5. szám, 17.); Nyékvárhony (Karcsey [Csap-lár Benedek], 1851–1852. 772.; Tolnai Vilmos, 1919. 104.); Kehida (Tolnai Vilmos, uo. 234. – Garay János verse, 19. század közepe); Zágorkhida (Gönczi Ferencz, 1914. 51.); Deáki (Résző Ensel Sándor, 1893. IV. 2–3.); Becefa (Berze Nagy János, 1940. II. 578–579.); Kerékteleki (EA 12816/7. – Túri Róbert gy., 1961); Kerékteleki (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 283.); Porrogszentkirály (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 616.); Búcsúszentlászló (Bálint Sándor, 1877. 6.; Uő, 1977a. 2.); Nemespátró (Bosnyák Sándor, 2001. 125.).

FF: Felsőméra (Pesty Frigyes, 1864. Abauj vármegye, 227.); Nagybátony (Csiffáry Gergely, 2005. 284. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Lak (EA 17218/1. – Varga Sándor gy., 1971); Bódvarákó (Magyar Zoltán, 2001a. 140.); Kisgyarmat (Resko Sándor–Csákvári Béla, 2003. 11.); Oldalfalva/Kövecses – 2 (MZA 93356., 92744., – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009, 2011).

AF: Túr (Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye, 337.); Tiszaigar (EA 4094. – Katona Imre gy., 1949); Tiszaeszlár (JAMNA 554-73/12. – Szepesi Margit gy., 1973); Újvidék (Penavin Olga, 1984. 136.); Feketics (Uő, 1995. II. 99.).

ER: H. n. (Versényi György, 1883. 472.; Uő, 1901. 125.).

SZ: Koronka (Orbán Balázs, 1870. IV. 177.); Istensegíts (Bosnyák Sándor, 1984. 159.); Gyimes: Ciherek pataka (Magyar Zoltán, 2003. 184.).

D 38. „Íme, Bánffy, Hunyad!” (Ecce-típus). Utazás közben a király megpillent egy várat/egy települést, és kísérijéhez a hely nevét tartalmazó felkiáltással fordul („Ecce, Bánffy, Hunyad!”/stb.). A ravasz főúr (Kinizsi Pál/Bánffy gróf/Harruckern báró) e szavakat adományozásnak érti, és térdre borulva köszöni meg az „ajándékot”, amit az uralkodó nagyvonalúan jóváhagy.

DT: Nagyvázsöny (Vályi András, 1799. III. 606. – Bél Mátyás nyomán, 18. század első fele); Nagyvázsöny (LDMNA 311/18. – Zsiray Lajos gy.); Nagybakonak* (Szendrey Zsigmond, 1926. 81.).

AF: Komádi (Osváth Pál, 1875. 434–435.); Gyula (Szendrey Zsigmond, 1922. 48.).

ER: Bánffyhunyad (Kőváry László, 1857. 140.); Bánffyhunyad (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye, 141.); Kraszna/Szilágysomlyó (Magyar Zoltán, 2007a. 214.).

D 39. Birtokadomány elmés válaszáért cserébe. Egy csikós frappánsan megfelel a királynőnek, jutalmul báróságot és földbirtokot kap.

AF: Szeged vidéke (Móra Ferenc: Négy apának egy leánya c. regénye); Szank (Ujváry Zoltán, 2011. 55. – Móra Ferenc feljegyzése, 20. század eleje).

→MZ I. E 91.15. →MZ I. E 91.22.

D 40. Királyi birtokadomány hagyománya (narratív kifejtés nélkül). Az uralkodó valamely kedvelt hívének/egy község népének birtokot adományoz fejedelemi gesztusként.

DT: Aba (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye, 1.); Szentkirályszabadja (Bátorfi Lajos, 1876. I. 88.); Vasvár (Novák Mihály, 1886. 1.; Úó, 1901. 41.); Rábakovácsi (SMK 257/VII. 4. – Dömötör Sándor gy., 1955); Tapolca (LDMNA 52/48. – Szelestey Ibolya gy., 1967); Szigetmonostor (EA 8387/4. – Dobos Ilona gy., 1967); Csallóköz (Hét, 1969. 10. szám, 11.); Seregélyes* (DE MNYT K-746/40. – Kovács Eszter gy., 1976); Pincehely (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 89.); Vasvár (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 527.); Zirc (Lukács László, 1997. 107.); Kisújfalu (FTIEKA 148a. – Kemény József gy., 1983); Nyőgér (<http://www.ntu.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Nyogger> – Hajba Sándor gy., 1989).

FF: Kács (Fényes Elek, 1851. II. 162.); Sáros vármegye (Potemkin Ödön, 1863. 33.); Gömör vármegye (Hunfalvy János, 1860. II. 207.); Legenyemihályi (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 88.); Sáros vármegye – 2 (Tóth Sándor, 1910. II. 251., 272.); Ikervár (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Regéc (Pecséri Ágnes, 1956. 12.); Terbeléd (Drenko Jozef, 1996. 50.); Sajószentkirály (Ujváry Zoltán, 2000. 254.); Szalatnya, Gömörmihályfalva – 2 (MZA 83947., 92742., 92743. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

AF: Tiszaföldvár (Bognár András, 1979. 107. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Tiszafüred (Csiffáry Gergely, 2005. 242. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Ráckeve (Tóth Béla, 1898. I. 360–362.); Kisvárdá (Gombos Albin, 1925. 30.); Tápe (EA 14006/11–12. – Molnár Imre gy., 1964); Kismarja (MOA 7508. – Béres András gy.); Bática (VKMA 963-99/2. – Fehér Zoltán gy.); Dévaványa (MOA 9661. – Bereczki Imre gy., 1968); Tarpa – 3 (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 96.); Tiszabő (EA 18999/I. 46–47. – Pap Júlia gy., 1975); Szeged (Bálint Sándor, 1980. 506.); Jászalsószentgyörgy (Szolnok megye földrajzi nevei I., 1982. 175.); Tarpa – 2 (EA 22343/4., 4–5. – Kulcsár Emese gy., 1985); Rafajnaújfalu (Németh Adél, 1991. 92.); Rafajnaújfalu (Keresztély Balázs szerk., 1992. 122.); Izsnyéte, Rafajnaújfalu, Gődényháza (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014, 139., 163., 180.).

ER: Kövend (Jankó János, 1893. 32.); Szilágyság (Szendrey Zsigmond, 1920. 47–48.); Cegőtelke (Hints Miklós, 1991. 39.); Köröstárkány (Bihari népmondák, 1995. 94. – Fábrián Imre gy., 1984); Nagybánya-Veresvíz („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 233. – Görbe István gy., 1958–1960); Hadad (Magyar Zoltán, 2007a. 134.).

SZ: Dálnok (Orbán Balázs, 1869. III. 184.); Etéd (EA 24231/81. – Gagy József gy., 1978); Felsőboldogfalva (Zsigmond Győző, 2001. 37.); Gyimes: Magyarcsügés (MZA 38872. – Magyar Zoltán gy., 2000); Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2001a. I. 98.).

MO: Forrófalva, Somoska (Rubinyi Mózes, 1901a. 171., 227–228.); Szabófalva (Bosnyák Sándor, 1980. 411.).

D 41–90. Egyéb módon szerzett birtok

D 41. Vérdíj fejében szerzett földterület.

D 41.1. A törököknek fizetett vérdíj. A település határában egy (meggyilkolt) török holttestére bukkannak. Mivel a gyilkost hiába keresik, a községre a törökök nagy sarcot vetnek ki vérdíj gyanánt, az adott település azonban nem tud/nem akar fizetni, ezért inkább letagadja a vonatkozó területhez fűződő birtokjogát. A szomszédos község kifizeti a vérdíjat, amelynek fejében a nevezett dűlő az övék lesz. (Néhány változatban a törökök jelölik ki a két község közötti új határvonalat.)

DT: Aba (Párniczky Józsefné, 1977. 167. – Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye); Kisbajom (Somogy vármegye, 1914. 95.).

FF: H. n. (Felsőmagyarországi Minerva, 1826. 139. – Thury Pál levele, 17. század); Felsőzellő (Pesty Frigyes, 1864. Nógrád vármegye, 306.); Rimaszombat (Hunfalvy János, 1867. 53.); Palást (Hőke Lajos, 1868a. 371.; Uő, 1890b. 1984.); Palást (István bácsi naptára, 1881. 33.); Palást (Hont vármegye és Selmecezbánya, 1906. 61.); Felsőzellő (Szendrey Zsigmond, 1925. 14.); Felsőzellő (SZMMI NA 10175. – Weiszter Eszter gy., 1984); Palást – 2 (Csáky Károly, 1985. 83–84.; 84–85.); Palást (MZA 83878. – Gál Anikó gy., 1999); Felsőzellő – 3 (MZA 25504., 84179., 84180. – Varga Norbert gy., 2003); Ipolyfödemes* (MZA 71357. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

AF: Doboz (EA 16251/15. – a Békés és Doboz között lefolyt határper jegyzőkönyve, 1620); Karcag (Györffy István, 1925. 177–178. – határjárású jegyzőkönyv, 1735); Csépa, Tiszakürt (Bognár András, 1979. 33., 113.; Szendrey Zsigmond, 1921. 133. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Zsámbok (Bognár András, 1984. 490. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Doboz (Székely Lajos, 1892. 122–123.); Kóka* (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., 1910. 91.); Doboz (EA 6367/1128. – Szendrey Zsigmond gy., 1921; Szendrey Zsigmond, 1927. 197.); Tápe (MFMNA 380-1972/13. – Török József gy., 1930-as évek); Cegléd (EA 6632/41. – Kovács Rózsa gy., 1950); Karcag (GYINMA 330/1–2. – Szűcs Sándor gy., 1959; Bartha Júlia, 2003. 244.); Cegléd (Hidvégi Lajos, 1978. 50.); Zsámbok, Karcag (Bosnyák Sándor, 2001. 176., 176–177.).

D 41.1.1. A faluja javáért önkéntes halált vállaló bíró. A vitatott terület, ahol a török holttestet megtalálják, úgy kerül az egyik község birtokába, hogy a bírójuk, hogy saját faluját megmentse és a területet a saját községének tudhassa (mivel már idős ember), magára vállalja a gyilkosságot/kijelenti, hogy a gyilkosság az ő határukban történt. A bírót a törökök kivégzik, de a földterület attól kezdve a bíró falujáé lesz.

FF: Palást (Hőke Lajos, 1868a. 371.); Palást* (Hont vármegye és Selmecezbánya, 1906. 61.); Palást – 2 (Csáky Károly, 1985. 83–84., 84–85.); Palást (MZA 83878. – Gál Anikó gy., 1999).

AF: Zsámbok (Bognár András, 1984. 490. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye).

D 41.1.2. A temetés fejében kapott földterület. A község határában folyt ütközetet követően az a község kapja meg a csatatér területét, amelynek a lakosai eltemetik az elesett törököket, és meghatározott összegű vérdíjat fizetnek.

AF: Kóka (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., 1910. 91.).

D 41.2. Hajdútemetés, ráctemetés. A két község határán meggyilkolt hajdúk/rácok vérdíjáért az a földterület a határrész magáéna valló település birtokába kerül.

DT: Kisdér – 2 (Takács Lajos, 1980. 400. – tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, 1730).

AF: Cegléd – 2 (Hidvégi Lajos, 1978. 50. – tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, 1640, 1708).

D 41.3. A szomszéd községnek fizetett vérdíj. Egy határrész az ott meggyilkolt/halva talált szomszéd falubeli ember vérdíjaként kerül a szomszédos település tulajdonába.

DT: Dercsika (Karcsey [Csaplár Benedek], 1851–1852. 771–772.); Boldogasszonyfa (Gözsy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 59. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Boldogasszonyfa (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 360–361.); Szenna (Pesti János szerk., 2002. 376.).
 FF: Szepesség (Mikszáth Kálmán, 1961. 75. – 19. század vége).

AF: Bácsalmás (Kőhegyi Mihály–Solymos Ede, 1973. 16. – Pesty Frigyes, 1864. Bács-Bodrog vármegye); Pély (Csiffáry Gergely, 2005. 321. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Halábor (Mizser Lajos, 1995. 461. – Pesty Frigyes, 1864. Bereg vármegye); Nyírmada (Mizser Lajos, 2000. 332. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Kiskolcs (Szendrey Zsigmond, 1939. 530–531.); Szamosangyalos* (EA 6367/1707. – Szendrey Zsigmond gy., 1920-as évek); Sáp* (Molnár Ambrus, 2001. 266.).

ER: Szilágysámon* (Köváry László, 1940. 9.); Rákosd* (Kós Károly, 1972. 241.).

SZ: Lövéte, Homoródkarácsonyfalva* (Jánosfalvi Sándor István, 1942. II. 15., 32. – 1846); Csíkszentsimon (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 78. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Hagymásbodon (Orbán Balázs, 1870. IV. 215.); Cserefalva (Erdély–Erdély Népei, 1901. 17. – Debreczeni Géza gy.).

D 41.4. Vérdíj a község határában elpusztult állatért. A község határában talált elpusztult/gyonuitott/lopott állatért (lóért/bikáért) cserébe a szomszéd település lefoglalja magának azt a földterületet, ahol az állat tetemére ráleltek.

AF: Örvénd (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II., 126.).

ER: Magyarvista (Szabó T. Attila, 1942. 222–223. – 1752); Bálványosváralja (Magyar Zoltán, 2012a. 274. – Pesty Frigyes, 1864. Belső-Szolnok vármegye); Harcóc (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 64. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Kutyfalva (Uo., 94. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Gergelyfája (Csáki Árpád, 2015. 50. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Tordatúr (Uo., 143. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Varsolc (Petri Mór, 1902. IV. 767.); Szurdukkápolnok (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1903. VI. 527.); Magyarvista (Szabó Géza, 1978. 130.); Nádasdaróc (Szabó T. Attila, 1942. 239.); Magyarberéte (Uő, 2012a. 274. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Székelyudvarhely/Bethlenfalva (Szigeti Gyula Mihály, 1828. 1743.); Székelyudvarhely (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 19. – 1839); Kiskalambfalva (Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék, 207.); Bikfalva (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 40. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Gyalakuta (Uők, 2014. 61. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Mikháza (BBE MIK D-24/30. – Rechita Hajnal Mária gy., 1965); Szentlélek (Tibád Levente, 1975. 198.); Székelydályá (Lőrincz József, 1977. 3.); Lókod (Geréd Gábor, 1981. 3.); Bélafalva (MZA 5559. – Kakas Zoltán gy., 1990); Székelydályá (Vofkori László, 1998. I. 493.); Pálfalva (Zsidó Ferenc, 2000. 72.); Székelyszenterzsébet (MZA 61212. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Seprőd – 2 (Magyar Zoltán, 2007b. 52.).

D 41.5. A törött lábú ló vérdíja. Egy előkelő rangú személy/császári katonatiszt lovának a lába beszorul a híd deszkái közé, és az állat a lábát töri. A két határos település közül a terület tulajdonjogát vállaló község meg kell, hogy térítse a ló árát, cserébe viszont lefoglalja a maga számára azt a határrészt.

AF: Tizakarád (Kováts Dániel, 1998. 147. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye; Szendrey Zsigmond, 1925. 17.); Nyírbátor (Erdész Sándor, 1998. 361. – Faragó Zsuzsanna gy.).

SZ: Küsmöd (Janitsek Jenő–Szöcs Lajos, 1998a. 34.); Kibéd (Ráduly János, 2005. 49–50.).

FF: Garamdamásd* (MZA 102963. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

D 41.6. Káposztás dűlő. A gróf pincéjéből ellopnak egy tál káposztát. A tettesek után nyomozva a szomszédos község határában fogják el a tetteseket, és azt a területet, ahol utolérték őket, büntetésül a megkárosított település határához csatolják.

SZ: Székelycsóka (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 187. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék).

D 41.7. Az átvállalt adó. A község a szomszédos településtől/egy nemestől átvállalt adó megfizetése fejében jut egy határrész birtokába.

FF: Disznós (Bognár András, 1984a. 91–92. – Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye).
ER: Csegez (Hints Miklós, 2004. 132.).

D 43. Birkózással szerzett föld. Valamely határrész vitás birtokjogát úgy döntik el, hogy a két szomszédos község megbízottja (bírója/legerősebb legénye) birkózásban összeméri az erejét. A dűlő a győztes falu tulajdonába kerül a párvialt követően.

FF: Becske (Pesty Frigyes, 1864. Nógrád vármegye, 23.).
AF: Doboz (Szendrey Zsigmond, 1920. 55.); Doboz (EFMA 9-67/3. – Péter László gy., 1952); Doboz (EA 16245/14. – Puskás Eszter gy., 1969); Doboz (EA 17577/14. – Szabó Tibor gy., 1972); Doboz (EA 23879/9. – Rác Sándor gy., 1988); Mezőtúr* (EA 3956/53. – Szabó Mátyás gy., 1953).
ER: Kőszegremete (Sike Lajos szerk., 2002. 4.).
SZ: Székelydobó* (Orbán Balázs, 1868. I. 86.); Kibéd* (Ráduly János, 2005. 64.).

D 43.1. A határrész birtokjogáért viaskodó bikák. A két szomszédos település népe úgy dönti el a birtokvitát, hogy a két falu bikáját egymásnak eresztik. Amelyik község bikája győz, azé a község lesz a vitatott határrész.

ER: Magyaró (AFAR F 458/8–9. – Faragó József gy., 1954); Fickó – 3 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 188–189.).

D 43.2. A hős asszony. Két szomszédos falu határvitáját egy bátor asszony dönti el, aki sodrófával megfutamtja a rivális község lakosait.

SZ: Énlaka (EA 24231/79. – Gagy József gy., 1978).

D 45. A hamis esküvel megszerzett határrész. Két szomszédos község között vita támad egy határrész hovatartozását illetően. A törvényszéki küldött előtt az egyik falu képviselője – még otthon földet téve a csizmájába –, úgy teszi le az esküt a vitatott helyen, hogy a saját községének a földjén áll. E (hamis) tanúvallomás alapján az ő falujának ítélik a vitatott dűlőt.

DT: Pölöske (Takács Lajos, 1983. 182. – határjárási jegyzőkönyv, 1723); Táp (Pesty Frigyes, 1864. Győr vármegye, 406.); Farkasfa (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 390. – Pesty Frigyes, 1864. Vas vármegye); Kéthely (Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye, 184.); Selpőc* (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 248.); Vargaszeg (EA 3887/17. – Szentmihályi Imre

gy., 1952); Papkeszi/Balatonkenese (Takács Lajos, 1980. 400.); Farkasfa (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 390.); Órisziget (Gaál Károly, 1988. 414.).

FF: Zemplén vármegye (OSZK K Quart. Hung. 1514. IX./10. – Pulszky Frigyes gy., 1840 k.); Csomatelke – 2, Sőreg (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 129.); Alsólánc, Buzita, Felsőlánc (MZA 84509., 84510., 84606. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008).

AF: Szabolcs megye (Erdélyi János, 1851. 77.); Köröstarcsa (Szabó Károly, 1850–1851. 375.; Arany János, 1852. 621.; Ipolyi Arnold, 1854. 211.; Kandra Kabos, 1898. 5–6.); Balmazújváros (Révész Imre, 1858. I. 440.); Balmazújváros (Mizser Lajos, 2000. 302–303. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Köröstarcsa (Karácsonyi János, 1896. II. 210.); Türkeve (Hanusz István, 1900. 24.); Kisújszállás (Györffy István, 1916. 211.); Nagyszalonta (Szendrey Zsigmond, 1922. 49.; Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 250–251.); Szeghalom (Miklya Jenő, 1979. 188–189. – Fehér Gyula gy., 1934); Karcag (Györffy István, 1938. 223.); Balmazújváros (Varga Antal, 1943. 36–37.); Szeghalom (EA 15823/180. – Bereczki Imre gy., 1952); Köröstarcsa/Szeghalom (Szűcs Sándor, 1959. 12–14.); Körösladány (Implom József, 1973. 61.); Szeghalom (MMMNA 1968/105. – Bereczki Imre gy., 1968); Tarpá* (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 249.); Nagyrábé (Hajdú Bihari Napló, 1973. július 2. – Szűcs Sándor gy.); Luka/Bodroghalom (EA 19217/23. – Tar Mihály gy., 1976); Bátya (VKMA 209-82/26. – Fehér Zoltán gy., 1978); Balmazújváros (É. Kiss Sándor, 1981. 31–32.); Bátya (VKMA 963-99/4. – Fehér Zoltán gy., 1984); Tyukod (Luby Margit, 1985. 62.); Balmazújváros (Marjai Márton, 1988. 238.); Nyírbátor (Erdész Sándor, 1998. 362.).

ER: Mezőlivádia/Borbátvíz (Magyar Zoltán, 2009d. 125. – Pesty Frigyes, 1864. Hunyad vármegye); Bácsfalva (Árvay József, 1943. 118.; Csáki Árpád, 2012. 173–184. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék); Hétfalu (Kolombán Lajos, 1906. 43–44.); Barcarozsnyó (Müller, Friedrich, 1885. 170–271.; Hanusz István, 1900. 24.); Fületelke*, Nagysink* (Müller, Friedrich, 1885. 65., 270.); Barcarozsnyó (Enesei Dorner Béla, 1910. 189.; Györffy István, 1916. 211.); Nádasdaróc (Szabó T. Attila, 1942. 187.); Árpástó (Márton Gyula, 1945. 31.); Nagymoha – 2 (AFAR Mg. 1582. I. hh., 1661. I. c. – Faragó József gy., 1967, 1968); Magyardécs („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 277.; Magyar Zoltán, 2012a. 273. – Balla Tamás gy., 1995); Nádasdaróc (Magyar Zoltán, 2004a. 232.); Nagymoha (Uő, 2011a. I. 359–360.); Árpástó, Mezőköbölkkút (Uő, 2012a. 273–273. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Bodos (Bod Péter, 1984. 160. – 18. század közepe); Homoródjánosfalva (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 104–105. – 1839); Kézdiszentlélek/Kézdipolyán (Csáki Árpád, 2012. 72. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék; EA 16174/5.); Sepsiszentkirály (Nagy Lajos, 1873. 332–333.); Mikháza (BBE MIK D-24/31. – Rechita Hajnal Mária gy., 1965); Etéd, Siklód (Balázs László, 1972. 19.); Székelydála (Lőrincz József, 1977. 3.); Siklód (EA 24232/12. – Gagy József gy., 1982); Lengyelfalva (EA 22446/51. – Csergő Bálint gy., 1985; Csergő Bálint, 1992. 19.); Küküllőkeményfalva (Csergő Bálint, uo.; Uő, 1995. 195.); Makfalva (EA 25000/18. – Fülöp Dénes gy., 1993; Fülöp Dénes, 1995. 190.); Szárhegy/Ditró (EA 27257/54. – Gergely Katalin és Gergely Ildikó gy., 1995); Siklód (Janitsek Jenő–Szöcs Lajos, 2002. 26.); Homoródjánosfalva, Homoródújfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 121.).

D 45.1. A hamis esküt tevőket isteni büntetés sújtja.

DT: Pölöske, Vargaszeg.

FF: Csomatelke, Felsőlánc, Sőreg, Zemplén megye.

AF: Balmazújváros, Kisújszállás, Körösladány, Köröstarcsa, Nagyszalonta, Szeghalom.

ER: Fületelke, Mezőköbölkkút, Nagysink.

SZ: Ditró, Kézdipolyán, Küküllőkeményfalva, Siklód.

→MZ VI. G 11–13.

D 51. Fehér lóért szerzett birtok. A birtokszerzők egy fehér lóért jutnak hozzá egy nagyobb földterülethez.

DT: Iváncsa (Párniczky Józsefné, 1977. 223. – Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye).
AF: Zemplénagárd (Kemechey Jenő, 1891. 7.); Zemplénagárd (Balásy Dénes, 1898. 73.);
Karcag (Szendrey Zsigmond, 1925. 53. – Györffy István gy., 1924).
ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1658. I. o. – Faragó József gy., 1967).
→MZ I. A 25.

D 53. Az elkótyavetyélt birtok. A birtokszerző csalárdsággal/vesztegetéssel/az eladó szorult anyagi helyzetét kihasználva aránytalanul csekély ellenértékért jut egy nagyobb földterülethez.

D 53.1. Az agárért elcserélt falu.

AF: Szentandrás (Szendrey Zsigmond, 1926. 18. – Pesty Frigyes, 1864).

D 53.2. Csirkés-dűlő. A földreform alkalmával annak, aki visz egy csirkét ebédre a mérnököknek, cserébe nagyobb földterületet mérnek ki.

AF: Szalacs (Bihari népmondák, 1995. 36. – Both Anikó gy., 1976); Szalacs (Uo. – Lovász Lajos gy., 1976); Szalacs – 2 (Magyar Zoltán, 2012a. 99.).

D 53.3. A száz tojásért vett birtok.

FF: Kiskovácsvágása (Magyar Zoltán, 2004c. 98.).

D 53.4. Málérét. Akkora az ínség, hogy egy darab (kukorica)kenyérért/néhány liter kukoricalisztért/búzakorpáért adják el a tulajdonosok a földjüket.

DT: Zalaegerszeg (MOA 8607. – Szentmihályi Imre gy., 1959).
AF: Gencs (Bura László, 2008. I. 247.).
ER: Belényesújlak (Bihari népmondák, 1995. 48. – Fábíán Imre gy., 1984); Magyarberéte (Magyar Zoltán, 2012a. 275. – Orbán Dániel gy.); Belényesújlak – 2 (Magyar Zoltán, 2013a. 64.).

D 53.5. Kuparét. Az éhínség miatt egy véka rozsért/tíz kupa búzáért adnak el egy hold földet.

ER: Aranyosszentmihály (Zsigmond Győző, 1993. 122.).
SZ: Vargyas (Janitsek Jenő, 1993. 314.).

D 53.6. Vakarúföld. Az éhínség idején egy kenyérért/a kenyérsütéskor megmaradt „vakarúért” adnak el valamennyi földet.

DT: Kemendollár (EA 4196/1. – Szentmihályi Imre gy., 1953).
SZ: Kisbacon – 2 (Magyar Zoltán, 2011b. 127.).

D 53.9. A vödör borért szerzett birtok. A tagosítás alkalmával a korrupst földmérő egy vödör borral vesztegethető meg.

ER: Mezőmadaras – 2 (Hints Miklós, 2004. 40.).

D 53.10. A pálinkáért vett birtok. A birtokszerző egy üveg/egy pohár pálinkáért kap egy nagyobb földterületet.

FF: Palást (MZA 83945. – Gál Anikó gy., 1999).

ER: Mezőveresegyháza (MZA 1643. – Orbán Dániel gy., 2002); Magyarkályán (Magyar Zoltán, 2012a. 275.).

SZ: Gyergyótölgyes: Hágótó (MZA 106144. – Magyar Zoltán gy., 2016).

D 53.10.1. Az eladott vasútállomás. A bíró egy liter pálinkáért adja el a falu vasútállomását.

AF: Perbenyik (Magyar Zoltán, 2009b. 69.).

D 53.12. Földbirtok áldomás fejében. A község italozni szerető elöljárói egy-egy áldomásért cserébe engednek át kisebb-nagyobb földterületeket.

AF: Nagyecsed (Luby Margit, 1985. 51.).

SZ: Gyimes (Orbán Balázs, 1869. II. 84.).

D 53.14. Csizmáért szerzett föld.

FF: Szepesség (Weber Samu, 1897. 417.); Szete (MZA 89846. – Szete község kéziratos krónikája, 20. század közepe).

SZ: Sükő (Zsigmond Győző, 2001. 46.).

D 53.15. Szoknyáért szerzett föld.

ER: Kisfülpös (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 105. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Kisfülpös (Hints Miklós, 1995. 29.).

MO: Klézse (Turai Tünde, 1999. 21.).

D 53.16. Keszkenőért szerzett föld.

AF: Nyírmihálydi (Jakab László–Kálnási Árpád, 1987. 295.).

D 53.17. Abroszka. Egy királyi ebéd alkalmával használt abroszért cserébe szerez meg egy határrészt az abrosz tulajdonosa.

FF: Jéne (Nagy Iván, 1854. 114–115.); Jéne (Rész Ensel Sándor, 1861. 13.); Jéne (Pesty Frigyes, 1864. Gömör vármegye); Jéne – 2 (Ujváry Zoltán, 1990. 74., 76.).

D 53.19. Egyéb hagyományok. Egyéb, kis értékű tárgyért cserébe megszerzett földterület.

FF: Hoporty/Sóstófalva (Mizser Lajos, 2005. 486. – Pesty Frigyes, 1864. Abaúj vármegye).

AF: Nyüved (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II., 104.); Császártöltés (Wicker Erika–Knipl István, 2005. 42.).

D 53.20. Lacikonyha, lacipecsenye. A királyi konyhára szállított hús ellenében jutnak a beszállítók adományképpen egy egész falu földterületéhez.

AF: Rákospalota (Novák József Lajos, 1913b. 251.).

D 53.21. A megsérült mozsárágyú. Az aranyi vár ura fényes ünnepség közepe-
pette szokta megünnepelni a neve napját, mely alkalmakkor mozsárágyúit is
megszóllatja. A szomszédos birtokos maga is hasonlóképpen szeretne ünne-
pelni, és ágyúk híján kölcsönkéri azokat a szomszédjától, aki nem tagadja meg
a kérést, ám írásba foglaltatja, hogy ha az ágyúban kár esne, a kölcsönvevő
a birtokával köteles őt kárpótolni. A mozsárágyúban bekövetkező kár miatt
csakhamar a Kapik tulajdonába kerül a szomszédos birtok is.

ER: Hunyad vármegye (Kuun Géza, 1894. 225.).

D 54. Szerencsejátékon nyert föld.

D 54.1. Kártyán nyert föld. A földterület birtokosa szerencsejáték közben veszti
el/nyeri el a kártyára feltett földterületet.

DT: Kup (N. Nagy István, 2000. 108. – Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Seregélyes
(DE MNYT K-746/40. – Kovács Eszter gy., 1976).

FF: Sajóháza (MZA 54829. – Magyar Zoltán gy., 2003).

AF: Géderlak (VKMA 163-82/14. – Hunyadi Ilona gy., 1969); Szalárd (Bihari népmondák,
1995. 133. – Stanik Anikó gy., 1981); Szőreg (Penavin Olga–Matijevics Lajos, 1982. 33.).

ER: Királyfalva (BBE MIK Á-475/64. – Sinka Edit gy., 1996); Kajántó (Móra László Tibor,
2004. 123.); Világos (MZA 91033. – Magyar Zoltán gy., 2010).

D 54.2. Kockán nyert föld. A honfoglaló vitézek kockavetéssel döntenek el maguk
között, hogy az elfoglalt földterület melyikük birtokába kerüljön.

FF: Munkács (Csatáry György, 2001. 184–185. – Lehoczky Tivadar gy., 1885).

D 54.3. A lottón nyert föld. Lottón nyert pénzből vásárolt birtok.

FF: Miskolc (Kárpáti Zsófia, 2003. 83.).

D 55. Fogadással szerzett földbirtok.

D 55.1. Hogyan került Zboró a Rákócziak tulajdonába? Két főnemes fogad:
ha egy év alatt össze tud szedni tizenhatezer aranyat, Rákóczié lehet a vár és
uradalma. Rákóczi a megszabott idő alatt összegyűjti a feltételül szabott ösz-
szeget.

FF: Zboró (Siegmeth Károly, 1879. 47.).

D 55.2. Szarosrét. Egy úr fogad a béresével, hogy ha egy nap alatt lekaszál egy
hold rétet, neki adja azt a területet. Amikor dél felé az úr látja, hogy a béres jól
halad a munkával, cselhez folyamodik: titokban hashajtót kever a kaszás ebéd-
jébe. A béres, hogy ne fecsérelné el az időt a vécére járással, ledobja a gatyáját, és
úgy kaszál tovább. A béres megnyeri a fogadást. Az így elnyert területet azóta
Szarosrétnek hívják.

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1582. II. a. – Faragó József gy., 1967); Kolozsvár/Nagymoha
(EA 8900/14. – Dobos Ilona gy., 1968); Mezőverese gyháza – 2 (Magyar Zoltán, 2012a.
274–275., 275.).

D 56. Megtévesztéssel szerzett földbirtok. Az uraság kihasználva a nép hiszékenységét és tudatlanságát, az emberek megtévesztésével/leitatásával jut egy újabb földterület/a földesúri jogok birtokába.

DT: Pálfiszeg (EA 6305/24–25. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Balatonzamárdi (Piller Dezső, 1967. 301.).

AF: Nagyrábé (MOA 11517. – Molnár Ambrus gy.); Körösnagyharsány (MMMNA 527-1968/143–144. – Bereczki Imre gy., 1968); Nagyecsed (Luby Margit, 1985. 51.); Deregydő (D. Varga László, 2003. 85.).

D 57. Zsarolással szerzett földbirtok. A császári főparancsnoknak megtetszik egy magyarországi birtokos uradalma, és a birtok átengedése fejében megkegyelmez neki.

→MZ III. G 47.2.

D 58. Csókért kapott föld. Egy király/földesúr/nemesasszony egy csókért cserébe birtokot adományoz egy neki megtetsző lánynak/vitéznek/pálos barátnak. Az adományozott földterület is többnyire e csókról kapja a nevét (Csókfalva, Csokaly, Csóka, Csókai puszta, Csókos, Csókoskert, Csóklapos, Csóktábla, Csókháza, Csókakátó stb.).

DT: Balatonfőkajár (Veszprém megye földrajzi nevei IV. 2000. 367.).

FF: Bodrogolasi (Berecz Károly, 1846. 335.); Bodrogolasi (Részó Ensel Sándor, 1861. 10.; Uő, 1890. 10.); Bodrogolasi – 2 (Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely, 1905. 29., 159.); Kozma (Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely, 1905. 71.; Szendrey Zsigmond, 1925. 19.); Bodrogolasi (Szendrey Zsigmond, 1920. 59.; Uő, 1925. 19.); Tarcál (MOA 14631. – Dobos Ilona gy., 1962); Bodrogolasi (EA 2485/21. – N. N. gy., 1971).

AF: Kiskunlacháza – 2 (Bognár András, 1978. 124., 126. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság); Csokaly (Hoffman István–Kis Tamás, 1996. 129. – Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye); Kiskunlacháza (K. Tóth Kálmán, 1883. 103.); Kiskunlacháza (Részó Ensel Sándor, 1890. III. 10.); Nagyszalonta (EA 629/232. – Oltyán Sándor gy., 1915); Nagyszalonta (EA 470/52–53. – Domokos János gy., 1915); Nagyszalonta (Szendrey Zsigmond, 1920. 58.; Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 249.); Csokaly (Szendrey Zsigmond, 1920. 58.); Vésztő (EA 3754/1. – Grynaeus Tamás gy., 1952); Nyírtura (JAMNA 176-67/1. – N. N. gy., 1959); Mezőgyán (EA 12603/4. – Kornya Ilona gy., 1960); Kiskunlacháza (EA 15444/76. – Gál Rózsa gy., 1967); Kiskunlacháza (EA 18846/15–16.; DE MNYT K 695/15–16. – Polánszki Jánosné gy., 1974); Nyírmártonfalva (DE MNYT K-742/14. – N. N. gy., 1976); Csokaly (Bihari népmondák, 1995. 22. – Marczin Ilona gy., 1980); Tiszavasvári (DE MNYT K-1099/67. – Lévai Ágnes gy., 1992); Csokaly (MZA 74333. – Magyar Zoltán gy., 2010); Csokaly – 2 (Magyar Zoltán, 2012c. 99.).

ER: Kajántó (Móra László Tibor, 2004. 123.); Rév – 5 (MZA 94668–94672. – Magyar Zoltán gy., 2012); Rév (Magyar Zoltán, 2012b. 193.).

SZ: Csókfalva* (Orbán Balázs, 1870. IV. 28.; Részó Ensel Sándor, 1961. 32.); Sepsikőrőspatak (Berde Mária, 1979. 226.).

D 59. Táncsal szerzett föld. A királynő/egy gazdag vénleány/egy fiatal birtokos földterületet ajándékoz annak, aki megtáncoltatja/akinek a tánca elnyeri a tetszését.

D 59.1. Földbirtok megtáncoltatásért cserébe.

DT: Kemendollár (EA 4196/3. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Kemendollár (EA 6281/8. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Hahót (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 511.); Hahót (TGYMA A/1152.80/6. – Ott Júlia gy., 1975).

FF: Karancsberény (Frics Gyula–Varga Norbert, 2007. 236.); Sárosizsép* (Szekrényessy Attila, 2007. 56.).

AF: Érmihályfalva (K. Nagy Sándor, 1888. III. 12–13.); Sáp (Molnár Ambrus, 2001. 285. – 1968); Balmazújváros (EA 5726. – Kalmár Zoltán gy.).

ER: Mezőbánd (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 130. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Máramaros* (Vrábely Mihály, 1893. 160.).

D 59.2. Földbirtok virtuóz tánc jutalmául.

AF: Gödöllő (Lits Gyula, 1901. 1.); Sáp (EA 15404/31–32. – Molnár Ambrus gy., 1968).

D 60. Szép muzsikálásért kapott birtok.

AF: Deszk – 2 (Ferenzi Imre, 1984. 606.).

D 61. Szerelmi ajándékként/hozományként adott birtok.

DT: Illésháza (EA 956/2. – Hidasy László gy., 1955).

FF: Luzsna (EA 768/1–2. – Medriczky Soma gy., 1945); Jóka (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 102. – 1938); Dobfenek (Magyar Zoltán, 2006b. 43.); Jelsőc (MZA 84177. – Varga Norbert gy., 2002).

AF: Kiskunlacháza (Részó Ensel Sándor, 1961. 169.); Bere (Szendrey Zsigmond, 1920. 58.); Szőreg (Penavin Olga–Matijevics Lajos, 1982. 33.); Jászfelsőszentgyörgy (Szolnok megye földrajzi nevei I., 1986. 73.).

ER: Torda vidéke (Orbán Balázs, 1871. V. 153.); Lozsád (Kolumbán Samu, 1894. 245.); Kusaly (Magyar Zoltán, 2007a. 202.).

SZ: Lókod (Orbán Balázs, 1868. I. 174.).

D 62. Szerelmi kárptólásul adott birtok.

D 62.1. Az asszony két füle. A várúr beleszeret a közeli város egyik polgárának szép feleségébe, és elrabolja őt. Az eset csakhamar kitudódik, és a sérelmet szenvedett varga megjelenik a várúrnál, követelve a feleségét a két fülével együtt. A gazdag nemes megéri a burkolt célzást, és a váruradalom két/három beszélő nevű faluját (Asszonyfalva, Alsófüle, Felsőfüle/Fülekkovácsi, Fülekkelecsény) adja kárptólásul az asszony nélkül maradt vargának.

ER: Magyarléta (Kövár László, 1852. 172.; Uő, 1857. 172–174.; Uő, 1866. 175.); Magyarléta (Mikszáth Kálmán, 1890. 52–53.; Szabó Géza, 1978. 142–143.); Magyarléta (Ricci József, 1992a. 5.; Uő, 1995. 9.); Magyarfenes*, Magyarléta (Magyar Zoltán, 2004a. 229., 229–230.).

FF: Fülekkelecsény (Szeghalmy Gyula, 1929. 207–212.).

D 62.2. Királyfiakarcsa. A király házasságon kívüli szerelmi kapcsolatából fiú születik. Az uralkodó viszonzásul a menyecskének ajándékozta a falut, amit a király fiáról neveznek el.

DT: Csallóköz (Bartal György, 1860. I. 107.); Királyfiakarcsa (Hét, 1969. 10. szám, 10–11.); Királyfiakarcsa (Trugly Sándor, 1990. 5.); Királyfiakarcsa (Liszka József, 1990a. 11.); Taksonyfalva (Bosnyák Sándor, 2001. 120.).

D 62.3. A gróf megesett szeretői. A gróf a szeretőivé lett/tőle megesett parasztlányokat néhány hold föld odaajándékozásával jutalmazza/kárpótolja.

FF: Barslédéc, Gímes – 2, Kolon (Magyar Zoltán, 2002. 76–77.).

AF: Újfehértó (DE MNYT K-1150/30. – Filimon Csilla gy., 1992).

ER: Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 275–276.).

→MZ IX. C 87.3.1.

D 63. A szomszédos települések között felosztott községhatár.

D 63.1. Árva leányok hozománya. A háborús pusztítást/pestisjárványt követően mindössze két/három/hét leány marad életben, akik a szomszédos településekre férjhez menve, szülőfalujuk területének rájuk eső részét is magukkal viszik, és azt új falujuk határához csatolják.

FF: Felsőfüged (Pesty Frigyes, 1964. Abaúj vármegye, 208.).

AF: Klárafalva (Pesty Frigyes, 1864. Torontál vármegye, 394.).

ER: Dombos* (Csáki Árpád, 2012. 151. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye); Gógán (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 58. – Pesty Frigyes, 1864. Küküllő vármegye).

SZ: Kénos (Jánosfalvi Sándor István, 1942. II. 40. – 1839); Árvátfalva (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 26. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Alsóboldogfalva, Kénos (Orbán Balázs, 1868. (. 20., 161.); Székelydála* (Lőrincz József, 1977. 3.); Alsóboldogfalva (KJNTA 228-98/4. – Gálfalvi Gábor gy., 1998); Erdőfüle (BBE MIK D-61/78. – Benkő Emőke gy., 1990); Székelyhodos (BBE MIK Á-448/88. – Szabó Csilla gy., 1992; Szabó Csilla, 1994. 81.).

D 63.2. A legyőzött rácok földje. A hajdúvidi/feketei rácok környékbeli rablásait és önkényeskedéseit megelégtelve összeszövetkezik a három szomszédos hajdúváros/székely község (Hajdúböszörmény, Hajdúhadház és Hajdúnánás/Mezőbánd, Mezőmadaras és Mezősámsond) népe, és rajtaütve a rácokon, az utolsó szálig kiirtják őket. A pusztán maradt falu határát hadizsákmányként a három szomszédos magyar község egymás között osztja fel.

AF: Hajdúböszörmény/Hajdúnánás (Takács Ede, 1860. 78.); Hajdúnánás (B. Papp Lajos, 1861. 12–18.); Téglás (Mizser Lajos, 2000. 319. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Hajdúböszörmény* (Hajdúböszörmény és Vidéke, 1892. 35. szám); Hajdúnánás (Barcsa János, 1900. 82–84.); Hajdúnánás (Madai Gyula, 1909. 45–46.); Hajdúhadház (Nagy Sándor, 1928. 18–20.); Hajdúnánás (Molnár József, 1938. 9.); Hajdúnánás (Igmándy József, 1943. 213.); Hajdúböszörmény (EA 3242/14–15. – N. N. gy., 1943); Hajdúböszörmény (EA 5928/139. – Hofer Tamás gy., 1953, 1955); Hajdúböszörmény – 3 (Szekeres Gyula, 2004a. 35–43. – Hofer Tamás gy., 1953, 1955); Hajdúböszörmény*, Hajdúnánás (Dankó Imre, 1956. 526–527.; Uő, 1973. 327.); Hajdúnánás (Balogh István, 1969. 287–288.); Hajdúböszörmény – 2 (MZA 71616., 71617. – Lackovits Emőke gy., 1969); Hajdúböszörmény (Szekeres Gyula, 2004a. 40–41. – Lackovits Emőke gy., 1969); Hajdúhadház (É. Kiss Sándor, 1970. 432.; Uő, 1972. 137.); Hajdúböszörmény – 4 (MZA 71609., 71612.,

71613., 71615. – Lackovits Emőke gy., 1970); Hajdúböszörmény (Szekeres Gyula, 2004a. 41. – Lackovits Emőke gy., 1970); Hajdúnánás (Marjai Márton, 1984. 101.); Hajdúnánás (Draviczy Imre, 1990. 11–13.).

ER: Mezőbánd (Kolozsvári Közlöny, 1857. 12., 47–48. szám); Mezőbánd, Mezőmadaras (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 130., 138. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Mezőbánd, Mezőmadaras (Orbán Balázs, 1870. IV. 205–206., 210.).

→MZ IV. H 7.2.

D 63.3. Szabad foglalás. A tatárok pusztítása nyomán elnéptelenedett község határát szabad foglalás jogán a szomszédos települések foglalják el/osztják fel egymás között.

ER: Aranyosszentmihály/Alsószentmihály (Csáki Árpád, 2015. 134. – Pesty Frigyes, 1864. Aranyosszék); Felvinc (Keszeg Vilmos, 2004. I. 156.).

SZ: Mikháza (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 146. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Márkod (Orbán Balázs, 1870. IV. 74.); Csíkfalva, Nyárádszentmárton (Kriza János, 1873. 331–332., 332.).

D 65. Földbirtok eltartás fejében. Egy nemesasszony/vénkisasszony örökösök híján arra a településre hagyja tekintélyes nagyságú földbirtokát, amely vállalja az élelmezését/hogy haláláig gondoskodik róla.

DT: Lendva* (Kaszás József, 1995. 129.).

FF: Tibolddaróc (Tóth Péter, 1988. 342. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Ipolypásztó (Zalabai Zsigmond, 1984. 44–45.); Ipolyszalka (EA 26125/6. – Jankus Gyula gy., 1989); Ipolyszalka (FTIEKA 455/18. – Nagy Endre gy., 1995); Ipolyszalka – 4, Ipolykiskeszi – 2, Ipolypásztó (MZA 89839–89845. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

AF: Pócspetri (Mizser Lajos, 2000. 341. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Piricse (Mizser Lajos, 2000. 340. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Nyírbátor (JAMNA 253-67/9. – Nagy Klára és Szabó Gabriella gy., 1962); Nyírbátor (JAMNA 258-67/8. – Faragó Zsuzsanna gy., 1963).

D 65.1. A nagytékű kisasszony. A földbirtokos kisasszony olyan hatalmas étvágyú, hogy az eltartására eredetileg vállalkozó község népe csak néhány hétig bírja ellátni élelemmel. A kisasszony élelmezésére egy másik, közeli település előjárói is vállalkoznak, akik csakhamar megmérgezik/halálra zabáltatják el-tartottjukat, s így ők öröklik meg a birtokát. Ez az oka annak, hogy a község egyik határrésze távol, egy másik falu határában van.

FF: Kóspallag/Márianosztra* (Kolacsokovszky Lajos, 1938. 313.); Letkés* (Gulyás Éva, 1977. 497.); Ipolypásztó (Zalabai Zsigmond, 1984. 44–45.); Ipolyszalka (EA 26125/6. – Jankus Gyula gy., 1989); Ipolyszalka (FTIEKA 455/18. – Nagy Endre gy., 1995); Ipolyszalka – 4, Ipolykiskeszi – 2, Ipolypásztó (MZA 89839–89845. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

D 66. A végrendeletileg hagyományozott földbirtok.

D 66.1. A garádi vénkisasszony. Egy nemesi rangú vénkisasszony arra a falura hagyja a vagyonát, amely a halálakor előbb érkezik oda, hogy eltemesse őt. Az

elsőként odaérkező község lakója az ekéjén viszi haza a halva talált vénkisasszonyt a maga falujába, csak hogy mások nehogymegelőzzék.

ER: Garád* (Kóváry László, 1852. 155–156.; Uő, 1857. 182–184.).

D 66.2. A zalaszentgróti vénkisasszony. Egy gazdag vénkisasszony úgy végrendelezik, hogy ameddig elviszik kocsival, amikor majd haldoklik, addig tartson attól kezdve a falu új határa, annyi földet hagy rájuk. A község népe több kilométernyi kiterjedésű földet szerez így.

DT: Túrje, Zalaszentgrót (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 223., 237.).

D 71. Birtokszerzés kincstalálás által. A birtokszerző harci vitézségből/szerencse folytán nagy értékű kincsre talál, amiből hatalmas földbirtokot vásárol.

DT: Marcali (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 281.).

FF: Rudabánya (HOMNA 3847/1–3. – Helmeczy Judit gy., 1970-es évek); Bart, Ipolyfödemes, Ipolykiskeszi (MZA 83705., 84015., 84017. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007, 2010).

AF: Szeged (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII., 1914. 473–474.; A tengeri kisasszony, 2006. 739–740. – Debreczeni János gy., 19. század közepe); Kunhegyes (GYINMA 300/24. – Szűcs Sándor gy., 1959); Feketető (Ferenci Imre, 1976. 21–22.); Martfű (EA 26169/4. – Vas Béla Zoltán gy., 1995); Szalárd (Bihari népmondák, 1995. 133. – Stanik Anikó gy., 1981); Tiszakürt („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 300. – Papp Orsolya gy., 1995).

→MZ I. E 11. →MZ VIII. J 51.1. →MZ IX. C 100.4.

D 72. Birtokvásárlás Amerikából hozott vagyon révén.

FF: Ipolyvisk (MZA 90014. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

ER: Magyarlapád (BBE MIK Á-595/15. – Bajka Zsuzsanna gy., 1998).

D 73. Az eltulajdonított hadipénztár. A község birtokosa azáltal jut hatalmas földterülethez, hogy a háborúban eltulajdonítja a sereg hadipénztárát.

DT: Alsószelei – 2 (MZA 90258., 90259. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

D 75. Birtokszerzés állatok általi útmutatás alapján.

D 75.1. A bodosi kakukk. Két szomszédos község határvitáját úgy döntenek el, hogy megállapodnak abban, hogy azé lesz a vitatott dűlő, amely falu határában először szólal meg a kakukk.

SZ: Bodos – 2, Nagybacon (Magyar Zoltán, 2011b. 126.).

D 75.1.1. A kakukkoló bodosi. Az egyik bodosi férfi felmászik egy fára, és kakukkolni kezd, s így nyeri el az ő faluja a kérdéses határrészt.

SZ: Bodos (Janitsek Jenő, 2004. 76.); Kisbacon, Bibarcfalva (Magyar Zoltán, 2011b. 125., 125–126.).

D 75.2. Sólymok által kijelölt határ. Két testvér úgy osztozik meg az örökölt területen, hogy a sólymaikra bízzák a választást: amerre a madarak repülnek, ott húzzák meg a birtokhatárt.

SZ: Kissolymos (KJNTA 2335-09/2. – Szombatfalvi Csongor és Deé Edina gy., 2009).

D 75.3. Bivalybika vérevel kijelölt határ. Amerre a megsebzett bivalybika vére elfolyik, ott húzzák meg a két szomszédos település határát.

SZ: Gyergyószentmiklós (EA 27257/4. – Gergely Katalin gy., 1995).

D 76.4. Patkánytúrás által jelzett határ. Ahol friss patkánytúrást találnak, ott húzzák meg a két szomszédos telek határát.

ER: Székásbesenyő (Versényi György, 1901. 317.).

D 77. Birtokhatár a találkozás helyén. Két rabló/két szomszédos falu képviselői abban állapodnak meg, hogy saját otthonukból elindulva ott lesz a határ, ahol összetalálkoznak.

ER: Hétfalu (Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék, 8.); Ricska* (Zsurek Antal, 1895. 440.); Csernátfalú (Seres András, 1984. 61.).

→MZ I. D 78.1–2.

D 78. A kurtára szabott község határ.

D 78.1. Az elaludt határjárók. Két szomszédos falu előljárósága megegyezik abban, hogy mindkét község képviselői napfelkeltekor elindulnak a másik falu irányába, és ahol találkoznak, oda ütik le a határjelző karót. Az egyik falu előljárói az indulást követően nem sok idővel nekilátnak a reggelijüknek, hogy annál erősebben folytathassák az útjukat/betérnek az útba eső csárdába. A bőséges étel-ital következtében elszenderednek/megrészedednek, és mire az álmukból felébrednek, a szomszéd község képviselői is odaérnek, s azon a helyen verik le a határkarót. Azért olyan kicsi az újbányai/a mezőbaji határ.

FF: Újbánya (Bél Mátyás, 2004. 221–223. – 18. század első fele).

AF: Mezőbaj (Bihari népmondák, 1995. 244–245. – Kiss József gy., 1981).

ER: Ricska* (Zsurek Antal, 1895. 440.).

D 78.2. Miért kicsi a hétfalusi csángók határa? A magyarok és a szászok megegyeznek abban, hogy ott lesz a határuk, ahol összetalálkoznak. A szászok kását főznek reggelire, és útközben eszik meg, a magyarok ellenben ludat sütnak, és csak miután megették, akkor indulnak el./A szászok reggel csak belelépnek a csizmájukba, és máris indulnak, míg a magyarok a bocskor felvételével sok időt elvesztegetnek, ezért a szászok jóval nagyobb utat tesznek meg. Ezért olyan kicsi Hétfalu határa.

ER: Hétfalu/Csernátfalú (Csáki Árpád, 2012. 173–174. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék; Árvay József, 1943. 118.); Csernátfalú (Seres András, 1984. 61.).

D 78.3. Miért kicsi a gyimesi csángók határa? A székelyek és a csángók versenyében a székelyek bőrcsizmában, míg a csángók gumicsizmában vágnak neki a határ bejárásának. A székelyek a határt leszúrt ágakkal jelezve lóháton nagy területet járnak be, ellenben a csángók deszkakerítésükkel csak egészen kicsi területet tudnak bekeríteni.

SZ: Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 83.; Uő, 2011a. I. 99.).

D 80. A telket kijelölő szél. Egy férfi házhelyet keres magának, amikor a hirtelen támadt szél lefújja a fejről a kalapot, és azt a szomszédos völgybe repíti. Az esetet jelnek tekintve az illető ott építi fel a házát.

ER: Detrehemtelep (MZA 109242. – Keszeg Vilmos gy., 2014).

D 81. A községhatár széle.

D 81.1. A határ szélét jelző harangszó. Két szomszédos község határát ott húzzák meg, ameddig a harangjuk zúgása elhallatszik/ahonnét a kiáltás a faluba lehallatszik.

DT: Kisbajom (Somogy vármegye, 1914. 95.).

FF: Szihalom (EA 17748/84. – Mezei Judit és Nagy Ágnes gy., 1971).

D 82.2. A határ szélét jelző ágyúgolyó. A község határa addig a patakig tart, ahol a várból kilőtt ágyúgolyó a vízbe hull/a földbe fúródik.

FF: Liptóóvár (Lovcsányi Gyula, 1881. 56.).

D 83. A levágott folyókanyar. A folyó hatalmas kanyarját egy éjjel kiegyenesítik a szemközti oldalon fekvő község lakosai, miáltal a határukhoz csatolják a kanyar által addig határolt földterületet.

SZ: Köpec – 2 (Magyar Zoltán, 2011b. 126., 127.).

D 85. Elcserélt birtokok. Két szomszédos település a község határának egy részét elcseréli: az egyik falunak erdeje nincs, a másik kaszálóban szűkölködik, és így mindkét fél jól jár.

ER: Ajton (Erdély-Erdély Népe, 1901. 26. – Kelemen Lajos gy.).

D 86. A visszaperelt birtok. A községbe egyetlen tarisznyával megérkező elszegényedett nemesi ivadék ősei oklevelét felmutatva, a jogosultságát igazolva visszaperli a várostól családja hatalmas birtokát.

AF: Berettyóújfalu – 2 (Zsupos Zoltán, 1986. 255., 165.).

D 90. Egyéb birtokalapítási hagyományok. Egyéb birtokalapítási hagyományok (vegyes).

DT: Pince (Magyar Zoltán, 2010. 94.).

FF: Egeg (EA 26274/40. – Nagy Endre gy., 1994).

ER: Ajton (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye); Asszonynépe (Csáki Árpád, 2015. 25–26. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Tötör (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1905. VII. 22.); Dész (Szabó T. Attila, 1937. 58.); Apanagyfalu (Hints Miklós, 1995. 29.).

SZ: Csíkborzsova (Csáki Árpád-Pál-Antal Sándor, 2013. 47. – Pesty Frigyes, 1864. Csík-szék).

E 1–110. CSALÁD, CSALÁDNÉV, NEMESI CÍM ÉS CÍMER EREDETE

E 1–10. Mitikus eredethagyományok

E 1. Emese álma (Az Árpádok eredethagyománya). Álmos anyjának, Emesének álmában egy turulmadár jelenik meg, amely rászállva teherbe ejti őt. Emese azt látja, hogy a méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, akik azonban nem a saját földjükön sokasodnak el. Emese az álombeli látomás nyomán elsőszülött fiát Álmosnak nevezi el. Tőle ered az Árpádok nemzetsége.

KM: H. n. (SRH I. 284–285.; CP, 25; Képes Krónika, 1978. 55.); H. n. (SRH I. 38.; Anonymus, 3.; Anonymus, 2003. 21–22.); H. n. (Thuróczy János, 1488. 28.).

DT: Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 32.).

AF: Hajdúböszörmény (MZA 71618. – Lackovits Emőke gy., 1969).

SZ: Istensegítség (Bosnyák Sándor, 1984. 150–151.).

E 1.1. Az ős az öreg álomfejtése. Egy ős szakállú öregember fejt meg Emese álmának az értelmét.

AF: Hajdúböszörmény (MZA 71618. – Lackovits Emőke gy., 1969).

E 3. Nöstényfarkas által felnevelt nemzetségős. Az ellenség elől menekülő anya fiúgyermekét egy odvas fába rejti el. Az anyát megölik, a gyermeket pedig az erdőben egy nöstényfarkas neveli fel a saját tejével táplálva őt. Már nagyobbacskára fiú, amikor felfedezik, és elveszik a gyereket a farkastól, hogy az emberek között neveljék fel. Mivel a fiút gyermekkorában farkas szoptatta, vad és erős vitéz válik belőle, ezért megteszik a magyar sereg vezérének. Az ő vezetésével foglalják el a magyarok a Kárpát-medencét.

AF: Szeged (Kálmány Lajos, 1914. I. 133–134.).

E 11–50. Nemesi családok eredete

E 11. A Bebek család eredete. A Bebekék ősatyja egy pásztor (bacsó), aki a Rozsnyó környéki hegyekben legeltetés közben nagy értékű kincset lel. A talált kincset/a kincs egy részét elviszi ajándékba a királynak, cserébe azt kéri, hogy „hét juhaklot” építhessen. A királyi engedély birtokában a hét juhaklot helyett hét erős várat építtet a környéken. Utódai a környező vidék leghatalmasabb urai lesznek.

FF: Csetnek vidéke (EA 6367/4535. – Timon Sámuel feljegyzése, 1735); Torna vármegye (Bél Mátyás, 2002. 80–81. – 1735); Gömör vármegye (Uő, 1992. 7. – 1749); Fülek (Vályi András,

1797. I. 695–696.); Gömör vármegye (Budai Ferencz, 1804. I. 315.); Krasznahorka vidéke (Árpádia, 1838. 147–148.); Fülek (Nagy Iván, 1854. 255.); Fülek (Ipolyi Arnold, 1854. 242.); Krasznahorka vidéke (Lehoczky Tivadar, 1855. 179.; Uó, 1862. 293.); Krasznahorkaváralja (Sthymmel Samu, 1857. 3.); Gömör vármegye (Tatár Péter, 1857i. 2–8.); Krasznahorkaváralja (Hunfalvy János, 1860. II. 209.); Torna (Lehoczky Tivadar, 1862. 293.); Felsőtelekes, Szuhogy (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 159., 475.); Tornagörgő (Ruehietl Miklós, 1866. 39–40.); Torna (Deák Farkas, 1868. 86.); Krasznahorkaváralja (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 159.); Gömör vármegye (Törs Kálmán, 1873. 499.); Gömör vármegye (Komoróczy Miklós, 1882. 5–6.); Krasznahorka vidéke (Siegmethe Károly, 1887. 30–31.; Uó, 1889b. 112.); Krasznahorka vidéke (Mikszáth Kálmán, 1890. 37–38.; Uó, 1903. 31.); Krasznahorka vidéke (Hanusz István, 1892. 7.); Krasznahorka vidéke (Hunfalvy János, 1896. 566.); Torna vármegye (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 520.); Gömör vármegye (Stomp Ilonka, 1899. 1–3.); Gömör vármegye (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XVIII., 1900. 140.); Krasznahorka vidéke (Szeghalmy Gyula, 1929. 39., 154–160.); Krasznahorka vidéke, Kiskovácsvágása (Fehérvári István, 1937. 209–210., 217.); Torna (Magyar Zoltán, 2001a. 162–163. – Móricz József gy., 1930-as évek); Dernő (FTIEKA 1167/1. – Tichy Kálmán gy., 20. század közepe); Gömör megye* (Adamec, Jozef, 1948–1949. 132–133.); Szögliget (Paládi-Kovács Attila, 1969. 52.); Szögliget (EA 490/5–6. – Hajdú Imre gy., 1977); Krasznahorka vidéke (Szombathy Viktor, 1979. 139–143.); Rudabánya (HOMNA 3847/1–3. – Helmecey Judit gy., 1970-es évek); Szögliget (Hajdu Imre, 1981. 6.); Mikolcsány (Ujváry Zoltán, 1982. 39.); Szin (MZA 88726. – Kovács Pál gy., 1985); Berzété (Ambrus Ferenc, 1989. 33.); Tornaújfalu (Mázik Mihály, 1992. 153.); Csermosnya völgye (Fábián József, 1994. 114–115.); Torna – 4 (MZA 88716., 88720., 88740., 88741. – Fecsó Pál gy., 1997); Gömör megye (Új Szó, 1998. november 11. 10. – Benedek Elek nyomán); Áj, Barka, Berzété – 2, Bódvavendégi, Jablonca – 2, Jólész – 3, Kiskovácsvágása – 3, Körtvélyes, Krasznahorkaváralja, Lucska – 2, Méhész, Perkupa, Szádalmás – 2, Szádelő, Szádudvarnok – 3, Szögliget – 2, Torna – 3, Tornagörgő, Tornahorvati, Tornaújfalu, Várhosszúrét, Zsarnó (MZA 84354–84357., 88712–88713., 88715., 88717., 88719., 88721–88725., 88727–88733., 88735–88739., 88742–88743., 88748–88749., 88753., 88756., 88858–88760., 88781. – Magyar Zoltán gy., 1995–2008); Dernő, Hárskút, Kiskovácsvágása, Lucska, Szögliget – 3, Torna (Magyar Zoltán, 2001a. 160–164.); Martonyi (Uó, 2005a. 166.); Rudna (Czirbusz Alexander, 2008. 37., 39.; Bacsó Zsolt, 2016. 84.); Csécs, Páskaháza (MZA 84683., 93357. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009); Berzété, Hárskút, Krasznahorkaváralja – 3, Rudna, Várhosszúrét (Magyar Zoltán, 2011c. 70–74.); Borzova (MZA 106308. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2016).

AF: Nagyhalász* (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 78.).

E 11.1. A sajtba csomagolt ajándék. Bebek juhász az általa talált drágakövet/ aranyrögöt egy hatalmas kerek sajtba rejtve viszi fel a királyi udvarba, és nyújtja át ajándékképpen az uralkodónak.

FF: Tornagörgő (Ruehietl Miklós, 1866. 39–40.).

E 12. A Corvin-monda (A Hunyadi család eredethagyománya). A király (Zsigmond király) Erdélyben járva együtt tölt egy éjszakát egy helybeli nemes leánnyal. Búcsúzáskor egy jegygyűrűt ad neki szerelme bizonyságául. A lánynak fia születik, akivel Budára indul, hogy felkeresse a gyermek apját. Útközben egy holló ellopja a lánytól a gyűrűt, de a lány bátyja lelövi a madarat és vissza-

szerzi az értékes ajándékot. A gyűrűt megpillantva a király felkarolja családot, törvénytelen fiát (Hunyadi Jánost) pedig a királyi udvarban a vitézek közé fogadja. A csőrében gyűrűt tartó holló utóbb a család címerébe is bekerül.

KM: H. n. (Bonfini, 3.9.290–300.; Bonfini, Antonio, 1995. 713–714.); H. n. (Hatvany Pál, 1796. 267–268.).

ER: Vajdahunyad* (Forster Gyula, 1915. IV. 149–244. ; Dávid András, 1973. 72. – a várkastély loggiájának falképei, 1460 k.); H. n. (Heltai Gáspár, 1575. 80–82.; Uő, 1981. 197–202.), H. n. (Forster Gyula, 1918. 155. – Petthő Gergely krónikája, 1660); H. n. (Veszelszki Antal, 1776. 1–3.); H. n. (Benkő József, 1999. I. 473–476. – 1778); H. n. (Budai Ferencz, 1805. II. 240–242.); H. n. (Paget, John, 2011. 261. – 1839); H. n. (Kőváry László, 1852. 118–119.; Uő, 1857. 157–160. – Bonfini és Heltai nyomán); H. n. (Müller, Friedrich, 1885. 286–288. – Heltai nyomán); Lőrincrève, Rákosd, Magyarokblös (MZA 947., 1470., 82418. – Magyar Zoltán gy., 2002–2006); Bogdánd (Magyar Zoltán, 2007a. 137–138.); Alpestes*, Rákosd (Uő, 2009a. 93.).

SZ: Korond (Bosnyák Sándor, 2001. 97.).

DT: Páty (EA 3536/12. – Erdélyi Zoltán gy., 1952.).

E 12.1. A tolvaj madár. A mondahőstől egy madár ellopja a gyűrűjét. Utóbb a gyűrűt megtalálják/visszaszerzik.

FF: Csákányháza (MZA 1220. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2003).

AF: Szakmár* (Eckert Irma, 1937. 37.).

MO: H. n. (Gegő Elek, 1838. 81.).

E 15. A Micbán-monda (A Bocskai család eredethagyománya). Egy előkelő rangú asszony kigúnyol és elkerget egy kéregető koldusasszonyt, akinek három ikergyermeke van, mondván, hogy bizonyára erkölcstelensége miatt szült több gyermeket. A koldus távoztában megátkozza a nemesasszonyt, akinek nemso-kára hét ikergyermeke születik. Az asszony szégyenében úgy intézkedik, hogy csak egyetlen gyermekét hagyják meg, a többi veszejtsék el. A szolgáló nem hajta végre az utasítást/a gyilkosságot a nemesasszony hazatérő férje akadályozza meg, és intézkedik, hogy a gyerekeket titokban neveljék fel. Amikor már nagyok a fiúk, a földesúr (Micbán) egy példázattal megleckézteti a feleségét, majd megbocsát neki/kivégezteti a saját fejére mondott átok szellemében. A hét ikerfiú hét nemesi család alapítója lesz; e családok egyike a Bocskai nemzetség.

KM: H. n. (Szamosközy István, 1880. 240. – 1604–1607); H. n. (Cornides Dániel, 1782. 153–154. – Bocskai Miklós sírfelirata, 1621); H. n. (Czeglédi István, 1659. 5–8.; Kemény József, 1860. I. 307–308.); H. n. (Imre Mihály, 1987–1988. 31–32.; Szekeres Gyula, 2004b. 54–56. – Pósa-házi János prédikációja, 1673); H. n. (Imre Mihály, 1987–1988. 33–34.; Szekeres Gyula, 2004b. 56–58. – Diószegi Sámuel rímes prózában írt prédikációja, 1674); H. n. (Takács Béla, 1975. 17–33.; Szekeres Gyula, 2004b. 58–59. – Habokai Máté kátéja, 1759); H. n. (Dugonics András, 1877. II. 329–332.); H. n. – 3* (Heller Bernát, 1909. 67–68. – színpadi feldolgozások, 19. század első fele: Katona József: Bánk bán; Kisfaludy Sándor: Micz bán; Szigligeti Ede: Miczbán családja); H. n. (Jókai Mór, 1898. 210–212. – Alvinczi Péter nyomán); H. n. (Versényi György, 1899. 374–384.); H. n.* (MZA 99704. – Szegedi László közlése, 2004).

DT: Sopronbánfalva* (Mohl Adolf, 1926. 11–20.); Középpulya* (Futaky István, 1999. 397–404.).
 FF: Sóvár* (Cornides Dániel, 1782. 154–155. – Soóvári Soós György sírfelirata, 1617); Sóvár (FKB Cat. X. Hist. Tt. 1. – Bél Mátyás feljegyzése, 18. század közepe; Wagner Károly, 1802. IV. 16–25.); Zemplén vármegye/Purustyán (Nagy Iván, 1858. II. 129.); Sóvár/Sáros vármegye (Hunfalvy János, 1860. II. 246–247.); Sóvár/Sáros vármegye (Mikszáth Kálmán, 1890. 170–175.); Sóvár/Sáros vármegye (Tóth Sándor, 1912. III. 662.); Sóvár/Sáros megye (Szeghalmy Gyula, 1929. 213–217.); Karácsond* (MNAR HS 50401. – Berényi Árpádné gy., 1970–1975); Sajószentkirály* (Ujváry Zoltán, 2007. 303.; Uő, 2014. 93–94.).
 AF: Nagyecsed (Alvinczi Péter, 1989. 104–105. – Alvinczi Péter halotti prédikációja, 1622; Budai Ferencz, 1805. II. 443–444.; Nagy Iván, 1858. II. 128–129.; Tóth Béla, 1898. I. 35–36.; Solymossy Sándor, 1935. 209; Szekeres Gyula, 2004b 53.); Nagyecsed (Kisfaludy Sándor, é. n. 241–269. – 1836); H. n./Hajdúhadház (Tatár Péter, 1869. – verses ponyva); Karcsa/Nagykövesd (Képes Néplap és Politikai Híradó, 1875. 130–132.); Nagykövesd (Bunyitay Vince, 1889. 30.); Magyarszentmárton*, Szeged* (Kálmány Lajos, 1914. II 199–200., 201.); Kismarja (Ferenczi Imre, 1962. 217–218. – Béres András gy., 1954); Hajdúböszörmény* (MZA 71607. – Lackovits Emőke gy., 1969); Eszeny (Ferenczi Imre, 1973. 47.; Uő, 1984. 115.); Eszeny – 2 (Keresztély Balázs szerk., 1992. 47–48.; Soós Kálmán, 2006. 277–278.; Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 65–67. – Bakura Sándor gy. 1972); Eszeny*, Eszeny (Soós Kálmán, 2006. 278–279.).
 ER: Egeres* (Cornides Dániel, 1782. 152–153.; Kőváry László, 1853a. 2.; Heller Bernát, 1909. 67.; Szabó Géza, 1978. 84. – Bocskai Gábor sírfelirata, 1616); H. n. (Bethlen Farkas, 1793. IV. 327–333. – 1670-es évek); Egeres (Kőváry László, 1853a. 2.; Uő, 1854. 49.; Uő, 1857. 136–138.; Uő, 1866. 200.); Egeres (Szabó Géza, 1978. 83–84.).
 SZ: Istensegítség/Nagyvejke* (EA 4636. – Gáspár Simon Antal kézírata, 1950-es évek).

E 21–50. A nemesi cím megszerzése

E 21. Nemesi cím az uralkodónak tett szolgálatokért.

E 21.1. A király életének megmentése.

E 21.1.1. A folyóból kimentett király. A családős a Jordán vizéből menti ki a fuldokló királyt, aki hálából nemességet adományoz neki.

KM: H. n. (Nagy Iván, 1859. V. 264.).

E 21.1.2. A király kerékszöge II. Az utazó uralkodó kocsijának egyik kerékszöge kiesik. Egyik hű embere/egy az út mentén álldogáló férfi a saját ujját dugja a kerékszög helyébe, és ezzel megmenti a kocsit a felborulástól. Önfeláldozásáért hálából a király nemesi címben részesíti az illetőt.

DT: Zala vármegye (Benedek Elek, 1896. V. 292–295.); Porrogszentkirály (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 616.); Búcsúszentlászló (Bálint Sándor, 1977a. 2.); Búcsúszentlászló (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 302.).

FF: Lak (EA 17218/1. – Varga Gábor gy., 1971).

AF: Karcag (Bosnyák Sándor, 2001. 186.).

ER: H. n. (Versényi György, 1901. 125.).

SZ: Koronka (Orbán Balázs, 1870. IV. 177.).

E 21.1.3. A király megvadult lova. A nemesi családós megfélekezzi az uralkodó megvadult lovát/lovait. Hálából nemesi címben részesül.

KM: H. n. (Marcziányi György, 1894. 1.).

DT: Zala vármegye (Bededek Elek, 1896. V. 292–295.); Halászi („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 199. – Süly Rozália gy., 1992).

E 21.1.4. A királyra támadó vadállat. A nemesi családós egy vadászat alkalmával megmenti az uralkodót a rátámadó megsebzett vadtól (medvétől/szarvasbiktól). Hálából nemesi címben részesül.

KM: H. n. (Kempelen Béla, 1932. IX. 153.).

DT: Alsóság (SMNK 1305/15–16. – Zongor Ferenc gy. 1982).

FF: Nyitra vármegye (Nagy Iván, 1862. IX. 588–589.).

SZ: Sepsikőröspatak (Imreh Lajos, 2006. 156.).

E 21.1.7. A király életének megmentése (egyéb hagyományok).

DT: Tardoskedd (EA 10024. – Morvay Gyula gy., 1958).

MO: Románvásár vidéke* (Erdélyi János, 1846. I. 471–473.).

→MZ I. E 54.9.

E 21.2. Nemesi cím a királyi testőrségért. A családós nemesi címben részesül, mert a király melletti testőri szolgálatát példásan látja el.

FF: H. n. (Nagy Iván, 1860. VII. 77.).

AF: Tiszakürt („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 198–199. – Papp Orsolya gy., 1995).

E 21.3. A segített menekülés. Nemesi cím a király menekülésének segítéséért.

FF: Borsodnádasd (EA 22001/9. – Dobosy László gy., 1975).

E 21.4. A királyra támadó rablók. A nemesi családós megmenti a királyt a rátámadó rablóktól.

DT: Decs (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 485.).

E 21.5. A sárból kihúzott kocsi. A nemesi családós kihúzza a király sárba ragadt kocsiját.

AF: Kecskemét (Kriston Vizi József szerk., 2004. 83. – Dékány Ráfael gy., 19. század második fele).

E 21.6. A győztes csata hírének megvitele. A király nemesi címet adományoz annak a katonának, aki megviszi számára az ellenség felett aratott diadal híréét.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1805. II. 217.).

E 21.7. A nemességet érő hadi tanács. Nemesi cím a királynak adott hadi tanácsért.

FF: Znióváralja (Versényi György, 1895. 126.).

E 21.10. A vendégül látott király. Nemesi cím az uralkodó megvendégeléséért.

FF: Szepesség (Lengyel Dénes, 1977. 85–86.).

AF: Békés megye (Nagy Iván, 1861. VIII. 14.); Bés („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 163. – Bodnár Lajos gy., 1994).

E 21.15. A király megtalált holtteste. Nemesi cím a csatában elesett király holttestének megtalálásáért.

DT: Halászi (Ruff Andor, 1928/1938. 67–68.); Halászi (Timaffy László, 1976. 80.; Uő, 1992. 129.), Halászi („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 198. – Süly Rozália gy., 1995); Halászi (EA 27466/13. – Rigó Endréné gy., 1996).

E 22. Nemesi cím egy főrangú személy életének megmentéséért.

AF: Tiszakeszi (EA 14145/2. – Papp Károly gy., 1964); Tiszakeszi (HOMNA 1567/2. – Papp Károly gy., 1965).

E 23. Nemesi cím párviadalban szerzett győzelemért.

E 23.1. Andorás vitéz (Az Andrássy család eredete). Andorás Szent István király uralkodása idején lovagi párviadalban egyetlen kardcsapással megöl egy addig legyőzhetetlennek hitt külföldi bajnokot. A győzelemért az Erős melléknevet és nemesi címet kap a királytól.

FF: Gömör vármegye (Gyöngyösi István, 1700. Ajánló levél); Gömör vármegye (Budai Ferencz, 1804. I. 39.); Gömör vármegye (Felsőmagyarországi Minerva, 1836. 229.); Gömör vármegye (Nagy Iván, 1857. I. 34.); Andrásföldje (Részó Ensel Sándor, 1861. 49.); Gömör vármegye (Gömör-Kishont vármegye, 1903. 593.).

SZ: Csíkszentkirály (Orbán Balázs, 1869. II. 35–36.; Benedek Elek, 1895. III. 21–22.; Uő, 1926. 23–24.).

E 23.2. Egyéb hagyományok. Nemesi cím egy német/török bajnok felett párviadalban aratott győzelemért.

AF: Biharnagybajom (Szűcs Sándor, 1939. 20.); Mezőtúr (EA 1229/1–2. – Magda Eszter gy., 1959).

SZ: Homoródszentmárton (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 51. – 1839); Recsenyéd (Magyar Zoltán, 2011d. 124.).

E 24. Nemesi cím egy török basa/tatár vezér megöléséért.

KM: H. n. – 2 (Nagy Iván, 1859. V. 58–59.; Uő, 1860. VI. 40.).

DT: Dunaszerdahely (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 101. – 1942); Csákánydoroszló (EA 2488/6. – Dömötör Sándor gy., 1951); Palin (Sági Károly, 1982. 368.).

AF: Szeged (Regélő, 1836. 38–42.; Kovács János, 1901. 485.); Mezőtúr (EA 12229/1–2. – Magda Eszter gy., 1959); Dévaványa (MOA 9752. – Bereczki Imre gy., 1968).

ER: Hátszeg vidéke* (Avar Anton, 2015. – 1524).

SZ: Felsőboldogfalva (Zsigmond Győző, 2001. 36.).

E 24.1. A Csáky család grófi címének eredete. A Csákyak őse egy pásztor (bacsó), aki a nyájára vigyázva kifigyeli, hogy miként lehet bejutni a törökök által uralt várba. A pásztor felbuzdítja a környék lakosságát, elfoglalják a várat, a basát pedig megölik. A pásztor e hőstettéért az uralkodó nemesi rangra emeli.

FF: Jósavfő, Szin (Magyar Zoltán, 2001a. 201., 201–202.).

E 25. Nemesi cím harci vitéségért, csatában tanúsított érdeméért.

KM: H. n. – 4 (Nagy Iván, 1859. V. 247.; Uő, 1862. IX. 269., 700.; Uő, 1863. X. 595–596.).

DT: Zalaboldogfa (GMA 29/1. – Szentmihályi Imre gy., 1956.).

FF: Sáros vármegye (Potemkin Ödön, 1863. 78.); Gömörhorka (Fehérvári István, 1937. 129.); Hanva (MZA 92624. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

AF: Dévaványa (MOA 9731. – Bereczki Imre gy., 1968); Karcsa (Balassa Iván, 1975. 26–27.); Tiszakeresztúr (Keresztély Balázs szerk., 1992. 91–92. – Gerendely Valéria gy.).

E 27. Az éber pék (Az Almássy család nemesi címének eredete). Nemesi cím a vár törökök általi elfoglalásának a megküszöbítéséért. A törökök közeledtét észelve egy Almási nevű pék riadóztatja az alvó várbelieket, s így sikerül visszaverni az ellenség ostromát. A pék jutalmul grófi címet kap, és ősevé válik a környéken birtokos Almássy családnak.

AF: Gyula (EFMA 563-78/12–13. – Kovács Irén gy., 1967).

E 30. Nemesi cím a Szent Korona visszaszerzéséért. A Bacsó család úgy kapja meg a nemességét, hogy ősei a menekülő törököktől visszaszerzik a Szent Koronát.

DT: Decs (Katona Imre, 1962. 177.).

→MZ I. D 12.16.

E 33. Hogyan lett herceg Esterházy? Az Esterházyak őse mint szegény parasztleány felcsap katonának, és egy ízben egyszerre tizenkét rablót győz le. A hőstett híre az uralkodó fülébe is eljut, aki megnemesíti a legényt.

FF: Túróc völgye (Rozsnyói Híradó, 1883. 1. szám, 1–3.).

→MZ I. D 14.

E 35. Nemesi cím egy vérmedve elpusztításáért.

ER: Somlyócsehi (Petri Mór, 1902. III. 183–184.); Búrgezd (Magyar Zoltán, 2007a. 236–237. – Pesty Frigyes, 1864. Kraszna vármegye); Búrgezd (Petri Mór, 1902. II. 181–182.); Búrgezd (Szilágysági magyarok, 1999. 353. – Major Miklós gy.); Búrgezd (Magyar Zoltán, 2007a. 238.).

→MZ I. D 20.3.

E 41. Nemesi cím egy kiváló lövésért.

DT: Ugod (EA 5571/1. – Pesovár Ernő gy., 1951).

ER: Ebesfalva/Erzsébetváros (Kövényi László, 1852. 152.).

E 43. Hogyan kaptak nemességet a Bránok? A család őse mint huszár a lovával végigmegy a fogarasi várfal tetején. A lovas bravúr annyira megtetszik a királynőnek, hogy nemeslevelet állíttat ki a számára.

ER: Dombos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 360.).

E 45. Nemesi cím a királyné megtáncoltatásáért.

ER: Máramaros vármegye* (Vrabely Mihály, 1893. 160.).

→MZ I. D 59.

E 46. Nemesi cím egy szellemes mondásért.

KM: H. n. (Nagy Iván, 1861. VIII. 282–283.).

AF: Zenta (Burány Béla, 2007. 920.).

→MZ I. E 91.15.

E 47. „Aki úr volt, az molnár lesz, aki molnár volt, az úr lesz!” Az élete kockáztatásától ódzkodó földesúr valamely egyszerű rangú emberét küldi maga helyett a háborúba. A szegény ember hőiesen helytáll a csatában, a király életét is megmenti. Amikor az uralkodónak a tudomására jut a turpisság, a jobbágyot nemessé, a földesurat pedig jobbágyá teszi.

AF: Bés („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 163. – Bodnár Lajos gy., 1994).

E 48. A vitézi cím megszerzése.

E 48.1. Vitézi cím az ellenség vezérének elfogásáért.

DT: Vághosszúfalu (MZA 90286. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

E 48.2. Vitézi cím az ellenséges üteg kifüstöléséért.

DT: Taksonyfalva (MZA 90284. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

E 48.3. Vitézi cím egy sebesült parancsnok/egy század katona megmentéséért.

DT: Jóka (MZA 90285. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Apátújfalva (MZA 89781. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

E 50. Egyéb nemesi eredethagyományok.

E 50.1. A hunok leszármazottai. Egy óbásti család tagjai úgy tartják, hogy Attila egyik táltospapjának a leszármazottai. / Egy székelycakasdi család tagjai úgy tartják, hogy az ott letelepedett hunok leszármazottai.

FF: Óbást (Magyar Zoltán, 2006b. 44.).

SZ: Székelycakasd (Asztalos Enikő, 1998. 101–102.).

E 50.2. Dzsingisz kán leszármazottai. A Gorzó család a családi eredethagyomány szerint Dzsingisz kán leszármazottja.

KM: H. n. (Új Idők lexikona XI., 1938. 2771.); H. n. (<http://www.macse.org/society/szemelyek.php/Gorzó> – utolsó letöltés: 2014. 03. 20.).

E 50.3. A honfoglalók leszármazottai. A Komlósy nemzetség/egy bodosi család úgy tartja, hogy őseik mint lovasok a honfoglalókkal a Vereckei-szoroson jöttek be a Kárpát-medencébe.

KM/FF: H. n. – 2 (Petrovay György, 1895. 31.).

SZ: Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 118.).

E 50.4. Huba vezér leszármazottai. A hubói Hubayak a családi hagyomány szerint a honfoglaló Huba vezér utódai.

FF: Hubó (EA 31474/2. – Bíró Katalin gy., 1997).

E 50.7. Salamon király leszármazottai. A Csallóközben birtokos Illésházy család a hagyomány szerint az oda menekült Salamon királytól származik.

DT: Illésháza (EA 9546/2. – Hidasy László gy., 1955).

E 50.9. Zách Felicián leszármazottai. A ma is létező Zach család Zách Feliciántól eredezteti magát.

DT: Hegyeshalom, Levél (Ruff Andor, 1928/1938. 102.).

E 50.10. A templomos lovagok leszármazottai. A község egyik családjának tagjai azt állítják magukról/a községben úgy tartják róluk, hogy egyik ősük templomos lovag volt.

AF: Bihar vármegye (Pesty Frigyes, 1861. 84.); Kenderes* (EA 19637/12. – Vámosi Margit gy., 1977).

E 50.16. Mátyás király leszármazottai. A sátoraljaújhelyi Panczely család Mátyás király törvénytelen lányától eredezteti magát.

FF: Sátoraljaújhely (Budapesti Hirlap, 1893. 59. szám, 6.).

E 50.18. Dózsa György harcostársának leszármazottai. A szalacsi Szepesi családnak Dózsa György egyik – a Szepességbe menekült – híve az ősatyja.

AF: Szalacs (MZA 83039. – Magyar Zoltán gy, 2010).

E 50.25. Rákóczi nemesei. A II. Rákóczi Ferenc megnevesíti Esze Tamást. / Rákóczi román katonája, akit a fejedelem megnevesített. / Családok, akik Rákóczitól/Rákóczi egyik vitézétől származtatják magukat.

AF: Jánd (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 162. – Babus Jolán gy.), Újkígyós (MZA 99668. – Magyar Zoltán gy., 2014).

ER: Kővár-vidék (Takács Sándor, 1869. 157.; Palmer Kálmán, 1894. 251.).

FF: Pányok (MZA 99977. – Magyar Zoltán gy., 2014).

E 50.28. Napóleon rokonsága. A Fejér megyei Bóné család Napóleon famíliájától, a Bonapartéktól származtatja magát.

DT: Fejér megye (Gelencsér József–Kresz Mária–Lukács László, é. n. 28–29. – Gelencsér József gy.).

E 50.31. Szerecsen családős. A nemesi család (Szerecsen) őse egy a királyt a Szentföldön segítő néger rabszolga volt.

KM: H. n. (Marcziányi György, 1894. 1.).

E 50.33. Cigány családős. A nemesi család (Fáy/Kondé/Vay) őse egy az uralkodó előtt érdemeket szerző cigány.

DT: Dunaszerdahely (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 101. – 1942).

FF: Lak (EA 17218/1. – Varga Gábor gy., 1971); Borsodnádasd (EA 22001/9. – Dobosy László gy., 1975).

AF: Tiszaszederkény (Szendrey Zsigmond, 1920. 49–50.); Mezőtúr (EA 12229/1. – Magda Eszter gy., 1959).

E 50.33.1. A cigány eredetet jelzi, hogy a nemesi utódok bőre is barna színű.

DT: Dunaszerdahely (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 101. – 1942).

FF: Lak (EA 17218/1. – Varga Gábor gy., 1971).

E 50.36. Hadi vitézségért a család őset örökös tanácsstaggá választják a városi tanácsban.

AF: Karcag (Szűcs Sándor, 1961. 21–22.).

E 50.37. Hadi vitézségért a család tagjai az első padsort kapják meg a templomban.

SZ: Székelykakasd (Asztalos Enikő, 1998. 12.).

E 50.39. Egyéb hagyományok.

AF: Dévaványa (MOA 9730. – Bereczki Imre gy., 1968).

ER: H. n. (Kövár László, 1854. 176.); Nagylozna (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1901. V. 79.).

E 51–80. Címermondák

E 51. Sárkányölő hősre utaló címerek. A nemesi család őse sárkányt öl, és e hőstett elismerésül kap nemesi címet és címert.

E 51.1. A sárkányfogás Báthori-címer. A Báthoriak őse megöli a környéket pusztító sárkányt/mielőtt csellel megöli a sárkányt, kiveri három fogát. Ennek emléke a három sárkányfog a család címerében.

KM: H. n.* (Erdélyi János, 1851. 347.).

AF: Nagyecsed (Rákóczi Ferenc, 1985. 207. – II. Rákóczi Ferenc emlékirata, 1717); Szatmár vármegye/Hajdúság (Budai Ferenc, 1805. III. 751.); Szatmár vármegye (Szirmay Antal,

1810. II. 79.); Szatmár vármegye (Köváry László, 1854. 28.); Nagyecsed (Nagykároly és vidéke, 1890. augusztus 30.); Szatmár vármegye (Kandra Kabos, 1897. 197.); Hajdúnánás (Barcsa János, 1900. 82.); Szatmár vármegye (Szatmár vármegye és Szatmár-Németi, 1908. 26.); Hajdúböszörmény (EA 3242/4. – N. N. gy., 1943); Tarpa (EA 26301/25. – Pap Gézáné gy., 20. század közepe); Hajdúböszörmény, Hajdúvid (Dankó Imre, 1973. 327.); Tarpa (Babus Jolán, 1976. 34.); Szatmár megye (Luby Margit, 1985. 23. – Berey József gy.); Hajdúhadház (Draviczy Imre, 1990. 14.).

ER: Szilágysomlyó (P. Szathmáry Károly, 1886a. 806.); Szilágysomlyó (P. Szathmáry Károly, 1886b. 1–2.); Szilágysomlyó (Mikszáth Kálmán, 1890. 60.); Szilágysomlyó (Petri Mór, 1901. II. 360.); H. n. (Kelemen Lajos, 1926. 10.); Szilágysomlyó (Veress Endre, 1937. 316.); Szilágysomlyó (KJNTA 1924-07/4. – Józsa Katalin gy., 2007); Szilágypanit (Magyar Zoltán, 2007a. 267.).

E 51.2. A kígyós Bethlen-címer. A bethleni Bethlenek őse megöli a környéket pusztító sárkánykígyót, amiért nemesi címet és szájában aranyalmát tartó, koronás kígyót ábrázoló címert kap.

ER: Bethlen (Köváry László, 1854. 40.; Uő, 1857. 151.); Magyarzsákok (Orbán Balázs, 1868. I. 156.); Keresd (Herrmann Antal, 1893. 29.); Bethlen (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. II. 180–181.); Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 276. – Imreh Barna gy., 1968); Bonyha (MZA 27876. – Adorjáni Rudolf Károly gy., 1993); Bethlenszentmiklós, Mikefalva (Magyar Zoltán, 2005a. 123., 124.); Bonyha (Uo., 124. – Fábíán Kinga gy., 1994); Alsórákos – 2 (MZA 89468., 91240. – Magyar Zoltán gy., 2010, 2011); Alsórákos, Keresd (Magyar Zoltán, 2011a. I. 276., 360.); Bethlen (Uő, 2011a. II. 271. – Balla Tamás gy., 1995); Bethlen (Uo., 271–272. – Orbán Mária gy.); Bethlen (Uo., 272. – Orbán Dániel gy.).

E 51.3. A Balassák sárkányos címere. A Balassa család őse megöli a kékkői barlangban tanyázó vízivő sárkányt. Jutalmul egy olyan címert kap a királytól, amely a kezében kardot tartó sárkányt ábrázol.

FF: Kékkő/Nógrád megye (Szombathy Viktor, 1979. 96–99.).

→MZ III. B 18.

E 51.4. A cseszneki várajtó kőlábain látható kígyók. A Garák sertésnyáját egy sárkánykígyó pusztítja. A környékbeli nép a barlangjába szorítva a szörnyeteget, végez vele, a földesúr pedig épülő várának ajtaját az elpusztított kígyó képével díszítteti.

DT: Csesznek (N. Apáthi Kiss Sámuel, 1828. 1869–1870.).

E 52. A címerben látható griffmadár (A Zsolyomi család címere). A Zsolyomiak egyik őse nyíllal lelövi a környék jószágait pusztító hatalmas griffmadarat. Erre utal a Zsolyomi család címerében látható koronás fejű, nyíllal átlőtt nyakú madár.

AF: Székelyhid (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII., 1914. 494–495.); Székelyhid (Bunyitay Vincze, 1884. III. 321–322.); Székelyhid (Bihari népmondák, 1995. 91. – Nánási Zoltán gy., 1978); Nagyvárád, Székelyhid (Uo., 92., 92–93. – Fábíán Imre gy., 1981).

E 53. A király életének megmentése.

E 53.1. A Wass család bölényfejes címere. A Wass család őse szarvánál fogva megfékezi, és a szomszédos tóba dobja a királyra támadó megsebzett bölénybikát. Hálából a király (Szent László) megneemesíti a bátor legényt, a Vas nevet és nyíllal átlőtt orrú bika fejét ábrázoló címert adományoz neki.

ER: Mezőség/Cege (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. I. 488–489.); Mezőség (Nagy Iván, 1865. XII. 79.); Vasasszentgotthárd (Turcsány Péter, 2008. 251–252. – Wass Albert visszaemlékezése a családi szájhagyományra).

E 53.2. Egyéb bikafejes címerek. A zólyomlipcsei várúr (Rubigallus Pál) a kardjával egy vágással lecsapja a rátámadó vadbika fejét, amit a vár kapuja fölé faragott bikafejes címer örökít meg. / A mellétei Barna család őse a szarvánál fogva megfékez egy megvadult bikát, megmentve ezáltal a király életét. Hálából címert kap adományul, amelyben egy kardot tartó kéz és egy fekete bika képe látható.

FF: Zólyomlipcse (Hazánk s a Külföld, 1867. 426.); Melléte (Forgon Mihály, 1909. 73.).

E 53.3. A Kálnokyak medvefejes címere. Vadászat alkalmával egy hatalmas anyamedve támad a királyra, de az utolsó pillanatban a Kálnoky grófok őse leteríti a vadállatot/nyilával keresztüllövi a medve kitátott száját. A király (Nagy Lajos) hálából dühös medvefőt ábrázoló címert adományoz neki.

SZ: Háromszék (Benkő József, 1999. II. – 1778); Háromszék (Kőváry László, 1854. 137.; Uő, 1857. 152.); Háromszék (Nagy Iván, 1860. VI. 49.); Kálnok (Oláh-Gál Elvira, 2011. 77.).

E 53.4. A Rajcsányiak medvealakos címere. A családős kimenti a királyt egy medve karmai közül, hálából birtokot és nemesi címert kap, amelyben egy királyi alakot szorongató medve és egy törös férfi látható.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1805. III. 500.).

E 53.5. A Mattyasovszky család medvealakos címere. A család őse egy vadászat alkalmával megmenti a király életét egy rátámadó medvétől úgy, hogy a földből gyökerestül kitép egy fát, és azzal kergeti el a vadállatot. Erre utal a címerben látható fekete medve, amely ütésre emel egy gyökerestül kitépott fát.

DT: H. n. (Esztergom vármegye, 1908. 458.).

E 53.6. A Liponuk nemzetség medvealakos címere. A család őse egy vadászat alkalmával megmenti a király életét a rátámadó medvétől. Erre utal a címerben látható férfi, aki a pallosát egy medve hátába döfi.

KM: H. n. (Karácsonyi János, 2004. 1269.).

E 53.8. A Márton család zergealakos címere. A Márton család őse buzogányával leüti a fejedelemre támadó vadkecskét. Erre utal a címerben látható zerge és a buzogányát ütésre emelő páncélos vitéz.

AF: Hajdúszoboszló (Görzsönyi Vargha Zoltán, 1916. 88.).

E 54. Csatában tanúsított vitézségért kapott címer.

E 54.1. A koronát tartó oroszlánok. Az Andrassy család címerében egy kardos vitéz és két, koronát tartó oroszlán / a Kálnassy család címerében két koronát tartó oroszlán és a buzogányt tartó bajnok utal a harci vitézségre. / A Chapy és a Bocskai család címerében a szemén nyílvevesszővel sebzett, vérző pofájú oroszlán utal egy várostrom során szerzett sérülésekre.

KM: H. n. – 4 (Nagy Iván, 1857. I. 173.; Uő, 1858. III. 14.); H. n. (Résző Ensel Sándor, 1861. 49.); Sáros vármegye (Potemkin Ödön, 1863. 78.); H. n. (Fejérpataky László, 1883. 3. szám.); H. n. (Kolosy István, 1905. 167.).

E 54.2. A sisakrostélyon lógó hal (A Kállay család címere). A Kállayak őse egy törökkel viaskodva a folyóba esik, és ott végez az ellenfelével. A vízből kikecmeregve ámultan látja, hogy egy hatalmas csuka akadt a páncéljába.

KM: H. n. (Nagy Iván, 1860. VI. 40.; Tóth Béla, 1898. I. 17–18.); H. n. (Budapesti Hirlap, 1882. június 8.; Szendrey Zsigmond, 1926. 86.).

AF: Mezőtúr (EA 12229/1–2. – Magda Eszter gy., 1959).

E 54.4. Az elvesztett jobb kar. A Dessewffy család címerében szereplő buzogányos kar utal arra, hogy a családős a jobb karját vesztette a tatárok elleni küzdelemben. / A Makray család címerében szereplő várkapu és vörös zászlót tartó, nyíllal átlőtt kar arra utal, hogy a családős egy ostrom alkalmával levágott jobb kezéből a baljába vette, és úgy is kitűzte a várba a zászlót.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1804. I. 542.); H. n. (Köváry László, 1854. 178.); H. n. – 2 (Nagy Iván, 1858. III. 299.; Uő, 1860. VII. 272.); H. n. (Éble Gábor, 1903.; Turul, 1903. 78.); H. n. (R. Kiss István, 1903. 160.).

E 54.6. A törökfejes címer. A nemesi családős (Cserei/Csáky/Harsányi/Dombay/Anderkó) legyőz egy török vezért/török bajnokot, levágva a fejét. Az elismerésül kapott nemesi címerben egy levágott török fej/egy a kezében/kardja hegyén levágott török fejet tartó magyar vitéz látható.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1804. I. 509.; Köváry László, 1852. 61.; Uő, 1854. 58.; Uő, 1857. 153–154.); H. n. (Nagy Iván, 1858. III. 135.); H. n. (R. Kiss István, 1903. 22.).

FF: Szin (Magyar Zoltán, 2001a. 201–202.); Otrókocs (MZA 92623. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

SZ: Ozsdola (Szekeres Attila István, 2013. 418.).

E 54.7. A török bajnok véres keze (A Dózsa család címere). A nemesi családős legyőz egy török bajnokot, egy csapással levágva annak páncélos kezét. Jutal-

mul a királytól különféle adományok mellett nemesi címert kap, amelyben egy karddal átütött véres kar utal a vitézi tetre.

KM: H. n. (Istvánffy Miklós, 2001. 130. – 1605); H. n. (Budai Ferencz, 1805. III. 290.); H. n. (Felsőmagyarországi Minerva, 1828. 1845.); H. n. (Nagy Iván, 1858. III. 364.).

SZ: Makfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 26.); Makfalva (Sándor István, 1972. 9.); Makfalva (Katona Imre, 1973. 104.).

E 54. 9. A Cserei család címere. A Cserei család őse levág a csatában egy a király életére törő török vitézt. A hű katona a veszett csatát követően menekülés közben is segíti az uralkodót: súlyos ínségükben a mezőn a kalászból búzaszemeket gyűjt össze, és azt kínálja a királynak éhségét csillapítandó. Ezekre a szolgálatokra utal a Cserei-címerben a páncélos lovag, amely a jobbában egy kardot, és annak hegyén levágott törökfejet, míg bal kezében három búzaféjet tart.

KM/ER: H. n. (Budai Ferencz, 1804. I. 509.; Kőváry László, 1857. 153–154.; Nagy Iván, 1858. III. 135.; Tóth Béla, 1898. I. 46.).

→MZ I. E 55.

E 55. A király csillapított éhsége. A Cserei család őse menekülés közben segíti az uralkodót: súlyos ínségükben a mezőn a kalászból búzaszemeket gyűjt össze, és azt kínálja a királynak éhségét csillapítandó. Erre utal a Cserei-címerben a páncélos lovag bal kezében tartott három búzaféj. / A Nádasdy család őse egy nádasban bújtatja a menekülő királyt, akit az ott lőtt vadkacsa húsával táplál. Erre utal a Nádasdy-címerben látható vadkacsa.

KM/ER: H. n. (Budai Ferencz, 1804. I. 509.; Kőváry László, 1857. 153–154.; Nagy Iván, 1858. III. 135.; Tóth Béla, 1898. I. 46.).

DT: Nádasdladány (<http://www.visszaemlekezesek.hu/nadasdy-ferenc> – letöltés: 2015. 02. 08.).

E 57. Önfeláldozásért kapott címer.

E 57.1. A szekérek tartó kéz (A Toldalagi-címer eredete). Az utazó uralkodó kocsijának egyik kerékszőge kiesik. Egyik hű embere észreveszi a bajt, és saját ujját dugva a kerékszőg helyébe, megmenti a kocsit a felborulástól. Önfeláldozásáért az uralkodótól szekérek tartó kezét ábrázoló nemesi címert kap.

SZ: Koronka (Orbán Balázs, 1870. IV. 177.); Dés (Versényi György, 1883. 472.; Uő, 1901. 125.).

E 57.2. A levágott lábfej. A török fogságba esett várkapitányt összeláncolják csatlósával, aki levágja saját lábát annak érdekében, hogy az ura kiszabadulhasson. Hálából a fogságot túlélő féllábú szolga birtokot és nemességet kap, címerében pedig az önfeláldozó cselekedetre utaló lábfej és egy szekerce látható.

FF: H. n. (Felsőmagyarországi Minerva, 1832. 510.; Nagy Iván, 1858. II. 257.); Nedec (Teleki Zakariás Sándor, 1912. 62–63.; Bayer Zsolt, 2000. 36.).

SZ: Dálnok (Kicsi Sándor, 2006. 76–77.).

→MZ I. D 10.8. →MZ IV. C 83.10.3.

E 60. A lövész-címer.

E 60.1. Az átnyilazott szarvas (A Draskóczyak címere). A vesztett csatából a király kíséretében menekülő családős lenyilaz egy a megáradt folyón átkelő szarvast, miáltal a csapat élelemhez jut, és útmutatást nyer a menekülés további útját illetően. Hálából utóbb nemességet és egy átnyilazott szarvast ábrázoló címert kap.

KM: H n. (Nagy Iván, 1858. III. 389.).

E 60.2. Két átnyilazott hattyú (Az iktári Bethlenek címere). Vadászat alkalmával a családős egyetlen lövéssel két hattyú nyakát lövi keresztül. A csodás lövés annyira kivívja az uralkodó ámulatát, hogy a lövésre emlékeztető címerrel ajándékozta meg (két egymással szemben álló hattyú, melyeket nyakuknál fogva egy nyílvessző fog össze).

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1804. I. 395.; Kövály László, 2854. 75.; Nagy Iván, 1858. II. 68.).

AF: Betlenős (Magyari Etelka, 1998. 2. – Pesty Frigyes, 1864. Arad vármegye); Betlenős (KJNTA 257-98/4. – Magyari Etelka gy., 1998).

E 60.3. A lelőtt török katona (A Radák család címere). A Radákok őse puskával lelő egy előkelő rangú törököt.

KM: H. n. (R. Kiss István, 1903. 22., 168.).

E 65. A címerben szereplő ikerfiúk.

E 65.1. A hét ikerfiú (A Bocskai család címere). A szájában és lábában nyilat tartó oroszlán, amelynek farka hét ágra van tagolva, utal a család eredetét elbeszélő Micbán-mondára.

ER: H. n. (Szamosközy István, 1880. 240. – 1604).

→MZ I. E 15.

E 65.2. A sóvári Soós család címere. A sóvári Soósok őse egyike Micbán hét fiának. Édesanyjuk a hét fiú közül hatot vízbe akar veszejteni, ezért büntetésül gyermekei születésnapján minden évben övig meztelenül és két szarvval a fején kell megjelennie a vendégek előtt. Erre utal a címerben látható, a fején szarvakat viselő, nő.

FF: Sáros vármegye (Bárczy Oszkár, 1897. 1897. 29.).

E 65.3. A két ikerfiú (A Tarczay család címere). A családős halotti leplét elfordult arccal tartó két gyermekalak a családős szerelmi gyanakvásból megölt két ikerfiúra utal.

FF: Héthárs (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 312.); Héthárs (Csoma József, 1890a. 41.).

E 67. A Toldiak bikafejes címere. Toldi Miklós pusztá kézzel megfékez egy megvadult bikát, erre utal a címerben látható bikafej.

AF: Nagyszalonta (Rozvány György, 1870. 19.).

→MZ II. G 63.14.

E 68. A medvét megszelídítő pásztorfiú. Ilyés András erdélyi püspök még gyerekkorában pásztorfiúként az imájával lecsillapít egy a nyájára támadó medvét. E csodára utal a püspöki címerében látható, a botját felemelő pásztorfiú, aki előtt egy ágaskodó medve áll.

SZ: Csíkszentgyörgy (Orbán Balázs, 1869. II. 39.).

→MZ V. Q 73.1.

E 69. A Zichy család címere. A Zichyek ősatya a hunokkal a Meotisz mocsarai között egy szarvast üldöz, és amikor az állat a vízbe veti magát, hogy menedékre leljen, a vitéz ráugrik a hátára, és az agancsába kapaszkodva a mocsár túlsó oldalán vergődik újra szárazra. E vadászkaland nyomán lelnek rá a hunok (és magyarok) a Meotisz túlsó partján elterülő termékeny vidékre. A nem mindennapi vadászkalandra utal a család címerében látható két szarvasagancs.

DT: Moson vármegye (Bél Mátyás, 2013. 73. – 18. század első fele).

→MZ I. A 1.

E 70. A címerben megfestett alma. A család (Berényiek/Almásyak) címerében látható alma a családős által almával a királylány számára megfogott mókusra/a király által a családősnek ajándékozott aranyalmára utal.

FF: Karancsberény (Frics Gyula–Varga Norbert, 2007. 236.).

AF: Zenta/Csantavér (Burány Béla, 2007. 920.).

E 72. A győztes csata hírének megvitele. A Sámbockréti család őse viszi meg a királynak egy győztes csata híret: erre utal a családős címerében látható két kasza, amiket tölgyfaágak díszítenek.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1805. II. 217.).

E 74. A fordított patkó. A Gyulay család címere (egy ló szügye és két patkó) a családős táltos lovára utal, valamint a paripa azon tanácsára, hogy patkoltassa visszájára, ha meg akar szabadulni az üldözőitől.

DT: Balaton-felvidék (Ipolyi Arnold, 1854. 238.).

→MZ III. A 87.

E 76. A boldog ember inge. A Znió család címere egy korhadt fatörzsből kiemelkedő torzonborz, bőrvöves alak (vadember), aki kezében lándzsát és a lándzsán zászlóként lobogó inget tart, utal a családős által a királynak adott tanácsra.

FF: Znióváralja (Szeghalmy Gyula, 1929. 171.).

→MZ III. A 270.

E 78. Szerelmi jeles címerek. A páncélos kar által tartott három rózsza/lángoló szívét nyújtó apród utal a családős (Örlöcök/Gergelakiak) eredethagyományának szerelmi motívumára.

KM: H. n. (Nemzeti Ujság, 1925. október 4.).

FF: Sáros vármegye (Vályi András, 1799. III. 324.; Hunfalvy János, 1860. II. 249.; Nagy Miklós szerk., 1867. I. 182–183.; Uő, 1868. II. 305.; Potemkin Ödön, 1863. 61.; Tóth Sándor, 1909. I. 279.).

E 79. Egyéb nemesi címermondák (vegyes).

E 79.1. Attila és a korai Árpádok címere.

KM: H. n. (Képes Krónika: SRH I. 263.); H. n. (SRH I. 152. – Kézai Simon krónikája).

→MZ I. E 1.

E 79.3. A Corvin-monda. A Hunyadiak/Mátyás király hollós címere.

→MZ I E 12. →MZ II. G 111.

E 79.5. A királynő képmása. A királynő a neki nagy szolgálatokat tett nemesnek megengedi, hogy ő és utódai a királyné mellképét címer gyanánt viselhessék.

KM: H. n. (Csoma József, 1890b. 117.; Uő, 1910. 50.).

E 80. Városok címermondái.

E 80.1. Brassó címere.

E 80.1.1. A bujdosó király (Salamon) egy fa odvába rejti a koronáját, amit később egy pásztor talál meg. Erre a koronára utal Brassó latin és német neve, valamint a címerben látható koronára ráfonódó fagyökerek.

ER: Brassó (Orbán Balázs, 1873. VI. 205.; Hanusz István, 1893. 342–343.).

→MZ VIII. J 112.

E 80.1.2. A városháza építéskor a fagyökerek között talált koronából származik a város neve és címere.

ER: Brassó (Orbán Balázs, 1873. VI. 205.; Hanusz István, 1893. 343.).

E 80.1.3. A városháza helyén olyan csodálatos len termett, amelynek szálai korona formába fonódtak össze; erre utal a város címere.

ER: Brassó (Kőváry László, 1852. 68.); Brassó (Hunfalvy János, 1864. III. 89.); Brassó (Orbán Balázs, 1873. VI. 290., 313.).

E 80.3. Bányavárosok címerei.

E 80.3.1. Selmezbánya címere. Egy pásztor két gyíkot követve talál rá a gazdag arany- és ezüsttélérre. Erre utal a város címerében látható bányatorony és a torony mellett kétfelől magasan fölemelkedő két gyík.

→MZ I. H 1.1.

E 80.3.5. Rozsnyó címere. Egy pásztornak álmában egy tündér jelenik meg, egy háromágú koronát nyújt át neki és utasítja, hogy reggel hol kezdjen ásni gazdag aranyteller reményében. Erre az álomra utal a város címerében látható két angyal, akik egy kék színű pajzsot tartanak, amelyen három aranyrózsa ragyog a bányászjelvényekkel díszítve.

→MZ I. H 1.15.

E 80.8. Rózsahegy címere. A Rózsahegy címerében látható nyíllal átlőtt rózsa egy szerelmese által a város határában véletlenül lelőtt leányra utal.

FF: Rózsahegy – 2 (<http://www.ruzemberok.sk/mesto/ruzemberok/historia-mesta> – utolsó letöltés: 2014. 01. 15.; MZA 99703.)

E 80.10. Solt címere. A soltiak bújtatják a tatárok elől menekülő királyt, aki ezért a megmenekülése után aranykulcsos címet adományoz a mezővárosnak.

AF: Solt (EA 14631/80. – Nagy Béla gy., 1966).

E 80.12. Pásztó címere. A várost Zsigmond király ruházta föl városi kiváltságokkal, ezért látható a címerében egy Zsigmond külsejére utaló szakállas férfialak.

FF: Pásztó (Bosnyák Sándor, 2000. 139.).

E 80.15. Karcag címere. Egy alkalommal daruk figyelmeztetik nagy kepeléssel a karcagiakat egy portyázó török csapat közeledtére. Erre utal a város címerében látható daru, amely egyik fölemelt lábában követ tart.

AF: Karcag (Szerepi Nagy Antal, 2006. 87–88.).

E 80.20. Kisebb községek címermondái.

E 80.20.1. A község pecsétjében látható furulyás rabló-alak utal a település nevére és eredetére, arra, hogy azt rablók alapították.

FF: Homonnazbojnat (Szendrey Zsigmond, 1925. 13.).

E 80.20.2. A község címerpajzsában szereplő kardot tartó, könyökben meghajlított kar és a balra fent látható félhold és csillag utal arra, hogy őseik a hagyomány szerint visszaverték a törököket, és foglyul ejtették a török basát.

DT: Bodonhely (Nagy Gyula, é. n. 133.).

E 80.20.3. A község címerpajzsában szereplő üst utal egy a városalapítókkal kapcsolatos anekdotikus esetre.

FF: Dobsina (Gatscholper, Topscher, 1914.).

81–90. Kollektív kiváltságok eredete

E 81. A városi kiváltság eredete. Az uralkodó városi kiváltságot adományoz az általa kedvelt/nek szolgálatokat tett települések számára.

DT: Pered (Demeter Dénes, 1895. 242–243.); Szentendre (EA 8387/43. – Dobos Ilona gy., 1967).

FF: Mezőkövesd (Pesty Frigyes, 1865. Borsod vármegye, 269.); Szepesbéla (Pesty Frigyes, 1888. 44.); Mezőkövesd (Istvánffy Gyula, 1896. 454.); Mezőkövesd (Petó Margit, 1984. 129.); Vicsápapáti (Czövek Judit, 2002. 11.); Gímes (Magyar Zoltán, 2002. 51.).

AF: Soroksár (Tóth Béla, 1898. I. 366–367.).

E 82. Vásárjog eredete.

E 82.1. Vásárjog az uralkodónak nyújtott katonai segítségért.

FF: Ipolyszalka (MZA 89770. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

E 82.2. Az eladott vásárjog. A mezőváros népe a vásárjogot két galambért cserébe adja el a földesúrnak.

DT: Pozsonynádas (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 91.).

E 83. A község népének megnevesítése, nemesi falvak eredete. Az uralkodó nemesi rangra emeli annak a településnek minden lakosát, amelynek lakosai a hadban mellette voltak/segítették a menekülésben/megmentették az életét/egyéb módon szereztek előtte érdemeket.

DT: Nyék (Ipolyi Arnold, 1858. 78.); Szabadszentkirály (Vasárnapi Ujság, 1888. 562.); Szilágy (Berze Nagy János, 1940. II. 580.); Kémes (JPMNA 650-82/4–5. – Bosnyák Sándor gy., 1959); Deáki (Rész Ensel Sándor, 1893. 2–3.); Zágorkhida (Budapesti Hírlap, 1901. 360.; Gönczi Ferencz, 1914. 51.); Nemeskajal (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 75.; Bogoly János, 1995. 60.); Göcsej (Gönczi Ferencz, 1914. 66.); Szentkirályszabadja, Szentgál (Karsai Géza, 1938. 249.); Szentkirályszabadja (Lőcsei Gabriella, 2006. 5.); Cikolasziget/Vajka (Timaffy László, 1976. 77.).

FF: Egyházasbást (Pesty Frigyes, 1864. Gömör vármegye, 106.); Tornagörgő (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 309., 520.); Tornagörgő (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben XVIII. 190., 262.); Mész (MZA 68315. – Magyar Zoltán gy., 1996); Áj (Magyar Zoltán, 2001a. 141.).

AF: Kismarja – 3 (EA 5870/9.; MOA 5870.; Szekeres Gyula, 2004b. 191. – Béres András gy., 1954); Sövényháza (EA 8052/21. – Dobos Ilona gy., 1966); Fajs (EA 17008/12. – Keserü Mária gy., 1971); Fajs (Kuczy Károly, 1980. 77.); Sáp – 3 (Molnár Ambrus, 2001. 266–268.); Kistárkány (Magyar Zoltán, 2009b. 66–67.).

ER: Hunyad vármegye/Csolnako (Paget, John, 2011. 261. – 1839).

E 83.1. A felszabadított halászok. A király szabad halászati jogot ad az öt vendégül látó halászoknak és mentesíti őket a jobbágyi szolgálat alól.

DT: Halászi (MOA 13234. – Fazekas László gy., 1931); Halászi (Timaffy László, 1976. 78.; Uő, 1992. 101–102.); Halászi – 2 (EA 22466/6., 7. – Rigó Endréné gy., 1996); Szimő* (MZA 108736. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

E 85. A dézsma elengedése. A király az öt vendégül látó község lakosainak örök időkre elengedi a szőlődézsma megfizetését.

AF: Micske (Nagy-Máté András szerk., 2007. 71.).

E 88. A megnyitott templomajtó. A község lakosai segítik a királynőt/a királynét, akire a falu határában törnek rá a szülési fájdalmak. Az egészséges fiúutód öröme a község lakosai kérhetnek valamit az uralkodótól. A kérés: nyitasson még egy ajtót a templom oldalán, hogy ne kelljen a továbbiakban közös bejáratot használniuk a szomszédos falu népével.

DT: Csilizradvány (Bakos József, 1942. 24. – Selmeczi Péter gy.); Csilizradvány – 2 (Marcell Béla, 1982a. 5.); Csilizradvány (Horváth Ildikó–Telekiné Nagy Ilona, 2000. 37.).

E 89. Milyen messze legyen Oláhfalú Kolozsvártól? Az uralkodó igazolást ad a község lakosainak, hogy a falujuk nincsen messzebb két mérföldnél a tartomány fővárosától (holott a távolság többszöröse annak). Az okirat birtokában a lakosok azután szabadon kereskednek az országban, mert addig csak arra volt engedélyük, hogy két mérföldön belül árulhassák az általuk kitermelt fát.

SZ: Udvarhelyszék (Vöő Gabriella, 1981. 139.).

→MZ III. A 281.3.

E 91–100. Családnév magyarázó mondák

E 91. Nemesi családnév-hagyományok.

E 91.1. A Báthori család nevének eredete. A család a „Bátor” nevet Bátor Opos lovagi győzelmei/a családős sárkányölő hőstette miatt nyeri el.

KM: H. n. (Kőváry László, 1854. 28.).

→MZ II. K 2.

E 91.2. A Wass család nevének eredete. A család a „Vas” nevet a nagyerejű családős bátor tette után nyeri el, aki a szarvánál fogva megfékez és a tóba hajít egy bölénybikát, miáltal megmenti a király életét.

→MZ II. D 162.

E 91.3. Az Andrássy család melléknevének eredete. A család az „Erős” melléknevet a családős lovagi tornán aratott fényes győzelme után nyeri el.

→MZ I. E 23.1. →MZ II. C 48.1.

E 91.7. A Rakovszky/Rákóczi család nevének eredete. A család a családős által a menekülő király számára feltalált/a várat ostromló tatárok közé dobatott kosár rákról kapja a nevét.

FF: Znióváralja (Szendrey Zsigmond, 1921. 131.); Znióváralja (Szombathy Viktor, 1979. 331–333.).

E 91.12. A Máriássy család nevének eredete. A már vesztesre álló csatát a Máriássyak ősenek felmentő csapata fordítja meg. A zászlójukra hímmzett Szűz Mária-képre utalva így biztatják a küzdő katonákat: „Senki ne féljen, itt vannak a Máriás seregek!” E csatakiáltás nyomán a család a királytól a nemesi birtokadomány mellé a Máriássy nevet kapja kitüntetésül.

FF: Márkusfalva/Szepesség (Budai Ferencz, 1805. II. 664.); Abos (Tóth Sándor, 1910. II. 363.).

E 91.13. A Bálintit család nevének eredete. A már vesztesre álló ütközetet a Bálintit család ősenek felmentő csapata fordítja meg. Bálint vitéz „Itt Bálint, itt!” felkiáltással biztatja a küzdőket. Jutulmul a királytól báróságot és a Bálintit nevet nyeri el.

KM: H. n. (Kövény László, 1854. 18.; Nagy Iván, 1857. I. 131.).

E 91.15. Az Ország család nevének eredete. A király (Zsigmond) katonásdit játszó gyerekeket szólít meg, és azt kérdezi tőlük, hogy kinek a katonái. A zászlótartó fiú válasza: „Az országé”. „Hát a királyé nem lennétek, ha én lennék a királyotok?” A fiú igenlő válasza megtetszik a királynak, nem feledkezik meg róla, és néhány év múlva az udvarába fogadja, bárói közé emeli, és az Ország nevet adja neki.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1805. III. 19.); H. n. (Nagy Iván, 1861. VIII. 282–283.; Tóth Béla, 1898. I. 47–48.).

E 91.16. A Péterffy család Ikácsi előnévének eredete. A családős egy törökök elleni csatában saját kezűleg öli meg az ellenséges csapat vezérét, Ikács basát. E hőstettéről kapja a család az Ikácsi előnevet.

KM: H. n. (Nagy Iván, 1862. IX. 205–251.).

E 91.17. A Forgon család nevének eredete. Királyi testőrségért a családős az uralkodótól egy forgósisakot kap ajándékba, innen ered a Forgon név.

FF: Gömörmihályfalva – 2 (MZA 92742., 92743. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

E 91.18. A Radvánszky család nevének eredete. A család őse, egy szlovák juhász egy örvendetes hír megvitelért birtokot kap a királytól. A juhász keresztnevéből és örömeből (rad = örvendező, szlovákul) ered a Radvánszky név.

FF: H. n. (R. Kiss István, 1905. 59.).

E 91.21. A Hollósy család nevének eredete. A családős elkíséri a királyt kémkedni az ellenséges táborba. Jutulmul Mátyás a Hollósy nevet adományozza neki.

DT: Réte (EA 21600/7. – N. N. gy., 1943); Réte (Cséplő Ferenc, 1995. 8.).

E 91.22. A Kendeffy család nevének eredete. Az országot járó király egy román pásztorgyereket kérdez meg a helyes útirány felől. A készséges útbaigazítást a király azzal köszöni meg, hogy kijelenti, hogy gróffá teszi/a környező földterületet nekiadja. „Da cînd o fi aia, domnule?” [Mikor lesz az?] – kérdezi a fiú románul. „Akkor máától legyen a neved Kendeffy!” – mondja a király a román pásztorfiú szavaira utalva.

ER: H. n. (Müller, Friedrich, 1885. 463.); Nagymoha (AFAR Mg., 1584. II. h. – Faragó József gy., 1967); Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 264–265. – Faragó József gy., 1968); Kolozsvár (EA 8900/16. – Dobos Ilona gy., 1968); Magyarókerke (Magyar Zoltán, 2004a, 148–149.).

E 91.23. A Frangepán család nevének eredete. A vonuló sereg vezére vizet kér egy szép román leánytól, aki egy kenyert nyújt fel a vitéznek „Frange pane!” szavak kíséretében. A vitéz a leányt feleségül veszi, és tőlük származnak a Frangepánok, családnevüket pedig a lány szavai után kapják. / A Frangepánok ősei kenyert osztanak az élelemben szűkölködő népnek, innen ered a családnevük (frangendo pane = kenyértörés) és címerükben a kenyert tartó orosz-lánok.

KM: H. n. (Pettheő Gergely, 1729. 43.; Közhasznú esmeretek tára V., 1838. 158.; Nagy Iván, 1858. IV. 238.; Rainer Pál, 1986. 353.); H. n. (Budapesti Hírlap, 1896. július 28.).

E 91.25. A Mikes család nevének eredete. A zabolai Mikesek egy Mükes nevű hun vitéz és egy hun vezér Mika nevű lányának a leszármazottai.

SZ: Zabola* (Orbán Balázs, 1869. III. 141–142. – Finta István pávai református lelkész verses feldolgozása a helyi szájhagyomány nyomán).

E 92. A tizsakürti Táltosok. A tizsakürti Táltos család egy a honfoglalókkal érkezett pogány papi család leszármazottja.

AF: Tizsakürt (Bognár András, 1979. 112. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Tizsakürt (Szendrey Zsigmond, 1920. 48.).

E 93. Közrangú családok névmagyarózó mondái.

E 93.1. A monori Burjánok. Mind a hét családős burokban született. Megszárított burkaik a családban nemzedékről nemzedékre szállnak, melyeket az ivadékok éppúgy, mint az őseik, a bal hónuk alatt kendővel átkötve viselnek. Ezért sebezhetetlenek és verhetetlenek minden csatában.

AF: Monor (Borzsák Endre, 2009. 132.).
→MZ III. A 41.

E 93.2. A Rab család nevének eredete. A gyimesi/hétfalusi Rab család őse tatár fogságba kerül, majd onnét sikerrel megszökik – e hagyományból ered a családnév.

ER: Zajzon, Pürkerec, Tatrang (Kolumbán Lajos, 1903. 14–16.).

SZ: Gyimes: Görbe pataka (Csáki Árpád-Pál-Antal Sándor, 2013. 74–75. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Csíkszentmihály (Kósa László, 1989. 6.); Gyimesbükk/Sötét pataka (Magyar Zoltán, 2001a. I. 96–97.).

E 93.3. A Jajkun család nevének eredete. A hankovici Popovics-Jajkun család őse kisfiúként csodás módon túléli a tatárok vérengzését, ezért kapja többi testvérétől megkülönböztetésül a Jajkun nevet.

FF: Hankovica (Csatáry György, 2001. 187–188. – Lehoczky Tivadar gy., 1885).

E 93.6. Tökfejű Pálok. A család egyik őse a csatában súlyos fejsébet kap, mire a testvére egy kettéhasított és kivájt belü tőköt húz a fejébe, és a sérült vitéz meggyógyul. Az ő leszármazottai a székelyderzsi Tökfejű Pálok.

SZ: Székelyderzs (Jánosfalvi Sándor, István, 1942. I. 94–95. – 1839); Székelyderzs (Orbán Balázs, 1868. I. 181.).

E 93.7. A Kuruczok. A családős Rákóczi seregében szolgált valaha, és az utódok e hagyományból származtatják a nevüket.

ER: Lozsád (Magyar Zoltán, 2009d, 119.).

SZ: Patakfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 160.).

E 93.8. A kolozsi Bárók. A kolozsi Báró család a kincset találó családős hirtelen meggazdagodásáról kapja ragadványnevét.

ER: Kolozs – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 493.).

→MZ VIII. J 111.

E 93.9. A pagocsavölgyi Rózsák. A család tagjai úgy tartják, hogy Rózsa Sándor leszármazottai, s a nevük is tőle ered.

ER: Uzdiszentpéter/Nagyölves: Pagocsavölgy (Magyar Zoltán, 2012a. 367.).

E 93.12. Foglalkozásból eredő családnevek.

E 93.10.1. A nagytótfalusi Konyhások a királyi/kolostori szakácsok leszármazottai.

DT: Nagytótfalu (Berze Nagy János, 1940. II. 591.); Nagytótfalu (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 750.).

E 93.12.2. A vargyasi Solymárok ősei solymászok voltak, akik a törököknek küldendő sólymokat szolgáltatták be a fejedelemnek.

SZ: Vargyas (Orbán Balázs, 1868. I. 228.); Vargyas (Ilkei Ildikó, 2003. 18.).

E 93.16. A magyarvistai Erdeiek. A család őse egy a cigányok által ellopott és erdőben nevelt kisfiú.

ER: Magyarvista (MZA 86612. – Magyar Zoltán gy., 2001); Magyarvista* (András Erzsí Erdei, 2008. 9.).

E 93.18. A gimeskosztolányi Szegények. A család őse egy megesett szobalány, akit vétke miatt a nép kiüldöz a faluból, és aki a településtől távolabb az erdőszélen telepedik le. Ott szüli meg a gyermekét, és aki arra jár, szánva az asszony nyomorúságát, „szegény”-ként emlegeti őt. Ahol az asszony letelepedik, később egy falu jön létre, melynek lakói javarészt e szegény asszony leszármazottai: a kosztolányi Szegények.

FF: Gimeskosztolány (MZ, 2002. 86–87. – Danczi Lajos gy., 1953–1964); Kolon (Sándor János, 1996. 87.); Kolon (Magyar Zoltán, 2002. 86.).

E 93.20. Egyéb családi névmagyarázó eredethagyományok.

KM: H. n. (Magyarság, 1921. október 23.).

DT: Maradék (MZA 91166. – Magyar Zoltán gy., 2010).

FF: Felsőméra (Pesty Frigyes, 1864. Abaúj vármegye, 227.); Zagyarvára (PMNA 991/40–41. – Molnár Péter gy., 1998).

AF: Erdőhegy (Pesty Frigyes, 1864. Arad vármegye, 116.).

SZ: Lécfalva (Keszeg Vilmos, 2006. 233. – toronygombírat, 1957); Székelykakasd (Asztalos Enikő, 1998. 107–108.); Kibéd – 5 (Ráduly János, 2006. 16., 30–31.).

E 101–110. Egyéb családi eredethagyományok

E 101. Az idegen eredet. A község egyes családjai idegen eredetűek: egy idegen nemzethez/más etnikai csoporthoz tartozó családős leszármazottai. E származásra utalnak az eredetükre utaló, valamint idegen hangzású nevükön kívül gyakran antropológiai adottságaik is.

E 101.1. Egyes családok székely eredete.

FF: Vága (EA 21600/21. – N. N. gy., 1943); Bény (EA 25029/19. – Csókás Ferenc gy., 1946); Vága (Vendrődy Éva, 1992. 34.); Barslédec (Virt István, 1987. 7.); Barslédec (Magyar Zoltán, 2002. 11. – Jókai Mária gy.); Vicsáppapáti (Czövek Judit, 2002. 10.).

ER: Várasfenes (Bihari népmondák, 1995. 67. – Fábíán Imre gy., 1984); Küküllőalmás (Magyar Zoltán, 2011a. I. 350. – Orbán Dániel gy.).

E 101.2. Egyes családok kun eredete.

FF: Páskaháza, Kuntapolca (MZA 92597., 92598. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

E 101.3. Egyes családok besenyő eredete.

→MZ I. C 83.

E 101.8. Egyes családok cseh (huszita) eredete. A község egyes családjai huszita eredetűek, amelyre elütő antropológiai jegyeik/szlávós hangzású családnevük is utal.

FF: Hejce (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 286.); Hejce (EA 21574/10. – N. N. gy., 1943); Hejce (Ludwig Emil, 2008. 39.); Kissikátor (ENA 920-69/2. – Helegda Sándor gy., 1936); Újvásár (Ludwig Emil, 2011b. 39.); Hárskút, Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 76.).

E 101.10. Egyes családok olasz eredete.

SZ: Olasztelek – 2, Bardóc (Magyar Zoltán, 2011b. 118., 150.).

E 101.15. Egyes családok tatár eredete.

→MZ I. C 81.2.

E 101.16. Egyes családok török eredete.

→MZ I. C 82.2.

E 101.20. Egyes családok román eredete.

ER: Halmágy (Magyar Zoltán, 2011a. I. 357. – Faragó József gy., 1968).

E 101.21. Egyes családok bolgár eredete.

ER: Halmágy (Magyar Zoltán, 2011a. I. 357. – Faragó József gy., 1968).

E 101.22. Egyes családok szerb (rác) eredete.

ER. Galgó (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1900. III. 507.).

E 101.22.1. A rác koldusasszony ivadékai. A hajdúböszörményi Rácok annak a koldusasszonynak a leszármazottai, akit a hajdúk egyedülként életben hagynak a kiirtott hajdúvidi rácok közül.

AF: Hajdúböszörmény/Hajdúhadház (Takács Ede, 1860. 78.); Hajdúhadház (Nagy Sándor, 1928. 19–20.).

E 101.24. Egyes családok lengyel eredete.

SZ: Magyarhermány (Magyar Zoltán, 2011b. 118. – Kopacz Katalin Csilla gy., 1994).

E 101.25. Egyes családok szlovák (drótostót) eredete.

FF: Herencsény (MZA 103197. – Magyar Zoltán gy., 2014).

AF: Udvarszállás (MZA 102468. – Paládi-Kovács Attila gy., 1987).

E 101.30. Egyes családok cigány eredete.

DT: Zágorhida (Budapesti Hírlap, 1901. 360.; Gönczi Ferencz, 1914. 51.).

AF: Udvarszállás (MZA 102468. – Paládi-Kovács Attila gy., 1987).

SZ: Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 122–123.).

E 102. Pogány papok (táltosok) leszármazottai. A család egy a régmúlt időkben/Attila idején/a honfoglaláskor/az államalapítás körüli években élt pogány hitű paptól (táltostól/rabonbántól) származtatja magát.

FF: Óbást (Magyar Zoltán, 2006b. 44.).

AF: Tizsakürt (Bognár András, 1979. 112. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Tizsakürt (Szendrey Zsigmond, 1920. 48.).

SZ: Felsőcsernáton (Ferentzi János, 1973. 4. – 1838).

E 103. Mátyás király keresztfitái. A révi Géczik egy Mátyás király idejében élt és a királlyal komaságba került fazekas (az első révi fazekas) leszármazottai.

ER: Rév (MZA 91021., 91086. – Magyar Zoltán gy., 2011).

E 104. A válaszüti Kallósok. A Kallósok hordódongán úsznak le a Borsa patakon, és úgy telepednek le a Kis-Szamos völgyében.

ER: Válaszút (MZA 82682. – Magyar Zoltán gy., 2006).

E 105. Egyéb eredethagyományok.

E 105.1. Gyimesi csángó eredethagyományok.

SZ: Gyimes: Barackos pataka (Bosnyák Sándor, 1982. 84.); Gyimes: Antalok száda (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 252–253.); Gyimes: Kosteleg, Magyarcsügés (Magyar Zoltán, 2003. 151–252., 254.); Gyimes: Farkasok pataka (MZA 91464. – Magyar Zoltán gy., 2011).

E 105.2. Egyéb adatok.

FF: Gerény (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 67–70. – Kovács Elemér gy.).

ER: Lozsád (Kolumbán Samu, 1894. 244–245.).

SZ: Csíkszentkirály (Tánczos Vilmos, 2008. 85–86.).

MO: Lészpéd (Bosnyák Sándor, 2001. 297.); Lészpéd (Csoma Gergely, 2016. 22.).

F 1–110. VÁR ALAPÍTÁSA, ÉPÍTÉSE

F 1–20. A vár helyének kijelölése

F 1. Csábrág vára. A pokolba lebukó sátán megkövült farkára építik fel Csábrág várát.

FF: Hont vármegye (Höke Lajos, 1867b. 595.; Uő, 1890a. 1702.).
→MZ IX. A 32.1.

F 3. Kékkő vára. A megölt sárkány barlangjának helyére építik fel a várát.

FF: Kékkő (Ipolyi Arnold, 1854. 226.).

F 5. Várépítés csodás jelenség helyére.

F 5.1. Szivárvány által kijelölt várhely. A királyt az eső után megjelenő és a várdombra ívelő szivárvány készíteti az adott helyen vár (a zólyomi vár) építésére.

FF: Zólyom (Csorba Csaba, 2005. 301.).

F 5.2. Forgósél által kijelölt várhely. A kitört viharban forgósél kapja fel a lovagokat és velük együtt egy pásztor kunyhót, majd röpti őket egy meredek sziklatetőre. A csodás jelenség helyén és emlékére építik fel a lovagok Árva várát.

FF: Árva megye (Szombathy Viktor, 1979. 11–13.).

F 6. Várépítés álomban látott helyen. A várát egy álomban látott helyszínen (hegytetőn) építik fel.

FF: Szádalmás (MZA 84358. – Magyar Zoltán gy., 2008).

F 8. Vár építése hálaadó áldozat helyén. A sikeres honfoglalás öröme hálaadó áldozatot mutatnak be a munkácsi várhegyen. A hely megtetszik Álmosnak, és oda egy várát építtet.

FF: Munkács (Hunfalvy János, 1860. II. 279.).

F 9. Vár építése a honfoglaló vezér pihenése helyén.

F 9.1. Árpád vezér várát építtet azon a hegyen, ahol a Kárpát-medencébe érkezve először megpihent. Az építéssel járó nagy munkáról a várát Munkácsnak nevezi el.

FF: Munkács (Balajthy József, 1836. 211–212.).

ER: Dész (Kőváry László, 1866. 315.).

F 9.2. Szent István király kegyeletből várát építtet Árpád pihenése helyén.

DT: Székesfehérvár (Részó Ensel Sándor, 1861. 75.).

F 10. Útmutató állat (szarvas) vezet a későbbi vár helyére.

F 10.1. Bars várának eredete. Bars vezér egy szarvast űzve jut el az óbarsi hegyre, ahol sikerül elejtenie az állatot. A sikeres vadászat emlékére azon a helyen várat épített, amit saját magáról nevez el.

FF: Bars vármegye (Anonymus, 34.; Anonymus, 2003. 50.; Budai Ferencz, 1804. I. 433.; Barsvár eredete vagy az űzőbe vett szarvas, é. n.; Berze Nagy János, 1927. 74.); Óbars (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásiban és képben XVIII., 1900. 30.); Óbars (Bars vármegye, 1903. 66.); Kiskoszmály (MZA 87787. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

F 10.2. Ajnácskő eredete. A várúr egy szarvast űzve elveszíti kedvenc kardját. Az ajnácskői bazaltkúpon találja meg, ahová ennek az eseménynek az emlékére várat emel, amit leányáról (Hajnácskáról) nevez el.

FF: Egyházasbást (Magyar Zoltán, 2006b. 43.).

F 10.3. A várasfenesi Bélavár eredete. A vadászó király egy csodálatos tollazatú madarat követve jut el a várhegy helyére. A madarat (tündért/angyalt) lelőni ugyan nem tudja, de a hely megtetszik neki, és várat épített a szép fekvésű hegyre.

ER: Várasfenes (Kun József, 1998. 75–76.).

F 12. „Madárvár”. A király azt parancsolja, hogy olyan helyet keressenek az építendő vár helyéül, ahová az ellenség csak akkor ér el, ha repülni tud. Így épül fel Lietava vára.

FF: Liptó vármegye (Mednyánszky Alajos, 1981. 51. – 1826).

F 14. Várépítés a kincstalálás helyén. A vár alapítója eredetileg a kincstalálás helyén (a tornai Somhegyen) akarja felépíteni a várat, ám annak köveit másnapra mindig lerontják/a szomszédos hegyre hordják át.

FF: Csetnek vidéke (EA 6367/4535. – Timon Sámuel feljegyzése, 1735); Krasznahorka vidéke (Árpádia, 1838. 147–148.); Krasznahorkaváralja (Sthymmel Samu, 1857. 3.); Gömör vármegye (Tatár Péter, 1857i. 2–8.); Krasznahorkaváralja (Hunfalvy János, 1860. II. 209.); Krasznahorkaváralja (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 159.); Krasznahorka vidéke (Siegmetth Károly, 1887. 30–31.; Uő, 1889b. 112.); Kiskovácsvágása (Fehérváry István, 1937. 209–210.); Lucska (EA 7746/82. – Bálint Sándor gy., 1940); Csermosnya völgye (Fábián József, 1994. 114–115.); Lucska (Magyar Zoltán, 2001a. 161.); Sajóháza (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2006. 90.).

F 15. A folyton leomló várfalak. A várfalak másnapra mindig semmivé lesznek azon a hegyen, ahová eredetileg szeretnék építeni a várat. Többszöri próbálkozás után felhagynak a hiábavaló kísérlettel, és a szomszédos hegytetőn építik fel az erődtményt.

DT: Kemenesalja (EA 6367/3548. – Berzsenyi Dániel levele Kazinczy Ferenchez, 1809).

FF: Hricsó (Mednyánszky Alajos, 1981. 58. – 1825); Nagyszalánc – (EA 9931/51.,

52. – Földessy Józsefné gy., 1944); Bódvaszilas (MZA 262. – Magyar Zoltán gy., 1997); Debrőd (Magyar Zoltán, 2001a. 260.); Krasznahorkaváralja (Uő, 2011c. 73.).
ER: Kolozsvár (Kőváry László, 1857. 191–193.).

F 15.1. Hegymanók által lerombolt vár. Az épülő várat hegymanók rombolják le.
DT: Kiscell/Celldömök (Hunfalvy János, 1860. II. 351.).

F 15.2. Ördögök által lerombolt vár. Az épülő várat ördögök/rossz szellemek rontják le másnapra.

FF: Turóc vármegye (Bél Mátyás, 1736. II. 330.); Hricsó (Mednyánszky Alajos, 1981. 58. – 1825); Gömör megye (Új Szó, 1998. november 10.); Mészáros, Debrőd, Szögliget (Magyar Zoltán, 2001a. 252–253., 359.); Krasznahorkaváralja (MZA 88748. – Magyar Zoltán gy., 2003); Rudna (Magyar Zoltán, 2011c. 72–73.); Szögliget (Fecske Csaba, 2014. 37.).
SZ: Korond (EA 26201/6–7. – Szőcs Lajos gy., 1995).

F 16. A szomszédos hegyre áthordott építőkövek.

F 16.1. Szellemek által áthordott építőkövek. Az épülő vár köveit másnapra valami természetfeletti hatalom (szellemek/láthatatlan kezek) mindig áthordja a szemközti/a szomszédos hegytetőre. Többszöri próbálkozás után az építők felhagynak a hiábavaló kísérlettel, és az ekképpen megjelölt helyen építik fel a várat.

DT: Lánzsér (Pesty Frigyes, 1864. Sopron vármegye, 184.).
FF: Krasznahorka vidéke (Árpádia, 1838. 147–148.); Krasznahorkaváralja (Sthymmel Samu, 1857. 3.); Gömör vármegye (Tatár Péter, 1857i. 5.); Krasznahorka vidéke (Hunfalvy János, 1860. II. 209.); Krasznahorka vidéke (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 159.); Gömör vármegye (Törs Kálmán, 1873. 499.); Gömör vármegye (Vasárnapi Ujság, 1873. 426.); Krasznahorkaváralja (Siegmethe Károly, 1887. 30–31.; Uő, 1889b. 112.); Csermosnya völgye (Fehérvári István, 1937. 209–210.); Torna (Magyar Zoltán, 2001a. 162–163. – Móricz József gy., 1930-as évek); Lucska (EA 7746/82. – Bálint Sándor gy., 1940); Torna (MZA 293. – Fecske Pál gy., 1995); Derenk, Lucska – 2, Jólész, Krasznahorkaváralja, Szádalmás, Várhosszúrét (MZA 261., 266., 267., 88755., 1437., 84358., 1436. – Magyar Zoltán gy., 1996–2008); Lucska, Szádudvarnok (Magyar Zoltán, 2001a. 251., 252.); Sajóháza – 3 (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2006. 90., 210.); Felsőrás (MZA 64194. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2006); Sajóháza (Magyar Zoltán, 2011c. 73.); Szögliget* (Velkei Tamás, 2014. 9.).

F 16.2. Ördögök által áthordott építőkövek. Az épülő vár köveit ördögök hordják át éjjelente egy másik hegyre.

FF: Trencsén vármegye (Lovcsányi Gyula, 1881. 123–124.); Dévény (Novák Lajos, 1917. 6.); Dernő (FTIEKA 1167/11. – Tichy Kálmán gy., 20. század első fele); Szögliget (HOMNA 1361. – Paládi-Kovács Attila, 1961); Szögliget (EA 19490. – Hajdú Imre gy., 1977); Dernő (MZA 292. – Jarabkó Margit kézírata, 1980 k.); Szögliget (Lengyel Dénes, 1988. 156.); Dernő (Fábián József, 1994. 114–115.); Dernő – 2, Lucska – 2, Tornagörgő, Szögliget – 2, Tornaszentandrás (Magyar Zoltán, 2001a. 161., 251–252., 359.); Szögliget (Fecske Csaba, 2014. 37.).
SZ: Korond (EA 26201/6–7. – Szőcs Lajos gy., 1995).

F 16.2.1. Ördögkő vára. Az ördögök által áthordott vár kövei (egy nagy kőrákás) láthatók máig egy másik hegyen is, ahol viszont a kövekből utóbb nem épült vár.

FF: Dernő (FTIEKA 1167/11. – Tichy Kálmán gy., 20. század első fele); Dernő (Fehérvári István, 1937. 213.); Dernő – 2 (Magyar Zoltán, 2001a. 251.).

F 16.2.2. A hétszer áthordott vár. A vár köveinek az áthordása hét héten keresztül tart/hétszer hordják el természetfeletti erők a köveket, és csak nyolcadszorra hagyják a mostani helyén.

FF: Sajóháza – 2 (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2006. 210.).

F 16.3. Boszorkányok által áthordott építőkövek. Boszorkányok hordják át az épülő vár köveit egy másik hegyre.

FF: Derenk/Istvánmajor (Magyar Zoltán, 2001a. 253.); Krasznahorkaváralja (Uő, 2011c. 102.).

F 16.4. Törpék által áthordott építőkövek. Természetfeletti eredetű törpék (manók) hordják át az épülő vár köveit egy másik hegyre.

FF: Várhosszúrét (MZA 1435. – Magyar Zoltán gy., 2003); Várhosszúrét (Magyar Zoltán, 2011c. 102.).

F 16.5. Angyalok által áthordott építőkövek. Angyalok hordják át az épülő vár köveit egy másik hegyre.

FF: Szögliget (Magyar Zoltán, 2001a. 252. – Hajdú Imre gy., 1970-es évek); Hollókő (Lengyel Ágnes–Limbacher Gábor, 1997. 53.).

F 16.6. Tündérek által áthordott építőkövek. Tündérek hordják át az épülő vár köveit egy másik hegyre.

FF: Dernő (Szentandrás Virág, 2008. 43.); Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 102.).

F 16.7. Óriások által áthordott építőkövek. Óriások hordják át az épülő vár köveit egy másik hegyre.

ER: Torockó (Bosnyák Sándor, 2001. 30.).

F 16.8. Hollók által áthordott építőkövek. Hollók/természetfeletti eredetű madarak hordják át az épülő vár köveit egy másik hegyre.

FF: Hollókő (EA 7556/1. – Dobos Ilona gy., 1965); Hollókő (PMNA 413/229. – Bosnyák Sándor gy., 1969); Hollókő (Szombathy Viktor, 1984. 170.); Hollókő (Lengyel Dénes, 1988. 156:9; Hollókő (MZA 16535. – Magyar Zoltán gy., 1992); Hollókő (Bosnyák Sándor, 2000. 146.).

F 16.9. Remete által áthordatott építőkövek. Egy a hegyen tanyázó remete hordatja el természetfeletti erővel az épülő vár köveit, hogy nyugalma megmaradjon azon a helyen.

FF: Tornagörgő (Magyar Zoltán, 2001a. 251.).

F 21–30. Mitikus lények által épített vár

F 21. Óriások által épített vár. A várat óriások építik fel (és lakják).

ER: Hunyad vármegye (Müller, Friedrich, 1857. 146.; Uő, 1885. 176–177.); Arany (Pesty Frigyes, 1864. Hunyad vármegye, 30.); Krizba (Magyar Zoltán, 2011a. I. 250.; Csáki Árpád, 2012. 161. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék); Alsóaklos (Csáki Árpád, 2015. 17. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Szeretfalva, Nagytalmács/Latorvár (Kőváry László, 1866. 60., 141.); Torockószentgyörgy (Nemes Ödön, 1866. 707.); Alsórákos – 3 (Orbán Balázs, 1868. I. 203–204.); Hunyad vármegye/Déva (Schmidt Vilmos, 1868. 93–94.); Sósszentmárton (Orbán Balázs, 1871. V. 66.); Keresztvár (Uő, 1873. VI. 65.); Görgényszentimre (Kozma Ferenc, 1882. 9.); Erdély, Királyföld (Herrmann Antal, 1893. 26.); Váralja/Boján* (Petri Mór, 1901. II. 10.); Görgényszentimre (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XX., 1901. 302.); Dés vidéke/Nagy-Szamos völgye (Versényi György, 1901. 319.); Torockószentgyörgy (Lábán Antal–Keresztury Kálmán, 1927. 102.); Magyarmacska (Szabó T. Attila–Gergely Béla, 1945. 148.); Magyargyerőmonostor (Szabó Géza, 1978. 128.); Krizba – 2 (Seres András, 1984. 60., 66.); Rettég („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 293–294. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1994); Torockó (Bosnyák Sándor, 2001. 30.); Alsórákos (Lőrincz Sándor, 2007c. 42.); Torockószentgyörgy (Magyar Zoltán, 2008a. 345.); Nagypestény (Uő, 2009d. 122.); Alsórákos, Hídvég (MZA 91280., 101767. – Magyar Zoltán gy., 2010, 2011); Bálványosváralja, Magyarborzás, Szásznyíres (Magyar Zoltán, 2011a. II. 90.; Uő, 2012a. 451.).

SZ: Oklánd, Ikafalva, Sepsibükszád (Kőváry László, 1866. 48., 53., 54–55.); Kadicsfalva, Magyarzárskod, Homoródkarácsonyfalva, Vargyas (Orbán Balázs, 1868. I. 114., 155., 186., 234.); Csíkrákos (Uő, 1869. II. 71.); Oltszem, Sepsibükszád, Tusnádfürdő, Torja, Kézdiszentlélek, Lemhény, Szacsva, Eresztevény, Lisznyópatak, Bikfalva (Uő, 1869. III. 57., 64., 70., 87., 112. 174. 176., 204–205.); Torja (Szolnok-Doboka, 1877. 112.); Tusnád (Kozma Ferenc, 1882. 12.); Torja (Mikszáth Kálmán, 1890. 98.); Kadicsfalva (Herrmann Antal, 1893. 348.); H. n. (Hankó Vilmos, 1896. 127.); Sóvárad (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XX., 1901. 306.); Csíkrákos (Duka János, 1993. 48. – 1942); Sepsibodok (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 27. – Mihály Zoltán gy., 1943); Makfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 292. – Fülöp Dénes gy., 1965); Réty (Kovács Sándor, 1968. 7.); Bereck, Ojtoz* (MZA 57566., 57582. – Kakas Zoltán gy., 1968); Barót (Lőrincz Sándor, 2002b. 32. – 1970 k.); Vargyas (Kisgyörgy Zoltán, 1972. 4–5.); Ikafalva (MZA 57554. – Demeter Lajos gy., 1972); Vargyas, Torja (Bodó Mária, 1973. 4.); Nagypatak, Torja (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 87., 119. – 1979); Torja (Pócs Éva szerk., 2012. 35. – Bosnyák Sándor gy., 1970-es évek); Makfalva (EA 25000/27–28. – Fülöp Dénes gy., 1993); Székelykakasd (EA 27122/7. – Asztalos Enikő gy., 1995); Torja (Bosnyák Sándor, 2001. 30.); Barót (Lőrincz Sándor, 2002b. 32.); Torja (BBE MIK Á-566/82. – Ráduly Edit gy., 2004); Málnás, Sepsibükszád, Maksa, Barót, Szacsva, Felsőcernáton, Katrosa, Kézdiálmás (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 23–24., 35., 47., 78., 126–127., 140., 156–157.); Felsőcernáton – 2 (KJNTA 2371-10/15., 16. – Dimény-Hasznan Árpád gy., 2010); Oklánd (Magyar Zoltán, 2011d. 185.).

F 21.1. A várat szerencsen óriások építik.

SZ: Oltszem (Orbán Balázs, 1869. III. 57.).

F 21.2. A várat törpeóriások építik.

SZ: Málnás (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 23–24.).

F 21.3. A várat az óriások a tündérek királyának/királynőjének építik.

SZ: Sepsibükszad (Orbán Balázs, 1869. III. 64.).

F 21.4. A vízi kőből épített vár. Az óriás a hegyről lehajolva szedegeti ki a patak medréből a köveket vára építéséhez/a patak medrében állva adogatja fel társának az onnan kiszedett hatalmas sziklákat váruk építése közben.

SZ: Ikafalva (MZA 57554. – Demeter Lajos gy., 1972); Torja (Bosnyák Sándor, 2001. 30.); Torja (BBE MIK Á-566/82. – Ráduly Edit gy., 2004); Felsőcsernáton (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 126–127.); Felsőcsernáton – 2 (KJNTA 2371-10/15., 16. – Dimény-Haszman Árpád gy., 2010).

F 21.5. Vetélkedő várépítő óriások. Két/három óriás lány versenyre kel, hogy melyikük tudja egy nap alatt felépíteni a maga várát. Közülük ketten, akik Isten segítségével kezdenek hozzá az építéshez, sikerrel járnak, a harmadiknak azonban, aki önhittent kijelenti, hogy nem kér az Isten segítségéből, mert anélkül is felépíti, másnapra összedől a vára.

ER: Hunyad vármegye (Müller, Friedrich, 1857. 146.; Uő, 1885. 176–177.); Hunyad vármegye/Déva (Schmidt Vilmos, 1868. 93–94.); Nagypestény* (Magyar Zoltán, 2009d. 122.).

F 22. Óriások által épített várkapu. Az óriások az egész völgyet keresztben elzáró várkaput építenek. Maradványai még manapság is láthatók.

ER: Keresztvár (Orbán Balázs, 1873. VI. 65.); Magyarbénye (Magyar Zoltán, 2005a. 200.).

F 25. Tündérek által épített vár. A várat tündérek építik fel (és lakják).

FF: Hont megye (Szombathy Viktor, 1979. 263.).

AF: Révleányvár (Balassa Iván, 1975. 18.).

ER: Déva – 2 (Köváry László, 1852. 93., 118; Schmidt Vilmos, 1868. 94.); Szászfenes (Köváry László, 1852. 47.); Arany, Déva, Magyarigen, Rév (Ipolyi Arnold, 1854. 62., 493.); Torda, Mezöménés (Köváry László, 1857. 64–65., 90.); Déva (Vasárnapi Ujság, 1861. 100.); Bodola (Csáki Árpád, 2012. 148. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye); Mezöménés, Déva (Köváry László, 1866. 59., 167.); Déva (Nemes Ödön, 1866. 453.); H. n. (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 289.); Déva (Hazánk s a Külföld, 1868. 298.); Marossolymos (Vasárnapi Ujság, 1871. 466.); Bogátpuszta/Gerend, Várfalva (Orbán Balázs, 1871. V. 127., 177.); Alsó-Fehér vármegye (Müller, Friedrich, 1885. 174.); Aranyosszentmihály (Jankó János, 1893. 34.); Hunyad vármegye (Kuun Géza, 1894. 228.); Déva (Siegmetth Károly, 1900. 3.); Görgényeszentimre (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben XX., 1901. 1.); Hétfalu (Szász István, 1931. 92–95.); Rév (AFAR Mg. 2297. I. n. – Vöő Gabriella gy.,

1975); Rév (Bihari népmondák, 1995. 29. – Fábián Imre gy., 1984); Szászfenes (Ricci József, 1992. 5.; Uő, 2000.. 57–58.); Kisnyégerfalva (Kun József, 1998. 25.); Mezőbánd (Pivarcsi István, 2002. 106.); Magyargyerőmonostor (Magyar Zoltán, 2004a. 380.); Küküllőpócsfalva (Uő, 2005a. 202.); Kisbarcsa (Uő, 2009d. 121.); Világos (MZA 91016. – Magyar Zoltán gy., 2010).

SZ: Torja (Kőváry László, 1842. 156.; Uő, 1852. 189.; Uő, 1866. 50–51.); Udvarhelyszék, Torja (Ipolyi Arnold, 1854. 62.); Atyha (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 32. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Korond, Parajd (Orbán Balázs, 1868. I. 127., 137.); Torja (Uő, 1869. III. 87.); Sepsibodok, Bereck, Középpajta, Torja, Oltszem, Tusnád, Kovászna, Csíkszentdomokos, Csíkszentmiklós, Makfalva–2, Erdőszentgyörgy, Mikháza, Nyárádremete, Kebele, Parajd, Korond (Kozma Ferenc, 1882. 24.); Torja (Mikszáth Kálmán, 1890. 98.); Sóvárad (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben XX., 1901. 306.); Torja (Benedek Elek, 1926. 30.); Korond (EA 7357. – Dobos Ilona gy., 1964); Makfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 289–290. – Fülöp Dénes gy., 1970); Torja (Seres András, 1981. 194–195.); Atyha (MZA 98443. – Gagy József gy., 1993); Korond (EA 26201/6–7. – Szócs Lajos gy., 1995).

F 25.1. A tündérkirály vára. A várat a tündérek királya építi/építteti.

ER: Bodola (Csáki Árpád, 2012. 148. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye).

SZ: Felsőcsernáton (Ferentzi János, 1973. 4. – 1838); Torja (Orbán Balázs, 1869. III. 87.).

F 25.2. Tündér Ilona vára. A várat Tündér Ilona, a tündérek királynője építi/építteti.

ER: Erdélyi-hegyalja (De Gerando Ágost, 1845. I. 229.); Halmágy – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 357–358., 358. – Faragó József gy., 1968).

SZ: Kovászna (Orbán Balázs, 1869. III. 155.); Kovászna, Csíkszentdomokos, Mikháza, Nyárádremete, Kebele (Kozma Ferenc, 1882. 24.).

F 25.3. Óriástündér vára. Óriási nagyságú tündérlány építi a várat.

SZ: Torja (Seres András, 1981. 194–195.).

F 25.4. A tündérlány vára. Az utolsó óriás tündérlánya építi a várat.

SZ: Bereck (Orbán Balázs, 1869. III. 125.; Kozma Ferenc, 1882. 22.); Bereck (KJNTA 138-98/10. – Benedek Elek gy.); Barót (Lőrincz Sándor, 2002b. 32. – 1970 k.); Bereck/Ojtoz (Bodó Mária, 1973. 4.).

F 25.5. Tündérek által óriásokkal építtetett vár. A várat a tündérek királya/egy elbujdosott tündér építteti óriásokkal.

SZ: Sepsibükszád (Orbán Balázs, 1869. III. 64.; Kozma Ferenc, 1882. 12.); Barót (Lőrincz Sándor, 2002b. 32. – 1970 k.).

F 25.7. Rapsonné vára. A várat a tündér Rapsonné építi fel ördögi segítséggel: egy bűvös kakas és egy táltos macska hordja fel a hegyre a köveket.

SZ: Parajd (Orbán Balázs, 1868. I. 137–138.); Parajd (Erdély, 1908. 89.); Parajd, Ilyésmező, Szováta (EA 26193/1–2., 5–6., 7–8. – Gub Jenő gy., 1995); Parajd (EA 26201/9. – Szócs Lajos gy., 1995).

F 25.10. Vetélkedő várépítő tündérek.

F 25.10.1. Várépítés Isten segítségével. Három tündér versenyre kel, hogy melyikük építi fel gyorsabban a várat (fürdőjét). Ketten Isten segítségét kéri a munkához, a harmadik tündér ellenben elbizakodottan kijelenti, hogy ő Isten segítsége nélkül is elkészül időre a munkával. Az első két tündér sikerrel jár, az ő építményük máig is áll, míg a harmadik tündér építménye összedől. / Két tündér várépítő versenyre kel. Amelyikük Isten segítségét kéri, sikerrel jár, míg társa kudarcot vall, a vára összeomlik/elsüllyed.

ER:

– Hunyad megye: Hunyad vármegye (Kőváry László, 1852. 139.; Uő, 1857. 69–72.; Uő, 1866. 12., 33., 216.); Déva* (Müller, Friedrich, 1857. 146.; Uő, 1885. 178–179.); Hunyad vármegye (Thaly Kálmán, 1861. 12.); Vajdahunyad (P. Szathmáry Károly, 1865. 565.); Déva (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 290.); Déva (Schmidt Vilmos, 1868. 93.); Hunyad vármegye (Bacsilla Elek, 1868. 254.); Hunyad vármegye (Versényi György, 1898b. 19.); Hunyad vármegye (Hanusz István, 1899. 10–11.; Uő, 1900. 69.); Déva (Szabó Imre, 1910. 1.); Hunyad vármegye (Benedek Elek, 1926. 72–74.); Nagymoha (AFAR Mg. 1658. I. e. – Faragó József gy., 1967); Kisbarcsa (MZA 1496. – Magyar Zoltán gy., 2007); Lozsád, Bácsi, Alpestes (Magyar Zoltán, 2009d. 122–124.).

– Nagyszeben vidéke: Kisdisznód* (Sándor Kálmán, 1875. 75–76.).

– Aradi-hegyalja: Lippa (Gabnay Ferenc, 1886. 1.); Marossolymos (Záray Jenő, 1936. 10–11.).

– Belényesi-medence: Belényesújlak (Kun József, 1998. 72. – 1957); Belényesújlak (Bihari népmondák, 1995. 75–76. – Balog Mihály gy., 1984); Belényessonkolyos (Magyar Zoltán, 2011a. II. 485–486.; Uő, 2012a. 58.).

SZ: Istensegíts (Bosnyák Sándor, 1977. 160.).

AF: Zemplénagárd (MOA 475. – Nagy Ilona gy., 1965).

F 25.10.2. A ledőlt aranyvár. Három tündér kel versenyre várépítésben. Egyikük kőből, a másik vasból/ezüstből, a harmadik aranyból épít várat. Az aranyból készült vár (az arany vár) összedől.

ER: Hunyad vármegye (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 290.); Nagyrápolyt – 2, Tordos (Magyar Zoltán, 2009d. 121–122.).

F 25.10.3. A tündér malteros kanala. A három vetélkedő tündér versenyében a kudarcot vallott tündér dühében a vetélytársa várához hajítja a malteros kanalát/egy ekevasat, ami leszeli a másik tündér építményének a tetejét/nyomot hagy benne.

ER: Pusztakalán (Kőváry László, 1852. 45.; Uő, 1866. 33.); Lozsád, Haró (Magyar Zoltán, 2009d. 122., 122–123.).

AF: Zemplénagárd (MOA 475. – Nagy Ilona gy., 1965).

→MZ I. H 51.

F 25.10.5. Firtos és Tartod. Két tündér (Firtos, a jó és Tartod, a rossz tündér) versenyre kel, hogy melyikük épít fel gyorsabban egy várat. Tartod megüzeni Firtosnak, hogy nemcsak szebb várat épít nála, de még arra is lesz ideje, hogy éjfél előtt kivegye Firtos várának szegletkövét, és a saját várába szállítsa azt. A várak időben elkészülnek, és Tartod ki is szedi vetélytársa várának sarokkövét, de amikor vinné el, megszólalnak a kakasok, és a követ leejtik az általa küldött tündérek. A fogadást elveszítő Tartod vára isteni büntetés következtében összedől, Firtos várának szegletköve pedig azóta is ott hever a patakparton, és a nép a gonosz tündérek által rajta fúrt lyuk miatt Likaskőnek nevezi.

SZ: Korond (Köváry László, 1852. 186.; Uő, 1857. 66–68.; Uő, 1866. 45.; Ipolyi Arnold, 1854. 119.; Müller, Friedrich, 1885. 181–182.); Korond (Orbán Balázs, 1868. I. 127.); Korond (Boros Gábor, 1886. 27–28.); Korond (Hanusz István, 1893. 210.; Uő, 1900. 66–67.); Korond (Benedek Elek, 1895. III. 47–48.; Uő, 1926. 25–26.); Korond (Hankó Vilmos, 1896. 107–109.); Korond (EA 7357/28. – Dobos Ilona gy., 1964); Farkaslaka (MOA 807. – Nagy Ilona gy., 1970); Korond (EA 12233. – Tófalvi Sándor gy., 1974); Énlaka – 3, Firtosmartonos (EA 24231/64–65. – Gagy József gy., 1977–1978); Székelypálfalva (Tibád Levente, 1978. 96.); Atyha (Hiedelemszövegek Székelyföldről, 2015. 74. – Gagy József gy., 1993); Atyha (MNAR HS ltsz. n. – Gagy József gy., 1995); Etéd (EA 26193/9–10. – Gub Jenő gy., 1995); Korond – 2 (EA 26201/6–7., 10. – Szócs Lajos gy., 1995); Nyikó mente, Székelypálfalva, Kobátfalva (Zsidó Ferenc, 2000. 27–29., 78.; Gub Jenő–László László–Zsidó Ferenc, 2005. 68–69.); Korond (MZA 35446. – Kakas Zoltán gy., 2000); Korond (Bosnyák Sándor, 2001. 29., 30.); Csehétfalva (MZA 91323. – Orbán Dániel gy., 2011); Korond (MZA 111611. – Magyar Zoltán gy., 2018).

→MZ VII. C 427.9.1.

F 25.10.6. A forrás és a vár. Két tündér versenyre kel egymással: egyikük várat épít aranyból, a másik forrást fakaszt a hegy oldalában. A versenyt eldöntendő egy arra vetődő vándort szólítanak fel, hogy döntse el, melyikük munkája a szebb és hasznosabb. Az eltikkadt vándor a forrást választja, mire a várépítő tündér dühében szétrombolja a várat, kirúgva annak szegletkövét. A gonosz tündér a forrást is megátkozza: mocsár keletkezik a helyén/az átok eredménytelen marad, mert a forrás máig is megvan és üdíti az arra járókat.

DT: Bük (Kuntár Lajos, 1957. 101–103.); Jákfa (A Répce mente meséi és mondái, 1996. 110–111. – Taródi Ilona gy.).

SZ: Korond (Magyar Népköltési Gyűjtemény III., 1882. 405.); Korond (Benedek Elek, 1894. I. 248–249.; Uő, 1926. 26–27.); Énlaka (EA 24231/65. – Gagy József gy., 1978); Korond (EA 26201/9. – Szócs Lajos gy., 1995); Oroszhegy (Márkó Zsuzsa, 2010. 103–104. – Mihály Tibor gy.); Székelyvarság (Magyar Zoltán, 2011a. I. 220–221.).

F 25.12. Az elejtett szegletkő. A tündérek várat építenek, de mielőtt be tudnák fejezni építményüket, megszólalnak a kakasok, és a szegletkövet cipelő két tündér elejti azt. A környékbeli emberek által Likaskőnek nevezett szikla mai napig is ott van a patakparton.

→MZ I. F 25.10.5. →MZ IX. A 42.

F 25.15. A katrincában vitt vár. A kőhalmi vár eredetileg a Dombos feletti Várhegyen állt, ám a tündérek/Tündér Ilona felemelték onnan, és a katrincájukban (lepelszoknyájukban) átvitték a kőhalmi várhegyre.

ER: Halmagy – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 357–358., 358. – Faragó József gy., 1968); Dombos – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 358.).

F 26. Angyalok által épített vár.

FF: Szepesség/Dunajec völgye (Siegmeth Károly, 1889a. 97.; Uő, 1890a. 141.); Árva megye (Szombathy Viktor, 1979. 11–13.).

ER: Noszoly (Hints Miklós, 1995. 30.).

F 27. Ördögök által épített vár.

DT: Rátka (Pesty Frigyes, 1864. Zala vármegye).

FF: Turóc vármegye (Bél Mátyás, 1736. II. 330.; Ipolyi Arnold, 1854. 108.).

AF: Alduna vidéke/Galambóc* (Mikszáth Kálmán, 1890. 41.); Cegléd (MOA 13799. – Hidvégi Lajos gy., 1960).

ER: Nagypatak (Kőváry László, 1866. 134.).

F 27.1. Ördögi segítséggel épített vár.

FF: Divény (Novák Lajos, 1862. 438.; Uő, 1887. 7–8.; Uő, 1917. 6.).

ER: Keresztvár (Orbán Balázs, 1873. VI: 65.).

F 27.1.1. Lubló várának eredete. Lubló lovag eladja a lelkét az ördögnek, hogy a segítségével felépíthesse a várát. A vár elkészül, de a lovagot gyötri az a tudat, hogy eljátszotta a lelki üdvét, ezért kolostorba vonul. Az ördög dühében egy sziklával szét akarja zúzni a várát, de a várkápolnában megszólaló harangszóra elejti azt. A hatalmas szikla ma is ott látható a Poprád folyó partján.

FF: Szepes vármegye (Bél Mátyás, 1736. II. 330.); Szepes vármegye (Tompá Mihály, 1846. 148–154.; Uő, 1870. 554–558.; Ipolyi Arnold, 1854. 107.); Ólubló (Ujfi József, 1866. 924.); Ólubló (Lakos Gyula, 1880. 3.); Ólubló (Siegmeth Károly, 1890a. 139.); Ólubló (Hanusz István, 1893. 340–341.; Uő, 1900. 59.).

→MZ I. F 25.10.5.

F 28. Ördögök által épített várkastély.

SZ: Szentdemeter (Kőváry László, 1852. 214.; Uő, 1857. 193–195.; Müller, Friedrich, 1885. 192–193.); Szentdemeter (Részó Ensel Sándor, 1861. 154.); Szentdemeter (MZA 61476. – Toldalagi Rózsa grófnő memoárja, 1900).

F 29. Bányamanók által épített vár.

FF: Selmecbánya vidéke (Szombathy Viktor, 1979. 263.).

F 31–60. Történelmi szereplők által épített vár

F 31. Dárius király vára.

ER: Magyarlóna (Kőváry László, 1857. 26.; Uő, 1866. 64–65.); Gyalu (Szabó Géza, 1978. 74.).

F 33. A rómaiak által épített vár.

ER: Óraljaváralja (Kőváry László, 1866. 27.); Alsóilosva (Magyar Zoltán, 2011a. II. 268.).
SZ: Komolló (Kőváry László, 1866. 53.).

F 34. A gót fejedelem által épített vár.

AF: Nagycsed (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 197.).

F 35. A longobárdok királya által épített vár.

SZ: Felsőcsernáton (Ferentzi János, 1973.4. – 1838); Csókfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 29.).

F 37. Az avarok által épített földvár.

FF: Kéménd (Nagy Endre, 1988. 75.).
AF: Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 91.).

F 40. A hunok által épített vár.

AF: Simonyifalva (KJNTA 259-98/9. – Magyar Etelka gy., 1998).
ER: Bánffyhunvad (Vasárnapi Ujság, 1874. 454.).
→MZ II. A 17. →MZ II. A 61.2., 4. →MZ II. A 72.2.

F 41. A honfoglaló magyarok által épített vár.

AF: Bodrogvécs (Mizser Lajos, 2006. 448. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye).
→MZ II. B 3., 18. →MZ II. B 37.1. →MZ II. B 39.3.

F 42. A honfoglaló magyarok ellenfelei által emelt várak.

F 42.1. Zalán király(vezér) által épített vár.

FF: Nagyszalánc (MZA 84740. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008).

F 42.2. Ménmarót vezér által épített vár. Ménmarót tizenkétezer emberrel építeti fel a földvárát.

AF: Bihar (Szilágy Lajos, 1863. 2.; Hortobágy, 1863. 2.).

F 42.3. Gyalu vezér által épített vár.

ER: Hídalmás (Kőváry László, 1852. 273.); Gyalu (Szabó Géza, 1978. 74.).

F 44. Pogányok által épített vár. Pogányok által épített (és lakott) várak.

→MZ III. E 1.

F 46. Templomos lovagok (veres barátok) által épített vár. Templomos lovagok (veres barátok) által épített és lakott vár.

DT: Éberhárd (Korabinsky, Johann Matthias, 1786. 136.); Komárom (Teleki Domokos, 1796. 215.; Pesty Frigyes, 1861. 136.); Léka (Hunfalvy János, 1860. II. 364.); Éberhárd (Ipolyi Arnold, 1859. 30., 77.); Éberhárd (Rupp Jakab, 1870. I. 139.); Éberhárd (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 532.); Felsőlövő* (Haiding, Karl, 1965. 288.); Ukk (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 37.)

FF: Árva vármegye (Turóczy Ladislaus, 1729. 12.); Szécsény (Bél Mátyás, 1742. IV. 106.); Likava (Korabinsky, Johann Matthias, 1786. 629.); Szucsány (Kovacsóczy Mihály, 1837. 197.); Likava (Kachelmann, Johann, 1856. II. 97.); Árva vármegye (Vasárnapi Ujság, 1857. 116.); Árva vármegye, Szinyelipóc (Hunfalvy János, 1860. II. 124., 245.); Árva vármegye (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 116.); Bártfa (Tóth Sándor, 1910. II. 241.); Selmecebánya (Szombathy Viktor, 1979. 240.).

ER: Nagyszeben vidéke (Hodor Károly, 1837. 819.); Vajdahunyad (Kőváry László, 1852. 116–117.).

SZ: Háromszék (MZA 49296. – Bethlen Elek feljegyzése, 1830).

F 47. Husziták által épített vár. Husziták által épített (és lakott) várak.

AF: Révleányvár (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VII., 1891. 47–48.); Újdombrád (NIFA 697. – Dégh Linda gy., 1959); Révleányvár (Balassa Iván, 1975. 23–24.).

FF: Jablonca, Szentersébet (Vályi András. 1799. II. 234.; Uő, 1799. III. 359.); Losonc (Mocsáry Antal, 1826. 64.); Sajóalgóc (Vasárnapi Ujság, 1861. 243.); Cserépfalu, Domaháza, Hangács, Sajókeszi, Sajómercse, Sajóalgóc, Sajónémeti, Sajóvadna, Sály, Szilvás – 2 (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 79., 112., 178., 263., 387., 405., 415., 421., 459.; Tóth Péter, 1988. 70., 301.); Ajnácskő, Berzété – 2, Kelemér, Lipóc, Szelce (Pesty Frigyes, 1864. Gömör vármegye, 7., 56., 244., 298., 563.); Korpona (Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye, 79.); Gyöngyöspata (Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye, 42.); Ajnácskő, Sőreg (Pápai Károly, 1891. 205.); Szécsény (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben XVIII., 1900. 126.); Alsószklánok (Gömör-Kishont vármegye, 1903. 28–29.); Komlóska (Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely, 1905. 71.); Kissikátor (EA 4803/6. – Helegda János gy., 1936); Erdőhorváti, Kovácsvágás (Ferenczi Imre, 1963. 113., 121.); Szögliget (Paládi-Kovács Attila, 1969. 53.); Szilvásvár, Recsk (Heves megye földrajzi nevei I., 1970. 23., 123.); Domaháza, Sajóalgóc, Sajónémeti (EA 16728/27., 104., 143. – Dobosy László gy., 1970); Erdőhorváti (Vohradnyik Géza, 1971. 280.); Domaháza, Sajóalgóc (EA 22001/16–17., 31. – Dobosy László gy., 1981.); Sajóalgóc, Sajóvadna (Nagy Károly, 1982. 16–17.); Sajómercse, Sajónémeti, Sajóvadna (Paládi-Kovács Attila, 1982. 155–156.); Domaháza, Sajómercse (HOMNA 4784/16–17., 30–31. – Dobosy László gy., 1983); Sárospatak (Balassa Iván–Kovács Dániel, 1997. 114.); Barka (MZA 177. – Magyar Zoltán gy., 1997); Diósjenő (Végh József, 1998. 12.); Domaháza (Dömötör Ákos, 1999. 1204.); Aggtelek, Dernő (Magyar Zoltán, 2001a. 166.); Ajnácskő (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 89. – Szabó István kézírata); Dernő (Szentandrási Virág, 2008. 42–43.); Tiszolc (Gaál Lajos, 2008. 39.); Újvásár (Ludwig Emil, 2011b. 39.); Krasznahorkaváralja – 2 (Magyar Zoltán, 2011c. 76.).

AF: Vaja (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 187.).

F 48. A német lovagok által épített vár. A várat német lovagok/a Német Lovagrend építi.

ER: Krizba (Csáki Árpád, 2012. 161. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék).

F 49. Szászok által épített vár.

ER: SzászcSOR (Müller, Friedrich, 1885. 30.; Herrmann Antal, 1893. 29.).

F 51. A törökök/tatárok ellen emelt sáncok. Egy nap és egyetlen éjszaka építik fel a sáncokat a közeledő ellenséggel szembeni védelem céljából.

DT: Gárdony (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye, 221.).

ER: Bácsfalu (Csáki Árpád, 2012. 172. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék).

SZ: Alsócsernáton (Csáki Árpád, 2012. 18. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék).

F 52. Törökök által épített vár. A várat/megfigyelőtornyot a törökök építik fel és használják hadi célokra.

DT: Iharosberény (Gözy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 137. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Drégelypalánk (Rész Ensel Sándor, 1893. IV. 10.); Tata (Magyar Nyelvőr, 1914. 309.); Harkány (Relković Davorka, 1925. 174.); Csókakő, Pápa, Nemetújfalú (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.); Laskó (Ferenczi Imre, 1979. 203.); Dunaszekcső, Nagyhasány (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 216., 794.); Bodonhely (XJMNA 1467-97/12. – Horváth Takács Judit gy., 1996); Hercegfalva (MZA 28660. – Tömör Valéria gy.).

FF: Buják (Patay Pál, 1959. 6.); Hollókő (EA 7556/2. – Dobos Ilona gy., 1965); Sirok – 2 (ENA 1619/73. – Sebestyén Csilla gy., 1973); Kéménd (EA 21652/3. – Kemény József gy., 1986); Csáb (Csáky Károly, 1998. 9.); Bény (MZA 83660., 83661. – Magyar Zoltán gy., 2006); Felsőzellő – 2 (MZA 25478., 25493. – Varga Norbert gy., 2003); Oroszka (MZA 102960. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

AF: Hódmezővásárhely (Gelsai Biró Lajos, 1855. 566.); Erdőhegy (Pesty Frigyes, 1864. Arad vármegye, 116.); Nagyszalonta (Rozvány György, 1870. 44.); Versec (Koncz Sándor, 1885. 451.); Nagyszalonta (Szendrey Zsigmond, 1914. 165.); Nagyszalonta – 2 (EA 462/114., 115. – Kornya Sándor gy., 1914); Nagyszalonta (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 235–236.); Nagykőrös – 2 (AJMA 190-70/7. – Balanyi Béla gy., 1960); Pocsaj (MOA 14621. – Lackovits Emőke gy., 1969); Nagyszalonta (Bihari népmondák, 1995. 154–155. – Molnár Melinda gy., 1979); Hegyközszentmiklós – 2 (Uo., 105., 142–144. – Molnár Jolán gy., 1980); Nagyszalonta – 2 (Dánielisz Endre, 1983. 179., 182.); Hajós (Bereznai Zsuzsanna–Schön Mária, 2013. 77. – Kuczy Károly gy.).

ER: Barcaság (Orbán Balázs, 1873. VI. 77.); Déva (Szabó Imre, 1910. 4.); Jákótelke (Szabó Géza, 1940. 23.); Kalotaszeg/Sebesváralja (Uó, 1978. 104.); Belényesújlak (Bihari népmondák, 1995. 105. – Fábian Imre gy., 1984); Magyarborzás (MZA 28565. – Orbán Dániel gy., 2002); Alsóvalkó, Egrespatak (Magyar Zoltán, 2007a. 181.); Belényesújlak (MZA 88441. – Magyar Zoltán gy., 2008); Olthévíz (MZA 67384. – Orbán Dániel gy., 2009); Tordatúr (Magyar Zoltán, 2011a. I. 459.); Holtmaros (Uó, 2011a. II. 188.); Rév – 3 (MZA 94659–94661. – Magyar Zoltán gy., 2012).

SZ: GegeS* (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 56. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Nyárádszentanna (EA 26152/11. – Balogh Piroska gy., 1994); Kibéd (Ráduly, 1997. 92–93.); Berekeresztúr (Magyar Zoltán, 2007b. 43.); Felsőcsernáton – 2 (KJNTA 2371-10/10., 16. – Dimény-Haszman Árpád gy., 2010).

F 52.1. A törökök rabokkal, hadifoglyokkal építtetik a várat.

FF: Hollókő (EA 7556/72. – Dobos István gy., 1965); Kéménd (EA 21652/3. – Kemény József gy., 1986).

AF: Nagyszalonta (Bihari népmondák, 1995. 154–155. – Molnár Melinda gy., 1979); Nagyszalonta (Dánielisz Endre, 1983. 182.).

F 52.2. Vetélkedő várépítő törökök. A törökök várakat építenek: akik Isten segítségét kérik az erődítmény felépítéséhez, azok sikerrel járnak, akik ellenben önhittent azt mondják, hogy Isten segítsége nélkül is felépítik azt, kudarcot vallanak, mert a vár összedől.

ER: Belényesújlak (Bihari népmondák, 1995. 105. – Fábrián Imre gy., 1984).

F 54. Hajdúk által épített vár.

AF: Nagyszalonta (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 230–231.); Nagyszalonta (Dánielisz Endre, 1983. 179.; Bihari népmondák, 1995. 151. – Hegyesi Lajos gy., 1980); Nagyszalonta (Bihari népmondák, 1995. 155. – Nagy Zoltán gy., 1980).

F 54.1. A váravató ünnepség. A vár avatási ünnepségére a hajdúk meghívják a török basát és a német vezért is. Mindketten sereggel érkeznek, és amikor meglátják egymást, a két csapat olyan verekedésbe kezd, hogy hírmondó is alig marad belőlük a csatát a várfalokról szemlélő hajdúk nagy derűtségére.

AF: Nagyszalonta (Dánielisz Endre, 1983. 182.; Bihari népmondák, 1995. 154–155. – Molnár Melinda gy., 1979); Nagyszalonta (Bihari népmondák, 1995. 155. – Nagy Zoltán gy., 1980).

F 58. Országos híri történeti hős által épített vár.

→MZ III. A 200.

F 59. Helyi hősök által épített vár.

DT: Jókai (Jókai Szó, 1995. 4. szám, 14. – Fellingner Károly gy.).

ER: Krizba (Orbán Balázs, 1873. VI. 422.); Szinérváralja (Bartha Elek, 2001. 95. – 1846); Magyarvista (MZA 589. – Magyar Zoltán gy., 1999); Magyarvista (Magyar Zoltán, 2004a. 234.).

F 61–70. Várépítés talált kincsből

F 61. A Bebek által épített hét vár. Bebek juhász, a Bebebek ósátyja a Rozsnyó környéki hegyekben legeltetés közben nagy értékű kincse lel. A talált kincset (annak egy részét) elviszi ajándékba a királynak, cserébe azt kéri, hogy „hét juhaklot” építhessen. A királyi engedély birtokában a hét juhaklot helyett hét várat épít a környéken.

FF: Gömör vármegye (EA 6367/4535. – Timon Sámuel feljegyzése, 1735); Torna vármegye (Bél Mátyás, 2002. 80–81., 103. – 1735); Gömör vármegye (Bél Mátyás, 1992. 70–

71. – 1749); Fülek (Vályi András, 1799. I. 695–696.); Gömör vármegye (Budai Ferencz, 1804. I. 315.); Krasznahorka vidéke (Árpádia, 1838. 147–148.); Gömör vármegye (Ipolyi Arnold, 1854. 242.); Fülek (Nagy Iván, 1854. 255.); Murány vidéke (Lehoczky Tivadar, 1855. 179.); Gömör vármegye (Nagy Iván, 1857. I. 257.); Krasznahorkaváralja (Sthymmel Samu, 1857. 3.); Gömör vármegye (Tatár Péter, 1857i. 2–8.); Krasznahorka vidéke (Hunfalvy János, 1860. II. 209.); Torna (Lehoczky Tivadar, 1862. 293.); Felsőtelekes (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 159.); Tornagörgő (Ruehietl Miklós, 1866. 339–40.); Torna vármegye (Deák Farkas, 1868. 86.); Krasznahorka vidéke (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 159.); Krasznahorka vidéke (Vasárnapi Ujság, 1873. 426.); Gömör vármegye (Törs Kálmán, 1873. 499.); Gömör vármegye (Komoróczy Miklós, 1882. 5–6.); Gömör vármegye (Hunfalvy János, 1886. 566.); Gömör vármegye (Siegmetth Károly, 1887. 30–31.; Uő, 1889b. 112.); Krasznahorka vidéke (Mikszáth Kálmán, 1890. 37–40.); Krasznahorka vidéke (Hanusz István, 1892. 7.); Torna vármegye (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 520.); Gömör vármegye (Stomp Ilonka, 1899. 1–3.); Krasznahorka vidéke (Szeghalmy Gyula, 1929. 39., 256–160.); Krasznahorkaváralja, Kiskovácsvágása (Fehérváry István, 1937. 209–210., 217.); Torna (Magyar Zoltán, 2001a. 162–163. – Móricz József gy., 1930-as évek); Dernő (FTIEKA 1167/1. – Tichy Kálmán gy., 20. század közepe); Lucska (EA 7746/82. – Bálint Sándor gy., 1940); Gömör megye* (Adamec, Jozef, 1948–1949. 132–133.); Szögliget (Paládi-Kovács Attila, 1969. 52.); Szögliget – 2 (EA 19490. – Hajdú Imre gy., 1977); Rudabánya (EA 20280/8–10. – Helmenczy Judit gy., 1979); Krasznahorka vidéke (Szombathy Viktor, 1979. 139–143.); Szögliget (Hajdu Imre, 1981. 6.); Dernő, Mikolcsány (Ujváry Zoltán, 1982. 38–39., 39.; Uő, 1986. 57–58., 58.); Szin (MZA 88726. – Kovács Pál kézírata, 1985); Berzéte (Ambrus Ferenc, 1989. 33.); Dernő (Icso Valéria, 1989. 18–21.); Csermosnya völgye (Fábián József, 1994. 114–115.); Áj, Barka, Berzéte – 2, Bódvavendéhi, Csécs, Jablonca – 2, Jólész – 4, Kiskovácsvágása – 4, Körtvélyes – 2, Krasznahorkaváralja, Lucska – 3, Szádelő – 2, Szádudvarnok – 3, Szögliget – 2, Torna – 6, Tornagörgő, Tornahorvati, Tornaújfalu, Várhosszúrét, Zsarnó (MZA 88721., 88739., 88756., 88758., 88719., 84683., 88722., 88729., 88749., 88753., 88755., 88760., 1719., 84355., 88717., 88781., 109., 88730., 88748., 291., 84354., 88728., 88713., 88737., 84357., 84358., 88731., 88712., 88727., 88723., 88724., 88738., 88715., 88743., 1720., 68145., 84356., 88734., 88735., 88742., 88736., 88732., 88733., 88759., 88725. – Magyar Zoltán gy., 1995–2008); Torna – 4 (MZA 88716., 88720., 88740., 88741. – Fecso Pál gy., 1997); Gömör megye (Új Szó, 1998. november 11. 10. – Benedek Elek nyomán); Csermosnya völgye (MZA 68443. – Kardos Tünde gy., 1990-es évek); Torna, Hárskút, Dernő, Kiskovácsvágása, Lucska, Torna, Szögliget – 3, Tornaszentandrás (Magyar Zoltán, 2001a. 152., 160–164., 252.); Kiskovácsvágása (Uő, 2004c. 94.); Martonyi (Uő, 2005b. 166.); Sajóháza – 2 (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2006. 90.); Csermosnya völgye (Szentandrás Virág, 2008. 43.); Krasznahorkaváralja – 3, Rudna, Sajóháza, Hárskút, Berzéte, Várhosszúrét (Magyar Zoltán, 2011c. 70., 72–74.); Felsőrás, Gömörhorka, Kövecses, Páskaháza – 2, Szalóc-Gombaszög (MZA 64194., 92746., 92749., 93357., 93358., 92747. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2006–2011); Szendrő (MZA 102211. – Gergely Tamás gy., 2013–2014).

F 62. A talált kincsből meggazdagodott pásztor által épített vár (egyéb hagyományok). Egy a nyáját legeltető pásztor véletlenül hatalmas kincsre talál, amiből várat épít magának.

AF: Nagyhalász (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 78.).

FF: Fülek (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 113. – Radványi Ferenc feljegyzése, 1710–1716); Fülek (Bél Mátyás, 1735. IV. 74.); Fülek (Mocsáry Antal, 1826. III. 21.); Fülek (Ipolyi Arnold, 1854. 242.); Eger (Vasárnapi Ujság, 1864. 405.); Fülek (Versényi György, 2011.

21. – 1880); Dobfenek (Magyar Zoltán, 2006d, 43–44.); Fülel (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 113.).

F 63. Csókakő. A vár építője egy lelőtt csóka fészkében nagy értékű kincset talál.

Abból építi fel a várát, amit aztán a kincset őrző madárról nevez el.

DT: Csókakő (Tatár Péter, 1857l.; Egy cseppnyi Magyarország, 1996. 226.); Csókakő (Rész Ensel Sándor, 1890. III. 9–10.).

→MZ VIII. J 68.

F 64. A gyalui vár eredete. Egy helyi hős a törököktől rabolt kincsből építi fel Gyalu várát.

ER: Magyarvista (MZA 589. – Magyar Zoltán gy., 1999).

F 66. Diósgyőr várának alapítása. A vár alapítóját (Diós Pál nevű vadászt) álomban egy ősz öregember arra inti, hogy menjen el Nagyváradra, ott a vár kapujában üljön három napig, és a kívánsága teljesülni fog. A megjelölt helyen a vadász újra találkozik az álomban látott öreggel, aki elárulja neki, hogy otthon az udvarában álló diófa alatt rengeteg kincs van elrejtve. Hazatérve Diós Pál kiássa a kincset, és abból építi fel Diósgyőr várát.

FF: Diósgyőr (Tompa Mihály, 1846. 91–98.; Uő, 1870. 572–573.); Diósgyőr (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 116.); Diósgyőr (Márki Sándor, 1882. 253.); Diósgyőr (Barcza Imre, 1903. 71.); Diósgyőr (György Lajos, 1934. 89.); Diósgyőr (Solymossy Sándor, 1935. 238.).

→MZ VIII. J 109.1.

F 67. Venetúrné vára. Az álruhás királyt vendégül látó szegény ember a királytól kapott pénzből építi fel a várát.

SZ: Bereck (Orbán Balázs, 1869. III. 124–125.); Bereck (Radnóti Dezső, 1901. 391.); Bereck (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 166.).

→MZ II. H 85.

F 70. Egyéb hagyományok.

FF: Körmöcbánya (Versényi György, 1895. 234.; Uő, 2011. 135. – 1894); Végles (Uő, 1895. 234.; Kandra Kabos, 1897. 147.).

AF: H. n. (Tompa Mihály, 1846. 181–190.; Uő, 1870. 480–483.).

ER: Bethlen/Vice („Beszéli a világot, hogy mi magyarok...”, 1995. 300.; Magyar Zoltán, 2012a. 378. – Balla Tamás gy., 1995).

F 71–80. Várépítés emberáldozattal

F 71. Amit nappal építenek, éjjel leomlik. Az épülő vár falai reggelre mindig leomlanak/ártó szándékú természetfeletti erő (ördög/boszorkány/lidérc) rontja le a falakat.

DT: Kemenesalja (EA 6367/3548. – Berzsenyi Dániel levele Kazinczy Ferenchez, 1809); Kiscell (Hunfalvy János, 1860. II. 351.); Kányavár (Gönczi Ferenc, 1901. 409.; Uő, 1914. 39.); Kányavár (EA 2699/7. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Szigliget (EA 1445/278–279. – Nagy Károly gy., 1914; Verebélyi Kincső szerk., 1998. 334.); Szigliget (MZA 108151. – Magyar Zoltán gy., 2016).

FF: Markaz (Bél Mátyás, 2001b. 199. – 1730–1735), Hricsó vidéke (Mednyászy Alajos, 1981. 58. – 1825); Rimóc (Szécsényi Honismereti Híradó, 1978. 2. szám, 68. – Pesty Frigyes, 1864. Nógrád vármegye); Hricsó vidéke (Siegmet Károly, 1885. 22.; Uő, 1889. 11.; Uő, 1889a. 30.); Nagyszalánc (EA 9931/52. – Földessy Józsefné gy., 1944); Hollókő (Lengyel Ágnes–Limbacher Gábor, 1997. 53.); Debrőd (Magyar Zoltán, 2001a. 260.); Bussa, Felsőzellő – 4 (MZA 25510., 25514., 84181–84183. – Varga Norbert gy., 2003).

F 71.1. A pogány várúr/törökök által épített várat az angyalok rontják le reggelre.

ER: Szilágysomlyó (Kóváry László, 1852. 184–185.; Uő, 1853b. 73.; Ipolyi Arnold, 1854. 493.; Müller, Friedrich, 1885. 399.); Szilágysomlyó (Erdélyi helyi mondák, 1891. 49. – Benedek Elek és Sebesi Jób kéziratosszűgyűjteményéből).

F 73. A falba épített feleség (Kőműves Kelemenné mondája). A vár építésére szegődött kőművesek munkája mindegyre tönkremegy: amit nappal építenek, éjszaka leomlik. Az építőmester azt javasolja, hogy a siker érdekében falazzák be egyikőjük feleségét, azt az asszonyt, aki elsőként megy hozzájuk látogatóba. Az építőmester (Kőműves Kelemen) felesége érkezik meg legelőbb, és miután befalazzák, a várfalak többé már nem omlanak le, és felépül a vár (a dévai vár/Bálványosvár).

DT: Várdaróc – 3 (Katona Imre–Lábadi Károly, 1980. 39–42.).

FF: Szilice (Magyar Zoltán, 2001a. 277–278.; Uő, 2011f. 105. – Martin György gy., 1968); Áj, Barka, Tornaszentjakab (Magyar Zoltán, 2011f. 105–106.).

AF: Zenta – 2 (Katona Imre–Tripolszky Géza, 1971. 18–21.; Vargyas Lajos, 1976. II. 21.).

ER: H. n. (Müller, Friedrich, 1885. 177–178. – Kriza János nyomán); Nagymoha (AFAR Mg. 1584. II. e. – Faragó József gy., 1967); Nagymoha (AFAR Mg. 1760. II. c. – Faragó József gy., 1968); Alsójára (Magyar Zoltán, 2008a. 230. – Vőő Gabriella gy., 1973); Csernakeresztúr (MZA 1495. – Magyar Zoltán gy., 2006); Magyarlapád (Bereznai Zsuzsanna, 2007. 368–369.); Alpestes (MZA 62690. – Magyar Zoltán gy., 2008); Csernakeresztúr – 2, Haró, Nagyrápolc (Magyar Zoltán, 2009d. 124.); Mihályfalva (Uő, 2011a. I. 359.).

F 74. A falba épített leány. Csak egy lány (a vezér lánya/a vidék legszebb lánya) feláldozásával építhetik fel a várat.

DT: Várdaróc (Katona Imre–Lábadi Károly, 1980. 40.).

FF: Mész (Magyar Zoltán, 2001a. 660. – Demeter Ferenc gy., 1994).

F 75. A falba épített gyermek. Egy erdei szellem rontja le folyton az épülő vár falait mindaddig, amíg áldozatként be nem falaznak egy gyermeket a vár alapjába.

FF: Divény (Novák Lajos, 1862. 438.; Uő, 1887. 7.; Uő, 1917. 6.).

F 78. A befalazott aranytyúk. Az épülő – szigetvári – vár fala minduntalan leomlik, míg a közeli mocsárban meg nem keresik, és be nem falazzák a várfalba az aranytojást tojó aranytyúkot.

DT: Szigetvár (Kováts Valéria, 1962. 132.).

F 81–90. Várépítés különleges módon

F 81. Tojással kevert habarcs. A vár falai azért olyan erősek, mert a habarcsba az építők rengeteg tojást is belekeverték.

DT: Csókakő (EA 10384/7. – Gémes Balázs gy., 1960; Dobos Ilona, 1986. 67.).

FF: Likava (Vasárnapi Ujság, 1867. 385.; Nagy Miklós szerk. 1868. II. 243.); Likava, Sáros vármegye/Kapi (Mikszátth Kálmán, 1890. 36.; Binder Jenő, 1902. 286.); Kapuszög* (Szémán István, 1911. 236.; Ortutay Gyula, 1939. 29.); Munkács (Szendrey Zsigmond, 1922. 61.); Nevicke* (Dusanek, Ján–Gabriel, Frantisek, 1946. 105.); Nevicke (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 71. – Dupka György gy.).

AF: Karcag (Györffy István, 1922. 75.).

F 82. Borral kevert habarcs. A vár falai azért olyan erősek, mert a malterbe víz helyett bort öntenek.

DT: Kányavár (Gönczi Ferencz, 1914. 39.); Kányavár (N. Szabó Gyula, 1927. IX. 234.); Felsőlövő* (Haiding, Karl, 1965. 288.).

F 83. Tejjel kevert habarcs. A vár falait tejjel/anyatejjel és tyúktojással kevert habarccsal építik.

FF: Kapuszög* (Szémán István, 1911. 236.; Ortutay Gyula, 1939. 29.); Ung megye* (Varchol, Nadija–Varchol, Joszif, 1984. 182.; Keresztély Balázs szerk., 1992. 71.); Nevicke* (Dusanek, Ján–Gabriel, Frantisek, 1946. 105.); Nevicke (Keresztély Balázs szerk., 1992. 65. – Szova Péter gy.); Nevicke (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 71. – Dupka György gy.).

F 84. Oltatlan mésszel épített vár. A vár falait oltatlan (forró) mésszel építik, azért olyan erősek, elpusztíthatatlanok.

FF: Bernecebaráti (EA 2455/4. – Szabó László gy., 1951); Rakaca (Kisfalusi János, 1994. 23.); Szádelő (MZA 132. – Magyar Zoltán gy., 1995); Ónod – 2 (Ágoston István, 1997. 6.); Nagyszalánc – 2 (MZA 84771., 84772. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008).

AF: Nagyszalonta* (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 232.).

ER: Torockó (Csáki Árpád, 2015. 93. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Alsórákos (Orbán Balázs, 1868. I. 205.); Nagyenyed (Berde Károly, 2005. 136. – 1870–1920); Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 275. – Imreh Barna gy., 1968); Magyarókerke (Magyar Zoltán, 2004a. 235.); Csegez (Keszeg Vilmos, 2004. I. 151.); Bonyha* (Magyar Zoltán, 2005a. 90–91.); Csegez (Uő, 2011a. I. 435.); Bálványosvára, Szépkényerűszentmárton, Disznajó, Holtmaros, Marosvécs (Uő, 2011a. II. 54., 59., 178–179., 188.).

SZ: Tusnádfürdő, Ikafalva (Orbán Balázs, 1869. III. 70., 95.); Nyárádremete (Uő, 1870. IV. 96.); Gyimesbükk (EA 27195/3. – Karácsony Géza gy., 1996); Gyimesbükk (Magyar Zoltán, 2003. 224. – Bilibók Péter gy.); Bikfalva (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 65.); Bodos, Bibarcfalva, Olasztelek (Magyar Zoltán, 2011b. 129.); Homoródjánosfalva (Uő, 2011d. 123.).

F 85. Lágy kőből épített vár. A mitikus előidőkben, „mikor a kő még lágy volt”, építik a várat lágy kőből, amely csak a falazás/az erődítmény elkészülte után keményedik meg.

SZ: Torja (Kőváry László, 1842. 156.; Uó, 1852. 189.; Uó, 1866. 50–51.); Torja (Orbán Balázs, 1869. III. 87.); Háromszék (Szolnok-Doboka, 1877. 112.); Torja (Bodó Mária, 1973. 4.).

F 86. A sapkában hordott föld. A földvár építéséhez sapkában/kötényben/puttonyban hordják az építők a földet.

DT: Écs (EA 27478/19. – Péntes Olga gy., 1981).

FF: Kéménd (EA 21652/3. – Kemény József gy., 1986); Kéménd (Nagy Endre, 1988. 75.).

SZ: Komolló (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 72.).

F 87. A nagy távolságból kézből kézbe adogatott építőanyag. A vár építését a több kilométerre lévő kőbányából úgy oldják meg, hogy sorba állítják az embereket, és kézből kézbe adogatva juttatják el az építőanyagot az építkezés helyére.

DT: Harkány (Relkovič Davorka, 1925. 174.); Nagyharsány (Berze Nagy János, 1940. II. 592.); Nagycsány (Kerny Terézia, 1990. 289. – Genthon István gy., 1955); Nagyvát, Botyka (EA 13001/30., 62. – Zsolt Zsigmond gy., 1961); Nagyharsány – 3 (EA 33011/15–17. – Dömötör Ákos gy., 1966); Somogyviszló, Rózsafa (Baranya megye földrajzi nevei, 1982. I. 420., 491.); Radamos, Kót (Magyar Zoltán, 2010. 93–94., 94.).

FF: Sirok (ENA 1619/73. – Sebestyén Csilla gy., 1973); Ónod (Ágoston István, 1997. 6.).

AF: Füzesgyarmat (EA 15823/61. – Bereczki Imre gy., 1952); Nagykereki (EA 5870/20. – Béres András gy., 1954; Szekeres Gyula, 2004b. 167.).

ER: Vármező, Szentpéterfalva* (Petri Mór, 1901. II. 12.); Gyalu, Váralmás (Szabó Géza, 1978. 74., 110–111.); Magyarbikal (Sebestyén Kálmán, 1996. 38.); Torockó (Bosnyák Sándor, 2001. 30.); Körösfő, Nagypetri, Sztána – 2, Váralmás (Magyar Zoltán, 2004a. 235.).

F 88. A vízen szállított építőanyag. A vár köveit tutajon/csónakon szállítják nagy távolságról az építkezés helyére.

ER: Halmágy (Magyar Zoltán, 2011a. I. 352.).

F 89. A kényszerrel munkára fogott várépítők.

F 89.1. A vár építője megállít mindenkit, aki a várhegy alatt megy el, és többnapos/többheti várépítő munkára kényszeríti őket.

FF: Beckó (Hunfalvy János, 1860. II. 96–97.); Beckó (Balkay István, 1873. 68–70.); Guszona (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 102.); Nagyszalánc (MZA 84770. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008).

ER: Vice (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1905. VII. 101.).

F 89.2. A vár építője a környék összes lakosát a vár építésére kötelezi, még a terhes asszonyokat is. / A vár építője minden hozzá folyamodó embert arra kötelez, hogy a kocsijával követ hordjon.

FF: Komlóska (NIFA 163/6. – Ferenczi Imre gy., 1960); Nevicke (Ferenczi Imre, 1973. 47.).

ER: Hunyad vármegye (Kőváry László, 1857a. 71.).

SZ: Homoródalmás (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 148. – 1846).

F 90. A várépítés időtartama.

F 90.1. A 24 óra alatt elkészült vár. A vár (védősánc) egy nap és egyetlen éjszaka alatt készül el.

DT: Gárdony (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye, 221.).

ER: Bácsfalu (Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék, 188.).

F 90.2. A hét év alatt felépült vár. A várat (vasból készült várat = Vasvár) száz kovács hét évig építi, amíg elkészül.

DT: Vasvár (Vasi József, 1957. 17–20.).

F 91–110. Várépítéssel kapcsolatos egyéb hagyományok

F 91. Az égből aláereszkedő vár. A vár csodálatos módon az égből ereszkedik alá arra a hegyfokra, ahol manapság is áll.

FF: Árva megye (Csorba Csaba, 2005. 24.).

F 92. Árva gyerekek vára. A várúr árva gyerekek számára építi fel a várat, ők lesznek első lakói, és az erődítményt is róluk nevezik el.

FF: Árva vármegye (Rész Ensel Sándor, 1861. 80.).

F 93. Beckó vára. A várúr (Stibor vajda) udvari bolondja kívánságára épít várat az egyik sziklacsúcsra, és elkészülte után róla is nevezi el.

FF: Beckó (Mednyánszky Alajos, 1981. 89–90. – 1825); Beckó (Hunfalvy János, 1860. II. 96–97.); Beckó (Balkay István, 1873. 68–70.).

→MZ VI. M 21.

F 94. A selmebányai Leányvár. Az őrtornyot egy feslett életű dúsgazdag nő építi, mert zavarja az ott álló akasztófa látványa, amelyre a háza ablakaiból rálát.

FF: Selmebánya (Mednyánszky Alajos, 1834. II. 167–170.).

→MZ VI. M 22.

F 95. Vak Béla vára (A félbemaradt várépítés). Vak Béla király a Ság tetejére várat akar építeni, de az urak nem értenek egyet vele. Azzal a fortéllyal élnek, hogy a királlyal háromszor megkerültetik a várhegyet, mire az lemond a további építésről, minthogy az építkezés költségeit túlságosan tetemesnek ítéli.

DT: Kemenesalja (Vasárnapi Ujság, 1866. 326.); Alsóság (Dömötör Ákos, 1967. 292.); Alsóság (SMNK 21338/11–13. – Zongor Ferenc gy., 1982); Alsóság (EA 21338/11–13. – Zongor

Ferenc gy., 1982); Alsóság (EA 22699/23–25. – Zongor Ferenc gy., 1985); Nagyszombat (Szendrey Zsigmond, 1929. 29. – 1886).
→MZ II. E 228.

F 98. A fogadás által megszerzett vár. Két főúr fogad: ha egyikük egy év alatt elő tud teremteni harmincezer aranyat, övé lehet a másik főnemes vára. A vár ura már el is felejtette az egy évvel korábbi fogadást, amikor a másik fél beállít hozzá a társzekerekre pakolt kialakult összeggel, s így az övé lesz a (zborói) vár.

FF: Zboró (Radvány Imre, 1858. 2444–2445.); Zboró (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 309–310.); Zboró (Siegmethe Károly, 1879. 47.).

F 99. A vár díszítése.

F 99.1. A vár fala eredetileg vörös színű gránitgyöngyökkel volt kirakva.

FF: Drégelypalánk (Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye).

F 99.2. A vár üveg tornyai. A várnak üvegből készült tornyai voltak, melyek Pestre és Budára néztek.

FF: Diósjenő (Végh József, 1998. 88.).

F 101. Szent kövekből épített vár. Az épülő várba a község/a környék romos templomainak a köveit is beépítik. / A törökök a nagyharsányi templomot lebontva építik újjá a siklói várat.

DT: Nagyharsány – 3 (EA 33011/15–17. – Dömötör Ákos gy., 1966); Mohács, Aszófő (Bosnyák Sándor, 2001. 180–181., 191.).

AF: Nagyszalonta (Bihari népmondák, 1995. 150. – Kovács Ildikó gy., 1980).

ER: Magyarózd (Magyar Zoltán, 2008a. 215.).

F 103. Szerelmi ajándékként épített vár. A várat egy előkelő rangú nő kezének elnyerése végett, jegyajándékként építik fel.

SZ: Zabola (Orbán Balázs, 1869. III. 137–139. – Finta István verses mondafeljegyzése).

F 104. A várépítők bére. A fogarasi vár építőit fából készült garassal fizetik ki, innen ered a vár neve is.

ER: Fogaras (Kőváry László, 1866. 185.); Halmágy (AFAR Mg. 1919. II. e. – Faragó József gy., 1968); Fogaras, Halmágy (Magyar Zoltán, 2011a. I. 366.).

F 106. A kivégzett várépítők. A vár elkészülte után a kőműveseket kivégzik, hogy ne árulhassák el a vár titkos járatait.

DT: Dunaszekcső (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 216.).

FF: Komlóska (NIFA 163/17. – Ferenczi Imre gy., 1960).

→MZ II. A 43.10.

F 107. A hazarepülő várépítők. A vár elkészülte után a kőművesek zsindelelyből szárnyakat készítenek maguknak, lerepülnek a vár fokáról és hazamennek.

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1584. II. i. – Faragó József gy., 1967).

MO: Klézse (Vargyas Lajos, 1976. II. 25.).

→MZ I. G 93.1. →MZ I. G 93.10.1.

G 1–130. TEMPLOM ALAPÍTÁSA, ÉPÍTÉSE

G 1–40. A templom helyének kijelölése

G 1. Templomalapítás angyali intelemre. A király (Szent László) vadászat közben egy szép helyre talál, ahol angyali intelemre elhatározza, hogy ott templomot és kolostort alapít.

KM: H. n./Nagyvárad (CP, 139.; Képes Krónika, 1978. 134–135.; Bonfini, 2.4.250–255.; Berze Nagy János, 1927. 74.).

AF: Gyulavarsánd (MZA 99856. – Magyar Zoltán és Harangzó Imre gy., 2014).

G 2. A csodás szarvasjelenés.

G 2.1. A váci szarvasjelenés. Két fejedelmi rangú személy (Géza király és Szent László) vadászat közben egy csodálatos szarvas pillant meg, amelynek a szarvai tele vannak égő gyertyákkal. A szarvast üldözve egészen a Duna partjáig jutnak, ahol az állat megáll, majd eltűnik előlük. A csodálatos szarvast Szent László angyali jelenésként értelmezi, és javasolja, hogy azon a helyen, ahol a szarvas eltűnt a szemük előtt, alapítsanak egyházat Szűz Mária tiszteletére. Hamarosan mind a szarvas megjelenésének, mind pedig eltűnésének helyén templom épül, mely szent épületek egyike a váci székesegyház.

KM: H. n. /Vác (SRH I. 388., 394–395.; CP, 124.; CH, 124.; CP-ik, 87.; Thuróczy János, 1488. 80.; Bonfini, 2.4.5–10.; Esterházy Pál, 1696. 546.; Bél Mátyás, 1735–1742. III. 112.; Csodák Könyve, 1859. 13.; Rupp Jakab, 1870. I. 684–685.; Fellner Antal, 1882.; Tragor Ignác, 1929. 5–8; Berze Nagy János, 1927. 74.; Paulovits Sándor, 1930. 59–60.; Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 286.).

FF: Nagymaros* (MZA 99185. – Magyar Zoltán gy., 2013).

AF: Bag – 2 (Bosnyák Sándor, 2001. 56., 57.).

SZ: Gyimes: Ugra pataka (Gál Péter József, 2008. 151–152.).

G 2.2. A megszólaló csodaszarvas. Mielőtt az égő szövétnekű szarvas nyomtalanul eltűnne, az üldözőihez fordul és figyelmezteti őket, hogy ő Isten küldötte, és felszólítja Szent Lászlót, hogy a jelenés helyszínén (a somogyvári Kupavár dombján) építsen templomot. Így épül fel a somogyvári bencés kolostor (somogyi változat).

DT: Ordacsehi (Barna Gábor, 1992. 112. – Ignác Rózsa gy., 1950; Magyar Zoltán, 1998a. 202–203.); Somogyvár (Magyar Zoltán, 1998a. 202.); Somogyvár (Bosnyák Sándor, 2001. 56.); Somogyvár (Gál Péter József, 2008. 101.).

G 2.3. Egyéb hagyományok. Egy régi magyar király szarvast üldöz a Börzsönyben, amikor egyszer csak az állat eltűnik, és Szűz Mária jelenik meg azon a helyen. A király a csodás jelenés emlékére alapítja meg azon a helyen a márianosztrai

templomot. / Egy előkelő úr/a hét vezér egyike egy aranyos szőrű szarvast/őzbikát üldöz a Fekete-Körös mentén, azonban eredménytelenül, mert a nyílveszők lepattannak róla. Ahol a szarvas az üldözői elől eltűnik (a folyó túlsó partján), községet alapítanak és templomot építenek (Nagyzerénd első templomát).

FF: Nagymaros (MZA 99185. – Magyar Zoltán gy., 2013).

AF: Nagyzerénd – 2 (MZA 99506., 99871. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

G 3. A templom helyén égő gyertyák. Égő gyertyák jelzik az alapítandó templom helyét.

DT: Apátistvánfalva (SMNK 93/11. – Vakarc Kálmán gy., 1951); Andocs (MZA 90867. – Magyar Zoltán gy., 1996).

G 3.1. A koloni templom alapítása. A vadászó király (Szent István) a kíséretével a koloni templomdombon telepedik le ebédelni. Ebéd végeztével tovább vonulnak, és csak este veszik észre, hogy a király ott felejtette az ezüst evőeszközeit. A visszaküldött szolga ámulatlan látja, hogy az ebéd helyén két gyertya világít. A csodás esemény emlékére a király elrendeli, hogy a csoda helyén templom épüljön.

→MZ II. C 35.8.

G 5. A templom helyét kijelölő ló.

G 5.1. A templom helyén dobbantó ló. Szent László lova a mánfai templom helyén járva a patájával dobbant egy nagyot. A dobbantást csodás jelként értelmezik, és templomot építenek ott.

DT: Mánfa (MZA 102041. – Magyar Zoltán gy., 2014).

G 5.2. A templom helyén megbotló ló. Szent István király fehér lova Nagybörzsönyben járva megbotlik egy helyen. A történést csodás jelnek tekintve ott építik fel a Szent István-templomot.

FF: Nagybörzsöny (MZA 110742. – Magyar Zoltán gy., 2017).

G 6. A templom helyét jelző fehér galamb. Az emberek arra lesznek figyelmesek, hogy egy bizonyos helyen állandóan egy fehér galamb szálldos. A jelenést isteni jelnek véelve arra a helyre templomot építenek.

DT: Loretto* (Mohl Adolf, 1926. 139–142.); Halastó (EA 23287/21. – Irányi Lujza gy., 1953).

AF: Ófehértó (EA 8889/21. – Bárdos János gy., 1960); Szinyér (Magyar Zoltán, 2009b. 94–95.).

G 7. A kővé vált bárányokból épült templom. A szerzetesek templomot szeretnének építeni, de a mocsaras helyen nem találnak követ hozzá. Egyikük vándorútra indul, és egyszer csak egy birkanyáját terelgetve tér vissza, majd

buzgó imádkozásra szólítja fel a társait. Másnap virradatkor a szerzetesek azt látják, hogy a sok bárány mind kővé van változva: e kőbárányokból épül fel a lébényi templom.

DT: Lébény (Ruff Andor, 1928/1938. 82–83.); Lébény (EA 3382/1–2. Nádasi László gy., 1943); Lébény (Timaffy László, 1992. 107.); Lébény – 2 (MOA 14181. – Bosnyák Sándor gy., 1987); Kunsziget (MZA 111045. – Balázs Lívia gy., 1998); Lébény (Bosnyák Sándor, 2001. 74.).

G 9. A templom helyét jelző harangszó. Az építendő templom (kápolna) helyét az oda elásott harangok földalatti zúgása jelöli ki.

FF: Ipolyfödemes (Csáky Károly, 2001. 196.).

G 10. A templom helyét kijelölő hóharmat (Havas Boldogasszony temploma).

A templomépítők nem tudják eldönteni, hogy hová építsék fel a templomukat. Másnap reggelre az augusztusi meleg ellenére a határ/a község területének egy darabján hófödte gyepre lenek. A kánikulában leesett hóharmatot isteni jelnek tekintve oda építik fel a templomot. / A templomépítőkkel álombeli jelenés tudatja, hogy oda építsék az épületet, ahol másnap hóharmatra lenek.

DT: Pécs (Barna Gábor, 1990. 122.); Illésháza (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 104. – 1930-as évek); Zonctorony – 2 (MZA 90653., 90654. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Uhorna (Bosnyák Sándor–Barna Gábor, 1994. 263.); Baraca (B. Kovács István, 1994. 223–224.); Lucska (MZA 84382. – Magyar Zoltán gy., 2001); Kiskovácsvágása – 2 (Magyar Zoltán, 2004c. 115., 115–116.); Kiskovácsvágása (MZA 84383. – Magyar Zoltán gy., 2004); Kissikátor (Baráz Csaba–Kiss Gábor–Palkovics Gyula, 2010. 35.); Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 226.).

AF: Szeged (BSH 258-84. – Takáts István gy.).

ER: Mihályfalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 358.; Csáki Árpád, 2015. 159. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye); Alsórákos (AFAR Mg. 1761. II. j. – Faragó József gy., 1968); Alsórákos/Kolozsvár (Magyar Zoltán, 2011a. I. 275. – Dobos Ilona gy., 1968); Alsórákos, Mihályfalva – 3 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 275., 358–359.); Alsórákos – 2 (MZA 91244., 91246. – Magyar Zoltán gy., 2011).

SZ: Andrásfalva (Bosnyák Sándor, 1977. 179.); Szentlélek – 2 (MZA 87129., 108627. – Magyar Zoltán gy., 2011, 2017).

G 10.1. A templomot a falu más részében kezdik építeni, de a falak másnapra mindig leomlanak. A hóharmat által megjelölt helyen a templom megmarad.

ER: Mihályfalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 358. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye); Mihályfalva – 3 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 358–359.).

G 12. Az oltárkő megnehezédése. Az épülő templom oltárkővét az azt szállító ökrök nem tudják átvinni a két község határán. Az építők kénytelenek visszateríteni a saját településükre, és ott épül fel a máshová tervezett kápolna.

DT: Pókaszeptek – 2 (EA 6274/2. – Szentmihályi Imre gy., 1957).

G 13. A templom helyére vezető csillag. A vadászó grófot egy csillag vezeti arra a helyre, ahol a csoda hatására kápolnát épít.

DT: Gálos (Ruff Andor, 1928/1938. 77–78.).

G 14. A templom helyének kijelölése nyíllövessel. A templomalapító fejedelem ő maga kiló/a legjobb íjászával kilövet egy nyílveszőt, és ahová a nyílvesző le hull, oda építik fel a templomot.

MO: Klézse (Bosnyák Sándor, 1980. 56.); Nagypatak (MZA 102471. – Jakab Sándor és Kenyeres Oszkár gy., 2014).

G 15. Vándorló templomok. A török hódítók által megszállt területről megszenstségtelenítés miatt az angyalok egy templomot felemelnek és átköltöztetnek egy távoli településre. E hagyományt erősíti az a vélekedés, hogy az így új helyre került templomnak nincsen alapja.

DT:

– Az andocsi kegytemplom: Andocs (P. Takács J. Ince–Pfeiffer János, 2001. I. 182.; Gaál Károly, 2006. 112. – Az andocsi rendház alapító levele, 1719); Andocs (P. Takács J. Ince–Pfeiffer János, 2001. I. 180. – 1723); Nagyszombat (Pethő Lénárd, 1929. 9–10. – a nagyszombati jezsuita kollégium évkönyve, 1727); Andocs – 2 (P. Takács Ince–Pfeiffer János, 2001. I. 177–178. – 1735, 1741); Andocs (Bonbardus, Michael, 1750. 255.); Andocs (Religio, 1850/2. félév, 587. – Nyíró Zsigmond kézírata, 18. század); Andocs (Telek József, 1769. I. 791–793.); Andocs (Tüskés Gábor, 1993. 226. – 1778); Andocs (Katona István, 1800. 86.); Andocs (Jordánszky Elek, 1836. 142., 152.); Andocs (Huszár Károly, 1859. 15.); Andocs, Törökkoppány (Gözszy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 24–25., 352. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Andocs (Latkóczy Mihály, 1898. 22–27.); Ozora (Lukács László, 2002. 26. – 1920-as évek); Andocs (Paulovits Sándor, 1930. 5–6.); Andocs (Lévay Mihály, 1934. 355.); Kalocsa* (Eckert Irma, 1937. 34.); Andocs (Bonomi Jenő, 1939. 155.); Boda, Csesztomaj (Vajkai Aurél, 1940. 62., 64.); Andocs (Uő, 1942. 127.); Andocs (EA 18881/10–11. – Kaposvári Mária gy., 1972–1974); Andocs (Eperjessy Ernő, 1988. 419. – 1973); Andocs (Kaposvári Mária, 1975. 16.); Nikla (Hársházi István, 1978. 82.); Andocs (Bangó Jenő, 1978. 57.); Andocs (Adriányi Gábor, 1986. 67.); Enying (Lukács László, 2002. 26. – Hajdú István gy., 1987); Andocs (Szenthelyi-Molnár István–Mauks Márta, 1988. 18.); Andocs (LDMNA 996/3. – Bán Ferenc gy., 1990); Andocs (Barna Gábor, 1990. 27–28.; Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 20.); Andocs, Balatonmogyoród (EA 24662/9–10., 10. – Kiss Márta gy., 1991); Ozora (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 80.); Andocs (S. Lackovits Emőke, 2004. 262.); Nikla (Tomisa Ilona, 2015. 200. – Tomisa Ilona gy., 2008); Andocs – 2, Nikla, Kalocsa (MZA 90867–90869., 91470. – Magyar Zoltán gy., 1996–2009).

– A ráckevei templom: Tordas – 2, Etyek (Lukács László, 2002. 23–24. – 1732); Szigetújfalu (Rosty Zsigmond, 1859. 123–124.); Martonvásár (Petheő Dénes, 1862. 567.).

– A nyékvárkonyi templom: Nyékvárkony (Ipolyi Arnold, 1858. 90.).

– A búcsúszentlászlói kegytemplom: Búcsúszentlászló (Tüskés Gábor, 1993. 225. – 18. század); Halimba (Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Bocföld (Gönczi Ferencz, 1901. 409.); Búcsúszentlászló (Bálint Sándor, 1944. 66.; Bangó Jenő, 1978. 57.; Barna Gábor, 1990. 38.; Lukács László, 2002. 25.); Búcsúszentlászló (Adriányi Gábor, 1986. 67.).

– Az elpusztult dunaszekcsői templom: Dunaszekcső (Andrásfaly Bertalan, 1975. 133.); Dunaszekcső/Dunafalva (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 239.; Pesti János szerk. 2002. 193.).

– A csatka templom: Andocs (Vajkai Aurél, 1940. 64.).

G 15.1. A protestánsok miatt elköltöző templom. A protestánsok elől menekítik az angyalok a templomot egy másik helyre. / A templom áthelyezésének elsődleges oka az, hogy egy protestáns gazda az oltárhoz köti az ökreit.

DT: Andocs (Bonbardus, Michael, 1850. 255.); Andocs (Telek József, 1769. I. 791–793.); Andocs (Tüskés Gábor, 1993. 226. – 1778); Andocs (EA 24662/9–10. – Kiss Mária gy., 1991).

G 15.2. Az Angyalcsapás. Az angyalok által költöztetett templom árkot húz maga után, mely földmélyedés még évszázadok múltán is látható.

DT: Tordas – 2, Mártonvásár, Koldó (Lukács László, 1988. 49–50.; Uő, 1997., 265.; Uő, 2002. 24. – tanúvallatási jegyzőkönyv tanúvallomásai, 1732); Halimba (Ny. Nagy István, 2000. 84. – Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Törökkoppány (Gózszy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 352. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye).

→MZ I. K 35.

G 15.3. A vándorló templom előtt meghajló növények. Abban a sávban, amerre viszik a templomot, a fák, a füvek, a gabonatóbla meghajlik előtte, és hosszú ideig úgy marad.

DT: Ozora (Lukács László, 2002. 26. – 1920-as évek); Búcsúszentlászló (Bálint Sándor, 1944. 66.); Andocs (EA 18881/10–11. – Kaposvári Mária gy., 1972–1974); Enying (Lukács László, 2002. 26. – Hajdú Imre gy., 1987); Andocs (LDMNA 996/3. – Bán Ferenc gy., 1990); Balatonmagyaród (EA 24662/10. – Kiss Márta gy., 1991); Andocs (MZA 90867. – Magyar Zoltán gy., 1996); Ozora (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 80.).

AF: Kalocsa (Eckert Irma, 1937. 34.).

G 15.4. A megpihenő angyalok. A templom szállítása közben az angyalok több helyen is megpihennek/eredetileg egy másik helyen akarják letenni az épületet, de egy helybeli gazda figyelmezteti őket, hogy az ingoványos hely.

DT: Andocs (EA 18881/10–11. – Kaposvári Mária gy., 1972–1974); Andocs (Barna Gábor, 1990. 27–28.).

G 15.5. A vándorló templomra utaló földrajzi nevek. A templom szállításának útvonalát és a pihenési helyeket beszélő földrajzi nevek (Angyalcsapás/Angyalok foka stb.) jelzik máig is.

DT: Andocs, Törökkoppány (Gózszy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 24., 25., 352. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Dunaszekcső (Andrásfaly Bertalan, 1975. 133.); Dunaszekcső (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 239.); Andocs (Barna Gábor, 1990. 27–28.).

G 15.6. A templom pihenésére emlékeztető kápolna. A templom pihenési helyein idővel kápolnák épülnek.

DT: Andocs (EA 18881/11. – Kaposvári Mária gy., 1972–1974); Andocs (Barna Gábor, 1990. 27–28.).

G 15.7. A templom új helyén kigyúló fények. A templom rendeltetési helyén fények gyúlnak ki, jelezve, hogy az angyalok hová rakják le azt.

DT: Andocs (MZA 90867. – Magyar Zoltán gy., 1996).

G 15.8. A templom új helyét jelző mennyei fényesség. A templom új helyét éjszaka több órán keresztül tartó mennyei fényesség árasztja el, és angyali éneklést lehet hallani.

DT: Andocs (Paulovits Sándor, 1930. 5.); Andocs (Lévay Mihály, 1934. 355.); Andocs MZA 90867. – Magyar Zoltán gy., 1996).

→MZ V. P 33.

G 15.9. Az egymástól elváló épületrészek. Az átszállított templom és a hozzá épített újabb épületrészek nem tapadnak össze, jól látható rés marad a két templomrész között.

DT: Nikla (MZA 90869. – Magyar Zoltán gy., 2009).

AF: Kalocsa (Eckert Irma, 1937. 34.).

G 15.10. A templom szállításához használt vasrudak. A vasrudak, amelyekkel az angyalok a templomot szállították, máig is ott láthatók kifüggesztve a kegyhelyen.

DT: Andocs/Csatka (Vajkai Aurél, 1940. 64.); Bocföld/Búcsúszentlászló (Gönczi Ferencz, 1901. 409.); Ozora (Lukács László, 1997. 268.; Uó, 2002. 26. – 1920-as évek); Nikla/Andocs (Hársházi István, 1978. 82.).

G 15.12. Az elüldözött galamb. A Szentlélek galamb képében egy maga választotta helyre kíván leszállni, de az ott legeltető pásztor rácsap az ostorával, mire a galamb továbbrepül, és egy másik, távoli helyen száll le újra. E második helyen létesül a kegytemplom.

AF: Szinyér (Magyar Zoltán, 2009b. 94–95.).

G 16. Az áthordott templom (Amit nappal építenek, éjjel áthordják). Az építők kijelölik a templom helyét, az építőanyagot azonban éjjel láthatatlan természetfeletti erők más helyre hordják/az építőanyag magától vándorol át a község valamely más részébe. Az építők belenyugodnak a földöntúli erők akaratába, és a maga választotta helyen építik fel a templomot.

DT: Apátistvánfalva (SMNK 93/11. – Vakarcz Kálmán gy., 1951); Halastó (EA 5792/8. – Irányi Lujza gy., 1953); Halastó – 2 (EA 23287/16., 21. – Irányi Lujza gy., 1953); Illésháza

(EA 9546/3. – Hidasy László gy., 1955); Rózsásszeg (EA 27918/30. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Pusztacsatár (EA 6305/30. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Pinkakertes (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 264. – 1978); Rábatótfalu – 2, Szentgotthárd vidéke (Eperjessy Ernő, 1988. 404.; Uő, 1996. 185.).

FF: Rimóc (Pesty Frigyes, 1864. Nógrád vármegye, 372.); Rudnó (Versényi György, 1895. 230–231.); Ősagárd (EA 3470/2. – Igaz Mária gy., 1952); Karancskeszi (MOA 14180. – Bosnyák Sándor gy., 1968); Rozsnyó (Bálint Sándor, 1977. II. 75.); Karancskeszi – 2 (Fejős Zoltán, 1985. I. 113–114., 114.); Ipolyszécsénke (Csáky Károly, 1993. 47.; Uő, 2001. 200.); Szete (Tóth Anikó, 1994. 6.); Péterfalva/Hasznos (MZA 1200. – Magyar Zoltán gy., 1998); Márkháza/Szentkút (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 262.); Arló (HOMNA 6741/15. – Bánfalvi László gy., 1999); Karancs-vidék (Limbacher Gábor, 2000. 118.); Magyarhegyemeg, Kőhidgyarmat – 2 (MZA 36666., 83742., 83743. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2005, 2007); Ipolyszécsénke – 3, Ipolybalog – 2 (MZA 83937., 87938., 71302–71304. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010); Újvásár (Ludwig Emil, 2011b. 39.); Szete (MZA 89828. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

ER: Mihályfalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 358.; Csáki Árpád, 2015. 159. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye); Bálványosvárja (MZA 85520. – Magyar Zoltán gy., 2005); Bálványosvárja (Magyar Zoltán, 2011a. II. 61.).

SZ: Csíkcicsó (Orbán Balázs, 1869. II. 60.); Csíkdelne (Versényi György, 1901. 126.); Gyimes: Ciherek pataka (Magyar Zoltán, 1998a. 310.; Uő, 2003. 258.); Gyimes: Bükkhavas pataka (Uő, 2003. 704.); Gyimes: Ciherek pataka (Uő, 2003. 704.; Uő, 2006d. 83.).

G 16.1. Angyalok által áthordott templomkövek. A templom építőköveit angyalok hordják át egy másik helyre.

DT: Dercsika (Karcsey [Csaplár Benedek], 1851–1852. 770.); Vaspör (Nagy József, 1892. 66–67.); Illésháza (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 104. – 1930-as évek); Jóka (Fellinger Károly, 1995. 17.); Homokkomárom (<http://www.nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Homokkomárom> – Sándor Ildikó gy., 1995); Nyékvárkony (Szerencsés Magdolna, 1999. 86.); Csallóközkürt, Nyékvárkony (Unti Mária, 2002. 45., 188.); Jóka (MZA 90460. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Somoskőújfalu (Pápai Károly, 1894. 5.); Karancs-vidék (Hetény János, 2006. 22–25. – Varga Lajos ponyvairata, 1900 k.); Karancs-vidék (Borbás Vince, 1893. 96.); Karancskeszi (PMNA 413/220. – Bosnyák Sándor gy., 1968); Karancslapujtó (EA 18316/5. – Petróczy Gyula gy., 1974); Karancs-vidék (Lengyel Dénes, 1988. 156.); Guszona (Ferencz Béla, 1996. 5.); Karancs-vidék (Limbacher Gábor, 2001. 405.); Óvár – 2 (MZA 84186., 84187. – Varga Norbert gy., 2003); Herencsény (Magyar Zoltán, 2004b. 164.); Karancs-vidék (Frics Gyula–Varga Norbert, 2007. 235–236.); Guszona, Magyarhegyemeg – 2, Nagydaróc, Osgyán (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 114–115.); Bajta – 2, Ipolyhídvég (MZA 89826., 89827., 89829. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

SZ: Csíkpálfalva/Csíkdelne (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 60. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Lemhény (Csáki Árpád, 2012. 87. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék); Lemhény (Orbán Balázs, 1869. III. 119.), Csíkdelne (EA 3715/2. – Székely Dénes gy., 1895); Felsőlemhény (MZA 57548. – Kakas Zoltán gy.).

G 16.2. A templom építőköveit ördögök hordják át egy másik helyre.

FF: Újvásár (MZA 92745. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

→MZ I. G 91.1.

G 16.3. A templom építőköveit egy fejetlen barát/fejetlen papok hordják át egy másik helyre.

FF: Pribel (Szoboki Ferenc, 1857. 336–337.; Ujváry Zoltán, 1979. 81.); Pribel (Tatár Péter, 1857h. 7.); Kőhídyarmat (MZA 83698. – Balázsik Andrea gy.); Kőhídyarmat (MZA 83696. – Magyar Zoltán gy., 2007).

G 16.6. A templom építőköveit az egyházi épület építésében ellenérdekelt emberek hordják át éjjelente egy másik helyre.

DT: Kiscsány* (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 677.).

FF: Óvár – 3 (MZA 25468., 25477., 84186. – Varga Norbert gy., 2003).

ER: Oltszakadát (Vámszer Géza, 1940. 47.).

SZ: Lemhény (Orbán Balázs, 1869. III. 119.); Kibéd (Ráduly János, 2005. 63.).

G 16.8. A természetfeletti akarat már az építés első mozzanatában megmutatkozik: a templom alapterületét jelző cövekek kerülnek át másnapra egy másik helyre.

ER: Bálványosvárálja (MZA 85520. – Magyar Zoltán gy., 2005); Bálványosvárálja (Magyar Zoltán, 2011a. II. 61.).

G 18. Templomalapítás csodás jelenések helyszínén.

G 18.1. Templomalapítás a Úristen megjelenésének emlékére. Az emberek egy helyen szép tüzet látnak fellobbani, amiben az Isten jelenik meg. Kápolnát emelnek a megszentelt helyen.

FF: Sztaszkov/Trencsén vármegye* (Versényi György, 1895. 132.).

G 18.2. Templomalapítás Mária-jelenés helyszínén. Szűz Mária megjelenik egy/több embernek és utasítást ad templom építésére azon a helyen. / Az emberek a Mária-jelenés/valamely a jelenéssel kapcsolatos csoda emlékére templomot emelnek a jeles helyszínén.

DT: Csobánka (Hanusz István, 1902. 70.); Buda-Krisztinaváros (Lévay Mihály, 1934. 362–263.); Csobánka (Soós Sándor, 2011. 110. – Bonomi Jenő gy., 1941); Rácalmás (EA 12684/21. – Sárközi Júlia gy., 1960); Kaposszekcső (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 72.); Kaposszekcső (L. Imre Mária, 1995. 203., Imre Mária, 1997. 244.); Homokkomárom – 3 (Sándor Ildikó, 1999. 483.); Mohács/Máriagyűd (Bosnyák Sándor, 2001. 75.); Réte, Tornóc, Pénteksúr, Vezekény (MZA 90587., 90588., 90593., 90636. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010–2011).

FF: Tófalú (Csiffáry Gergely, 2006. 140. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Hont vármegye/Ipoly mente* (Mikszáth Kálmán, 1882. 97.); Miklóstelke (Hanusz István, 1894. 8.; Uó, 1900. 231–232.); Jánoshegy (Versényi György, 1895. 127.); Nyitradarázsi (Mátonvölgyi László, 1941. 92–93.); Hanyipusztá (Bálint Sándor, 1942. 201.); Várhosszúrét (Magyar Zoltán, 2011c. 223. – N. N. gy., 1943); Feldebrő (EA 17936. – Kiss Józsefné gy., 1972); Tófalú (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 33.); Bernecebaráti (Hála József, 1977. 590.); Mátrászentimre-Fallóskút, Nyitrálehota (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 191–192., 209–210.); Bernecebaráti (Magyar katolikus lexikon I., 1993. 785.); Karancsság

(EA 26132/13. – Gréczi-Zsoldos Enikő gy., 1994); Palást (Zsilka László, 1996. 155.); Barka (MZA 69. – Magyar Zoltán gy., 1996); Szurdokpüspöki (Limbacher Gábor, 2001. 407.); Rakacaszend/Csatka (Magyar Zoltán, 2001a. 605–606.); Pográny (Uő, 2002. 187.); Kisgyarmat (Resko Sándor–Csákvári Béla, 2003. 10.); Berzété (MZA 1424. – Magyar Zoltán gy., 2003); Herencsény (Magyar Zoltán, 2004b. 171.); Dobfenek (MZA 93094. – Magyar Zoltán gy., 2005); Egyházasbást, Dobfenek, Péterfalva (Magyar Zoltán, 2006b. 114–115., 121.); Magyarhegymeg – 3, Perse (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 256–258.); Bábindal, Bart, Buzita, Deménd, Felsőcsáj, Kőhidgyarmat, Pereszlény (MZA 83588., 83723., 84588., 89917., 84833., 83724., 89919. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007–2011); Bernecebaráti (Csáky Károly, 2010. 37–38.); Jeszte (MZA 93085. – Varga Norbert gy., 2011); Jólész – 2, Krasznahorkaváralja, Várhosszúrét (Magyar Zoltán, 2011c. 222–224.); Nagymaros, Bernecebaráti (MZA 99185, 111650. – Magyar Zoltán gy., 2013, 2018).
 AF: Kiskunfélegyháza (EA 7678/56–57. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Fajsz (EA 17008/17. – Keserű Mária gy., 1971); Jászdózsa (Gulyás Éva, 1976. 59.); Földeák (MFMNA 687-1978/10. – Sipos Erzsébet gy.); Szolnok (Bari Károly, 1990. 398.); Galgamácsa (MZA 46258. – Villányi Péter gy., 1994); Monostor (Beszédes Valéria, 2000. 100.); Helvécia/Csatka (Merinu Éva, 2006. 371.); Bodrogszentmária (Magyar Zoltán, 2009b. 94.).
 ER: Bálványosváralja (Magyar Zoltán, 2011a. II. 62.; Uő, 2012a. 281.); Kárásztelek (MZA 98064. – Magyar Zoltán gy., 2013).
 SZ: Gyergyószentmiklós – 2 (EA 27257/9., 10. – Gergely Katalin és Gergely Ildikó gy., 1995).

G 18.3. Templomalapítás egyéb csodás jelenés helyszínén.

G 18.3.1. Anyagi jelenés helyszínén alapítanak templomot.

FF: Kiskovácsvágása/Uhorna (Magyar Zoltán, 2004c. 115–116.); Inám* (Csáky Károly, 2008. 55.).

AF: Aracs (Aracsi Vajda János, 2007. 37.).

ER: Csíksomlyó (Kőváry László, 1857. 107.).

G 18.3.2. A fa lombjai között három fehér bárány jelenik meg. A mennyei jelenés emlékére templomot alapítanak ott a Szentháromság tiszteletére.

FF: Kács (Ipolvyölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 137.; Berecz Sándor, é. n. 105.).

G 18.3.6. A jánoshegyi templom eredete. A bokorban egy síró kisfiúra lelnek, akiben Keresztelő Szent Jánosra ismernek. Tanácsára a bokor helyén templomot építenek, az oltárra a kisfiú szobrát helyezik, és a falut róla nevezik el.

FF: Jánoshegy (Versényi György, 2011. 55–56. – 1883; Uő, 1895. 126.).

G 18.3.7. Szent Anna megjelenésének a helyszínén alapított templom (A megnagyobbodó templom). A hegyen egy zarándokcsoport előtt jelenik meg Szent Anna, és utasítja az embereket, hogy építsenek ott egy kápolnát, amely majd mindig nőni fog. A kápolnát valóban időről időre megnagyobbítják, és ma már egy hatalmas kegytemplom (a rudnoki Szent Anna-templom).

FF: Kiskovácsvágása (Magyar Zoltán, 2004c. 116–117.).

G 18.3.8. Mária Magdolna emlékére alapított templom. Mária Magdolna megjelenése helyszínén alapítanak templomot.

FF: Rozsnyó vidéke (Bosnyák Sándor, 1977. II. 75.); Rudna (Magyar Zoltán, 2011c. 225.).

G 18.3.10. Megszólaló csipkebokor helyén épült templom. Egy csodás jelenés (megszólaló csipkebokor) helyén építenek kápolnát.

FF: Ipolyfödemes (MZA 84039. – Magyar Zoltán és Varha Norbert gy., 2010).

G 18.3.15. Templomalapítás egyéb jelenés hatására/emlékére.

DT: Buda (Magyarság, 1927. augusztus 7.).

FF: Rimóc (Limbacher Gábor, 1995. 22–23.).

G 19. Álomlátás, látomás nyomán épített templom. Valakinek álmában/látomásában megjelenik a Szűzanya/egy szent, és utasítja, hogy építsen templomot/újítson fel egy pusztulóban lévő templomot a látomásban megjelölt helyen.

DT: Fraknó (Titkos Értelmő Róza, 1689. 22–23.); Budaörs (Bálint Sándor, 1977. I. 69. – Bonomi Jenő gy., 1936); Olad („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 64–65. – Tóth Józsefgy., 1951); Lövé (Bosnyák Sándor, 1977. II. 56.); Tallós (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 262.); Homokkomárom – 2 (Sándor Ildikó, 1999. 483.); Kisdörgicse (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 463.); Tallós, Vízkelet (MZA 90630., 90633. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010–2011); Csatka (Mogyorósi Ágnes, 2013. 122.).

FF: Deménd (Höke Lajos, 1875. 2.); Vác: Hétkápolna (Rosty Kálmán, 1888. 169–170.); Hasznos (Kisfalusi János, 1995. 27.); Szanda (Limbacher Gábor, 1995. 23.); Ipolyfödemes (Hála József, 2000. 341–342.); Bernecebaráti (Csáky Károly, 2010. 35–36.); Bernecebaráti (MZA 110673. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Jászdózsa, Sükösd (Bálint Sándor, 1977. II. 15., 108.).

ER: Kárásztelek (MZA 98062. – Magyar Zoltán gy., 2013).

SZ: Szárhegy (Orbán Balázs, 1869. II. 114.); Csíkszentgyörgy (Nyirő József, 1936. 39.); Csíkrákos (Sisa Béla, 1995. 29–30.); Gyergyószentmiklós (EA 27257/8. – Gergely Katalin és Gergely Ildikó gy., 1995); Kászonfeltíz (Magyar Zoltán, 2011a. I. 69.); Gyimes: Csinód (Nagy Balázs, 2016. 30.); Gyimes: Csinód (Nagy Erika, 2016. 31.).

G 21. Templomalapítás kereszt megtalálásának a helyszínén.

G 21.1. Az erdőben talált kereszt. Az erdőben/egy elkóborolt tehén véres lába nyomán találnak egy földből kiálló keresztet, amely egy valaha ott létezett egyház utolsó emléke. A kereszt megtalálását isteni jelnek tekintve templomot alapítanak azon a helyen.

DT: Lorettom (Mohl Adolf, 1909. 10.); Lorettom (Lévay Mihály, 1934. 373–374.); Bogád (Muszty László, 1959. 86.); Baranya megye (Vargha Károly–Rónai Béla–Muszty László, 1960. 97–99.).

ER: Magyargyerőmonostor (Müller, Friedrich, 1885. 486.); Sülelmed (Magyar Zoltán, 2007a. 240.).

G 21.2. A térdeplő állatok (A péliföldszentkeresztű búcsújáróhely eredete).

Egy pásztor a juhait legeltetve arra lesz figyelmes, hogy legszebb bárányai mindennap egy időre eltűnnek. Keresésükre indul, és csodálkozva látja, hogy a bárányok egy tisztáson egy földből kiálló kereszt körül térdepelnek. A kereszt láttán a juhász elszalad a papért, aki kihúzza a földből a keresztet, és azon a helyen a kereszt megtalálásának az emlékére kápolnát emelnek.

DT: Bajót (Hanusz István, 1892. 8.); Bajót (BBMNA 20/12–13. – Balogh László gy., 1964); Bajót (BBMNA 44/24. – Balogh László gy., 1968); Bajót (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 71.); Bajót (Tóth Krisztina, 2000. 101.).

FF: Rimóc* (Limbacher Gábor, 1995. 22–23.).

→MZ V. E 2.1.

G 22. Templomalapítás kegykép/kegyszobor megtalálásának a helyszínén.

Szántás közben/egy fa odvában/stb. egy régi kegyképet/kegyszobrot találnak. A kegytárgy megtalálását csodás jelként értelmezve templomot építenek azon a helyen.

DT: Máriavölgy (Vasárnapi Ujság, 1859. 435.; István bácsi naptára, 1878. 79.; Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 543.); Badafalva (Schwartz Elemér, 1925. 33.); Vimpác (Mohl Adolf, 1926. 59–60.); Mosonszentpéter (Ruff Andor, 1928/1938. 64–66.); Tejfalu („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 204–205. – Csiba Lajos és Presinszky Lajos gy., 1938); Csobánka (Soós Sándor, 2011. 110. – Bonomi Jenő gy., 1941); Szentantal (Csiba Lajos diáriuma, 1996. 103–104. – 1947); Dozmat (EA 2470/2. – Tóth József gy., 1951); Fehértó (EA 8889/21. – Bárdosi János gy., 1960); Rábapatona (MZA 71627. – Lackovits Emőke gy., 1969); Segesd (Szapu Magda, 1980. 61–62.); Csöpöny (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 74.); Mohács (EA 26265/15. – Hegedűs Antalné gy., 1994); Hövej (Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei I., 1998. 41.).

FF: Lőcse (Pataky István, 1878. 1.); Uhorna, Tarnabod (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 263., 264.); Ipolynyitra (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 256.); Aha (MZA 83610. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007); Lekér/Csata (MZA 103063. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

AF: Rigósfürdő (Temes vármegye és Temesvár, 1914. 93.); Éradony (Bihari népmondák, 1995. 216. – Dandé Bálintné gy., 1980).

ER: Bikszád (Hanusz István, 1902. 77.); Ördögösfüzes, Várkudu (Magyar Zoltán, 2011a. II. 62., 273.); Kárásztelek (MZA 98055. – Magyar Zoltán gy., 2013).

G 23. Templomalapítás kegyiszobor (kegykép) megnehezedésének a helyszínén. A kegyiszobrot (Szűz Mária szobrát) szállító szekér képtelen továbbmenni egy adott helynél, és akárhány igásállatot fognak is elé, azok nem tudják a kocsit megmozdítani. A szobor szállítói belenyugodva az isteni rendelésbe, templomot emelnek számára a maga választotta helyszínén.

ER: Bálványosvárálja (MZA 91389. – Magyar Zoltán gy., 2011).

SZ: Göröcsfalva, Gyimes: Rakottyás (Bosnyák Sándor, 2001. 169., 170.); Gyimes: Kostelek (Tomisa Ilona, 2003. 215.); Gyimes: Gyepece (Magyar Zoltán, 2003. 691–692.).

MO: Bogdánfalva, Lujzikalugar – 2 (Tánczos Vilmos, 1991. 138–140.; Uő, 2016. 213–214., 217.); Nagypatak (Gál Péter József–Molnár V. József, 199. 47.); Lujzikalugar (Bosnyák Sándor,

2001. 168–169.); Lészped (KJNTA ltsz. n.; MZA 66542. – Papp Éva és Sebestyén Emese gy., 2001); Lujzikalugar (KJNTA ltsz. n.; MZA 66502. – Miklós Zoltán és Ilyés Sándor gy., 2001); Trunk (KJNTA ltsz. n.; MZA 66583. – Bende Szabolcs gy., 2001); Lészped (Lukács László, 2009. 426.).

G 23.1. A kegyszobrot el akarják szállítani arról a helyről, ahol megtalálták, ám hat pár ökör sem képes azt megmozdítani. Kápolnát emelnek föléje.

FF: Kálaz (MZA 83608. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

G 24. Templomalapítás a kegykép/kegyszobor által választott helyen. Egy kegyképet/kegyszobrot találnak, amit elhelyeznek egy templomban, ám a kegytárgy éjjelente mindig egy másik helyre vándorol át. / Az égből alászálló kegykép egy fán pihen meg. A fát kivágják, a képet pedig beviszik a falu templomába, de az mindig visszazáll a fa tuskójára. A csoda hatására ott építenek templomot a kegytárgy számára.

FF: Torna (EA 2399/64–75. – Kmeczkó Mihály gy.); Kiskovácsvágása (Magyar Zoltán, 2001a. 253.); Kiskovácsvágása (Uő, 2004c. 114–115.); Péterfalva – 2 (Uő, 2006b. 116–117., 117.); Csécs (MZA 84582. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008); Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 222.).

AF: Máriacsiklova (Keresztény Élet, 2000. december 17. 5.).

ER: Ördögösfüzes (MZA 91390., 96062. – Magyar Zoltán gy., 2010–212); Mocs, Nagydevecser, Ördögösfüzes, Pusztakamarás, Visa (Magyar Zoltán, 2012a. 281–283.); Vice (Uo., 182. – Tomisa Ilona gy.).

G 28. Történeti hős sírja fölé emelt templom. Nevezetes történelmi személy (Álmos/Árpád/II. Lajos király/Szondi György stb.) sírja fölé az eltemetésekor/évszázadokkal később templomot építenek kegyeleti jelleggel.

DT: Óbuda (Anonymus, 52.; Anonymus, 2003. 70.); Szigetvár (Jordánszky Elek, 1836. 92.); Lendva (EA 10272/3–4. – Toma Károly gy., 1914); Turbék (Paulovits Sándor, 1930. 58.); Pécs-Somogy (Oppe Sándor, 1959. 55–56.; Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 134.); Mohács – 3 (Bosnyák Sándor, 2001. 39., 159–160.); Göntérháza, Radamos (Magyar Zoltán, 2010. 79.).

FF: Galgóc (Mednyánszky Alajos, 1981. 104. – 1826); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 306.); Drégelypalánk (K. Kovács Adrienn, 2003. 64.).

AF: Bodrogszentes* (Bogoly János, 1994. 76.); Tiszadob (MZA 52841. – Magyar Zoltán gy., 2006).

ER: Máramaros/Izakonyha* (Petrovay György, 1911. 607.).

G 31. A székellyhidi református templom eredete. Az uradalom haszonállatait egy félelmetes griffmadár pusztítja. A vidék földesura elhatározza, hogy elpusztítja a ragadozó madarat. Fogadalmat tesz, hogy ha sikerül lelőnie, templomot épít azon a helyen, ahová a madár leesik. A vadászat sikerrel jár és a griff a rét közepére, egy nádas helyére hull. A földesúr beváltva fogadalmát felépíti a templomot.

AF: Székelyhíd (Bunyitay Vince, 1884. III. 321–322.); Bihardiószeg (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII., 1914. 494–495.; A tengeri kisasszony, 2006. 839. – Bartha József gy., 19. század közepe); Székelyhíd (Bihari népmondák, 1995. 91. – Nánási Zoltán gy., 1978); Hegyközszentmiklós (Uo., 91–92. – Molnár Jolán gy., 1980); Albis (Balláné Bakó Erzsébet–Török Ferenc, 2003. 114.); Székelyhíd, Asszonyvására, Albis (Magyar Zoltán, 2012c. 97–98.).

G 33. Karthágó-típusú templomalapítás.

G 33.1. A széthasogatott bivalybőrrel körbekerített templomtelek. A templomépítők (az erdélyi örmények) templomot szeretnének építeni maguknak. Annyi helyet kérnek a templom számára a fejedelemtől, amennyit egy bivalybőrrel le tudnak fedni. Az engedély birtokában a bivalybőrt vékony csíkokra szabdalják, és azzal egy jókora területet kerítenek körbe. Ezért olyan nagy az erzsébetvárosi örmény katolikus templom.

ER: Gógán (Magyar Zoltán, 2011a. I. 511–512.); Gógán (Uo., 511. – Orbán Dániel gy.).

G 33.2. A gubákkal betakart templomtelek. A reformátusok templomépítésre kérnek engedélyt az uralkodótól, aki úgy rendelkezik, hogy csak kicsi templomot szabad építeniük, mert kevesen vannak. A gondnok összehívja a környék összes reformátusát, akik gubákba öltözve jelennek meg és telepednek le a templom helyén, s magukat körbekerítve már tekintélyes méretű alapterülethez jutnak. Ezért olyan nagy a tarcali református templom.

FF: Tarcal (Dobos Ilona, 1971. 88–89.); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 307.).

G 35. A vitatott templomhely.

G 35.1. A cipóverseny. Két szomszédos község közös templomot épít, ám nem tudnak megegyezni abban, hogy melyik település területén álljon majd az épület. Úgy határoznak, hogy cipók versenyztetésével döntenek el a vitát. Az egyik község (Gyimesközéplak) népe búzakenyeret süt, a másik (Gyimesfelsőlok) árpakenyeret. Kimennek a szomszédos hegytetőre, és azzal a megegyezéssel gurítják le a két cipót, hogy amelyik kenyér hamarabb leér a hegyről, az a falu lesz a győztes. Az árpakenyér rövid idő alatt hámlani kezd, és már a hegy közepén széjjelmegy, a búzakenyér ellenben épségben legurul a völgybe. Ezért lett korábban templom Gyimesközéplakon.

SZ: Gyimes (Salamon Anikó, 1987. 183.); Gyimes: Háromkút (EA 27257/18. – Gergely Katalin és Gergely Ildikó gy., 1995); Gyimes: Antalok száda (Magyar Zoltán, 2003. 259.); Gyimes: Farkasok pataka (Uő, 2008b. 83.); Gyimes: Ciherek pataka (Uő, 2001a. I. 99.).

G 35.2. Az összetalálkozó kutyák. Két szomszédos község közös templomot épít, de nem tudják eldönteni, hogy az épület melyik faluban álljon. Úgy határoznak, hogy mindkét falu túlsó végéről elengednek egy-egy kutyát, és ahol az állatok összetalálkoznak, oda fog épülni a templom. / Két szomszédos település lakosai abban egyeznek meg, hogy kicserélnék egy-egy kutyát, és azokat elcsap-

ják a saját faluja irányába. Az egyik községben cselből degeszre etetik az idegen ebet, miáltal a saját kiéheztetett kutyájuk gyorsabban fut haza, és azért épül fel hozzájuk közel a közös templom.

SZ: Csíkdelne (EMEA Binder Pál hagyatéka, 87. – Duka János gy.); Csíkdelne (EA 13002/41. – Duka János gy., 1960–1961); Csíkcsatószeg, Pálfalva, Fitos (EA 13002/28–29., 41., 75. – Duka János gy., 1941–1961); Gidófalva (Duka János, 1982. 141–142.); Gidófalva (Uő, 195. 124.); Nyárádkarácsonyfalva (EA 27329/3. – Asztalos Enikő gy., 1996); Fotosmartonos – 5 (KJNTA 2496-11/5., 8–9. – Cerr Tünde gy., 2011); Nagybacon (MZA 108886. – Magyar Zoltán gy., 2017).

G 35.3. Az összetalálkozó öregasszonyok. Két szomszédos község népe közös templomot épít, de nem tudják eldönteni, hogy az épület melyik faluban álljon majd. Úgy határoznak, hogy mindkét falu túlsó végéről elindítanak egy-egy öregasszonyt, és ahol az asszonyok összetalálkoznak, oda fog épülni a templom. A fotosi asszony, sánta lévén, lassabban megy, mint a martonosi, ezért épül fel Martonoshoz közelebb a templom.

SZ: Fotosmartonos (KJNTA 2496-11/9. – Cerr Tünde gy., 2011).

G 41–50. Mitikus lények által épített templom

G 41. Angyalok által épített templom. A templomot egy/több angyal építi fel isteni rendelésre.

DT: Vasper (Nagy József, 1892. 66–67.); Sérfenyősziget/Vajka (Ruff Andor, 1928/1938. 25–26. – 1911); Pinkakertes (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 264. – 1978).

FF: Ságújfalva (Kálmány Lajos, 1893. 27.; Bálint Sándor, 1973. 330.); Karancseszi (Borbás Vince, 1893. 96.; Lukács László, 2002. 27.); Jánoshegy (EA 16019/6. – Lánosz Zoltán gy., 1977); Karancslapujtó – 3 (Hetény János, 2000. 33–34. – 1951); Szurdokpüspöki/Hasznos (Limbacher Gábor, 2001. 208.; Lengyel Ágnes, 2004. 65.); Osgyán (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 114.); Ipolyhídvég (MZA 89829. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

AF: Szeged (EA 2958/987.; A tengeri kisasszony, 2006. 584. – Wéber Károly gy., 19. század közepe).

SZ: Csíkvárdotfalva (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 84. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Csíksomlyó (Orbán Balázs, 1868. I. 12.); Csíksomlyó (Tánczos Vilmos, 2000. 147–148.).

MO: Lujzikalugar/Kacsika (Stekovics Rita, 1995. 710.).

G 42. Tündérek által épített templom. A templomot tündérek építik fel természetfeletti erejüknel fogva rövid idő alatt/csodás módon.

FF: Sára – 2 (EA 30589/10. – Dégh Linda gy., 1940-es évek); Sára (NIFA 697. – Dégh Linda gy., 1943).

AF: Karcsa (Balassa Iván, 1960. 240–241. – 1851); Karcsa (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XVIII., 1900. 386.); Bodrogszentes (MZA 1537. – Magyar Zoltán gy., 2006); Bodrogszentes, Bodrogszerdahely, Kisgéres – 2 (Magyar Zoltán, 2009b. 70.).

ER: Rév (MZA 91046. – Magyar Zoltán gy., 2011).

G 42.1. A karcsai templom építése. A templomot tündérlányok építik fel egyetlen éjszaka alatt. Már a harangot hozzák, amikor hajnaltájban megszólalnak a kakasok, és a tündérek a harangot a szomszédos folyó vizébe ejtik. Azóta sem tudják kivenni onnan az emberek.

AF: Bodrogköz/Karcsa (Tompá Mihály, 1846. 52–58.; Uő, 1870. 522–524.); Karcsa (Tarnóczy Tivadar, 1887. 9.); Karcsa (SRKA 1227/8. – Rehó Gyula és Rác Ferenc gy., 1937); Karcsa (MOA 240. – N. N. gy.); Vajdácská (MOA 11777. – Valádi Erzsébet gy.); Karcsa – 2 (Balassa Iván, 1960. 241.); Karcsa – 3 (Uő, 1963. 99–100., 193–195., 317.); Zemplénagárd (MOA 476. – Nagy Ilona gy., 1965); Karcsa (Lipták Gábor, 1969. 393.); Karcsa – 2 (HOMNA 2716/3–4., 5–7. – Nagy Géza gy., 1970); Karcsa (HOMNA 1485/5. – N. N. gy., 1971); Karcsa (HOMNA 2486/2–3. – Dács Éva gy., 1971); Karcsa (MOA 14179. – Bosnyák Sándor gy., 1973); Karcsa, Kisvárda* (Dobos Ilona, 1980c. 74.); Karcsa (EA 21090/41. – Dakos Irén gy., 1981); Karcsa (HOMNA 5453/1. – Kerülő Tünde és Simon Nóra gy., 1986); Karcsa (Bódisz Artilla, 1991. 18–20.); Karcsa (Pápai Istvánné Páhi Emma–Huszár Andrea Magdolna, 2008. 8–9.); Karcsa (Varga Klára, 2008. 9.); Karcsa (MZA 111147. – Huszár Andrea Magdolna gy., 2008); Kiskövesd (Magyar Zoltán, 2009b. 70.).

G 42.2. Az olaszliszkai templom építése. A templomot tündérek építik. Már csak a torony hiányzik és belőle a harang, amit a tündérek hoznak éppen, amikor valaki meglesi őket. A tabusértés következtében a tündérek a szomszédos folyóba ejtik a harangot, és nem fejezik be az épületet. Azóta is csonka az olaszliszkai templom.

FF: Sára (EA 30589/10. – Dégh Linda gy., 1940-es évek).

G 42.3. A tündérek által épített kilenc templom. A tündérek kilenc/hét templomot építenek a révi Tündérvárban székelő tündérkirály parancsára. / Egy a révi Tündérvárban raboskodó leány szabadulása fejében építenek a tündérek egyetlen éjszaka alatt kilenc templomot. Kicsi templomokat, hogy reggelre elkészülhessenek velük. Már csak a kilencedik templom oltára van hátra, amikor megszólal a kakas, így az oltár azóta is félbe van hagyva.

ER: Élesd (EA 30932/1–2. – Sulyok József gy., 1853); Élesd (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII., 1914. 495–496.; A tengeri kisasszony, 2006. 514. – Sulyok József gy., 1953, Ipolyi Arnold által stilizálva); Élesd (Ipolyi Arnold, 1854. 493.); Magyarakakucs, Rév (K. Nagy Sándor, 1888. I. 81.); Magyarakakucs (Bihar vármegye és Nagyvárad, 1901. 112.); Magyarakakucs (Magyar Zoltán, 2011a. II. 486. – Kósa László gy., 1967); Élesd, Magyarakakucs – 2 (Bihari népmondák, 1995. 73., 74–75. – Fábíán Imre gy., 1984); Rév (Juhász Viktor–Juhászné Orth Ibolya, 2002. 131.); Magyarakakucs, Rév – 3 (MZA 91044., 91045., 94691., 94692. – Magyar Zoltán gy., 2011–2012).

G 43. Óriások által épített templom. A templomot óriások építik fel természetfeletti erejüknel fogva.

FF: Lőcse* (Ipolyi Arnold, 1854. 577.).

ER: Krasznahorvát (Magyar Zoltán, 2007a. 232.); Somogyom (Uő, 2011a. I. 376. – Orbán Dániel gy.); Kendilóna (MZA 82917. – Magyar Zoltán gy., 2005); Kispulyon (Magyar Zoltán, 2012a. 452.); Mezőveresegyháza (Uő, 2012a. 276. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Kisborosnyó (Orbán Balázs, 1869. III. 165.); Ikafalva (MZA 57554. – Demeter Lajos gy., 1972); Márkod (Magyar Zoltán, 2007b. 76.).

G 43.1. Az óriások által épített kilenc templom. Isten parancsára az óriások kilenc templomot építenek egyetlen éjszaka.

ER: Magyarkakucs (Bihari népmondák, 1995. 78. – Fábíán Imre gy., 1984).

G 51–80. Történelmi szereplők által épített templom

G 51. Gótok (gothusok) által épített templom.

DT: Nagyvázsony (LDMNA 311/11–12. – Zsiray Lajos gy., 1978).

AF: Szamostatárfalva (Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Tyukod (EA 3995/4. – Pesovár Ernő gy., 1953).

ER: Gergelyfája* (Csáki Árpád, 2015. 50. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Bogdánd (MZA 834. – Magyar Zoltán gy., 1999); Felsőtök (MZA 82683. – Magyar Zoltán gy., 2006).

SZ: Nyárádszentlászló (Erdély-Erdély Népei, 1901. 28. – Kelemen Lajos gy.); Kendő (MZA 1344. – Magyar Zoltán gy., 2005); Márkod, Nyárádmagyarós, Székelybere (Magyar Zoltán, 2007b. 51.).

G 53. Pogányok által épített templom. A templomot még a pogány építették. / A templomot a pogányok korábbi áldozóhelyükön építik.

AF: Siter (Bunyitay Vince, 1889. 30.).

ER: Disznajó (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 47. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Gógánvára („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 95–96. – Kóródi Ibolya gy.).

SZ: Kászonzeltíz (Orbán Balázs, 1869. II. 54.); Kászonzeltíz (MZA 8244. – Hermányszegi I. gy., 1867); Kászonzeltíz (Magyar Zoltán, 2011a. I. 64.).

G 54. Ariánusok által épített templom. A templomot az ariánus hit követői építik. / A falu határában állt templom az ariánus püspököknek volt környékbeli főtemploma.

DT: Aranyosgadány (Kerny Terézia, 1990. 278. – Genthon István gy., 1714. évi feljegyzés nyomán).

G 55. Templomosok (veres barátok) által épített templom. A templomot a templomos lovagok (veres barátok) építik saját maguk/a község népe számára.

FF: Selmezbánya (Bél Mátyás, 1742. IV. 621.); Körtvélyes (Koleszár Krisztinán, 2002. 271. – Pesty Frigyes, 1864. Torna vármegye); Szepesség/Menedékkő (Jókai Mór, 1860. 112.); Bártfa (Potemkin Ödön, 1863. 71–72.); Selmezbánya (Rupp Jakab, 1870. I. 184.); Liptószentmáron (Lovcsányi Gyula, 1881. 67.); Szerednye (Dienes Adorján, 1940. 41–46.); Kesznyéten (Galuska Imre, 1992. 109. – 1961); Gyöngyöspataka (Zábrátzky Éva, 2004. 318. – Bakó Ferenc gy.); Guszóna (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 116.); Szalóc (Magyar Zoltán, 2011c. 106.).

AF: Szilágypér (Magyar Zoltán, 2012c. 99. – Bokor Irén gy., 1973); Tóti (Bihari népmondák, 1995. 229–230. – Bende-Tóth Tibor gy., 1980).
 ER: Mezőverese gyháza – 5 (MZA 48950., 50098., 50100., 60359., 85513. – Orbán Dániel gy., 2002); Mezőverese gyháza – 2 (MZA 49461., 76528. – Magyar Zoltán gy., 2002, 2010); Mezőverese gyháza (Magyar Zoltán, 2011a. II. 140.; Uő, 2012a. 280. – Orbán Dániel gy.).

G 56. Huszíták (csehek) által épített templom. A templomot ott-tartózkodásuk idején a huszíták (csehek) építik. Erre utal a templom régisége és (gyakran) erődített volta is.

FF: Karancsság (Mocsáry Antal, 1826. 254.); Tiszolc (Csiffáry Tamás–Szász M. György, 1993. 15. – Hasznos Multságok, 1835); Tamási (Fényes Elek, 1851. IV. 173.); Pribel (Szoboki Ferenc, 1857. 336–337.); Abod, Barca, Bóta, Hangács, Meszes, Rakaca, Rakacaszend, Sajókaza, Sajókeszi, Sajónémeti, Sajószentpéter, Szilvárvár, Szentmárton, Tornaszentjakab (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 1., 41., 74., 178., 277., 372., 376., 391., 459.); Alsópokorág, Perjese, Ratkó, Szuhafő, Szutor, Zsip (Uő, 1864. Gömör vármegye, 28., 392., 446., 583., 586., 653.); Gyöngyöspata (Csiffáry Gergely, 2005. 296. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Cseri, Derzsenye, Felsőalmás, Inám (Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye); Körtvélyes (Koleszár Krisztián, 2002. 271. – Pesty, 1864. Torna vármegye); Sátoraljaújhely (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye; Mitrovics Gyula, 1897. 4.); Hoporty/Sóstófalva (Mizser Lajos, 2005. 485. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Dobsina (Vasárnapi Ujság, 1866. 371.); Dobrocs, Turicska (Novák Lajos, 1887. 47.); Karancs-vidék (Pápai Károly, 1891. 231.); Somosújfalva (Uő, 1894. 5.); Nyíri, Vizsoly, Tornynosnémeti, Makranc, Szőlősardó, Gönc (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 282., 286., 294., 305., 308., 330.); Szőlősardó (MZA 50513. – Péter József szőlősardói református lelkész feljegyzése, 1890-es évek); Gönc (Iványi Béla, 1926. 10.); Mályi (EA 4788/2. – Székely János gy., 1930); Apc, Kelemér, Megyaszó (GITL ltsz. n.; MZA 99168., 99213., 99215. – Genthon István gy., 1955); Hejce (Tamáskó Ödön, 1958. 37.); Kesznyéten (Galuska Imre, 1992. 111. – 1960); Szögliget (MZA 40830. – Paládi-Kovács Attila gy., 1961); Sajókápolna (DE MNYT K-302/5. – Takács Lajos gy., 1962); Abaújvár, Gönc (Ferenczi Imre, 1963. 114.); Bódvaszilás (MOA 13637. – Dobos Ilona gy., 1963); Aggtelek (EA 14427/79. – Antal István Bertalan gy., 1965); Atkár (EA 15620/7. – Csúzdi Tibor gy., 1967); Taktaszada – 2 (Szabó Lajos, 1975. 306.); Körtvélyes (Bálint Sándor, 1977. II. 107.); Körtvélyes (Barna Gábor, 1984. 44.); Körtvélyes (Kardos István, 1987. 13.); Zabar (Villányi Péter, 1992. 107.); Uraj (Dobosy László, 1993. 10.); Körtvélyes (MZA 63948. – Dely Nóra gy., 1995); Torna, Szikszó (Cs. Szabó István, 1999. 227.); Szőlősardó, Teresztenye (MZA 50512. – Heilig Balázs gy., 2000); Jósavfő, Lucska – 2, Szilice – 2, Torna (Magyar Zoltán, 2001a. 165–166.); Gyöngyöspata (Zábrátzky Éva, 2004. 327. – Bakó Ferenc gy.); Almágy (Magyar Zoltán, 2006b. 32.); Hontvarsány, Nagyalbál – 3, Nemesradnót, Péder – 2, Petőszinye – 2, Zsip (MZA 83753., 65940., 92459., 92460., 92457., 84462., 84463., 84709., 84773., 92458. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007–2009); Tornynosnémeti (MZA 62756. – Magyar Zoltán gy., 2009); Berzék (Ludwig Emil, 2010. 43.); Ratkó (Uő, 2011a. 39.); Berzété, Rudna (Magyar Zoltán, 2011c. 76.); Hontbesenyőd (Ludwig Emil, 2012. 39.); Szilice (MZA 106309. – Magyar Zoltán gy., 2016).

AF: Újkenéz (Cs. Szabó István, 1999. 230. – 1808); Karcza (Vasárnapi Ujság, 1858. 337.); Búcsú (Pesty Frigyes, 1864. Bereg vármegye); Békésszentandrás, Dévaványa, Gyoma, Körösladány (Uő, 1864. Békés vármegye, 32–33., 47., 58., 100.); Jászfelsőszentgyörgy (Uő, 1864. Jászság, 42.); Nagyalbál, Prügy, Pap, Tét, Tizsaszentmárton, Tornyospálca, Nyírbételek

(Mizser Lajos, 2000. 243., 248., 288., 291–292., 295., 335. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Tiszabездéd, Kótaj, Tiszaörs (Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Tiszavalk (Uő, 1864. Zemplén vármegye); Békésszentandrás (Haan Lajos, 1870. I. 115.); Szentes (Wolf Vilmos, 1873. 237.); Tura (Ruehietl Miklós, 1874. 44.); Zsurk (Foltin János, 1883. 124.); Felső-Tisza mente (Kemény Lajos, 1894. 359.); Szalóka (Szabolcs vármegye, 1900. 63.); Ároktő, Farnos, Nagytelek, Tiszacsege, Tiszadorogma, Tiszakeszi (Végh Kálmán Mátyás, 1903. 40–42.); Galgamácsa (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., 1910. 69.); Csongrád megye (Móra Ferenc, 1969. 164. – 20. század első fele); Máriabesnyő (P. Bartal Ince, 1929. 6.); Óföldrak (MFMNA 1224-1999/16. – Új Magyar Szalon, 1941. november 1.); Kunszentmiklós (MOA 11567. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Jászfényszaru (EA 7678/168. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Kiskunhalas (MOA 1701. – Nagy-Czirok László gy.); Nagyhalász (Kiss Lajos, 1954. 330.); Algyő (MFMNA 35-1967/1. – Szabó Mátyás gy., 1955); Nyírgyulaj (Kerny Terézia, 1990. 290. – Genthon István gy., 1955); Tiszalúc (Székely György, 1956. 590.); Újdombrád (NIFA 697.; Bihari Anna, 1980. 303. – Dégh Linda gy., 1959); Nyírbogdány (JAMNA 238-67/15. – Csermely Tibor gy., 1962); Dombrád, Mándok, Tizaszentmárton, Zsurk (Ferenczi Imre, 1963. 115.); Cigánd, Cséke (Balassa Iván, 1975. 23.); Tiszadob (Szabó Lajos, 1975. 305–307.); Nyáregyháza (Nánásiné Nagyiday Adrienne, 1983. 29.); Bácska (Papp György, 1989. 97.); Rétközberencs, Tiszarád (Várady József, 1991. 870., 953.; Cs. Szabó István, 1999. 230.); Újkenéz (Cs. Szabó István, uo.); Óföldrak (MFMNA 1224-1997/17. – Rácz Sándor gy., 1999. 230.); Abara (D. Varga László, 2003. 38.); Földrak, Kiskunmajsza (Ujváry Zoltán, 2004. 144., 145.); Tiszadob (MZA 52841. – Magyar Zoltán gy., 2006); Nagygéres (Magyar Zoltán, 2009b. 66.).

G 56.1. Egy cseh király/királyfi halála helyén/temetkezési helyül építik a templomot.

FF: Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 306.).

AF: Tiszadob (MZA 52841. – Magyar Zoltán gy., 2006).

G 56.2. A husziták foglyokkal építették a templomot.

FF: Petőszinye (MZA 84709. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008).

G 58. Remeték által épített kápolna. A kápolnát/a templom elődjét képező kápolnát egy oda elsőként letelepedett remete építi fel saját kezűleg.

DT: Budaörs (Bálint Sándor, 1977. I. 69. – Bonomi Jenő, 1936); Szekszárd (Szilárdfy Zoltán, 1994. 346.).

ER: Apáca (Orbán Balázs, 1873. VI. 426.).

SZ: Gyergyóremete (Orbán Balázs, 1869. II. 117.); Nyomat – 2, Nyárádselye, Marosvásárhely (Uő, 1870. IV. 60–61., 82., 183.).

G 59. Szentemberek temploma. A templomot/kápolnát egy szent életű férfi/aszszony építi fel/építi újjá.

FF: Hasznos (Jádi Ferenc–Tüskés Gábor, 1986. 539.); Karancs-vidék (Limbacher Gábor, 1994.).

AF: Tápé (Grynaeus Tamás, 2000. 499. – 1956); Tápé (Bálint Sándor, 1971. 634–635.; Uő, 1980. III. 358–359.); Tápé (Lele József, 1998. 245.).

G 59.1. Szent leányok temploma. A templomot szent leányok/árva leányok építik fel.

ER: Marosszentanna (Orbán Balázs, 1870. IV. 189.); Brassó (Orbán Balázs, 1873. VI. 331.).

G 60. Tatárok által épített templom. A templomot a tatárok építették valaha, amit a templomban látható idegen nyelvű írások/a padláson talált rémisztő képek is bizonyítanak.

ER: Árokalja (Kőváry László, 1852. 139.); Magyarfenes (Boldizsár Zeyk Imre, 1992. 4.); Magyarfenes (Janitsék Jenő, 1996. 98.); Magyarfenes (Magyar Zoltán, 2004a. 184. – Janitsék Jenő gy.); Magyarvalkó (Magyar Zoltán, 2004a. 184.); Hadad (Uő, 2007a. 180.); Magyarcsaholy (Uo.; Uő, 2011a. II. 437.); Ördöngösfüzes (Uő, 2011a. II. 48.); Ördöngösfüzes – 2, Magyarpalatka, Noszoly (Uő, 2012a. 193–194., 198–199.).
SZ: Homoródalmás (Vita Zsigmond, 1975. 64. – Jókai Mór úti levele, 1853); Kendő (MZA 1341. – Magyar Zoltán gy., 2005); Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 128.).

G 60.1. A tatárok hadifoglyaikkal építették fel a templomot.

SZ: Kendő (MZA 1341. – Magyar Zoltán gy., 2005).

G 61. Törökök által épített templom. A hódoltság százötven éve alatt a törökök templomokat is építenek. / A hagyomány szerint számos középkori eredetű templom/templomrom valaha a törökök temploma volt. A török eredetre utal a templom vaskos tornya/erődfala/lőrészzerű ablakfreskója is.

DT: Szigetvár (Jordánszky Elek, 1836. 92.); Zámoly, Öskü (Rómer Flóris, 1860. 63. 141.); Öskü (Jancsik Ede, 1863. 275.); Németkér (Gáll Attila–Kőhegyi Mihály, 1976. 286. – Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye); Öskü (Vasárnapi Ujság, 1867. 65.); Németkér (Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye); Kismácséd (Uő, 1864. Pozsony vármegye, 90.); Kismácséd (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 80.); Turbék (Paulovits Sándor, 1930. 58.); Bodonhely (Nagy Gyula, 1995. 133. – 1932); Szomoróc (Vakarcz Kálmán, 1939. 164.); Értény (EA 563/18. – Korompay Bertalan gy., 1942); Páty – 2 (EA 3517/16. – Hofer Tamás gy., 1952); Tinnye (EA 3518/8. – Hofer Tamás gy., 1952); Mernye (EA 5886/5. – Hofer Tamás gy., 1953); Egervár (EA 3975/2. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Sokorópátka (XJMNA 32-65. – Ziniel Katalin gy., 1955); Szentmihályhegy (MZA 54823. – Eperjessy Ernő gy., 1963); Pécs-Vasas (MOA 10023. – Rubint Károly és Temesi Jenő gy., 1963); Siófok (EA 7529/7. – Dobos Ilona gy., 1965); Bajót (EA 14477/19. – Balogh László gy., 1965); Neszmély (EA 16320/20. – Sperl Zsuzsanna gy., 1968); Terehegy (MZA 10016. – Eperjessy Ernő gy., 1969); Bodonhely (MZA 111028. – Balázs Lívia gy., 1973); Somogytúr, Felsőmocsolád, Osztopán, Rinyaszentkirály (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 78., 340., 354., 732.); Decs (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 110.); Magyardiószeg (Görföl Jenő, 1976b. 31.); Karancs – 2, Laskó (Ferenczi Imre, 1979. 203.); Andrászhida (Sági Károly, 1982. 367.); Pécs-Somogy, Abaliget (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 134., 336., 785.); Kemenesmihályfalva (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 310.); Neszmély, Szomor (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 136., 202.); Szentgál (Vajkai Aurél, 1987. 268.); Kisújfalu (Kemény József, 1988. 7.); Rábatótfalu, Vasszentmihály (Eperjessy Ernő, 1988. 404., 416.); Balatonendréd (RRMNA 2126/16. – N. N. gy., 1989); Kopács – 2 (Lábadai Károly, 1994. 390.); Rábaszentmihály (EA 27439/12. – Takács Judit

gy., 1996); Somogyvár (MZA 90853. – Magyar Zoltán gy., 1996); Szentgotthárd vidéke (Eperjessy Ernő, 1996. 190.); Öskü (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 201.); Öskü (MZA 38329. – Magyar Zoltán gy., 2000); Feketenyék, Kismácséd, Nagymácséd, Vezekény – 2 (MZA 90198., 90196., 90463., 90194., 90197. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010–2011).

FF: Galgóc (Mednyászký Alajos, 1981. 104. – 1826); Bény* (Novák József Lajos, 1913a. 60.); Csáb – 2 (EA 21589/2. – N. N. gy., 1943); Bernecebaráti (EA 2452/1. – Dudás János gy., 1951); Kishartyán (NIFA 67/42. – Dégh Linda gy., 1951); Kishartyán (NIFA 744/3. – Pesovár Ernő gy., 1951); Bükkszék (EA 15616/10. – N. N. gy., 1965); Pásztó (MOA 9665. – Bereczki Imre gy., 1968); Homokterenyé (EA 15817/2. – Berze László gy., 1968); Bükkszék (Heves megye földrajzi nevei I., 1970. 96.); Ózd (EA 18497/23. – Dobosy László gy., 1974); Bény* (EA 25029/18. – Csókás Ferenc gy., 1985; Csókás Ferenc, 2004. 107.); Zabar – 2 (Villányi Péter, 1992. 107.); Körtvélyes, Rakacaszend (Magyar Zoltán, 2001a. 1905.); Zsére (Uő, 2002. 68.); Csalár, Ipolyvilke – 2 (MZA 84153., 84142., 25565. – Varga Norbert gy., 2003); Bolyk, Füleksávoly, Guszóna (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 100., 116.); Bábindal, Bori, Felsővály, Garamszentgyörgy – 2, Hontvarsány, Ipolykiskeszi, Kisgyarmat, Kiskoszmály, Kuntapolca, Leléd/Ipolykiskeszi (MZA 83541., 83767., 92575., 83765., 83766., 83768., 89765., 83665., 83769., 92574., 89766. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007–2011); Jólész, Berzete (Magyar Zoltán, 2011c. 85., 86.); Nagykálna (MZA 102962. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015); Perőcsény*, Bernecebaráti – 2, Kemence, Ipolytölgyes (MZA 108572., 110081., 110082., 110281., 110635. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Zemplén (Hunfalvy János, 1860. II. 275.); Rigica (Rigica és környéke, 1862. 52.); Bács (Balogh György, 1867. 103.; Bálint Sándor, 1977. I. 153.); Nagyürögd (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye, 86/a.); Tiszakürt (Bognár András, 1979. 113. – Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye); Bács (Papp György–Rajslí Ilona, 2006. 29. – Pesty Frigyes, 1864. Bács vármegye); Pusztavacs (Ballagi Aladár, 1873. 141.); Zsáka (Osváth Pál, 1875. 619.); Papmező (Rómer Flóris, 1974. 302. – 1877–1884 k.); Bács (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képen VII., 1891. 617.); Bács (Bálint Sándor, 1943. 164.); Jászfényszaru – 3 (EA 7678/164., 166., 171. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Tiszaigar (EA 4094. – Katona Imre gy., 1949); Tiszaigar (MOA 1552. – Katona Imre gy., 1949); Nagykereki (EA 5870/23. – Béres András gy., 1954); Nagykereki/Berettyóújfalu (Szerekes Gyula, 2004b. 168. – Béres András gy., 1954); Újdombrád (NIFA 697.; JAMNA 139-67/38. – Szabó Erzsébet gy., 1959); Kiskunhalas-Bodoglár (EA 12969/75. – Nagy Czirok László gy., 1961); Tápiószőlő (EA 7354/131. – Dobos Ilona gy., 1964); Úri (MOA 13827. – Dobos Ilona gy., 1964); Tápé (EA 14006/13. – Molnár Imre gy., 1964); Tápé (MOA 1199. – Dobos Ilona gy., 1966); Simasziget, Dévaványa (EA 15823/188. – Bereczki Imre gy., 1968); Túrkeve (MMNA 527-1968/111. – Bereczki Imre gy., 1968); Bucsa (MOA 13478. – Bereczki Imre gy., 1972); Tárpa (Ferenczi Imre–Molnár Máttyás, 1972. 249. – Babus Jolán gy.); Szeghalom (Miklya Jenő, 1979. 180.); Mezőtelegd, Hegykőzcsatár (Beke György, 1984. 224.); Mezőtelegd – 2, Hegykőzcsatár (MZA 50857–50859. – Varga Árpád gy., 1990 k.); Tura (Bosnyák Sándor, 2001. 176.); Majdán – 4 (MZA 55146., 55156., 55166., 55181. – Ábrahám Livia gy., 2003); Tornó (MZA 55211. – Balassa Árpád gy., 2003); Ákos (Magyar Zoltán, 2011a. II. 443.); Asszonyvására (Magyar Zoltán, 2012a. 72.); Ant, Bélzerénd – 2, Feketegyarmat – 2, Nagyzerénd – 4, Simonyifalva – 2, Tamáshida – 3, Vadász – 2 (MZA 99516–99518., 99520–99527., 99531., 99534., 99640., 99859–99860. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014); Érdengeleg (MZA 107156. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Belényesszentmiklós (Rómer Flóris, 1974. 302. – 1884); Magyarremete (Györffy István, 1986. 78. – 1913); Várasfenes, Rév, Belényesújlak (Bihari népmondák, 1995. 104., 107–108. – Fábíán Imre gy., 1984); Magyarbikal (Sebestyén Kálmán, 1996. 38.9; Magyarlapád

(Hints Miklós–Janitesek Jenő, 1999. 78.); Kéménd (Margittai Gábor, 2003. május 31. 30.); Gyerővásárhely, Ketesd, Magyarbikal, Magyararkapus – 2, Nádasdaróc – 2 (Magyar Zoltán, 2004a. 183–184.); Ádámos, Bethlenszentmiklós – 2, Egrestő, Sövényfalva, Szőkefalva (Uő, 2005a. 73.); Bósháza, Szilágygörcsön, Ipp, Kárásztelek, Kraszna, Magyarkecel, Menyő, Petenye, Ráton, Somlyóújlak, Szilágycseh (Uő, 2007a. 182–184.); Búzásbocsárd, Enyedszentkirály, Kissolymos, Magyarbagó, Magyarbecse, Magyarlapád, Magyarózd, Magyarszentbenedek, Nagymedvés, Szászújfalu (Uő, 2008a. 177–179.); Kéménd, Nalác, Óraljaboldogfalva (Uő, 2009d. 99.); Alvinc, Magyarszentbenedek (Uő, 2011a. I. 398.); Domokos, Sárosmagyarberkesz, Dobra – 2, Magyarremete (Uő, 2011a. II. 313., 353., 443., 447.); Szentmáté (Uő, 2011a. II. 139. – Orbán Dániel gy.); Dészicsegy, Ipp, Magyararkapus, Köröstárkány – 2, Magyarbikal, Magyarremete – 2, Magyarszentbenedek, Magyarszovát, Nagykapus, Radákszinye, Rév – 5 (MZA 82504., 808., 587., 1772., 551., 965., 1771., 76517., 586., 82505. – Magyar Zoltán gy., 1989–2011); Magyararkályán, Magyarszovát, Szentmáté, Uzdiszentpéter (Magyar Zoltán, 2012a. 199–200.); Rév (Uő, 2012b. 192.); Kárásztelek (MZA 98073. – Magyar Zoltán gy., 2013); Belényesújlak – 2, Körösjánosfalva, Köröstárkány, Magyarremete – 2, Várasfenes – 2 (Magyar Zoltán, 2013a. 45., 113.). SZ: Kobátfalva (Tibád Levente, 1979. 109.); Berekeresztúr, Kendő, Székelybere – 2 (Magyar Zoltán, 2007b. 43.); Kászonimpér, Csíkszentmihály, Ditró (Uő, 2011a. I. 66., 142., 161.); Bodos – 2 (Uő, 2011b. 128.9).

G 61.1. A törökök által kegyeleti célból épített templom.

G 61.1.1. A törökök a meghalt szultán eltemetett szíve fölé emelnek templomot (türbét).

DT: Szigetvár (Jordánszky Elek, 1836. 92.); Turbék (Paulovits Sándor, 1930. 58.).

G 61.1.2. A törökök a csatában elesett vezér sírja fölé építenek templomot.

DT: Szentgotthárd vidéke* (Eperjessy Ernő, 1996. 190.).

G 61.1.3. A törökök egy török basa meghalt fiának/lányának halála helyén emelnek templomot.

DT: Neszmély (EA 16320/20. – Sperl Zsuzsanna gy., 1968); Pécs-Somogy (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 134.); Neszmély (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 136.).

G 61.5. A törökök által támogatott templomépítés. A törökök pénzzel támogatják a keresztények templomépítését.

DT: Rábatótfalu, Vasszentmihály (Eperjessy Ernő, 1988. 404., 416.); Szentgotthárd vidéke (Uő, 1996. 190.); Rábaszentmihály (EA 27439/12. – Takács Judit gy., 1996); Bodonhely (Nagy Gyula, 1995. 133.).

G 61.6. A törökök által hálából épített keresztény templom. Egy török basa saját/tulajdon fia gyógyulása örömeire építtet a keresztények számára templomot.

DT: Bodonhely (Nagy Gyula, 1995. 133. – 1932); Bodonhely (MZA 111028. – Balázs Livia gy., 1973).

AF: Bács (Bálint Sándor, 1943. 164.).

G 61.8. A templom tornyán látható félhold. Azt, hogy török hagyták, a templom tornyán látható félhold is tanúsítja. A törökök felségjelvénye egyszersem jelzi, hogy a község meghódolt a törököknek, s így nincs ok a megtámadására.

DT: Kismácséd (Pesty Frigyes, 1864. Pozsony vármegye, 90.); Kismácséd (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 80.); Kemenesmihályfalva (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 310.); Kismácséd (MZA 90196. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Homokterenyé (EA 15817/2. – Berze László gy., 1968); Hontvarsány, Kuntapolca (MZA 83768., 92574. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007, 2009).

AF: Zsáka (Osváth Pál, 1875. 619.).

ER: Magyarremete (Györfly István, 1986. 78. – 1913); Dobra (Magyar Zoltán, 2011a. II. 443.; Magyarremete (Uo., 477.; Uő, 2013a. 45.).

SZ: Kendő/Radnót (Magyar Zoltán, 2007b. 43.).

→MZ IV. C 77.7.

G 64. Szászok által épített templom. A község templomát a településen hajdan élt szászok építették.

ER: Szentmáté (Magyar Zoltán, 2011a. II. 138. – Orbán Dániel gy.); Holtmaros (Uo., 182.); Szászníyres (Magyar Zoltán, 2012a. 276.).

G 65. Örmények által épített templom. A község református templomát az eredetileg ott élt örmények építették.

ER: Marosfalu (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 117. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye).

→MZ I. G 33.1.

G 67. A magyarok által a románok számára épített templom. A románok községbeli templomát a magyar földesúr építteti. / A román templom építésében a falubeli magyarok is segédkeznek.

ER: Aranyospolyán – 2 (Keszeg Vilmos, 2004. I. 94–95., 95.); Szilágyfőkeresztúr (Magyar Zoltán, 2007a. 195.); Vámfalu (Uő, 2011a. II. 416.); Kackó (MZA 87661. – Magyar Zoltán gy., 2011).

G 68. Történeti hősök által/emlékére épített templom.

→MZ I. G 28. →MZ I. G 69.8. →MZ II. B 6.3. →MZ III. A 201.

G 69. Templom alapítása jeles történelmi esemény emlékére.

G 69.1. Templomalapítás az ellenség feletti diadal emlékére.

DT: Lendva (Horváth Sándor, 1942. 22–23.); Kőszeg (Bálint Sándor, 1977. II. 450.); Olad (EA 26276/9–11. – Tóth József gy., 1994); Dobronak (MZA, 2010. 75.).

FF: Nagybörzsöny (Bognár András, 1984a. 71. – Pesty Frigyes, 1865. Hont vármegye); Menyhe (Magyar Zoltán, 2002. 65.).

AF: Temerin (Temerini Újság, 1929. augusztus 4. 3.); Nagykörű* (EA 19422/5. – Németh Julianna gy., 1977); Nagykörű (Vincze László, 1999. 449.); Dobradó, Nyékinca – 2, Satriinca (MZA 91183., 91185., 91186., 91182. – Magyar Zoltán gy., 2010).

ER: Dél-Erdély (Bonfini, 4.6.105–110.; Heltai Gáspár, 1575. 159.); Diómál, Marosbél (Csáki Árpád, 2015. 39–40., 66. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Dél-Erdély –2 (Kőváry László, 1866. 296., 321.); Torockószentgyörgy (Orbán Balázs, 1871. V. 225., 228.); Orotva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 165.).

SZ: Csíkszögöd (Orbán Balázs, 1869. II. 35.); Csíkszentlélek (Csomortáni Magdolna, 1983. 76.); Szárhegy (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 91.).

MO: Nagypatak (MZA 102471. – Jakab Sándor és Kenyeres Oszkár gy., 2014).

G 69.2. Templomalapítás a török/tatár vezér megölése emlékére.

FF: Barslédéc (Magyar Zoltán, 2002. 65.).

SZ: Székelyudvarhely* (Kőváry László, 1852. 196.); Székelyudvarhely (Délibáb Képes Nap-tár, 1859. 78.); Székelyudvarhely – 2 (Orbán Balázs, 1868. I. 45.); Székelyudvarhely (Thaly Kálmán, 1881. 2.); Hodgya (Zsigmond Győző, 2001. 39.).

G 69.3. Templomalapítás törököktől/tatároktól való megszabadulás emlére.

DT: Sé (Séi Telegráf, 2013. 5. szám, 4. – Tóth József gy.).

FF: Bábindal (MZA 83603. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007); Bussa (Csáky Károly, 2012. 20.); Zsemlér (MZA 103018. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

AF: Nagykörű (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye, 35.).

ER: Magyarfenes (Magyar Zoltán, 2004a. 236.); Gyorok (MZA 91005. – Magyar Zoltán gy., 2010).

SZ: Homoródalmás (Orbán Balázs, 1868. I. 94.); Homoródalmás (Hankó Vilmos, 1896. 100.); Homoródalmás (Magyar Zoltán, 2011d. 96. – Gáll Judit gy.); Kissolyos (MZA 61269. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

G 69.5. Templomalapítás egyéb hadi győzelem emlékére.

DT: Kismarton (Esterházy Pál, 1690. 72–73.; Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 150.).

AF: Mezőkaszony (Csatáry György, 2001. 192. – Lehoczy Tivadar gy., 1885); Bihar me-gye (Jakó Zsigmond, 1940. 351.); Kisiratos (Kovács Ferenc, 1995. 18–19.); Mezőkaszony (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 160.).

SZ: Székelyudvarhely (Orbán Balázs, 1868. I. 45.); Gyergyószentmiklós (Székely László, 1976. 38.).

G 69.6. Templomalapítás lovagi tornán aratott győzelem emlékére.

DT: Fraknó/Pázsit* (Esterházy Pál, 1691. 80–81.).

FF: Bát (Hőke Lajos, 1866. 825.).

G 69.8. Templomalapítás csatában elesett/ellenségei által megölt történelmi hős emlékére.

SZ: Fitód (Orbán Balázs, 1869. II. 32.); Homoródalmás (Hoffer András, 1912. 8.); Gyimes: Szalomás pataka (Salamon Anikó, 1987. 47–51.); Gyimes: Gyepece – 2 (MZA 51620., 51621. – Magyar Zoltán gy., 1996, 2000); Csíkszentdomokos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 134–135.).

G 69.9. Templomalapítás az ellenség által meggyilkolt áldozatok emlékére.

DT: Dunabogdány – 2 (Soós Sándor, 2011. 169., 169–170.).

FF: Barslédéc, Béd (Magyar Zoltán, 2002. 65.).

G 69.12. Templomalapítás a királyi sátor helyén. Ahol a király sátra állt, azon a helyen a környékbeli emberek/a kegyellett emlékezők templomot emelnek.

AF: Váczentlászó (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 280.).

SZ: Nyárádszentlászó (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 85.).

G 70. Templomalapítás sárkányölés emlékére. Egy bátor vitéz/legény végez a környéket rettegésben tartó sárkánnyal. A hőstett emlékére a sárkányölés helyszínén templomot emelnek a környékbeli emberek.

DT: Máriakéménd* (Kriss, Rudolf, 1937. 42.; Bálint Sándor, 1977. II. 44.); Pálfiszeg (EA 6305/25. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Iszkaszentgyörgy (EA 18355/15. – Németh Gyula gy., 1974); Máriakéménd (Bálint Sándor, uo. 44.); Iszkaszentgyörgy (Gelencsér József, 1991. 337.).

FF: Munkács (Balajthy József, 1829. 901.); Munkács (Lehoczky Tivadar, 1881. III. 357.; Csatóry György, 2001. 193–194.).

G 73. Templomalapítás a járványtól való megszabadulás emlékére. A vidéken pestis/kolera/marhavész dühöng. Az emberek fogadalmat tesznek templom építésére, ha Isten megkíméli őket a járványtól. A járvány elmúltával a fogadalmukat beváltják. / A települést sújtó kolerajárvány idején a kunszigetiek Szent Antalhoz folyamodnak segítségért, és megfogadják, hogy kápolnát építenek a tiszteletére. Haladéktalanul meg is kezdik az építést, és ahogyan nőnek a falak, úgy csitul a járvány pusztítása, és mire felépül, meg is szűnik az.

DT: Buda: Krisztinaváros, Pozsony (Jordánszky Elek, 1836. 33–34., 144.); Pusztasomorja (Perger Gyula, 2006. 471–472. – 1864); Kismarton (Mohl Adolf, 1926. 165–169.); Lucsony (Ruff Andor, 1928/1938. 107.; Bálint Sándor, 1977. II. 108.); Solymár (Paulovits Sándor, 1930. 47–48.); Solymár (Hufnagel Ferenc, 1934. 4.); Szany (MZA 111055. – Balázs Lívia gy., 1972); Szany (Bálint Sándor, 1977. II. 105.); Palotabozsok (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 127.); Kunsziget (MZA 111044. – Balázs Lívia gy., 1998); Nemesahany (Lanczendorfer Zsuzsanna, 2013. 25.).

FF: Óvár – 2 (MZA 25458., 25481. – Varga Norbert gy., 2003); Bélabánya (Ludwig Emil, 2014. 39.).

AF: Szabadka (Bálint Sándor, 1977. II. 105.); Jászapáti (MZA 59834. – Magyar Zoltán gy., 2007).

G 74. Templomalapítás a tűzvészről történő megmenekülés emlékére. A kápolnát egy falubeli tűzvész emlékére azon a helyen építik fel, ahol sikerült az utcasor nagy részét elpusztító tüzet megfékezni.

DT: Tallós (Gágyor József, 1995. 15.).

G 75. Templomalapítás a jégverés elkerülése érdekében. A község határát több egymást követő évben is elveri a jég. A lakosok megfogadják, hogy kápolnát emelnek, ha az Isten a további csapástól megkíméli őket. A jégverés a kápolna felépülése után megszűnik.

DT: Külsővat (Veszprém megye földrajzi nevei II., 1987. 232.).

FF: Kelenye (MZA 83941. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

G 81–90. Templomalapítás magánáhitatból

G 81. Templomalapítás (csodás) gyógyulás emlékére. Egy súlyos betegségben szenvedő személy meggyógyul. Hálából ő/a családja templomot/kápolnát épít. / Egy ember súlyos betegség miatt fogadalmat tesz, hogy gyógyulás esetén templomot épít hálából. A gyógyulás hamarosan valóban bekövetkezik, és a templom/kápolna Szűz Mária/valamely védőszent tiszteletére épül fel.

DT: Somogyvár (Horváth József, 1975. 236. – 1749); Máriavölgy (Esterházy Pál, 1690. 74–75.); Vasvár (Vasárnapi Ujság, 1867. 200.; Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 137.); Vasvár (A vasvári csodálatos Szent kút, 1875. 2–3.); Solymár (Schaefer Jakab, 1897. 82.); Lorettom (Mohl Adolf, 1909. 16–17.; Uő, 1926. 114–117.); Bodonhely (Nagy Gyula, 1995. 133. – 1932); Lorettom (Lévay Mihály, 1934. 374–375.); Gencsapáti (SMK 151/X. 1. – Trautmann Anna gy., 1951); Zimány, Csoma (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 435., 489.); Babarc (EA 19589/26–27. – Hock Ibolya gy., 1976); Hédervár (Bálint Sándor, 1977. I. 319–320.); Tétszentkút (Sándor István, 1981. 658.); Kaposzsekcső (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 72.); Csobánka (EA 22384/7. – Séra Éva gy., 1985); Tétszentkút (Szenthelyi-Molnár István–Mauks Márta, 1988. 120.); Tétszentkút, Máriagyűd (Barna Gábor, 1990. 60., 96.); Gencsapáti (Uo., 69.; Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 107.); Szentharaszt (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, uo. 265.); Tapolca (Tóth József, 1991. 32.); Tétszentkút (EA 24679/7. – Dömötör László gy., 1992); Tétszentkút (Berecz Sándor, é. n. 189.); Kaposzsekcső, Kisnyárad (L. Imre Mária, 1995. 203., 208.); Fonyód (MZA 23104. – Magyar Zoltán gy., 2002); Tapolca (S. Lackovits Emőke, 2008. 50.); Tallós, Felsőszeli, Nemeskosút (MZA 90634., 90635., 90631. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010); Bakonypölöske (Lanczendorfer Zsuzsanna, 2013. 20.).

FF: Zemplén vármegye/Monostor – 2 (OSZK K Quart. Hung. 1514/IX. 10r. – Pulszky Ferenc gy.; Pulszky Ferencz, 1840a. 165–166.); Monostor (Vasárnapi Ujság, 1862. 151–152.); Monostor (Részó Ensel Sándor, 1857. 12–13.); Szepeskáptalan (Pirhalla Márton, 1899. 472.); Monostor (Hanusz István, 1902. 73.); Privigyé (Mártonvölgyi László, 1941. 34.); Hanyipuszta (BSH 174-84/16. Bálint Sándor gy.); Bernecebaráti (Hála József, 1977. 590.); Buzita/Rudnok (EA 23379/6. – Kmeczkó Mihály gy., 1984); Krasznibród (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 73. – Petrasevics Nikefor kézirat nyomán); Herencsény (Magyar Zoltán, 2004b. 171.); Kiskovácsvágása (Uő, 2004c. 117–118., 118.); Dobfenek (Uő, 2006c. 117–118.); Bábindal, Bodolló, Inám, Nagyida (MZA 83590., 84578., 83943., 84576. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007–2010).

AF: Hajós (Jordánszky Elek, 1836. 95.); Bogyán (Bács-Bodrog vármegye I., 1903. 65.); Bilics, Monostor (Beszédes Valéria, 2000. 99., 100.).

ER: Marossárpatak (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 121. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Torockószentgyörgy (Orbán Balázs, 1871. V. 228.); Torockószentgyörgy* (Ma-

gyar Zoltán, 2008a. 242. – zászlófelirat, 1892); Szamosújvárnémeti (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1903. VI. 267.); Marossárpatak (Vajda András, 2015. 91., 103. – Adorjáni Károly gy., 1903); Marossárpatak (BBE MIK D-144/39. – Zsejki Erzsébet gy., 1987); Marossárpatak (EA 26155/7. – Ercsei Enikő gy., 1994).

SZ: Csíksomlyó (Kovács Gyárfás, 1898. 45–48. – 1773); Homoródfürdő, Barót (Orbán Balázs, 1868. I. 71., 226.); Gyergyószentmiklós (Uő, 1869. II. 110.); Csíksomlyó (EA 13373/27. – N. N. gy.); Homoródfürdő (Vajkai Aurél, 1955. 78.); Csíksomlyó (Bálint Sándor, 1977. I. 447–448.); Gyergyószentmiklós (EA 25617/25. – Gergely Katalin gy., 1994); Gyimes: Csinód (Nagy Balázs, 2016. 30.); Gyimes: Csinód (Nagy Erika, 2016. 31.).

MO: Tatros mente: Sztánfalva (Domokos Pál Péter, 1987. 365–366. – 1646–1648).

G 81.1. Templomalapítás gyermekáldásért hálából. Egy előkelő rangú nő a régóta várt gyermekáldásért/a könnyű szülésért hálából építtet templomot.

DT: Goricsány* (Horvat, Andeła, 1956. 100.); Kaposszekcső (L. Imre Mária, 1995. 203.); Kesztlőc (BBMNA 95/7. – Mózer Márta gy., 2000).

AF: Újszász (DE MNYT K-340/7. – Bartha József gy., 1964).

G 83. Templomalapítás veszedelemből történő szerencsés megmenekülés emlékére. Életveszélybe/más kilátástalannak tűnő helyzetbe kerülve egy ember megfogadja, hogy szabadulása esetén templomot épít. / A szerencsés szabadulást isteni közbenjárásnak tudva be az emberek templomot építenek.

G 83.1. Templomalapítás a háborúból épségben történt hazatérés emlékére.

DT: Lendva (Magyar Zoltán, 2010. 69. – Kapos Ernő gy., 1913–1940); Lendva (Horváth Sándor, 1942. 22–23.).

FF: Palást (Csáky Károly, 2001. 200.); Somoskő (Frics Gyula, 2007. 30.); Palást (MZA 83942. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

AF: Monostor (Beszédes Valéria, 2000. 97.).

ER: Szék (Magyar Zoltán, 2012a. 285.).

G 83.2. Templomalapítás török/tatár rabságból való szabadulás emlékére.

DT: Feketeváros (Mohl Adolf, 1926. 110–113.; Olvasókönyv, é. n. 166–168.); Fertő vidéke (Olvasókönyv..., é. n. 174.); Hédervár (Bálint Sándor, 1977. I. 319–320.).

AF: Temesszlatina (Bálint Sándor, 1977. II. 15.).

G 83.3. Templomalapítás háborús életveszélyből történő megmenekülés emlékére. Egy embernek az őt üldöző pogányok/törökök/tatárok elől gyors lovának köszönhetően sikerül elmenekülni. / Egy ember az ellenséges katonák elől a bozótosba rejtőzik, és nem veszik észre. Hálából a megmenekülés helyszínén templomot/kápolnát emelnek.

DT: Zalaszentmihályfa (Sztankovszky Imre, 1947. 2.); Andrásida, Nagykutas, Babosdöbréte, Zalaszentmihályfa – 11 (EA 2699/3., 11–12., 14–16.; GMA 5/17–20. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Böde – 3 (GMA 5/24., 27., 29. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Pankasz (EA 19984/97. – Avas Kálmánné gy., 1978); Radamos (TGYMA A/1817-90/1. – Kerecsényi Edit gy., 1986); Radamos (Magyar Zoltán, 2010. 81.).

FF: Nagybörzsöny (Bognár András, 1984a. 71. – Pesty Frigyes, 1865. Hont vármegye); Nagybörzsöny (Kolacskovszky Lajos, 1938. 186.; Hála József, 1977. 610.); Nagybörzsöny (Koczó József, 2017. 8.); Nagybörzsöny – 3 (MZA 109546., 110065., 110066. – Magyar Zoltán gy., 2017); Nagybörzsöny – 3 (MZA 110860, 111164, 111165. – Magyar Zoltán gy., 2018).

SZ: Csíksomlyó (Orbán Balázs, 1869. II. 20. – Losteiner Leonárd rendi krónikája nyomán, 1777); Csíkvárdotfalva (Csáki Árpád–Pál Antal–Sándor, 2013. 84. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Csíksomlyó (Kovács Gyárfás, 1898. 43–44.); Csíksomlyó (EA 13373/27. – N. N. gy.); Csíksomlyó (P. Boros Fortunát, 1994. 135–136. –1943); Csíksomlyó (Bálint Sándor, 1977. II. 447.); Gyimes: Bükkloka (Magyar Zoltán, 2003. 256.); Csíksomlyó (Csomortáni Magdolna, 2007. 129.).

G 83.5. Templomalapítás rablóktól történő megszabadulás emlékére.

DT: Zalaszentmihályfa (EA 2699/17. – Szentmihályi Imre gy., 1951).

FF: Kálaz (MZA 83609. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

ER: Szentpéterfalva (Petri Mór, 1902. IV. 472.).

G 83.7. Templomalapítás vadállatoktól való szerencsés megmenekülés emlékére. Egy vadászó gróf a farkasok/egy megvadult vaddisznó elől fára mászva menekül meg. / Egy ember egy megvadult bika elől tud épségben elmenekülni. / Egy ember a botját a medve elé tartja, s az állat nem bántja őt. Hálából kápolnát építenek.

DT: Mosonmagyaróvár (Ruff Andor, 1928/1938. 118.); Zalaboldogfa – 2 (EA 6206/1–2., 3. – Szentmihályi Imre gy., 1956); Zalaboldogfa (GMA 29/3. – Szentmihályi Imre gy., 1956); Kemendollár – 3 (EA 4196/1., 3–4. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Kemendollár (EA 6281/8. – Szentmihályi Imre gy., 1958).

AF: Kecskemét (Bálint Sándor, 1977. II. 15.).

SZ: Csíkszentgyörgy (Orbán Balázs, 1869. II. 39.); Csíkszentgyörgy – 2 (KJNTA 1931-07/6–7., 8. – Dénes Melénia gy., 2007).

G 83.8. A megbokrosodott lovak. A kocsiba/hintóba fogott lovak megbokrosodnak, ám az utolsó pillanatban (mielőtt a kocsi felborulna/szakadékba zuhanna) sikerül megfékezni őket. Hálából az érintett emberek templomot/kápolnát építenek.

DT: Hédervár (Székely Zoltán, 2002. 149.; Penger Gyula, 2006. 470. – Nemes Ferenc feljegyzése, 1798); Moson megye (Mohl Adolf, 1926. 21–24.); Altenburg* (Pozder Miklós, 1986. 54.); Szeleste (<http://www.nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Szeleste> – Joó Emese gy., 1989); Buda: Kútvolgy (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 54.); Jóka (Ballán Zoltán–Fellinger Károly, 1993. 15.; Fellinger Károly, 1995. 17.).

FF: Sajólad (EA 21008/17. – Baló Attila gy., 1981).

AF: Máriabesnyő (Rácz Judit, 1981. 25.); Baja–Máriakönyve (Szenthelyi-Molnár István–Mauks Márta, 1988. 20.); Baja–Máriakönyve (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 27.).

G 83.9. Templomalapítás a zajló jég közül történő megmenekülés emlékére.

DT: Jóka (Fellinger Károly, 1995. 17.); Vonyarcvashegy (Ludwig Emil, 2009. 39.).

ER: Kerelőszentpál (Orbán Balázs, 1871. V. 35.).

G 83.10. Templomalapítás viharból, hóviharból történő megmenekülés emlékére.

DT: Vonyarcvashegy (Zala megye földrajzi nevei II., 1986. 92.).

AF: Zombor (Beszédes Valéria, 2001. 43.).

FF/ER: Kőrösmező (Kovács Sándor, 1999. 179.).

G 83.10.1. Az épített kápolna titulusa azért Havi Boldogasszony, mert egy nyári hóviharból kerül haza szerencsésen az alapító.

AF: Zombor (Beszédes Valéria, 1002. 43.).

G 83.11. Az eltévedt fogadalomtevő. A vadászat közben/hóviharban eltévedt ember kápolna építésére vonatkozó fogadalmat tesz, és szerencsésen hazakerül.

DT: Tököl (EA 15697/5. – Szekeres József gy., 1968).

AF: Zombor (Beszédes Valéria, 2001. 43.).

G 83.13. A sárba sülyedt hintó. Egy négylovas hintó/tyúkszállító szekér a sárba sülyed. Az utasok kápolna építésére vonatkozó fogadalmat tesznek, mire a kocsit sikerül kiszabadítani arról a helyről. Hálából az eset helyszínén felépül az Istennek ígért kápolna.

DT: Pókaszepetk – 3 (EA 6264/1–2., 4. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Kisnyarád (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 212.).

FF: Ipolykeszi (Csáky Károly, 1987. 69.); Ipolybalog (Uő, 1993. 85.; Uő, 1996. 14.; Uő, 2000. 234.; Uő, 2001. 200.; Uő, 2004. 83.); Ipolybalog (MZA 83940. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

G 83.16. Templomalapítás a családi béke visszatérése miatt. A hintóból férje által kilökött asszony fogadalmat tesz, hogy ha férje megenyhül iránta, templomot épít. Kérése meghallgatásra talál, ő pedig betartja a fogadalmát.

DT: Sasvár (Schaefer Jakab, 1897. 92–93.).

G 83.18. Egyéb hagyományok.

DT: Budapest: Kútvölgy (Szenhelyi-Molnár István–Mauks Márta, 1988. 36.).

ER: Brassó, Apáca (Orbán Balázs, 1873. VI. 331., 425.).

G 85. Templomalapítás valamely elhunyt hozzátartozó emlékére.

DT: Vitnyéd (EA 18412/3. – Simon Katalin gy., 1974); Olad (SMNK 1038/18–21. – Tóth Károly gy., 1976); Alsóújlak (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 518.); Halászi (Perger Gyula, 2006. 480. – Korcz Antalné gy.); Nagymácséd (MZA 90465. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010); Nemeshány (Lanczendorfer Zsuzsanna, 2013. 26.); Imely (MZA 108811. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

FF: Kiszalud (Bars vármegye, 1903. 42.); Rárósmúlyad (MZA 25520. – Varga Norbert gy., 2003); Gyerk (Csáky Károly, 2011. 31.); Leléd, Ipolyszalka (MZA 89833., 89836. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

AF: Hajdúsámson (EA 17610/54–55. – Molnár Ambrus gy., 1972); Kisjenő vidéke (Nimród, 2005. 2. szám, 21.); Ágya, Bélzerénd, Nagyzerénd, Székudvar, Vadász (MZA 99577–99581., 99877. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: H. n. (MTA K Ir. 4. 409/II. 986. – Kriza János gy., 19. század második fele); Radákszinye (Felebarát, 1991. 2–3. szám, 19–20. – Vetési László gy.).

SZ: Gyimes: Csinód (Magyar Zoltán, 2003. 262–263.).

G 85.1. A kópházi kápolna alapítása. Egy lány apáca akar lenni, de főúri szülei férjhez kényszerítik. Esküvője napján villámcsapás sújtja agyon a menyasszonyt, mire a szülők templomot építenek az emlékére.

DT: Kópháza (Csatkai Endre, 1934.); Sopronhorpács (EA 7945/15. – Dobos Ilona gy., 1966); Kópháza (Barna Gábor, 1990. 89.); Kópháza (Szenthelyi-Molnár István–Mauks Márta, 1988. 76.).

G 85.2. Templomalapítás háborús áldozatok emlékére. A törökök által megölt falubeli asszonyok/a csatában elesett falubeli férfiak emlékére építenek kápolnát.

DT: Berkesd (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 828.).

AF: Jászdózsa (Gulyás Éva, 1976. 17.).

G 86. Templomalapítás vértanúk emlékére. A törökök által kivégzett szerzetes/a protestánsok által kivégzett három mártír püspök emlékére építik fel a templomot.

DT: Pécs: Erzsébet-telep (Bosnyák Sándor, 1962. 127.).

AF: Ajak (JAMNA 395-67/IIa. 5. – Bodnár Bálint gy., 1966).

G 87. Templomalapítás isteni csoda emlékére (egyéb hagyományok).

DT: Sopron megye (Thirring Gusztáv, 1886. 9–10.); Boldogasszony (Mohl Adolf, 1926. 34–42.); Nemeskér (Mohl Adolf, 1930. 97.); Rőjtökmuzsaly (XJMNA 46–65/14. – Erőss László gy., 1956).

FF: Garamszentkereszt (Versényi György, 1895. 123–124.); Körmöcbánya (EA 16019/20. – Láncoz Zoltán gy., 1977); Körtvélyes (Magyar Zoltán, 2001a. 585.).

SZ: Csíkszentgyörgy (Nyirő József, 1936. 39.); Gyergyóújfalu (EA 26193/13–14. – Gub Jenő gy., 1995); Szárhegy (Tatár Sarolta, 2010. 100–101.); Gyimes: Csinód (Nagy Balázs, 2016. 30.); Gyimes: Csinód (Nagy Erika, 2016. 31.).

G 89. Templomalapítás bűnbánatból, engesztelő áldozat gyanánt.

KM: H. n. (Budai Ferencz, 1805. III. 382.).

DT: Fraknó (Titkos Értelmő Róza, 1697. 22–24.); Ibafa (EA 10568/19–21. – Pintér János gy., 1924); Vasvár (EA 2231/12. – Dömötör Sándor gy., 1950); Nagykanizsa (Bosnyák Sándor, 1977. I. 273.); Órtilos (MZA 58998. – Eperjessy Ernő gy., 1960 k.); Palotabozsok (EA 14389/8. – Kerner Mária gy., 1965); Olad (SMNK 1038/7. – Tóth József gy., 1976); Káptalanfa (EA 21503/43. – Molnár Emma gy., 1982); Nagymácséd (EA 26256/3. – Harmath Lajosné gy., 1994); Palotabozsok (L. Imre Mária, 1995. 202.); Hegysúr (MZA 90466. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Zemplén vármegye/Monostor (Pulszky Ferencz, 1840a. 165–166.); Körmöcbánya* (Versényi György, 2011. 22–23. – 1880); Körmöcbánya (Uo., 44. – 1883); Börzsöny vidéke/Hont-Csitár (Kolacskovszky Lajos, 1938. 188.); Kishuta (Berta Gábor–Molnár Ferenc–Vohradnyik Géza, 1971. 281.); Hont (Hála József, 1994. 46.); Erdőtelek-Hanyipuszta (Bálint Sándor, 1977. II. 105–106.; Barna Gábor, 1990. 61.); Erdőtelek-Hanyipuszta (BSH 147-84/35. – Bálint Sándor gy.); Ipolyfödemes (Csáky Károly, 1993. 40.); Dobfenek (Magyar Zoltán, 2006b. 120.); Bény (MZA 1585. – Magyar Zoltán gy., 2006); Ipolykér (MZA 84271. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008); Bernecebaráti (Csáky Károly, 2010. 35–36.); Bernecebaráti (MZA 110673. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Kalocsa (Eckert Irma, 1937. 36.); Máriabesnyő (Schram Ferenc, 1975. 278.); Földeák (MFMNA 687-1978/10. – Sipos Erzsébet gy.); Újkígyós (Harangozó Imre, 2007. 62.); Kígyós (KMFA ltsz. n.; MZA 94735. – László Anett gy., 2008).

SZ: Homoródkarácsonyfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 184.; Latkóczy Mihály, 1898. 96–110.); Iklánd (Orbán Balázs, 1870. IV. 100.); Csíkrákas (Latkóczy Mihály, 1898. 111.; Bálint Sándor, 1977. II. 14.).

G 89.1. A saját testből küldött két font hús (Templomalapítás váltságdíjul).

Egy birtokos megsérti az uralkodót, mire büntetésül azt üzenik neki, hogy két font húst küldjön fel a királyi udvarba a saját testéből. Végül kegyelmet kap: amennyiben a templomban kriptát épített, eltekintenek a büntetéstől. / Egy kegyetlen földesúr azt a büntetést kapja, hogy vagy hét templomot épít, vagy hét szíjat hasítanak a hátából. A gazdag úr értelemszerűen az előbbi megoldást választja. / A bűnös földesúr a fő- és jószágvesztést csak úgy kerülheti el, ha hét templomot épít fel.

FF: Nagycsalomja (MZA 83944. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

DT: Nagymácséd (EA 26256/3. – Harmath Lajosné gy., 1994).

ER: Vingárd* (Csáki Árpád, 2015. 103. – Pesty Frigyes, 1865. Alsó-Fehér vármegye).

→MZ IX. J 28.

G 89.2. A felesége esküvőjére hazaérkező templomalapító. A gyilkosság miatt bűnbánó zarándoklatra induló kincstaláló férfi (Tamásó Márton) évek múltán éppen akkor érkezik haza, amikor a felesége (aki a férjét halottnak hiszi) a násznéppel a templomba indul megesküdni.

SZ: Homoródkarácsonyfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 184.; Latkóczy Mihály, 1898. 96–110.).

G 89.5. Templomalapítás kísértetjárás megszűnése érdekében. Egy bűnös gróf/gazda/egy családtag holta után visszajár rémisztgetni a kastély/a ház lakóit. A háziak templom építésére tesznek fogadalmat, és a szent épület elkészültét követően megszűnik a kísértetjárás.

DT: Bajna (Kövecses Varga Etelka, 1995. 650.).

FF: Nagybörzsöny (Bognár András, 1984a. 71–72. – Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye).

AF: Éradony (Bihari népmondák, 1995. 227–228. – Dandé Bálintné gy., 1980).

→MZ IX. J 12.

G 89.7. Templomalapítás rabolt pénzből. Egy hírhedt rabló bűneit megbánva megtér, és összerabolt vagyonát templom építésére költi. / A farkassá változott, elátkozott rablók több zsák aranyat adnak a barlangjukba tévedő szegény embernek, hogy az templomot építsen lelki üdvük érdekében.

FF: Podolin (Katholikus Néplap, 1864. 388.); Podolin (Bruckner Győző, 1922. 150.); Kishuta (Berta Gábor–Molnár Ferenc–Vohradnyik Géza, 1971. 281.); Letkés* (EA 17907/53. – Hála József gy., 1973).

G 89.8. A büntetésül épített hét templom.

DT: Nagymácséd (EA 26256/3. – Harmath Lajosné gy., 1994); Nagymácséd (MZA 90463. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy.).

→MZ I. G 89.1.

G 89.9. A büntetésül épített tizenkét templom.

AF: Éradony (Bihari népmondák, 1995. 227–228. – Dandé Bálintné gy., 1980).

G 89.10. A büntetésül épített zsinagóga.

FF: Torna (MZA 84352. – Magyar Zoltán gy., 2003).

G 91–100. Templomépítés építőáldozattal

G 91. Amit nappal építenek, éjjel leomlik. Az épülő templom falai reggelre mindig leomlanak. / Ártó szándékú természetfeletti erő rontja le reggelre az épülő templom falait.

DT: Bonyhád (EA 14619/21. – Solymár Imre gy., 1966).

FF: Jánoshegy (Versényi György, 2011. 55. –1883; Lengyel Dénes, 1988. 156.); Maconka/Jászó (HOMNA 413/225. – Bosnyák Sándor gy., 1969); Jászó (Lengyel Dénes, 1988. 156.); Szanda (Lengyel Ágnes–Limbacher Gábor, 1997. 63–64.).

AF: Érpatak (DE MNYT K-400/1. – Bóta Klára gy., 1965); Aporliget (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 2003. 705.).

ER: Mihályfalva – 3 (Magyar Zoltán, 2011a. 358–359.).

SZ: Gyimes: Áldomás pataka (Magyar Zoltán, 2003. 705.).

G 91.1. Az ördög által elhordott templom. Az ördög reggelre az utolsó köig elhordja az általa megszállt templomot.

SZ: Gyimes: Magyarcsüggés (Magyar Zoltán, 2003. 452.).

G 91.2. Az épülő templom falait etnikai/felekezeti ellentétből kifolyólag rombolják le éjjelente.

DT: Kővágóörs (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 182.9).

ER: Monó (Magyar Zoltán, 2007a. 235.).

G 93. Templomépítés emberáldozattal.

G 93.1. Manole mester felesége. Kilenc kőműves, köztük Manole mester monostort építenek (Curtea de Argeș kolostorát), de amit nappal megépítenek, reggelre leomlik. Manole azt álmodja, hogy egy asszonyt kell beépíteni, és akkor majd megállnak a falak. Másnap éppen Manole felesége jön látogatóba, akit megfognak, és hiába könyörög, befalazzák az épülő kolostor falába. Az épület elkészül, de olyan magas tornyot emelnek, hogy nem tudnak lejönni róla az építők. Manole zsindegyéből szárnyakat készít magának és lerepül a torny tetejéről, de repülés közben beleakad a lába, miáltal lezuhan és meghal.

ER: H. n. (Herrmann Antal, 1893. 389.); Nagyrápolt (Magyar Zoltán, 2009d. 124.).

MO: Trunk (AFAR F 226. – Szabó Gyula gy., 1953); Klézse (Bosnyák Sándor, 1980. 57.).

G 93.2. Kőműves Kelemen felesége. A templomépítésre szegődött kőművesek munkája folyton tönkremegy: amit nappal építenek, éjjel leomlik. Az építőmester azt javasolja, hogy a siker érdekében falazzák be egyikük feleségét, azt, aki másnap elsőként érkezik meg az ebéddel. Az építőmester felesége érkezik meg legelőször, s miután befalazzák, a falak többé nem omlanak le, és a templom felépül.

DT: Kislegyel (NIFA 252/49. – Körner Tamás gy., 1968).

ER: Bályok (AFAR MG. 2215. II. f. – Vöő Gabriella gy., 1973).

G 93.3. A hugyaji pap leánya. A hugyaji templomot hiába próbálják felépíteni, mert amit nappal raknak, estére mindig leomlik. A jövendölés szerint a pap leányát kell befalazni a kövek közé, és akkor ezer esztendeig állni fog a templom. A pap Hug nevű leánya önként vállalkozik az áldozatra, és hálából róla nevezik el a felépülő templom melletti falut.

AF: Érpatak (DE MNYT K-400/1. – Bóta Klára gy., 1965).

G 93.5. A zsidó templom építése. A zsinagóga felépítéséhez a zsidók egy keresztényt áldoznak fel: befalazzák az épülő templom fundamentumába (Solymosi Esztert/Rudolf trónörökösöt)/áldozatuk vérével keverik bele az építéshez használt habarcsba.

DT: Torony (EA 28705. – Csaba József gy., 1959).

AF: Cegléd – 2 (Dobos Ilona, 1984. 92.; Uő, 1986. 68., 70.); Szabolcs-Szatmár megye (Uő, 1987. 466.); Tiszaeszlár (Borbély Tünde, 2005. 138.).

G 93.6. Az épülő templomba befalazott férfi.

SZ: Csíkkarcfalva (Tánczos Vilmos, 1993. 12.; Uő, 2000a. 214. – 13. század).

MO: Lujzikalugar (Bosnyák Sándor, 2001. 296.).

G 93.7. Az épülő templomba befalazott gyerek.

FF: Nyitratormás (Ernyey József, 1927. 260.; Bartha Elek, 1984. 11.).

G 93.8. Az épülő templomba befalazott árnyék. Hiába építik a kőművesek a templomot, amit nappal raknak, az éjjel leomlik. A kőművesmester erre madzaggal megméri egyikük/egy legény/egyikük felesége árnyékát, és azt a madzagot építik be a falba. A templom felépül, viszont amikor végeznek a munkával, az, akinek az árnyékát megmérték, meghal. / Az építómesterek az épülő fal mellé állítják az egyik segéd munkást, és addig nem hagyják elmenni onnan, ameddig fel nem rakják a falat addig a magasságig, ameddig az illető árnyéka ér. A férfi azt követően élete végéig betegeskedik, és a falubeliek soha többé nem látják az árnyékát.

MO: Jugán (KJNTA Csángó Archívum K 21/1. – Lükő Gábor gy., 1933); Lészped (Bosnyák Sándor, 1980. 206.); Lészped (Uo.; Uó, 2004. 67.); Lujzikalugar, Lészped, Klézse (Bosnyák Sándor, 2001. 296–297.).

SZ: Andrásfalva (EA 4643/101. – Diószegi Vilmos gy., 1949); Istensegítség* (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 144.).

G 93.10. A templom tornyából lezuhant építómester. A kőművesek felépítik a templomot, és már csak az van hátra, hogy feltegyék a toronygombot/a toronygombra a csillagot/keresztet. A mester akarata ellenére a fia megy fel a torony tetejére. Amikor felér, még leszól az apjának, hogy melyik lyukba tegye, de mivel megszedül, lezuhan az állványról és szörnyethal.

DT: Bogyoszló (MZA 111035. – Balázs Lívia gy., 1997).

FF: Krasznahorkaváralja (Magyar Zoltán, 2011c. 102.); Imreg, Pozba (MZA 97525., 97097. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013); Nemesoroszi (MZA 103019. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

AF: Zsáka – 2 (DMNA 1878/6., 6–7. – Jordán Sándor és Duró Ibolya gy., 1979); Krasznamihályfalva (MZA 107175. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Bogdánd (Magyar Zoltán, 2007a. 240.).

SZ: Gyergyókilyénfalva* (EA 3056/72. – Diószegi Vilmos gy., 1952).

G 93.10.1. A medgyesi templomépítők (A templomtoronyból lerepülő építómesterek). A közhit szerint a medgyesi templom tornya a legmagasabb Erdélyben. Építői annyira büszkék a művükre, hogy amikor elkészülnek vele, és a toronygombot is felteszik a tetejére, zsindeyből készített szárnyakkal lerepülnek róla. A merész vállalkozáson rajtavesztenek, mert egyikük a folyóba, a másik építómester pedig szőlőkarókba zuhan. / Amikor a karcsai templom építői elkészülnek a művükkel, a maguk készítette szárnyakkal lerepülnek a tetejéről, de mindketten szörnyethalnak.

ER: Medgyes (Kövár László, 1852. 244.); Medgyes (Ethnographia, 1891. 49. – Benedek Elek és Sebesi Jób gy.).

AF: Karcsa (SRKA 1227/8. – Reho Gyula és Rácz Ferenc gy., 1937).

G 93.10.2. A brassói templomépítők. A brassói Fekete templom építése közben a mester féltékeny lesz egy a mesterségbeli tudásban hozzá felnövő inasára, és

hogy a fiú ne nőjön túl a mesterén, egy mérőzsinórral felküldi a toronyba, kérve, hogy azt bocsássa le neki. Mikor a fiú felér és a zsinórt leereszti, a mester vele együtt lerántja a mélységbe. Az ekképpen szörnyethalt inasra emlékeztet a templom egyik oszlopán kifaragott, onnét a mélybe tekintő fiú domborműve.

ER: Brassó (Kőváry László, 1852. 229.; Uő, 1866. 284.).

G 93.12. A kassai háromkirályok. A felépült templom avatására érkező három király versenyezni kezd egymással, hogy az egyházat melyikükről nevezzék el: vasgolyóbist dobnak a templom falára, és amelyiküké a legmagasabbra száll, az lesz a győztes. A harmadik király dobása túlszárnyalja a többiekét, de a nagy erőlködéstől a karja kifdicamodik. A templom ajtaja fölött kifaragott három király közül az egyiknek ezért hiányzik a jobb karja, és a kar helyére egy vasláncról függő vasgolyó van odatoldva.

FF: Kassa (Magyar Simplicissimus, 1956. 160–161. – 1683).

G 93.15. Az épülő templom falába befalazott tyúktojások.

AF: Isaszeg (Jávorka Péter, 1959. 71–72.).

→MZ I. M 31.

G 101–110. Templomépítés különleges módon

G 101. A nagy távolságról kézből kézbe adogatott építőanyag. A templom építését a több kilométerre lévő kőbányából úgy oldják meg, hogy sorba állítják az embereket, és kézből-kézbe adogatva juttatják el az építőanyagot az építkezés helyére.

DT: Bogyszló (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 97.); Ócsény (WMMEA 343-76/18. – Andics János gy., 1975).

AF: Vadász (MZA 99565. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Diósad – 2 (Magyar Zoltán, 2007a. 234.).

SZ: Seprőd (Magyar Zoltán, 2007b. 51. – Dósa Erika gy., 1994); Berekeresztúr, Márkod (MZA 1342., 1343. – Magyar Zoltán gy., 2004); Mája (Magyar Zoltán, 2007b. 51.); Nyárádszentlászló (Uő, 2011a. II. 511.).

F 103. Templomépítés alázattal. A pestisjárvány elmúltával a közösség tagjai fogadalomból állati iga nélkül, az építőanyagot emberi erővel, térden csúszva hordják, és ekképpen építik fel az emlékkápolnát. / A hegy tetején álló kápolnát úgy építik fel, hogy minden zárandok felcipel oda egy követ a völgyből.

DT: Szany (Bosnyák Sándor, 1977. II. 105.); Palotabozsok (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 127.); Alsóór, Pécs (Barna Gábor, 1990a. 248., 254.).

AF: Szabadka (Tormási Gábor, 1883. 28.; Bálint Sándor, 1977. II. 193.).

G 105. A templom alapjába rakott tyúktojások.

AF: Isaszeg (Jávorka Péter, 1959. 71–72.).

G 106. A templom alapjába rakott ezüstpénzek.

SZ: Oltszem (Keszeg Vilmos, 2006. 283. – toronygombirat, 1910).

G 107. Oltatlan mésszel épített templom. A templom falai azért olyan időtállóak, mert oltatlan (forró) mésszel építették azokat.

DT: Somogyvár (MZA 90853. – Magyar Zoltán gy., 1996).

FF: Szalóc (MZA 53337. – Magyar Zoltán gy., 1995); Kismúlyad (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 115.); Kisgergelyfalva (MZA 92878. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

AF: Mezőtelegd (Bihari népmondák, 1995. 117–118. – Fábíán Imre gy., 1984); Asszonyvásárra, Értarcsa (Magyar Zoltán, 2012c. 72., 98.); Feketegyarmat (MZA 99566. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Szilágybagos (KJNTA 1279-04/9. – Péter Kinga gy., 2003); Királyfalva (Magyar Zoltán, 2005a. 104.); Szépkenyérűszentmárton (MZA 85507. – Magyar Zoltán gy., 2005); Disznajó (Magyar Zoltán, 2011a. II. 188.).

SZ: Homoródalmás (Orbán Balázs, 1868. I. 94.); Csíkszentttamás (EA 27401/11. – Márton Éva gy., 1997); Berekeresztúr, Nyárádmagyarós (Magyar Zoltán, 2007b. 51., 52.); Gyergyótölgyes (MZA 106148. – Magyar Zoltán gy., 2016).

G 108. Templomépítés csodás módon.

G 108.1. A titokzatos építő. Egy szegényes külsejű öregember segít a templomépítésben, de a negyedik napon egyszerre csak láthatatlanná válik, és hirtelen eltűnik.

FF: Feldebrő (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 19.).

G 108.2. A kifogyhatatlan erszény. Amikor építik a templomot, az építőmester erszénye csodálatos módon sohasem ürül ki: bár mindennap kifizeti a munkásokat, másnapra mégis újra tele van az erszény pénzzel.

FF: Gyürki (MZA 89905. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

G 108.3. A templomépítést kísérő mennyei jelek. A templom építését mennyei fényesség és angyali énekszó kíséri.

ER: Máriaradna (Lévay Mihály, 1934. 384.).

→MZ I. G 15.8.

G 109. A templomépítők ellátmánya. A templomépítés közben az ácsok hatszák tubákot és hat hordó bort fogyasztanak el.

MO: Szőlőhegy (Tánczos Vilmos, 2000a. 115.); Szőlőhegy (Pozsony Ferenc, 2002. 347.; Uő, 2005. 100.).

G 111–130. Egyéb templomalapítási hagyományok

G 111. Templomépítés talált kincsből. Valaki/egy pásztor kincset talál, és hálából a pénz egy részét templomépítésre fordítja. / A kincstaláló tudatában van annak, hogy a szerencse kétes eredetű, bűnös pénzhez juttatta, ezért lelki üdve megóvása érdekében épít a talált aranyból templomot.

DT: Sopron (Bél Mátyás, 2001a. 166–167. – 1743); Sopron (Ipolyi Arnold, 1854. 110.); Sopron (Vasárnapi Ujság, 1858. 366.); Sopron (Hunfalvy János, 1860. II. 366.); Sopron (Rupp Jakab, 1872. II. 515–516.); Sopron (Hanusz István, 1892. 8.); Sopron (Thirring Gusztáv, 1913. 6.); Sopron (Mohl Adolf, 1926. 71–77.); Dozmat (SMK 156/I. 1. – Dömötör Sándor gy., 1951); Dozmat (SMK 157/II. 2. – Dömötör Sándor gy., 1951); Sopron, Sopronhorpács (XJMNA 496-69/2. – Dobos Ilona gy., 1966); Sopron (Taschner Tamás szerk., 1994. 33–34.); Tolna (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 438.); Cún (Baranya megye földrajzi nevei, 1982. II. 306.); Köveskál (Lukács László, 1998. 219.).

FF: Végles (Versényi György, 1895. 234.); Bodrogkeresztúr (HOMNA 2104/223–224. – Szabó Lajos gy., 1968); Kishuta (Berta Gábor–Molnár Ferenc–Vohradnyi Géza, 1971. 281.); Borsodnádasd (EA 22001/5–7. – Dobosy László gy., 1981); Nógrádszakál (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 205.); Csalár, Rárósmúlyad – 2 (MZA 84184., 84185., 25519. – Varga Norbert gy., 2003.); Gyerk (MZA 89834. – Magyar Zoltán gy., 2011).

AF: Beregszász (Tompai Mihály, 1846. 59–65.; Uő, 1870. 524–527.); Beregszász (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 331.); Beregszász – 2 (Lehoczky Tivadar, 1881. III. 90., 118.); Sződ (Hanusz István, 1892. 8.); Debrecen (Ecsedi István, 1912. 158.); Beregszász (EA 3949/18. – Pálóczy Horváth Lajos gy., 1940); Kecel (Fehér Zoltán, 1984. 860.; Uő, 200. 161.); Beregszász (Deschmann Alajos, 1990. 40.); Gyula (Legendás Békés, 2005. 17.); Beregszász (Kovács Elemér, 2007. 20.); Beregszász (KMFA ltsz. n.; MZA 94749. – Molnár Krisztina gy., 2008); Beregszász (MZA 94317. – Magyar Zoltán gy., 2012).

ER: Mezőség/Dipse (Versényi György, 1901. 126.); Dipse (Felebarát, 1991. 5–6. szám, 25.); Monó (Magyar Zoltán, 2007a. 322.); Visk (MZA 91120. – Magyar Zoltán gy., 2010); Tacs, Teke (Magyar Zoltán, 2012a. 276. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Homoródkarácsonyfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 184.); Homoródkarácsonyfalva (Latkóczy Mihály, 1898. 96–110.); Homoródkarácsonyfalva (Benedek Elek, 1979. 110–113.); Gyimesfelsőlók (Kósa László, 1989. 13.); Gyimes: Gyepece (MZA 458. – Magyar Zoltán gy., 1996); Gyimes: Antalok száda, Ciherek pataka, Csinód, Gyepece, Kostelek, Magyarcsüvés, Sántatelek – 2 (Magyar Zoltán, 2003. 260–261., 340., 342., 345.); Gyimes: Kostelek (Takács György, 2004. 376–377.); Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 84.); Gyimes: Csinód (Uő, 2009a. 291.); Deményháza (Uő, 2011a. I. 184–185.).

G 112. Templomépítés lottónyereményből (A miskolci Deszkatemplom eredete). Egy szegény favágó lánya megálmodja a lottószámokat. Másnap elmondja az apjának, de a lelkére köti, hogy senkinek ne árulja el, mert akkor ő meghal. A számokat megjátsszák, és a főnyereménnyel mesés összeget nyernek. Egyszer az apa italozás közben kifecsegi, hogy a nyertes számokat a lánya megálmodta, és másnap reggelre a lány valóban meghal. Az apja vezeklésül építi fel a miskolci Deszkatemplomot.

FF: Miskolc (HOMNA 574/1. – Mikó Béla gy., 20. század eleje).

G 114. A mentével befedett templom. A templom építése közben elfogy a község pénze, mire a település földesura díszes mentéjével „fedi be” a még csak félig kész falakat. A mentén lévő aranygombok árából már be tudják fejezni a templomot.

ER: Újós (MZA 28612., 28623., 60422., 60423. – Orbán Dániel gy., 2003); Újós (Magyar Zoltán, 2011a. II. 139.; Uő, 2012a. 277. – Orbán Dániel gy.).

G 118. Az erdőben talált elhagyott templom/templomrom. Egy régmúlt időkben elpusztult falu helyét idővel benövi az erdő, és a valaha emberek által lakott helynek még az emléke is feledésbe merül. Sok idővel később az erdőt járva/az erdőt irtva véletlenül találnak rá a még álló/romba dőlt templomra, és újra benépesítik a helyet.

DT: Madocsa (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 62–63.); Homokkomárom – 2 (Sándor Ildikó, 1999. 483.).

AF: Garbolc (Kovács László, 1951. 219.); Tyukod (EA 3995/4. – Pesovár Ernő gy., 1953); Ákos (Magyar Zoltán, 2011a. II. 448.).

ER: Dobra – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 443., 444.).

SZ: Atyha (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 31. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék).

→MZ I. C 155.1–2.

G 118.1. Vadászat közben talált elhagyott templom.

DT: Szentmihályhegy (EA 7602/63. – Eperjessy Ernő gy., 1963); Lajtaszék (Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom, 1991. 163.); Krasznabétek (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 230.).

AF: Egri (Kónya László szerk., 2003. 106. – Kallós Lilla gy.).

G 118.2. Elkóborolt állat keresése közben talált templom. A csordából elkóborolt bika/tehén/disznó keresése közben az állat gazdája az erdőben egy senki által nem ismert templomra/templom romjaira bukkan. Hamarosan újra falu/város alakul ki az így megtalált templom körül.

DT: Pusztacsatár (EA 6305/30. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Mánfa, Baranya megye (Vargha Károly–Rónai Béla–Muszty László, 1960. 19–21.); Kallósd (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 253.); Kallósd (MZA 15780. – Lukács László gy., 1995); Kallósd (MZA 33792. – Magyar Zoltán gy., 2007).

AF: Kisszekerés (Kálnási Árpád, 1984. 179.); Ákos (Magyar Zoltán, 2007a. 235.).

ER: Abrudbánya (Keszeg Vilmos, 2006. 131. – toronygombirat, 1858); Magyarcsaholy (Vass Márton, 1972. 28.; Magyar Zoltán, 2011a. II. 444.).

G 118.2.1. A föld alól kiszabadított templom. Egy elkóborolt tehén véres nyomát követve lel rá a pásztor egy földből kiálló templomkeresztre, amellyel az állat a lábát megsebezte. Kiásva a helyet egy régi templomra lelnek, és újra benépesül a hely.

DT: Baranya megye (Vargha Károly–Rónai Béla–Muszty László, 1960. 97–99.).

→MZ II. A 5.

G 119. Régi romokból épített templom.

G 119.1. Romba dőlt vár köveiből épített templom. A község lakosai a közeli romba dőlt/elbontott/felrobbantott vár köveit templomuk építésére használják fel.

DT: Páka (GMA 5/9. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Pókaszeptek (EA 6274/3. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Hidas (EA 14364/41. – Solymár Imre gy., 1962).

FF: Karancsság (Nógrád vármegye, 1911. 60.); Sárospatak (Kálmány Lajos, 1952. 177. – Harsányi István és Gulyás István gy., 1916); Karancsság (EA 13949. – Tóth Katalin gy., 1964); Ságújfalu (EA 26293/3. – N. N. gy., 1995); Márianosztra (MZA 93556. – Magyar Zoltán gy., 2012).

AF: Aporliget – 3, Géberjén, Mérc, Terem (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 94., 165–166., 173., 196., 255., 587–588.); Nagycsed (Molnár Sándor, 2003. 178.); Abara (Török Zsuzsa, 1980. 548.).

ER: Szinérváralja (Bartha Elek, 2001. 95. – 1846); Várfalva (Kóváry László, 1866. 24–25.); Erősd – 2 (EA 26419/119. – Binder Pál és Janitsek Jenő gy., 1994); Szilágycseh (Magyar Zoltán, 2007a. 203.); Erősd (MZA 91334. – Magyar Zoltán gy., 2011).

SZ: Makfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 25.); Berekeresztúr (MZA 18739. – Magyar Zoltán gy., 2005); Makfalva (KJNTA 1922-07/8. – Lukács Andrea gy., 2007); Berekeresztúr (Magyar Zoltán, 2007b. 43.).

G 119.1.1. Az elátkozott építőkövek. A templom tornyát nem tudják felépíteni, az folyton ledől, mert a vár kövei el vannak átkozva. / A templomot semmiféleképpen sem tudják bevakolni, mert az el van átkozva amiatt, hogy az építése közben tragikus haláleset történt.

AF: Aporliget, Terem (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 94., 255.); Krasznamihályfalva (MZA 107.175. – Magyar Zoltán gy., 2016).

→MZ I. G 93.10.

G 119.2. Romba dőlt templom köveiből épített templom. A templomot egy háborús időkből elpusztult templom/kolostor köveinek a felhasználásával építik fel.

DT: Németkér (Gaál Attila–Kőhegyi Mihály, 1976. 286. – Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye); Márfa (Pesti János szerk., 2002. 113.).

FF: Nyíri (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, 1896. 282.); Zsély (MZA 88968. – Danczi Lajos gy., 1975).

G 121. Az uralkodótól kapott birtokbavételi engedély. A falu templomát a hatályos törvények szerint nem használhatják a reformátusok, holott egy katolikus lélek sem lakik a településen. A község lakosai az uralkodóhoz követet menesztenek, aki a Bécsig tartó több száz kilométeres utat oda-vissza gyalog teszi meg. A falu küldötte a királyi engedély birtokában érkezik haza. A királyi pátenzenben az áll, hogy a templomot szabadon használhatják a reformátusok.

DT: Tabajd (IKMNA 540.24/10. – N. N. gy., 1954).

FF: Nagybörzsöny* (Horváth M. Ferenc, 2000. 157–158.).

ER: Bogártelke (EA 26283/2. – Fekete Pali-Pista gy., 1994); Bogártelke, Nadasdaróc (Magyar Zoltán, 2004a. 236.).

G 121.1. A protestánsok csak fából és vasszögek nélkül építhetnek templomot.

→MZ IV. J 27.15.

G 121.2. A protestánsok csak torony nélküli templomot építhetnek.

→MZ IV. J 27.15.

G 121.3. A protestánsok csak olyan templomot építhetnek, aminek a fala kőből csak egy méternyire emelkedhet a föld fölé, azon felül csak vályog lehet. A község lakosai a templom falát felhányják jó magasra, ekképpen játszva ki a megszorító rendelkezést.

AF: Biharnagybajom (Lengyel Dénes, 1977. 66–68.).

G 122. Leleménnyel épített templom (A szilágysámsoni baptista imaház eredete). A kommunista állam nem engedélyezi új templom építését, mire a hívek javításra kérnek engedélyt, amit megkapnak. A hivatalos papír birtokában körbeépítik kicsi imaházukat, majd amikor az új épület elkészül, lebontják a régi építményt.

ER: Szilágysámson (MZA 106207. – Magyar Zoltán gy., 2016).

G 123. Birkózás által szerzett templom. A község két felekezetre oszlik, és állandó közöttük a konfliktus a templom használati jogát illetően. Úgy döntenek, hogy a két pap birkózásban mérje össze az erejét, és aki győz, azé a gyülekezeté lesz a templom.

FF: Lukanénye – 2 (MZA 8371305., 83939. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

SZ: Homoródkarácsonyfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 100.).

G 124. Győztes hitvitával szerzett templom. Egy templom tulajdonjogán vitatkoznak a katolikusok és a protestánsok. A várost uraló török pasa úgy rendelkezik, hogy azé a felekezeté legyen a templom, aki meggyőzőbb lesz a hitvitában. Mivel a katolikusok papja a próféták sorában Mohamedet is megemlíti, a pasa neki ítéli a templomot.

AF: Szeged (A tengeri kisasszony, 2006. 584. – Wéber Károly gy., 19. század közepe).

→MZ IV. J 27.13.

G 125. A kibőjtölt templomtelek. A kiszemelt telket az ortodoxok kibőjtöléssel szerzik meg a tulajdonosától. Amikor a rábőjtölés miatt meghal a telek gazdája, elfoglalják a területet, és felépítik rajta a templomukat.

ER: Magyarvalkó (Magyar Zoltán, 2004a. 236–237.).

AF: Monostor (Beszédes Valéria, 2000. 101.).

G 126. A kicserélt templomrajzok. Két szomszédos falu templomának a tervrajzát valaki titokban kicseréli, és így a másik településen épül fel az eredetileg kisebbre/nagyobbra tervezett templom.

FF: Ipolyszalka, Leléd (MZA 89831., 89832. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

G 128. Új egyházközségek létrejötte.

G 128.1. Az önös érdekből áttért hívek. A földesúr kisebb anyagi juttatásokért cserébe a maga felekezetére csábítja a falu lakosainak többségét.

ER: Olthévíz (Magyar Zoltán, 2011a. I. 268. – Orbán Dániel gy.).

→MZ IV. J 28.1. →MZ IV. J 31.

G 128.2. Új egyházközség alapítása etnikai intolerancia miatt. A horvát püspök tiltja a magyar szót a magyar templomban. Válaszul az egyháztanácsosok felkerekednek, és keresnek maguk számára egy olyan felekezetet, amelyben szabadon gyakorolhatják a hitüket magyarul.

DT: Maradék (MZA 91167. – Magyar Zoltán gy., 2010).

G 128.3. A disznópásztor lelkipásztor. Egy faluban az a szokás, hogy a disznósordát rendre mindenki őrzi. Egy vasárnap, amikor éppen a papra kerül a sor, az a templomi szolgálat miatt nem hajtja ki a legelőre az állatokat, ezért büntetésül kalodába zárják. A szomszéd falu népe e hírre éjszaka megszőkteti a papot, és így lesz az addigi leányegyházból anyaegyház a szomszéd község.

SZ: Homoródkeményfalva (Kovács Imre, 1894. 217.; Dömötör Sándor, 1940. 257.).

→MZ IX. C 47.1.

G 130. Egyéb hagyományok (vegyes).

G 130.1. Az égből alászálló templom. A templom egy reggelre csodás módon ott terem jelenlegi helyén.

FF: Ipolyszécsénke (MZA 89830. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

G 130.2. A lebonthatatlan templom. A templomot kénytelenek lebontani, de amit nappal lerontanak, másnap reggelre újra visszánő.

FF: Szanda (Lengyel Ágnes–Limbacher Gábor, 1997. 63–64.).

G 130.3. A felépíthetetlen templom. Az emberek egy dombon templomot akarnak építeni, de egy fejetlen boszorkány/fejetlen barát mindig elzavarja onnan őket.

FF: Pribel (Részó Ensel Sándor, 1861. 253.).

G 130.4. Föld alatti templom. A templomot (a törökök/az üldözött keresztények) a föld alá építik/egy borospincét alakítanak át templomnak. / A török megszállás idején egy hatalmas pincében tartják az istentiszteleteket.

FF: Kishartyán (NIFA 744/3. – Pesovár Ernő gy., 1951); Mogyoróska (NIFA 185/6. – Békefi Margit gy., 1959); Eger (MZA 103198. – Magyar Zoltán gy., 2015).

G 130.5. A losonci templomtorony kakasa. A református templom tornyán a kakas taréja aranyból van.

FF: Pinc (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 115.)

G 130.6. A templomépítő orgona. Bár a régi erősen roskadozik, a hívek nem akarnak új templomot építeni, ezért a pap cselhez folyamodik: rábírja a presbitereket, hogy akkor legalább új orgonát csináltassanak. A megrendelt orgona azonban nem véletlenül nagy, nem fér be a régi, kicsi templomba, ezért a nép kénytelen mégiscsak új templomot emelni, hogy a költséges orgona ára ne vesszen kárba.

SZ: Bikfalva (Orbán Balázs, 1869. III. 205.).

G 130.7. A templomépítők viszálya. A templomot közösen építik a nagyzadák és a szegény családok, de amikor elkészül, mégis csak a gazdagok nevét írják ki, mert ők adták rá a pénzt. A szegények éjjel lemeszelik a neveket, de a gazdagok újra felírják magukat. Többszöri lemeszelés után a nagyzadák belenyugodnak abba, hogy nem sajátíthatják ki a dicsőséget.

SZ: Gyimes: Antalok száda (Magyar Zoltán, 2003. 261.).

G 130.8. A vetélkedésből épített templom. Két egymással vetélkedő szomszédos község (Alsószecse és Felsőszecse) közül a kisebbik község szándékosan nagyobb templomot épít, mint népesebb szomszédja, hogy e módon is a másik falu fölé kerekedjen. / A fejedelem és felesége vetélkednek a templomok építésében. A fejedelemasszony kettővel több templomot alapít.

FF: Felsőszecse (MZA 97109. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

MO: Nagypatak (Rubinyi Mózes, 1901. 170.; Uő, 1901. 227.).

G 130.9. A templomépítő jutalma. A falubeli molnár tehene egyszerre hármat borjadzik. A közzvélekedés szerint ez az égiek jutalma azért, mert újraépítette a templomot.

FF: Szin (EA 18267/94. – Izsó László verses mondafeldolgozása, 1938).

G 130.10. A templom pártázatának domborművei. A templom emberfejet/állatfejet mintázó domborműveinek eredetmagyarázata.

→MZ V. A 38. →MZ VI. A 15. →MZ II. P 135.

H 1–180. EGYÉB KULTÚRJAVAK ALAPÍTÁSA, ÉPÍTÉSE

H 1–10. Bánya nyitása, bányaváros alapítása

H 1. Aranybányák felfedezése.

H 1.1. Selmecbánya eredete. Egy pásztor két gyíkot pillant meg, melyek háta arany- és ezüstportól csillog. Követi őket, és a lyukat kiásva, ahová az állatok bebújtak, lel rá a gazdag arany- és ezüsttelérre.

FF: Selmecbánya (Bél Mátyás, 1742. IV. 566.; Uő, 2006. 24–25.); Selmecbánya (Benczúr Miklós, 1847. 317.); Selmecbánya (Ipolyi Arnold, 1854. 110., 242.9; Selmecbánya (Palugyay Imre, 1855. IV. 786.); Selmecbánya (Hóke Lajos, 1878. 117.); Selmecbánya (Versényi György, 1880. 47.; Uő, 1888. 106–109.; Uő, 2011. 21.); Selmecbánya (Szilva György, 1882. 380–381.); Selmecbánya (Szitnyai József–Tirts Jenő, 1885. 10–11.); Selmecbánya (Hanusz István, 1892. 7.); Selmecbánya (Tirts Rezső–Szentgyörgyi Ede–Tirts Jenő, 1898. 49.); Selmecbánya (Hont vármegye és Selmecbánya, 1904. 86.); Selmecbánya (Terény János, 1940. 69.); Selmecbánya (Faller Jenő, 1942. 486.); Selmecbánya (Uő, 1943. 7–9.); Selmecbánya (Benke István főszerk., 2001. 390.); Selmecbánya (MZA 96832. – Marec, Anton gy.).

H 1.2. Az aranytelérre vezető kígyók. Egy pásztor két arany- és ezüstportól csillogó kígyót követve lel rá a gazdag selmeci arany- és ezüsttelérre. / Egy ember egy kígyót követve talál rá a gazdag vaskőérre.

FF: Selmecbánya (Hanusz István, 1892. 7.); Selmecbánya (Siegmeth Károly, 1889. 8.).
ER: Torockó* (Csáki Árpád, 2015. 93. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye).

H 1.3. Körmöcbánya eredete. Egy vadász/környékbeli földesúr által lelőtt fajdkakas beleiben talált aranymagok nyomán találnak rá az aranytelérre, és nyitják meg a bányát.

FF: Körmöcbánya (Tanárky Mihály, 1814. 42.); Körmöcbánya (Versényi György, 1880. 46–47.; Uő, 1888. 93–103.); Körmöcbánya (Siegmeth Károly, 1889. 17.); Körmöcbánya (Hanusz István, 1892. 8.); Körmöcbánya (Zsemley Oszkár, 1905. 570.); Körmöcbánya (Teschler György, 1908. 418.); Körmöcbánya (Hlatky József, 1909. 129.); Körmöcbánya (Schwartz Gyula, 1909. 338.); Körmöcbánya (Terény János, 1940. 69.).

H 1.4. Szélakna eredete. Egy aranyportól csillogó bundájú hódot követve lelnek rá az aranytelérre.

FF: Szélakna (Bél Mátyás, 1742. IV. 650.); Szélakna (Ipolyi Arnold, 1854. 110.).

H 1.5. Abrudbánya eredete. A honfoglaló magyarok egy lelőtt vadkan szőrében rengeteg arany szemcsére lelnek abban a vízmosásban, ahová az állat beesett. A patak mentén felfelé haladva találnak rá Abrudbánya romjaira, és megnyitják a bányát, újralapítják a községet.

ER: Abrudbánya (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 10.).

H 1.6. Telkibánya eredete. Egy megjelölt kacsát egy föld alá vezető patakba vetnek. Az állat egy másik helyen bukkan újra napvilágra. Az emberek ámulatlan látják, hogy a madár tolla arany színű. A felfedezés nyomán megnyitják az aranybányát.

FF: Abaújtár (EA 14101/11. – Nagy Piroska gy., 1962).
→MZ IX. D 25.

H 1.7. Az aranytelérre vezető kutya. Egy pásztor kutyája valamilyen kisebb állat kergetése közben gödröt kapar, és a gödör alján a pásztor gazdag arany- és ezüsttelérre lel.

FF: Selmecbánya (Bél Mátyás, 1742. IV. 566.); Selmecbánya (Ipolyi Arnold, 1854. 110., 242.).
→MZ VIII. J 51.

H 1.8. Aranytelérre vezető juh. Legeltetés közben egy pásztor arra lesz figyelmes, hogy vérzik az egyik birka lába. Csakhamar felfedezi, hogy egy a földből kiálló aranyrózsa sebezte fel a juh patáját. A rózsát kiásva további két aranyrózsára lel a helyszínen, és hamarosan aranybányát nyitnak ott.

FF: Csucsom (Magyar Zoltán, 2011c. 101.).
→MZ II. A 5. →MZ VIII. K 54.2.

H 1.10. Ezüsttelérre vezető ló. Egy vadászó gróf lova a patkójával megbotlik egy kőben. A gróf arra lesz figyelmes, hogy a kő csillog és ragyog. Megvizsgáltatja, és kiderül, hogy a ló egy ezüströgben botlott meg, mire bányát nyitnak a helyszínen.

FF: Selmecbánya (Hidvéghy Árpád, 1900. 5–6.).
→MZ VIII. K 57.

H 1.12. Az aranytelérre találó pásztor. Legeltetés közben egy pásztor letör egy a sziklából kiálló aranyrögöt/unalmában egy sziklát kezd faragni a baltájával/a földben véletlenül megpillant egy aranytól fénylő kődarabot. A felfedezés nyomán hamarosan aranybánya nyílik azon a helyen.

FF: Szomolnok (Versényi György, 1880. 47.; Magyar Nyelvőr, 1882. 476.; Versényi György, 1888. 111–112.); Rudabánya (EA 20280/8–10. – Helmenczy Judit gy., 1979).
ER: Nagyág (Born, Ignatz, 1774. 98.); Nagyág (F. Kovács Antal, 1832. 258.); Nagyág (Kőváry László, 1853. 180–181.); Nagyág (Pesty Frigyes, 1864. Hunyad vármegye, 391.); Nagyág (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 287.); Nagyág (Inkey Béla, 1885. 98.); Kapnikbánya (Palmer Kálmán, 1894. 277.); Nagyág (Téglás Gábor, 1902. 57.); Nagyág (Veress Endre, 1910. 15.).
→MZ VIII. J 80., 112.

H 1.13. Bakabánya eredete. Egy német vándorlegény pihen meg egy fa alatt, és pihenés közben a szeme egy csillogó kődarabon akad meg. A nemesérc felfedezésének a tudatában otthon társakat gyűjt, majd visszatér, és bányát, bányavárost alapít azon a helyszínen.

FF: Bakabánya (Prohászka Mátyás, 1856. 153–154.; Réso Ensel Sándor, 1861. 149.; Hanusz István, 1892. 12–13.); Bakabánya (Bauer János, 1863. 289.).

H 1.14. Dobsina eredete. Egy mészégető férfi egy forrás mellett három gyönyörű, aranyszínű tulipánt talál, alattuk pedig gazdag aranytelérre lel. Hamarosan bánya nyílik a helyszínen.

FF: Dobsina (Wiesinger Frigyes, 1893. 8.); Dobsina (Eisele Gusztáv szerk., 1907. 82.); Dobsina (EA 568/49. – Fodor Zoltán gy., 1931); Dobsina/Rudabánya (Nagy Dezső, 1957. 316–317.; Uő, 1980. 93.; Uő, 1987. 76.).

H 1.15. Álom nyomán talált aranybánya.

H 1.15.1. Rozsnyó eredete. Egy pásztornek álmában egy tündér jelenik meg, egy háromágú rózsát nyújt át neki, és utasítja, hogy reggel kezdjen ásni arany reményében. A tündér által megjelölt helyszínen valóban dús aranytelérre talál, és hamarosan bánya és bányaváros létesül ott.

FF: Rozsnyó (Fehérvári István, 1937. 193–194.); Rozsnyó (Terény János, 1940. 68–69.); Rozsnyó (Faller Jenő, 1942. 486.); Rozsnyó (Ambrus Ferenc, 1989. 41.); Rozsnyó (Benke István, 1998. 54.).

H 1.15.2. A bojcai bánya eredete. A hegytetőn elalvó három részeg ember ugyanazt az álmot látja: álmukban megnyílik előttük a hegy, amelynek mélyén temérdek arany és ezüst mutatkozik. Reggel elmesélik egymásnak az álmukat, és elcsodálkoznak, hogy mindegyikük ugyanazt álmodta. Az álom nyomán ásni kezdenek, és felfedezik a bojcai bányát.

ER: Bojca* (Müller, Friedrich, 1885. 218.); Bojca* (Herrmann Antal, 1893. 370–371. – Kuun Géza gy.).

H 1.16. Az aranytelérre vezető bányaszellem.

H 1.16.1. Nagybánya eredete. Egy a férje által megvert asszonyt vigasztal meg a bányaszellem (egy veres nadrágú, hosszú szakállú kicsi ember) azáltal, hogy egy aranytelérhez vezet el. Hamarosan bánya és bányaváros létesül a helyszínen, és a település első nevét (Asszonypataka) az aranyérre rátaláló asszonyról kapja.

ER: Nagybánya (Versényi György, 1890. 342.); Nagybánya (Szellemly Géza, 1899. 1–2.); Nagybánya (Terény János, 1940. 70.).

H 1.16.2. Kapnikbánya eredete. Egy a juhait kereső pásztor a bányaszellem (kis fejű kicsi ember) azzal vigasztalja meg, hogy gazdag aranytelérhez vezet el. Ott létesül később Kapnikbánya, amely a nevét a kis fejű bányaszellemtől (cap mic = kicsi fej) nyeri.

ER: Kapnikbánya (Versényi György, 1890. 342.; Herrmann Antal, 1893. 371.); Nagybánya-Veresvíz (Magyar Zoltán szerk., 2010. 107.).

H 1.16.3. A verespataki aranybányák eredete. A bányafőnök ünnepnap is dolgozni kényszeríti a munkásokat, akik előtt egy földig leeresztett hajú asszony jelenik meg arancysibékkal, majd földrengés és mennydörgésszerű robaj kíséretében nyolc arancysirkéjével felszáll a levegőbe, és elszáll Verespatak felé. Pojánán attól kezdve nem találnak több aranyat a bányászok, annál többet a verespatakiak, ahová az asszony az arancysirkéit vezette.

ER: Pojana* (K. Nagy Sándor, 1888. III. 193–194.).

→MZ VI. C.

H 1.18. Kincskigyulás nyomán talált aranytelér. Valaki meglátja az éjjel „tisztítókozó” nemesérc kilobbanó lángját. A helyet megjelölik, és bányát nyitnak ott.

ER: Nagyág (Téglás Gábor, 1902. 57.).

SZ: Balánbánya (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 195.).

H 1.19. Besztercebánya eredete. A réztelér lelőhelyére egy medve vezet a felfedezőket. / Egy a Besztercebánya melletti hegy fölött elrepülő angyal szárnya beleakad a hegybe, és néhány tolla a földre hull. A csodás jelenés emlékére, azon a helyen, ahol a tollak földet értek, jön létre a későbbi bányaváros.

FF: Besztercebánya (Žuffa-Elek, Milan, 2009. 1–2.); Besztercebánya (Očenašová-Strbová, Slavomíra, 2010. 44.).

H 1.20. A törökök aranybányája. A felhagyott bánya a törökök hagyatéka.

SZ: Gyimes: Farkasok pataka (Magyar Zoltán, 2008b. 76.).

H 3. Sóbányák eredete.

H 3.1. Szent Kinga gyűrűje. IV. Béla király Magyarországra látogató lányával járja be az országot, és Máramarosba érkezve sóbányát ajándékoz neki. Szent Kinga a neki szánt tárnába dobja a gyűrűjét. Visszatérve Lengyelországba az ott megnyitott sóbánya első sótómbjében megtalálják a királylány gyűrűjét, amely a sóval együtt Magyarországról vándorolt át a lengyelekhez, hogy ott gazdagnak és szegénynek egyaránt hasznára legyen.

KM/Lengyelország: H. n.* (KI 10.; Legendák és csodák, 2001. 135. – 14. század).

KM: H. n.* (Holéczy Mihály, 1837. 112–113.); H. n. (Ipolyi Arnold, 1854. XXIX. 108.);

H. n. (Szádeczky Lajos, 1881. 316.); H. n. (Schmidt, Wilhelm, 1891. 84–86.); H. n. (Pap József, 1909. 7.); H. n. (Balanyi György, 1941. 300–301.); H. n. (Dobos Ilona, 1982. 18–19.);

H. n. (Diós István szerk., 1984. 796.); H. n. (Kovács Sándor, 2000. 8–9.).

FF: Naprágy (MZA 88801. – Varga Norbert gy., 2011).

ER: Aknaszlatina – 2 (MZA 88848., 88849. – Magyar Zoltán gy., 2010); Aknasugatag (Magyar Zoltán, 2011a. II. 384.).

ER: Aknaszlatina – 2 (MZA 88848., 88849. – Magyar Zoltán gy., 2010); Aknasugatag (Magyar Zoltán, 2011a. II. 384.).

→MZ II. E 112.

H 3.2. Sóbányák felfedezése (A földet nyaló állatok). Lovaikat legeltető emberek arra lesznek figyelmesek, hogy a lovak egy helyen a patájukkal kapálják, és nyalják a földet. Megvizsgálva a helyet, kiderül, hogy a föld mélye sót rejt ott, és hamarosan megnyitják a bányát. / A juhait legeltető pásztor arra lesz figyelmes, hogy a juhok rendszeresen eltűnnek egy időre. Amikor utánuk megy, látja, hogy azok a földet nyalják. A helyet megvizsgálva fedezi fel a makkoshotyкаи kőszólelőhelyet.

ER: Hosszúmező (Magyar Zoltán, 2011a. II. 390.).

FF: Komlóska (NIFA 163/5. – Ferenczi Imre gy., 1960).

H 4. Szénbányák eredete.

H 4.1. Az el nem hamvadó tűzrakás. Egy pásztor/egy határt járó ember tüzet rak egy helyen, és csodálkozva tapasztalja, hogy a lángot sehogyan sem tudja eloltani. Megvizsgálva a tűz alját, kőszénre lel. Kis idő múlva szénbánya létesül azon a helyen.

DT: Brennbergbánya (Hamberger, Jozef, 1885. 3–4.); Brennbergbánya (Geszler Ödön, 1932. 13.); Pécs-Lámpásvölgy (Vargha Károly, 1959. 57–58.); Felsőbánom (Bosnyák Sándor, 1962. 100.); Sopron (XJMNA 496-69/1. – Dobos Ilona gy., 1966); Brennbergbánya (Timaffy László, 1992. 116.); Brennbergbánya (Ács Balla László, 1993. 28–30.).

FF: Somoskő (Dzsida József, 1944. 29.); Kazár (Szvircsek Ferenc, 2000. 51.); Karancskeszi (Bosnyák Sándor, 2001. 247.); Somoskőújfalu (MZA 71254. – Magyar Zoltán gy., 2010).

ER: Köpec (Benedek Endre, 1982. 8.; Magyar Zoltán, 2011b. 129.); Barót (Lőrincz Sándor, 2002b. 34.).

H 4.2. Prokop (Szent Prokop) fedezi fel a szénbánya helyét.

FF: Kazár (Szvircsek Ferenc, 2000. 51.).

H 4.3. Szent Borbála fedezi fel a szénbánya helyét.

DT: Baranya megye (Vargha Károly–Rónai Béla, 1961. 141.).

FF: Kisterenye (EA 7282/8. – Bene Zsuzsanna gy., 1955).

H 4.4. Üрге vezet a kőszén helyére. Egy ürgekaparás nyomán fedezik fel a későbbi szénbánya helyét.

DT: Sárísáp (Pastinszky Miklós–Tapolczayné Sáray Szabó Éva, 1977. 202. – Pesty Frigyes, 1864. Esztergom vármegye).

H 5. Kőbányák eredete.

H 5.1. Kincskeresés közben találnak rá a márvány- és opálkőbányára.

ER: Huszt vidéke (Keresztély Balázs szerk., 1992. 79–81. – Demjén Ferenc gy.).

H 5.2. Az ördög a földhöz vágja az ekéjét, helyén kőbánya keletkezik.

DT: Baranya megye (MOA 6548. – Mayer Ferenc gy.); Nagyharsány (MOA 8620. – Bosnyák Sándor gy.).

H 5.3. Törökök által létesített kőbánya.

DT: Szentendre (Bél Mátyás, 1977. 31. – 1733).

H 7. A mészégetés eredete. Egy remete/egy vénlány fedezi fel véletlenül, hogy a tűzgyújtást követően megolvad a kőzet.

FF: Eger vidéke (MZA 7420., 7421. – Bakó Ferenc gy., 1960-as évek).

H 11–30. Utak építése, utak eredete

H 11. Ördögök által épített út. Egy illető (a tündér Rapsonné/Tündér Ilona/Zetavár ura/Csur Péter) felfogadja az ördögöt, hogy építsen neki utat a várától Kolozsvárig. A munkáért cserébe egy hegy aranyban és egy völgy ezüstben állapodnak meg. Mikor az út elkészül és az ördög megérkezik a kialkudott fizetségért, a megbízója úgy fizeti ki, hogy egy aranyat tesz ökölbe szorított ujjai közé, egy ezüstöt pedig a tenyerébe/két aranyat a két mellére, két ezüstöt pedig a mellei közé, és azt adja oda neki. Az ördög látva, hogy rászedték, dühösen elrohan, és szétrombolja/szétrugdossa/teleszórja sziklával az utat, aminek csak egy kis része marad épségben.

H 11.1. Rapsonné útja.

SZ: Parajd (Kőváry László, 1852. 178–178.; Uő, 1857. 100–102.; Uő, 1866. 44–45.; Ipolyi Arnold, 1854. 127.); H. n. (Tatár Péter, 1857g., 5–8.); H. n. (Thaly Kálmán, 1857a. 84–91.; Uő, 1857b. 14.; Uő, 1861. 84–91.); Parajd (Orbán Balázs, 1868. I. 138.); Parajd (Magyar Népköltési Gyűjtemény III., 1882. 405.); Parajd (Kozma Ferenc, 1882. 24.); Parajd (Müller, Friedrich, 1885. 180–181.); Parajd (Pesty Frigyes, 1888. 276–277.); Parajd (Mikszáth Kálmán, 1890. 98–103.); Parajd (Benedek Elek, 1894. I. 372–373.; Uő, 1926. 28–30.); Parajd (Hanusz István, 1892. 9.; Uő, 1893. 210.; Uő, 1899. 10.; Uő, 1900. 67.); Parajd (Hankó Vilmos, 1896. 118.); Parajd (Szádeczky Lajos, 1906. 87.), Parajd (Erdély, 1908. 89.); Parajd (Erdélyi Kalendárium, 1921. 85.); Parajd (Ethnographia, 1922. 60.); Parajd (Székely Gyula, 1931. 40–43.); Székelyudvarhely (AFAR F 5344. – Galyervszky Károly gy., 1958); Sóvárad (EA 24232/10–11. – Gagy József gy., 1982); Parajd (EA 26194/14–15. – Gub Jenő gy., 1985); Parajd (EA 26185/37–38. – Zsigmond József gy., 1994); Parajd (EA 26201/8. – Szócs Lajos feljegyzése Áprily Lajos nyomán, 1995); Parajd – 2 (EA 26201/7–8., 8. – Szócs Lajos gy., 1995); Parajd – 2, Ilyésmező, Szováta (EA 26193/1–8. – Gub Jenő gy., 1995); Parajd (Zsidó Ferenc, 2000. 8.); Korond (Bosnyák Sándor, 2001. 30–31.).

H 11.2. Tündér Ilona által épített út. Tündér Ilona az ördög rászédésével/a tündéreket becsapva épített országutat a Nyárad völgyében/Torda környékén. Az így megépülő út máig látszik Torda közelében/a Szakadát pataka és a Nyárad összefolyásánál.

ER: Torda vidéke* (Király Miklós, 1910. 1–3.).

SZ: Nyáradremete (Orbán Balázs, 1870. IV. 94.).

H 11. 3. Zetavár urának útja.

SZ: Zetelaka (Téglás Gábor, 1905. 38–39.).

H 11.4. Csur Péter útja.

SZ: Szentlélek (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 200. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék).

H 11.6. Ördögök útja. A hegyen átvonuló töltést az ördögök készítették és ők jártak rajta.

DT: Vasvár (Vas megyei Lapok, 1869. február 10.).

SZ: Udvarhelyszék (Orbán Balázs, 1869. II. 10.); Udvarhelyszék – 2 (Téglás Gábor, 1905. 39.); Küküllőkeményfalva (EA 22446/6. – Csergő Bálint gy., 1985).

H 12. Tündérek által épített út. A község határán keresztülhaladó régi országút a tündérek alkotása.

ER: Gerend/Bogátpuszta (Orbán Balázs, 1871. V. 127.); Bethlen (Magyar Zoltán, 2011a. II. 289. – Pesty Frigyes, 1864. Belső-Szolnok vármegye).

SZ: Jobbágyfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 83.).

H 12.1. Az útépitésre kötényben hozott kövek. Az utat egy tündérlány építi a kötényében odahozott kövekből.

ER: Bethlen (Magyar Zoltán, 2011a. II. 289. – Pesty Frigyes, 1864. Belső-Szolnok vármegye).

H 12.2. A folyton szétrombolt út. Az utat Tündér Ilona építi, hogy a várától Gyulaféheváron lakó kedveséhez kocsival mehessen, de a művét nem tudja befejezni, mert azt a rá szépsége miatt féltékeny tündérek folyton szétrombják.

SZ: Jobbágyfalva (Orbán Balázs, 1870. IV. 83.).

H 13. Óriások által épített út. A faragott kövekből kirakott régi utat még az óriások építették.

ER: Székelyföldvár (Keszeg Vilmos, 2004. I. 199.); Székelyföldvár (Magyar Zoltán, 2011a. II. 511.).

SZ: Udvarhelyszék (Kozma Ferenc, 1882. 10.); Nyárádmagyarós (Magyar Zoltán, 2007b. 75.); Torja (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 119.).

H 16. Tatárok által készített út.

H 16.1. A tatárok ösvénye. Az utat a tatárok taposták ki, amikor a vidéken keresztülvonultak/amikor ott hajtották rabságba a foglyaikat.

DT: Nemesvámos (EA 17695/5. – Szalai Imre gy., 1973).

ER: Mezőköbölkút (Kövesdi Kiss Ferenc, 1995. 72.; Uő, 2006. 160.); Désfalva (BBE MIK Á-600/28. – Szilágyi Anna Rózsi gy., 2004); Vice (MZA 85189. – Magyar Zoltán gy., 2006).

H 16.2. A Sapkatöltés. A tatárok a sapkájukban hordják össze a földet a töltéshez, hogy azon átvonulhassanak.

DT: Nagyberki (Somogy vármegye, 1914. 117.).

H 16.3. A Tatárvágás. A tatárok átvágják a hegyet, hogy legyen ott átjárójuk. / A tatárok egy erdősávot vágnak ki, hogy ott szabadon átvonulhassanak.

AF: Örvénd (Bihari népmondák, 1996. 59. – Fábrián Imre gy., 1981).

ER: Erdőcsinád (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 51. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Váralmás (Szabó Géza, 1978. 79.); Mocs (Hints Miklós, 1995. 30.).

SZ: Szentlélek (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 201. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Szárazajta (Janitsek Jenő, 1973. 173.; Uő, 2004. 431.); Zalánpaták (Magyar Zoltán, 2011b. 128.); Erdőszentgyörgy (Újfalvi László, 2011. 29.).

H 16.3.1. A hegyet a magyarok vágják át, hogy elmenekülhessenek a tatárok elől.

ER: Mocs (MZA 85099. – Magyar Zoltán gy., 2010).

H 17. Törökök által készített út.

H 17.1. A kolozsvári Törökvágás. A törökök a várost ostromolják, és hogy a védőknek ne legyen vizük, átvágják a hegyet, hogy a Szamos vizét ott vezessék majd keresztül. A védők időben értesülnek a tervről, és meghiúsítják a szándékukat, az átvágott hegyrész azonban úgy marad, és attól kezdve útként használják.

ER: Kolozsvár (Versényi György, 1901. 126.); Kolozsvár (Szendrey Zsigmond, 1927. 198.); Kolozsvár (Solymossy Sándor, 1935. 228.); Kolozsvár (EA 16095/31. – Herepei János gy., 1962); Kolozsvár – 2 (Asztalos Lajos, 1985. 32.); Magyarléta (Padisák Mihály, 1992. 8. – Mihály Bánffy Erzsébet gy.); Magyarbikal (Sebestyén Kálmán, 1996. 38.); Magyarbikal (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 145.); Kolozsvár, Szék (Bosnyák Sándor, 2001. 171.); Kolozs (Kolozsi Gergely István, 2001. 89.); Magyarkiskapus, Váralmás (Magyar Zoltán, 2004a. 169., 184.); Kajántó (MZA 82498. – Magyar Zoltán gy., 2006).

H 17.2. A törökök útja. A törökök/a török szultán által épített töltés/országút, amelynek eredetére többnyire az út elnevezése (Csász-út/Török-út/Török aszszony útja/stb.) is utal.

DT: Nagyhársány (Zágonyi György, 1878. 431.); Besenyő (Gönczi Ferencz, 1901. 410.); Baranya megye (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.); Vörösmart (Ferenczi Imre, 1979. 204.); Szentdénés (Pesti János szerk., 2002. 242.).

FF: Nagyoroszi (Nagy Iván, 1857a. 596.); Borsosberény (Nógrád vármegye, 1911. 21.); Noszvaj (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.).

AF: Heves (Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye, 32.); Ordas (Bognár András, 1984. 265. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Jászság (EA 4656/54. – Rusvai Kálmán gy., 1913–1914); Sződ, Sarkad (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.); Tiszanána (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 106.).

ER: Bodza (Csáki Árpád, 2012. 149. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye).

SZ: Cserefalva, Székelybő (Orbán Balázs, 1870. IV. 53., 66.).

H 17.3. A Bikagát. A török basa hogy a szomszéd faluban lakó szeretőjéhez gyorsan és kényelmesen eljuthasson, a két község között a lakosokkal utat épített.

DT: Aba (Párniczky Józsefné, 1977. 167. – Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye); Ócsény (Gaál Attila–Kőhegyi Mihály, 1976. 290. – Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye).

H 18. Egyéb történelmi szereplők által épített út.

H 18.1. Rómaiak által épített út.

→MZ IX. D 7.1.

H 18.3. A honfoglaló magyarok által épített út.

DT: Edve (Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei I., 1998. 69.).

H 18.5. Szerzetesek által épített út.

DT: Kissomlyó (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 338.); Várvölgy (Zala megye földrajzi nevei II., 1986. 50.).

H 18.6. Egyéb hagyományok.

FF: Tornagörgő (Magyar Zoltán, 2001a. 206.).

AF: Nagyrábé (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II., 77.).

SZ: Gyimes: Komját pataka (Bosnyák Sándor, 1992c. 23.); Kissolymos (MZA 61265. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

H 20. Történelmi hősök által épített út.

H 20.1. Trajánusz útja.

ER: Kutyalva (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 95. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Székelyföldvár* (Magyar Zoltán, 2011a. II. 511.).

SZ: Deményháza, Jobbágyfalva (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 44–45., 74. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Nagysolyos (MZA 61241. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

H 20.3. Szent István útja.

DT: Mindszentkál (Bosnyák Sándor, 2001. 47.).

FF: Hasznos (EA 12863/22. – Juhász Dorottya gy., 1961).

→MZ II. C 43.

H 20.5. Toldi Miklós útja. Toldi Miklós úgy csinál utat a király számára, hogy egy fejszecsapással kettérepeszt a hegyet.

FF: Nógrád vármegye (Hanusz István, 1900. 64.).

→MZ II. G 63.30.

H 20.7. Mátyás király útja (Eszterút). A szerelmes király hogy kedveséhez könnyebben eljuthasson, a vizenyős vidéken egy magas töltésű utat épített.

DT: Gyirmót, Tét (Szendrey Zsigmond, 1922. 54. – Pesty Frigyes, 1864. Győr vármegye); Várkesző (EA 17808/2. – Horváth Gusztáv gy., 1973); Vág (EA 20086/18–20. – Nagy Imre gy., 1978); Rábaszentandrás (EA 2055/9. – Nagy László gy., 1980).

→MZ II. H 366.

H 20.9. Báthori Gábor útja.

ER: Marossolymos (Téglás Gábor, 1902. 54.).

→MZ II. K 92.2.

H 20.11. Basa Tamás útja. A hatalmas földesúr a kastélya mögött a hegyoldalba is vágat egy utat, hogy ha nem szívesen fogadott vendége érkezik, azon észrevétlenül megszökhesse.

SZ: Gelence (Orbán Balázs, 1869. III. 134.).

→MZ IV. C 48. →MZ IX. C 36.

H 20.13. Grassalkovich Antal útja (A gödöllői ália). A herceg gödöllői kastélyából Pestig az erdőn keresztül utat vágat, hogy ne kelljen a falun/falukon keresztülhajtania. Az utat nem használhatja más, csak a herceg és az uradalmi intéző.

AF: Gödöllő (Dienes András, 1957. 156.).

H 20.15. Mária Terézia útja. Az út egy régi országút, amit még Mária Terézia csináltatott/ottjártakor az uralkodó könnyebb utazása végett készítették.

DT: Fertőd (Marác László Károly, 1983. 27.); Deáki (MZA 90224. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

AF: Hajós (Schön Mária, 2005. 164.).

ER: Váralja (Magyar Zoltán, 2005a. 74. – Orbán Dániel gy.); Halmágy, Ajton (Uó, 2011a. I. 345., 480.).

→MZ II. Q 16.

H 20.16. Császártöltés. Az osztrák császár (Mária Terézia/II. József/I. Lipót) az Alföldön utazik keresztül, és egy helyen a kocsija beleragad a sárba. Hogy máskor ilyen baleset ne fordulhasson elő, elrendeli, hogy töltsék fel az országutat. A német telepesekből ott létesült község is e töltésről kapja a nevét.

AF: Császártöltés – 2 (Bognár András, 1984. 83., 76. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Császártöltés – 2 (Tímár Kálmán, 1939. 3.); Hajós (Schön Mária, 2005. 174.); Hajós (Wicker Erika–Knip István, 2005. 38. – Schön Mária gy.); Császártöltés (Bánáti Miklós, é. n. 39.).

→MZ II. Q 16. →MZ II. Q 103.1–2.

H 20.17. Ferenc József útja. Ferenc József császár látogatása alkalmával készített/javított út.

DT: Gyulafirátót (DE MNYT K-285/28. – Kauker Terézia gy., 1961).

FF: Monok (EA 18004/30. – Zsuffa Tibor gy., 1973).

AF: Kishegyes-Alsóbácska („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 105. – Hegedűs Katalin gy, 1994–1995); Ásotthalom (Pálffy Katalin főszerk., 2004. 459.).

ER: Zsobok (BBE MIK Á-677/35. – Szalai Kinga Emese gy., 2008).

SZ: Hadikfalva (Bosnyák Sándor, 2001. 235.).

→MZ II. Q 151.

H 22. Az erdőn keresztül vágott út.

SZ: Szárazajta (Janitsek Jenő, 1973. 173.; Uő, 2004. 431.); Gyimes: Komját pataka (Bosnyák Sándor, 1992a. 23.); Kászonimpér (Magyar Zoltán, 2011a. I. 66.); Zalánpatak (Uő, 2011b. 128.).

AF: Gödöllő (Dienes András, 1957. 156.).

H 25. Különleges módon készült út.

H 25.1. Sapkában összehordott töltés. Az építőanyagot sapkában/csizmaszárban hordva a helyszínre, építik meg a mocsáron átvezető töltést.

DT: Nagyberki (Somogy vármegye, 1914. 117.).

AF: Újfehértó (Papp József, 2000. 422.).

H 25.2. Oltatlan mésszel készített út. Az agyagot oltatlan mésszel összekeverve építenek utat.

FF: Kéménd (EA 21652/2. – Kemény József gy., 1986).

H 25.3. Kiegetett agyagból készült országút. Az agyagra rőzsét hordanak, azt meggyújtják, és az így kiegetett agyagot hordják az út építésére.

FF: Kéménd (EA 22454/8. – Nagy Endre gy., 1985).

H 31–40. Kastély építése

H 31. Mitikus lények által épített kastély.

H 31.1. Óriások által épített kastély.

ER: Csicsókeresztúr (De Gerando Ágost, 1845. II. 250.; Müller, Friedrich, 1885. 180.).

H 31.2. Tündérek által épített kastély.

AF: Karcsa (Pápai Istvánné Páhi Emma–Huszár Andrea Magdolna, 2008. 10.); Karcsa (MZA 111147. – Huszár Andrea Magdolna gy., 2008); Karcsa (MZA 64855. – Magyar Zoltán gy., 2009).

H 31.3. Ördög által épített kastély. Két földesúr kastélyt kezd építeni, de nem tudják befejezni, ezért egyezséget kötnek az ördöggel, hogy a lelkükért cserébe fejezze be helyettük ő az építkezést. A kastély felépül, de az urak elkárhoznak.

SZ: Szentdemeter (Kóváry László, 1857. 193–195.; Uő, 1866. 208.); Szentdemeter (Orbán Balázs, 1868. I. 158.).

H 33. Törökök által épített kastély.

DT: Miklósfa (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 603.).

FF: Mohora (Szombathy Viktor, 1984. 117–118.).

AF: Ottomány (Magyar Zoltán, 2012c. 73.).

ER: Nagybánya-Veresvíz (Magyar Zoltán szerk., 2010. 126. – Görbe István gy., 1958–160); Magyarborzás (MZA 60312. – Orbán Dániel gy., 2002); Holtmaros (Magyar Zoltán, 2011a. II. 188.); Szelecske – 3 (MZA 87662., 91370., 106209. – Magyar Zoltán gy., 2011, 2016).

H 34. Történeti hős által épített kastély.

→MZ III. A 202.

H 35. Szerelmi ajándékként épített kastély.

AF: Tiszafüred (Szilágyi Miklós, 1976. 118.; Fűvessy Anikó, 2007. 58. – Hajnal István kéziratosa feljegyzése); Tiszafüred – 2 (Fűvessy Anikó, 2007. 57., 58.).

ER: Mezőzáh (Oláh-Gál Elvira, 2012. 93.).

→MZ IX. C 87.1.2.

H 36. A fertődi kastély kovácsoltvas kapuja. A fertődi kastély kapuja olyan remekmű, aminek nincsen párja a világon. A kovácsnak, aki elkészítette a kaput, a herceg kiszúrta a szemét, hogy másnak ne tudjon még egy olyan kaput csinálni.

DT: Városlőd (MOA 14178. – Bosnyák Sándor gy., 1972); Karakószörcsök (Bosnyák Sándor, 1993. 45.); Hegykő (Uő, 2001. 224.).

→MZ VIII. D 49.2.

H 37. Kastély építése építőáldozattal.

H 37.1. A kastély falába épített feleség. A gróf épülő kastélyának az oszlopszárnyába falaztatja be részeges és házsártos feleségét, akinek befalazott lelke sírva, jajgatva jár vissza, kísérteties hírt kölcsönözve az épületnek.

DT: Balatonfüred (EA 12148/35–36. – Tilesch Nándor gy., 1959).

→MZ IX. J 12.

H 37.2. A kastély falába épített jobbágy. A gróf halálra kínoztatja és az épülő kastélyba falaztatja be egyik jobbágját.

DT: Somberek (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 180.).

H 37.3. A kutya és a macska civakodó természete. Az épülő kastély falai repedezni és omlani kezdenek, mire a kőművesek néhány juhot és borjút kérnek a gróftól, hogy beépíthessék azokat a kastélyba a falak szilárdsága érdekében. A gróf megtagadja a kérést, mondván, hogy az már nem szerepel a kikötött összegben. Miután a munka továbbra is nehezen halad, a kőművesek megfogják egy civakodó kutyát és macskát, és azokat falazzák be az épületbe. Az áldozattól a falak megállnak ugyan, de a két állat veszekedő természete beépül a kastélyba, és örökül marad annak lakóin is.

ER: Gerend (Téglás István, 1910. 61.).

H 38. Kastély építése különleges módon.

H 38.1. A nagy távolságból kézből kézbe adogatott építőanyag. A kastély építését a több kilométerre lévő kőbányából úgy oldják meg, hogy sorba állítják az embereket, és kézből kézbe adogatva juttatják el az építőanyagot az építkezés helyszínére.

ER: Szilágybagos (KJNTA 1279-04/10. – Péter Kinga gy., 2003); Szelecske – 2 (MZA 87662., 91370. – Magyar Zoltán gy., 2011).

H 38.2. Oltatlan mésszel épített kastély. A kastély falai azért olyan időtállóak, mert oltatlan (forró) mésszel építették azokat.

ER: Szépkényerúszentmárton (Magyar Zoltán, 2011a. II. 59.; Uő, 2012a. 277.).
SZ: Olasztelek (Magyar Zoltán, 2011b. 129.).

H 39. Talált kincsből épített kastély.

ER: Fehéregyháza (Magyar Zoltán, 2011a. I. 306–307.).

H 41–50. Nevezetes házak eredete

H 41. Huszita eredetű házak. A község valamely régi épületét még a husziták (csehek) építették és lakták.

FF: Abaujvár, Telkibánya (Ferenczi Imre, 1963. 114.).

H 43. A „Török-ház”. A község valamely régi épülete a törökökkel kapcsolatos (ők építették/egy török parancsnok/adószedő lakott benne). A török eredetre utal az épület szokatlan formájú külseje/ keleties jellegű díszítése.

DT: Babócsa (Teleki Domokos, 1796. 207.); Kismácséd (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 115.); Szigetvár (Kováts Valéria, 1974. 165.); Alsóörs (Lipták Gábor, 1978. 330.); Ürög (Égető Melinda, 1990. 116.); Szenc (MZA 90199., 99200. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011); Alsóörs (Sebő József, 2012. 51.).

FF: Hanva, Feled (MZA 92572., 92573. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009, 2011).

ER: Csernátfalva (Seres András, 1984. 61.); Gyorok/Lippa (MZA 91001. – Magyar Zoltán gy., 10).

H 45. Történeti hős által épített házak.

→MZ III. A 202.

H 51–60. Fürdő építése

H 51. A pusztakaláni fürdő eredete. Három tündér versenyre kel, hogy melyikük építi fel gyorsabban a maga építményét. Kettőn várat építenek, a harmadik

pedig fürdőt. Ketten Isten segítségét kérik a munkához, a harmadik tündér ellenben elbizakodottan kijelenti, hogy ő Isten segítségével is elkészül a munkával. Az első két tündér sikerrel jár, az ő építményük, köztük a fürdő, máig is áll, míg a harmadik tündér vára összedől.

ER: Hunyad vármegye (Kőváry László, 1852. 139.; Uő, 1853. 45.; Uő, 1857. 69–72.; Uő, 1866. 33.); Hunyad vármegye (Ipolyi Arnold, 1854. 202.); Hunyad vármegye (Erdély, 1892. 165.); Hunyad vármegye (Versényi György, 1898b. 18–19.); Hunyad vármegye (Hanusz István, 1899. 10–11.; Uő, 1900. 69.).

H 55. Törökfürdő. A fürdőt még a törökök építették.

AF: Dömsöd (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 103.); Vajdácaska (Balassa Iván, 1975. 25.).

DT: Nemesvámos (Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye, 487–488.); Dióskál (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 283.9; Törökkoppány és a Koppány völgy, 1980. 21–22.).

FF: Mohora (Szombathy Viktor, 1984. 117–118.).

ER: Pankota (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben VII., 1891. 451.).

H 61–70. Gát építése

H 61. Az óriások gátja. Az óriások megharagszanak az emberekre, és hatalmas sziklákból völgyzáró gátat építenek, hogy elzárva az Ompoly folyását, annak összegyűlt árját zúdítsák majd a völgy lakóira. Tervük meghiúsul, ugyanis a víz elmossa a gátat, sziklacsonkjai azonban máig láthatók a folyó mentén.

ER: Gyulafehérvár vidéke (Kolosvári Közlöny, 1864. 422.); Tótfalu (Lukács Béla, 1866. 608.); Gyulafehérvár vidéke/Ompoly völgye (Nagy Miklós szerk., 1868. II. 3.); Felsőgárd (Radnóti Dezső, 1901. 197.); Hídalmás* (Xantus János, 1980. 68–69.); Ompoly völgye* (Kakas Zoltán, 2000.); Magyarbénye (Magyar Zoltán, 2005a. 200.).

H 63. A tündérek gátja. A tündérek megharagszanak az emberekre, és kőfalat építenek, hogy elzárják vele az Ompoly folyását, s ezáltal ne kapjanak több vizet a völgy alsó részén élők. Tervük kudarcot vall, a gátépítésre odavitt oszlopszerű kövek azonban máig is láthatók.

ER: Zalatna vidéke (Kőváry László, 1852. 49.); Magyarsárd (Magyar Zoltán, 2008a. 337.); Magyarsárd (Uő, 2011a. I. 412.).

H 63.1. A tündérek aranygátja. A tündérek aranyból készült gátja.

ER: Gerend/Bogátpuszta (Orbán Balázs, 1871. V. 127.).

H 65. Az ördögök gátja.

H 65.1. Az Ördöggát. Az ördög bosszúból a bányászok ellen egy gáttal felduzzasztja a patak vizét.

FF: Rudabánya (EA 20280/6–7. – N. N. gy.); Szendrő (EA 20276/13. – Zupcsán Zsuzsanna gy., 1978); Szendrő (DE MNYT K-1665/65. – Nagy Marianna gy., 2010).

H 65.2. Az endrefalvi tógát. Az ördög el akarja rekeszteni a világot egyetlen éjszaka alatt, hogy neki is legyen birodalma, ahová nem sűt be a Nap. Már majdnem készen van vele, amikor a kakas megszólal, és a gát besüllyed a földbe. A gát nyomát azonban máig is meg lehet látni.

FF: Ságújfalu (Kálmány Lajos, 1914. I. 127–128.).

H 67. Törökök által épített gát.

FF: Mátraverebély (Nógrád vármegye, 1911. 82.).

AF: Nagyürögd (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II., 86.).

ER: Középpeterd (Csáki Árpád, 2015. 127. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye).

H 67.1. A szigetvári Király-gát. A törökök Szigetvár ostromakor gáttal eltorlaszolják a patak vizét, hogy könnyebben elfoglalhassák a várat.

DT: Szigetvár (Kováts Valéria, 1962. 135.); Szulimán (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 404.).

H 67.2. A vidék elárasztásával fenyegető gát. A törökök gátat építenek, hogy a patak felduzzasztott vizével eláraszsják Székesfehérvárt. E gát máig látható maradványa a Vaskapu. / A kommunista diktátor a völgyzáró tó gátjába nagy mennyiségű robbanószert rejt el, hogy ha a vidék népe fellázadna ellene, a gát felrobbantásával eláraszthassa a környéket.

DT: Fehérvárcsurgó (Kurucz János, 1989. 18.).

SZ: Zetelaka (Magyar Zoltán, 2011a. I. 205.

→MZ III. G 80.3.

H 69. Gát építése szerelmi okból. Egy földesúr gátat épít, hogy a hegyek magasságáig felduzzassza a vizeket, s ezáltal hajón mehessen át a szomszédos várban lakó szerelmeséhez eljegyzési ajándékát átnyújtani.

DT: Csókakő (Seldel Pál, 1877. 2.).

→MZ I. K 1–10.

H 70. Egyéb hagyományok.

FF: Szögliget (HOMNA 1361/5. – Paládi-Kovács Attila gy., 1961).

AF: Gát (EA 25183/1. – Czébel Lajos gy., 1989–1992).

H 71–80. Híd építése

H 71. Az ördög hídja.

H 71.1. A félbemaradt hídépítés. Az ördög a Balatont átívelő hidat akar építeni, de nem jár sikerrel. A híd egyik pillére (egy hatalmas kőszikla) azonban még manapság is látható. / Az ördög a Börzsönyben az egyik hegytől a másikig ívelő

hidat akar építeni. A két hatalmas kőpillért meg is építi, azonban olyan magas fát hosszas keresést követően sem talál az erdőben, amely átérné a két hegy közét. Így aztán nem készül el a híd.

DT: Csobánc (Pákay Zsolt, 1942. 153.); Csobánc vidéke (MZA 19888. – Peták István gy., 2000).

FF: Nagybörzsöny (Horváth M. Ferenc, 2000. 190.); Nagybörzsöny (MZA 108928. – Koczó József gy., 2017); Nagybörzsöny – 2 (MZA 109564., 110134. – Magyar Zoltán gy., 2017).

H 71.2. A hídra lépő első lélek. Az ördög azzal a feltétellel épít hidat Prágában/a Rába folyó fölött, ha az első lélek, aki rálép, az övé lesz. Legelőször egy disznót hajtanak ott keresztül, mire az ördög mérgében felkapja, és a híd közepére csapja az állatot. Azóta lyukas a prágai híd. / Az ördög és a suszterinas fogad, hogy melyikük az ügyesebb. Az ördög hidat épít kőből, a suszterinas templomot fából. A templom előbb készül el, mire az ördög olyan mérges lesz, hogy kijelenti: agyoncsapja azt, aki először rálép a hídjára. Egy tyúk hét csibéjével jár arra először: kővé meredten máig ott láthatók a híd oldalában.

AF: Deszkimajor (Kálmány Lajos, 2015. 320. – 19. század vége).

DT: Vasvár (Vas megyei Lapok, 1869. augusztus 15. 1–2.).

AF: Bezdán (Bosnyák Sándor, 1968. 93.).

→MZ IX. F 1.1.

H 72. Óriások által épített híd. Két elbizakodott óriás két közeli várhegy között a völgyet átívelő hidat kezd építeni, de Isten meggátolja őket szándékuk megvalósításában. / A Bálványosvárban lakó óriás a közeli hegytetőig ívelő aranyhidat épít a lányának.

ER: Keresztvár (Orbán Balázs, 1873. VI. 65.).

SZ: Torja (Orbán Balázs, 1869. III. 87.; Kandra Kabos, 1897. 490.).

H 72.1. Tündékirály által épített híd. A tündérek királya völgyet átívelő aranyhidat épít.

SZ: Torja (Orbán Balázs, 1869. III. 87.); Torja (Szolnok-Doboka, 1877. 112.).

H 73. Törökök által épített híd. Régi kőhidak, melyeknek építését még a törököknek tulajdonítják a környékbeli emberek.

DT: Kopács (Pesty Frigyes, 1864. Baranya vármegye); Zalabér – 2 (EA 6273/4., 9. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Kopács (Lábadi Károly, 1994. 587.); Felsőkirályi (MZA 90201. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

FF: Berkenye (Pesty Frigyes, 1864. Nógrád vármegye, 26.); Ipolyhídvég – 2 (MZA 89763., 89764. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2001); Garamdamásd (MZA 102963. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

AF: Hajós (Kuczy Károly, 1980. 75. – Harmath Lajosné gy.); Békéssámszon (Pleskovics András, 1991. 61.); Mohol (Burány Béla, 2001. II. 230.); Tápióság (Pest megye földrajzi nevei I., 2002. 45–46.).

SZ: Berekeresztúr, Kendő – 2 (Magyar Zoltán, 2007b. 43.).

H 73.1. A törökök által építeni próbált híd, amely az egyik hegytől a másikig ívelt volna.

→MZ I. H 77.1.

H 74. Történeti hősök által épített híd.

H 74.1. Mátyás király hídja. Mátyás király a budai várból a Gellért-hegyre átívelő hidat/Visegrádról Nagymarosra átvezető fahidat épített.

DT: Buda (Vasárnapi Ujság, 1875. 73. – Bél Mátyás nyomán, 18. század első fele); Visegrád (MZA 108921. – Magyar Zoltán gy., 2017).

→MZ II. H 364.1–2.

H 74.2. Szulejmán szultán hídja. A törökök Szulejmán szultán parancsára a mocsáron átvezető hidat építenek.

DT: Kopács (Lábadi Károly, 1994. 587.).

→MZ III. G 20.1.

H 74.5. Mária Terézia hídja. Mária Terézia a mocsáron átvezető hidat épített.

DT: Kopács (Lábadi Károly, 1994. 391.).

AF: Hajós – 2 (Schön Mária, 2005. 164., 171–172.).

→MZ II. Q 15.

H 74.8. Rózsa Sándor hídja. Rózsa Sándor egy zenélő hidat épít. Mikor halálra ítélik, az az utolsó kívánsága, hogy még egyszer felmelessen a hídra. Mikor odamegy, valamit igazít rajta, és a híd többé nem zenél, nem énekel.

ER: Magyarpalatka (Magyar Zoltán, 2012a. 366.).

→MZ I. H 130.1. →MZ VII. B 221.

H 75. Szerelmi okból épített híd. Hogy a szerelmes vitéz könnyebben járhasson udvarolni a kedveséhez, kilenclyukú hidat/rézhidat épít a folyón keresztül.

AF: Karcag – 2 (MZA 59478., 59563. – Végh József és Pozsa Ferenc gy., 1976); Karcag – 2 (Barna Gábor, 1995. 76., 77.); Karcag – 2 (Bartha Júlia, 2003. 246.).

SZ: Réty (Orbán Balázs, 1869. III. 195.); Komolló (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 71.).

H 76. Különleges módon épített híd.

H 76.1. Vadmadarak tojásával épített híd. A karcagi ötlyukú híd úgy épül fel, hogy vadlibák és vadkacsák tojásait keverik a malterba, és a köveket úgy illesztik egymáshoz. Azért áll olyan erősen a híd ma is.

AF: Kisújszállás (EA 13512/77–78. – Baranek Aranka gy., 1967); Karcag – 2 (MZA 59478., 59563. – Végh József és Pozsa Ferenc gy., 1976); Karcag (Bartha Júlia, 2003. 246.).

H 76.2. Szent László pénzéből épített hídpillérek.

ER: Sáromberke (EA 26193. – Gub Jenő gy., 1995).

H 77. Egyik hegyről a másikra átívelő híd. Mátyás király/a törökök/az óriások/ egy vitéz a várából a szomszédos hegyre átívelő hidat épít/építtet.

DT: Buda (Vasárnapi Ujság, 1875. 73. – Bél Mátyás nyomán, 18. század első fele).

ER: Kolozsnagyida (MZA 86043. – Orbán Dániel gy., 2008); Apanagyfalu (Magyar Zoltán, 2011a. II. 136.; Uő, 2012a. 312. – Orbán Dániel gy.).

SZ: Torja (Komolló (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 71.).

H 77.1. A folyton lerombolt híd. A híd nem készül el, mert amit nappal építenek, azt éjjel természetfeletti erők szétrombolják.

FF: Rimóc (Pesty Frigyes, 1864. Nógrád vármegye, 372.; Szécsényi Honismereti Híradó, 1978. 2. szám, 68.).

H 78. Talált kincsből épített híd.

FF: Érsekvadkert (MOA 700. – Körner Tamás gy., 1966).

H 79. A Lánchíd oroszlánjai. Mikor a Lánchidat építik, az építőmester büszkén kijelenti, hogy olyan hidat készít, amelyben senki nem talál majd semmi hibát. A híd elkészül, két végén két-két kőoroszlánnal. A híd avatásakor mindenki csodálja a gyönyörű építményt, senki nem talál rajta egyetlen hibát sem. Mígnem egy szabólegény felkiált, hogy az oroszlánnak nincsen nyelve. Szégyenében a hídépítő mester/a szobrász beleugrik a Dunába, s így ő lesz a híd első öngyilkosa (áldozata).

KM/DT: Budapest/Pinkóc (Tóth Béla, 1898. 148–149.; Uő, 1900. III. 95.); Budapest – 4 (Dobos Ilona, 1986. 260–261.).

AF: Bácska* (Bajic, Svetozár, 1905. 12–13.).

SZ: Istensegítség (Bosnyák Sándor, 1984. 177.; Uő, 2001. 242.).

H 79.1. A Lánchíd eredete. Gömöri és tornai hagyomány szerint a Lánchíd lánczemeit a dernői vasgyárban öntötték.

FF: Berzéte (Magyar Zoltán, 2011c. 98.).

H 80. Híd építésével kapcsolatos egyéb hagyományok.

H 80.1. A gavallér hídépítő. Csak egyetlen építőmester képes megépíteni a hidat, de a munkájáért mégsem fogad el semmi fizetséget.

DT: Kopács (Lábadi Károly, 1994. 391.).

H 80.2. Jeles esemény alkalmából épített híd. A hidat egy püspöki vizitációra építik.

ER: Magyarókerke (DE MNYT K-21/9. – Szűcs János gy., 1926).

H 80.3. Akasztófából épült híd. A nagymohai akasztófa fájából hidat építenek a faluban.

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1658. I. n. – Faragó József gy., 1967).

H 80.5. Elsüllyedt rézhíd.

SZ: Réty (Orbán Balázs, 1869. III. 195.

→MZ IV. N 80.2.

H 81–90. Malom építése

H 81. A bűn és vétek magvát őrlő malom. Az ördögök egy olyan malmot kezdenek építeni, amelyben a bűn és vétek magvát őrlik majd, de amikor a malomkövet hengergetni kezdik a készülő épülethez, megszólalnak a kakasok, és kénytelenek felhagyni a munkájukkal.

SZ: Udvarhelyszék (Orbán Balázs, 1869. II. 10.).

H 82. Az áthordott malom. A község bírójának malmát falubeli riválisa (Prissik Máté) meg akarván szerezni, egy hegy pénzért és egy völgy aranyért felfogadja az ördögöket, hogy azt hordják át az ő birtokára. Az ördögök a malmot egyetlen éjszaka alatt áthordják, azonban a malomkövet ott felejtik, és amikor azért is elindulnak, megszólal a kakas, miáltal a művük befejezetlen marad. A következő éjjel az ördögök mégis megjelennek megbízójuk háza előtt, és kiszólítják őt a fizetéssel. A gazda egy pénzt téve ujja hegyére és egy aranyat a tenyerére kifizeti az ördögöket, akik feldühödve a becsapásukon, a pénzzel együtt az embert is elviszik.

SZ: Szentlélek (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 200. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék).

→MZ I. K 20.

H 83. Amit nappal építenek, éjjel szétrontják. A báró malmot akar építeni egy vitatott határrészen, de amit nappal megépítenek, éjjel a szomszéd falu lakosai lebontják. A báró azt hiszi, hogy az ördögök műve, ezért felhagy a tervével.

ER: Magyarbagó (Magyar Zoltán, 2008a. 241.).

H 85. Oltatlan mésszel épített malom. A malmot oltatlan (forró) mésszel építették, azért olyan erősek és megbonthatatlanok a falai.

DT: Diszel (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 134.).

H 86. Törökök által épített malom.

DT: Pécs (Muszty László, 1959. 86.).

ER: Mihályfalva (MZA 1697. – Magyar Zoltán gy., 2006); Mihályfalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 359.).

H 87. Talált kincsből épített malom.

FF: Széphalom (EA 6541/4. – Balassa Iván gy., 1959).

SZ: Bodos – 2 (Magyar Zoltán, 2011b. 195.).

H 88. Hadizsákmányból épített malom. A malom első tulajdonosa megöli egy törököt, és a tőle zsákmányolt pénzből építi fel az épületet.

DT: Villány (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 724.).

H 89. A homoródszentmártoni malom eredete. A malmot első birtokosa, a földesúr juhokat őrző gyerekektől veszi meg. A gyerekek a folyóparton kis fajtékaikkal molnárosat játszanak. A földesúr meglátva őket, beszélgetni kezd velük, majd tréfából megveszi a malmukat, még szerződést is írat róla. Később a kontraktusra hivatkozva a helyet elveszi a község népétől, és igazi malmot építtet rá.

SZ: Homoródszentmárton (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 32. – 1839).

H 91–100. Pincék eredete

H 91. A husziták pincéje. A pincét még a husziták (csehek) építették.

FF: Alsószolca (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 79.); Alsóvály (Dénes György–Benedek László, 1991. 298.); Nyíri (HOMNA 6481/1. – Parlag Szilvia gy., 1994); Nyíri (Kováts Dániel, 2000. 240.).

H 93. A törökök pincéje. A pincét még a törökök építették.

DT: Göcsej/Ortaháza (Gönczi Ferencz, 1914. 49.); Aranyosgadány* (Kerny Terézia, 1990. 278. – Genthon István gy., 1955); Ibfá (Vargha Károly–Rónai Béla–Muszty László, 1960. 124.); Nagykónyi (EA 15851/58. – Szabó József gy., 1968); Szigetvár (Kováts Valéria, 1974. 165.); Kishajmás (Szende László szerk., 2002. 77.); Vásáros (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 356.); Senta (Papp Imre, 1987. 168.).

FF: Parád (EA 15626/6. – Godó Ágnes gy., 1967); Pétervására (EA 16312/29. – N. N. gy., 1969); Bori – 2, Felsőszecse, Sirak (MZA 83771., 83772., 97146., 89758. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007–2013); Ipolydamásd (MZA 110282. – Magyar Zoltán gy., 2017); Nagymaros (MZA 110918. – Magyar Zoltán gy., 2018).

AF: Szeghalom (Miklya Jenő, 1979. 182. – Implom József gy.); Micske (Gavallér Lajos, 2007. 92.); Ottomány (MZA 83076. – Magyar Zoltán gy., 2010); Pusztaiújlak (Magyar Zoltán, 2011a. II. 477.); Érolaszi (Uó, 2011c. 73.); Zemplén (MZA 99489. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2014).

ER: Lele (Magyar Zoltán, 2007a. 183.); Kalotadámos (Szabó Géza, 1978. 121–122.).

SZ: Csíkszentgyörgy (Orbán Balázs, 1869. II. 39.).

H 94. Rabokkal ásott pince. A pincét török/görög/magyar rabokkal ásatták ki.

FF: Erdőbénye (Gross Lipót, 1858. 1–2.); Szerednye (Németh Adél, 1991. 58.); Szerednye (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 71–73., 170.).

AF: Micske (Gavallér Lajos, 2007. 92.).

H 95. Tündérek által épített pince. A kisgéresi Tündérpincét tündérlányok építették.

AF: Kisgéres (SZMMI NA 7034a. – Németh Imre gy., 1978).

H 96. Történeti hős által épített pince.

→MZ III. A 202.

H 97. Különleges módon (boros malterral) épített pince. A pince téglái boros malterral vannak összeforrasztva, azért olyan időtállóak.

DT: Kányavár (Gönczi Ferencz, 1901. 411.; Uő, 1914. 38–39.); Kányavár (N. Szabó Gyula, 1927. VII. 240.).

H 98. A Kányavár pincéje. A pincét úgy alakítják ki, hogy abba a szőlőhegyről rézcsöveken folyik le a bor/földalatti vezeték vezet a bort egy kútba.

DT: Kányavár (Gönczi Ferencz, 1901. 411.; Uő, 1914. 38–39.); Kányavár (N. Szabó Gyula, 1927. VII. 240.); Szigetvár (Lengyel Dénes, 1975. 161.).

→MZ III. F 4.1.1.

H 99. Kincset rejtő pince.

→MZ VIII. A 15.2. →MZ VIII. A 17.1.

H 101–120. Alagút építése

H 101. A vakondok király alagútja. Az alagutat a vakondokok királya ásatja, hogy seregével keresztülvonulhasson a Duna medre alatt, az emberek azonban észreveszik a tervüket, felgyűjtják az alagutat, és a vakondokok ott pusztulnak.

FF: Helemba (Ipolyi Arnold, 1854. 126.); Helemba (Hőke Lajos, 1867b. 595.).

H 102. Óriások által épített alagút.

ER: Menyő (Magyar Zoltán, 2007a. 249.).

H 103. Ördögök által épített alagút. Az alagutat ördögök építik. / Az alagút bejárata mindig kidől, de csodás módon reggelre valakik (az ördögök) mindig visszaépítik.

FF: Szögliget (Paládi-Kovács Attila, 1969. 53.).

AF: Iriny/Érszodoró (MZA 107194. – Magyar Zoltán gy., 2016).

H 105. Történelmi szereplők által épített alagút.

H 105.1. Rómaiak által épített alagút.

FF: Rozgony (Pesty Frigyes, 1864. Abaúj vármegye, 557.).

H 105.2. Templomosok (veres barátok) által épített alagút.

DT: Sokorópátka (Edelényi Adél, 2003. 50–51.); Nagyvázsony (LDMNA 311/4–5. – Zsiray Lajos gy., 1978).

FF: Martonyi (MZA 48877. – Magyar Zoltán gy., 1996).

AF: Biharkeresztes (MZA 71561. – Lackovits Emőke gy., 1968).

H 105.3. Husziták által épített alagút.

FF: Abaújvár, Erdőhorváti, Gönc, Hejce, Komlóska (Ferenci Imre, 1963. 115.); Bódvaszilas (EA 7273/173. – Dobos Ilona gy., 1963); Sajónémeti (EA 16728/104. – Dobosy László gy., 1970); Sajónémeti (EA 17843/4. – Papp Jolán gy., 1973); Nagybalog (MZA 92461. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

AF: Tiszaszentmárton (Ferenci Imre, 1963. 115.); Tiszaszentmárton (Molnár Sándor, 2003. 155. – 1960-as évek).

H 105.4. Tatárok által épített alagút.

ER: Magyaroroszló, Szilágykerked (Magyar Zoltán, 2007a. 180., 181.).

H 105.5. Törökök által épített alagút.

DT: Balatonvámos (Oláh János, 1834. 86.); Budatétény (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 477.); Páty (EA 3928/9. – Bodgál Ferenc gy., 1952); Aranyosgadány (Kerny Terézia, 1990. 278. – Genthon István gy., 1955); Pécs (Muszty László, 1959. 84.); Váralja (EA 14364/35. – Solymár Imre gy., 1962); Magyarkeszi (EA 7530/11. – Dobos Ilona gy., 1965); Kercaszomor (EA 17480/64. – Kovács József gy., 1971); Balatonendréd, Inke (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 162., 592.); Szigetvár (Lengyel Dénes, 1975. 161.); Kopács, Szentlászló (Ferenci Imre, 1979. 204., 205.); Dunaszekcső (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 229.); Somogyvár (MZA 90852. – Magyar Zoltán gy., 1996); Kopács (Lábadai Károly, 1999. 391.); Kishajmás (Szende László, 2002. 411.); Kürt (MZA 103106. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

FF: Kishartyán (PMNA 48/3. – Pesovár Ernő gy., 1951); Mátraderecske (ENA 1343/72. – Veres László gy., 1971); Sóshartyán (Szende László, 2002. 5.); Nyitrageszte, Pográny (Magyar Zoltán, 2002. 68., 80.); Csalár – 2, Jelsőc (MZA 25414., 84153., 25602. – Varga Norbert gy., 2003); Leléd/Ipolykiskeszi, Ipolypásztó (MZA 89762., 89760. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2003, 2011); Töhöl, Nemesoroszi – 2, Sáró (MZA 102964–103967. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013); Perőcsény (MZA 110143. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Szőreg (SMK 128/II. 47. – Dömötör Sándor gy.); Dezsánfalva (AFAR F 4788. – Vöö Gabriella gy., 1960); Hajdúbagos (Ferenci Imre, 1965. 247.); Jászdózsza (Gulyás Éva, 1976. 17.); Bezdán (Penavin Olga, 1988. 106.); Majdán (MZA 55166. – Ábrahám Lívia gy., 2003); Pusztaujlak (Magyar Zoltán, 2011a. II. 484.); Székelyhíd, Érselénd (Uő, 2012c. 73.); Gyulavarsánd, Simonyifalva, Tamáshida, Vadász (MZA 99861., 99529–99531. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Jákótelke (Szabó Géza, 1940. 23.); Kalotadámos (Uő, 1978. 121–122.); Szilágysámson, Szilágykerked (MZA 841., 863. – Magyar Zoltán gy., 2001); Jákótelke, Magyarvista, Nagykapus, Farnas (Magyar Zoltán, 2004a. 185–186., 242.); Magyaroroszló, Szilágycseh, Büргеzd, Ráton, Kémer, Selymesilosva, Szilágykerked, Szilágysámson – 3 (Uő, 2007a. 180–184., 250.); Cege (Uő, 2012a. 200.); Rév (MZA 94662. – Magyar Zoltán gy., 2012).

H 106. Rabokkal épített alagút. Az alagutat rabok/több száz rabszolga ássa ki.

DT: Pécs (Muszty László, 1959. 84.); Váralja (EA 14364/35. – Solymár Imre gy., 1962).

AF: Géberjén (Ferenci Imre–Molnár Máttyás, 1972. 167.).

ER: Lele (Magyar Zoltán, 2007a. 252.).

SZ: Oltszem (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 20.).

H 107. A kivégzett építők. Az alagút építőit annak elkészülte után kivégzik, hogy ne tudják elárulni a titkos járatok helyét. / Az építőmunkások csontjai és utolsó üzenete a megépült alagútban.

DT: Váralja (EA 14364/35. – Solymár Imre gy., 1962).

FF: Taktaszada – 2 (Szabó Lajos, 1975. 324–325., 325–326.); Hárskút (Magyar Zoltán, 2001a. 249.; Uő, 2011c. 111–112.).

AF: Kömörő (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 171.); Érszakácsi (Magyar Zoltán, 2011a. II. 439.); Kondoros (EA 16312/60. – N. N. gy., 1969).

SZ: Kászonaltiz (Magyar Zoltán, 2011a. I. 68.).

MO: Lészped (Álmok és látomások I., 2009. 265. – Peti Lehel gy., 2008).

→MZ III. G 80.9.

H 110. Különleges módon épített alagút. Az alagút építését egy több kilométerre lévő kőbányából úgy oldják meg, hogy sorba állítják az embereket, és kézből-kézbe adogatva juttatják el az építőanyagot az építkezés helyére.

AF: Pocsaj (MZA 71556. – Lackovits Emőke gy., 1969); Nagyecsed (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 174.).

H 112. Szerelmi okból épített alagút. A török basa alagutat építtet, hogy feltűnés nélkül járhasson a szomszéd községben lakó kedveséhez.

DT: Kercaszomor (EA 17480/64. – Kovács József gy., 1971).

H 114. Rejtekhely gyanánt épített alagút. A törökök zaklatásai miatt a falu lakosai alagutakat építenek, hogy szükség esetén elrejtőzhessenek előlük.

→MZ IV. C 18.

H 116. Bebek alagútjai. Bebek juhász az általa talált kincsből hét várat építtet, amiket alagutakkal köt össze. Azokon jár egyik várából a másikba.

FF: Szögliget (Paládi-Kovács Attila, 1969. 53.); Tornagörgő (Magyar Zoltán, 2001a. 245.).

H 119. A félbehagyott alagút. Az alagutat szellemek építik kősziklákból, de nem tudják befejezni, mert a kakas rájuk kukorékol. / Amikor Rákóczi alagútját újjá akarják építeni, az építés közben megjelenik egy szellem, és megfenyegeti az építőket. Félelmükben abbahagyják a munkát, és senki nem kapható a befejezésre.

AF: Apagy (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 138. – Erdész Sándor gy., 1961); Vállaj – 2 (Uo., 255., 590.).

H 121–130. Kutak ásása, építése

H 121. Mitikus lények által ásott kút.

H 121.1. Óriások által ásott kút.

ER: Kolozsnagyida (Magyar Zoltán, 2012a. 452.).

H 121.2. Ördögök által ásott várkút.

FF: Szögliget (Paládi-Kovács Attila, 1969. 53.).

H 121.2.1. A rászédett kútásó ördög (A munkácsi várkút eredete). Az ördög egyezséget köt a vár urával, hogy egy zsák aranyért kutat ás neki. A kút egyetlen éjszaka alatt elkészül, ám amikor másnap az ördög megjelenik a kialakított fizetségért, a herceg egy apró zsákocskát lök oda neki, benne mindössze néhány arannyal, a zsák méretét ugyanis nem kötötték ki. Az ördög mérgeiben beleugrik az általa ásott várkútba, s néha még most is hallani lehet a morgását, dühöngését.

AF–FF: Munkács (Keresztély Balázs szerk., 1992. 56–57.); Beregrákos (KMFA ltsz. n.; MZA 94747. – Vass Anita gy., 2008); Beregszász/Munkács (MZA 94318. – Magyar Zoltán gy., 2012); Munkács (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 49–50. – Kovács Sándor gy.); Munkács (Uo., 50–51. – Regényi Ildikó gy.).

H 122. Török rabokkal ásatott várkút.

H 122.1. A Szerelmesek kútja (A trencsényi várkút eredete). A vár ura egy törökök elleni portyából török foglyokkal, köztük egy szépséges leánnyal tér haza, akit a feleségének ajándékoz. Hamarosan egy előkelő rangú török jelenik meg nála azzal a céllal, hogy kiváltsa jegyesét a fogságból, azonban bármilyen nagy összeget ígér cserébe, Szapolyai nem hajlandó a lányt szabadon engedni. Végül abban állapodnak meg, hogy ha kutat fúr a várudvar sziklájába, enged a kérésnek. A török főúr kísérőivel éveken keresztül töri a sziklát, és betegen ágyznak esve már-már feladja a munkát, amikor szolgálai ujjongva hozzák a hírt, hogy végre vizet találtak. A vár ura fényesen megvendégeli a törököt, és szabadon bocsátja a foglyát.

FF: Trencsén (Vályi András, 1799. III. 529.); Trencsén (Taschenbuch für die vaterländische Gesichte I., 1820. 72. – Mednyánszky Alajos közleménye; Kunczer Gyula, é. n. 19.); Trencsén (Mednyánszky Alajos, 1981. 85–87. – 1825; Uő, 1832. I. 75–88.); Trencsén (Czobor H., 1828. 1871–1876.); Trencsén (Nagy Iván, 1854. 808–809.); Trencsén (Pester Lloyd, 1856. 241.); Trencsén (Nóvilág, 1859. 818–821.); Trencsén (Hunfalvy János, 1860. II. 104–105.); Trencsén (Esztergomi Ujság, 1864. 331.); Trencsén (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 28–29.); Trencsén (Rupp Jakab, 1870. I. 628.); Trencsén (István bácsi naptára, 1878. 80.); Trencsén (Vasárnapi Ujság, 1885. 370.); Trencsén (Pechány Adolf, 1888. 39.); Trencsén (Siegmetth Károly, 1885. 19.; Uő. 1889. 7.; Uő, 1889a. 19.); Trencsén (Hanusz István, 1894. 9.; Uő, 1902. 71.); Trencsén (Szeghalmy Gyula, 1929. 314–322.); Cseri* (Klímová-Rychnová, Dagmar, 1971. 260. – 1953); Vicsápapáti (MZA 1088. – Magyar Zoltán gy., 1998); Barslédec (Magyar Zoltán, 2002. 82.).

DT: Mohács* (Bosnyák Sándor, 2001. 174.).

AF: Ung-vidék (Géczi Lajos, 1989. 511.).

H 122.2. „Vized már van, de szíved nincs!” A vár ura török hadifoglyokkal vájat kutat a várudvar sziklájába, megígérve nekik, hogy ha sikerrel járnak, szabadon engedi őket. A törökök hosszú évek munkájával vizet találnak, a várúr azonban nem tartja magát az adott szavához, és a törökök továbbra is rabok maradnak. Erre mondják/vésik a kút falába/kávájába: „Vized már van, de szíved nincs!”

FF:

– Trencsén vára: Inám/Trencsén (MZA 83850. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

– Nyitra vára: Zsére/Nyitra (Magyar Zoltán, 2002. 82.);

AF:

– A nagykövesdi vár: Nagykövesd* (Magyar Zoltán, 2009b. 77.).

ER:

– Vajdahunyad vára: Vajdahunyad (Ujtordai Kővári Ernő, 1908. 17.); Vajdahunyad (MZA 109590. – Miskolczy Ambrus gy., 1954); Vajdahunyad (Romhányi András, 2003. 38.); Vajdahunyad (Csorba Csaba, 2005. 112–113.); Alpestes, Csernakeresztúr, Lozsád, Rákosd – 3, Óraljaboldogfalva, Tordos (MZA 1465., 1464., 1466–1469., 1463., 1462. – Magyar Zoltán gy., 2006); Rákosd – 2, Alpestes, Haró, Hosdát*, Sztrigysszentgyörgy (Magyar Zoltán, 2009d. 128–129.); Ördöngösfűzés (Magyar Zoltán, 2011a. II. 59–60.; Uő, 2012a. 278.).

– Világos vára: Világos (MZA 91011. – Magyar Zoltán gy., 2010).

SZ:

– A kőhalmi vár: Homoródjánosfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 140.).

H 122.3. Egyéb, török rabokkal ásatott várkutak.

DT: Fraknó (Hunfalvy János, 1860. II. 378.); Fraknó (Németh Adél, 1990. 125.); Darnózselim (XJMNA 495-69/36. – Dobos Ilona gy., 1966).

FF: Sajóháza (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2006. 90.); Nyitracsehi (MZA 83540. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007); Sajóháza (Magyar Zoltán, 2011c. 97.).

SZ: Istensegíts (Bosnyák Sándor, 1984. 164.).

H 123. Magyar rabokkal ásatott várkutak. A várkutát törökök ásatják magyar hadifoglyokkal.

DT: Csókakő (Vasárnapi Ujság, 1864. 84.).

FF: Cserépváralfa (Hajdu Imre, 1997. 38.); Sajógömör (MZA 92467. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

AF: Ibrány (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 188.).

SZ: Sepsibüksád (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 32.).

H 125. Törökök által ásott/épített kút. A község egy régi kútjáról azt tartják, hogy azt még a törökök ásták/építették. A hagyományt erősíti a kút kávájának különös formája/a kút káváján látható idegen nyelvű feliratok. Az építők szakértelmét mutatja, hogy a kút még a legnagyobb szárazságban sem apad ki.

DT: Babócsa (Teleki Domokos, 1796. 207.); Nemesvámos (Oláh János, 1834. 86.); Nemesvámos (Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye, 487.); Tabajd (Párninczy Józsefné, 1977. 281. – Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye); Gyermely (Pastinszky Miklós–Tapolczayné Sáray Szabó Éva, 1977. 131. – Pesty Frigyes, 1864. Komárom vármegye); Solymár, Zsámbék (Bognár András, 1984. 330., 488. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Polis-Solt vármegye); Törökkoppány (Gözy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 352. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Esztergom – 2 (Steiner Zsigmond, 1872. 277., 278.); Kirva (Esztergom vármegye, 1908. 24.); Csurgó (EA 5718/5. – Kuthy Ferenc gy., 1947); Aranyosgadány (Kerny Terézia, 1990. 278. – Genthon István gy., 1955); Keszölc (EA 10133/3. – Szabó László gy., 1958); Csurgó (EA 13638/8. – Farkas Éva gy., 1963); Ete (Katona Imre, 1962. 177.); Zsámbék, Tök (EA 7516/3., 24. – Dobos Ilona gy., 1965); Érd (EA 8059/1. – Dobos Ilona gy., 1966); Kercaszomor (EA 17480/64. – Kovács József gy., 1971); Decs (WMMEA 466-77/1. – Szabó Géza gy., 1977); Bajánsénye (EA 19984/33. – Avas Kálmánné gy., 1978); Zsámbék (Lipták Gábor, 1978. 327.); Laskó (Ferenczi Imre, 1979. 203–204.); Kercaszomor (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 409.); Bükkösd (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 122.); Balatonendréd (EA 23997/19. – N. N. gy., 1989); Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 105.).

FF: Nagyoroszi (Nagy Iván, 1857a. 596.); Nagyoroszi (Nógrád vármegye, 1911. 89.); Kékkő (Hanusz István, 1902. 73.); Felsőtárkány (EA 6002/4. – Bakó Ferenc gy., 1954); Penc (EA 15450/56. – Jakus Lajos gy., 1967); Felsőtárkány – 2 (Zábrátzky Éva, 2002. 329., 330. – Bakó Ferenc gy.); Gyűrűk, Nagysalló (MZA 89767., 97147. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011, 2013).

AF: Szabadszállás (Bognár András, 1978. 177. – Pesty, 1864. Jászkunság); Cinkota (Uő, 1984. 69. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Jászfényszaru (DJMNA 1339-77/2. – Mezei Ilona gy., 1977); Berettyószéplak (Bihari népmondák, 1995. 66. – Bagosi József gy., 1976); Hegyközszentmiklós (Uo., 106–107. – Molnár Jolán gy., 1980); Mezőkeresztes (DE MNYT K-498/72. – Tóth Kálmán gy.); Izsák (Mesznéder Katalin, é. n. 15.); Szentjobb (BBE MIK Á-526/58. – Herperger Julianna-Mónika gy., 2002); Szentjobb – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 477.); Sződ (Volentics Gyula, 2005. 66.).

ER: Borosjenő (Pesty Frigyes, 1864. Zaránd vármegye); Bánffyhunjad (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye, 143.; Szabó T. Attila, 1942. 26.); Nagymedvés – 3 (MZA 972., 1065., 1068. – Magyar Zoltán gy., 2003); Bánffyhunjad (Magyar Zoltán, 2004a. 186.); Nagymedvés – 3, Magyarszentbenedek, Magyarózd (Uő, 2008a. 177., 180.); Magyarszentbenedek (Uő, 2011a. I. 398.); Szépkényerúszentmárton/Noszoly (Uő, 2011a. II. 55.; Uő, 2012a. 200.).

SZ: Csittszentiván (Orbán Balázs, 1870. IV. 219.); Hagymásbodon (EA 27126/10. – Balogh Piroska gy., 1994); Nyárádkarácsonyfalva (EA 27329/16. – Asztalos Enikő gy., 1996); Kissolymos (MZA 61248. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

H 125.1. Tatárok által ásott/épített kút.

ER: Magyarszarvaskend (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1903. VI. 289.); Buza (Magyar Zoltán, 2012a. 199.).

SZ: Gyergyószentmiklós (Orbán Balázs, 1869. II. 111.).

H 125.2. A Basa kútja. A török basa/tatár kán különösen jónak tartja az egyik forrás/ásott kút vizét, és az embereivel/a helyi lakosokkal rendszeresen abból vitet magának vizet, csak azt hajlandó fogyasztani.

→MZ IV. D 21.

H 126. A vár titkos vízvezetéke. A magyarok/törökök a várból egy titkos földalatti vízvezetékét építenek ki, hogy ostrom esetén se szenvedjenek hiányt vízben.

FF: Vác (Findura Imre, 1886. 572.); Vágbeszterce (Siegmeth Károly, 1889a. 26.); Keszeg (EA 12164/9. – Gerengay Pál gy., 1922–1955).

H 126.1. A kivégzett vízvezeték-építők. A földalatti vízvezeték építőit a várúr kivégezteti, hogy ne tudják elárulni a titkát.

FF: Vágbeszterce (Siegmeth Károly, 1889a. 26.).
→MZ II. A 43.10.

H 127. Borvízforrás felfedezése. A különleges vizű forrásra/borvízforrásra véletlenül találnak rá, és azután építik ki. Egy elkóborolt nyáját kereső pásztor talál rá a borvízre. / Szarvas nyomát követve találnak rá a savanyúvízre.

ER: Borszék – 2 (Soós Antal, 2009. 345. – 1862); Szolyva (Siegmeth Károly, 1889b. 21.).
→MZ V. G 16.7.

H 128. A kút helyének kijelölése.

H 128.1. Az összedőflődő bikák. Ahol a két szomszédos község bikája összetallokozik és verekedni kezd, ott kezdenek ásni forrás után.

ER: Magyardéce (Magyar Zoltán, 2012a. 279. – Balla Tamás gy., 1994).
→MZ V. G 16.9.

H 128.2. A kút helyének kijelölése mágikus specialista által. Forráskereső embert bíznak meg az ásandó kút helyének kijelölésével, aki fűzfavesszővel/ingával határozza meg a mélyben rejtőző víz helyét.

ER: Szilágykövesd (Magyar Zoltán, 2007a. 427.).

H 129. Különleges módon épített kút. A vár kútja azért elpusztíthatatlan, mert az építéskor a habarcszhoz tojásfehérjét és bort kevertek.

FF: Likava (Mednyánszky Alajos, 1981. 31. – 1825; Hanusz István, 1894. 9.).

H 130. Történeti hős által ásott/épített kút.

→MZ III. A 204.

H 130.1. Bodor kútja. Bodor Péter székely ezermester zenélő kutat készít Marosvásárhely főterére. Amikor pénzhamisításért letartóztatják, azt kéri, hogy még egyszer láthassa a zenélő kutat. Amikor odaengedik hozzá, és észrevétlenül kivész egy kis szöveget belőle, a kút elnémul, és senki nem tudja többé megjavítani.

SZ: Marosvásárhely (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 127. – Pesty Frigyes, 1864. Marossszék); Marosvásárhely (Orbán Balázs, 1870. IV. 151.); Marosvásárhely (Hanusz István,

1894. 11.; Uő, 1900. 236.); Maroshévíz (BBE MIK D-23/158. – Bodor József gy., 1964); Kibéd (Ráduly János, 2006. 21. – 1973).

→MZ VII. B 221.

H 130.1.1. A vak órás mester műve. Egy nagyszebeni vak órás mester olyan köztéri órát szerkeszt és állít fel a városban, amely azon kívül, hogy pontosan mutatja az időt, még az időjárást is jelzi és zenél is. Valaki beperli a mestert, magának akarván az óráért járó jövedelmet. Arra hivatkozik, hogy egy vak ember nem képes készíteni ilyen elmés szerkezetet. A bíróság a vádlónak ad igazat, mire a mester csak annyit kér, hogy az órát még egyszer megsimogathassa. Amikor odakísérik, a mester kinyit rajta egy ajtót és igazít rajta valamit, és az óra – bárki is próbálja javítani – nem indul el újra.

ER: Torda (Nagy Ilona, 2002. 365.).

H 130.3. Egyéb hagyományok.

DT: Szák (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 274.).

FF: Gímes (MZA 2269. – Danczi Lajos gy., 1953–1964).

AF: Jászárokszállás (Dömötör Ákos, 1998. 142.).

ER: Marisel* (Müller, Friedrich, 1885. 349.); Óradna (EA 26237/41. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1994); Magyarborzás (Hints Miklós, 1995. 30.).

SZ: Gyimes: Tarhavas pataka (MZA 107995. – Takács György gy., 2005; Takács György, 2016. 145.); Vármező (Magyar Zoltán, 2011a. I. 177.).

H 131–140. Egyéb épületek és építmények eredete

H 131. Börtön építése.

H 131.1. A beteljesült átok (A váci fegyház eredete). Egy dúsgazdag ember ártatlanul akasztófára juttat valakit, aki azzal átkozza meg, hogy a pénzből börtönt építsenek. Halála után senki sem hajlandó hozzányúlni a bűnös pénzhez, és az átok beteljesedik: fegyház épül belőle.

FF: Vác (Magyarság, 1927. július 5.).

H 131.2. Lebontott vár köveiből épített börtön. A szamosújvári börtönt a mezőségi Bálványosvár köveiből építik fel.

ER: Szépkényerűszentmárton, Bálványosvár-alja (Magyar Zoltán, 2011a. II. 54., 55.; Uő, 2012a. 245.).

H 132. Csárda építése.

H 132.1. Csárda építése sárkányölés emlékére.

AF: Gát – 2 (EA 25183/2. – Czébély Lajos gy., 1989–1992); Gát (MZA 87940. – Magyar Zoltán gy., 2010).

H 132.2. Törökök által épített csárda.

FF: Bükkzsérc (Heves megye földrajzi nevei I., 1970. 96.).

H 132.3. Betérő kocsmá. Kocsmá építése kegyeleti okból, ahol minden utas ingyen szállást és ebédet kap.

DT: Olad (SMNK 1038/7. – Tóth József gy., 1976).

H 132.4. Rabolt kincsből épített csárda. A csárdát a rabolt kincsekből egy betyár építi.

AF: Mezöcsát (NIFA 679. – Tarján Tamás gy., 1970); Telecska (Matijevics Lajos, 1974. 64.; Uő, 1982. 23.).

H 132.5. Talált kincsből épített csárda. A kocséri Kutyakaparási csárda a pásztor kutyája által kikapart aranyrög árából épül.

AF: Kocsér (Hidvégi Lajos, 1984. 105.); Kocsér (MZA 97231. – Magyar Zoltán gy., 2013).

H 132.6. Szent romokból épített csárda. A csárdát/vendéglőt egy közeli zárda/egy elpusztult magyar templom romjaiból építik.

AF: Karcag (Szűcs Sándor, 1969. 126.).

ER: Kolozsborsa (MZA 82612. – Magyar Zoltán gy., 2007).

H 132.7. A megölt építőmesterek. A csárda építőit a betyárok megölik, hogy az épület titkos kivezető járatát ne tudják senkinek sem elárulni.

AF: Kondoros (EA 16312/60. – N. N. gy., 1969).

→MZ II. A 43.10.

H 133. Őrtorony/óratorony építése.

H 133.1. Törökök által épített őrtorony.

FF: Ostoros (EA 15729/26. – N. N. gy., 1968).

H 133.2. Rákóczi őrtornya. A hagyomány szerint a rozsnyói őrtorony órája szerint állítják be a pontos időt Közép-Európában.

FF: Rudna (Magyar Zoltán, 2011c. 87.).

H 134. Vámház építése. Az építőanyagot nagy távolságról kézből kézbe adva építik fel a vámházat.

AF: Pocsaj (MZA 71556. – Lackovits Emőke gy., 1969).

H 135. Kórház építése.

H 135.1. A szegényeknek épített kórház. Árpád-házi Szent Erzsébet/egy jóléltű tábornok kórházat épít a szegények számára.

KM: H. n. (Bonfini, 2.7.330.).

ER: Kolozsvár (Gaal György, 2001. 148.).

SZ: Székelyudvarhely (Orbán Balázs, 1868. I. 48.).

H 135.2. Csehspítális. Csehek (husziták) által épített ispotály.

AF: Nyírgyulaj (Kerny Terézia, 1990. 290. – Genthon István gy., 1955.).

H 135.3. Törökök által épített kórház.

DT: Zalakomár (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 567.).

AF: Vadász/Korneleva (MZA 99532. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

H 135.4. A zsidó kórház építése. A zsidó kórházat úgy építik, hogy a falába befalaznak egy huszonegy éves lányt. Amikor az emberáldozat kiderül, az építkezést leállítják.

FF: Tarcál (Dobos Ilona, 1971. 49.; Uő, 1984. 92.).

H 136. Árvaház építése. Mária Terézia árvaházakat építtet a háborúban elesett katonák árvái részére.

DT: Tallós (Gágyor József, 2009. 94.); Tallós (MZA 90225. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

AF: Hajós (Schön Mária, 2005. 171–172.).

→MZ II. Q 14.

H 137. Vasútállomás építése.

H 137.1. Az eltevesztett település (Miért olyan nagy az állomás épülete?). A füzesabonyi vasútállomás azért olyan nagy, mert a mérnökök tévedésből a fiumei állomás tervrajzát emelték ki a kartotékából, és azon tervek szerint építették fel. / Tamáshidán azért van vasútállomás, mert az építőanyagot tévedésből ott pakolták le.

AF: Füzesabony (MZA 99449. – Magyar Zoltán gy., 20104); Tamáshida – 2 (MZA 99569., 99570. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

H 138. A törökök építményei (egyéb).

H 138.1. Törökök által épített gabonaraktár.

AF: Monostorpályi (EA 14112/3. – Futika Erzsébet gy., 1963).

H 138.2. Törökök által épített kemence.

DT: Párniczky Józsefné, 1977. 182. – Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye).

H 138.3. Törökök által ásott jégverem.

DT. Simontornya (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.).

H 138.4. Törökök által épített kikötő.

DT: Törökkoppány (MZA 17840. – Magyar Zoltán gy., 1996).

AF: Bátmonostor (Solymos Ede, 2004. 466.).

H 139. Talált kincsből épített épületek.

H 139.1. Talált kincsből épített szálloda.

AF: Mezőkovácsháza (Ferenczi Imre, 1976. 20.).

H 139.2. Talált kincsből épített major.

AF: Jászkarajenő (EA 27519/41. – Tóth Klára gy., 1997).

H 140. Az Országház építése. Az országház köveit a helyi hagyomány szerint a Türe melletti kőbányában bányászták.

ER: Türe (Magyar Zoltán, 2004a. 212.).

H 141–160. Kultúrnövények meghonosítása

H 141. A szőlőművelés eredete.

H 141.1. Olaszok honosítják meg a szőlőművelést.

AF–FF: Királyhelmec/Tállya (Bosnyák Sándor, 2001. 86–87.).

H 141.2. Szászok honosítják meg a szőlőművelést.

MO: Kotnár (Domokos Pál Péter, 1987. 307. – Codex Bandinus, 1646–1648).

H 141.3. Husziták honosítják meg a szőlőművelést.

FF: Alsóvály (B. Kovács István szerk., 1991. 298.).

H 141.5. Törökök honosítják meg a szőlőművelést.

DT: Buda (Bél Mátyás, 1977. 25. – 1733); Drávaszög (Lábadai Károly, 1994. 186.)

AF: Nagyszalonta (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 352.); Bihardiószeg (Dánielisz Endre, 1998. 187.).

H 141.8. A becsempészett szőlő. Egy csősz lyukas botban csempészi be a községbe a később híressé vált szőlőfajta első vesszőjét.

AF: Izsák (KJMNA 249-81. – Kovács Gyula gy., 1981).

H 141.10. Történeti hős által ültetett szőlő.

DT: Buda (Bél Mátyás, 1977. 25. – 1733).

ER: Radnót (Orbán Balázs, 1871. VI. 40.).

H 141.12. A hely (dűlő), ahonnét a filoxéravészt követően újratelepítik Magyarországon szőlőit.

AF: Királyhelme (Magyar Zoltán, 2009b. 69.).

H 142. A szelídgesztenyék eredete. A király (IV. Béla/Károly Róbert/Beatrix királyné) ülteti az első nagymarosi gesztenyefákat. / Ottjártuk alkalmával a törökök hullatják el azokat a gesztenyét, melyekből a nagyszalánci/gímesei gesztenyefák sarjadnak.

FF: Nagymaros (Hont vármegye és Selmeczbánya, 1906. 291.); Nagymaros (EA 33444/1. – Erdélyi Zoltánné gy., 1957); Nagyszalánc (MZA 84713. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008); Nagymaros – 2 (MZA 90924., 90925. – Magyar Zoltán gy., 2006, 2008); Nagymaros – 2 (Zeller Zoltán, 2014. 66.); Nagymaros (Döbrössy Mihályné Valentin Kriszta, 2015. 9.); Kolon (MZA 108714. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

H 143. A budai fügefák eredete. A budai Gellért-hegyen található fügefákat még a törökök ültették.

DT: Buda (Rapaics Raymund, 1929. 734.).

H 144. A hét szilvafa eredete. A király (Zsigmond) elrendeli, hogy minden nemesi portára ültessenek hét szilvafát. Azóta van annyi szilvafa, és azóta vannak hétszilvafás nemesek.

FF: Gömörmihályfalva (MZA 92626. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

H 145. A magyardécei cseresznye eredete.

H 145.1. Egy lelkész csak akkor hajlandó összeadni a fiatal párokat, ha elültetnek egy cseresznyefát.

ER: Magyardéce (Magyar Zoltán, 2012a. 266–267. – Balla Tamás gy., 1995).

H 145.2. Egy helybeli férfi Amerikából hoz haza a tarisznyájában egy oltóágot.

ER: Magyardéce (Magyar Zoltán, 2012a. 266–267. – Balla Tamás gy., 1995).

H 146. A hribóci gyümölcsfák eredete. A községben a gyümölcskultúrát II. Rákóczi Ferenc szökött szakácsa honosítja meg.

AF: Hribóc (Lehoczky Tivadar, 1881. III. 301.).

H 147. A nagymarosi málna eredete. Mátyás király létesíti Nagymaroson az első málnáskertet.

FF: Nagymaros (Zeller Zoltán, 2014. 66.).

H 148. Erdők, ligetek telepítése.

H 148.1. Tündérek által ültetett erdő. Tündérek által ültetett fenyőerdő.

AF: Karcza (MZA 64855. – Magyar Zoltán gy., 2009).

H 148.5. Rózsa Sándor által ültetett park.

ER: Kispulyon (Magyar Zoltán, 2012a. 365–366.).

H 148.10. Az Erzsébet-ligetek. Ligetek létesítése Erzsébet királyné ottjártának/halálának az emlékére.

→MZ II. Q 240.5.

H 148.12. A kotnári Vörös tölgyes. A győztes csatát követően a hadifoglyokkal felszántatott és makkal beültetett csatamező helyén idővel hatalmas erdő nő.

MO: Kotnár (Cantemir, Dimitrie, 1973. 56. – 18. század eleje).

H 148.13. Az écsi ősfenyves. Az écsi ősfenyves első fáit a törökök hozzák Törökországból és ültetik el a vár körül.

DT: Écs (EA 27448/50. – Orbán László gy., 1976).

H 148.14. A törökök borsfaligete. A helyiborsfa bokrok magvait a törökök hullatják el táborozásuk közben/egy helybeli lakos hozza be Törökországból. Fájából kiváló pipaszárazakat készítenek.

AF: Érkörtvélyes (Mizser Lajos, 2001. 215. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Portelek (Szendrey Zsigmond, 1939. 531.).

ER: Mezőpanit (Orbán Balázs, 1870. IV. 211.); Mezőpanit (Konrád Béla, 1996. 24.); Mezőpanit (KJNTA 128-98/9. – Nagy Teréz gy., 1998).

H 148.15. Erdő telepítése tévedésből. A Bécsben tartózkodó gróf levelet küld a gazdatisztjének, hogy egy jókora területet „vetessen be mákkal”, mert annak most jó ára van. A gazdatiszt félreértve az üzenetet makkal veti be a határt, mivel a levélben a „mák” szó ékezeze lemaradt. Az egy év múlva hazaérkező gróf döbbenetesen látja a mák helyén növekedő tölgyfacsemetéket, de belenyugszik a félreértésbe.

AF: Nyíregyháza (Erdész Sándor, 1974. 224–225.; Bodnár Zsuzsanna, 2001. 119.); Nyíregyháza (Erdész Sándor–Katona Béla, 1973. 46.).

ER: Torockó/Borrév (Vita Zsigmond, 1975. 167–168.; Keszeg Vilmos, 2014. 91.).

H 148.18. Egyéb hagyományok. Fák/ligetek eredetével kapcsolatos egyéb hagyományok.

FF: Szendrő (EA 453/91. – Végh Ferenc gy., 1912); Kolon (MZA 108714. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

SZ: Bibarcfalva, Bodos (Magyar Zoltán, 2011b. 120.).

H 150. A krumpli elterjesztése.

H 150.1. A krumplit Cházár András/Mária Terézia királynő terjeszti el: osztogat belőle a népnek/nyitva hagyja a pincéjét, hogy lophassanak belőle az emberek.

FF: Csucsom, Jólész, Várhosszúrét (Magyar Zoltán, 2011c. 88–89.).

SZ: Kisbacon (Magyar Zoltán, 2011b. 152.).

→MZ II. P 182. →MZ II. Q 19.1.

H 150.2. Az uraság tiltással éri el azt, hogy mind több jobbágya kezd lopni kíváncsiságból az elültetett krumpliból.

DT: Tallós (MZA 90387. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

H 154. A törökök kertje. Egyes virágok/gyógyfüvek/fűszernövények, melyek a törökök által terjednek el a Kárpát-medencében.

H 154.1. A Bilak-hegy különleges gyógynövényei.

ER: Gyulaféhevár vidéke (Kőváry László, 1857. 87–88.); Vajasd (Lázár István, 1896. 180.).

H 154.2. Gül Baba rózsái.

DT: Buda (Tóth Béla, 1899. 1116–130.).

H 154.3. A basa virágoskertje. Rózsáskert/rózsaliget/virágoktól pompázó egyéb kert, amit a török basa a lánya/háromhölgyei kedvéért/a maga örömére ültetett.

DT: Balatonendréd (Jankó János, 1902. 76.); Balatonendréd (Somogy vármegye, 1914. 39.); Vásárosbéc (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 356.; Pesti János szerk., 2002. 88.); Balatonendréd – 2 (RRMNA 2126/5., 8–9. – N. N. gy., 1989); Szigetvár (Pesti János szerk., 2002. 67.); Botfa (EA 33313/12. – Rózsás Csabáné gy., 2013).

AF: Székelyhid (Bihari népmondák, 1995. 53–54. – Nánási Zoltán gy., 1978; Nánási Zoltán, 2003. 240.).

SZ: Kissolymos (MZA 61268. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Kissolymos (KJNTA 2335-09/2. – Szombatfalvi Csongor és Deé Edina gy., 2009).

H 154.4. A basa liliomai. Liliomok (liliommező), amelyeket a basa a háremhölgyei kedvéért ültetett.

DT: Babócsa (MZA 64973. – Magyar Zoltán gy., 2009).

H 154.5. Egyéb hagyományok. A török basa sírjára ültetett ibolyák. / A drávaszögi török szegfű eredete.

DT: Villány (EA 7480/39. – Mayer Ferenc gy., 1953); Drávaszög (Lábadai Károly, 1994. 186.).

H 156. Tündérek könnyeiből keletkezett virágmező. Egy várúr sanyargatja a tündéreket: szekérbe fogja és kötelezi őket, hogy várának építéséhez követ hordjanak fel a hegytetőre. A tündérek könnycseppjeiből gyöngyvirágok sarjadnak a várhegy oldalán, és május elején azóta is ott illatoznak.

SZ: Bibarcfalva (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 186.); Bibarcfalva (Magyar Zoltán, 2011b. 213.).

H 157. A virágok forrása. Havasi virágmező, amely a tatárok által elrabolt lányok pártáiból/bokrétáiból elhullott virágokból sarjadt.

RR: Hétfalu/Tatrag, Zajzon, Pürkerec (Kolumbán Lajos, 1903. 14–16.); Oltaszakadát (Magyar Zoltán, 2011a. I. 341–342.).

H 158. A Hagymás-tető medvehagymái. Egy rablók által megölt leány átalvetőjéből kiszóródott vereshagyma fogan meg, és szaporodik el a gyilkosság helyszínén – medvehagyma formájában.

SZ: Vargyas (Lőrincz Sándor, 2002c. 35.).

→MZ I. J 94.

H 161–180. Egyéb hagyományok

H 161. A kocsi eredete.

H 161.1. Egy Göncöl nevű magyar ember volt a négykerekű kocsi feltalálója, róla van elnevezve a Göncöl szekere csillagkép is.

KM: H. n. (Horváth Zsigmond, 1837. 11.).

H 161.2. Mátyás király a négykerekű kocsi feltalálója.

KM: H. n. (K. Kovács László, 1980. 228.).

→MZ II. H 366.3.

H 163. A kifli eredete. Bécs törökostrom alóli felszabadítása emlékére a pékek félhold formájú péksüteményt sütnek, és azt szétosztják a nép között. Hamarosan divatba jön a török félhold formájú péksütemény, amely Bécsen kívül is elterjed.

DT: Szentandrás* (Timaffy László, 1986. 47.; Uó, 1992. 137.).

ER: Olthévíz (AFAR Mg. 1533. I. b. – Faragó József gy., 1967).

H 165. A kőfaragás eredete. A kőfaragást az emberek az óriásoktól tanulják meg.

ER: Rettég (Magyar Zoltán, 2011a. II. 287–188. – Lovász Lenke gy.).

H 168. Harangok eredete.

→MZ V. F 1–20.

H 169. Úrasztali terítők eredete. A község templomának úrasztali terítőjét a hagyomány szerint a királyné/Árva Bethlen Kata hímezte.

AF: Ant (MZA 99465. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Magyarakucs (MZA 99464. – Magyar Zoltán gy., 2011).

→MZ II. P 143.2.

H 170. Hogyan lett Pincén temető? Két falunak közös a temetője, de az egyik temetés alkalmával a göröngyös út miatt a halottal együtt a koporsó lecsúszik a kocsiról. Ez annyira felbosszantja a hozzátartozókat, hogy a saját birtokukból hasítanak ki egy telket saját temető számára.

DT: Pince (Magyar Zoltán, 2010. 94.).

H 172. A házak díszítése.

H 172.1. A vörös ablakkeret. A torockói házak vörös ablakkerete az osztrákok általi megtorlásra emlékeztet.

→MZ I. L 73.

H 172.2. A házak kék színe. A kékre meszelt házak az égboltra, a jó szellemre emlékeztetnek.

ER: Köröstárkány (Magyar Zoltán, 2013a. 111.).

H 175. Viseletek eredete.

H 175.1. Miért rövid a gyetvai kabanyica? Mátyás királynál vendégeskednek egy multság alkalmával a gyetvaiak, akik a palotából több mindent eltulajdonítanak. Büntetésül a király levágatja a kabát végét, hogy ne tudják annak szára mögé elrejtetni az elcsent holmikat.

FF: Magyarád (MZA 83756. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

H 175.2. Az Alsó-Garam menti kurtaszoknya eredete. A török basának megtetszenek a Garam menti lányok és asszonyok, és elrendeli, hogy rövidítsék meg a szoknyáikat, hogy többet láthasson a lábukból. A nők úgy járnak túl a basa eszén, hogy derékban rövidítik meg a szoknyájukat, miáltal az a lábuknál ugyanolyan hosszú marad.

FF: Bény (EA 25029/17–18. – Csókás Ferenc gy., 1975; Csókás Ferenc, 1993. 9.); Bény („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 165. – Jankus Gyula gy., 1985); Kisgyarmat (MZA 83657. – Magyar Zoltán gy., 2006); Kőhídgyarmat (MZA 83658. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

H 175.3. A százdi menyasszonyi ruha eredete. A törökök feldúlják a falut, és a megölt emberek emlékére még a menyasszonyok is fekete ruhával fejezik ki a gyászukat.

FF: Szászd (MZA 89757. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

H 175.4. A széki viselet eredete. A tatárok 1717. évi Bertalan-napi beütése óta hordanak a széki nők a gyászra és a kiontott vérré emlékeztető fekete-piros színű viseletet, illetve fekete ruhát, fekete fejkendő a templomozás alkalmával.

ER: Szék (Magyar Zoltán, 2012a. 189–190. – Dóczyiné Berde Amál gy., 1930-as évek); Szék – 2 (Bosnyák Sándor, 1993. 44.); Szék – 4 (Uő, 2001. 222–224.); Bogártelke (Ma-

gyar Zoltán, 2004a. 173.); Varsolc (Uő, 2007a. 167.); Désakna, Kispetri, Kolozsborsa, Ördöngösfüzes, Válaszút (MZA 82481., 595., 82479., 1702., 82480. – Magyar Zoltán gy., 1999–2010); Kolozs (Magyar Zoltán, 2011a. I. 480.); Bálványosváralja – 2 (Uő, 2011a. II. 46.), Magyarberéte, Szék, Vasasszentegyed, Visa (Uő, 2012a. 188–189.).

→MZ II. K 56.4.3.

H 175.5. A dunaföldvári fekete kötény eredete. A községben sokáig fennmaradt szokás, hogy a lányok és asszonyok fekete kötényt hordanak, sőt, még a fehér esküvői ruhához is fekete kötényt öltenek annak emlékére, hogy a településről a törökök egy alkalommal elhurcoltak száz szüzet.

DT: Dunaföldvár – 2 (WMMNA 113-74/2., 5–6. – Berze Nagy Ilona gy., 1920–1925; Berze Nagy Ilona, 1989. 278–280.).

H 175.6. A csíki csepesz eredete. A csíksomlyói kegyhely ellen vonuló tatár sereget úgy riasztják el, hogy a hegyoldalon a férfiak közé a nőket is sorba állítják és a fejükre fekete kucsmát tesznek, hogy ők is harcosoknak tűnjenek. A tatárok nagy létszámú védősereget feltételezve nem kockáztatják meg a támadást, és elvonulnak. E sikeres hadicsel emlékére hordják a csíki asszonyok a férfisapkára emlékeztető fekete fejedőt, a csepeszt.

SZ: Csíksomlyó (Orbán Balázs, 1869. II. 17–18.); Csíksomlyó (EA 8900. – Dobos Ilona gy., 1968); Kászonimpér (Magyar Zoltán, 2011a. I. 85.).

H 175.7. Az érsekcsanádi fejdísz eredete. Az érsekcsanádi női fejdísz a török nők fátyolának mintájára honosítják meg, hogy a törökök kíváncsi tekintete elől a helybeli menyecskék részben elrejtse az arcukat.

AF: Érsekcsanád (Bereznai Zsuzsanna, 2003. 238–239.).

H 175.8. A matyóföldi rózsás kötény eredete. Egy matyó legényt télvíz idején magával ragad az ördög, és a fiú kedvese addig könyörög neki, hogy engedje vissza, hogy az ördög azt válaszolja: ha a kötényét rózsával teli elviszi neki, viszsza kaphatja a szerelmét. A lány telehímezi a kötényét színpompás rózsákkal, mire az ördög kénytelen visszaadni neki a legényt. Azóta díszítik virágok a matyóföldi lányok kötényét, ruháját és párnáját.

FF: Szentistván (Lőcsei Gabriella, 2012. 25.).

H 175.9. A románok bocskorviselésének eredete. Régen a románok jártak csizmában és a magyarok bocskorban. A románok nem szerették a csizmát, mert amikor lopni mentek, kopogott a talpa, ezért lábbelit cseréltek a magyarokkal.

ER: Magyardecse („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 205. – Balla Tamás gy., 1995.).

H 178. Helyi táncok eredete.

H 178.1. Az erdélyi táncok eredete. Az erdélyi népek összegyűlnek táncolni. A magyar csárdást táncol, és tánc közben cigarettázik. Amikor az elszívott cigarettát eldobja, az beleesik a román bocskorába. Mivel az égő cigarettavég égeti a talpát, a román nagyokat ugrál, azért ugrálás a románok tánca. A szász ezen olyan jót derül, hogy hahotázás közben a gatyájába piszkít, s így mikor rá kerül a sor, csak togyog, nehogy észrevegyék, hogy miképpen járt.

ER: Magyardéce („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 205–206.; Magyar Zoltán, 2012a. 140. – Balla Tamás gy., 1995).

H 178.3. A nagymartoni kardtánc eredete. A gróf két fia nem tud megegyezni az atyai örökségen, ezért úgy döntenek, hogy párviadal döntsön felőle. Az összecsapás előtt Isten meglágyítja a szívüket, és békében megegyeznek, ám elrendelik, hogy évente a nép pünkösdkor gyűljön össze, két kardos ember táncot lejtessen, a példájukat a többi jobbágy is kövesse, a tánc végeztével pedig kölcsönösen öleljék meg egymást.

DT: Nagymarton (Bél Mátyás, 2006. 158–159. – 1730-as évek); Nagymarton (Mohl Adolf, 1926. 30–33.).

H 178.5. Rákóczi ritka magyarja.

ER: Bonchida/Válaszút (Kallós Zoltán-Benkei Ildikó, 2005. 24.); Válaszút (MZA 71043. – Magyar Zoltán gy., 2006); Válaszút (KJNTA 2495-11/3–4. – Balázs B. Gyöngyi gy., 2011); Bonchida (Magyar Zoltán, 2011a. II. 49.).

→MZ II. L 202.

H 178.8. A bogáncstánc eredete. A fiatalok tavasszal csapatostul mennek ki a rétekre irtani az ott elszaporodott bogáncsokat. A munka végeztével egy velük tartó cigány muzsikálni kezd, mire táncra penderülnek. E munka utáni tánc – szokássá válva – elterjed a környéken.

FF: Újbars (EA 7686/69. – Heizer Ferenc gy., 1939); Kiskoszmály – 2 (MZA 83808., 83809. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

J 1–110. HALOMMONDÁK

J 1–10. Mitikus lények által összehordott halom

J 1. Óriások által összehordott halom.

J 1.1. Az óriások halmokat építenek.

SZ: Nyárádmagyarós (Orbán Balázs, 1870. IV. 78.).

J 1.2. Az óriások hegyeket építenek.

DT: Badacsonytomaj (Vajkai Aurél, 1964. 228:9).

J 1.3. Az óriások sírhantjai. A halmokat az óriások meghalt társuk sírhantjának hordják össze.

DT: Balaton-felvidék (N. Szabó Gyula, 1927. VI. 229.).

ER: Királyföld* (Müller, Friedrich, 1885. 18.; Herrmann Antal, 1893. 26.); Almásmálom (Magyar Zoltán, 2012a. 455.).

J 1.3.1. A hegy egy óriási bika sírja.

DT: Szigliget (Margittay Rikárd, 1943. 21.).

→MZ IX. A 39.2.

J 2. Tündérek által összehordott halom. Halom, amit a tündérek egyetlen éjszaka alatt hordanak össze.

AF: Kistárkány (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 354.).

J 3. Ördögök által összehordott halom.

DT: Nagyigmánd (Takács Lajos, 1893. 185. – 1543).

ER: Petele* (Müller, Friedrich, 1885. 95.; Herrmann Antal, 1893. 26.).

J 3.1. A Ság-hegy keletkezése. A hegyet az ördögök építik: hét nap és hét éjjel hordják a követ. A hetedik nap végén a kötényükből kiöntött maradék kövekből keletkezik a Ság-hegy.

DT: Alsóság (SMNK 920/12–13. – Zongor Ferenc gy., 1974); Alsóság (Laky Rezső, 1974. 24–25.).

→MZ IX. A 35.

J 3.2. Az ördögök sírhantjai. A domb/hegy az ördögök által vetélytársukra/haltott társukra hordott földből keletkezik.

AF: Dercen (Keresztély Balázs szerk., 1992. 5–8.).

ER: Volkány* (Müller, Friedrich, 1885. 107.; Herrmann Antal, 1893. 26.).

→MZ IX. A 39.1.

J 11–30. Történelmi szereplők által összehordott halom

J 11. Hunok által összehordott halom.

KM: H. n. (Kézai, I. 13. – 13. század vége; Thuróczy János, 1488. 20.; Oláh Miklós, 2000b. 89. – 1537).

DT: Szalafő (Dunántúli Népművelő, 1936. 190.).

AF: Szeged (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII., 1914. 493.; A tengeri kisasszony, 2006. 950. – Wéber Károly gy., 19. század közepe).

J 12. Avarok által összehordott halom.

DT: Szalafő (Dunántúli Népművelő, 1936. 190.).

FF: Balaton (EA 21027/6. – Köves Edit gy., 1981); Kéménd (Nagy Endre, 1988. 75.).

AF: Nagybodófalva (KJNTA 259-98/37. – Magyarai Etelka gy., 1998).

J 13. A honfoglaló magyarok által összehordott halom.

DT: Edve (EA 17097/9. – Berta István és Galambos Márta gy., 1971); Bakonytamási (Veszprém megye földrajzi nevei II., 1987. 98.).

SZ: Olasztelek (Janitssek Jenő, 1993. 235–236. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék).

J 14. Kunhalmok.

DT: Dobronak (Gönczi Ferencz, 1914. 85.); Dobronak (Kaszás József, 1995. 66.).

AF: Tóalmás (EA 452/5. – Haffner Ferenc gy., 1912); Tiszaroff (Szendrey Zsigmond, 1920. 57.); Tiszaeszlár (JAMNA 554.73/7. – Szepesi Margit gy., 1973); Kiskunlacháza (EA 18846/23. – Polánszki Jánosné gy., 1975); Kunszentmárton (Barna Gábor, 1995. 75.); Újszentes, Nagybodófalva (KJNTA 259-98/27., 28. – Magyarai Etelka gy., 1998).

J 16. Csehek által összehordott halom.

AF: Rakamaz (Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Rakamaz (JAMNA 231-67/1. – Kulcs Gizella gy., 1962).

J 19. Tatárok által összehordott halom.

DT: Bába, Nemesbükk, Nagyberki (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Nemesnép (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 321.).

FF: Karancskeszti (Fejős Zoltán, 1985. I. 116.); Karancskeszti (PMNA 720/36. – Zsidai Ágnes gy., 1975).

AF: Galgahévíz, Nagyfalva (Fényes Elek, 1851. III. 114., 128.); Kaba, Kolta, Erdőtelek, Poroszló (Szendrey Zsigmond, 1920. 57.); Kántorjánosi (Kálnási Árpád, 1989. 134.); Irinyi (MZA 107154. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Szilágynagyfalva (EA 599/4. – Márkus Mihály gy., 1942).

SZ: Kézdivásárhely (Pesty Frigyes, 1864. Háromszék, 153.); Kézdimartonfalva (Csáki Árpád, 2012. 70. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék); Cófalva (Kónya Ádám, 1969. 8.); Hagymásbodon (EA 27126/7. – Balogh Piroska gy., 1995).

J 20. Törökök által összehordott halom.

DT: Nemesvámos (Fényes Elek, 1851. IV. 250.); Nemesvámos (Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye, 487–488.); Nagyperkátá, Tabajd (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye, 61., 89.); Fehérvárcsurgó, Nádasladány (Párniczky Józsefné, 1977. 195., 249. – Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye); Szőny – 2 (Pastinszky Miklós–Tapolczayné Sárny Szabó Éva, 1977. 219. – Pesty Frigyes, 1864. Komárom vármegye); Alsógyékényes (Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye, 12.); Balatonzamárdi (Jankó János, 1902. 65. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Őrihodos (Pesty Frigyes, 1864. Vas vármegye: Őrihodos); Kővágóörs (Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Kővágóörs (Bátorfi Lajos, 1876. I. 19.); Mohács (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen XII. 1896. 330.); Réte (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 106.); Ószőny (Komárom vármegye és Komárom, 1907. 113.); Szilasbalhás (EA 424/3. – Pongor Jenő gy., 20. század eleje); Kocs, Zsitvatorok (Szendrey Zsigmond, 1920. 57.); Kondorfa, Farkasfa (Vakarc Kálmán, 1939. 150., 194.); Réte (EA 21600/6. – N. N. gy., 1943); Őriszentpéter (EA 2446/23. – Dömötör Sándor gy., 1951); Szatta (EA 3774/4. – Dömötör Sándor gy., 1952); Ispánk (EA 4140/19. – Dömötör Sándor gy., 1953); Villány (EA 7480/39. – Mayer Ferenc gy., 1953); Máriaújfalu (MOA 13772. – Mesics Károlyné gy.); Pölöske (EA 3974/3. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Nagycsány (Kerny Terézia, 1990. 289. – Genthon István gy., 1955); Becsvölgye: Vargaszeg (EA 6305/13. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Pécs-Vasas (Vargha Károly, 1959. 56.); Ispánk (Dömötör Sándor, 1960. 159.); Bonyhád (EA 14619/19. – Solymár Imre gy., 1961); Váralja (EA 14364/35. – Solymár Imre gy., 1962); Kiskutas, Pölöske (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 51., 179.); Borsosgyőr (EA 15497/12. – Tungli Gyula gy., 1967); Lipót (EA 7945/132. – Dobos Ilona gy., 1966); Bajánsenye, Kercaszomor (EA 17480/66. – Kovács József gy., 1971); Kiskanizsa (Kardos Ferenc, 2010. 23. – Plánder Júlia gy., 1972); Balatonszemes, Zala (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 174., 210.); Gerjen (Andrásfalvy Bertalan, 1975. 82.); Bajánsenye (EA 19984/33. – Avas Kálmánné gy., 1978); Szőny (EA 20142/6. – Feicht Márta gy., 1979); Sepse (Ferenczi Imre, 1979. 206.); Pankasz (EA 20798/32. – Avas Kálmánné gy., 1980); Pincehely, Regöly, Szakadát, Kalaznó (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 88., 129., 145., 286.); Nagynyárad, Nagycsány, Mohács (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 223., 267., 489.); Vasasszonyfa, Vát, Zanat, Ják, Máriaújfalu, Kistrákos, Oszkó (Vas megye földrajzi nevei I., 1982. 90., 103., 113., 184., 376., 485., 532.); Kővágóörs (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 185.); Szőny (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 242.); Pázmánd (Timaffy László, 1986. 46.); Doba (EA 23482/30. – Makacsek Gábor gy., 1987); Bakonytamási – 2, Pápa – 2 (Veszprém megye földrajzi nevei II., 1987. 98., 100., 146., 147.); Szentá (Papp Imre, 1987. 168.); Őriszentpéter (Szikszay Edit, 1990. 38–39.); Doba (Veszprém megye földrajzi nevei III., 1991. 97.); Várdaróc (Lábadi Károly, 1994. 189.); Réte (Cséplő Ferenc, 1995. 5.); Nagykeszi (EA 27205/42. – Szalai Anikó gy., 1996); Tardoskedd (EA 27576/13. – Nagy Endre gy., 1998); Doba (EA 24685/100. – Süle Sándor gy., 1998); Udvard (Nagy Endre, 2000. 143.); Dörgicse (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 470.); Réte – 3, Boldogfa (MZA 90188–90191. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010–2011).

FF: Szalóc (Osváth Imre, 1884. 2.); Nagysalló (Bars vármegye, 1903. 58.); Deménd (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Ostoros (EA 4758/1. – Várallyai Lajos gy., 1930); Bükkszék (EA 15616/11. – N. N. gy., 1965); Bükkszék (Heves megye földrajzi nevei I., 1970. 96.); Dédestapolcsány (EA 16728/116. – Dobosy László gy., 1970); Poroszló (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 106.); Bernecebaráti (Hála József, 1977. 589.); Barsbaracska – 2, Nagysalló, Pozba – 2 (MZA 91443., 97149., 97148., 96992., 97150. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007., 2013); Töhöl (MZA 102961. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

AF: Remete (Fényes Elek, 1851. III. 286.); Derecske (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye I., 192.); Miske (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 237.); Jász Kisér (Bognár András, 1979. 103–104. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunország); Zsámbok (Uő, 1984. 491. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Oláhgyűrűs (Mizser Lajos, 2001. 73. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Szanád (Néray L., 1869. 164.); Debrecen (R. Vozáry Gyula, 1908. 378.); Szanád (Torontál vármegye, 1912. 113.); Pocsaj, Nagybjajom, Berettyóújfalú, Tiszaeszlár, Derecske (Szendrey Zsigmond, 1920. 54., 56–57.); Debrecen (Zoltai Lajos, 1938.); Tamásfalva („Beszélt a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 171–172. – Berta István gy., 1942); Lovrin* (Diplich, Hans–Karasek, Alfred, 1952. 21.); Biharnagybjajom (Ferenczi Imre, 1965. 257.); Kiskunlacháza – 2 (CKMA 485-68/82., 88. – Gál Róza gy., 1967); Körösnagyharsány (MMMNA 527-1968/142. – Bereczki Imre gy., 1968); Bezdán (Bosnyák Sándor, 1968. 93.); Berettyóújfalú (EA 16813/154. – Sándor Mihályné gy., 1970); Dusnok (VKMA ltsz. n. – Nagy Andor gy., 1976); Szeghalom (Miklya Jenő, 1979. 183.); Nagyikinda (Ferenczi Imre, 1979. 185.); Átány (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 65.); Csokaly (Bihari népmondák, 1995. 39–40. – Marczin Julianna gy., 1980); Nagykágya (Uo., 45–46. – Fodor József gy., 1980); Hajós, Dusnok (Kuczky Károly, 1980. 75.); Horgos (Papp György, 1982. 66.); Békés (Szabó Ferencné–Szabó István, 1983. 128.); Nyáregyháza (Nánásiné Nagyiday Adrienne, 1983. 9.); Bezdán (Bosnyák Sándor, 1987. 499.); Békés megye (Krupa András, 1991. 183.); Biharnagybjajom – 2 (Kacska Zoltán–Molnár Ambrus, 1992. 316., 346.); Törökbecse, Nagyikinda (Jung Károly szerk., 1994. 40.); Ludas (Beszédes Valéria, 1999. 125.); Kiskörös–Erdőtelek – 2 (MZA 71253., 90888. – Magyar Zoltán gy., 2001); Tornó (MZA 55209. – Balassa Árpád gy., 2003); Asszonyvására, Értarcsa (Magyar Zoltán, 2012c. 72.); Simonyifalva (MZA 99533. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014); Iriny/Pele (MZA 107155. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Gyalu (Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye, 228.); Radákszinye (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1903. VI. 457.); Kalotadámos (Jungbert Béla, 1973. 4.); Farnas, Kalotadámos (Szabó Géza, 1978. 114., 121–122.); Kalotadámos – 3 (Magyar Zoltán, 2004a. 184–185., 334.); Kalotaszentkirály (Uo., 328. – Vas Béla Zoltán gy.); Szilágybagos, Szilágynagyfalú – 2, Szilágyzovány (Magyar Zoltán, 2007a. 183., 264.); Istvánháza (Uő, 2008a. 179.); Szék (Janitsek Jenő, 2009. 84.).

MO: Klézse (Bosnyák Sándor, 1980. 57–58.).

J 23. Kurucok által összehordott halom.

FF: Párkány (Thaly Kálmán, 1872. II. 117.); Regéc (DENIA 357/15. – Pecséri Ágnes gy., 1957).

AF: Gencs – 2 (Szatmár vármegye és Szatmár-Németi, 1908. 75., 79.); Hajdúbagos (Szendrey Zsigmond, 1920. 57.); Szatmárcseke (DENIA 357/17. – Pecséri Ágnes gy., 1957); Gencs (EA 12767/57. – Bura László gy., 1960); Szamosszeg (Ferenczi Imre, 1960. 418.); Szatmárcseke (Uo. – Pecséri Ágnes gy.); Solt (EA 14631/77. Nagy Béla gy., 1966); Csaroda (MZA 29960. – Babus Jolán gy.); Anarcs, Olcsva, Nyírgyulaj, Baktalórántháza, Nyíregyháza, Jánd, Kölcse, Tiszakóród – 4 (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 100., 247–249.); Tiszakóród – 2 (Molnár Sándor, 2003. 178., 179.).

Vitka (JAMNA 603-77/III. 328. – Újvári Margit gy., 1976).

J 27. Franciák által összehordott halom. A halmot Napóleon francia katonái hordják össze.

DT: Szatta (EA 3774/4. – Dömötör Sándor gy., 1952); Győrság (EA 17566/8. – Simon Anna gy., 1972).

J 27.1. A franciák ellen összehordott halom. A halmot Napóleon serege elleni védekezésül hordják össze.

DT: Vaszar (Torma István, 1978. 150.).

J 28. Honvédek által összehordott halom. A halmot 1848-as honvédek hordják össze a győztes nagysallói csata után.

FF: Hölvény (MZA 87135. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

J 29. Orosz hadifoglyok által összehordott halom.

AF: Kisiratos (EA 23031/59. – Kurtucz Mihály gy., 1986; Kurtucz Mihály, 1987. 54.).

J 30. Történeti hős által/történeti hős számára összehordott halom.

→MZ III. A 209.

J 31–50. Különleges módon összehordott halom

J 31. Süveghalom. A halmot a katonák/az összterelt emberek a vezérük parancsára/emlékére a fejfedőjükben (sapkában/süvegben/kalapban/sisakban/fezben/turbánban/stb.) hordják össze.

DT: Dercsika (Karcsey [Csaplár Benedek], 1851–1852. 771.); Nyergesújfalu (Bauer János, 1863.); Nyergesújfalu (Pesty Frigyes, 1864. Esztergom vármegye, 86.); Nagyberki (Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Réte (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 106.); Dercsika (Tolnai Vilmos, 1918. 133.); Nyergesújfalu (Szendrey Zsigmond, 1926. 134.); Réte (EA 21600/6. – N. N. gy., 1943); Mosdós (EA 720/7. – Gál Dénes gy., 1950); Óriszentpéter (EA 2446/23. – Dömötör Sándor gy., 1951); Szentlászló-Riticspuszta (EA 2684/3–4. – Kodolányi János gy., 1951); Nagyberki (EA 4030/17. – Szendrey Ákos gy., 1953; Magyar Zoltán, 2000a. 35.); Ispánk (Dömötör Sándor, 1960. 159.); Váralja (EA 14364/35. – Solymár Imre gy., 1962); Bajót (BBMNA 20/11–12. – Balogh László gy., 1964); Bajót (BBMNA 44/15. – Balogh László gy., 1968); Lipót (EA 7945/132. – Dobos Ilona gy., 1966); Bonyhád (EA 14619. – Solymár Imre gy., 1968); Gyórság (EA 17566/8. – Simon Anna gy., 1972); Nemesvámos (EA 17695/3. – Szalai Imre gy., 1973); Balatonszemes, Kereki, Felsőmocsolád, Mosdós (Somogy megye földrajzi nevei, 19974. 174., 188., 339., 481.); Regöly, Nyergesújfalu (Torma István, 1978. 150.); Pincehely, Regöly, Szakadát (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 88., 129., 145.); Jágónak, Baranyajenő (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 9., 20.); Nagynyárad, Mohács (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 223., 489.); Felsőmocsolád (RRMNA 1716/89. – Orbán Gézáne gy., 1984); Bajót (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 73–74.); Bakonytamási, Pápa (Veszprém megye földrajzi nevei II., 1987. 98., 147.); Doba (EA 23482/30. – Makacsek Gábor gy., 1987); Óriszentpéter* (Szikszay Edit, 1990. 38–39.); Doba (Veszprém megye földrajzi nevei III., 1991. 97.); Réte (Cséplő Ferenc, 1995. 5.); Nagykeszi (EA 27205/42. – Szalai Anikó gy., 1996); Doba (EA 24685/100. – Süle Sándor gy., 1988); Nemesvámos (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 315.); Udvard (Nagy Endre, 2000. 143.); Szeremle (Bosnyák Sándor, 2001. 36.); Dercsika (Unti Mária, 2002. 72.); Tósnýárasd (Varga László, 2006. 227.); Réte – 2, Boldogfa (MZA 90189., 90191. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010–2011); Zsitvabesený (MZA 97095. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

FF: Párkány (Thaly Kálmán, 1872. II. 117.); Párkány (EA 10651/2. – Harsányi István és Gulyás József gy., 1915 k.); Almás* (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Barsbaracska – 2, Hölvény, Pozba – 2 (MZA 91443., 97149., 97135., 96992., 97150. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

AF: Bereg vármegye – 4 (Harsányi István–Gulyás József, 1915. 134–137. – 1839, 1882, 1885, 1915); Szolnok (Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye, 265.); Nagymuzsaly (Szabad Szó, 1893. 35–43. – Bóné István verses feldolgozása); Gencs (Szatmár vármegye és Szatmár-Németi, 1908. 75.); Bereg vármegye (Sipos Zsigmond, 1911. 139.); Gencs (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.; Luby Margit, 1985. 43.); Árpád (Szendrey Zsigmond, 1920. 48–49.); Szarvas (EA 6367/1472. – Szendrey Zsigmond gy., 1920-as évek); Szatmárcseke – 2 (EA 2197/70. – Luby Margit gy., 1947); Szatmárcseke – 2 (Luby Margit, 1985. 37., 37–38. – 1949); Csaroda (MZA 29960. – Babus Jolán gy.); Szatmárcseke (DENIA 357/17. – Pecséri Ágnes gy., 1957); Bács (VKMA 963-99/10. – Fehér Zoltán gy.); Bereg megye (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 24–33. – Szoboszlai Elek verseskötve, Szova Péter gyűjtése, 1964); Solt (EA 14631/88. – Nagy Béla gy., 1966); Kiskunlacháza – 2 (CKMA 485-68/82., 88. – Gál Róza gy., 1967); Panyola (Török Edit, 1969. 49.); Tiszakóród, Nyírgyulaj, Baktalórántháza, Nyíregyháza, Nyíregyháza, Jánd, Kölcse, Olcsva, Anarcs, Tiszakóród – 3 (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 100., 248–249.); Tiszakóród – 2 (Molnár Sándor, 2003. 178.); Muzsaly (Ferenczi Imre, 1973. 47.); Dusnok (VKMA ltsz. n.; MZA 32996. – Nagy Andor gy., 1976); Székkutas (EA 19243/28. – Farkas Irén gy., 1976); Tiszakürt (DJMNA 3006-89/8. – Barna Gábor gy., 1976); Kiskunhalas (VKMA ltsz. n.; MZA 33037. – Czakó Ferenc gy., 1978); Nagykikinda (Ferenczi Imre, 1979. 185.); Dusnok (Kuczy Károly, 1980. 75.); Horgos (Papp György, 1982. 66.); Nyáregyháza (Nánásiné Nagyiday Adrienne, 1983. 9.); Bács (Fehér Zoltán, 1984. 92.; Uő, 1987. 268.); Tiszabökény (Ferenczi Imre, 1984. 119.); Kisiratos (EA 23031/59. – Kurtucz Mihály gy., 1986; Kurtucz Mihály, 1987. 54.); Bezdán (Bosnyák Sándor, 1987. 499.); Solt (EA 24094/34. – Nagy Béla gy., 1989); Csokaly (Bihari népmondák, 1995. 39–40. – Marczin Julianna gy., 1980); Margitta (Uo., 44. – Baranyi Katalin gy., 1980); Nagyberég (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 36–40. – Dupka György gy., 1988); Beregújfalu (Penckőforné Punyikó Mária, 1993. 224–225.); Nagykikinda (Jung Károly szerk., 1994. 10.); Kunszentmárton (Barna Gábor, 1995. 75.); Jászkarajenő (EA 27519/8–9. – Tóth Klára gy., 1997); Tiszakóród (Molnár Sándor, 2001. 445.); Jászárokszállás, Apátfalva, Tiszanagyfalu, Nagykőrös (Bosnyák Sándor, 2001. 32., 36., 266.); Gecse (Sebestyén Zsolt, 2003. 38.); Simonyifalva (MZA 99533. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014); Irinyi/Pele (MZA 107155. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Técső (Szöllősy Tibor, 1994. 9–10.); Szilágynagyfalu (MZA 54896. – Turai Tünde gy., 2006); Kisbarcsa (MZA 1494. – Magyar Zoltán gy., 2006); Szilágybagos, Szilágynagyfalu – 2, Szilágyborzás (Magyar Zoltán, 2007a. 183., 264.); Kisbarcsa (Uő, 2009d. 125.); Sajóúdvárhely (Uő, 2011a. II. 222.).

SZ: Istensegítés (Bosnyák Sándor, 1984. 170.; Uő, 2001. 190.).

MO: Klézse (Bosnyák Sándor, 1980. 57–58.).

J 32. Lábbelivel összehordott halom.

J 32.1. Csizmába töltött földből összehordott halom.

KM: H. n. (SRH I. 415.; CP, 138.; Képes Krónika, 1978. 134.).

AF: Újkígyós (MZA 99452. – Magyar Zoltán gy., 2014).

J 32.2. A lábbeliből kiszórt homok. A halom úgy keletkezik, hogy a katonák kiszórják a bakancsukba/bocskorukba gyűlt homokot/lerázzák a csizmájukra ragadt sarat.

DT: Várdaórc (Lábadi Károly, 1994. 189.).

AF: Kalocsa/Homokmégy (MZA 91421. – Magyar Zoltán gy., 2001); Tornynos (MZA 55209. – Balassa Iván gy., 2003).

→MZ IX. A 34.

J 33. Kötényben összehordott halom.

AF: Gencs (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Tiszakóród (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 249.); Konyár – 2 (EA 12964/2., 10. – Haider Edit gy., 1961); Hajdúhadház (DMNA 603/1. – Hagymási Andor gy., 1960).

ER: Técső (Szöllősy Tibor, 1994. 9–10.; Uő, 2002. 132–133.).

J 33.1. A királynő kötényéből elszóródott homokból halmok keletkeznek.

ER: Váralja (Magyar Zoltán, 2005. 79. – Kóródi Ibolya gy.).

J 34. Iszákkal összehordott halom.

DT: Kaposvár (Somogy vármegye, 1914. 187.); Kaposvár (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.).

AF: Doboz (EA 16251/25. – Kárnyánczky Ilona gy., 1969).

J 35. Csajkával összehordott halom. A katonák a csajkájukba töltött földből halmot emelnek.

AF: Kiskunfélegyháza (HOMNA 4732/107. – Tóth Judit gy., 1983); Bezdán (Bosnyák Sándor, 1987. 499.); Szalacs (Bihari népmondák, 1995. 215. – Nagy László gy., 1980).

J 36. Abrakos tarisznyával összehordott halom.

AF: Tiszaújfalu (Bosnyák Sándor, 2001. 36.).

J 37. Kosárral összehordott halom.

DT: Kálmánca (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 788.); Udvard (MZA 97098. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

FF: Bükkszék (Heves megye földrajzi nevei I., 1970. 96.).

AF: Hajdúhadház (DMNA 603/1. – Hagymási Andor gy., 1960); Kunszentmárton (MZA 21453. – Villányi Péter gy., 1981); Kántorjánosi (Kálnási Árpád, 1989. 134.); Kunhegyes (EA 31362/9. – Víg Márta gy., 2003); Gálospetri (Magyar Zoltán, 2012c. 172.); Zemplén (MZA 99490. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2014).

ER: Gyalu (Magyar Zoltán, 2004a. 185. – Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye).

SZ: Nyáradselye (Magyar Zoltán, 2007b. 52.).

J 38. Puttonnyal összehordott halom.

FF: Kéménd (Nagy Endre, 1988. 75.).

AF: Asszonyvására (Magyar Zoltán, 2012c. 72.).

J 39. Vödörrel összehordott halom.

ER: Kisbarcsa (MZA 1494. – Magyar Zoltán gy., 2006).

J 40. Saroglyával összehordott halom.

AF: Szamosszeg (Ferenczi Imre, 1960. 418.).

J 41. Talicskával összehordott halom.

DT: Zsitvabesenő (MZA 97095. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

AF: Szalárd (Bihari népmondák, 1995. 39. – Stanik Anikó gy., 1976); Csóka (Ferenczi Imre, 1979. 186.); Nagykikinda (Jung Károly szerk., 1994. 40.); Bihardiószeg (Bihari népmondák, 1980. 100–101. – 1980).

J 42. Igás szamarakkal összehordott halom.

DT: Ménfőcsanak (EA 18949/3. – Timaffy László gy., 1975).

J 43. Szekerekkel összehordott halom.

KM: H. n. (Heltai Gáspár, 1981. 120. – 1575).

DT: Zsitvabesenő (MZA 97099. – Magyar Zoltán gy., 2013).

J 44. Csónakkal összehordott halom.

DT: Som (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 180.).

J 45. Pajzsal összehordott halom.

AF: Árpád (Szendrey Zsigmond, 1920. 48–49.); Bereg megye (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 35–36. – Szova Péter gy., 1964).

J 46. Lapáttal összehordott halom. Minden ároképítő dob a megölt királyra egy lapát földet: domb keletkezik belőle.

FF: Tarnalelesz (Zábrátzky Éva, 2004. 325–326. – Bakó Ferenc gy.).

AF: Jászárokszállás (Szabó László, 1982. 298–300.); Jászfényszaru – 2 (DJMNA 2282-84/2., 5–6. – Csábi László és Kiss Gábor gy., 1984); Jászárokszállás (Földi József, 2010. 26.).

→MZ I. J 75.

J 47. Marokkal összehordott halom. Minden katona egy marék földet visz a sírra: domb keletkezik belőle.

AF: Szanád (Torontál vármegye, 1912. 113.); Nagykálló (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 248.).

J 50. Egyéb hagyományok.

J 50.1. A sokáig hordott halom. Nyolcvan katona egy éven keresztül hordja a földet, amíg elkészül a mesterséges halom.

DT: Gyuró (EA 2363/39. – Szoboszlai Istvánné gy., 1951).

J 51–70. A halom összehordásának célja

J 51. Sátorhalom.

J 51.1. A király sátorhalma. Az országot járó/hadserege felvonulását figyelő/az ütközetet vezető király/fejedelem sátra számára a katonák egy halmot hordanak össze.

DT: Fehérvárcsurgó (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye); Mágocs (Szendrey Zsigmond, 1922. 55. – Pesty Frigyes, 1864. Baranya vármegye); Szijártóháza (Gönczi Ferencz, 1914. 83.); Esztergom (Tolnai Vilmos, 1918. 130.); Kaposvár, Ménfőcsanak (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Sokorópátka (XJMNA 32-65. – Ziniel Katalin gy., 1955); Ménfőcsanak* (EA 20087/12. – Fürstáll Edit gy., 1978); Jágónak (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 9.; Pesti János szerk., 2002. 21.); Csöngye (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 288.).

FF: Szihalom (Fényes Elek, 1851. IV. 132.); Szihalom (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 35.; Tóth Péter, 1988. 324. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Párkány (Thaly Kálmán, 1872. II. 117.); Kétybodony (Nógrád vármegye, 1911. 66.); Szihalom (EA 5560/41. – Koós Antal gy., 1913); Halmos (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Szihalom (MOA 14713. – N. N. gy.); Kisterenye (EA 12982/9. – Tóth Gábor gy., 1961); Novaj (EA 15729/6. – N. N. gy., 1968).

AF: Kölcse (Mizser Lajos, 2001. 324. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Pusztaszer (Galgóczy Károly, 1896. 124.); Gencs (Szatmár vármegye és Szatmár-Németi, 1908. 75.); Érendréd, Gencs, Hajdúbagos, Krasznabéltek, Tiszaszederkény (Szendrey Zsigmond, 1920. 56–57.); Csaroda (MZA 29960. – Babus Jolán gy.); Jászalsószentgyörgy (EA 16878/12. – Balogh Mária gy., 1970); Bereg megye (Babus Jolán, 1976. 5.); Tiszakóród – 2, Jánd, Baktalórántháza, Vitka (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 100., 248–249.); Oros, Vitka (Kósa László, 1977. 93.); Margitta (Bihari népmondák, 1995. 44. – Baranyi Katalin gy., 1980); Tiszaújfalú (Bosnyák Sándor, 2001. 36.); Hódmezővásárhely (Szentí Tibor, 2008. 41.).

ER: Sajóúdvahely (Magyar Zoltán, 2011a. 222.).

J 51.2. A szultán sátorhalma. A török katonák a sereget vezető szultán/basá/tatár kán vezéri sátra helyéül hordanak össze egy mesterséges halmot.

DT: Szőny (Pesty Frigyes, 1864. Komárom vármegye, 537.); Balatonzamárdi (Jankó János, 1902. 65. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye); Fehérvárcsurgó (Pániczky Józsefné, 1977. 195. – Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye); Kővágóörs (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 185. – Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Kővágóörs (Bátorfi Lajos, 1876. I. 19.); Kővágóörs (Fridrich Ferenc, 1881. 479.); Mohács (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásiban és képből XIII., 1896. 330.); Bába, Kocs, Nemesbükk, Zsitvatorok (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Zsitvatorok, Esztergom (Szendrey Zsigmond, 1922. 136.); Becsvölgye: Vargaszeg (EA 6305/13. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Kiskanizsa (Kardos Ferenc, 2010. 23. – Plánder Júlia gy., 1972); Bajánsénye (EA 19984/33. – Avas Kálmánné gy., 1978); Nagynyárad (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 223–224.; Pesti János szerk., 2002. 54.); Szőny (Komárom megye földrajzi nevei, 1985. 242.); Pázmánd (Timaffy László, 1986. 46.); Réte (Cséplő Ferenc, 1995. 5.); Réte (MZA 90188. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Karancskeszi (Mocsáry Antal, 1826. I. 236.); Deménd, Nagysalló (Szendrey Zsigmond, 1920. 56.).

AF: Biharnagybajom (Vasárnapi Ujság, 1858. 511.); Debrecen (Uo., 1864. 218.); Váchartyán (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 551.); Derecske, Biharnagybajom (Osváth Pál, 1875. 333., 505.); Debrecen (Zelizy Dániel, 1882. 832.); Derecske (Bihar vármegye és Nagyvárád, 1901. 68.); Pocsaj, Berettyóújfalú, Zsáka, Tiszaeszlár, Erdőtelek, Poroszló, Kaba, Tiszaroff* (Szendrey Zsigmond, 1920. 54., 56–57.); Biharnagybajom (Zoltai Lajos, 1938. 13.); Kiskunlacháza – 2 (CKMA 485-68/82., 88. – Gál Rózsa gy., 1967); Nagyikinda (Ferenczi Imre, 1979. 185.); Átány (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 65.); Kiskőrös (MZA 3040. – Magyar Zoltán gy., 1991); Biharnagybajom (Kacska Zoltán–Molnár Ambrus, 1992. 346.).

SZ: Hagymásbodon (EA 27126/7. – Balogh Piroska gy., 1995).

J 52. Ebédhalom. A király/török basa ebédjét a pihenőhelyül összehordott halmon költi el.

DT: Dercsika [Karcsey [Csaplár Benedek], 1851–1852. 771.); Tolnai Vilmos, 1918. 132–133.; Szendrey Zsigmond, 1920. 56.); Dercsika (Unti Mária, 2002. 72.); Felbár (KEMTK ltsz. n. – Kós Krisztina gy., 2002); Pocsaj (Szendrey Zsigmond, 1920. 54.); Felsőmocsolád (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 339.); Felsőmocsolád (RRRMNA 1716/89. – Orbán Gézáne gy., 1984); Bezdán (Bosnyák Sándor, 1987. 499.).

J 53. Törvénydomb. A törvénykező/tanácskozó király/vezér számára hordják össze a halmot.

DT: Szentkirályszabadja (Bátorfi Lajos, 1876. I. 88.); Ménfőcsanak (EA 20087/12. – Fürstáll Edit gy., 1978); Bakonytamási (Veszprém megye földrajzi nevei II., 1987. 98.).

AF: Csongrád megye (Palugyay Imre, 1855. IV. 412.); Doboz (Szendrey Zsigmond, 1920. 54.); Debrecen (Zoltai Lajos, 1938.).

SZ: Csíktaploca (Orbán Balázs, 1869. II. 59.); Sepsikilyén (Uő, 1869. 37.).

J 54. Emlékhalom. Valamely jeles történelmi esemény emlékére a király/fejedelem halmot hordat össze a katonáival örök emlékezetül.

J 54.1. Emlékhalomok a honfoglalás emlékére. Emlékhalomok (hét halom) a magyar honfoglalás/a honfoglaló hét vezér emlékére.

DT: Gic/Bakonytamási (Ny. Nagy István, 2000. 80. – Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Gic (Szendrey Zsigmond, 1921. 130.); Gic (Vajkai Aurél, 1959. 17.); Törökbálint* (EA 23419/33. – Wittinger Antal feljegyzése).

AF: Pusztaszer (Vasárnapi Ujság, 1861. 554–557.); Pusztaszer (Rupp Jakab, 1870. I. 728.); Apátfalva (Bosnyák Sándor, 2001. 36.).

SZ: Olasztelek (Janitsek Jenő, 1993. 235–236. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék).

J 54.2. Emlékhalom a törökök legyőzése/kiűzése emlékére.

DT: Zomba/Istensegíts (Bosnyák Sándor, 2001. 190.).

AF: Szolnok (Pesty Frigyes, 1864. Külső-Szolnok vármegye, 165.).

J 56. Összehordott ágyúdombok. A halmokat katonák hordják össze olyan magaslati hely gyanánt, ahová ágyúikat felállíthatják a sikeres csata/ostrom érdekében.

DT: Szalafő (Sipos Eszti, 1876. 96.); Nagyberki (EA 4030/17. – Szendrey Ákos gy., 1853); Kiskutas (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 51.); Edve (EA 17097/9. – Berta Irén és Galambos Márta gy., 1971); Orci, Vaszar (Torma István, 1978. 150.); Kővágótóttós (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 662.); Doba (EA 23482/30. – Makacsek Gábor gy., 1987); Doba (Veszprém megye földrajzi nevei III., 1991. 97.); Doba (EA 24685/100. – Süle Sándor gy., 1998); Visegrád (MZA 37958. – Magyar Zoltán gy., 2003).

FF: Hoporty/Sóstófalva (Mizser Lajos, 2005. 486. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye; Szendrey Zsigmond, 1925. 17.).

AF: Oláhgyűrűs (Mizser Lajos, 2001. 73. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Biharnagybajom (Ferenczi Imre, 1965. 257.); Csóka (Uó, 1979. 186.); Nyáregyháza (Nánásiné Nagyiday Adrienne, 1983. 9.).

ER: Gyalu (Magyar Zoltán, 2004a. 185. – Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye); Radákszinye (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1903. VI. 457.).

J 56.1. Ágyúk állásul szolgáló természetes eredetű dombok.

DT: Esztergom (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.).

FF: Vác (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 546.); Beckó (István bácsi naptára, 1874. 68.); Nógrád (Nógrád vármegye, 1911. 91.); Buda (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.).

AF: Papkeszi, Nagyálló, Monostorpályi, Fábiánháza (Szendrey Zsigmond, 1926. 137.).

J 57. Hadicselből összehordott halom. A király a katonáival egy-egy csizmaszárnyi földet hordat össze, amit beszórat liszttel. A várvédők látva, hogy az ostromlóknak még milyen sok élelmük van, holott ők már régóta éheznek, feladják a várat.

KM: H. n. (SRH I. 415.; CP, 138.; Képes Krónika, 1978. 134.; Heltai Gáspár, 1981. 120. – 1575).

→MZ IV. A 95.15.

J 58. Örhalom, leshalom. A halmot stratégiai céllal hordják össze, hogy onnét könnyebben figyelhessék meg a közeledő ellenséget/hogy onnét szükség esetén vészjeleket adhassanak le/hogy onnét uralhassák a környező vidéket.

DT: Tabajd (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye, 89.); Szőny (Pastinszky Miklós–Tapolczainé Sárny Szabó Éva, 1977. 219. – Pesty Frigyes, 1864. Komárom vármegye); Nagycsány (Kerny Terézia, 1990. 289. – Genthon István gy., 1955); Gyórság (EA 17566/8. – Simon Anna gy., 1972); Nagycsány (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 267.; Pesti János szerk., 2002. 87.); Nagykeszi (EA 27205/42. – Szalai Anikó gy., 1996).

FF: Nagysalló (Bars vármegye, 1903. 58.); Hernádnémeti (Szendrey Zsigmond, 1925. 11.); Barsvárad (MZA 83773. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

AF: Csongrád megye (Palugyay Imre, 1855. IV. 412.); Poroszló (Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye, 179.; Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 106.); Jász Kisér, Kiskunlacháza (Bognár András, 1978. 103–104., 126. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság); Miske (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 237.); Konyár – 2 (EA 12964/2., 10. – Haider Edit gy., 1961); Szamosszeg (Ferenczi Imre, 1960. 418.); Tiszavasvári (EA 15458/98. – Hamvas László gy., 1964); Földeák (EA 14565/4–5. – Wágner Ágnes gy., 1966); Kisújszállás (EA 13512/83. – Baranek Aranka gy., 1967); Hajdúszoboszló (MOA 14589. – N. N. gy.);

Nyírgyulaj (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 248.); Karcag (MZA 59568. – Végh József gy., 1976); Horgos (Papp György, 1982. 66.); Jászkarajenő (EA 27519/8–9. – Tóth Klára gy., 1997); Szalárd (Bihari népmondák, 1995. 39. – Stanik Anikó gy., 1976); Csokaly (Uo., 39–40. – Marczin Julianna gy., 1980); Mohol (MZA 108619. – Boja Patyi Sarolta gy., 2003); Hirip (Magyar Zoltán, 2011a. II. 506.); Értarcsa, Gálospetri (Uő, 2012c. 72.); Iriny, Iriny/Pele (MZA 107154., 107155. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Bonyha (Magyar Zoltán, 2005a. 90.).

J 59. Táborhely céljából összehordott halom.

DT: Nemesnép (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 321.).

AF: Derecske (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye. 192.); Simonyifalva (MZA 99533. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

J 61. Védelmi célból összehordott halom. A közeledő ellenség elleni védekezés céljából hordják össze a halmot.

FF: Kéménd (Jankus Gyula, 1988. 65.).

AF: Tiszaigar (MOA 1575. – Katona Imre gy., 1949); Konyár (EA 12964/15. – Haider Edit gy., 1961); Gáborján (EA 18698/5. – Szántó Gábor gy., 1975); Zemplén (MZA 99490. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Désháza (Magyar Zoltán, 2007a. 264.).

J 63. Tájékoztató pont gyanánt összehordott halom. A halmot a Buda felé vonuló törökök hordják össze, hogy visszafelé mutassa majd nekik az irányt a pusztában.

AF: Dusnok (VKMA ltsz. n.; MZA 32996. – Nagy Andor gy., 1976; Kuczy Károly, 1980. 75.).

J 65. Büntetésből összehordott halom. Az elvesztett csata/egyéb ok miatt a halmot büntetésből hordják össze.

DT: Óriszentpéter (Szikszay Edit, 1990. 38–39.).

ER: Szilágyozvány (MZA 794. – Magyar Zoltán gy., 1999).

SZ: Várhegy (Kóváry László, 1866. 99.); Nagyborosnyó (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 92.).

J 65.1. Ötvessző-domb. A halmot a földesúr azért hordatja össze, hogy a büntetésre ítélt jobbágyokra ott verethesse rá a kiszabott botütéseket.

FF: Repejő (Szendrey Zsigmond, 1920. 58.; Uő, 1925. 18–19.).

→MZ IX. C 46.

J 65.2. Boszorkányégető halom. Boszorkányégetés céljából összehordott halom.

AF: Csenger (Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye I., 107.); Mezőberény (Krupa András, 1991. 183.).

→MZ IX. C 44.2.

J 66. Kincsek elrejtéséül összehordott halom. A halmot kincsek rejtekhelyéül hordják össze, hogy azt e mesterséges domb alá rejtse el.

DT: Gyuró (EA 2363/39. – Szoboszlai Istvánné gy., 1951); Kisrákos (Vas megye földrajzi nevei, 1982. 486); Balatonendréd (EA 23997/24. – N. N. gy., 1989); Dobronak (Kaszás József, 1995. 66.).

FF: Szihalom (EA 5560/41. – Koós Antal gy., 1913).

AF: Szeged (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII., 1914. 493.; A tengeri kisasszony, 2006. 950. – Wéber Károly gy., 19. század közepe); Tiszaigar (EA 4094. – Katona Imre gy., 1949); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 435.); Kiskőrös-Erdőtelek – 2 (MZA 71253., 90888. – Magyar Zoltán gy., 2001).

ER: Kalotadámos (Jungbert Béla, 1973. 4.); Farnas (Szabó Géza, 1978. 114.); Kalotaszentkirály (Magyar Zoltán, 2004a. 328. – Vas Béla Zoltán gy.); Szék (Janitsek Jenő, 2009. 84.).

J 67. Kálváriahalom. A halmot szerzetesek hordják össze a tetejére építendő kálvária céljából.

DT: Törökbalint (EA 23419/23. – Császi Ildikó gy., 1987).

J 68. Határhalom. A halmot két község határán a határvonal rögzítése végett hordják össze. A jelenlévők közül néhányat (a fiatal fiúkat) a halomra fektetik és elverik, hogy a helyet egész életükre megjegyzzék.

AF: Tápé (Katona Imre, 1971. 668.).

ER: Nyárádremete (Orbán Balázs, 1870. IV. 95.); Homoródjánosfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 78–79.).

→MZ IX. C 141.2.

J 69. A Kolerásdomb. A mesterséges halom a kolerajárványban/pestisjárványban elhunytak tömegsírja fölött magasodik.

AF: Deregyő (D. Varga László, 2003. 85.); Kisráska – 2, Deregyő – 2, Abara (MZA 97264., 97265., 97268., 97269., 97272. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013); Hajdúdorog (A Hajdúböszörményi és Hajdúdorogi járás helynevei, 2015. 72–73.).

DT: Jobaháza (www.jobahaza.hu/egykor – utolsó letöltés: 2016.05.17.).

→MZ IX. C 106.

J 70. A halom összehordásának egyéb okai (vegyes).

DT: Százhalom (Bél Mátyás, 1977. 164. – 1733); Szijjártóháza (Gönczi Ferencz, 1914. 82–83.); Zalabér (EA 6273/2. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Baküttös, Szijjártóháza (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 203., 359.); Écs (EA 27478/19. – Péntes Olga gy., 1981); Hövej (Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei I., 1998. 43.); Iharosberény (Sopron megye földrajzi nevei, 1974. 598.).

FF: Juszakóvolya (Fényes Elek, 1851. II. 160.); Novaj (EA 4761/3. – Fűrj Nándor gy., 1930); Munkács (EA 7480/10. – Dobos Ilona gy., 1965); Egerfarmos (EA 17186/37. – Sass Kálmán gy., 1971); Érsekvadkert (Szende László szerk., 2002. 188.).

AF: Nagyrév (Fényes Elek, 1851. III. 289.); Jászsószentgyörgy (Pesty Frigyes, 1864. Jászkun-ság, 29.); Panyola (EA 6367/1710. – Szendrey Zsigmond gy.); Karcag (MZA 59570. – Pozsa József gy., 1976); Solt (VKMA ltsz. n.; MZA 68363. – Kuczy Károly gy., 1978).

ER: Szilágyborzás (MZA 800. – Magyar Zoltán gy., 2000); Szilágybagos (Magyar Zoltán, 2007a. 264.); Bácsi (Uő, 2009d. 125.).

SZ: Háromszék (Kőváry László, 1852. 200.); Kézdivásárhely (Pesty Frigyes, 1864. Háromszék, 153.); Csíktaploca (Orbán Balázs, 1869. II. 59.); Lécfalva (Kisgyörgy Zoltán, 2008. 133.).

J 71–90. Testhalom

J 71. A vezér sírhalma. A halmot az elhunyt/csatában elesett vezér/hős/jeles vitéz sírhelyéül hordják össze.

DT: Nyergesújfalu (Bauer János, 1863.); Nyergesújfalu (Pesty Frigyes, 1864. Esztergom vármegye, 86–87.); Veszprém–Balácapusztá (MZA 13379. – N. N. gy., 1912); Nyergesújfalu (Szendrey Zsigmond, 1926. 134.); Bajót (BBMNA 20/338. – Balogh László és Kiss Lajos gy., 1964); Kercaszomor (EA 17480/66. – Kovács József gy., 1971); Mosondarnó (MOA 13236. – N. N. gy., 1970-es évek); Szigetszentmiklós (EA 18717/7. – Kovács Aranka gy., 1975).

FF: Emőd, Vatta, Alsóábrány (Tóth Péter, 1988. 107., 363., 525. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Méhi (Fehérváry István, 1937. 25.); Fedémes (Heves megye földrajzi nevei I., 1970. 71.); Balaton (EA 21027/6. – Köves Edit gy., 1981); Verőce (MZA 104538. – Magyar Zoltán gy., 2016).

AF: Nagyszőlős (Kőváry László, 1852. 278–279.); Törökszentmiklós (Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság, 264.); Szentpéterszeg (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II., 262.); Kunszentmárton (Barna Gábor, 1995. 75. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság); Berettyóújfalu Hoffmann István–Kis Tamás, 1996. 99. – Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye); Debrecen (Balkányi Szabó Lajos, 1865. 19.); Hencida (Osváth Pál, 1875. 396.); Tiszaeszlár (Budapesti Hírlap, 1883. július 20.; uo., 1890. október 28.); Berettyószentmárton (K. Nagy Sándor, 1888. III. 53.); Krasznabéltek (Szatmár vármegye és Szatmár–Németi, 1908. 104.); Árpád (Szendrey Zsigmond, 1920. 48–49.); Sárrétudvari (DE MNYT K-145/3. – Balassa Iván gy., 1940 k.); Hajdúhadház (DMNA 603/1. – Hagymási Andor gy., 1960); Pácín (EA 13447/23. – Mészáros Erzsébet gy., 1962); Tiszalúc (EA 13767/2. – Bereczky Sándor gy., 1963); Hencida (EA 14119/6. – Beregszászi Imre gy., 1963); Magyardombegyház (EA 14336/3. – N. N. gy., 1965); Hajdúszoboszló (EA 15647/72. – N. N. gy., 1967); Berettyószentmárton (Pálinkás Patrícia, 1991. 248.); Berettyóújfalu (Ujváry Zoltán, 1995. 73–74.); Nagytárkány (MZA 6153. – Magyar Zoltán gy., 2001); Szentpéterszeg (Szekeres Gyula, 2004b. 174.); Nagymuzsaly (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 160.).

ER: Istvánháza (Orbán Balázs, 1871. V. 57.); Kendilóna (MZA 82412. – Magyar Zoltán gy., 2006).

SZ: Csernátón (Orbán Balázs, 1869. III. 100.); Erdővidék (Kisgyörgy Zoltán, 1972. 5.); Olasztelek (MZA 91422. – Magyar Zoltán gy., 2011).

J 72. Basahalom. A mesterséges halomban egy török basa/tatár kán van eltemetve, a török katonák hordták vezérük sírhelyéül.

DT: Szilasbálhás (EA 4224/3. – Pongor József gy., 20. század első fele); Nagyberki (EA 430/17. – Szendrey Ákos gy., 1953); Villány (EA 7480/39. – Mayer Ferenc gy., 1953); Pölöske (EA 3974/3. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Pécs–Vasas (Vargha Károly, 1959. 56.); Pölöske (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 179.); Balatonszemes, Zala (Somogy megye földrajzi nevei, 1974. 174., 210.); Szakadát (Tolna megye földrajzi nevei, 1981. 145.).

FF: Ipolyszalka (Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye, 218.); Barsbaracska (MZA 91443. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007).

AF: Hajdúszoboszló (Cs. Szatmári Károly, 1867. 18.); Krasznabétek (Szendrey Zsigmond, 1920. 51–52.; Luby Margit, 1985. 31.); Tamásfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 171–172. – 1942); Tiszaigar (EA 4094. – Katona Imre gy., 1949); Hajdúszoboszló (Ferenczi Imre, 1965. 251.); Bezdán (Bosnyák Sándor, 1968. 93.; Uő, 1987. 499.); Izsák (Mesznéder Katalin, é. n. 14.); Izsák (KJMNA 249-81/2. – Kovács Gyula gy., 1981); Bezdán (Penavin Olga, 1988. 112.); Ludas (Beszédes Valéria, 1999. 125.); Krasznabétek (Kónya László szerk., 2003. 102.); Gáborján, Berettyóújfalu (Barta Zsolt, 2015. 502., 503.).

ER: Szilágynagyfalu (Magyar Zoltán, 2007a. 264.).

MO: Husz (Cantemir, Dimitrie, 1973. 36. – 18. század eleje).

J 72.1. A török szultán sírhalma. A halomban a török szultán van eltemetve aranykoporsóban.

AF: Bezdán (Bosnyák Sándor, 1968. 93.; Uő, 1987. 499.).

J 72.2. A halmon meg nem maradó kereszt. A halomban eltemetett török basa pogány hite/bűnös volta miatt a halmon nem áll meg a kereszt.

AF: Tiszaigar (EA 4094. – Katona Imre gy., 1949).

J 73. Szépasszony dombja. A halmot egy előkelő rangú nő/a törökök által elrabolt nemesasszony/a török szultán lányának sírhelyéül hordják össze.

DT: Alsóság (EA 19434/6. – Molnár Dezső gy., 1977).

AF: Bereg vármegye (MTA K Irodalom 8-r., 206/188. – Erdélyi János népköltési gyűjteménye, 214., Polchy István verses feldolgozása, 1840); Bereg vármegye (Vasárnapi Ujság, 1856. 428.); Bereg vármegye (Pesty Frigyes, 1864. Bereg vármegye, 142.); Szanád (Néray L., 1869. 164.); Szanád (Torontál vármegye, 1912. 113.); Bereg vármegye (Sipos Zsigmond, 1911. 139.); Bereg vármegye (Harsányi István–Gulyás József, 1915. 135. – 1882); Bereg vármegye (Lehoczky Tivadar, 1882. I. 101.); Kismuzsaly (Harsányi István–Gulyás József, 1915. 134.); Bereg vármegye (Tolnai Vilmos, 1918. 132.); Szatmárcseke – 2 (EA 2197/70. – Luby Margit gy., 1947); Szatmárcseke – 2 (Luby Margit, 1985. 37., 37–38. – 1949); Szanád* (Diplich, Hans–Karasek, Alfred, 1952. 21–22.); Nagykőrös (AJMA 240-70/15. – Balanyi Béla gy., 1960); Bereg megye (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 24–33. – Szoboszlai Elek verseskötönyve, Szova Péter gy., 1964); Bereg megye (Uo., 35–36. – Szova Péter gy., 1964); Kölcse, Szatmárcseke, Tiszakóród/Nagymuzsaly (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 248–250.); Tiszakóród (Molnár Sándor, 2003. 178.); Nagyberég (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 36–40. – Dupka György gy., 1988); Berégújfalu (Penckóferné Punyikó Mária, 1995. 224–225.); Gecse (Sebestyén Zsolt, 2003. 38.); Bene, Nagymuzsaly (MZA 94315., 94314. – Magyar Zoltán gy., 2012).

ER: Técső (Szöllősy Tibor, 2002. 132–133.).

MO: Husz (Cantemir, Dimitrie, 1973. 36. – 18. század eleje).

J 74. Perzsi halma. Az ellenség által megölt leány/nemesasszony sírhelyéül hordják össze a halmot.

DT: Tardoskedd (EA 26325/1. – Nagy Zoltán gy., 1994).

AF: Nagykereki (K. Nagy Sándor, 1884. I. 9.); Nagykereki (Bihar vármegye és Nagyvárad, 1901. 112.); Nagykereki (Ferenczi Imre, 1962. 222.; Szekeres Gyula, 2004b. 170. – Béres András gy., 1954); Nagymuzsaly (Ferenczi Imre, 1973. 47.); Tiszabökény (Uő, 1984. 119.); Tiszakóród (Molnár Sándor, 2001. 445. – Papp Tibor gy.).
ER: Técső (Szöllősy Tibor, 1994. 9–10.).

J 75. Csörsz halma. Csörsz király árkot ásat az Alföldön keresztül, de a munkások fellázadnak és agyonütik a királyt. Teteme fölé minden munkás dob valamennyi földet, így keletkezik a halom.

FF: Tarnaleesz (Zábrátzky Éva, 2004. 325–326. – Bakó Ferenc gy., 1960-as évek).
AF: Csány (Bél Mátyás, 2001b. 217. – 1730–1735); Kunszentmárton (EA 28661/34. – Varga Klára gy., 1966); Erdőtelek (EA 17184/19. – Bakos Anna gy., 1971); Tiszakürt (DJMNA 3006-89/8. – Barna Gábor gy., 1976); Jászdózsa (Gulyás Éva, 1976. 171–172.); Erdőtelek (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 21.); Jászárokszállás (Szabó László, 1982. 298–300.); Jászfényszaru – 2 (JMNA 2282-84/2., 5–6. – Csábi László és Kiss Gábor gy., 1984); Jászárokszállás (Földi József, 2010. 26.).

J 78. Hunhalmok. Az összehordott halom alatt csatában elesett hunok nyugszanak.

DT: Százhalombatta (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XIII., 1896. 572.); Százhalombatta (Károly János, 1901. IV. 115.); Göcsej (N. Szabó Gyula, 1926. IV. 142–144.); Pördefölde, Várfölde – 5 (Szentmihályi Imre, 1958. 26–29.); Lasztonya (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 417.).
FF: Busóc (Melczér Jakab, 1819. 37.); Busóc (Fényes Elek, 1851. I. 187.); Busóc (Solcz Frigyes, 1864. 568–569.); Egerbocs (EA 15730/10. – N. N. gy., 1968); Bodony, Parádsasvár (Heves megye földrajzi nevei I., 1970. 121., 142.).
ER: Kisbarcsa (Magyar Zoltán, 2009d. 125.).
SZ: Homoródszentpál (Enesei Dorner Béla, 1910. 2.).

J 79. Kunhalmok. Az összehordott halom alatt csatában elesett kunok nyugszanak.

DT: Fehérvárcsurgó (Pados János, 1857. 163.); Várfölde (EA 2316/3. – Szentmihályi Imre gy., 1950); Várfalva – 2, Pördefölde (Szentmihályi Imre, 1958. 26., 28.).
AF: Kunhegyes (Révész Imre, 1851–1852. 163.); Sándorfalva, Mártély, Kisújszállás, Gyoma, Cibakháza (Népünk és Nyelvünk, 1930. 221.); Hajdúszoboszló (EA 15647/75. – N. N. gy., 1967); Kunszentmárton (MZA 21497. – Magyar Zoltán gy., 1991).
ER: Kentelke (Köváry László, 1852. 274.; Uő, 1866. 317.); Kentelke (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben XX., 1901. 232.); Cegőtelke (Magyar Zoltán, 2012a. 146. – Orbán Dániel gy., 2008); Cegőtelke (MZA 108892. – Magyar Zoltán gy., 2017).

J 80. Husziták sírhalma. A halomban a magyarok által legyőzött husziták (csehek) nyugszanak.

FF: Hoporty (Szendrey Zsigmond, 1926. 82.); Kesznyéten (Galuska Imre, 1992. 108–109. – 1961).
AF: Kiskunhalas (Palugyay Imre, 1854. III. 253.).

J 81. A templomosok áldozatainak sírhalma. A halomban a veres barátok által meggyilkolt női áldozatok csontjai porladnak.

FF: Diógyőr (Istvánffy Gyula, 1891. 75.).

J 82. Vallásküzdelmek áldozatainak sírhalma. A halomban a kereszténység erőszakos terjesztése közben megölt pogányok/a reformáció idején elesett protestánsok nyugszanak.

SZ: Csatószeg (Orbán Balázs, 1869. II. 46.); Alsócernáton (Uő, 1869. III. 100.).

J 84. Tatárhalom. Csatában elesett/utolsó szálig legyilkolt tatár katonák nyugszanak a halomban.

DT: Fehérvárscurgó (Fényes Elek, 1851. I. 230.).

AF: Jászdózsza (Tudományos Gyűjtemény, 1838. IX. 69.); Nyírkarász (Fényes Elek, 1851. II. 179.); Batiz (Mízser Lajos, 2001. 135. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Tápiószentmárton (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis Solt vármegye, 467.); Dancsháza (Osváth Pál, 1875. 317.); Patkanóc (Lehoczky Tivadar, 1881. III. 648.); Krasznabéltek (Szatmár vármegye és Szatmár-Németi, 1908. 104.); Kölcse, Türistvándi, Jánk, Gacsály, Porcsalma, Endrőd, Királydaróc, Batiz (Szendrey Zsigmond, 1939. 531.); Mikola (Bura László, 1975. 22.; Uő, 1990. 39.); Cegléd (Hidvégi Lajos, 1978. 50.); Karcag (Bartha Júlia, 2003. 246.); Aranyosmeggyes (Bura László, 2008. I. 246.); Beregsom (MZA 94750. – Sütő Éva gy., 2010).

ER: Hosszúmező (Janitsek Jenő–Román János, 1994. 177. – Pesty Frigyes, 1864. Máramaros vármegye); Tatrang (Csáki Árpád, 2012. 174. – Pesty Frigyes, 1864. Brassó-vidék); Dobra (BBE MIK Á-618/19. – Kallós Anna Mónika gy., 2006); Kercsed (MZA 6717. – Keszeg Vilmos gy.); Magyarborzás (MZA 28548. – Orbán Dániel gy., 2002); Bogdánd (Magyar Zoltán, 2007a. 185.); Bogdánd (Bura László, 2004. 10.).

SZ:

– A gyergyói Tatárhalom: Ditró – 2 (Benkő Károly, 1853. 151–152. – Losteiner Leonárd rendi krónikája nyomán, 1777); Ditró (Cserey Farkas, 1800. 6.); Ditró (Nemzeti Társalkodó, 1839. 152.); Ditró (Kőváry László, 1852. 270.; Uő, 1866. 330.); Szárhegy (Benkő Károly, 1853. 152.); Szárhegy (Soós Antal, 2009. 346. – 1862); Szárhegy (Szabó T. Attila, 1940. 53–54.; Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2013. 175. – Pesty Frigyes, 1864. Gyergyószék); Ditró (Orbán Balázs, 1869. II. 115–116.); Ditró (Paal Gyula, 1877. 177–178.); Ditró (K. Nagy Sándor, 1883. 123.); Szárhegy (Szabó T. Attila, 1942. 53–54.); Ditró („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 269–270. – Trucza Péter Pál gy., 1984); Ditró (MZA 7598. – Bíró András gy., 1990-es évek); Gyergyó (Padisák Mihály, 1992. 8.); Szárhegy (KJNTA 2129-08/3. – Barcsay Andrea-Krisztina gy., 1992); Gyergyóújfalu – 2 (Duka János, 1993. 22–23., 24.); Szárhegy, Gyergyószentmiklós (EA 27257/15., 16. – Gergely Katalin és Gergely Ildikó gy., 1995); Korond/Szárhegy (Bosnyák Sándor, 2001. 221.); Szárhegy – 3, Gyergyóremete (Tatár Sarolta, 2010. 101.); Ditró, Gyergyóremete, Orotva, Szárhegy (Magyar Zoltán, 2011a. I. 157., 160.); Gyergyóholló, Gyergyótölgyes: Hágótó, Gyergyótölgyes: Túlsovíz (MZA 106129–106131. – Magyar Zoltán gy., 2016); Ditró (MZA 108887. – Magyar Zoltán gy., 2017).

– Egyéb székelyföldi halmok: Miklósvár (Magyar Zoltán, 2011b. 82. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék); Firtosmartonos (Orbán Balázs, 1868. I. 123.); Zabola (Uő, 1869. III. 145.); Makfalva (EA 26185/17. – Fülöp Dénes gy., 1980); Makfalva (EA 25000/32. – Fülöp Dénes gy., 1993); Firtosvára (Zsidó Ferenc, 2000. 68.).

J 85. Törökhalom. A halomban a magyarokkal vívott ütközetben elesett török katonák nyugszanak.

DT: Kapuvár (Vasárnapi Ujság, 1855. 21.); Farkasfa (Vakarcs Kálmán, 1939. 194.); Lúzsok (Hegedűs Lajos, 1946. 145.); Parasza-Kustánszeg (EA 6305/21. – Szentmihályi Imre gy., 1958); Pölöske (Zala megye földrajzi nevei, 1964. 179.); Nádasd (SMNK 590/39. – Zsigmond Gizella gy., 1967); Bajánsenye (EA 17490/65. – Kovács József gy., 1972); Pankasz (EA 20798/32. – Avas Kálmánné gy., 1980); Doba (EA 23482/30. – Makacsek Gábor gy., 1987); Doba (EA 24685/100. – Süle Sándor gy., 1998); Tardoskedd (EA 27576/13. – Nagy Endre gy., 1998); Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 151.); Réte – 2 (MZA 90189., 90190. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Szikszó (Mauks Ernő, 1947b. 86.); Szikszó (DE MNYT K-1003/41–43.; MZA 100192. – Szepesi Marianna gy., 1986); Ipolyszalka (Jankus Gyula, 1988. 46.); Ipolyszalka (EA 26125/3. – Jankus Gyula gy., 1994); Garamszentgyörgy, Ipolyszalka, Leléd/Ipolykiszkeszi, Ipolypásztó (MZA 83762., 89750–89752. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2007, 2011).

AF:

– A nagyszalontai Testhalom: Nagyszalonta (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 356.; Arany János összes művei V., 1953. 115–121. – Arany János gy., 19. század közepe); Nagyszalonta (Bihar vármegye és Nagyvárad, 1901. 126.); Nagyszalonta (EA 462/139. – Kornya Sándor gy., 1917); Nagyszalonta (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924. 243–246.); Nagyszalonta (Dánielisz Endre, 1983. 184.; Bihari népmondák, 1995. 59. – Kovács Ildikó gy.).

– Egyéb alföldi halmok: Szeged (A tengeri kisasszony, 2006. 882. – N. N. gy., 19. század közepe); Biharnagybajom (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye II. 54.); Hajdúszoboszló (Vasárnapi Ujság, 1867. 18.); Krasznamihályfalva (Petri Mór, 1902. III. 729.); Biharnagybajom (Szűcs Sándor, 1934. 23.); Tamásfalva („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 256–257. – Berta István gy., 1950); Biharnagybajom (GYINMA 542/4. – N. N. gy., 1964); Szeremle (MNAR HS 3298. – Grynaeus Tamás gy., 1968); Bátya (Fehér Zoltán, 1984. 92.; Uő, 1987. 268.); Deregnő (EA 22036/33–34. – Deregnői Varga László gy., 1984); Újszentes (KJNTA 259-98/29–31. – Magyar Etelka gy., 1998); Bezdán (Bosnyák Sándor, 2001. 145.); Újkígyós (MZA 99452. – Magyar Zoltán gy., 2014).

ER: Hunyad vármegye (Heltai Gáspár, 1575. 159.); Hunyad vármegye/Alkenyér (Kőváry László, 1866. 321.); Gyalu (Magyar Zoltán, 2004a. 182. – Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye); Szilágynagyfalva (Magyar Zoltán, 2007a. 186.).

MO: Klézse – 2 (Bosnyák Sándor, 1980. 56., 57–58.).

J 86. Ráchalom. A halomban a hajdúkkal/kurucokkal/kunokkal /göcsejekkel/ őrségjékekkel vívott ütközetben elesett rácok/illérek nyugszanak.

DT: Kölesd (Gaál Attila–Kőhegyi Mihály, 1974. 327. – Pesty Frigyes, 1864. Tolna vármegye); Zala vármegye (Kőváry Béla, 1877. III. 277–280.); Kerka völgye (Bellosics Bálint, 1892. 203–204.); Göcsej (N. Szabó Gyula, 1926. IV. 142–144.); Böde (Gönczi Ferencz, 1914. 74.); Böde (EA 2699/25. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Várfolde – 3 (Szentmihályi Imre, 1958. 29.); Pankasz (EA 19984/43. – Avas Kálmánné gy., 1978); Veszprém (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 282.).

FF: Szokolya (Horváth Lajos, 1994. 57. – 1728).

AF:

– A hajdúvidi rácok sírhalma: Hajdúnánás (B. Papp János, 1861. 12–18.); Hajdútéglás (Mizser Lajos, 2000. 319. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Hajdúszovát (Pesty

Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Hajdúnánás (Barcsa János, 1900. 82–84.); Hajdúnánás (Madai Gyula, 1909. 45.); Hajdúhadház (Nagy Sándor, 1928. 18–20.); Hajdúnánás (Molnár József, 1938. 9.); Hajdúnánás (Igmándy József, 1943. 213.); Hajdúböszörmény (EA 3242/14–15. – N. N. gy., 1943); Hajdúböszörmény – 2 (Szekeres Gyula, 2004a. 39–40., 42. – Hofer Tamás gy., 1953); Hajdúnánás (Dankó Imre, 1956. 526–527.); Hajdúnánás (Balogh István, 1969. 287–288.); Hajdúnánás – 2 (É. Kiss Sándor, 1970. 432.); Hajdúnánás (Marjai Márton, 1984. 101.); Hajdúnánás (Draviczy Imre, 1990. 11–13.)
 – Egyéb alföldi halmok: Izsák (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 175.); Kiskőrös, Ócsa (Bognár András, 1984. 205., 263. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Kiskőrös (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., 1910. 86.); Dévaványa (EA 15823/4. – Bereczki Imre gy., 1952); Kiskőrös (Meskó Sándor, 1971. 21–22.); Kiskőrös (VKMA Itsz. n.; MZA 78911. – Dulai András és Izsák László gy., 1978); Cegléd (Hidvégi Lajos, 1978. 50.); Szentés (Zsíros Katalin, 1990. 92.); Zsáka (Dankó Imre, 2002. 36.); Dévaványa (MMMNA 527-1968/3. – Bereczki Imre gy., 1968); Kunhegyes (EA 31372/16. – Víg Márta gy., 2003); Kunhegyes (EA 31988/25. – Dienes Edit gy., 2006).
 ER: Belényes (Hoffmann István–Kis Tamás, 1996. 75. – Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye); Mezőbánd (Orbán Balázs, 1870. IV. 210.).

J 87. Cigányok halma. A halomban a Moldvából Erdélybe rabolni érkezett és a helybeliek által megölt cigányok nyugszanak.

ER: Szurdok (Résző Ensel Sándor, 1890. III. 9.).

J 88. A kurucok sírhalma. A halomban a labancokkal vívott ütközetben elesett kuruc katonák nyugszanak.

DT: Nagyfödemes (Pesty Frigyes, 1864. Pozsony vármegye, 88.); Rábakecöl (Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei I., 1998. 70.).

FF: Erdőhorváti (Pesty Frigyes, 1864. Abaúj vármegye, 190.); Taktaharkány (Angyal Béla szerk., 1955. 107.); Romhány (Szombathy Viktor, 1984. 95.); Ónod (Ágoston István, 1997. 17–18.); Tereske (Bosnyák Sándor, 2001. 211.).

AF: Batiz (Szirmay Antal, 1890. I. 174.); Kiskunhalas (Tudományos Gyűjtemény, 1838. IX. 83.); Kiskunhalas (Bognár András, 1978. 37. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság); Kiskunhalas (Péter Dénes, 1880. 382.); Kiskunhalas (EA 12969/29. – Nagy Czirok László gy., 1961); Debrecen (Balkányi Szabó Lajos, 1865. 19.); Túrístvándi (EA 359. – N. N. gy., 20. század eleje); Túrístvándi (Erdész Sándor, 1991. 531.); Anarcs, Csaroda, Gulács, Ibrány, Kérsemjén, Kisar, Kölcse – 3, Kömörő – 2, Nyírmada – 2, Oros, Ökörítőfülpös, Pusztadobos, Tiszavasvári (Ferenczi Imre–Molnár Mátyás, 1972. 245–250.); Kölcse, Kömörő, Tiszakóród – 3 (Molnár Sándor, 2003. 177–179.); Kölcse (Kálnási Árpád, 1984. 194.); Csengerújfalú (Kálnási Árpád–Sebestyén Árpád, 1993. 143.); Tiszakóród (Molnár Sándor, 2001. 445.); Csengerújfalú (DE MNYT K-1668/61–62. – Lizák Dorina Hajnalka gy., 2010).

ER: Nagyenyed (Csáki Árpád, 2015. 76. – Pesty Frigyes, 1865. Alsó-Fehér vármegye); H. n.* (Müller, Friedrich, 1885. 362.).

SZ: Homoródjánosfalva/Homoróddaróc, Városfalva, Homoródjánosfalva (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 113–116. – 1839).

J 89. Magyarok halmái. A halomban az idegen hódítók (tatárok/törökök/oszt-
 rákok/stb.) által legyilkolt magyarok csontjai porladnak.

DT: Aba, Hedrehely, Iharosberény (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye, 1., 122., 278.); Enying (Uő, 1864. Somogy vármegye, 151.); Járhida, Szentgyörgyvölgy (Uő, 1864. Zala vármegye, 97., 213.); Esztergom vármegye (Pásztor Ferenc, 1867. 375.); Szentgyörgyvölgy, Göcsej, Resznek (Szendrey Zsigmond, 1926. 186.); Nemesvámos (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 315.); Pilismarót (Lukácsné Varga Eszter, 2012. 345.).

FF: Belsőbócs (Fényes Elek, 1851. I. 163.); Belsőbócs (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 58.); Bükkábrány, Nemesbikk, Poga, Vatta (Tóth Péter, 1988. 23–24., 236., 258., 364.); Hernádnémeti (Mizser Lajos, 2005. 482. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Szalóc (Osváth Imre, 1884. 2.); Selmezbánya (Hont vármegye és Selmezbánya, 1906. 91.; Szendrey Zsigmond, 1926. 186.); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 312.); Taktaharkány (EA 19221/14. – Várhegyi Gyuláné gy., 1976).

AF: Karcag (Tudományos Gyűjtemény, 1838. IX. 74.); Karcag, Jászdózsa (Palugyay Imre, 1854. III. 137–138.); Biharnagybajom (Vasárnapi Ujság, 1858. 512.); Gelej (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 167.); Biharnagybajom (Hoffmann István–Kis Tamás, 1996. 375. – Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye); Jászdózsa (Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság, 51.); Abádszalók (Uő, 1864. Külső-Szolnok vármegye, 298.); Eperjeske (Uő, 1864. Szabolcs vármegye); Bénye, Sárísáp, Kiskőrös, Tamáskáta (Uő, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 36., 95., 202., 398.); Berettyóújfalu, Dancsháza, Hencida, Zsáka (Osváth Pál, 1865. 257–258., 327., 401., 618.); Kiskunfélegyháza (Szerlemhegyi Tivadar, 1882. 207.); Tiszalúc (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben VII., 1891. 279.); Hódmezővásárhely (Szeremlei Samu, 1901. 145.); Nagyszalonta (EA 629/233. – Oltyán Sándor gy., 1915); Kisgéres, Kunhegyes, Mezőberény, Pusztasüly (Szendrey Zsigmond, 1926. 33., 186.); Csenger, Túrístvándi (EA 6367/1674., 1821. – Szendrey Zsigmond gy., 1927); Kiskunhalas (EA 12969/27. – Nagy Czirok László gy., 1961); Nyírbélték – 3 (JAMNA 225-67/3. – Bródy János gy., 1962); Kisgéres (Balassa Iván, 1975. 22.); Hódmezővásárhely (Hajdú Mihály, 1975. 85.); Jászdózsa – 2 (Gulyás Éva, 1976. 17., 171.); Székkutas (EA 19243/28. – Farkas Irén gy., 1976); Kiskunhalas – 2 (VKMA ltz. n. – Czákó Ferenc gy., 1978); Kistelek (EA 19919/8. – Gyimesi Zoltán gy., 1978); Tiszaladány (EA 19980/33. – Zelenák István gy., 1978); Szentkirály (KJMNA 173-80/7. – Kuti Irma gy., 1979); Kevermes (EA 21428/50. – Pelle Ferenc gy., 1982); Kiskunfélegyháza (HOMNA 4732/107. – Tóth Judit gy., 1983); Darvas, Hencida (Ujváry Zoltán, 1984. 96.; Uő, 1989. 37.); Nagykőrös (Bosnyák Sándor, 2001. 266.); Bótrágy, Som (Sebestyén Zsolt, 2002. 27., 117.); Darvas (Barta Zsolt, 2003. 91.); Kunhegyes (EA 31362/9. – Víg Márta gy., 2003); Vaján/Gatály (D. Varga László, 2003. 214.); Szőlősgyula (KMFA ltz. n.; MZA 94732. – Oroszi Georgina gy., 2008); Lelesz (Magyar Zoltán, 2009b. 42.); Beregsom (Dupka György–Zubánics László szerk., 2014. 154.); Erdőhegy – 2 (MZA 99865., 99866. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Mezőmadaras (Benkő Károly, 1853. 322.); Székelykocsárd (Orbán Balázs, 1871. V. 70–71.); Bánffyhunyard (K. Nagy Sándor, 1883. 18.); Bethlenszentmiklós (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben XX., 1901. 492.); Tacs (Magyar Zoltán, 2012a. 218. – Wass György és Kresz-Guther Ilona gy., 1994); Tacs, Zsibó (Szilágysági magyarok, 1999. 653. – Deák Zoltán és Mátyás Éva gy.); Gyalu (Janitsek Jenő, 2000. 155.); Válaszút (MZA 82482. – Magyar Zoltán gy., 2008).

SZ: Nyárádköszvényes (Benkő Károly, 1853. 183.); Nagybacon (Pesty Frigyes, 1864. Háromszék, 218.); Madéfalva (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 201. – Pesty Frigyes, 1864. Csíkszék); Köpec (Janitsek Jenő, 1974. 155.).

J 90. Egyéb testhalmok (vegyes).

DT: Bezenye* (Bél Mátyás, 2013. 89. – 18. század első fele); Baracska (Pesty Frigyes, 1864. Fejér vármegye, 9.); Vasszentmihály (Vakarcus Kálmán, 1939. 208.).

FF: Méhi (Fényes Elek, 1851. III. 79.); Külsőbőcs (Mizser Lajos, 2005. 487. – Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye); Gilbárt (EA 2092/34. – Bodrogi Tibor és Batári László gy., 1947); Erdőhorvát (EA 16219/14. – Berta Gábor gy., 1969); Monok (EA 18004/19. – Zsuffa Tibor gy., 1973); Barsvárad, Méhi, Runya (MZA 83786., 92604., 92605. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

AF: Arad vármegye (Perecsényi Nagy László, 1819. 82.); Jászapáti (Tudományos Gyűjtemény, 1838. IX. 93.); Jászdózsa (Fényes Elek, 1851. I. 279.); Jászapáti (Palugyay Imre, 1854. III. 162.); Hódmezővásárhely (Gelsei Bíró Lajos, 1855. 566.); Emőd (Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye, 139.); Kisbégány (Mizser Lajos, 1995. 411. – Pesty Frigyes, 1864. Bereg vármegye); Dab, Izsák (Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Nyírkarász, Geszteréd, Nyírbétek (Mizser Lajos, 2000. 277–278., 306., 336. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Csengerbagos (Uő, 2001. 33. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Panyola (EA 389/1. – N. N. gy., 20. század eleje); Csengerbagos (Szendrey Zsigmond, 1939. 531.); Tiszaigar (EA 4094/303. – Katona Imre gy., 1949); Panyola (Török Edit, 1969. 49.); Jászberény (DJMNA 2695-87/16. – Bak Krisztina gy., 1971); Jászfényszaru (EA 19462/11. – Mezei Ilona gy., 1977); Cegléd (Hidvégi Lajos, 1978. 50.); Törökbecse (Ferenczi Imre, 1979. 185.); Nagyberég (Ferenczi Imre, 1984. 117.); Jászberény (Szolnok megye földrajzi nevei I., 1987. 76.); Nagybodófalva – 2 (KJNTA 259-98/28., 37. – Magyar Etelka gy., 1998); Móricgát (Fehér Zoltán, 2004. 407.); Óvári (Bura László, 2008. II. 121.); Kiszgérés – 2 (Magyar Zoltán, 2009b. 42.); Hajós (Bereznai Zsuzsanna–Schön Mária, 2013. 77.); Nagyzerénd (MZA 99567. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014); Krasznamihályfalva (MZA 107178. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Világos (Dugonics András, 1791. I. 55.); Szinérválja (Bartha Elek, 2001. 93–94. – 1846); Mezőszentandrás (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 143. – Pesty Frigyes, 1864. Kolozs vármegye); Borbánd, Marosbél (Csáki Árpád, 2015. 30., 66. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye); Székelykocsárd (Uo., 91. – Pesty Frigyes, 1864. Aranyosszék); Aranyosgyéres (Uo., 109. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Mezőmadaras (Benkő Károly, 1869. 322.); Mezőmadaras (Orbán Balázs, 1870. IV. 204.); Istvánháza (Uő, 1871. V. 57.); Szásznyíres (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1901. V. 277.); Szilágynagyfalva (MZA 54896. – Turai Tünde gy., 2006).

SZ: Homoródszentpál (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 155–156. – 1846); Miklósvár (Csáki Árpád, 2012. 95. – Pesty Frigyes, 1864. Miklósvárszék); Bede (Csáki Árpád–Pál-Antal Sándor, 2014. 25. – Pesty Frigyes, 1864. Marossszék); Köpec, Csernáton (Uő, 1869. III. 11., 100.); Somosd (Orbán Balázs, 1870. IV. 41.); Sepsiszentkirály (Janitsek Jenő–Hári Gyula, 2000. 36.); Székelyszentistván (Magyar Zoltán, 2011a. II. 510.).

J 91–110. Obó-halmok

A lakott településen kívül, többnyire erőszakos halált halt személy holttestét a helyszínen temetik el, és a sírhelyre az arra járók követ/gallyat/ágakat/virágot hajtanak, melyekből az idők folyamán kisebb halom keletkezik.

J 91. Obó-halom történeti hősök emlékére.

J 91.1. Réka királyné sírja. Réka királyné feltételezett sírhalma.

SZ: Bardóc, Kisbacon (Magyar Zoltán, 2011b. 68.).

J 91.2. Petőfi sírja. Petőfi Sándor feltételezett sírhalma a segesvári csatatér közelében.

ER: Fehéregyháza (Hölgyfutár, 1860. 143. szám, 1235.); Fehéregyháza (Vasárnapi Ujság, 1860. október 14. – Lengyel József és Dánó Károly feljegyzése); Körösfő (Kakas Zoltán, 2000. – Kakas Zoltán gy., 1998).

J 91.3. Vasvári Pál sírja. A román felkelőkkel vívott csatában elesett Vasvári sírhalma az Erdélyi-érchegységben.

ER: H. n. (Erdély, 1906. 7–8.); Marisel-Jósikatelep (Berze Nagy János, 1943. 251.); Körösfő (Kakas Zoltán, 2000. – Kakas Zoltán gy., 1998).

J 91.4. Silye Ferenc hajdúkapitány sírja. A tatárok elleni harcban elesett hajdúhadházi hajdúkapitány sírhalma.

AF: Hajdúhadház (É. Kiss Sándor, 1970. 482.); Hajdúhadház (Bihari Napló, 2000. március 31. – Szilágyi Aladár gy.); Hajdúhadház ([http://www.hajduhadhaz.hu/doku/Értéktár/Hajdúhadház város helyi értékei.pdf](http://www.hajduhadhaz.hu/doku/Értéktár/Hajdúhadház_város_helyi_értékei.pdf). 37.; MZA 100160.).

J 92. Tatárok/törökök áldozatainak sírhalma.

FF: Nagyszalánc (MZA 79045. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008).

AF: Dány (Asztalos István, 1979. 56.; Bognár András, 1984. 100. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Túrterebes (Mizser Lajos, 1999. 54. – Pesty Frigyes, 1864. Ugocsa vármegye); Dány, Túrterebes (Szendrey Zsigmond, 1941. 67.).

ER: Magyarszarvaskend (Gergely Béla–Szabó T. Attila, 1945. 24.); Magyarköblös – 2, Magyarszarvaskend – 5 (MZA 59989., 87833., 87834., 87835., 59994., 59988., 87832. – Magyar Zoltán gy., 2006, 2011).

SZ: Szentlélek (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 201. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Alsócernáton (Orbán Balázs, 1869. III. 100.).

MO: Külsőrekecsin (Domokos Pál Péter, 1979. 1497. – Petrás Incze János levele a Szent László Társulathoz, 1883); Külsőrekecsin (Halász Péter, 1994. 27.).

J 93. Rablók által megölt utazók/vándorárosok sírhalma.

DT: Bakony vidéke (Relkovié Néda, 1927. 126.); Csöde (SMNK 814/1–2. – Avas Kálmánné gy., 1971); Hegyhátszentjakab (SMNK 872/4. – Avas Kálmánné gy., 1972).

FF: Buják (Vasárnapi Ujság, 1864. 177.); Gömörfüge/Tornaalja (MZA 87863. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

ER: Kide (EA 31188/163. – Szűcs Sándor gy., 1941).

SZ:

– A gyergyói Tótok halála: Szárhegy (Sávai János, 2005. 95. – 1826); Gyergyóalfalu (EA 32111/6. – Gálné Kovács Irma gy., 1970); Gyergyócsomafalva (Szász Lőrinc, 1976. 90.); Gyergyócsomafalva – 2 (Kakas Zoltán, 2000. – Kakas Zoltán gy., 1989, 1990); Gyergyóalfalu (BBE MIK Á-732/26. – Kiss Gabriella gy., 2009).

– Egyéb székelyföldi előfordulások: Oklánd (Jánosfalvi Sándor István, 1942. II. 57. – 1846); Csíkszentmihály (Orbán Balázs, 1869. II. 74.); Nagybacon (Janitsek Jenő, 1969b. 341.); Alsócernáton* (BBE MIK Á-262. – Salamon Ferenc gy., 1975); Csehétfalva (Tibád Levente, 1981. 219.); Nagybacon* (Magyar Zoltán, 2011b. 178.); Gyergyóremete (MZA 99448. – Magyar Zoltán gy., 2014).

J 94. Leányhalom (Rablók által megölt leány sírhalma).

DT: Gerse (Mozsolics Amália, 1963. 237.); Gerse (EA 2446/8. – Dömötör Sándor gy., 1951); Gersekarát (SMK 156/XI. 6. – Dömötör Sándor gy., 1951).

ER:

– Az alsórákosi Széplány sírja: Alsórákos (Orbán Balázs, 1868. I. 206–207.); Alsórákos (EA 16383/67. – Imreh Barna gy., 1968; Imreh Barna, 1981. 323–324.); Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 284. – Faragó József gy., 1968); Ürmös (Magyar Zoltán, 2011b. 177. – 1976); Ürmös (Seres András, 1984. 61.); Alsórákos (Balassa Iván, 1989. 14.); Ürmös (Tánczos Vilmos, 2006. 105. – Jakab Katalin gy., 2005); Alsórákos (Lőrincz Sándor, 2007b. 33–34.); Szederjes/Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 314.); Ürmös (Uő, 2011b. 177.); Szederjes/Alsórákos, Ürmös – 3, Alsórákos – 2 (MZA 59914., 59948–59950., 87840., 87841. – Magyar Zoltán gy., 2002, 2009–2010).

– Egyéb erdélyi előfordulások: Beréd* (Petri Mór, 1902. III. 177.; Szabó T. Attila, 1981. 92.); Magyarpéterlaka (Szabó T. Attila, 1970. 352–353. – 1942).

SZ:

– A homoródkarácsonyfalvi Leánytemetése: Homoródkarácsonyfalva (Jánosfalvi Sándor István, 1942. II. 34. – 1846); Homoródkarácsonyfalva (Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék, 194.); Homoródkarácsonyfalva (Orbán Balázs, 1868. I. 186.); Homoródkarácsonyfalva (Gyárfás István, 1870. 40.); Homoródkarácsonyfalva (Herrmann Antal, 1896. 528. – Derzsi József kézirat nyomán); Homoródkarácsonyfalva (Szabó T. Attila, 1970. 352. – Simonffy Andor közlése nyomán); Homoródkarácsonyfalva (Gergely Géza Péter, 1979. 3.); Homoródkarácsonyfalva – 2 (KJNTA 1907-07/9–10., 12. – Czoguly Ildikó gy., 2007); Homoródkarácsonyfalva – 5, Homoródszentpéter, Oklánd, Recsenyéd (Magyar Zoltán, 2011d. 168–169.)

– A vargyasi Leányhalom: Vargyas (Magyar Zoltán, 2011b. 174.; Csáki Árpád, 2012. 131. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Vargyas (Magyar Zoltán, 2011b. 174. – Kakas Zoltán gy., 1971); Vargyas (Sylvester Lajos, 1972. 1., 4.); Vargyas (EA 24519/8. – Gazda Klára gy., 1972); Vargyas (Magyar Zoltán, 2011b. 174. – Kakas Zoltán gy., 1979); Vargyas – 2 (MZA 59933., 59934. – Kakas Zoltán gy., 1973, 1990); Magyarhermány (EA 26156/3. – Kopacz Katalin-Csilla gy., 1994); Vargyas (Lőrincz Sándor, 2000c. 35.); Vargyas (Széll János, 2008. 47–48.); Dicsőszentmárton/Vargyas (Magyar Zoltán, 2011a. II. 515.); Barót, Bodos, Bölön, Vargyas – 2 (Uő, 2011b. 174–176.).

– Egyéb székelgyföldi előfordulások: Málnás (MZA 52769. – tanúvallomási jegyzőkönyv, 18. század vége/19. század eleje); Kissolymos (Orbán Balázs, 1868. I. 153.); Gagy (Gyárfás István, 1870. 40.); Kissolymos (Kriza János, 1897. 432.); Szentábrahám/Bözödújfalú (Szabó T. Attila, 1970. 352. – Pálffy József közlése, 1942); Gagy, Firtosmartonos (EA 24231/76. – Gagy József gy., 1977); Rava, Vadasd (Szabó T. Attila, 1981. 94.); Rava (Burus János, 1990. 94.); Kissolymos (MZA 59906. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007); Rava (MZA 79073. – Magyar Zoltán gy., 2004); Szárazpatak (MZA 52774. – Kakas Zoltán gy., 2006); Gagy (Jakab Dénes, 2008. 92.); Kissolymos (KJNTA 2335–09/3. – Szombatfalvi Csongor és Deé Edina gy., 2008); Rava (Magyar Zoltán, 2011a. II. 514.).

J 95. Megölt/meglincselt rablók sírhalma.

FF: Nagyborzsöny (Pesty Frigyes, 1864. Hont vármegye, 55.; Hála József, 1977. 611.); Gyöngyöspatak (Csiffáry Gergely, 2005. 170. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye; Sugár István, 1966. 62.); Nagyszalác (EA 9838/5–6. – Földessy Józsefné gy., 1944).

ER:

– A szilágysámsoni Mihók feje: Szilágysámson (Magyar Zoltán, 2007a. 293. – Pesty Frigyes, 1864. Közép-Szolnok vármegye); Szilágysámson (Petri Mór, 1902. IV. 327.; Szabó T. Attila, 1981. 93.); Szilágysámson (Szilágysági magyarok, 1999. 540. – Sípos László gy.); Szilágysámson – 4 (MZA 52672–52675. – Magyar Zoltán gy., 2000–2001); Szilágysámson – 4 (Magyar Zoltán, 2007a. 293–295.).

– Az alsórákosi Tódor sírja: Alsórákos (EA 16383/67. – Imreh Barna gy., 1968); Imreh Barna, 1981. 323–324.); Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 284. – Faragó József gy., 1968); Ürmös (Uő, 2011b. 177. – 1976).

– A datki Tolvajtemető: Datk (AFAR Mg. 1760. II. ff. – Faragó József gy., 1968); Datk – 2 (MZA 59926., 87843. – Magyar Zoltán gy., 2009, 2010); Datk – 5 (Magyar Zoltán, 2011a. I. 282–283.).

– Egyéb erdélyi előfordulások: Koloznagyida (Magyar Zoltán, 2012a. 295–296. – Orbán Dániel gy., 2008).

SZ: Gyimes: Bükkhavas pataka (Magyar Zoltán, 2003. 327.); Barót (Uő, 2011b. 178.).

J 96. Megölt törökök/tatárok sírhalma.

DT: Felsőmarác (MZA 59918. – Balogh Balázs gy., 1987).

AF: Nagyábránka* (Lehoczky Tivadar, 1881. III. 7.; Szabó T. Attila, 1940. 370.).

ER: Detrehem (Magyar Zoltán, 2007a. 185–186. – Pesty Frigyes, 1864. Kraszna vármegye); Szilágynagyfalu (MZA 806. – Magyar Zoltán gy., 1999); Szilágynagyfalu (Magyar Zoltán, 2007a. 186.).

SZ: Sepsiszentgyörgy vidéke (MZA 52693. – Kakas Zoltán gy., 1970 k.).

J 98. A jobbágyok által megölt népnyzó földesúr/gazdatiszt sírhalma.

AF: Rákospalota (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., 1910. 124.); Novák József Lajos, 1913b. 251.).

ER: Pipe (Burus János, 1985. 169.).

J 100. Természetfeletti képességű személyek sírhalma.

J 100.1. Emberfarkas sírhalma. A felesége által megölt szakállas farkas sírhalma.

FF: Putnok (Tompai Mihály, 1870. 558–559.); Putnok (Balogh Béla, 1895. 64.); Hét – 2 (Ujváry Zoltán, 1962. 74–75., 75.); Putnok (EA 16728/132. – Dobosy László gy., 1970); Putnok – 2 (Ujváry Zoltán, 1986. 81–82.); Putnok (Paládi-Kovács Attila, 1982. 160.); Putnok (DE MNYT K-1107/53–54. – Sándorné Gyurgyik Erika gy., 1992); Putnok (Kerékygyártó Mihály, 2010. 91.); Hanva/Putnok (MZA 87864. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

J 100.2. Boszorkány sírhalma. Egy megölt tatár boszorkány sírhalma.

AF: Nagyábránka/Kisábránka* (Lehoczky Tivadar, 1881. III. 7.; Szabó T. Attila, 1940. 370.; Csató György, 2001. 187.).

J 102. A halálra ítélt megesett leány sírhalma. A megesett (és újszülött gyermekét megölő), elevenen eltemetett leány sírhalma.

SZ. Székelyszentistván (Ráduly János, 1994b. 71.; Uő, 1997. 41.; Uő, 2006. 20.).

J 103. A reformáció idején megölt szerzetesek sírhalma.

FF:

– A bélapátfalvi Paprakás: Bélapátfalva (Fényes Elek, 1851. I. 29.); Bélapátfalva (Kubinyi Ferenc–Vahot Imre szerk., 1853. I. 87.); Bélapátfalva (Tóth Péter, 1988. 33. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Bélapátfalva (Rupp Jakab, 1872. II. 49.); Bélapátfalva (EA 4814/1. – N. N. gy., 1930); Bélapátfalva (Szendrey Zsigmond, 1941. 67–68.); Bélapátfalva (BA 66/7. – Bakó Ferenc gy., 1968); Bélapátfalva (Paládi-Kovács Attila, 1982. 160.); Bélapátfalva – 2 (Zábrátzky Éva, 2004. 326., 331. – Bakó Ferenc gy.).

– Egyéb felföldi előfordulások: Jászó (Stibrányi Gusztáv, 1994–1995. 17. szám, 2.).

J 104. Szerelmi gyilkosság áldozatának sírhalma.

DT: Szigliget (Jókai Mór, 1858. 241–242.); Szigliget (Hunfalvy János, 1860. II. 346.); Szigliget (Sziklay János, 1889. 126.; Szendrey Zsigmond, 1941. 68.; Vajkai Aurél, 1964. 230.); Balaton-felvidék (Lampért Géza, 1902. 83–84.); Csákánydoroszló (SMK 156/IX. 6. – Dömötör Sándor gy., 1951); Szigliget (Balassa Iván, 1989. 14.).

SZ: Gelence (MZA 52694. – Magyar Zoltán gy., 2006).

J 105. Szerelmi gyilkosság elkövetőjének sírhalma. A volt szeretőjét meggyilkoló legényt meglincselik, és a népitélet helyszínen temetik el. Sírján csak kő és tövis terem.

DT: Szigliget (Jókai Mór, 1858. 241–242.); Szigliget (Hunfalvy János, 1860. II. 346.); Szigliget (Sziklay János, 1889. 126.; Szendrey Zsigmond, 1941. 68.; Vajkai Aurél, 1964. 230.); Balaton-felvidék (Lampért Géza, 1902. 83–84.); Csákánydoroszló (SMK 156/IX. 6. – Dömötör Sándor gy., 1951); Szigliget (Balassa Iván, 1989. 14.).

J 106. Gyilkosság áldozatainak sírhalma (vegyes).

FF: Szepes vármegye, Heves vármegye (Fényes Elek, 1851. I. 29., 67.); Fedémes (Csiffáry Gergely, 2005. 79. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Erdőbénye (Pesty Frigyes, 1864. Zemplén vármegye, 150–152.); Erdőbénye – 3 (NIFA Sz-8/55–56. – Szabó Erzsébet gy., 1962).

AF: Bugyi (Bognár András, 1984. 65. – Pesty Frigyes, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye); Csomaköz (Mízser Lajos, 2001. 203. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Csomaköz (Bura László, 2008. I. 148.).

ER: Keresztvár/Nyén (Csáki Árpád, 2012. 156. – Pesty Frigyes, 1864. Felső-Fehér vármegye); Aranyosgyéres (Csáki Árpád, 2015. 109. – Pesty Frigyes, 1864. Torda vármegye); Kusaly (Petri Mór, 1901. I. 717.; Szabó T. Attila, 1940. 371.); Felsőszöcs (Tagányi Károly–Réthy László–Kádár József, 1903. VI. 500.); Bálványosvára (Szabó T. Attila, 1970. 353. – 1941); Magyargorostló (Balassa Iván, 1989. 14.); Rákosd (Magyar Zoltán, 2009d. 118–119.).

SZ: Atyha (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 35. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Székelykál (Uők, 2014. 190. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Küsmöd (Orbán Balázs, 1868. I. 142.); Backamadaras/Koronka (Szabó T. Attila, 1981. 93.); Siklód (EA 24232/12. – Gagyai József gy., 1982); Siklód (Burus János, 1989. 86.); Makfalva (Fülöp Dénes, 1995. 189.); Küsmöd (Janitsek Jenő–Szöcs Lajos, 1998a. 34.); Gyergyóremete (Kakas Zoltán, 2000. – Kakas Zoltán gy., 2000); Siklód (Janitsek Jenő–Szöcs Lajos, 2002. 25.); Zabola (MZA 52770. – Magyar Zoltán gy., 2006).

J 107. Balesetben elhunytak sírhalma.

J 107.1. Villámcsapásban meghalt ember sírhalma.

ER: Nagykapus (Magyar Zoltán, 2004a. 496.); Szék (Janitsek Jenő, 2009. 84.).

SZ: Székelyszentistván (Magyar Zoltán, 2011a. 515.).

J 107.2. Megfagyott ember sírhalma.

FF: Nagybörzsöny (Hála József, 1977. 611.).

SZ: Páva (Csáki Árpád, 2012. 136. – Pesty Frigyes, 1864. Háromszék; Szendrey Zsigmond, 1941. 67.; Balassa Iván, 1989. 14.); Gelence (MZA 52772. – Kakas Zoltán gy., 1970);

Gelence (MZA 52775. – Kakas Zoltán gy., 1980-as évek).

J 107.3. Fáról leesett ember sírhalma.

AF: Vitka (Mizser Lajos, 2001. 270–271. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Vitka (EA 6367/4168. – Szendrey Zsigmond gy., 1920–1936; Szendrey Zsigmond, 1941. 67.); Vitka (JAMNA 467-69/131. – Felhős Szabolcs gy., 1969); Vitka (EA 24012/36. – Hegedűs István gy., 1989).

J 107.4. A szekerevel balesetet szenvedett gazda sírhalma.

SZ: Vargyas (Magyar Zoltán, 2011b. 130. – Bencze Gyula gy., 1945); Nagyajta (Magyar Zoltán, 2011b. 130.); Gyergyóremete (MZA 99454. – Magyar Zoltán gy., 2014).

J 107.5. A bikák által felöklelt pásztor sírhalma.

SZ: Homoródjánosfalva (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 119–120. – 1846); Homoródjánosfalva (Magyar Zoltán, 2011d. 140. – Kakas Zoltán gy., 1984); Homoródjánosfalva* (Magyar Zoltán, 2011d. 140.).

J 108. Öngyilkosok sírhalma. Öngyilkosok/öngyilkos szerelmesek sírhalma.

DT: Csákánydoroszló – 2 (EA 2488/6., 7. – Dömötör Sándor gy., 1951).

FF: Szepesség* (A Magyarországi Kárpátgyűlés Évkönyve XXII., 1895. 94.; Neidenbach Ákos, 2000. 84–85.).

ER: Magyarlápós (Szabó T. Attila, 1834. 173.; Uő, 1940. 369; Uő, 1981. 92.); Domokos – 2 (Magyar Zoltán, 2011a. II. 317.).

SZ: Torja (Kóváry László, 1857. 200–201.); Küsmöd (Orbán Balázs, 1868. I. 141–142.); Küsmöd (Gyárfás István, 1870. 40.); Küsmöd (EA 26201/14. – Szöcs Lajos gy., 1995).

J 109. Az ördög elhárítása végett összehordott obó-halom.

ER: Felső-Maros mente (Wlislöcki Henrik, 1894. 321. – Kuun Géza nyomán).

J 110. Obó-halmok egyéb kegyeleti okból (vegyes).

DT: Székesfehérvár vidéke (ST III. 45.: Szent István király legendája Hartvik püspöktől, 12. század eleje; Árpád-kori legendák és intelmek, 2001. 44.).

FF: Sajókaza (Tóth Péter, 1988. 275. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Telkibánya (Kolacskovszky Lajos, 1936. 316.); Telkibánya (Kasztner Andor, 1943. 151.); Peröcsény (Hála József, 1977. 603.; Uő, 1987. 106.; Uő, 2006. 63.; Uő, 2016. 89–90.).

AF: H. n. (Kállay Ferenc, 1861. 72–139.); Nagyszokond* (Mizser Lajos, 2001. 65. – Pesty Frigyes, 1864. Szatmár vármegye); Hajdúböszörmény (EA 3242/13. – N. N. gy., 1943); Átány* (Viczián Zsófia, 2012. 658. – Fél Edit gy., 1951); Majdán (MZA 79099. – Ábrahám Livia gy., 2003); Szőlősgyula (KMFA ltsz. n.; MZA 94733. – Oroszi Georgina gy., 2008).

ER: Alsórákos/Mátéfalva* (Vasárnapi Ujság, 1857. 224.); Felső-Maros mente (Wlislocki Henrik, 1894. 321.); Kuzsma* (Jakab Elek–Szádeczky Lajos, 1901. 132–133.); Felsőszék* (Petri Mór, 1901. I. 717.; Szabó T. Attila, 1981. 93.); Alsószopor* (Petri Mór, 1902. III. 177.; Szabó T. Attila, 1981. 92.); Rózsapatak* (Szabó T. Attila, 1940. 369–370.; Uő, 1981. 92.); Körösfő, Nagybánya vidéke (Kakas Zoltán, 2000.); Szék (Magyar Zoltán, 2012a. 295.); Mezőveresegyháza (MZA 108882. – Magyar Zoltán gy., 2017).

SZ: Udvarhelyszék (Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár III., 1982. 728. – 1595); Ikafalva (Orbán Balázs, 1869. III. 97.; Wlislocki Henrik, 1894. 321.); Csíksomlyó (Mohay Tamás, 2000. 248. – Erős Modeszt közlése); Felsőcsernáton* (EA 24515/8. – Kakas Zoltán gy., 1969); Homoródkarácsonyfalva (Szabó T. Attila, 1970. 353. – Simonffy Andor közlése, 1942); Gyergyószentmiklós (Tarisznás Márton, 1982. 246.); Kisadorján (Szabó T. Attila, 1982. 93–94.); Vargyas (Lőrincz Sándor, 2002c. 35.); Siménfalva (Jakab Dénes, 2008. 92.); Nagybacon (Magyar Zoltán, 2011b. 130.); Homoródkarácsonyfalva (Uő, 2011d. 170.).

MO: Klézse/Válaszút (MZA 98234. – Magyar Zoltán gy., 2013.).

K 1–70. ÁROKMONDÁK

K 1–10. A vízen hozott menyasszony

K 1. Csörsz árka (A vízen hozott menyasszony I.). Csörsz király/Csörsz vezér feleségül kéri a szomszédos ország uralkodójának a lányát, de csak akkor veheti el, ha a menyasszonyát vízen viszi haza. Csörsz munkára fogja az alattvalóit, és népét nem kímélve éjt nappallá téve ásatja a Tiszától Dunáig húzódó csatornát. Az árok hosszú évek munkájával elkészül, ma már azonban csak nyomaiban látható./Az árok sohasem készül el teljesen, mert Csörsz meghal/Csörszöt megölik a fellázadt alattvalók.

AF: H. n. (Benczédi Székely István, 1559. 139.; Pesty Ferenc, 1888. 72.; Ethnographia, 1913. 177.; Solymossy Sándor, 1935. 236.; Reuter Camillo, 1977. 440–441.; Püski Anikó–Selmeczi László, 1996. 448.; Selmeczi László, 2001. 155.); H. n. (Gvadányi József, 1790. 25.; Selmeczi László, *uo.*, 155–156.); H. n. (Tompá Mihály, 1846. 28–37.; Uő, 1870. 518–521.; Ipolyi Arnold, 1854. 126.; Új Magyar Múzeum, 1855. 546.; Hunfalvy János, 1856. I. 230–232.; Részó Ensel Sándor, 1861. 71–72.; Pesty Frigyes, 1888. 73.); Jászákóhalma (Csőke Pál, 1873. 80.); H. n. (Pesty Frigyes, 1888. 73.); Jászfényszaru – 3 (EA 7678/167., 170. – Szentmihályi Imre *gy.*, 1949); Isaszeg (Idegenforgalmi Tájékoztató, 1952. 23. szám, 17.); Tiszafüred (Szűcs Sándor, 1957. 262.); Hajdúböszörmény (H. Fekete Péter, 1959. 92.); Nagyiván (DE MNYT K-292/14. – N. N. *gy.*, 1961); Tiszadob (JAMNA 230-67. – Mile Erzsébet *gy.*, 1962); Mezőcsát, Tiszakeszi (EA 14872/63., 65. – Táboros Sándor *gy.*, 1964); Mezőkeresztes (EA 28661/14. – Morvay Péter *gy.*, 1966); Balmazújváros (EA 28661/16. – Harangi József *gy.*, 1966); Kál (EA 28661/24. – Nagy Ignác *gy.*, 1966); Mezőcsát – 2 (NIFA 692. – Szentgyörgyi Katalin *gy.*, 1970); Dormánd (EA 17748/14. – Mezei Judit és Nagy Ágnes *gy.*, 1971); Kompolt, Egerfarmos (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 53., 83.); Pusztamonostor (Szolnok megye földrajzi nevei I., 1986. 58.); Jászárokszállás, Valkó, Vácszentlászló (Bosnyák Sándor, 2001. 32.); Vadász* (MZA 99568. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre *gy.*, 2014).

K 1.1. A villám által agyonsújtott Csörsz. Az árok nem készül el, mert Csörszöt egy viharos éjszakán – miközben lóháton a munkások között nyargal, ösztökélve őket a gyorsabb munkavégzésre – isteni büntetésként/az emberek átkai miatt villám sújtja agyon. Csörsz halálát látva az alattvalói nem folytatják tovább a munkát.

AF: H. n. (Tompá Mihály, 1846. 28–37.; Uő, 1870. 518–521.; Ipolyi Arnold, 1854. 126.; Új Magyar Múzeum, 1855. 546.; Hunfalvy János, 1856. I. 230–232.; Részó Ensel Sándor, 1861. 71–72.; Pesty Frigyes, 1888. 73.); Részó Ensel Sándor, 1890. III. 11.; Selmeczi László, 2001. 155.); Keresztespüspöki (Tóth Péter, 1988. 399. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Tiszadob (EA 3105/2. – Alföldi Lajos *gy.*, 1941; Végh József, 1942. 161.); Jászfényszaru (EA 7678/167. – Szentmihályi Imre *gy.*, 1949); Ároktó (HOMNA 1014/1. – Szortsik Tibor és Szombati István *gy.*, 1961); Mezőcsát (EA 14872/64. – Táboros Sándor *gy.*, 1964); Mezőcsát, Tarnabod (EA 28661/11., 25. – Morvay Péter *gy.*, 1966); Kunszentmárton

(EA 28661/34. – Varga Klára gy., 1966); Mezőcsát – 2 (NIFA 692. – Szentgyörgyi Katalin gy., 1970); Mezőcsát – 2 (Kiss László–Patak Sándor szerk., 1971. 292.); Ároktő (HOMNA 3017/1. – Román Mária gy., 1975); Füzesabony, Dormánd (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 63., 94.); Jászság (Szabó László, 1982. 160.); Ároktő (HOMNA 4321/9. – Szűcs Szergej gy., 1980); Zaránk (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 59.); Jászság (Selmeczi László, 2001. 156.); Jászárokszállás (EA 33405/5–6. – Földi József gy.; Földi József, 2010. 26.).
FF: Vác (Tragor Ignác, 1923. 102–103.).

K 1.2. A munkások által agyonvert Csörsz. Az árok nem készül el, mert Csörszöt agyonverik az embertelen munkavégzés miatt fellázadt alattvalók.

AF: Kompolt (Csiffáry Gergely, 2005. 136. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Jászság (Vasárnapi Ujság, 1865. 163.); Tarnaméra (Pesty Frigyes, 1888. 74.); Tiszadob (Végh József, 1942. 160–161.); Jászárokszállás (EA 15014/1. – Bódis Antal gy., 1955); Csány (EA 28661/22–23. – Morvay Péter gy., 1966); Jászárokszállás (Herbert János, é. n. 90.); Ároktő (HOMNA 4321/10. – Szűcs Szergej gy., 1980); Jászfényszaru – 2 (EA 22292/3., 3–4. – Csáki László és Kiss Gábor gy., 1986); Ároktő (Hajdu Imre, 1997. 11.); Tiszadob (Püski Anikó–Selmeczi László, 1996. 450.).

K 1.3. A cigány által agyonütött Csörsz. Az árok nem készül el, mert egy a munkások között az édesapját kereső cigányfiú/egy munkára kényszerített muzsikus a hegedűjével/egy ásóval agyoncsapja Csörszöt.

AF: Erdőtelek (Csiffáry Gergely, 2005. 76–77. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Jászárokszállás (Lövei Klára, 1865. 139.); H. n. (Rész Ensel Sándor, 1875. 24–27.); Jászság (Márki Sándor, 1892. 43.); Jászság (Szendrey Imre, 1887b. 3.); Jászság (Pesty Frigyes, 1888. 73.); Tiszadob (EA 3105/1. – Alföldi Lajos gy., 1941; Végh József, 1942. 160–161.); Tiszadob (Végh József, uo. 161.); Mezőcsát (EA 14872/64. – Táboros Sándor gy., 1964); Kál – 2 (EA 28661/24. – Nagy Ignác gy., 1966); Erdőtelek (EA 17184/19. – Bakos Anna gy., 1971); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 305–306.); Mezőtárkány, Dormánd (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 88., 94.); Tiszaszadány* (EA 19455/86a. – Makai János és Orsó Mária gy., 1977); Erdőtelek (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 21.); Jászárokszállás (Szabó László, 1982. 298–300.); Jászfényszaru – 3 (DJMNA 2282/1–2., 5–6. – Csábi László és Kiss Gábor gy., 1984); Jászfényszaru – 3 (EA 22292/1–4. – Csábi László és Kiss Gábor gy., 1986); Ároktő (Hajdu Imre, 1997. 11.).
FF: Tarnalelesz (Zábrátzky Éva, 2004. 325–326. – Bakó Ferenc gy., 1960-as évek).

K 1.4. Csörsz vezér sírja. A félbemaradt árok mellett számon tartják Csörsz vezér sírhelyét/sírdombját, amely úgy keletkezett, hogy minden munkás egy lapát földet dobott a meghalt/megölt Csörsz holttestére.

AF: Csány (Bél Mátyás, 2001b. 217. – 1730–1735); Jászárokszállás (Bognár András, 1978. 62. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság); Jászárokszállás (Szabó László, 1982. 298–300.); Jászfényszaru – 2 (DJMNA 2282–84/2., 5–6. – Csábi László és Kiss Gábor gy., 1984); Nagyfüged (Heves megye földrajzi nevei IV., 1988. 267.); Jászárokszállás (Földi József, 2010. 26.)
→MZ I. J 75.

K 1.5. A Csörsz-árok. Az árok, illetve annak elkészült része Csörsz király/Csörsz vezér műve, aki a Tisza vizét a Dunával akarta összekötni.

AF: Jászárokszállás (Bél Mátyás, 2001b. 53. – 1730–1735); Heves vármegye (Gvadányi József, 1790. 25.); H. n. (Ujváry Zoltán, 2014. 222. – Dugonics András Etelka c. regényének jegyzete, 1791); Heves vármegye (Vályi András, 1796. I. 373.); Heves vármegye (Tudományos Gyűjtemény, 1840. XII. 17.); Heves vármegye (Regélő, 1842. november 10. – Vahot Imre feljegyzése); Ároktő, Egerfarms – 2 (Tóth Péter, 1988. 40., 103., 387. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Jászárokszállás (Bognár András, 1978. 62. – Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság); Füzesabony, Dormánd, Tarnaszállás (Csiffáry Gergely, 2005. 91., 291., 323–324. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye); Téglás* (Mizser Lajos, 2000. 319. – Pesty Frigyes, 1864. Szabolcs vármegye); Heves vármegye (Vasárnapi Ujság, 1865. 115.); H. n., Pécska, Székudvar (Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben VII., 1891. 154., 461.); Csány (EA 28661/21. – Horváth Katalin gy., 1966); Kunszentmárton (EA 28661/34. – Sulyák Tibor gy., 1966); Tiszadob (EA 15656/12. – Rácz Anna gy., 1967); Egerfarms (EA 17186/37. – Sass Katalin gy., 1971); Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 307.); Tiszafüred (Szűcs Sándor, 1957. 262.); Kál (EA 26199. – Nagy Ignác feljegyzése, 1995).
 FF: Mezőkövesd (DE MNYT K-735/47. – Pap Terézia gy., 1976).

K 1.6. A Csörsz-árok egyéb említései.

AF: Igrici, Keresztespüspöki (Tóth Péter, 1988. 392., 394–395. – Pesty Frigyes, 1864. Borsod vármegye); Jászfényszaru, Jászládány (Pesty Frigyes, 1864. Jászkunság, 47., 66.); Kartal, Tura, Vácszentlászló (Uő, 1864. Pest-Pilis-Solt vármegye, 153., 195., 508., 553.); Jászfelsőszentgyörgy/Pusztamonostor (Uő, 1864. Külső-Szolnok vármegye, 222); Gödöllő (Raátz Judit, 1981. 39.); Kunmadaras (DE MNYT K-1501/95. – Kurucz János gy., 1999).
 FF: Sajószentpéter (Uj Magyar Muzeum, 1855. 95.); Dédes/Borsodtapolcsány (ENA 892/69. – Ko-moróczy Miklós gy., 1900 k.).

K 2. A sóval telehintett árok. Csörsz megásatja az árkot, teleszóratja sóval, és azon húzatja hazáig egy hajón/szánon a menyasszonyát.

AF: Kál (EA 28661/24. – Nagy Ignác gy., 1966).
 →MZ II. Q 33.

K 3. A vízen hozott menyasszony II. (Egyéb hagyományok).

K 3.1. Árkus árka. Árkus gróf csak úgy nyeri el egy a Duna-Tisza közén lakó grófkisasszony kezét, ha a kisasszony otthonától a sajátjái árkot ását, és a menyasszonyát hajón viszi haza. Árkus a Hortobágyon keresztül megépíti a kanálist.

AF: Debrecen/Hortobágy (Balkányi Szabó Lajos, 1865. 7–8.; Selmeczi László, 2001. 156.); Egyek (Hajdú-Bihar megye földrajzi nevei I., 1970. 41.).

K 3.2. A felduzzasztott patak. A várúr csak akkor adja lányát a szomszéd várúr fiához, ha az a menyasszonyt hajón viszi haza. A kérő felduzzasztja a két vár között folyó patak vizét, és az így keletkezett tavon hajóval megérkezve hazaviszi a feleségét.

FF: Szin (Magyar Zoltán, 2001a. 271–272. – Hajdú Imre gy., 1977); Szin (Hajdu Imre, 1997. 190–191.); Szin (Magyar Zoltán, 1997. 45–46.); Szin (Uő, 2001a. 272.).

K 3.3. Egyéb hagyományok. Egy király/királyfi/gazdag földesúr fia ásatja az árkot, mert a feleségül kért lány kezét csak úgy nyerheti el, ha a menyasszonyát hajón viszi haza.

AF: H. n. (Szász Miklós György, 2004. 36. – Veit Marcthaler feljegyzése, 1564); Jászfényszaru (EA 7678/164. – Szentmihályi Imre gy., 1949); Nagyiván (EA 13027/65. – Táboros Gábor gy., 1964); Csány/Jászárokszállás (EA 28661/21. – Horváth Katalin gy., 1966); Kunszentmárton (EA 28661/34. – Barna Gábor gy., 1966); Kunszentmárton (EA 28661/35. – Bozsik Anna gy., 1966); Bihar megye (Patay Pál, 1969. 22.); Tiszakürt (DJMNA 3006/8. – Barna Gábor gy., 1976); Kunszentmárton (MZA 21484. – Villányi Péter gy., 1981); Hajdúdorog (A Hajdúböszörményi és Hajdúhadházi járás helynevei, 2015. 73.).

K 11–30. Ördögök által készített árok

K 11. Ördögárka. A hosszú kilométereken keresztül húzódó árokrendszert (megbízásból/fogadásból/saját elhatározásból) az ördögök ássák ki (egyetlen éjszaka alatt).

DT: Szentbékálla (EA 29616/29. – Süle Sándor gy., 1977); Szigetköz (Timaffy László, 1980. 12.); Villány* (MZA 16010. – Magyar Zoltán gy., 2007).

AF: Berekböszörmény (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye I., 96–97.); Nagyléta (Selmeczi László, 2001. 157. – 19. század); Hajdúböszörmény (H. Fekete Péter, 1959. 92.); Kunszentmárton (Kakuk Mátyás, 1965. 41–42.); Nádudvar – 2 (EA 15182/4. – Balázs Lajos gy., 1966); Hajdúsámson (EA 14872. – Goda Gábor gy., 1966); Kunszentmárton (EA 28661/33–34. – Szabó János gy., 1966); Bihar megye (Patay Pál, 1969. 22.); Hajdúhadház (É. Kiss Sándor, 1968. 501.); Kunszentmárton (MOA 12652. – Villányi Péter gy., 1981); Hajdúdorog, Hajdúböszörmény (A Hajdúböszörményi és Hajdúhadházi járás helynevei, 2015. 73., 207.).

ER: Olthévíz (Kriza János, 1897. 336.).

SZ: Vargyas (Téglás Gábor, 1905. 39.).

K 12. A vízen hozott menyasszony III. A tündérkirály fia/az erdélyi királyfi/egy földesúr fia csak akkor nyeri el szerelmese kezét, ha menyasszonyát a síkvidéki tájon hajón viszi haza. A kérő a házasságkötés érdekében szövetségre lép az ördöggel, és az ördög segítségével/az ördög maga olyan árkot ás, amelyen a menyasszonyát a saját várába szállíthatja.

AF: H. n. (OSZK K Quart. Hung. 1541/54r–55. – Pulszky Ferenc gy., 1840 k.); Nagyszalonta – 2 (EA 347/179–180., 234–235. – Szendrey Zsigmond gy., 1917); Berettyóújfalu (EA 16813/202. – Sándor Mihályné gy., 1966).

K 13. Az eltéríteni szándékozott folyó. Az ördög az ekéjével egy hatalmas bárázdát szánt, hogy abba terelje el a Küküllő vizét, de tervét az isteni akarat megghiúsítja.

SZ: Nagysolymos (Orbán Balázs, 1868. I. 151.); Nagysolymos (MZA 61242. – Zsidó Ferenc gy., 2002–2007).

K 14. Az Ördögbarázda. Az ördög fel akarja szántani a Hargitát/a nagyharsányi hegyet, hogy ott a bűn magvát elvesse/hogy a feleségül kívánt lányt elvehesse, de hatalmas ekéjével csak egyetlen barázdát tud húzni, mert a kakas megszólal, és abba kell hagynia a munkát. Az ördög által árkolt árok a hargitai/a baranyai Ördögbarázda.

SZ: Udvarhelyszék (Orbán Balázs, 1869. II. 10.); Udvarhelyszék (Téglás Gábor, 1905. 39.).
DT: Nagyharsány (Berze Nagy János, 1940. II. 578.); Nagyharsány (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 793.).

→MZ I. K 16.2.1–2., 6. →MZ IX. A 64.1.

K 15. Az ördög által árkolt határvonal.

K 15.1. Ördögök határárka. Két veszekedő ördög húzza meg egy ekébe fogott kakással a határvonalat birtokaik között.

AF: Berekböszörmény (Jakab László, 1976. 317.).

K 15.2. Az ördög mint döntőbíró. Két viszálykodó testvér/szomszédos király nem tudván megegyezni birtokaik határában, az ördögöt hívják döntőbírónak. Az ördög tüzes ekébe fogott boszorkánnyal/a saját lovával mély árkot szánt, kijelölve azt a határvonalat, amit máig is Ördögbarázdának mondanak.

DT: Pozsonynádas (Mednyánszky Alajos, 1832. I. 196.; Uő, 1983. 113–115.); Pozsonynádas (Ipolyi Arnold, 1854. 119.; Katholikus Néplap, 1864. 43. szám; Pesty Frigyes, 1888. 241.; Dömötör Sándor, 1966. 280.; Ujváry Zoltán, 2000. IV. 73.); Pozsonynádas (Jedlicska Pál, 1891. II. 79–82.); Pozsonynádas (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 91.).

AF: Kiskunhalas-Bodoglár* (EA 12969/72. – Nagy Czirok László gy., 1961); Nádudvar (EA 15182/2. – Balázs Lajos gy., 1966).

K 16. Az ördög ekéjébe fogott bűnös emberek.

K 16.1. A viszálykodó testvérek. Az elhunyt király két fia nem tud megegyezni az ország felosztásában, ezért lelküket felajánlva az ördögöt hívják segítségül. A szerződést vérrel és tüzes betűkkel írják alá. Az ördög egy hónapig méri és osztja a birodalom területét, majd befogja óriási tüzes ekéjébe a két királyfit, és végigszántja velük az ország földjét. Az ördög ekéje nyomán támadt mély barázda ma is látszik még.

AF: Szeghalom (EA 1281/3–4. – Szeghalmi Gyula gy., 1903).

DT–FF: Vág vidéke (Szeghalmi Szennovitz Gyula, 1904. 27–29.).

K 16.2. Balázi árka.

K 16.2.1. A szentdemeteri kastély építői. Két földesúr (Balázi és Nyújtódi) kastélyt épít, de pénzük és az építőanyag gyorsan elfogy. Az ördöghöz fordulnak segítségért, felajánlva lelki üdvüket, ha segít nekik befejezni az építkezést. A kastély hamarosan elkészül, ám az ördög még azon az éjjel megjelenik, és ekéjébe fogva a két urat, hatalmas árkot szánt velük. Az árkot azóta Balázi árkának/Ördög árkának nevezik a környékeliek.

SZ: Szentdemeter (Kőváry László, 1852. 214.; Uő, 1857. 193–195.; Uő, 1866. 208.; Ipolyi Arnold, 1854. 119.; Müller, Friedrich, 1885. 192–193.); Szentdemeter (Bonyhay József, 1858. 554.); Szentdemeter (Részó Ensel Sándor, 1861. 154.); Szentdemeter (Magyar Népköltési Gyűjtemény III., 1882. 406. – Benedek Elek és Sebesi Jób gy.); Szentdemeter (Benedek Elek, 1895. III. 270–272.; Uő, 1916. 100–103.); Szentdemeter (Dömötör Sándor, 1966. 281. – vallásos ponyva, 19. század második fele); Szentdemeter (MZA 61476. – Toldalagi Rózsa grófnő memoárja, 1900).

K 16.2.2. Az istenkáromló földesurak. A kastélyt három földesúr építi, majd felosztva egymás között az épületet, kényúrként laknak ott. Önhittségükben egy alkalommal azt is kijelentik, hogy nem bánják, akárki lakik is a mennyben, amíg ők e kastélyban lakhatnak. Még azon az éjjel megjelenik értük az ördög, és járomba fogva a három istenkáromló urat, végigszántja velük a határt. Így keletkezik az Ördögborozda.

SZ. Szentdemeter (Orbán Balázs, 1868. I. 158.); Szentdemeter (Latkóczy Mihály, 1898. 236–245.); Szentdemeter (Benedek Elek, 1896. V. 106–107.).
→MZ VI. H 5.

K 16.3. Az ördög ekéjébe fogott kegyetlen földesúr. A gőgös és kegyetlen földesúr még az ekébe is befogatja a jobbágyait. Holta után az ördögök őt is járomba fogják, és egy nagy barázdát szántanak vele.

SZ: Bözöd (Orbán Balázs, 1868. I. 150.).

K 16.4. Az ördög ekéjébe fogott gonosz várúrnő. Az ördög egy gonosz várúrnővel/boszorkánnyal szántja végig a testvérek birtokát, aminek láttára azok jó útra térnek. Birtokuk és két megye (Pozsony és Nyitra vármegyék) határvonala az így keletkezett Ördögbarázdá.

DT: Pozsonynádas (Mednyánszky Alajos, 1832. I. 196.; Ipolyi Arnold, 1854. 119.); Pozsonynádas (Jedlicska Pál, 1891. II. 79–82.).

K 16.6. A hamisan esküdő szász. Az ördög ekéjébe fogja azt a falusi embert, aki korábban hamisan esküdött, és vele szántja végig az Ördögbarázdát.

ER: Fületelke* (Müller, Friedrich, 1885. 65.; Herrmann Antal, 1893. 26.).

K 16.8. Az ördög által ekébe fogott lányok. Az ördög tizenkét nagyravágyó csúnya lányt fog be az ekéjébe, és velük szántja ki az Ördögárgkát.

ER: H. n./Taktaszada (EA 19224/42. – Szabó Lajos gy., 1976).

K 16.9. Az ördög által ekébe fogott emberek (egyéb hagyományok). Az ördög szegény embereket fog be az ekéje elé, és úgy szántja ki az Ördögárgkát.

AF: Sáránd (MNYT K-32/54. – Eszík Mihály gy., 20. század első fele).

K 18. Az ördög igazállatai. Az ördög természetfeletti erejű kakasokat/kecskéket fog be az ekéje elé, és velük árkolja a hosszú kilométereken keresztül vezető árokrendszert (az Ördögárkot/Ördögbarázdát/Kakasborozdát).

K 18.1. Az ördög ekéjébe fogott bűvös kakas. Az ördög egy/két bűvös kakast fog be az ekéje elé, hogy a vidéken hatalmas árkot szántson ki.

AF: Bihar vármegye (Osváth Pál, 1875. 54.); Nagyszalonta (EA 629/233. – Oltyán Sándor gy., 1915); Kiskunhalas-Bodoglár (EA 12969/72. – Nagy Czirok László gy., 1961); Berettyó-újfalu (EA 16813/202. – Sándor Mihályné gy., 1966).

SZ: Vargyas (Csáki Árpád, 2012. 132. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Vargyas (Gyár-fás István, 1870. 574.); Vargyas (Kozma Ferenc, 1882. 10.); Vargyas (Magyar Zoltán, 2011b. 128.).

K 18.2. Az ördög ekéjébe fogott 32 bűvös kakas. Az ördög egy hatalmas, hegyes szikla/hatalmas malomkő elé fog be 32 óriási kakast, és velük árkolja a hargitai Kakasbarázdát.

ER–SZ: Alsórákos/Felsőrákos (Orbán Balázs, 1868. I. 209.); Alsórákos (Erdély, 1905. 176.); Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 275. – Imreh Barna gy., 1968).

SZ: Székelyszáldobos/Olasztelek (Orbán Balázs, 1868. I. 223.; Herrmann Antal, 1893. 354.); Vargyas (Kisgyörgy Zoltán, 1973. 105.).

K 18.3. Az ördög ekéjébe fogott bűvös bakkecske.

AF: Kiskunhalas-Bodoglár (EA 12969/72. – Nagy Czirok László gy., 1961).

K 18.4. Az ördög lova által árkolt Ördögárok. Az ördög a lovát fogja be az eke elé, és nekiindítja a mezőnek. A barázda azért olyan kacskaringós, mert nem vezette senki, a maga feje után ment mindenütt a ló.

AF: Nádudvar – 2 (EA 15182/2., 3–4. – Balázs Lajos gy., 1966).

K 19. Az ördög ekéje.

K 19.1. Az ördög ekevasa. A szántás végeztével az ördög otthagya a falu határában az ekéjét, amit a helyi lakosok megtalálnak és 9/99 szekeret vasalnak meg belőle, s még akkor is marad belőle egy fejszére való.

SZ: Szentdemeter (Kőváry László, 1852. 214.; Uő, 1857. 193–195.; Ipolyi Arnold, 1854. 119.); Szentdemeter (Orbán Balázs, 1868. I. 158.); Szentdemeter (Magyar Népköltési Gyűjtemény III., 1882. 406.).

K 19.2. Az ördög kőekéje. A Kakasbarázdát árkoló kakasok a hajnal hasadtával elejtik hatalmas kőekéjükét, mely szikla ma is ott hever az olasztelki réten.

ER–SZ: Alsórákos/Felsőrákos (Orbán Balázs, 1868. I. 209.).

SZ: Székelyszáldobos/Olasztelek (Orbán Balázs, 1868. I. 223.); Vargyas (Kisgyörgy Zoltán, 1973. 105.).

K 20. Az ördögök malomárka. A község bírójának malmát falubeli riválisa le akarja hozatni a maga telkére. E célból a lelke üdvéért cserébe malomárkot ásat az ördögökkel, és lehozatja a malmot, a malomkövet azonban ott felejtik. Miközben a malomkőért igyekeznek, megszólal a kakas, miáltal a munkájukat nem tudják befejezni. Az átköltöztetett malom hamarosan tönkremegy, és csak az ördögök által készített malomárok marad meg belőle.

SZ: Szentlélek (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2013. 200. – Pesty Frigyes, 1864. Udvarhelyszék); Szentlélek (Balásy Dénes, 1898. 72.); Oláhfalú (Herrmann Antal, 1893. 354.).

→MZ I. H 81–82.

K 22. Az ördögök által védekezésül ásott árok.

K 22.1. Sárkányok ellen ásott árok. Az ördögök és a sárkányok viszálykodásában az ördögök védekezésül készítik az Ördögárkát.

AF: Berettyóújfalu (EA 16813/202. – Sándor Mihályné gy., 1966).

K 22.2. Az ördögöket bosszantó harangszó. Az Ördögárkát az ördögök azért készítik, hogy ne hallják a faluból hallatszó harangszót. Valóban nem is hallatszik azon túl.

AF: Berettyóújfalu (EA 16813/202. – Sándor Mihályné gy., 1966).

→MZ IX. B 98.1.

K 24. Szerelmesek boldogsága ellen ásott árok. Az ördög az ekéjével hosszú, mély árkot szánt, amibe belezuhan a lakodalmas menet, és a frigy megghiúsul.

AF: Szeghalom (Miklya Jenő, 1979. 172–173. – Fehér Gyula gy., 1935).

K 25. Az eke elé fogott ördög. Az ördög a saját feleségét fogja be az eke elé, és vele szántja ki az Ördögárkát. / Egy ördög megrészegeedik, és nem érkezik vissza időben a pokolba. Egy gazda észreveszi, és ekéje elé fogja, hogy árkot szántson vele a földje végében. Az ekébe fogott ördög hajnalig hatalmas árkot húz, ami ma is megvan, és Ördögároknak nevezik.

AF: Bojt (DE MNYT K-688/13. – N. N. gy., 1974); Tiszakürt („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 189. – Papp Orsolya gy., 1995).

K 31–40. Mitikus lények által húzott árok

K 31. Óriások árka. A sok kilométeren keresztül húzódó árkot/hegybe vájt völgyet az óriások ássák ki.

DT: Hőgyész (Dömötör Sándor, 1966. 280.).

FF: Vécs (Zábrátzky Éva, 2004. 333. – Bakó Ferenc gy.).

ER: Sugág* (Herrmann Antal, 1893. 380.); Mocs (Hints Miklós, 1995. 30.).

SZ: Nyárádmagyarós* (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 160. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Nyárádselye (Orbán Balázs, 1870. IV. 80.); Szárazajta (Kozma Ferenc, 1882. 10.); Marosszék (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből XX., 1901. 304.); Nyárádselye – 2, Nyárádmagyarós (Magyar Zoltán, 2007b. 49., 75.).

K 31.1. Az óriások ekéje és igásállatai. Az árkot az óriások ezüstekébe fogott aranyszörű ökrökkel/egy számmal szántják ki.

ER: Küküllődombó (Magyar Zoltán, 2005a. 54.).

SZ: Szárazajta (Kozma Ferenc, 1882. 10.).

K 31.2. Az óriások lövészárka. Az árkot az óriások lövészároknak, védelmi célból készítik.

SZ: Nyárádselye (Magyar Zoltán, 2007b. 75.).

K 31.3. Az óriáslány „ekevasa”. Az óriáslány széttöri és négyfelé dobja az ekéjét: ahová a szikladarabok hullnak, ott lesz az egymással szomszédos települések határa.

FF: Vécs (Zábrátzky Éva, 2004. 333. – Bakó Ferenc gy., 1956).

K 31.5. A félbehagyott árok. Két óriás elhatározza, hogy eltérítik a folyó vizét, és azt a saját birodalmukba vezetik. Fél nap alatt hatalmas árkot készítenek e célból. Az egyik óriás azt mondja, hogy ha Isten segíti őket, estig elkészülnek a munkával. A másik óriás önhittén úgy nyilatkozik, hogy Isten segítségével nélkül, a saját erejéből is elkészíti. E szavakat követően villám sújt le, s a villámcsapás következtében kővé válik az istentelen óriás, az árok pedig félbemarad.

ER: Sugág* (Herrmann Antal, 1893. 380.).

→MZ I. F 25.10.1. →MZ VI. H 51.

K 32. A Küküllő eredete. A Küküllő medrét egy óriás árkolja óriási szamarával.

ER: Küküllődombó (Magyar Zoltán, 2005a. 54.).

→MZ IX. A 1.3.

K 35. Angyalcsapás. Az angyalok egy templomot költöztetnek egyik helyről a másikra. Szállítás közben leér a földre a templom alja, és hosszú barázdát húz rajta. Sok helyen máig is látható a templom által hasított árok nyoma.

DT: Tordas – 2, Martonvásár (Lukács László, 1988. 49–50.; Uő, 1997., 265.; Uő, 2002. 24. – tanúvallatási jegyzőkönyv tanúvallomásai, 1732); Halimba (Ny. Nagy István, 2000. 84. – Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Törökkoppány (Gözszy Zoltán–Polgár Tamás, 2001. 353. – Pesty Frigyes, 1864. Somogy vármegye).

→MZ I. G 15.2.

K 37. A Sárkányjárás. A falu határában húzódó hosszú árkot egy sárkány hasította.

DT: Tormafölde (Pesty Frigyes, 1888. 295.; Kandra Kabos, 1897. 495.).

K 38. A vakondokok árka. Az Ipoly mentén sok kilométeren át húzódó árkot a vakondokok királya ásátja, amikor a Duna felé vonul a seregével.

FF: Helemba (Ipolyi Arnold, 1854. 126.); Helemba (Hóke Lajos, 1867b. 595.).

K 39. Garabonciások árka. A hegyhasadékot ördögökkel cimboráló garabonciások ássák ki.

FF: Sátoraljaújhely (Dongó Gyárfás Géza, 1905. 18.).

K 41–50. Történeti hősök által ásott árok

K 41. Attila árka. Az árkot [Csörsz árka] Attila ásátja, e határvonallal osztva fel birodalmát két fia között.

AF: Tarnaszády (Csiffáry Gergely, 2005. 324. – Pesty Frigyes, 1864. Heves vármegye).
→MZ II. A 68.

K 43. Szent László árka. Szent László a háborúból hazafelé tartva lándzsájával hosszú árkot hasít a mezőben, így keletkezik a Száraz Szeret.

MO: H. n. (Etelközi, 1871. 174.); Pusztina (Gál Péter József–Molnár V. József, 1999. 37–38.).
→MZ II. D 185.

K 44. IV. Béla árka. Az árkot IV. Béla (Béla herceg) ásátja a tatárok elleni védekezésül.

DT: Vas megye (Császár János, 1862. 1373.).
→MZ II. F 108.

K 46. Zsigmond király árka. Az árkot [Ördögárka] Zsigmond király ásátja az országon keresztül határvonal céljából.

AF: Érmihályfalva (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye, 233.).
→MZ II. G 36.

K 47. Mátyás király árka. Az árkot [Csörsz árka] Mátyás király ásátja, hogy összekösse egymással a Tisza és a Duna vizét.

AF: H. n. (Mindenes Gyűjtemény, 1790. IV. negyed, 134.); H. n. (Vedres István, 1805. 25.).
→MZ II. H 372.

K 49. Mária Terézia árka. Egy hosszú földsánc Veszprém megyében, amit a hagyomány szerint Mária Terézia királyné ásott.

DT: Jásd (Faller Jenő, 1939. 63. – Pesty Frigyes, 1864. Veszprém vármegye); Jásd (Veszprém megye földrajzi nevei IV., 2000. 93. – Pál Lajosné gy., 1982).
→MZ II. Q 11.1.

K 50. Egyéb történeti/helyi hős által ásott árok.

AF: Nagyléta (Vantsa György, 1904. 67.); H. n. (Selmeczi László, 2001. 157.); Jászság (Püski Anikó–Selmeczi László, 1996. 452.).

K 51–60. Történeti szereplők által létesített árok

K 51. A hunok árka.

SZ: Réty (Kövényi László, 1852. 62.); Vargyas (Janitsek Jenő, 1993. 310.).

K 52. Az avarok árka. Az árkot [Csörsz árka] védelmi célból az avarok készítették.

AF: Tarnaszánya (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 31.).

K 54. A jászok árka. Az árkot [Csörsz árka] a Csörsz király előtt élt jászok készítették.

AF: Kiskunfélegyháza (MOA 11557. – Szentmihályi Imre gy., 1949).

K 56. A veres barátok árka. A kanális árkat eredetileg a templomos lovagok ásták ki.

DT: Hetyefő (Veszprém megye földrajzi nevei I., 1982. 36.).

K 57. A csehek árka. Az árkot [Csörsz árka] a csehek (husziták) készítették.

FF: Taktaszada (Szabó Lajos, 1975. 306.).

AF: Kompolt (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 53.).

K 58. Tatárárok. Az árkot a tatárok készítették. / Az árkot az összeterelet néppel ásatják ki a tatárok a táboruk körül védvonal gyanánt.

DT: Arak (Timaffy László, 1976. 79.; Uő, 1980. 208.; Uő, 1992. 100.).

SZ: Bibarcfalva (Magyar Zoltán, 2011b. 128.).

AF: Portelek (Szendrey Zsigmond, 1939. 531.).

K 59. A törökök árka. Az árkot a törökök ássák (a gályáik számára). / Az árkot a török ássák határvonalul az oroszokkal történt osztozkodást követően.

DT: Martos (MZA 108765. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2017).

AF: Dusnok (EA 17963/27. – Nagy Andor gy., 1973).

SZ: Szenttegyháza/Oláhfalva (Téglás Gábor, 1905. 40.).

K 61–70. Egyéb hagyományok

K 61. Védelmi célból épített árok. Az árkot a környékbeli lakosok háborús időkben ásták az ellenség (tatárok/törökök/németek/stb.) ellen védelmi célból.

AF: Nagyrév (Fényes Elek, 1851. III. 289.); H. n. (Vasárnapi Ujság, 1865. 115.); Bors, Monostorpályi (Balás Vilmos, 1961. 75., 78.); Mezőcsát (EA 14872/64. – Táboros Sándor gy., 1964).

ER: Bácsfalu (BBE MIK Á-603/89. – Hochbauer Mária gy., 2005).

SZ: Homoródalmás (Magyar Zoltán, 2011d. 82. – Gáll Judit gy., 1996).

K 63. Határárok. Az árkot a régi fejedelmek az országaikat elválasztó határvo-
nalnak ásatták.

AF: Bihar vármegye/Nagysárrét (Osváth Pál, 1875. 54.); Nyirábrány (Balás Vilmos, 1961. 77.); Kiskunhalas (EA 6170. – Nagy Czirok László gy., 1961).

K 64. Birodalmakat összekötő árok. Az árkot [Csörsz árka] két testvér építi,
hogy összekössék a keleti birodalmat a nyugatival.

AF: Füzesabony (Heves megye földrajzi nevei II., 1976. 63.).

K 66. Sáskjárás ellen ásott árok. Az árkot [Ördögárka] sáskjárás idején ássák,
hogy a sáskák ne tudjanak átrepülni fölötte/hogy az ellenük kirendelt nép sep-
rűkkel behajthassa abba a kártevőket.

AF: Kiskunhalas-Bodoglár (EA 12969/72. – Nagy Czirok László gy., 1961).

K 67. Árvíz elvezetésére ásott árok. A Tisza áradásai miatt széles, mély árkot
ásnak, amely elvezeti a folyó fölös vizét.

AF: Csány (EA 28661/21. – Horváth Katalin gy., 1966).

K 68. A félbehagyott várárok. A kegyetlen várúr a közeli Zala vizét akarja vára
köré vezetni, ezért széles árkot kezd ásatni, de isteni büntetésül a várával együtt
elsüllyed, és az árok félbemarad.

DT: Kemendollár (EA 4196/3–4. – Szentmihályi Imre gy., 1953); Csácsbozsok (EA 2699/9. – Szentmihályi Imre gy., 1951).

K 69. A folyómederré lett mesterséges árok. A hagyomány szerint a Tarna folyó
jelenlegi medre volt eredetileg a Csörsz árka.

AF: Tarnaszády (Heves megye földrajzi nevei III., 1980. 31.).

L 1–90. ÜNNEP ALAPÍTÁSA, ÜNNEPI SZOKÁSOK EREDETE

L 1–20. Emlékbúcsúk eredete

L 1. Hálaadó búcsújárás a katolikus hit megvédésének az emlékére (A csíksomlyói pütkösi búcsú eredethagyománya). Az unitárius hitre tért erdélyi fejedelem sereget küld a katolikus hithez hű székelyek ellen. A csíki és gyergyói székelyek összefognak hitük megvédése érdekében, és szembeszállnak a fejedelmi sereggel. A hargitai Tolvajos-tetőn megütköznek a támadókkal, és győzelmet aratnak felettük. A katolikusok a csatából visszatérve a csíksomlyói templomban adnak hálát Szűz Máriának a diadalért. Mivel a győztes csata pütkösd szombatjára esett, attól kezdve közös elhatározással minden évben e napon hálaadó búcsúra gyűlnek össze a székelyföldi katolikusok.

SZ: Szentegyháza/Oláhfalva – 2 (Darvas-Kozma József, 2011. 146–152. – 1735); H. n. (Kovács Gyárfás, 1898. 50–54.; Endes Miklós, 1937. 64–65., Domokos Pál Péter, 1979. 8–9.; Mohay Tamás, 2003. 243–244.; Uő, 2015. 90–92. – Cserai Farkas kéziratos testimoniuma, 1780); Csíksomlyó (Tima Dénes, 1907. 37–41.; Mohay Tamás, 2003. 233–234. – Loseiner Leonárd Cronologia c.kézirata, 1777 k.); Csíksomlyó (Tima Dénes, uo. 41–45.; Mohay Tamás, uo. 233–234. – Loseiner Leonárd Propago Vitis c. kézirata, 1786–1789); Csíksomlyó (Mohay Tamás, uo. 244–246. – Csedő Vazul kéziratos szentbeszéde, 1802); Csíksomlyó (Uő, 2015. 90–92. – Loseiner Leonárd magyar nyelvű kézirata, 1810–1815); Udvarhelyszék (Uő, 2003., 246. – Henter Antal emléktáblájának felirata, 1817); Csíksomlyó (Jordánszky Elek, 1836. 136–140. – Cserai Farkas nyomán); Csíksomlyó (Gegő Elek, 1838. 7.); Csíksomlyó (Benkő Károly, 1853. 94–96.); Csíksomlyó (Gebhart, Johann, 1856. II. 402–404.); Csíksomlyó (OSZK K Fol. Hung. 3170. – Erős Ferenc Modeszt kézirata, 19. század); Csíksomlyó (Nagy Imre, 1862. 30–101.); Csíksomlyó (Orbán Balázs, 1869. II. 11–12.); Udvarhelyszék/Hargita vidéke (Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1870. 15.); Csíksomlyó (Mohay Tamás, 2003. 246–247. – Imets Fülöp Jákó feljegyzése, 1871); Csíksomlyó (Ferenczi Károly, 1893.); Csíksomlyó (Bándi Vazul, 1901. 24–41.); Csíksomlyó (Lévay Mihály, 1934. 365–366.); Csíksomlyó (Szendrey Ákos, 1940. 87.); Csíksomlyó (P. Boros Fortunát, 1994. 14. – 1943); Gyimes (Tankó Gyula, 1992. 93.); Gyimes: Gyepece (MZA 52456. – Magyar Zoltán gy., 1996); Csíkszentlélek–Fitód (Mohay Tamás, 2009. 130. – Mohay Tamás gy., 1997); Gyimes: Bükkhavas pataka, Gyepece, Tarhavas száda (Magyar Zoltán, 2003. 698–699.); Gyimes: Csinód (Uő, 2009a. 269.); Kászonalitíz – 2, Gyimes: Gyepece, Csíkmenaság, Csekefalva, Gyergyóalfalu, Orotva, Zetelaka – 2, Székelyvarság (Uő, 2011a. I. 84–85., 100., 143–144., 165., 213.); Barót – 2 (Uő, 2011b. 132., 132–133.); Abásfalva, Homoródrete (Uő, 2011d. 131.); Gyergyótölgyes: Tűlsóvíz, Gyergyóholló (MZA 106146., 106147. – Magyar Zoltán gy., 2016).

ER: Gereblye (Magyar Zoltán, 2011a. II. 318.).

L 3. Mártírok emlékére létesített búcsú/egyházi ünnep.

L 3.1. Engesztelő búcsú Báthori Endre fejedelem és bíboros emlékére. A Báthoriakkal ellenséges székelyek egy csoportja megöli a vesztes csatából menekülő

fejedelmet. Az egyházi személy gyilkosságának hírére elrendelt pápai átok és a községet sújtó különféle isteni büntetések hatására Csíkszentdomokos/Felcsík népe megfogadja, hogy a gyilkosság napján és helyszínén minden évben engesztelő búcsújárást tart.

SZ: Csíkszék (Genealogiai Füzetek I., 1903. 30. – protocullumi feljegyzés, 1796); Csíkszentdomokos (Nagy Miklós szerk., 1867. I. 196.); Csíkszentdomokos (Orbán Balázs, 1869. II. 91–92.); Csíkszentdomokos (Szendrey Ákos, 1940. 87.); Csíkszentdomokos (MTA NTI K 649/I. 82–83. – Belatini Braun Olga gy., 1942–1943); Csíkszentdomokos (Kunt Ernő, 1987. 188.); Csíkszentdomokos („Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”, 1998. 90–91. – Kopacz Katalin Csilla gy., 1994); Marosfő (Bosnyák Sándor, 2001. 181–182.); Gyimes: Antalok száda, Ciherek pataka, Farkasok pataka (MZA 51623., 51639., 51643. – Magyar Zoltán gy., 1995–1996); Gyimes: Gyepece, Antalok száda, Ciherek pataka (Magyar Zoltán, 2003. 213–214., 216–218.); Csíkszentdomokos – 3 (Uő, 2011a. I. 137–138.).
→MZ II. K 56.4.2.

L 3.2. Engesztelő búcsú a protestánsok által meggyilkolt szerzetesek emlékére. A protestáns földesúr meggyilkoltatja a birtokán élő szerzeteseket. Az áldozatok lelki üdvéért az elkövetett bűn kiengesztelése végett tartják meg évente Szentháromság napján a feketehegyi búcsút.

AF: Nagyszőlős (Vasárnapi Ujság, 1855. 23.); Nagyszőlős (Szendrey Ákos, 1940. 87.).

L 3.3. Az Úrnapja mint református gyásznapi. Az ellenreformáció idején Úrnapján negyven reformátust végeznek ki a katolikusok, ennek emlékére tartanak azon a napon áhítatot a reformátusok.

ER: Szilágylompért (MZA 57014. – Magyar Zoltán gy., 2000).

L 3.4. A Bertalan-napi mint református gyászünnep. A franciaországi Szent Bertalan-éjre hivatkozva tartanak emlékező áhítatot e napon a reformátusok.

ER: Szék (MZA 99146. – Magyar Zoltán gy., 2010).

L 5. Emlékbúcsú/gyásznapi a tatárok/törökök áldozatainak az emlékére.

L 5.1. A széki Bertalan-napi gyászünnep eredete. 1717-ben Bertalan napján a tatárok rátörnek Székre, és rengeteg székit megölnek, illetve elhurcolnak. Az életben maradottak „felfogadják”, hogy e szomorú emlékű napra és az áldozatokra minden évben szigorú böjttel és háromszori istentisztelettel fognak emlékezni.

ER: Szék (Magyar Zoltán, 2012a. 189–190. – Dóczyné Berde Amál gy., 1930-as évek); Szék (Uo., 189. – Nagy Olga gy., 1949); Szék (Gazda József, 1980. 179.); Szék (Bosnyák Sándor, 1993. 44.); Szék – 2 (Takács András, 1994. 8–9., 9.); Szék (Nagy Anna, 1999. 111–112.); Szék – 4 (Bosnyák Sándor, 2001. 222–224.); Buza, Désakna, Feketelak, Kendilóna, Kispetri, Kolozsborsa, Ördöngösfüzes – 2, Válaszút, Visa – 2 (MZA 76758., 82481., 76759., 82478., 595., 82479., 1702., 76760., 82480. – Magyar Zoltán gy., 1999–2010); Bogártelke – 2 (Magyar Zoltán, 2004a. 172–173., 173.); Varsolc (Uő, 2007a. 167.); Kolozs (Uő, 2011a. I.

480.); Bálványosvárálja – 2, Ördögösfüzes – 2 (Uó, 2011a. II. 46–47.); Magyarberéte, Szék, Vasasszentgyed, Visa – 2 (Uó, 2012a. 188–189.).

L 5.1.1. A széki viselet. A székiek fekete-piros népviselete a Bertalan-napi gyászra és a tatárok által kiontott vére emlékeztet. A templomba is ezért mennek az asszonyok Bertalan napján fekete ruhában és fekete kendőben.

→MZ I. H 175.4.

L 5.1.2. A Bertalan-napi gyászra emlékeztet, hogy Széken a keresztelni vitt gyermek arcát is kendővel terítik le.

ER: Szék (Bosnyák Sándor, 2001. 222–223.).

L 5.2. Egyéb hagyományok.

L 5.2.1. Ünnepi áhítat a tatárok által meggyilkoltak emlékére a vérengzés helyszínén.

SZ: Csíkpálfalva (BBE MIK Á-441/122. – Pál Éva gy., 1985).

L 5.2.2. Nyakvágó napja. A mohácsiak a tragikus emlékü mohácsi csata napját Nyakvágó napjaként emlegetik.

DT: Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 161.).

L 7. Búcsú/hálaadó ünnep a törökök/tatárok legyőzése emlékére. Harci vitézség/isteni csoda által sikerül legyőzni/elűzni egy tatár/török sereget/sikerül kiszabadítani a törökök által magukkal hurcolt foglyokat. A diadal emlékére a győzelem helyszínén/napján évente hálaadó ünnepet/istentiszteletet tartanak.

DT: Pétervárad (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 103.).

FF: Kassa (Szendrey Zsimond–Szendrey Ákos, 1937. 298.).

AF: Debrecen (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 299.); Derecske/Debrecen (Szendrey Ákos, 1940. 87.).

ER: Torockó, Torockószentgyörgy (Orbán Balázs, 1871. V. 173–174., 222., 225.); Torockó (Vasárnapi Ujság, 1874. 486.); Cebe (Gáspár Ármin, 1912. 58.); Torockószentgyörgy (Szendrey Ákos, 1940. 87.).

SZ: Fitód (Orbán Balázs, 1869. II. 18., 32. – Losteiner Leonárd nyomán, 1777); Csíkszentlélek (EA 26190. – Vitos László gy., 1994); Fitód (Szendrey Ákos, 1940. 87.).

MO: Kotnár (Gunda Béla, 1990. 59–60.).

L 8. Emlékünnep a török/tatár ostrom alóli felszabadulás emlékére. Annak emlékére, hogy a község népe nem esett áldozatául a török/tatár seregnek, az ellenséges had elvonulása után megfogadják, hogy a szabadulás napját attól kezdve minden évben ünnepi körmenettel/búcsúval/ünnepi istentisztelettel és úrvacsoravétellel tisztelik meg.

FF: Lietava (Mednyánszky Alajos, 1981. 52–53. – 1825); Lietava (Edvi Illés Pál, 1828. 122–124.); Lietava (Lovcsányi Gyula, 1881. 97.).

AF: Szeged (Bosnyák Sándor, 1931. 97.).

ER: Nagyenyed (Kőváry László, 1857. 205–206.; Uő, 1863. 73.; Uő, 1866. 252.); Nagyenyed (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.).

L 10. Emlékünnep a jobbágyság alóli felszabadulás emlékére (Az alsórákosi „Szabadság napja/„Kicsi pünkösöd” eredete). A község népe a falu félreeső fekvése miatt csak hetek múltán értesül a jobbágyfelszabadítás híreről. Az örvendetes hírt egy a faluból elszármazott, hazalátogató férfi hozza meg, aki meglepetéssel látja, hogy falubelieji még mindig a földesúr földjén dolgoznak. A hír hallatán a nép félbehagyja a munkát, és a református templomhoz sereglik, ahol megfogadják és az utódokra „átokul hagyják”, hogy a nevezett napot (a pünkösöd utáni első hétfőt) munkaszünettel és ünnepi istentisztelettel tisztelik meg, és amely napot minden elszármazott alsórákosinak a szülőfalujában illik megünnepelnie.

ER: Alsórákos (Orbán Balázs, 1868. I. 202.); Alsórákos (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Alsórákos (AFAR Mg. 1761. II. gg. – Faragó József gy., 1968); Alsórákos (Hála József, 1987b. 251. – Imreh Barna gy., 1968); Alsórákos (Uo., 251–252.); Alsórákos (Küllös Imola, 1996. 237.); Alsórákos – 6 (MZA 87272., 87273., 91231–91234. – Magyar Zoltán gy., 2010, 2011); Alsórákos – 2, Datk – 2, Szederjes/Alsórákos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 270–271., 303–304.).

SZ: Székelyzsombor (Magyar Zoltán, 2011d. 101.).

L 12. A húshagyó keddi húshagyat (A nagyböjt későbbi kezdetének eredete).

A király (Szent István/Szent László/Mátyás király) a tatárok ellen vívott elhúzózó harcok miatt csak a nagyböjt kezdetére érkezik haza a háborúból. Hogy győzelmét méltóképpen megünnepelhesse/ő is részesülhessen a húshagyati lakomából, arra kéri a pápát/az Űristent, hogy a seregével és az udvarnépével két nappal később kezdhesse meg a nagyböjtöt. Azóta van húshagyó kedd és ezért ér véget kedden a farsang a katolikusok számára.

→MZ II. C 136. →MZ II. D 91. →MZ II. H 379.2.

L 12.1. Azért van kedden a húshagyat, mert vasárnap az Isten nem volt otthon.

MO: Nisziporest (Halász Péter, 2000. 235.; Uő, 2002. 356.).

L 13. Búcsúk hősök, szentek nevezetes tettei és csodái emlékére.

→MZ II. D 160.6.

L 14. Búcsúk csodák, csodás gyógyulások, imameghallgatások emlékére azok helyszínén.

→MZ V. H.

L 15. Búcsúk Mária-jelenések emlékére azok helyszínén.

→MZ V. M 1–10.

L 18. Búcsújárás kísértések elhárítása végett/azok megszüntének emlékére.

SZ: Gyimes: Bálványos pataka, Hidegség pataka (Magyar Zoltán, 2003. 401.).

L 20. A megvásárolt búcsú. A Felsőszecse lakosai egy bikáért veszik meg a közeli Lévától a Szent Mihály-napi búcsút, minek következtében azután Léva kénytelen Szent Márton napján tartani a vásárait.

FF: Felsőszecse (MZA 103010. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

→MZ I. D 53.

L 21–40. Népszokások eredete

L 21. Népszokás az ellenség legyőzése, elűzése emlékére.

L 21.1. A mohácsi busójárás eredete. A török megszállók elől a Duna szigetére/mocsaraiba rejtőző sokácok rémisztő álarcot öltve, ruhájukat szalmával kitömve és nagy zajt keltve riasztják fel éjjeli álmukból a törököket, akik az álarcos szörnyekről azt gondolva, hogy azok démonok és ördögök, pánikszzerűen elmenekülnek a városból. Ennek emléke a busójárás.

DT: Mohács (Várady Ferencz, 1896. I. 325.); Mohács* (MZA 10046. – Réder Dezső színműve, 1910 k.); Mohács (Szendrey Zsigmond, 1923–1924. 14.); Mohács (Csalog Zsolt, 1949. 13.); Mohács (EA 6591/1–2. – Bosnyák Sándor gy., 1959); Mohács (Vargha Károly–Rónai Béla–Muszty László, 1960. 100–104.); Mohács (EA 15099/1. – Bosnyák Sándor gy., 1962); Mohács (Mándoki László, 1963. 4–7.); Mohács (MOA 10804. – Csermák Pál gy., 1966); Mohács (Ujváry Zoltán, 1972. 428; Uő, 1990a. 77.); Mohács (Dömötör Tekla, 1974. 60.).

L 21.2. A húshagyó keddi maszkurázás eredete. Húshagyatkor a nők csúf maszkokba öltözve támadnak a tatárookra, és elijesztenek, elzavarják őket. Ennek emléke a ditrói maskurázás húshagyó keddi napján.

SZ: Ditró (MZA 24703. – Magyar Zoltán gy., 1996); Ditró (Magyar Zoltán, 2011a. I. 158.).

L 21.4. A húshagyó keddi kolompolás eredete. A helyiek lármával, zajkeltéssel üzik el a törököket a falu határából. Ennek emléke a húshagyó keddi kolompolás Konyáron.

AF: Konyár (Ujváry Zoltán, 1972. 427.; Uő, 1990a. 78.).

L 21.6. A tüzeskerék-eregetés eredete. A törököket úgy üzik el, hogy szalmával kibélelt tüzes kerekeket eresztenek le a várból az ellenséges katonák közé. Ennek emléke a szilveszteri/újévi/pünkösdi tüzeskerék-eregetés.

ER: Szászcsovás (MZA 93441. – Magyar Zoltán gy., 2004).

SZ: Patakfalva (Zsigmond Győző, 2001. 43.).

L 21.6.1. Húshagyó keddi tüzeskerék-eregetés egy a labancok által megölt helyi hős emlékére.

SZ: Gyergyószentmiklós (Orbán Balázs, 1869. II. 110.).

L 21.8. A nagyszombati határjárás eredete. A török támadókat húsvét hajnalán hadicsel/harci vitézség által sikerül elűzni a vár alól/a község határából. Ennek emléke a táborig portyázást idéző nagyszombati határjárás, amit az elmenekült ellenségtől zsákmányolt zászlóval tartanak meg.

DT: A zalaegerszegi határjárás: Zalaegerszeg (Vass József, 1854a. 140.; Uő, 1854b. 2.; Uő, 1857. 402.); Zalaegerszeg (Bátorfi Lajos, 1876. I. 181–182.); Zalaegerszeg (Gönczi Ferencz, 1914. 245.; Ujváry Zoltán, 1972. 427–428.; Uő, 1974. 55.; Uő, 1990a. 78.; Dömötör Tekla, 1974. 56.); Zalaegerszeg (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Babosdöbréte – 2, Csácsbozsok – 6, Pozva, Zalabesenyő – 4, Zalaegerszeg (GMA 5/1–3., 5–7., 11–12., 15., 16. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Babosdöbréte (Marx Mária, 2001. 242. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Botfa (MOA 930. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Botfa – 2, Csácsbozsok – 2, Zalabesenyő – 3, Zalaegerszeg (EA 2699/1–2., 4–6. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Csácsbozsok (Marx Mária, 2001. 240. – Szentmihályi Imre gy., 1951); Zalabesenyő (EA 6210/2–3., 3. – Szentmihályi Imre gy., 1956); Zalaegerszeg (EA 6211/4., 5. – Szentmihályi Imre gy., 1956); Zalaegerszeg (EA 6272/1., 2. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Bókaháza (EA 6278/3. – Szentmihályi Imre gy., 1957); Zalabesenyő, Zalaegerszeg (EA 6569/1., 2., 5. – Szentmihályi Imre gy., 1959); Zalaegerszeg (EA 6629/1. – Szentmihályi Imre gy., 1960).

AF: Tiszaszentmárton, Zsurk (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.; Dömötör Tekla, 1974. 56.).

→MZ IV. C 130.1.

L 21.10. A hajdúszoboszlói szilveszteri kolompolás eredete. A törökök közeledésének a hírére a szoboszlóiak nagy zajt és lármát csapva elűzik a túl-erőben lévő ellenséget. Hogy a törököket üldöző hajdúk az éjszaka sötétjében könnyebben hazataláljanak, az otthon maradottak a templomtoronyba lámpát tesznek. E győzelem emlékére szokás a városban szilveszter éjjelén meghúzni a harangokat, kivilágítani a templomot és a házakat, és kolompolással, csergetéssel végigvonulni az utcákon.

AF: Hajdúszoboszló (Országos Nagy Képes Naptár 1861-ik évre, 1861. 436.); Hajdúszoboszló (Cs. Szatmári Károly, 1867. 18.); Hajdúszoboszló (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Hajdúszoboszló (Igmándy József, 1941. 122–123.); Hajdúszoboszló (A Magyar Népzene Tára II., 1953. 1082.); Hajdúszoboszló (Ferencci Imre, 1965. 257.); Hajdúszoboszló (Balogh István, 1969. 284.); Hajdúszoboszló (Ujváry Zoltán, 1972. 427.; Uő, 1975. 588.; Uő, 1984. 97.; Uő, 1989. 39–40.; Uő, 1990a. 77–78.); Hajdúszoboszló (Dömötör Tekla, 1974. 55.); Hajdúszoboszló (Szűcs Sándor, 1977. 160–164.).

→MZ IV. C 130.1.

L 21.12. Pisztolyos, lármás körmenetek eredete. A török/tatár támadás elhárítását a község lakosai pisztolydurrogatások kíséretében, lármás körmenettel ünneplik meg a diadal évfordulóján (augusztus elsején/augusztus utolsó vasárnapján).

AF: Szatmárnémeti, Nagyvárad (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.; Dömötör Tekla, 1974. 56–57.).

ER: Nagybánya (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.; Dömötör Tekla, 1974. 56.).

L 21.14. A csenyétei zöldgallyazás eredete. A törökök elleni győztes portyából pünkösöd táján érkeznek haza a legények, zöld gallyakkal ékesítve magukat. Ennek az emléke, hogy a legények pünkösöd vasárnap hajnalán lóháton, cigányzene kíséretében kimennek zöld gallyakért az erdőbe, hazatérve feldíszítik vele szeretőik portáját, majd táncmulatságot tartanak.

FF: Csenyéte (Hegyaljai Kiss Géza, 1926. 90–91.).

L 21.15. A szebellébi farsang. A falubeli legények legyőznek egy portyázó török csapatot, és a hadizsákmány között számos pallost és cinpoharat találnak. Azóta szokás a faluban az egyházi ünnepeken a legényeknek az oltár körül pallosokkal díszőrséget állni, a cinpoharakkal pedig táncolva végigvonulni a község főutcáján.

FF: Szebelléb (Höke Lajos, 1868c. 599.).

L 22. Népszokás az ellenségtől való megszabadulás emlékére.

L 22.1. A sárközi szőlőőrzés eredete. A török szultán el akarja hurcolni a lányokat, akik a törökök elől a szőlőhegyre menekülnek. A falu bírása azt hazudja, hogy azért vannak ott, mert e tájon az a szokás, hogy az eladó lányoknak a szőlőt kell őrizni, és szüretig be sem jöhetnek a faluba. A törökök elvonulását követően így válik helyi szokássá az, hogy a sárközi lányok a szüret előtt hat héten keresztül mindennap feljárnak a szőlőhegyre, és őrzik a szőlőt.

DT: Ócsény, Decs (Vasárnapi Ujság, 1887. 815.; Solymossy Sándor, 1916. 346–347; Szendrey Zsigmond, 1926. 135.; Katona Imre, 1962. 152–154.); Ócsény (Baksay Sándor, 1917. III. 284–285.; Zolnay Vilmos–Komáromi János, 1927. 18–20.).

L 22.2. A százkézdi álarcos felvonulás eredete. A falu mellett táborozó törökök kedvéért álarcos, maszkos farsangi vigasságot tart a község népe. A törökök tetszését elnyeri a látványosság, és békében elvonulnak a vár alól. E megmenekülésre emlékeztet a település száz népeinek farsangi álarcos felvonulása.

ER: Százkézd* (Barabás László, 2000. 55.).

L 25. Az ellenség pusztításaira emlékeztető népszokás.

L 25.1. Az apácai kakaslövés eredete. A tatárjárás alkalmával az ellenség elől a falu népe a Feketevár falai közé rejtőzik, és csöndben várja, hogy azok elvonuljanak. A tatárok nem tapasztalva semmi életjelet, már távozóban vannak, amikor egy kakas elkukorékolja magát, elárulva, hogy a helybeli lakosok ott vannak. A visszaforduló tatárok megtámadják a várat, és mindenkit lemészá-

rolnak. A kakas árulására emlékezve lövik az apácai legények minden évben húsvétkor a kakast (illetve a kakasalakos céltáblát).

ER: Apáca (Kisgyörgy Zoltán, 1972. 4–5.; Uő, 1973. 120.); Apáca (Seres András, 1984. 62.); Apáca (Bakó Boglárka, 1998. 137.); Apáca – 2, Datk (MZA 67115., 67116., 91436. – Magyar Zoltán gy., 2009–2010); Apáca – 2, Krizba, Datk (Magyar Zoltán, 2011a. I. 240., 267.).

SZ: Nagyajta – 2 (Magyar Zoltán, 2011b. 77.).

L 25.2. Az oltszakadati kakasütés eredete. Az egyik tatár betörés alkalmával az emberek elrejtőznek, ám egy magukkal vitt kakas a kukorékolásával elárulja őket. Azóta haragszanak a szakadatiak a kakasra, és rendezik meg a kakasütést húsvét hétfőjén a falubeli legények részvételével.

RT: Oltszakadát (Magyar Zoltán, 2011a. I. 342.).

L 27. A sopronhorpácsi törökbasa-járás eredete. Kőszeg török ostroma idején egy sánta török fiú ott reked a faluban. A legények elfogják, és láncra verve vezetik végig a falun, de a község vénjei, félve a törökök megtorlásától, azt tanácsolják, hogy ne bántsák a foglyukat. E török fiú egy falubeli öregasszony ápolásának köszönhetően meggyógyul, és hálából később is felkeresi a sopronhorpácsiakat. A török fiú emlékére válik szokássá a faluban a törökbasa-játék/törökbasa-járás.

DT: Sopronhorpács (EA 7945/12. – Dobos Ilona gy., 1966; Dömötör Tekla, 1974. 58.).

L 30. Az ozorai határkerülés eredete. Az ellenséget néhány huszár úgy téveszti meg, hogy a tábor körül körbe-körbenyargalva azt a látszatot keltik, mintha sokan lennének. A hadicsel beválik, és a horvát katonák megadják magukat a huszároknak. Ennek emlékére a diákok a diadal napján eljátsszák a mondabeli huszárok cselét.

DT: Ozora (Lukács László, 1998. 100.).

→MZ IV. F 47.

L 32. A bolgárszegi ostromjáték (zsuni) eredete. Brassó bolgárszegi részének román lakosai elhatározzák, hogy húsvét szombatjának éjjelén rátörnek a városfalak mögött lakó szászokra és leölik őket. A titkos terv kitudódik, és a támadókat a felfegyverkezett szászok megfutamítják. Büntetésül a városi tanács elrendeli, hogy a bolgárszegiek a továbbiakban minden húsvétkor ostrommenet formájában jöjjenek a városkapuhoz, majd onnan menekülésformán húzódnak vissza. E szokás román neve a zsuni, amely táncos mulatsággal (buzogánytánc) folytatódik.

ER: Brassó (Orbán Balázs, 1873. VI. 346–348.); Brassó/Hétfalu (Kolumbán Lajos, 1906. 71–74.).

L 35. A siklódi királynézés eredete. A szokást Mária Terézia honosítja meg a katonák sikeres toborzása érdekében.

SZ: Siklód (Barabás László, 1998. 208.).

L 36. A pünkösdi hesspávázás eredete. A sóvidékiek panaszukkal a királynőhöz (Mária Teréziához) fordulnak, aki egy kamarást küld ki a sójogi sérelem kivizsgálására. A kamarás fogadására és jóindulatának elnyerése végett a gyerekek hesspávásoknak öltöznek, és énekszóval köszöntik a falujukba pünkösdkor megérkező „királyné páváját”. Ennek emléke a lányok pünkösdi adománykérő szokása.

SZ: Parajd/Alsósófalva (Barabás László, 1998. 215.).

L 39. A József-napi táncmulatság eredete. A gróf (Batthyány József) jókora legelőt hagy a községre azzal a feltétellel, hogy neve napján az egész község köteles róla vigassággal megemlékezni azon a legelőn, amit tőle kaptak, ám ha e mulatságot egyetlenegyszer is elmulasztják, a terület a plébániára száll. Ezzel biztosítja a gróf, hogy a József-napi táncmulatságot a legcudarabb időben, hóban, fagyban, esőben is megtartsák.

DT: Ikervár (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Rábakovácsi (SMK 257/VII. 4. – Dömötör Sándor gy., 1955).

L 41–60. Fogadott ünnep

L 41. Fogadott ünnep pusztító járvány emlékére. A vidéken pusztító járvány (pestis/kolera) megszűnése érdekében ünnepet fogadnak a község lakosai. / A járvány elmúlását (azt a napot, amikor elmúlt a járvány/amely napon már senki sem halt meg) évenként megtartott fogadott ünneppel köszönik meg.

DT: Vasvár (Novák Mihály, 1886. 4. szám, 2.); Lorettom (Mohl Adolf, 1894. 101.); Nagyszombat (Pozsony vármegye és Pozsony, 1904. 179.; Szendrey Ákos, 1940. 87.); Budajenő, Torbágy (Bonomi Jenő, 1939. 8.); Feketeváros (Vajkai Aurél, 1942. 129.); Kunsziget (MZA 111044. – Balázs Livia gy., 1998); Lepsény (Magyar Nemzet, 2003. június 14. 23.); Hegysúr (Súri Híradó, 2007. 1. szám, 15.); Zonctorony – 2, Hegysúr – 2, Taksony (MZA 90550–90552., 90554–90556. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011); Nemesahany (Lanczendorfer Zsuzsanna, 2013. 25.); Kürt (MZA 103121. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

FF: Ipolykiskeszi (EA 21589/60. – N. N. gy., 1943); Magyarhegyemeg – 2 (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 122., 134.); Ipolyfödemes – 2, Kisgömöri (MZA 83917., 83918., 92884. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

AF: Szolnok (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Arad (Szendrey Ákos, 1940. 87.; Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 158.); Szaján (Gyóni Gábor, 2003. 134.); Csóka (MZA 94860. – Magyar Zoltán gy., 2012).

L 42. Fogadott ünnep dögvész emlékére. A haszonállatok között pusztító járvány (marhavész/stb.) idején a község lakosai megfogadják, hogy azt a napot, amikor megszűnik a betegség, hálaadó ünneppel ülik meg.

DT: Kaposfüred, Szulok (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 297.); Fertőhomok (Hetény János, 1948. 152.); Bakonya, Magyarürög, Oroszló, Hosszúhetény (Baranya megye földrajzi nevei I., 1982. 128.; Pesti János szerk., 2002. 350.); Zalavár (<http://www.nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Zalavár> – Petánovics Katalin gy., 1985); Hegyhátszentpéter (Uo./Hegyhátszentpéter – Joó Emese gy., 1988).

FF: Ipolyszakállos (Dobrovolni Antal, 1935, 153.); Zabar, Váraszó (Paládi-Kovács Attila, 1965. 162.; Uő, 2010. 167.); Ipolytölgyes (EA 17907/73. – Hála József gy., 1973); Kömlő (Császi Irén, 2006. 428–429.); Jelsőc, Felsőzellő – 3 (MZA 25506., 25592., 84221., 84222. – Varga Norbert gy., 2003); Kisgömöri, Ipolykiskeszi, Nagytúr (MZA 92884., 89878., 89881., 89882. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010–2011); Pereszlény (Csáky Károly, 2011. 115.); Ipolytölgyes, Letkés (MZA 110328., 110329. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Szolnok (Dömötör Tekla, 1979. 172.); Ötvösd (MZA 90986. – Magyar Zoltán gy., 2010).

L 44. Égés napja, Égés ünnepe (Tűzvész emlékére fogadott ünnep). A községben tűzvész üt ki, és leég a település egésze/egy része. A lakosok megfogadják, hogy azon a napon többé nem dolgoznak.

DT: Zalaegerszeg, Szombathely (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Fertőhomok (Hetény János, 1948. 152.); Szany (MZA 111054. – Balázs Lívia gy., 1972); Zalavár (<http://www.nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Zalavár> – Petánovics Katalin gy., 1985); Érsekújvár, Nyárasd (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 158.); Vága (MZA 90557. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

FF: Léva (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Szokolya (Szendrey Ákos, 1938. 303.); Bussa – 3 (MZA 25546., 84217., 84218. – Varga Norbert gy., 2003, 2007); Gyerk – 2 (MZA 89879., 89880. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011).

AF: Kecskemét, Mocsár (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Ötvösd (MZA 90987. – Magyar Zoltán gy., 2010).

ER: Szék (Bosnyák Sándor, 2001. 224.); Vízakna (Magyar Zoltán, 2011a. I. 356–357.).

SZ: Gyergyószentmiklós (KJNTA 211-98/1. – Mán Zsuzsanna gy., 1997); Homoródszentpéter (Magyar Zoltán, 2011d. 135.); Atyha (MZA 87693. – Magyar Zoltán gy., 2011).

L 44.1. A falu ugyanazon a napon az egymást követő években háromszor ég le, azért fogadják meg a megünneplését.

FF: Bussa – 2 (MZA 84217., 84218. – Varga Norbert gy., 2003, 2007).

L 45. Fogadott ünnep árvíz emlékére. A községet árvíz pusztítja. A vész emlékére és a természeti csapás megismétlődése ellen a lakosok a nevezetes napot ünnepnek fogadják meg.

DT: Fertőhomok (Szentmihályi Imre., 1974. 216.).

FF: Bussa (MZA 84218. – Varga Norbert gy., 2007); Letkés (MZA 110329. – Magyar Zoltán gy., 2017).

L 47. Fogadott ünnep sáskajárás emlékére.

ER: Szék (Bosnyák Sándor, 2001. 223.); Szék (Magyar Zoltán, 2012a. 257.).

L 48. Fogadott ünnep aszály emlékére. A vidéken hetekig nem esik egyetlen csepp eső sem. A község lakosai a szárazság megszűnése érdekében egy hétköznap megünneplésére tesznek fogadalmat. Az eső hamarosan megérkezik, és a fogadott ünnepet azután évente megtartják.

DT: Mór (Bálint Sándor–Barna Gábor, 1994. 158.).

FF: Ipolyszakállós (Dobrovolni Antal, 1935. 153–154.).

SZ: Gyimes: Bükkhavas pataka (Magyar Zoltán, 2003. 705.).

L 50. Jég ünnepe (Fogadott ünnep jégverés emlékére). A község határát hatalmas vihar/jégverés pusztítja el (egyszer vagy többször is az egymást követő években). A lakosok a további természeti csapás elkerülése érdekében a jégverés napját ünnepnek fogadják/azon a napon a fiatalok minden évben ünnepélyesen megkerülik a határt.

DT: Kisasszonyfa (EA 21575/57. – N. N. gy., 1943); Mohács (Bálint Sándor, 1977. II. 88.); Csörötnék (Kuntár Lajos, 1982. 6.); Csesztreg (<http://www.nti.btk.mta.hu/kapcsolathalo/index.php/Csesztreg> – Koller Györgyi gy., 1986); Ják (Uo./Ják – Németh Györgyi és Philipp Gyöngyi gy., 1987); Hegyhátszentpéter (Uo./Hegyhátszentpéter – Joó Emese gy., 1988); Kányavár (Uo./Kányavár – Horváth Gyula gy., 1980-as évek); Dozmat (Uo./Dozmat – Bedő Zoltánné gy., 1990); Nyékinca (MZA 91180. – Magyar Zoltán gy., 2010).

FF: Tapolybánya (Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely, 1905. 167.); Ipolytölgyes (EA 10411/286. – P. Madar Ilona gy., 1969); Ipolyvilke – 3, Törincs (MZA 25549., 84216., 84220. – Varga Norbert gy., 2002, 2009); Alsólánc, Beszter, Buzita, Felsőlánc, Garbócbogdány, Hím, Komaróc – 2, Miglécnémeti – 2, (MZA 84539., 84828., 84540., 84615., 84846., 84542., 84541., 84443., 84543., 84544. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008); Pereszlény (MZA 89885., 89887. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2011); Ipolytölgyes (MZA 110328. – Magyar Zoltán gy., 2017).

AF: Gyula/Békécsaba (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.); Temerin (Csorba Béla, 1980. 141.); Temerin (Uő, 1988. 143.); Temerin (Farkas Adrienne, 2002. 40.); Gyulavarsánd (MZA 99872. – Magyar Zoltán és Harangozó Imre gy., 2014).

ER: Magyarköblös, Melegföldvár, Völcs (Roska Márton, 1912. 99–100.); Magyar-nemegye (EA 27145/106. – Wass György gy., 1995); Vervölgy, Kisesküllő (MZA 740., 82745. – Magyar Zoltán gy., 1999, 2007); Magyarlapád (Magyar Zoltán, 2008a. 244.); Pipe (Adorjáni Rudolf Károly, 2011. 255.); Szederjes (Magyar Zoltán, 2011a. I. 314–315.); Bálványosváralja/Vice (Uő, 2011a. II. 61.); Bálványosváralja, Feketelak – 2, Katona, Kispulyon, Magyararkályán, Magyarózd/Búza (Uő, 2012a. 294–295.).

SZ: Székelyderzs (Jánosfalvi Sándor István, 1942. I. 97–98. – 1839); Székelyderzs (KJNTA 911-02/2. – Pál Éva gy., 2002); Székelyderzs – 2 (MZA 91318., 91319. – Magyar Zoltán gy., 2010); Székelyderzs (Magyar Zoltán, 2011a. II. 541.); Homoródkarácsonyfalva – 2 (Uő, 2011d. 135.).

→MZ I. L 90.9.

L 51. Fogadott ünnep villámcsapás emlékére. Villámcsapás által okozott jelentős anyagi kár/tragédia emlékére a község lakosai megfogadják az intő jel napjának megünneplését.

DT: Fertőhomok (Hetény János, 1948. 153.).

FF: Csalár, Bussa (MZA 25400., 84219. – Varga Norbert gy., 2003).

AF: Tiszaföldvár (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 297.); Felsőerek (VKMA 160-82/9. – Baranyai Pál gy., 1969).

ER: Kékes – 2 (MZA 60376., 60377. – Orbán Dániel gy., 2002); Lőrincréve (Magyar Zoltán, 2008a. 265.).

SZ: Csíkszentdomokos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 147.).

L 51.1. Annak emlékére fogadják meg az ünnepet, hogy villám csap bele a templomtoronyba.

FF: Csalár (MZA 25400. – Varga Norbert gy., 2003).

L 51.2. Egyetlen villámcsapás következtében megdöglik a legelőn a falu összes szarvasmarhája (360 állat). E tragikus esemény emlékére állítanak keresztet, és fogadják meg a napot emlékünnepnek.

SZ: Csíkszentdomokos (Magyar Zoltán, 2011a. I. 147.).

L 53. Fogadott ünnep szélvihar emlékére. A templom tornyát hatalmas szélvihar dönti le. Emléke a napot ünnepnek fogadják fel a község lakosai.

FF: Kemence* (Csáky Károly, 2010. 111.); Tornaszentjakab (Magyar Zoltán, 2011a. 501.).

L 54. Fogadott ünnep nyári fagykár emlékére. A termés tönkremegy a későn jött (pünkösdi/júniusi) fagy következtében. Emléke a község lakosai a napot ünnepnek fogadják fel.

FF: Kenyhec (MZA 84616. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2008).

L 55. A Rendülés napja (Fogadott ünnep földrengés emlékére). Az 1783. évi földrengés emlékére a Péter-Pál-nap utáni vasárnapon minden évben körmenetet tartanak a város katolikusai. A természeti csapásról istentisztelet tartásával a helybeli reformátusok, evangélikusok és ortodoxok is megemlékeznek. / Az 1829. évi érmelléki földrengés napjára azóta ünnepi istentisztelettel emlékeznek az irinyiek.

DT: Révkomárom (Dömötör Tekla, 1979. 172.).

AF: Iriny (Szabó Sándor, 2009. 14–18. – 1829); Iriny – 4 (MZA 107195–107198. – Magyar Zoltán gy., 2016).

L 58. A szombat délutáni munkatilalom. Valamely a község népe számára emlékeztető esemény miatt megfogadják, hogy a szombati déli harangszót követően már nem dolgoznak a földeken.

FF: Szécsudvar, Tapolybánya (Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely, 1905. 167.); Barslédec (MZA 44413. – Magyar Zoltán gy., 1998); Csákányháza (Magyar Zoltán–Varga Norbert, 2007. 130–131.); Korláti (MZA 93141. – Varga Norbert gy., 2007).

AF: Apátfalva (MZA 28397. – Sinkó Rozália gy., 1999); Újkígyós* (Harangozó Imre szerk., 2014. 143.)

ER: Melegföldvár (Roska Márton, 1912. 100.); Magyarpéterfalva (Magyar Zoltán, 2005a. 98.; Uő, 2008a. 244.); Magyarózd/Buza (Uő, 2008a. 244.; Uő, 2012a. 295.); Magyarlégen (MZA 76539. – Magyar Zoltán gy., 2010).

L 60. Egyéb hagyományok. Fogadott ünnep a tavon történt balesetek emlékére/stb.

DT: Balatonmellék (Dömötör Tekla, 1979. 172.).

L 61–70. Harangozás nevezetes esemény emlékére

L 61. A déli harangszó eredete. A délben felcsendülő harangszó annak emlékéért hirdeti, hogy Nándorfehérvárnál legyőzték/hogy Nándorfehérvárról pontban 12 órakor verték ki/hogy Magyarországról kiűzték a törököket.

DT: Mohács (Bosnyák Sándor, 2001. 98.).

AF: Bezdán (Bosnyák Sándor, 2001. 98.).

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1584. I. sz. – Faragó József gy., 1967); Datk (Magyar Zoltán, 2011a. I. 267.); Nagysármás (Uő, 2012a. 152.).

SZ: Oroszhegy (Magyar Zoltán, 2011a. I. 205.).

L 62. A kőszegi 11 órakor történő harangozás eredete. A város templomaiban 11 órakor is harangoznak annak az emlékére, hogy akkor űzték ki a törököket a várból/akkor vonult el az utolsó török katona is a vár alól.

DT: Kőszeg (EA 8890/1. – Dobos Ilona gy., 1968; Dobos Ilona, 1970. 104.); Kőszeg (MZA 32738. – Magyar Zoltán gy., 2005).

L 63. Harangszó a kunok legyőzése emlékére. A kunok legyőzésének az emlékére meghúzzák az ország összes harangját, sőt még a rézcsengettyűket is megszólaltatják.

SZ: Andrásfalva/Hertelendyfalva (Ujváry Zoltán, 1975. 186–188.; Uő, 1989. 37.; Kónya László szerk., 2003. 61–63. – Ujváry Zoltán gy., 1966).

L 64. Hajnali harangszó a község megmenekülése emlékére. A község népe időben értesül a rácok közelgő támadásáról, miáltal legyőzi őket. A győzelem emlékére a csata időpontjában hajnalonként is harangoznak.

AF: Komádi (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1940. 195.); Komádi (Ujváry Zoltán, 1989. 37–38.).

L 65. Esti és hajnali harangszó a török megszállás emlékére. A hagyomány szerint a várost este 9 órakor szállják meg a törökök, és másnap hajnali 3 órakor vonulnak ki belőle. A megszállás és a szabadulás emlékére mindkét időpontban harangoznak a bányatemplomban: este a nagyharanggal, reggel pedig a kisharanggal.

FF: Dobsina (Nagy Dezső, 1957. 316.; Dömötör Tekla, 1974. 57.).

L 66. Hajnali harangszó a tatárok általi megszállás emlékére. Egy tatár betörés és az akkori megszállás emlékére hajnali 5 órakor is harangoznak a községben.

ER: Bósháza (Magyar Zoltán, 2007a. 171.).

L 68. Fogadalmi harangszó. Harangszó minden éjjel 3 órakor a pesti Nagyboldogasszony-templomban a legutolsó pestisjárvány utolsó áldozatának halála órájában.

AF: Pest (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 297.; Uők, 1940. 195.).

L 69. Különleges módon meghúzott harang.

L 69.1. Esti harangszó az evangélikus hit megvédése emlékére. A térítő unitáriusok elkergetésének az emlékére a vidék összes településén az esti harangzás után még háromszor megkongatják a nagyharangot.

ER: Vingárd (Csáki Árpád, 2015. 102. – Pesty Frigyes, 1864. Alsó-Fehér vármegye).

L 69.2. Harangszó az egyházi zsinat emlékére. A községben (Udvardon) tartott egyházi zsinat emlékére a déli harangszó háromverses angyali üdvözlettel zárul.

DT: Udvard (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 297.; Uők, 1940. 195.); Udvard, Zsitvabesenyő – 2 (MZA 97094–97096. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013).

L 70. A harangszót helyettesítő hajnali dobolás eredete. A tatárok elűzése emlékére a harangtoronyban az Angelus jelét nem harangozzák, hanem dobolják.

ER: Bonchida (Csiffáry Tamás–Szász M. György, 1993. 15. – Felice Caronni barnabita szerzetes útibeszámolója, 1808); Dés* (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1940. 195.).

L 71–90. Egyéb szokásmagyarázó hagyományok

L 71. A Szent Márton-napi ludak ajándékozása. A pozsonyi zsidók libapecsényével vendégelik meg a tatárok elől menekülő IV. Béla királyt/ludat csempésznek az ostrom idején nélkülöző bécsi császári udvar számára. Ennek emléke az, hogy a pozsonyi zsidók/a szigetközi lakosok Szent Márton napján két kövér ludat visznek ajándékba a király asztalára.

DT: Pozsony (Részó Ensel Sándor, 1867. 270–271.; Bálint Sándor, 1977. II. 467.); Pozsony (Nyugatmagyarországi Híradó, 1891. július 4. 1–2.); Pozsony – 4 (Tóth Béla, 1907. 215–217.); Pozsony (Benyovszky, Karl, 1932. 115–117.); Halászi (Bálint Sándor, 1977. II. 469.).

L 71.1. A lévai lúdfertály eredete. A lévaiak egy török betörés alkalmával a környékbeli pincékbe mentik a martalócok elől a ludakat, melynek emlékére azóta Szent Márton napján minden évben libát sütnek/a Márton-napi vásárban négyfelé vágott hízott ludat árulnak, amit kemencében sütnek. / A lévai lányok a magukkal vitt ludakat kiröptetve jelzik, hogy a várban mekkora török őr-ség tartózkodik. E titkos jeladás ismeretében a lévai lakosok megrohanják, és Szent Márton napján visszafoglalják a várat. E történelmi eseményre emlékeztet a Szent Márton-napi vásárokon árult sült libafertály.

FF: Felsőszecse (MZA 97145. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2013); Nagykálna*, Garammikola/Léva (MZA 102886., 102968. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2015).

L 73. A torockói veres gyász eredete. A község népének jobbágysorba süllyesztése és az elrettentésül kivégzett községbeli polgárok emlékére a torockói asszonyok minden november első péntekjén vörösre festik az utcára néző ablakok ablakkeretét.

ER: Torockó (Orbán Balázs, 1871. V. 205., 222.); Torockó (Ignác Rózsa, 1954. 5.); Torockó (Balogh Szabolcs, 2002. 5.); Torockó (Magyar Zoltán, 2008a. 187.).

L 74. A torockói sírjelek eredete. A község lakosai a tatárok feletti győzelem és az elesettek emlékére lándzsákhoz hasonló, fellobogózott póznákat állítanak az elhunytak sírjára.

ER: Torockó (Orbán Balázs, 1871. V. 222.); Torockó (Vasárnapi Ujság, 1874. 486.); Torockó (Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos, 1937. 298.).

L 76. Ünnepi tűzgyújtás.

L 76.1. Tűzgyújtás a Székelykő tetején a tatárok legyőzésének emlékére.

ER: Torockó (Orbán Balázs, 1871. V. 222.).

L 76.2. Évenkénti tűzgyújtás az ónfalvi Perkő tetején a községi előljáró megválasztása alkalmából.

MO: Ónfalva/Onyest (Halász Péter, 1983. 28.).

L 76.4. A felföldi hegyek tetején gyújtott tüzek a kivégzett Jánosik emlékére.

FF: Barslédec (Magyar Zoltán, 2002. 98.).

→MZ VII. C 165.9.

L 76.7. Ünnepi tüzek Magyarország ezer éves fennállásának emlékére.

ER: Zsibó (MZA 26658. – Magyar Zoltán gy., 1999).

L 76.10. A vár ablakába helyezett lámpa egy helyi hős emlékére.

DT: Lendva (Magyar Zoltán, 2010. 79–80. – Toma Károly gy., 1914).

→MZ II. J 177.3.1.

L 78. Vallásos szokások eredete.

L 78.1. Az ercsi misztériumjáték eredete. A misztériumjáték kéziratáért, amelyet egy katona talált meg, két szomszédos település versenyez. Úgy döntenek el a vitát, hogy a pergament egy ökörszekérre teszik, a szekeret pedig a keresztútra állítják, hogy az ökrök amelyik település felé indulnak el, azé legyen a misztériumjáték szövege. Az ökrök Ercsi irányába kezdik húzni a szekeret, azóta szokás e dramatikus játék a községben.

DT: Ercsi (MZA 23121. – Magyar Zoltán gy., 2006).
→MZ V. F 77.

L 78.2. A hosszúhetényi bárányles eredete. Egy nagyszombat éjszakáján a hegyen át hazafelé tartó, de a hóviharban eltévedő férfinak bárány alakjában megjelenik Jézus, és levezeti a hegyről. Ennek emléke a hosszúhetényi húsvéti keresztjárás (a „bárányles”).

DT: Hosszúhetény (Zengő, 1995. 4. szám, 5.); Hosszúhetény – 2 (Mód László, 2003. 222.); Hosszúhetény* (MZA 91478. – Magyar Zoltán gy., 2008).
→MZ V. M 17.1.

L 78.5. A sajoszentkirályi temetési prédikáció eredete. Egy férfi megjósolja saját halála időpontját. Az ő temetésén mondja el a pap először azt a szenténekhez fűződő prédikációt („Nyugton megyek elédbbe, szerelmes Jézusom...”), amely azt követően általánossá válik a községben.

FF: Sajoszentkirály (MZA 92750. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2009).

L 78.7. A Kocsis család litániája. Egy falubeli ember megöli a község határában garázdálkodó „szörnyet”. Hálából azon a napon minden évben az ő családja lelki üdvéért szól a litánia a templomban.

DT: Vágkirályfa (MZA 90549. – Magyar Zoltán és Varga Norbert gy., 2010).

L 78.10. Mióta éneklük az angol himnuszt a kántálás keretében? A 20. század elején egy angol/amerikai küldöttség jár a községben, és mivel a falubeliek között sok Amerikát megjárt ember van, az angol himnuszt is eléneklük nekik. Az egyházi kórus is megtanulja a himnusz dallamát, és énekként idővel részévé válik a karácsonyi kántálók repertoárjának (az alkalomhoz illő, magyar nyelvű szöveggel).

ER: Magyarsáros (MZA 17017. – Magyar Zoltán gy., 2004); Magyarsáros (Magyar Zoltán, 2005a. 99.).

L 81. A kézfogás eredete. A kolerajárvány megszűnése után kevés ember marad életben, és a túlélők, ha meglátják egymást, örvendezve nyújtanak egymásnak kezét. Innen ered a kézfogás szokása.

SZ: Kibéd – 3 (Ráduly János, 1994. 309–311.; Uő, 1997. 107., 110.).
→MZ IX. C 108.5.

L 83. A karikagyűrűvel történő eljegyzés eredete. Két vitéz ugyanabba a lányba szerelmes, és már életre-halálra szóló viadalra készülnek, amikor kiderül, hogy valójában két ikerlányba szerettek bele. Hogy többet ne tévesszék el, hogy a lányok közül melyik a menyasszonyuk, ezüstkarikát csináltatnak, a karikába belevésztik a saját nevüket, és azzal jegyzi el ki-ki a maga párját. Azóta szokás karikagyűrűvel eljegyezni a menyasszonyt.

ER: Torockószentgyörgy (Lábán Antal–Keresztury Kálmán, 1927. 102–103.).

L 85. Rákóczi terített asztala. A ruszinok a díszesen megterített karácsonyi asztalon a főhelyet üresen hagyják a visszavárt Rákóczi fejedelem számára/emlékére.

ER: Szolyva vidéke: Zajgó*, Rosos* (Márkus Mihály, 1972. 122–123.).

→MZ II. L 241.1.

L 90. Egyéb hagyományok (vegyes).

L 90.1. A törökfejes cégér. A török háborúkban tanúsított vitézségükért helyi (kassai) szokás a borkimérések cégéreire török fejet festeni.

FF: Kassa (Zombory Gusztáv, 1862. 508.).

L 90.2. A csatahelyen termett búzából sült zsemle. Április 4-én, a tápióbicskei csata napján a csatatéren termelt búzából sütnék zsemlet, és azt adják a gyerekeknek.

AF: Tápióbicske (Bosnyák Sándor, 2001. 254.).

L 90.4. A Kossuth-nóta eredete.

→MZ II. M 76.1.

L 90.5. Az október 6-i fekete zászló. Az aradi vértanúk kivégzése napján a harangozó a templomra is kiteszi a fekete zászlót.

DT: Nemespátró (Bosnyák Sándor, 2001. 262–263.).

→MZ IV. F 76.

L 90.7. A kisdisznódi terméskövek eredete. A vártemplom mellett látható hatalmas terméskövek úgy kerülnek fel a jelenlegi helyükre, hogy a községben elterjed az a szokás, hogy a vőlegénynek a barátaival együtt a menyasszony súlyával megegyező követ kell felcipelnie a hegyre abból a célból, hogy támadás esetén azt guríthassák az ellenségre.

ER: Kisdisznód (Müller, Friedrich, 1885. 248–249.); Kisdisznód (Hála József, 1993. 562.); Kőhalom/Kisdisznód (MZA 91494. – Magyar Zoltán gy., 2011).

L 90.12. A felkoszorúzott kutak. Az ősztendő estéjén a leányok felkoszorúznak minden falubeli kutat annak az emlékére, hogy a község helyén jó vizet kaptak az első betelepülők.

ER: Szilágypanit (Magyar Zoltán, 2007a. 191.).

L 90.9. A régi határkerülések. A község felnőtt férfijai és siheder legényei egy meghatározott tavaszi napon (húsvét első napján/Szent György-napkor/stb.) körüljárják a település határát megújítani a határhalmokat. A férfiakkal tartó, mit sem sejtő legényeket a határjelhez érve megfogják, a halomra fektetik, és tizenkettőt vernek az ülepükre, hogy egész életükben emlékezzenek arra, hogy hol húzódik a határ.

FF: Karancs vidéke (Pápai Károly, 1891. 223.).

AF: Szeghalom (Bereczki Imre, 1979. 246.).

ER: Szilágysámsón* (Magyar Zoltán, 2007a. 201–202.).

SZ: Szentgerice (Jakab Elek, 1854.; Egyed Ákos szerk., 1970. 35–41.; Barabás László, 1980. 203.); Geges (Csáki Árpád–Pál–Antal Sándor, 2014. 57. – Pesty Frigyes, 1864. Marosszék); Nyáradremete (Orbán Balázs, 1870. IV. 95.); Szentgerice (Gál Kálmán, 1895. 301–302.); Vadasd (Jakab Ödön, 1898. 28–29.); Szentgerice (Varga Lajos, 1900. 268–269.); Csehétfalva (Tibád Levente, 1981. 218.); Kibéd (Ráduly János, 2006. 17. – 1988).

→MZ IX. C 141.2.

M 1–50. ÉPÍTŐÁLDOZAT

M 1–10. Tényleges emberáldozat

M 1. A falba épített feleség. A vár/templom/kolostor építésére szegődött kőművesek munkája folyton tönkremegy: amit nappal építenek, éjszaka leomlik. Az építőmester azt javasolja, hogy a siker érdekében falazzák be egyikőjük feleségét, azt az asszonyt, aki elsőként megy hozzájuk látogatóba. Az építőmester felesége érkezik meg legelőször, és miután befalazzák, a falak nem omlanak le többé, és az épület felépül.

→MZ I. F 73. →MZ I. G 93.1. →MZ I. G 93.2.

M 2. Az épülő kastélyba befalazott feleség. A gróf épülő kastélyának egyik oszlopszárnyába falaztatja be részeges és házsártos feleségét, akinek befalazott lelke sírva, jajgatva jár vissza, kísérteties hírt kölcsönözve az épületnek.

DT: Balatonfüred (EA 12148/35–36. – Tilesch Nándor gy., 1959).

M 3. A falba épített lány.

M 3.1. Az épülő vár/templom falába épített lány. Csak egy lány (a vezér lánya/a pap lánya/vidék legszebb lánya) feláldozásával építhetik fel a várat/a templomot.

→MZ I. F 74. →MZ I. G 93.3.

M 3.2. A zsidó templom építése. A zsinagóga felépítéséhez a zsidók egy keresztény lányt (Solymosi Észtert) áldoznak fel: befalazzák az épülő templom fundamentumába/belekeverik a vérét az építéshez használt habarcsba.

→MZ I. G 93.3.

M 3.3. A zsidó kórház építése. A zsidó kórházat úgy építik fel, hogy a falába befalazzanak egy huszonegy éves lányt.

→MZ I. H 135.

M 4. A falba épített férfi. Az épülő kastélyba/templomba/zsinagógába egy férfit (halálra kínoztatott jobbágyot/Rudolf trónörökösét/stb.) falaznak be.

DT: Somberek (Baranya megye földrajzi nevei II., 1982. 180.).

FF: Komlóska (Bartha Elek, 1980. 30.).

AF: Cegléd (Dobos Ilona, 1986. 68.).

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1584. II. d. – Faragó József gy., 1967).

SZ: Csíkkarcfalva* (Tánczos Vilmos, 1993. 12.; Uő, 2000a. 214. – 13. század).

MO: Lujzikalugar (Bosnyák Sándor, 2001. 296.).

→MZ I. G 93.10.

M 5. A falba épített gyermek. A vár/templom mielőbbi felépítésének érdekében egy gyermeket/pólyás csecsemőt falaznak be az építők.

DT: Ormánság (Dobos Ilona, 1986. 67. – Zentai Tünde gy.).

FF: Chernóc (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 151.).

→MZ I F 75. →MZ I. G 93.5.

M 10. Büntetésből történő élve befalazás.

→MZ IX. C 43.4.7.

M 11–20. Szimbolikus emberáldozat

M 11. Az épülő templomba/házba befalazott árnyék. Hiába építik a kőművesek a templomot/házat/pincét, amit nappal raknak, éjjel leomlik. A kőműves mester erre madzaggal megméri egyikük/egy legény/egyikük felesége árnyékát, és azt a madzagot építi be a falba. A templom/egyéb épület felépül, viszont mikor végeznek a munkával, az, akinek az árnyékát megmérték, meghal.

FF: Szilvásvárad (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 144. – 1986).

AF: Doboz (DENIA 1047/26. – Csapóné Tábori Hajnalka gy., 1968).

SZ: H. n. (Magyar Népköltési Gyűjtemény III., 1882. 443.); Andrásfalva (EA 4643/101. – Diószegi Vilmos gy., 1949); Istensegíts (MNA R/40. 112. – Diószegi Vilmos gy., 1960); Kovászna (MNA R/19. IV. 112. – Gazda Klára és Kósa László gy., 1966); Andrásfalva (MNA R/39. IV. 113. – Diószegi Vilmos gy., 1968); Istensegíts (Bosnyák Sándor, 1984. 132.).

MO: Jugán – 2 (KJNTA Csángó Archívum K 21/1. – Lükő Gábor gy., 1933); Pokolpatak, Lészped (Bosnyák Sándor, 1980. 49., 206.); Lészped (Uo., 206.; Uő, 2004. 67.); Szabófalva – 2, Ploszkucény (Csoma Gergely, 2016. 530. – 1990–1991); Lujzikalugar, Lészped, Klézse (Uő, 2001. 296–297.).

M 12. Az épülő házba épített asszonyi könny. A kőműves azzal fenyegeti a feleségét, hogy beépíti az épülő házba. Végül is csak a síró asszony könnyeit keveri bele a malterba.

DT: Kopács (Katona Imre, 1996. 101.).

M 13. Az épülő házba épített emberi csontok. Az építők temetőből hozott emberi csontokat építenek be csontvázzá összeillesztve az épülő ház falába.

FF: Novaj (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 144. – 1986).

AF: Békés megye (Beck Zoltán, 1992. 538.).

M 14. Az épülő házba épített játék baba. A kőművesek elveszik az építkezésnél ott tébláboló kislány játék babáját, és azt beledobják a malterba, hogy erős legyen a fal. / Az építők a ház négy sarkába egy-egy játék babát építenek be.

AF: Zsadány (MMMNA 1323/13.; Beck Zoltán, 1981. 28. – Beck Zoltán gy., 1976).

ER: Magyardecse (MNA R/81. IV. 113. – Flórián Mária gy., 1969).

M 15. Az épülő házba épített haj. Az építők emberi haját/hajtincset tesznek az általuk épített ház/palota falába/egyik oszlopába.

DT: Taródfa (Csaba József, 1959. 256.).

FF: Eger, Vác (Cs. Tompos Erzsébet, 1958. 148–150.).

M 16. A malterba lökött feleség. Az építetű feleségét a kőművesek belelökik a malterba, szimbolizálva az emberáldozatot.

AF: Biharugra (Bartha Elek, 1984. 11.).

M 18. Az új ház első lakója (A szükségszerű áldozat). A zsidók fizetnek azért egy kereszténynek, hogy a felépült házban az első éjszakát ő töltsse el ott helyettük. / Az új ház fejet kíván. Aki először alszik benne, hamarosan meghal. / Az új ház felépítését követően a családból valakinek nemsokára szükségszerűen meg kell halnia.

DT: Pázmándfalu (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 160.).

FF: Szilvásvárad, Fedémes (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 160. – 1986).

AF: Kiskunhalas (Magyar Nyelvőr, 1890. 184.); Porcsalma (Ethnographia, 1927. 261. – Luby Margit gy.); Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 160.).

ER: Máramarosziget (Magyar Nyelvőr, 1878. 276.).

SZ: Andrásfalva (EA 4643/100. – Diószegi Vilmos gy., 1949).

M 18.1. A nagyszülő halála. Jó jel, ha a ház építése közben meghal az egyik nagyszülő, mert akkor nem kell majd később egy fiatalnak meghalnia.

DT: Pusztasomorja (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 160. – Nagy Ilona gy., 1964).

SZ: Csíkszentdomokos (MZA 11702. – Balázs Lajos gy., 2001).

M 21–30. Állatáldozat

M 21. Az épülő ház/kastély falába befalazott kutya.

FF: Torna (EA 1651. – Csípka Tibor gy., 1949); Maklár (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 161.).

AF: Érendred (Relković Néda, 1923–1924. 108.).

ER: Gerend (Téglás Gábor, 1910. 61.); Válaszút (EA 5606/29. – Kallós Zoltán gy., 1960); Nagymoha (AFAR Mg. 1584. II. d. – Faragó József gy., 1967); Válaszút (MZA 82978. – Magyar Zoltán gy., 2008).

SZ: Gyimesközéplak (EA 5606/15. – Kallós Zoltán gy., 1960).

M 22. Az épülő ház/kastély falába/alapjába beépített macska.

AF: Tunyog, Szatmárcseke (Ethnographia, 1927. 261. – Luby Margit gy.); Nyírbátor (Dobos Ilona, 1986. 68.).

FF: Mezőkövesd (Herkely Károly, 1939. 11.); Ostoros (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 145. – 1986).

ER: Oláhlapád* (Pávay F. Ferencz, 1907. 217.); Gerend (Téglás István, 1910. 61.); Mezőszentjakab (Uő, 1913. 101.); Válaszút (EA 5606/29. – Kallós Zoltán gy., 1960); Nagy-

moha (AFAR Mg. 1584. II. d. – Faragó József gy., 1967); Kispetri (Dobos Ilona, 1986. 68.); Válaszút (MZA 82978. – Magyar Zoltán gy., 2008).

SZ: Gyimesközéplök (EA 5606/15. – Kallós Zoltán gy., 1960).

→MZ I. H 37.3.

M 23. Az épülő ház/vár falába épített baromfi. Az építők egy tyúkot/kakast/feketé tyúkot/feke csirkét/egy leölt állat fejét/vérét építik be a készülő épületbe.

DT: Buda (Csilléry Klára, 1982. 272.).

FF: Felnémet (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 162. – 1986).

AF: Patóháza (Magyar Nyelvőr, 1885. 284.); Tunyog, Szatmárcseke (Ethnographia, 1927. 261. – Luby Margit gy.); Kardoskút (Méri István, 1964. 16–17.); Nyirbátor (Dobos Ilona, 1986. 68.); Magyarcsanád, Kecskemét (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 151., 162.); Gyula (Uo., 152. – Szilágyi Miklós gy.); Mohol – 2 (Burány Béla, 2001. II. 228.); Érsemjén (Magyar Zoltán, 2012c. 208.).

ER: Bálványosvárja (Kóváry László, 1852. 199.); Torda (Téglás István, 1910. 61.; Uő, 1913. 99.); Torockó (MNA R/15. IV. 112. – Barabás Jenő gy., 1958); Vajasd (MNA R/3. IV. 112. – Vita Zsigmond gy., 1960); Válaszút (EA 5606/29. – Kallós Zoltán gy., 1960); Magyarsáros (MNA R/4. IV. 112. – Kós Károly gy., 1962); Magyarózd (MNA R/5. IV. 112. – Kríza Ildikó gy., 1962); Feketelak (MNA R/10. IV. 112. – Andrásfalvy Bertalan gy., 1963); Magyaró (MNA R/9. IV. 112–113. – Hegyi Imre gy., 1965); Kérő (MNA R/11. IV. 112. – Szemerényi Ágnes gy., 1965); Magyarlapád (MNA R/51. IV. 112. – Barabás Jenő gy., 1968); Magyarvalkó (MNA R/56. IV. 112. – Pusztai Jánosné gy., 1968); Désakna (MNA R/12. IV. 112. – Küllős Imola gy., 1969); Zselyk (MNA R/13. IV. 112. – Küllős Imola gy., 1969); Magyar-nemegye (MNA R/82. IV. 112. – Tarr Judit és Zelnik Katalin gy., 1969); Kövend (MNA R/86. IV. 112–113. – Szilágyi Miklós gy., 1969); Magyarléta (MNA R/87. IV. 112–113. – Szilágyi Miklós gy., 1969); Szék (Hoppál Mihály, 1976. 90.); Déva (Bosnyák Sándor, 1984. 132.); Kispetri (Dobos Ilona, 1986. 68.); Szék (Kós Károly, 2000. II. 369.); Válaszút (MZA 82978. – Magyar Zoltán gy., 2008); Torockó/Lupsa (KJNTA 2360/2. – Furu Árpád gy., 2009); Héjjasfalva (Magyar Zoltán, 2011a. I. 327.); Köröstárkány (Uő, 2013a. 111.). SZ: Gyimesközéplök (EA 5606/15. – Kallós Zoltán gy., 1960); Gyergyótölgyes: Hágótő* (MNA R/91. IV. 113. – Vincze Ildikó gy., 1969); Lukafalva (MNA R/90. IV. 112. – Szabó Judit gy., 1969); Kibéd (Ráduly János, 1979. 118.); Csík (Bartha Elek, 1984. 12.); Kézdivásárhely (Pozsony Ferenc, 1998. 165–167.); Andrásfalva – 2 (Bosnyák Sándor, 1984. 132.); Kibéd (Ráduly János, 2006. 45. – 1988).

M 24. Az épülő ház falába épített bárány/malac. Az építők egy bárány ölnek le, és falaznak be az épülő ház/templom alapjába. / Az építők csak a megölt állat (birka/malac) vérét építik be az épülő ház falába.

AF: Mindszent (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 145. – Bálint Sándor gy.); Mohol (Burány Béla, 2001. II. 228.).

ER: Nagymoha (AFAR Mg. 1584. II. d. – Faragó József gy., 1967).

MO: (MZA 111976. – Iancu Laura gy., 2010k.).

M 25. Az épülő ház alapjába épített hullók/kételtűek. Az új ház építésekor békát/kígyót/gyíkot építenek be a fundamentumba.

DT: Majk (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 151. – Voit Pál gy.).

AF: Kecskemét (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 145.).

ER: Aranyosszentmihály (Téglás István, 19013. 100.); Felsőbánya (Magyar Zoltán szerk., 2010. 160. – Balla Katalin gy.).

SZ: Gyimesfelsőlök (MNA R/92. IV. 112. – Dienes Anna és Vincze Ildikó gy., 1969).

M 26. Az épülő ház alapjába épített rágcsálók. Az új ház építéskor a ház fundamentumába patkányt/egeret építenek be, hogy a majdani lakóknak szerencséjük legyen.

AF: Nyírbátor (Dobos Ilona, 1986. 68.).

ER: Aranyosszentmihály (Téglás István, 1913. 100.).

M 29. A vár falába befalazott aranytyúk. Az épülő – szigetvári – vár fala mindaddig leomlik, míg meg nem keresik, és be nem falazzák a várfalba az aranytojást tojó aranytyúkot.

DT: Szigetvár (Kováts Valéria, 1962. 132.).

M 30. Állatáldozatra vonatkozó egyéb hagyományok.

AF: Ópályi (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 161.).

ER: Jegenye (Herrmann Antal, 1893. 139.); Alsó-Fehér vármegye (Lázár István, 1896. 102.); Aranyosszentmihály (Téglás István, 1913. 100.).

SZ: Andrásfalva, Istensegíts (Bosnyák Sándor, 1984. 132.).

M 31–40. Szimbolikus állatáldozat

M 31. Az épülő ház/templom alapkövébe tett tyúktojások.

AF: Isaszeg (Jávorka Péter, 1959. 71–72.); Orosháza (Beck Zoltán, 1979. 8.); Békés megye (Uő, 1992. 534–537.).

M 32. A tojással kevert vakolat. Az épülő vár/híd habarcsába az építők rengeteg tojást kevernek/vadmadarak tojását keverik, azért olyan erős az elkészült építmény.

→MZ I. F 81. →MZ I. H 76.1.

M 33. Az alapba ásott madárfészkek. Az építők a ház fundamentumába egy madár fészket ássák be.

DT: Rigyác (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 145. – Égető Melinda gy., 1965).

M 36. Az új ház első lakói. Az elkészült házba az első éjszakára egy állatot (kutyát/macskát/csirkét) zárnak/dobnak be, hogy a ház első halottja ne ember legyen. Az ilyen házban később a macska nem marad meg.

DT: Nagygereszds, Nagypáli, Nemeshetés, Pat, Pötréte, Rábapaty, Surd, Tinnye, Zalakoppány (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 162–163.).

FF: Bogács (EA 6289/1. – Bodgál Ferenc gy., 1958); Pányok (MNA 168. IV. 112. – Kósa László gy., 1963); Szádelő (MNA Sl. 26. – Paládi-Kovács Attila gy., 1969); Bars vármegye, Bodony, Egerszólát – 2, Felnémet, Markaz – 2, Ostoros, Privigye, Szilvásvárad, Újhuta (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 162–163.).

AF: Patóháza (Magyar Nyelvtör., 1885. 284.); Tunyog, Nagygéc (Ethnographia, 1927. 261. – Luby Margit gy.); Lövépetri (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 163.).

ER: Váralmás (MNA R/2. IV. 112. – Kós Károly gy., 1960); Magyarózd (MNA R/5. IV. 113. – Kríza Ildikó gy., 1962); Kraszna (MNA R/33. IV. 112. – Karsay Erzsébet gy., 1966–1967); Halmágy (MNA R/37. IV. 112. – Szemerkenyi Ágnes gy., 1967); Koltó (MNA R/27. IV. 112. – Kisbán Eszter gy., 1967); Kőszegremete (MNA R/28. IV. 112. – Kisbán Eszter gy., 1967); Magyarvista (MNA R/83. IV. 112. – Pusztai Jánosné gy., 1968–1969); Kémer (MNA R/79. IV. 112. – Küllős Imola gy., 1969); Visk (MNA Sz. 5. IV. 112. – Morvay Judit gy., 1969).

SZ: Atyha (MNA R/70. IV. 112. – Pusztai Jánosné gy., 1968); Sóvárad (MNA R/88. IV. 112. – Pusztai Jánosné gy., 1969); Csíkkozmas (MNA R/94. IV. 113. – Küllős Imola gy., 1969).

MO: Magyarfalu (MNA R/22. IV. 112. – Zentai János gy., 1966).

M 37. Az épülő istálló falába tett lókoponya. Az istálló építői lócsontot és lókoponyát falaznak be az épület falai alá, hogy a lovak szebbek és egészségesebbek legyenek, és hogy a betegség kerülje el őket.

DT: Mikekarácsonyfalva (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 149. – Kisbán Eszter gy., 1964).

ER: Torda (Téglás István, 1913. 101.).

M 41–50. Egyéb hagyományok

M 41. Az épülő ház/templom fundamentumába rakott pénz. Az építők az épülő ház/templom alapjába pénzt tesznek/két marékkal szórják bele az ezüstpénzt, hogy az épület tartós legyen/hogy a lakókat ne vámolja meg a halál.

KM: A Magyar Néprajzi Atlasz adatai alapján a magyar nyelvterületen általánosan elterjedt szokás/hagyomány.

DT: Csákánydoroszló (Csaba József, 1959. 255.); Acsád, Bósárcány, Göcsej, Kenéz, Kópháza, Köcsk, Nagypáli, Potyond, Rábatamási, Somogyudvarhely, Surd, Szalafő, Szentgyörgyvölgy, Vitnyéd (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 145–147., 149., 152.).

FF: Bodony, Eger – 2, Egerbocs, Nagyút, Szilvásvárad (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 145–147., 149., 152.).

AF: Jármí, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Mezőberény – 2, Tiszaigar, Tótkomlós (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 145–146., 149., 152.).

ER: Torda (Téglás István, 1913. 100.); Felsőbánya (Magyar Zoltán szerk., 2010. 160. – Balla Katalin gy.); Köröstárkány (Magyar Zoltán, 2013a. 111.).

SZ: Oltszem (Keszeg Vilmos, 2006. 283. – toronygombírat, 1910).

M 42. Az épülő ház fundamentumába rakott vasdarab. Építők egy darab vasat/egy patkót tesznek az építeni kezdett ház alapjába.

DT: Dunakiliti (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 146. – Molnár Mária gy., 1963); Fertőszéplak, Nagygerezsd (Uo., 146., 152. – Bereznai Zsuzsanna gy., 1986).
AF: Nagyszalonta (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 146.).

M 43. Az épülő ház fundamentumába rakott szeszecskék. Az építők egy üveg bort/pálinkát tesznek az építeni kezdett ház alapjába.

DT: Rábatamási (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 147. – 1986).
FF: Eger, Hódoscsépány (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 147. – 1974, 1987).
ER: Kolozsvár (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 147. – Herrmann Antal gy., 1894).

M 44. Az épülő ház falába rakott szentelmények. Az építők az épülő ház falába/alapjába különféle szentelményeket/szent tárgyakat (olvasót, rózsafüzért, szenteltvízzel teli üveget, barkaszemet stb.) tesznek.

DT: Csorna, Göcsej, Kópháza, Potyond (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 148., 149., 152.).
FF: Szentdomokos, Tarnalelesz, Újhuta (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 148.).
AF: Boldog, Csongrád (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 148.).
→MZ V. S 1–20.

M 45. Az épülő ház fundamentumába rakott írás.

(Az építőáldozattól általában független szokás és narratív hagyomány.)
→Toronygombiratok.

M 48. A tiltott cseresznyefa. Építkezéskor tilos cseresznyefát beépíteni a házba, mert ha így tesznek, valaki meghal nemsokára azon a portán.

DT: Böde (GMA 5/29. – Szentmihályi Imre gy., 1951).

M 50. A házépítés befejezetlensége (A gyors kimeszelés tilalma). Tilos a házat az építés évében kimeszelni, mert ha így tesznek, idő előtt meghal a lakók közül valaki.

FF: Eger (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 160. – 1986).
AF: Csenger (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 160.).
SZ: H. n. (Bereznai Zsuzsanna, 1999a. 160.).

MAGYAR ZOLTÁN (1967) az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Eddig 87 önálló kötete és közel kétszáz egyéb tanulmánya jelent meg magyar és idegen nyelven. Magyarországon kívül tíz országban végzett néprajzi terepmunkát. Alapító szerkesztője a *Magyar Népköltészet Tára*, a *Documentatio Folkloristica* és a *Documentatio Epica* című szövegfolklorisztikai könyvsorozatoknak. Fő kutatási területei: folklórszövegek tudományos rendszerezése, történeti mondák, magyar néphit és szentkultusz, mesemondók repertoárja.

A KATALÓGUS ELSŐ KÖTETE a különféle társadalmi alakzatok és kulturális javak létrejöttéről szóló mondák, alapítási hagyományok regisztere. Olyan tematikus narratívumcsoport ez, amely a nemzetközi folklórban is jelentős súllyal van jelen, miáltal már a legkorábbi mondarendszerezési törekvésekben is önálló egységet alkotott. A magyar folklórban részét képezik a különféle honfoglalási mondák, a magyarság mítikus eredethagyománya és a magyarokkal együtt élő népek etnogenezisére reflektáló narratív tradíciók. Változatos és kiterjedt hagyománykör örökíti meg egyes tájegységek, települések, nevezetes családok és kiváltságaik (nemesi cím, földbirtok) eredetét. Külön fejezetek szólnak a magyar ökümené területén létező/valaha létezett várak, templomok, nevezetes halmok és árkok, továbbá az épített örökség egyéb objektumainak (híd, kút, országút, bánya, pince stb.) létrejöttéről. Az alapítási mondák egy további csoportja az országosan elterjedt, illetve csak lokálisan ismert szokások, ünnepek eredetmagyarázó történeteit foglalja össze, a kötet utolsó fejezete pedig az építőáldozat narratív hagyománykörét összegzi.

